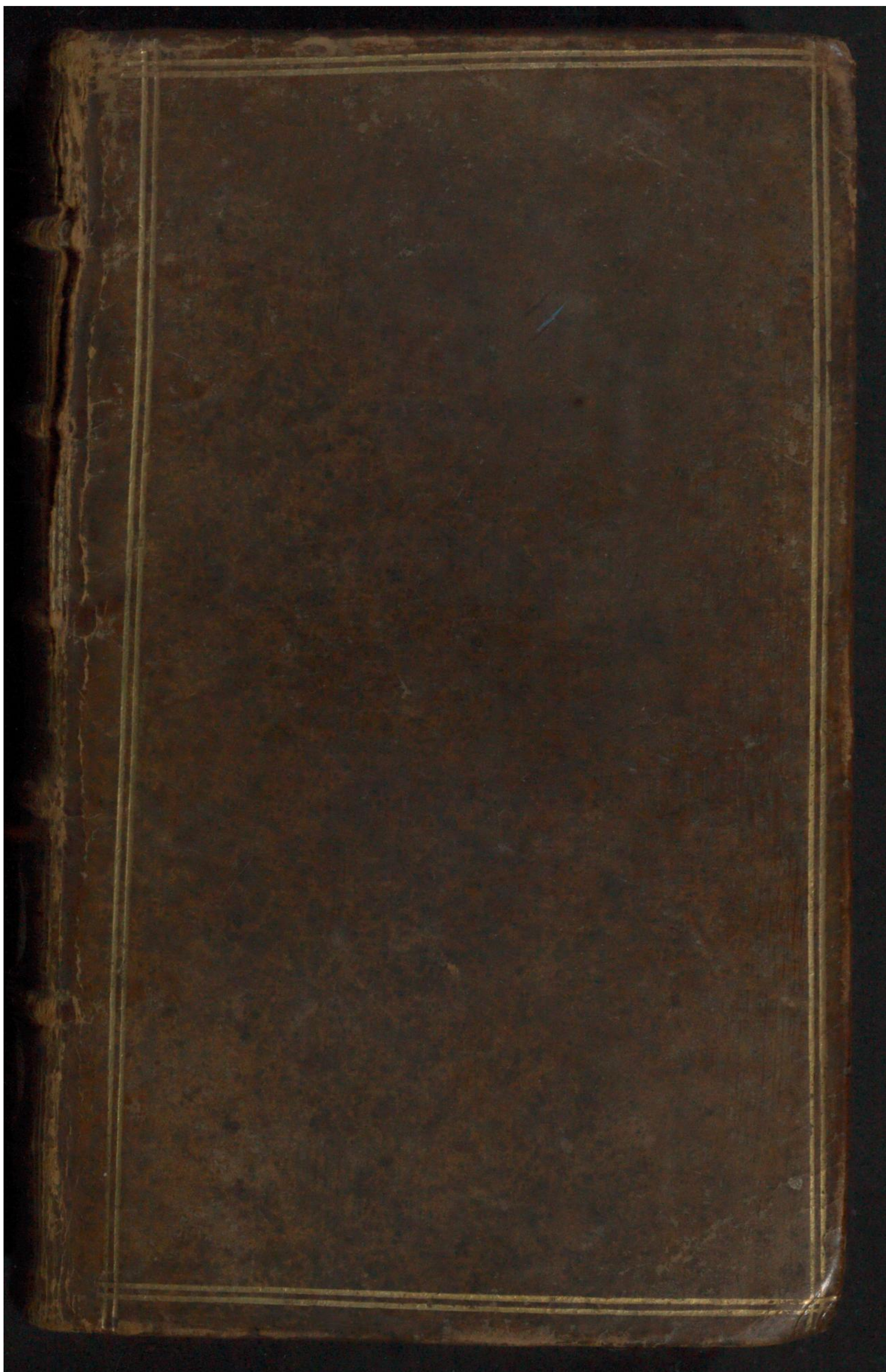
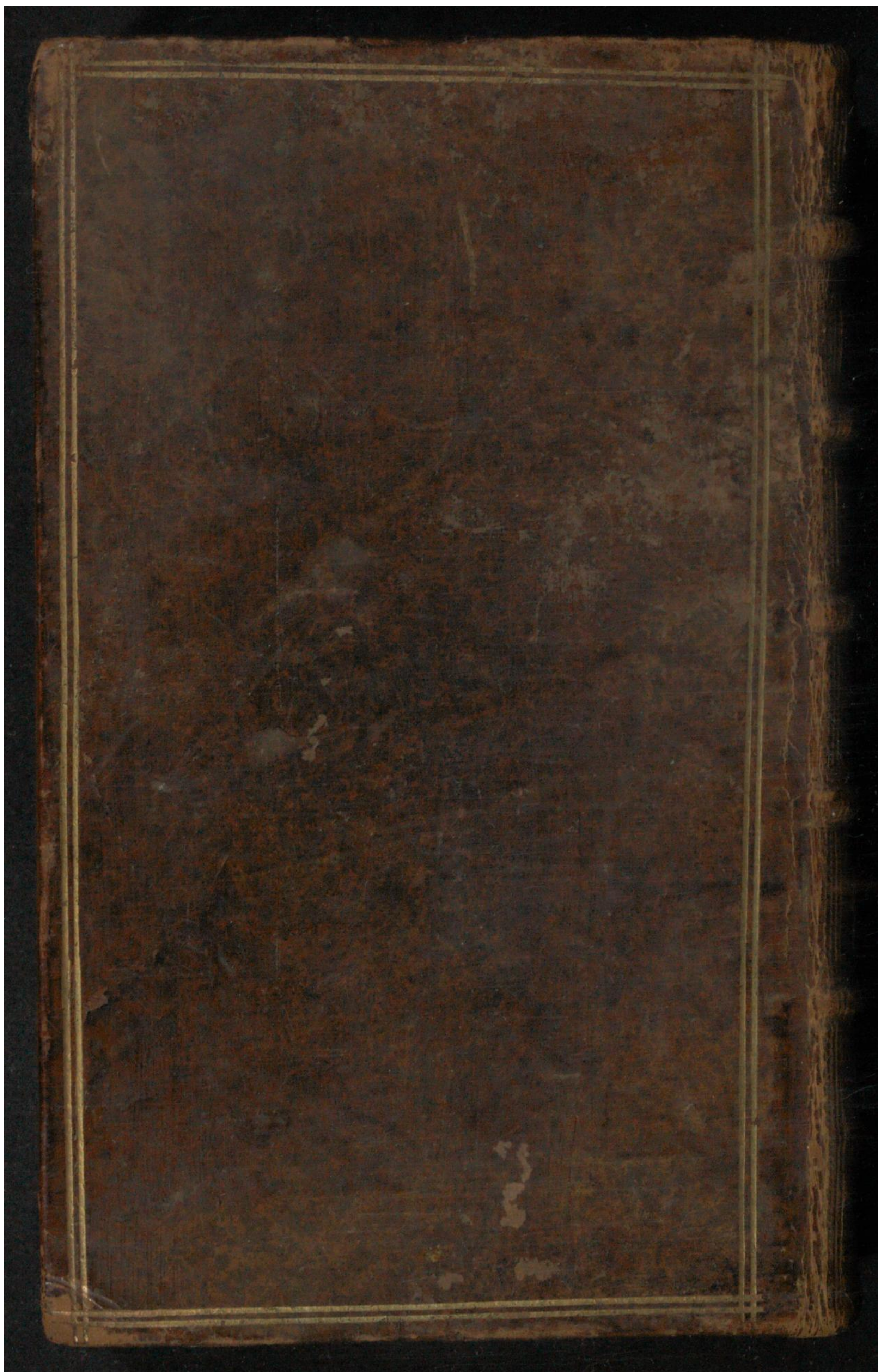
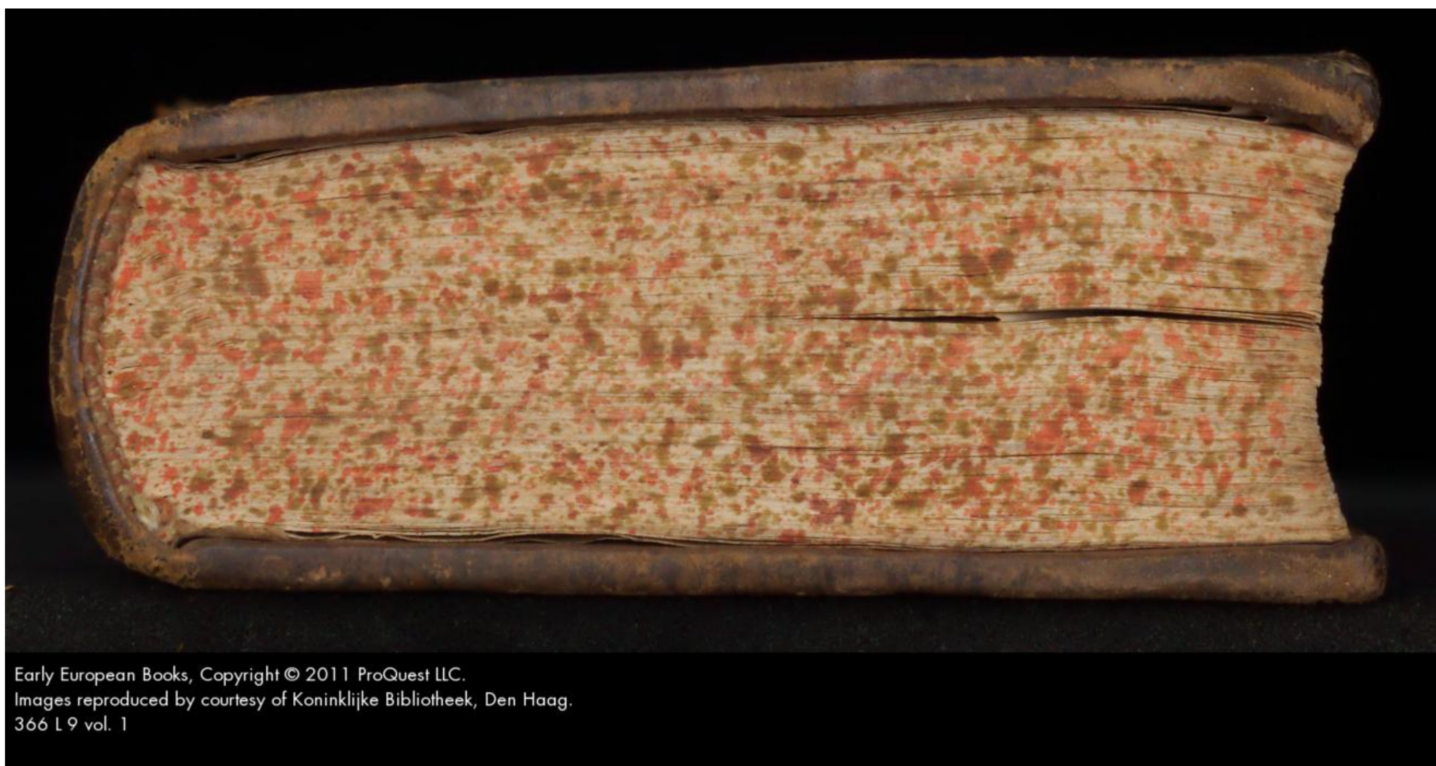

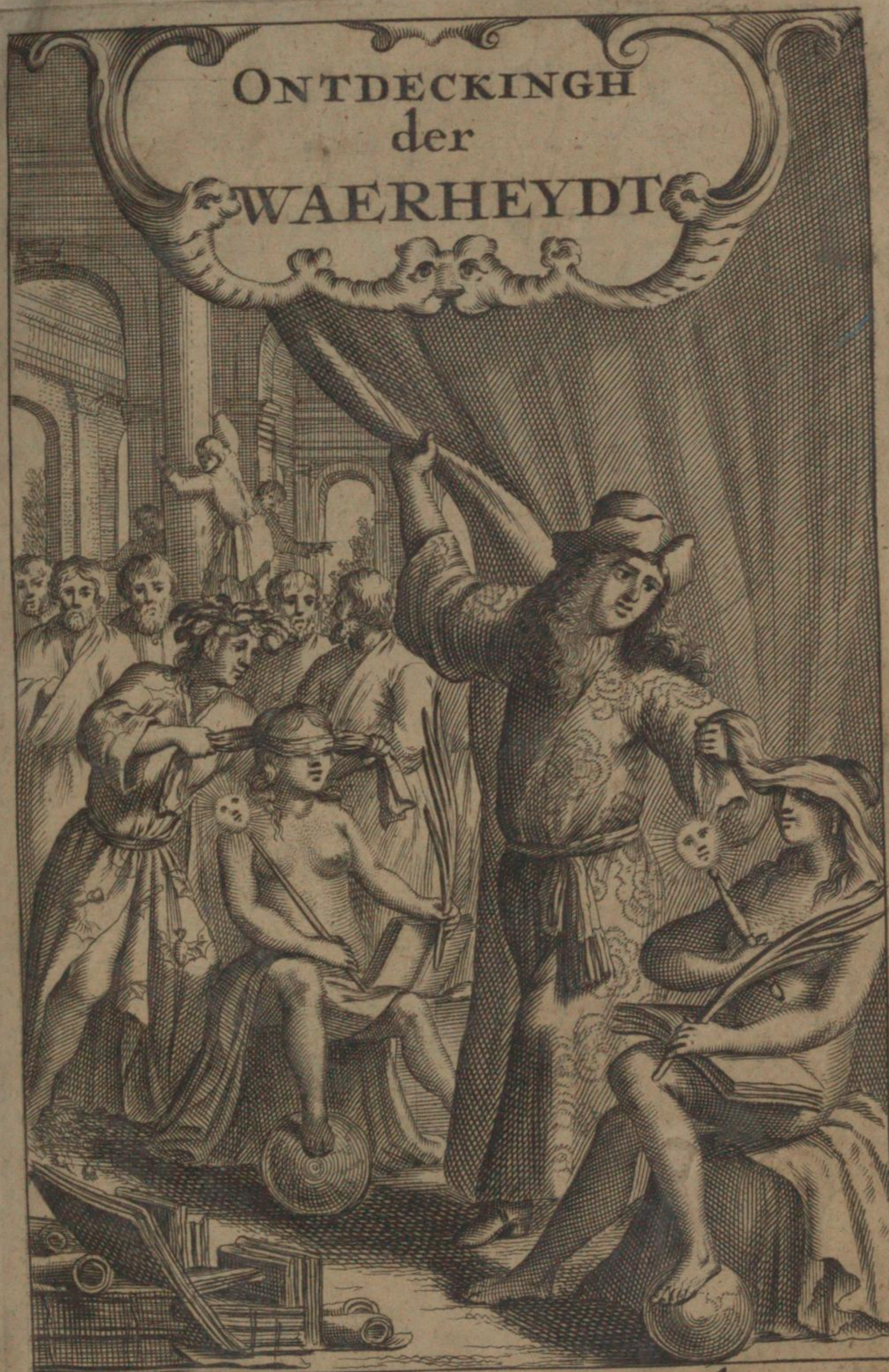

366
ONTDECKINGH DER WAERHEYDT
TOM. I.
L
9

Te Rotterdam, Bij Barent *van* Santbergen,
En Te Amsterdam. Bij Jan Bouman.
Boekverkopers in Companie 1680.

ONTDECKINGE DER WAERHEYDT,

Waer in gehandeld werd van den aard en Nature van 's Menschen

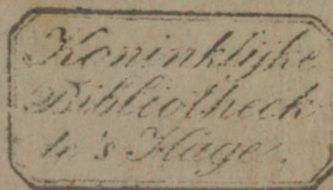
VERSTAND en OORDEEL;

En daar nevens getoont wat men voor gebruyk daar van moet maaken, om de dwalingen en misslagen, die men ontrent alderhande wetenschappen begaat, te vlieden en te ontgaan,

Uyt de Fransche in de Nederduytsche Tale overgeset.

EERSTE DEEL.

Tot *Rotterdam*, by *Barent van Santbergen*, en t'*Amsterdam*, by *Jan Bouman*, Boeckverkopers in Compagnie, *ANNO* 1681.

VOOR-REDEN.

Es Menſchen Geeſt bevind ſich van Nature gelijck als geplaetſt tuſſchen ſijn Schepper, en de lichamelijke Schepſelen; Naedemael volgens Auguſtinus (*a*) daer is niet boven het ſelve, als alleen Godt, en niet daer onder als lichaemen: en gelijk de groote verheffing inde welke deſelve is, boven alle ſterffelijke dingen, niet verhindert met hem vereenigt te ſijn, en eeniger maete oock van een gedeelte der ſtoffe af hangt, alſoo de oneyndige verſchillentheydt, dewelcke men vindt tuſſchen het Opperſte Wezen, en des menſchen geeſt of ziele, verhindert niet, met het ſelfde onbemiddels en in een ſeer innerlijke maniere vereenigt te ſijn. Deſe laetſte vereeniging verheſt haer boven alle dingen: door de ſelve is het dat hy ſijn leven, ſijn licht, en al ſijn geluk ontfangt; en de Heylige Auguſtyn ſpreekt ons op duyſent plaatſen van ſijn Wercken, van deſe vereeniginge; als van een die de aldernatuerlijckſte en de weſentlijckſte van de geeſt of ziele is: in tegendeel de vereeniging die de ſelve met het lichaam heeft, vermeerdert deſelve oneyndiglijk; en het is tegenwoordig de voornaeme oorſaeck van al ſijn dwalingen en ſijn ellenden. Ik verwondere my niet, dat

(*a*) *Nihil eſt Potentius illa Creatura, quæ mens dicitur rationalis, nihil eſt ſublimius, quicquid ſupra illum eſt, jam creator eſt.* To. 23. *over Johannes. Quod rationali anima melius eſt, omnibus conſentientibus Deus eſt* 3 *Aug.*

dat de gemeene ſlagh van menſchen, of dat de Heydenſche Philoſophen en Wyſelingen in de ziel niet aanmercken, als haer betreckinge en vereenigingh met de lichaemen, ſonder daer in te aenmercken de vereeniging, dewelcke zy met Godt heeft. Maer ick verwondere my ten hooghſten, dat Chriſten Wyſelingen, dewelcke Godts Geeſt, boven de menſchelijcke moeten ſtellen, Moiſes boven Ariſtoteles, en S. Auguſtijn boven (*b*) een arm Uytlegger van een Heydens Wyſeling, de ziel liever aenmerken als de forme en weſentlijckheydt van het lichaam, als gemaeckt naer Godts evenbeelt, en voor Godts evenbeeldt, dat is te zeggen volgens Auguſtinus, voor de waerheydt, aende welcke allen ſy onbemiddels vereenicht is. Het is waer dat de ziele met het lichaem vereenicht is, en dat ſy van natuere daer de forme en weſentlijckheydt van is; maer het is oock waer, dat ſy met Godt vereenicht is, op een nauwer wyſe, en wezentlijcker wyſe. Dat rapport en betreckingh dieſe heeft met het lichaam ſou konnen niet ſijn, maer dat het welcke ſy met Godt heeft, is ſoo wezentlijck, dat het onmoogelijk is te begrypen, dat Godt een ziel ſou konnen ſcheppen, ſonder deſe betreckinge.

(*b*) *Ad ipſam ſimilitudinem non omnia facta ſunt, ſed ſola ſubſtantia rationalis; quare omnia per ipſam, ſed ad ipſam, non niſi anima rationalis. Itaque ſubſtantia rationalis & per ipſam facta eſt & ad ipſam, non enim eſt ulla natura inter poſita. Lib. Imp. de Gen. ad Lit. rectiſſime dicitur factus ad imaginem & ſimilitudinem Dei, non enim aliter in commutabilem veritatem poſſet menteoci conſpicari de rer. Noc.*

Het is blyckelijck, dat Godt niet kan wercken als voor ſich ſelven; en dat hy geen geeſten of zielen kan ſcheppen, als om hem te kennen; eu te beminnen dat hy de ſelve geen kenniſſe kan geven, noch indrucken eenige liefde, die niet voor hem en ſy, en niet naer hem ſtreckt. Maer hy ſou hebben konnen, met de lichamen niet vereenigen, de geeſten die daer nu mede vereeningt ſijn. Alſo is de betreckingh en het rapport, dat onſe geeſten naer God hebben natuerlijck nootwendich, en volſtrectelijck onvoorganckelijck en indiſpenſabel: Maer de betreckingh van onſe Geeſten en zielen tot de lichaemen, hoe natuerlijck aen onſe geeſten is niet volſtrecktelijck en abſolutelijck nodich noch onvoor-by-ganckelijck. Hier is de plaets niet om al het geſagh en al de redenen dewelcke konnen doen geloven, dat het meer vande natuer van onſe Ziele ſy met Godt vereenigt te zijn, als met eenigh lighaem, deſe dingen ſouden ons te verre afleyden. Om deſe waerheyt in ſijn licht te brengen, ſou het nodich zijn, de voornaeme gronden vande wyſelingſchap onder de voet te werpen, de onordere vande ſonde uyt te leggen, te beſtrijden het geene men valſchelijck ondervindingh noemt, en tegens de vooroordeelingen, als mede de bedrieglijckheden der ſinnen te redetwiſten. Alſoo is het al te ſwaren ſaeck, deſe Waerheyt te doen begrijpen, aen den gemeenen man, en ſulcks in een Voorreden te ondernemen. Ondertuſſchen valt het

ſoo laſtich niet het ſelfde aen aendachtige verſtanden, en die vande ware Philoſophye onderrecht zijn, te bewijſen. Want het is genoegh hen indachtig te maecken, dat Godts wille regulerende de natuer van jeder ding, het des te meer de natuer van de Ziele eygen is, met Godt vereenigt te zijn, door de kenniſſe van de Waerheyt, door de liefde tot het goet, als vereenigt te zijn met een lighaem; nademael het ſeecker is, gelijck wy hebben geſegt, dat Godt de Geeſten eer gemaeckt heeft, om hem te kennen en om hem te beminnen, als om de lighaemen te bevormen. Dit bewijs is bequaem om terſtont de verſtanden die een weynigh verlicht ſijn te verſetten, en aendachtig te maecken, oock by gevolge te overtuygen: maer het is moraliter, en zedematichlijck onmooglijck, dat de geeſten van vleeſch en bloedt, die niet konnen kennen als dat taſtelijck en voelijck is, oyt door ſoodanige redenen overtuygt konnen worden. Voor ſulck een ſlag van menſchen moetmen groote en ſinmatige bewijſen hebben, om dat hen niets bondig ſchijnt, dat niet eenige indrucking op hun ſinnen maeckt. (c) De ſonde van den eerſten menſch heeft ſoodanig de vereeniging, van onſe Ziel met Godt verweckt, dat ſich deſelve niet laet begrijpen, of gevoelen, als van deſe, welckers hart geſuyvert is, en welckers verſtant ver-

(c) *Mens quod non ſentit niſi cum puriſſima & beatiſſima eſt nulli cohæret, niſi ipſi veritati, quæ ſimilitudo & imago patris & ſapientia dicitur. Auguſt. lib imp. de gen. ad Litt.*

verlicht is. Want dese vereeniging schijnt maer een inbeelding voor dese, die blindelings het oordeel van de sinnen, en de bewegingen der lydingen volgen. Maer in tegendeel heeft de selve sonde soo krachtelijck de vereeniging van onse Ziele met ons lighaem versterckt, dat ons dunckt dat dese twee deelen van ons selven, niet als een selfde selfstandigheyt zijn; of eerder, deselve heeft ons soodanig onse sinnen en driften onderworpen, dat wy worden gedreven te geloven, dat ons lighaem is het voornaemste van de twee partyen, uyt de welcke wy bestaen. Wanneer men aenmerckt de verscheydene besigheden der menschen, heeft men groote reden te geloven, dat sy sulck een snood en grof gevoelen van sich selven hebben, want gelijck sy alle het geluck beminnen ende volkomentheydt van hun wesen, en sy niet arbeyden als om sig selven geluckig of volmaeckter te maecken, moet men dan niet oordeelen, dat sy meer achting hebben voor hun lighaem, en de goederen dewelcke men door de lighaemen besit, als voor hun geest, en de goederen van den geest, dewijl men hen by naer altoos besig siet, met de dingen, dewelcke betreckinge tot het lighaem hebben, en sy by naer noyt dencken op die geene, dewelcke volstrecktelijck nodig zijn, tot de volkomentheyt van hun geest.

Het grootste getal werckt niet met soo veel moeyten en arbeyt, als om een ellendigh leven

op te houden, en hun Kinderen eenigh onderstant tot behouding van hun Lichaem naer te laten. Dese de welcke door hen goedt geluck of het Lot van hun Geboorte, dese nootwendigheden niet van noden hebben, doen niet meer sien, door hun besigheden, datse hun Ziel bemercken, als het Edelste gedeelte van hun wesen. De Jacht, de Danssery, het Spel, het goet Cier, sijn hun ordinaire besigheden. Hun Ziele en Slavinne van het lighaem, acht en eert dese vermaecklijckheden, de welcke haer onwaerdig zijn. Maer om dat hun lighaem bewerckingen heeft tot alle sinmatige dingen, sijn sy vereenight in hun lighaemen, met hun Ouders, hun Vrienden, hun Staet, hun Ampt, en al de sinmatige goederen, en de behoudinge van al dese dingen, schijnt hen alsoo achtbaer, als de behoudinge van hun eygen wesen. Alsoo de sorge voor hun goederen en de begeerte om deselve te vermeerderen, de genegentheyt, tot roem en gesag drijft en hout hen oneyndigmaal meer besig als de volmaecktheyt van hun Ziele.

De wyselingen selve, en die sigh inbeelden wat verstant te hebben, brengen meer als de helft van hun leven door, in actien die t'eenemael animael zijn, of soodanigh, dat sy van hen doen dencken, dat sy meerder staet en werck van hun gesontheydt, hun goederen, en hun achtinghe maecken, als vande volkomentheyt van hun verstant, sy studeren eerder om

een ingebeelde grootheyt inde inbeeldingh der menſchen te hebben, als om hun geeſt meer kracht en meerder uytbreydingh te geven; ſy maecken van een Hooft een Slach van een Prulkaemer, inde welcke ſy ophoopen, ſonder onderſcheyt en ſonder ordere, al het geene een ſeecker merck van geleertheyt op ſich heeft; ick wil ſeggen al het geene ſeldſaem en buyten gemeen kan ſchijnen om de verwondering der andere menſchen op te wecken. Sy ſtellen hun roem, in dit Cabinet een deel ſinnelijcke en antijckſche dingen, die echter niets koſtelijcks, niets bondighs in ſich beſluyten, en welckers waerdye alleenigh hangt aen de inbeelding, drift en het geval, en ſy wercken by nae nimmermeer, om hun Geeſt net, en hun Hart oprecht te maecken. (*d*) Het is evenwel niet, dat de menſchen t'eenemael niet weeten, dat ſy een Ziele hebben, en dat deſe Ziele het voornaemſte gedeelte van hun weſen is. Sy ſijn oock wel duyſent mael van de reden overtuygt, en door de ondervindingh geleert geweeſt, dat het geen merckelijck voordeel is, Aenſien, Rijckdom, en Geſontheyt voor eenige jaren te hebben, en in het algemeen, dat al de goederen van het lighaem, en in het algemeen, deſe, de welck men niet beſit, als door het lighaem, en ter oorſaeck van het lighaem, niet als ingebeelde en verganckelijcke goederen

 deren

(*d*) *Non exigua hominis portio, ſed totius humanæ univerſitatis ſubſtantia eſt.* Amb. 6. Dexa. 7.

deren zijn. De menſcken weeten ſelve wel, dat het beter ſy, rechtvaerdig als rijck te zijn, redelijck als veel wetende te zijn, een levende en doordringende geeſt als een vaerdigh en geſwint lighaem te hebben Deſe waerheden, kanmen uyt hun verſtant niet wegh nemen, en ſy ondeckenſe ſonder twyfel, wanneer het hen maer gelieft daer op te dencken. Homerus by Voorbeeld by ſijn helt prijſt, om dat hy ſnel in het loopen is geweeſt, had wel konnen begrypen indien hy gewilt hadde dat deſe Lof is diemen de Paerden en de Honden geeft. Alexander ſoo vermaert in al de Geheuch-ſchriften en Hiſtorien, ter oorſaeck van ſijn doorluchtige Struyck-rovery, hoorde ſomwylen, in het diepſte geheym van ſijn reden, de ſelve verwytingen die de Rovers en Moorders moeten hooren, in ſpijt van het verwarde gerucht der Vleyers die rontſom hem waren. En Cæſar op het overtrecken vande Rubicon, kan niet laten te ontdecken, dat ſijn verwytingen hem verbaeſden, wanneer hy eyndelijck beſloot de vryheyt van ſijn Vaderlandt, aen ſijn Staet-ſucht op te offeren. (*e*) De Ziel hoe wel met het Lighaem vereenight, en dat op een naeuw verbondene wyſe, laet niet na met Godt vereenight te zijn, en dat op een ſeeckere tijt, dat ſy door haer Lighaem, de levende en verwarde be.

(*e*) *Ubique veritas, præſides omnibus conſulentibus te ſimulque reſpondes omnibus, etiam diverſa conſulentibus. Liquide tu reſpondes ſed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt conſulunt, ſed non ſemper quod volunt aridiunt. Conf. St. Auguſt. L. 10. C. 16.*

besinningen ontfangt, die haer lydingen haer inblaesen. Sy ontfangt vande eeuwige Waerheyt, dewelcke in haer verstant gesach voert, de kennisse van sijn plicht en van haer ongeregelt. Wanneer haer Lighaem haer bedriecht, soo verlicht haer Godt wederom; wanneer dat haer vleyt, quetst haer Godt, en wanneer dat haer prijst en toejuyght, soo geeft Godt haer inwendichlijck bittere en bloedige verwytingen, en hy veroordeelt haer door de openbaringe van een suyverder en heyliger Wet, die van het Vleesch, het welcke hy volght. (*f*) Alexander had niet van nooden dat de Scythen hem sijn plicht in een vreemde Tael quamen leeren; hy wist selfs van die, de welcke de Scythen en de alder Barbaerste Volckeren onder wijst, de regulen van de gerechtigheyt die hy te volgen had. Het licht vande Waerheyt het welcke de geheele Werelt verlicht, verlichte hem oock, en de Stem van de Natuer, die noch Griecks, noch Scythisch, noch Barbarisch sprack, sprack tot hem gelijck als tot de rest der menschen, in een seer klaere en duydelijcke Tael. De Schythen hadden hem goet te verwyten, sijn ongerechtigen handel, sy spraecken niet als tot sijn ooren, en Godt niet spreeckende tot sijn hart, maer hy niet hoorende als de Scythen, die niet deden als

sijn

(*f*) *V. Quint. Curt. L.7 C.8.*

(*g*) *Intus in domicilio cogitationes, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas, sine oris & linguæ Organis, sine strepitu Syllabarum. Conf. S. Aug. Lib. 11. C. 3.*

ſijn paſſien en driften gaende maecken, en hem alſoo buyten ſich ſelven hielden. Hy verſtont de ſtemme vande Waerheyt niet, hoewel hem de ſelve verbaeſt maeckte, en hy ſach haer licht niet hoewel het ſelve hem doorſtraelde.

Het is waer, dat onſe vereeniging met Godt vermindert en verſwackt wordt, nae dat deſe, dewelcke wy met de ſinmatige dingen hebben vermeerdert en verſterckt wordt: maer het is onmooglijck dat deſe vereenigingh geheel gebroocken wort; en ons weſen beſtae. Want hoewel dat deſe, dewelcke verloopen ſijn in vermaeckelijckheden, ongevoelijck voor de Waerheyt zijn, laten ſy echter niet na, daer mede vereenigt te zijn. Sy verlaet hen niet, maer ſy verlaeten haer. *(h)* Haer licht ſchijnt inde duyſterniſſe, maer ſy verdrijſt deſelve niet altoos, gelijck het licht vande Sonne de blinden omcingelt, en deſe die de oogen ſluyten, hoewel die noch eene, noch de andere verlicht.

(i) Het is mede alſoo gelegen met de vereeniging

(h) *Videtur quaſi ipſe à te occidere cum tu ab ipſo occidas. Aug. in Pſal. 25. Nam etiam Sol ipſe, & videntis faciem illuſtrat & cœci, Ambobus Sol præſens eſt. ſed præſenti Sole unus abſens eſt, licet ſapientia Dei Dominus I. C ubique præſens eſt quia ubique eſt. veritas, ubique ſapintia. Aug. in Joan. Tract. 35.*

(i) Het geene ick hier ſegge van de vereenigingen met Godt en met het lighaem, moet men verſtaen, volgens de gemeene wijſe vande dingen te begrypen. Want het is waer dat de geeſt onbemiddels niet als met Godt vereenight kan zijn: ick wil ſeggen dat de Geeſt of Ziele niet waerlijck van Godt af hange: en indien ſy met et lighaem is vereenigt, of ſy daer van afhangt, dat is, dat Godts wille, deſe vereeniginge of afhanginge krachtelijck werckt. Men ſal dit, door het vervolg van dit Werck lichtelijck begrypen.

ging van onſe Ziele met het Lighaem, deſe vereeniging wort vermindert, naer proportie en evenmatigheyt, nae dat deſe die wy met Godt hebben vermeerdert wort; maer ſy wort noyt geheel verbroocken als door onſe doodt. Want of wy alſoo verklaert waren, en ſoo ſeer van al de ſinmatige dingen ontbonden, als de Apoſtelen, is het nodich, nae den val evenwel, dat onſe Ziele van ons Lighaem afhangt, en wy de Wet van ons vleeſch gevoelen, die ſonder ophouden die van onſe Geeſt weder ſtaet. De Geeſt wort ſuyverder en verlichter, ſtercker en meer uytgebreyt naer proportie, dat ſich de vereeniging dewelcke ſy met Godt heeft vermeerdert, om dat ſy daer door haer volmaecktheydt ontfangt. In tegendeel ſy wordt bedorven, verblint en verſwackt, en ſluyt ſich in een, naer evenmate, dat de vereenigingh die ſy met het lighaem heeft, ſich vermeerdert en verſterckt, om dat deſe vereeniging alſoo al haer volmaecktheyt uyt maeckt. Alſoo een menſch, die van alle dingen oordeelt door ſijn ſinnen, die in alle dingen de bewegingen van ſijn lydinge volgt, die niet begrypt, als het geene hy gevoelt, en niet bemint als het geene hem vleyt, is in de ellendichſte conditie van Geeſt, daer hy in kan zyn: in deſen ſtaet is hy ſeer verre verſcheyden van ſijn goet. (*k*) Maer wanneer een menſch niet oor-

(*k*) *Quis enim bene ſe imſpicions, non expertus eſt, tanto ſe aliquid intellexiſſe ſincerius, quanto removere, atque ſubducere intentionem mentis à corporis ſenſibus potuit. Aug. de im. Animæ. L.* 10.

oordeelt vande dingen, als door de ſuyvere Ideen vande Geeſt, dat hy ſorgvuldighlijck hen verwarde geſicht van de Schepſelen, en dat gaende in ſich ſelven, hy ſijn Opperſte Meeſter hoort inde ſtilſwijgentheyt van ſijn ſinnen en lydingen, is het onmooglijck dat hy in dwaling kan vallen: Godt bedrieght noyt die geene die hem hooren, met een ernſtige opmerckinge, en een geheele toekeeringh van hun Geeſt tot hem, hoewel hy hen niet altoos ſijn antwoort doet verſtaen: maer wanneer de Geeſt ſich van hem afkeerende, ſich naer buyten uytſpreyt, als ſy niet vraegt als haer lighaem, om van de Waerheyt onderwijſt te worden, als hy niet hoort als haer ſinnen, haere inbeeldinge, en haer lijdingen, die ſonder ophouden tot haer ſpreecken, is het onmooglijck datſe ſich niet bedrieght. De Wijsheyt en de Waerheyt, het goedt en het geluck, ſijn niet van het lighaem te verhoopen. Het is hy alleenigh, die boven ons is, en van wie wy het weſen hebben ontfangen, van wien wy de volkomentheyt moeten verhoopen. Het is dit, het welck e ons Auguſtinus leert, door deſe ſchoone woorden. (*l*) *De eeuwige Wijsheyt ſegt hy, is het beginſel van alle ſchepſelen, die tot verſtant bequaem zijn. En deſe Wijsheyt blyvende altoos de ſelfde, laet noyt af haer ſchepſelen aen te ſpreecken, in het geheymſte van hunne reden, op dat ſy ſich keeren naer hun beginſel: om datter niet is, als het geſicht*

(*l*) *De Gen. ad Litt. C.* 50.

ſicht vande eeuwige Wijsheyt, dat het weſen aen de Geeſten geeft, het welcke alſoo kan geſegt worden, die volkomen te maecken, en hen te geven de uyterſte volmaekheyt dieſe konnen hebben. (m) *Wanneer wy Godt ſullen ſien gelijck hy is, ſullen wy hem gelijck zijn,* ſegt de Apoſtel Joannes. Wy ſullen door dit geſicht van de eeuwige Waerheyt, worden verheven, tot dien trap van grootheyt tot welcke al de geeſtelijcke Schepſelen, door de noodtwendigheden van de natuere trachten te komen. (*n*) Maer terwijl wy op der Aerden zijn, verſwaert het gewicht van het lighaem en geeſt. Het welcke de ſelve gedurigh of van de tegenwoordigheyt van ſijn goet, of van dit inwendige licht dat hem verklaert. Hy doet ſijn geduerige beſt om ſijn vereeniginge met de ſinmatige dingen te verſtercken: en verbindt deſelve ſich alle dingen voor te ſtellen, niet gelijck ſy in ſich ſelven zijn: maer volgens de betrecking dieſe hebben, tot bewaringe van het leven. (*o*) Het lighaem volgens den wijſe Man vervult de Geeſt met ſulck een getal van beſinningen, dat deſelve onbequaem wort, om de minſt verborgene dingen te erkennen: het geſicht van de lighaemen verbyſtert en verſtroyt die van den Geeſt, en het is ſwaer ten nauſten eenige waerheyt door de oogen van de Ziel te ontfangen, terwijl in een gebruyck van de oogen des lighaems

(*m*) *Joan. Sentb. C.* 3. *V.* 2.
(*n*) *Sap.* 9. 10.
(*o*) *Sapient.* 9. 10.

haems maeckt, om die kennen. Het welcke doet ſien, dat het niet is, als door de aendacht van den Geeſt, dat al de waerheden ontdeckt worden, en al de wetenſchappen geleert worden; om dat inder daet de aendacht van den Geeſt, met andere is, als haer keering tot Godt, onſen eenigen Meeſter, en die ons alleen kan leyden in alle Waerheyt, door de openbaring van ſijn ſelfſtandigheyt, gelijck Auguſtinus ſegt. (*p*) Het is ſeecker door al deſe dingen, datmen ſonder ophouden het gewelt, dat het lighaem, op de Geeſt doet moet tegenſtaen, datmen ſich van langerhant moet gewoon maken, hem niet te geloven de berichten die onſe ſinnen ons doen, van al de lighaemen die ons omringen; dieſe ons altoos vertoonen, als onſe achtinge waerdigh, om datter niets ſinmatigs is, daer wy ons mede moeten ophouden, of beſich houden. (*q*) Het is een van de waerheden, die de eeuwige Wijsheyt ons ſchynt te hebben willen leeren, door ſijn menſchwordinge: want hebbende een ſinmatigh vleeſch, tot de hooghſte waerdigheyt, die-

(*p*) Godt is het verſtandelijck light in het welcke en van het welcke, en door het welcke verſtandelijck lichten, al de dingen dewelck verſtandelijck lichten. 1 Fol. Chriſtus heeft ons ingeboeſemt, dat de menſchelijcke Ziel niet tiert, niet verlicht wordt, niet beſalicht wordt, ten ſy van Godts eygen ſelfſtandigheyt. Aug. in Joan.

(*q*) *Illa auctoritas divina divenda eſt, quæ non ſolum in ſenſibilibus lignis tranſcendit omnem humanam facultatem, ſed & ipſum hominem agens, oſtendit ei quouſque ſe propter ipſum depreſſerit, & non teneri ſenſibus, quibus videntur illa miranda: ſed ad intellectum jubet evolare, ſimul demonſtans, & quanta hic poſſit, & cur hæc faciat, & quam parvipendat. Aug. 2. de ord. 9.*

diemen bedencken kan, verheven, doet hy ons erkennen door de verſlechtinge, tot de welcke hy het ſelfde vleeſch gebracht heeft, dat is te ſeggen, door verſlechtinge van het geene, dat het grootſte is, onder de ſinmatighe dinghen, de verachtingh dewelcke wy moeten hebben, voor al de voorwerpſels van onſe ſinnen. Het is miſſchien om deſelve reden, dat Paulus ſeyde (*r*) Dat hy Chriſtus niet kende naer den vleeſche: want het is niet met het vleeſch van Jeſus Chriſtus datmen ſich moet ophouden, het is de Geeſt, die onder het vleeſch verborgen is. *Caro vas fuit quod habebat attende, non quod erat.* Het vleeſch is het vat geweeſt, let op het geene het in ſich hadde, niet wat het was ſegt de H. Auguſtinus. Al het geene ſichtbaers of ſinmatighs in Jeſus Chriſtus is, verdient onſe aenbidding niet, als ter oorſaeck van deſſelfs vereeniging met het Woort, het welcke het voorwerpſel niet kan zijn, als van den Geeſt alleen. (*ſ*) Het is volſtercktelijck van nooden, dat deſe die ſich wijs en geluckig willen maecken, t'eenemael overtuygt zijn, en doordrongen van het geene ick geſegt hebbe. Het is niet genoeg, dat ſy my by mijn woorden geloven, of datſe ſijn overredent door de glants van een voorbygaende

 licht,

(*r*) 2 Cor. En ſoo wy Chriſtum gekent hebben naer den vleeſch, nu kennen wy niet na den vleeſche.

(*ſ*) *Tr. in Joan. C. 27.*

licht; het is noodich dat ſy ſulcks door duyſent ondervindingen weten, en duyſent onwederleggelijcke bewyſen erkennen. Deſe dingen moeten hen noyt uyt de gedachten gaen, en hen in al hun Studien en be-yveringen voorgehouden worden, en in alle andere beſigheden van hun leven voorſtaen.

Deſe die de moeyte ſullen nemen van het Werck dat ick nu hier uyt geve, te leeren, ſullen, ſoo ick my niet bedriege in deſe beſtelling van den Geeſt vallen. Want wy betoonen aldaer, op verſcheydene manieren, dat onſe ſinnen, onſe inbeeldingen en onſe lydingen ons t'eenemael onnut zijn, om de waerheydt en ons goede te ontdecken; ja datſe ons, in tegendeel, verbyſteren, en in alle voorvallen verleyden; en in het gemeen, dat al de kenniſſen, die de Geeſt ontfangt door het lighaem, of ter oorſaeck van eenige bewegingen die in het lighaem gemaeckt worden, alle valſch en verwart zijn, by betreckinge op de voorwerpſels, die ſy vertoonen; hoewel ſy ſeer nut zijn, tot bewaringe van het lighaem, en de goederen, die het lighaem belangen.

Wy bekampen daer meenichte van dwalingen, en voornamentlijck deſe, die het aldergemeenſte van jeder aengenomen worden, of dewelcke oorſaeck zijn, van een groote ongeregeltheydt in den Geeſt; en wy doen ſien,

datſe

datſe meeſt alle zijn van het gevolgh der vereeniginge van den Geeſt of Ziele, met het lighaem.

Wy meenen aen veel plaetſen den Geeſt haer ſlavernye te doen gevoelen, en de afhanginge inde welcke ſy is van al de ſinmatige dingen, op dat ſy ontwaecke uyt haer ſlaep, en eenige kracht doe tot haer verloſſinge.

Wy vergenoegen ons niet aldaer een ſlechte uytlegginge van onſe afdwalingen en miſgrepen te doen, wy leggen oock de natuere van den Geeſt of Ziele uyt.

Wy houden ons niet op, by voorbeelt, een groote optellinghe, van al de byſondere dwalingen, van onſe ſinnen of inbeeldingen te maecken; maer wel met de oorſaeck daer van. Wy toonen als met een ſelfde opſlagh, inde uytlegginge van deſe geſteltheden en faculteyten, en der dwalingen inde welcke wy vallen, een gelijck als oneyndigh getal van byſondere dwalingen, inde welcke men vallen kan. Alſoo dan is het onderwerpſel van dit Werck, geheel des menſchen Geeſt. Wy mercken die aen in ſich ſelven, wy mercken die aen in haer betrecking tot het lighaem, en tot Gode. Wy onderſoecken de natuer van al haer faculteyten en beſteltheden, en wijſen aen de gebruycken die wy daer van moeten maecken, om de dwalinge te ontgaen. Eyndelijck wy leggen daer uyt het

meeſte deel der dingen, die wy geloven nut te ſijn, om inde kenniſſe van den menſch te vorderen.

De ſchoonſte, de aengenaemſte en nodichſte van al onſe kenniſſe, is ſonder twijfel de kenniſſe van ons ſelven. De kenniſſe van den menſch is van al de menſchelijcke wetenſchappen, den menſch het alderwaerdigſte: ondertuſſchen deſe kenniſſe wordt niet het meeſt bearbeyt noch is de volkomentſte die wy hebben, de meeſte menſchen verwaerlooſen die t'eenemael. Selfs onder die geene die ſich wetenſchapoen toeſchrijven, ſijnder ſeer weynige, die ſich daer toe inbinden, en noch veel minder ſijnder die ſich daer geluckelijck toe inbinden of voegen. De meeſte van deſe dewelcke voor bequaeme en habile Mannen doorgaen in veel dingen, ſien niet als ſeer verwardelijck, het weſentlijcke onderſcheyt, het welcke is tuſſchen den Geeſt en het Lighaem. St. Auguſtinus ſelve. *(t)* Die deſe twee weſens ſoo wel onderſcheyden heeft, belijdt, dat hy lange geweeſt is ſonder dat te konnen kennen. En hoewel men moet toeſtaen, dat hy beter de eygenſchappen van de Ziel en het Lighaem heeft uytgelegt, als al der geene die hem hebben gevolght, tot onſe eeuwe toe; ſoo ſou het evenwel te wenſchen zijn, dat hy de lighaemen die ons omringen, niet had toegeſchre-

(t) Con. L. 4. C. 15.

ſchreven, al deſe ſinmatige hoedanigheden, die wy door hun middel gewaer worden; om dat inderdaet, ſy niet klaerlijck gehouden of behelſt zijn, inde Idea en verbeeldinge, dewelcke hy hadde van de ſtoffe. Invoegen men kan ſeggen, met eenige verſeeckeringe, dat men niet klaerlijck genoegh het onderſcheyt van Geeſt en Lighaem gekent heeft, als voor eenige Jaeren herwaerts.

Sommige beelden ſich wel in de natuere van hunne Geeſt te kennen, andere ſijn weder verſeeckert, dat het niet mogelijck ſy daer jets van te kennen. Eyndelijck het grootſte ghetal ſiet niet wat nuttigheydt deſe kenniſſe in ſich heeft, en verachtenſe daerom! Maer al deſe ſoo gemeene opinien ſijn eerder het uytwerckſel vande inbeeldinge en neyginge der menſchen, als gevolgen van een klaer en duydelijck geſicht van hunnen Geeſt. Het is maer dat ſy moeyelijckheydt en onluſt ontmoeten, om in ſich ſelven te gaen, om aldaer hunne ſwackheydt en kranckheden te erkennen, en dat ſy ſich vermaecken, inde nauwkeurige onderſoeckinge, en al de wetenſchappen die eenigen luyſter hebben, ſijnde altoos buytens huys, ſoo vernemen ſy de onorderen niet die binnens huys omgaen. Sy meenen dat ſy al heel wel zijn, om datſe ſich niet gevoelen. Sy vinden ſelve jets te ſeggen, dat deſe die hun eygen ſieckten kennen,

nen, daer hulp-middelen voor ſoecken, en ſeggen datſe ſich ſieck maecken, om datſe poogen te geneſen.

Maer deſe groote verſtanden, die de geheymſte verborgentheden doordringen; die ſich in hun Geeſt verheffen, tot aen den Hemel toe, en neder-daelen tot in den af-grondt, moſten bedencken wat ſy zijn. Deſe groote voorwerpſelen, doen miſſchien niets anders als hen verbyſteren. Het is nodich dat de Geeſt buyten ſich leeren gae, om op ſoo veel dingen te letten; maer hy kan daer niet uytgaen, ſonder ſich te verſtroyen.

De menſchen ſijn niet gebooren om Sterrekijcken en Chymiſten te worden, om al hun leven door te brengen, niet aen een Verrekijcker te hangen; of een over te blaeſen, om daer de hitte van te matighen, en by gevolge daer eenige onnutte ghevolghen uyt te haelen, nae datſe veel arbeydt hebben uytgeſtaen. Ick ſtae toe dat een Starrekundige alder-eerſte hebben ontdeckt, Aerde, Zeen, en Berghen inde Maen, dat ſy alder-eerſt de vlecken inde Sonne hebben geſien, en de bewegingen daer van ten nauwſten bereeckent heeft.

Ick ſtae toe dat een Chymiſt eyndelijck heeft gevonden het geheym, om de Mercurius vaſt te ſtellen, of dat Alkaiſt te maecken, door het welcke van Helmont roemde al de lighaemen te

kon-

konnen dissolveren, sijn sy daerom te wijser of te geluckiger? sy hebben misschien eenige achtinge in de Werelt gemaeckt, maer of sy daer op gelet hebben, der achtinge heeft niet anders gedaen als hun dienstbaerheyt uyt te breyden, de menschen konnen aensien de Starre-kunst, de Chymie, en by naer alle andere wetenschappen, als de tijt-kortingen van een eerlijck Man; maer sy moeten sich niet laeten innemen door hun luyster, noch die stellen boven de wetenschap en kennisse van den mensch. Want hoewel de inbeelding de Starre-kunst seeckere Idea en schijn van grootsheydt aen seght, om dat dese wetenschap groote, en luysterrijcke voorwerpselen, die boven alle andere dingen verheven sijn aenmerckt, soo moet evenwel de Geest, dese Idea niet blindelings be-eerbiedigen, hy moet sich daer Rechter en Meester af maecken, en deselve van dese sinmatige prael, die de reden verbystert, beroven. De Geest moest oordeelen van alle dingen, volgens de inwendige verlichtingen; sonder nae de valsche en verwarde getuygenis van de sinnen, en sijn inbeeldinge te buysteren; en indien hy, aen het suyvere licht der Waerheydt dat hem verlicht, wil ondersoecken, al de menschelijcke wetenschappen, wy vreesen niet te verseeckeren, dat hy se meest alle sulcken verachten, en meer achting hebben voor dese, dewelcke ons leert het

gheene wy zijn, als voor al de andere te samen.

Wy willen dan liever aenmaenen dese die eenige liefde tot de Waerheyt hebben, om van het onderwerpsel van dit Werck te oordeelen, volgens de antwoorden die sy sullen ontfangen van den Oppersten Meester van alle menschen; naer dat se hem met eenige ernstige opmerckinge sullen gevraegt hebben, als hen met lange redenen voor af in te nemen, die sy misschien voor gemeene plaetsen, en ydele cieraden van een Voorreden sullen nemen.

En indiense sich overtuygen, dat dit onderwerpsel hun aendacht en bevlytiginge welwaerdigh is, soo bidden wy hen wederom, met te oordeelen vande dinghen die dit Werck begrijpt, nae de goede of quade wijse, op de welcke sy uytgedruckt zijn, maer altoos in hen selven te gaen; om aldaer de decisien, die sy moeten volgen te verstaen, en volgens de welcke sy moeten oordeelen.

(*u*) Sijnde alsoo dan verseeckert, als wy zijn, dat de menschen de eene den ander niet konnen onderwijsen, en dat dese, de welcke ons hooren, de waerheden selfs niet begrijpen die wy aen

(*u*) *Nolite putáre quenquam hominem aliquid discere ab homine; admonere possumus per strepitum vocis nostræ, si non sit inter eos qui docent & anis sit strepitus noster Aug. in Joan. Auditus per me factus inttellectus per quem dixit aliquis & ad cor vestrum, sed non unum videtis. Si intellexistis fratres, dictum est & cordi vestro. Munus Dei est intelligentia. Aug in Joan. to. 40.*

aen hunne ooren seggen, indien ter selver tijdt, dese die ons deselve ontdeckt heeft, aen hun Geest niet openbaert; vinden wy ons oock verbonden te waerschouwen dese, die dit Werck willen Leesen, ons, uyt genegentheydt niet te willen gelooven by onse Woorden, noch uyt voor oordeel sich te stellen tegens het geene wy seggen. Want hoewel men meenen sou, dat wy niet hebben voorgestelt als het geene wy by overdenckinge geleert hebben, souden wy evenwel t'onvreden zijn, in die andere sich te vreeden hielden, te onthouden en te gelooven onse gevoelen sonder die te weeten, en grootst in eenige dwalinge souden vallen, of by gebreck van wel te verstaen, of om dat wy ons selven bedrogen souden hebben. (x) De opgeblasentheyt van eenigen wijselingen, die willen datmen hen by hun woordt gelooft; dunckt ons onverdraeghlijck te zijn.

(y) Sy houden sig qualijk, dat men Godt vraegt naer hen lieden, om dat sy selve hem moet vragen, sy vergrammen sich, wanneer men sich stelt tegens hun gevoelen, en willen volstrectelijk, datmen de duysternissen van hunne inbeeldingen stelle boven het suyvere licht der waerheydt dat de geest verlecht.

Wy sijn Godt danck wel verre van dese wy-

(x) *V. Librum de Magistro de S Aug.*
(y) *Noli putes te ipsam esse lucem Aug in Ps.*

wyse van doen, hoe wel men ons het selfde dickmael toeschrijft. Wy versoecken wel datmen geloove de daeden en de ondervindingen, die wy by brengen; om dat men dese dingen niet leert, door de bekeeringe vande geest tot Godt.

Maer voor alle de waerheden die men ontdeckt, inde waere Idea der dingen, dewelcke ons Godt vertoont, in het aldergeheymste van onse reden, vermaenen wy uytdruckelijck, datmen sich niet ophoude, met het geene wy daer van dencken; want wy gelooven niet, dat het een kleyne misdaet sy sich by Godt te vergelijcken, met alsoo over de geesten te heerschen.

De voornaeme reden, om dewelcke wy seer wenschen, dat dese die dit ons werck sullen leeren, sich met al hun kragt daer toe voegen; die is, dat wy wenschen bestraft te worden, over de mislaegen, die wy daer souden hebben konnen begaen; want wy beelden ons niet in, dat wy sonder dwalinge sijn. Men heeft sulck een vaste verbintenis met sijn lichaem, en hangt daer soo seer aen, dat wy met reden vreesen, niet altoos wel te hebben onderscheyden, het verwarde gerucht, daer het selve de inbeeldinge mede vervult, vande suyvere stemme vande waerheydt, die tegens de geest spreekt.

In-

Indien niemant ſpraçk als Godt alleen, en men niet oordeelde, als naer het geene men verſtondt, men ſou ſich miſſchien moogen toe-eygenen deſe woorden, van Ieſus Chriſtus: (z) Ik oordeele volgens het geene ick verſtae, en myn oordeel *is recht en waerachtig*. Maer wy hebben een lichaem dat hooger toon voert als Godt ſelve, en dit lichaem ſpreekt egter noyt de waerheydt. Wy hebben een eygene liefde, die de woorden bederft van hem, die altoos de waerheydt ſpreeckt. En wy hebben een opgeblaſentheydt, die ſtoutheydt inblaeſt, om te oordeelen, ſonder de woorden vande waerheydt, naer de welcke men alleen oordeelen moet te verwachten. Want de voornaeme oorſaeck van onſe dwalinge, is dat onſe oordeelen ſich uytbreyden, over meerder dingen, als het klaer geſicht van onſen geeſt, ick bidde dan deſe, aen de welcke Godt myn dwalingen ſal bekent maecken; my te herſtellen, op dat dit werck het welcke ick niet anders geve, als een proef, van de welcke het onderwerpſel of inhoudt de toeneyginge en applicatie der menſchen, ten hoogſten waerdig is, van langer handt voltoyt mach worden.

Wy hadden het ſelve ten eerſten niet ondernomen, als om ons ſelven te onderwyſen; maer om dat eenige perſoonen gelooft hebben, dat

(z) *Joan. C. 5. V. 30.*

dat het nut ſy, het ſelfde in het licht te brengen, hebben wy ons, aen hunne redenen opgegeven, en dat te bewilligen, om dat eene van de voornaemſte der ſelver, over een quam, met deſe begeerte die wy hadden, om ſelve daer voordeel uyt te haelen. De waere middel ſeyden ſy, om ſich volkomentlijck, van wegen eenige ſtoffe te onderwyſen, is verſtandige lieden voor te ſtellen, het gevoelen dat men daer van heeft. Sulcks verweckt onſe aendacht en de hunne. Somwylen hebben ſy andere geſichten en ſy ontdecken andere waerheden als wy, en ſomwylen ſetten ſy eenige ontdeckingen voort, die wy uyt onachtſaemheydt verſuymt, of by gebreck van moets en krachts genoegh laeten vaeren hebben.

Het is in deeſe aenmerckinge van myn byſonder nuttigheydt en die van eenige andere, dat ick het gewaeght hebbe, een *Schryver* te worden. Maer op dat myne hoopen niet ydel ſijn, ſoo geeve ick den raedt, datmen ſich niet ten eerſten ſtooten moet, indien men eenige dingen vindt, die de gemeene gevoelens, die men altoos gelooft heeft, en die men in het algemeen, van al de menſchen in alle tyden gevolght heeft geſien, tegen gaen, dit ſijn de algemeenſte dwalingen, die ick voornamentlijck trachte om verre te werpen. Indien de menſchen ſeer verlicht waeren, ſou de algemeene toeſtem-

min-

minge een reden ſijn, maer het is gants in tegendeel. Men ſy dan bericht eens voor al, dat niet als de reden moet voorſitten in het oordeel van al de menſchelijcke opinien en meningen, de geen betreckingh op het geloove hebben, van het welcke Godt alleen ons onderrecht op een geheel andere wyſe als deſe op de welcke ſy de natuerlijcke dingen ontdeckt, datmen in ſijn kennenſte gae, en ſich naerdere tot het licht, het welke aldaer ſonder ophouden lecht, op dat deſe reden te verlichter ſy. Datmen ſich dan ſorgvuldiglijck wachte, voor al die alte levende beſinningen, en al de beroeringen vande ziele die de ruymvalligheydt vanden geeſt vervullen. Want het alderminſte gerucht, het licht dat eenige luyſter heeft, verſtroyen menigmaal het geſicht vanden geeſt; het is goedt al deſe dingen te ſchouwen, hoewel het niet volſtreckelijck nodich ſy. (*a*) en indien met al deſe popingen men evenwel, men de geduerige indruckingen, die ons lichaem en het vooroordeel van onſe kintsheydt, op onſe inbeeldinge maecken, niet kan breecken, is het nodich, onſe toevlucht te nemen tot het Gebedt, om van Godt te verkrygen, het geene men door ſijn eygene krachten niet verkrygen kan ſonder evenwel te laeten,

ſijn

(*a*) *Qui hoc videre non poteſt, oret & agat, ut poſſe mereatur, nec ad hominem diſputatorem pulſet, ut quod non legit, ſed ad Deum ſalvatorem, ut quod non valet legat valeat, Ep. 112. C. 12. Supplexque illi qui lumen mentis accendit attendat, ut Cont. Ep. fundam. C. 33.*

ſijn ſinnen tegen te ſtaen: want dit moet degeduerige beſcheydt ſijn, van deſe, dewelcke, als de H. Auguſtinus ſeght, veel liefde tot de waerheydt hebben.

Nullo modo reſiſtitur corporie ſenſibus; quæ Sacratiſſima diſciplina eſt. Si per eos inflictis plages, vulneribuſque blandimur. Ep. 72. Men kan de beſinninge van het lichaem geenſins tegenſtaen; welcke voor ons de geheyligſte leer-tucht is, indien wy de wonden en quetſuyren, door de ſelve ons aengedaen willen lief koſen.

De verdeelinge van het gantſche werck, vindt men uytgeleght in het vierde Hoofdſtuck.

ONT-

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. *Van de Natuere en Eygenschappen van het Verstandt. 2. Van de Natuere en Eygenschappen van de Wille, en wat de Vrydom zy.*

DE dwalingh is de oorsaeck van des Menschen ellende, en dese is de quade grondt die het quaet inde werelt gebracht heeft; dese is het die voortbrenght en onderhoudt in onse ziele al het quaedt dat ons verdriet aendoet; en wy hebben geen vast en seeker geluck te verhopen, als met yverig te arbeyden, om die te schouwen.

De Heylige schrift leert ons, dat de Menschen niet ellendich zijn, als om datse Sondaers en Misdadigers zijn; en sy souden noch Sondaers noch Misdadige zijn; indiense sich geen Slaeven van de sonden maeckten, door het toe-stemmen van de dwalinge.

Indien het dan waer is, dat de dwalinge de oorspronck van des menschen ellende zy, soo is 't immers regtmatig dat de menschen hun beste doen, om de selve te schouwen en te vlieden. En waerlijck hun pooginge sal niet ydel of buyten vergeldinge zijn; alhoewel de selve al niet uytwerckt, datse souden konnen verhoopen. Indien de menschen niet infaillibel en gewis in haer begrijp waeren, sy souden veel min sich bedriegen; en indiense sich niet t'eenemael van hun quaden sochten te bevryden, sy souden ten minsten eenige van de selve ontgaen. Men mach in dit

leven geen volkomen geluck verhoopen, om datmen hier op Aerden de gewisheyt en infaillibiliteyt niet te verwachten heeft: maer men moet sonder ophouden arbeyden, om sich niet te bedriegen, dewijl men sonder ophouden sich van sijn ellenden tracht te verlossen: Met een woort, gelijk men seer vierichlijck naer een geluck verlangt, sonder evenwel het selve te verhoopen; moet men met yver de seeckerheyt of gewisheyt betrachten, sonder evenwel daer staet op te maecken.

Men behoeft sich niet in te beelden; datter veel moeyte en arbeydt in het opsoecken van de waerheyt aen te wenden zy; maer alleen sijn oogen te openen, op-merk te nemen, en eenige regulen, die wy in het vervolgh in het VI. Boeck sullen geven, besettelijck naer te volgen. De nette besetheyt van den geest, heeft by naer geen moeyelijckheyt in: het is geen Dienstbaerheyt, gelijck de inbeeldingh ons deselve voorstelt; en indien wy in den aenvangh daer eenige swarigheydt in vinden, wy sullen wel haest voldoeningen ontfangen, die onse moeyten genoeghsaem sullen vergelden; want daer eyndelijck, steekt geene in, als dese die het licht voortbrenght en de waerheyt ontdeckt.

Maer sonder ons verder op te houden, met den geest of het verstant der Lezers te bereyden, die men met meerder recht moet gelooven, van selfs genoegsaem tot het ondersoecken der waerheydt aengedreven te zijn; laet ons de oorsaecken en Natuere van onse dwalingen ondersoecken, en naedemael de Methode en wijse, die de saecken ondersoeckt, met de selve aen te mercken in hun geboorte en hun oorspronck, meer ordere en licht heeft, en de selve meerder in de grond doet erkennen als de andere, laet ons trachten deselve alhier in 't gebruyck te stellen.

1. Des menschen Ziel of Geest sijnde niets stoffelijcks,

lijks, of dat uytgebreydt is, is ſonder twijfel een enckele ſelf-ſtandigheydt, ondeelbaer, en ſonder eenige vermengingh of t'ſamen-voegingh van deelen: maer ondertuſſchen is men gewoon in deſelve twee Faculteyten of geſchicktheden te onderſcheyden, het Verſtandt en de Wille, die het noodich is, in den aenvang nader uyt te leggen, want het ſchijnt dat de Notiones, Kenningen of de Verbeeltſelen, diemen van deſe twee Faculteyten heeft, niet net of onderſcheydelijck genoech zijn.

Maer om dat deſe Verbeeltſelen ſeer abſtract en afgeſondert zijn, en deſelve niet lichtelijck in de inbeeldinge vallen, ſchijnt het te paſſe te komen deſelve uyt te drucken, door het toe draegen der ſelver aen de eygenſchappen, die de ſtoffe toebehooren, dewelcke men ſich lichtelijck konnende inbeelden, ſullen die de kenningen, die het goet ſal zijn, aen deſe twee woorden *Verſtandt* en *Wille* te hechten, onderſcheydelijcker en ſelfs gemeenſaemer maecken. Men moet alleenlijck op-mercken, dat deſe overeen brenginge van den Geeſt en de ſtoffe niet t'eenemael juyſt zy, en datmen deſe twee ſaecken niet over-een-brengt of vergelijkt, als alleen om deGeeſt te aendachtiger te maecken, en een ander te willen doen verſtaen, het geene men voor heeft te ſeggen.

De ſtoffe of uytbreydinge beſluyt in ſich twee eygenſchappen, of twee Geſchicktheden of Faculteyten. De eerſte Faculteyt is verſcheydene Figuren en Afbeeltſelen te ontfangen; en de tweede is de Bequaemheyt om bewoogen te konnen worden. Des menſchen Geeſt beſluyt van gelijcken twee Faculteyten. De eerſte, die het *Verſtandt* is, is geſchickt om verſcheydene Ideen en denckbeelden te ontfangen, dat is geſegt, om verſcheydene dingen te begrijpen. De tweede, die de *Wille* is, is geſchickt om verſcheydene neygingen te ontfangen, of verſcheydene

ſaecken te willen. Wy ſullen eerſtelijck de vergelijckingen uytleggen, die men onder de eerſte van deſe twee Faculteyten, ſoo die de ſtoffe, als die de Geeſt raecken, vindt.

De uytbreydinge of ſtoffe is bequaem, om twee ſoorten van Figuren en Afbeeltſelen te ontfangen. De eene zijn alleenichlijck uytwendich, gelijck de rondtheydt van een ſtucksken Was: de andere zijn inwendich, en deſe ſijn eygen aen alle kleyne deelen, uyt dewelcke het Was beſtaet; want het is ontwijfelbaer dat al de kleyne deelen, die een ſtucksken Was uyt maecken, geheel een andere gedaente hebben, als die een ſtucksken Yſers uyt-maecken. Ick noeme dan enckelijck een Figure of Afbeeltſel die uytwendich is, en een *Configuratie* of mede verbeeldingh die inwendigh is, en noot-wendichlijck eygen aen het Was, op dat het ſy het geene het is.

Men ſou van gelijcken konnen ſeggen, dat de Ideen en denck-beelden van de Ziel tweederley zijn, nemende den naem van Idea of denck-beeldt in het algemeen, voor al het geene de Geeſt onmiddelijck begrijpt. De eerſte ſoorte vertoont ons eenige ſaecke buyten ons, als die van een vierkant, van een Huys, &c. De tweede vertoont ons niet als het geene binnen ons om-gaet, als onſe Senſatien en ſinne-werk, de ſmart, vermaek, &c. Want men ſal doen ſien in het vervolgh, dat deſe laetſte denckbeelden geen andere ſaecke zijn, als een wijſe van ſijn of Geſtalteniſſe van de Geeſt, en daerom noem ick deſelve *Modificatien* of Wijs-matigingen van den Geeſt.

Men ſou oock de Neygingen van de Ziele de *Modificatie* of Wijs-maetiginge van deſelve konnen noemen. Want dewijl het ſeecker is, dat de Neyginge van de Wille, een ſlach van weſen van de Ziele zy, ſou men deſelve mede wel een *Modificatie* en Wijs-matiginge van de Ziele konnen noemen; gelijck de

beweginge in de Lichaemen, zijnde een maniere van wesen, of gestaltenis, van deselve Lichaemen, men sou konnen seggen, dat de beweginge een *Modificatie* en Wijs-matiginge van de stoffe zy. Ondertusschen noeme ick de neygingen van de wille, noch de bewegingen van de stoffe *Modificatien* of wijs-matigingen, om dat dese neygingen en dese bewegingen, gemeenlijck een betreckingh of vergelijckingh met eenige uytwendige saecke hebben; want de neygingen hebben hun betreckingen op het goede, en de bewegingen hebben hun betreckingen op eenich vreemt lichaem: maer de *Figuren en Configuratien* der lichaemen, en de *Sensatien* of het sinne-werck van de Ziel, hebben geen noodige betreckingen naer buyten. Want gelijck een Figure of gedaente rondt is, wanneer al de uytwendige deelen van een Lichaem evenverre van een van hun deelen, dat men het Centrum of middelpunt noemt, afgescheyden is; sonder eenich rapport of betreckinge op iets van buyten: alsoo souden oock alle Sensatien of sinne-wercken, daer wy bequaem toe zijn, konnen bestaen, sonder eenich voorwerpsel buyten ons te hebben. Hun wesen besluyt geen nootwendige betreckinge of aendracht van de Lichaemen die deselve schijnen te veroorsaecken, gelijck wy elders bewijsen sullen, en sy zijn geen andere saeck, als de Ziele, die op dese of die maniere gemodificeert en gewijs maticht zijn, invoegen deselve eygentlijck de *Modificatien* van de Ziele zijn. Het sy my dan geoorlooft deselve alsoo te noemen, om my bequamelijcker uyt te drucken.

De eerste en voornaemste van de over-een-stemmingen die men vindt, tusschen de *Faculteyt*, die de stoffe heeft, om verscheydene Figuren en Afbeeltselen en verscheydene Configuratien, en dese die de Ziele heeft, om verscheydene Ideën en denck-beelden en verscheydene *Modificatien* te ont-

fangen: is, dat gelijck de *Faculteyt*, om verscheydedene Afbeeltselen, en verscheydene *Configuratien* en mede-verbeeldingen te ontfangen in het Lichaem, t'eenemael Passief en lijdende is, en geene actie of dadelijckheydt in sich besluyt; oock alsoo de *Faculteyt* om verscheydene Ideën en denck-beelden en verscheydene *Modificatien* in den Geest te ontfangen, t'eenemael *Passief* of lijdende is, en geen actie of dadelijckheydt besluyt, en dese *Faculteyt* of dese bequaemheydt die de Ziele heeft, om alle dingen te ontfangen, noeme ick *verstandt* of intelligentie.

Waer uyt men moet besluyten, dat het verstant is het geene begrijpt, dewijl het alleen dit is, dat de Ideën en denckbeelden der voorwerpselen ontfanght. Want het is een selve saeck voor de Ziele een voorwerpsel te beseffen, en de Idea, of het denckbeelt, dat sich vertoont te ontfangen. Het is oock dit verstant, het welcke de *Modificatien* van de Ziele beseft, naedemael ick by dit woordt verstandt of *Intelligentie* verstae; dese lijdende *Faculteyt* van de Ziele, door de welcke sy ontfanght alle de verscheydene *Modificatien*, daer sy capabel en bequaem toe is; want het is deselve saeck voor de Ziel te onfangen, de maniere van Wesen, diemen Smarte noemt, en de Smarte selve te ontfangen; naedemael deselve de Smarte niet kan onfangen op een andere wijse, als met die te beseffen. Waer uyt men kan besluyten, dat het het verstant is, dat de afwesende voorwerpsels begrijpt, en de tegenwoordige gevoelt, en dat de sinnen en inbeeldingen niet anders zijn als het verstant, beseffende de voorwerpselen door de Organen en werck-deelen van het Lichaem, gelijck wy in het vervolgh sullen uyt-leggen.

Nu, om dat, wanneermen smarte of eenige andere saeck gevoelt, men deselve gemeenlijck beseft, door bemiddelinge van de Organen en werck-deelen van de sin-

de ſinnen, ſeggen de menſchen gemeenlijck, dat het de ſinnen zijn die beſeffen, ſonder onderſcheydentlijck te weten, wat ſy by de terme en het woordeken Sin verſtaen. Sy meenen dat'er eenige *Faculteyt* van de Ziele afgeſondert zy, die of haer, of het Lichaem bequaem maeckt om te beſinnen; want ſy gelooven dat de Organen en werck-deelen der ſinnen, waerlijck deel aen onſe begrijpinge hebben. Sy beelden ſich in, dat het Lichaem de ſinnen ſoodanigh helpt om te beſinnen, dat indien de Geeſt van het Lichaem afgeſcheyden was, deſelve nooyt iets ſou beſinnen. Maer ſy bedencken al deſe dingen niet, als by *Præoccupatie* en voor-inneminge, en om dat in de ſtaet in de welcke wy zijn, wy niets beſinnen ſonder het gebruyck van de Organen en werck-deelen der ſinnen, gelijck wy elders breeder ſullen uyt-leggen.

Het is om ons naer de ordinare maniere van ſpreecken te voegen, dat wy in het gevolgh ſullen ſeggen, dat de ſinnen, beſinnen: maer by het woor van *Sinnen* verſtaen wy geen andere ſaeck, als deſe lijdende *Faculteyt* in de Ziele, van dewelcke wy hebben begonnen te ſpreecken; dat is het verſtant, begrijpende eenige ſaeck, ter gelegentheyt van het geene door de werck-deelen van haer lichaem heenen gaet, volgens de inſtellinge en *inſtitutie* van de natuere, gelijck wy elders ſullen uyt-leggen.

De andere over-een-ſtemminge diemen vindt, tuſſchen de lijdende *Faculteyt* en geſchicktheyt van de Ziele en die van de ſtoffe is, dat gelijck de ſtoffe niet waerlijck verandert is, door de veranderingh die inde *Figueren* is; ick wil ſeggen by voorbeelt, dat gelijck het Was, geen merckelijcke veranderingh ontfanght, om dat het rondt of vierkant is: dat oock alſoo de Geeſt of Ziele geen veranderingh ontfanght door de verſcheydentheyt der denck-beelden die ſy heeft; ick wil ſeggen dat de Geeſt geen merckelijcke veran-

deringh ontfanght, als die ontfanght, de Idea of het denckbeelt van een vierkant of een ront, een vierkant of een ront beseffende.

Vorders, gelijck men kan seggen dat de stoffe merckelijcke veranderingh ontfanght, wanneer die de *Configuratie* de mede of t'saem verbeeldinge verliest, die de deelen van het Was eygen zijn, om dese te ontfangen, die het vuur of den roock eygen zijn; alsoo konnen wy seggen dat de Ziele seer merckelijcke veranderingen ontfanght, wanneer deselve haer *Modificatien* en wijs-matigingen verliest en smart gevoelt, naer dat sy vermaeck genooten heeft. Waer uyt men moet besluyten, dat de Ideën en denck-beelden voor de Ziele by naer het selfde zijn, dat de *Figure* en gedaente is voor de stoffe, En dat de *Configuratie* maecken aen de stoffe, by naer het geen de *Sensatien* of sinne-wercken aen de Ziele maecken.

Daer zijn noch andere over-een-stemmingen, tusschen de *Figueren* en *Configuratien* van de stoffe, en de *Ideën* en *Modificatien* van de Geest, want het schijnd dat de materie of de stoffe sy het beelt van den Geest; ick wil seggen alleenlijck dat'er eygenschappen in de stoffe zijn, die onderlinge betreckingen hebben, die deselve seer naer komen, diemen inde eygenschappen van de Geest vint, hoewel de natuere van den Geest seer van die van de stoffe verscheelt, gelijck men klaerlijck in het vervolgh sal sien.

Men moet wel onthouden van al dit geene, dat ick by *Intelligentie* of verstant, meene dese lijdende *Faculteyt* die de Ziele heeft van te begrijpen of beseffen, dat is te ontfangen niet alleen onderscheydelijck, en verscheydene Ideën, maer oock een seer groot getal van verscheydene Sensatien en sinne-werckingen of besinningen; gelijck de stoffe de bequaemheyt heeft te ontfangen, alle soorten van uytwendige *Figueren* en gedaen en of afbeeltselen, en inwendige *Configuratien* en t'saem verbeeldingen.

2. De

2. De andere *Faculteyt* van de ſtoffe is, dat deſelve bequaem is om verſcheydene bewegingen te ontfangen, en de andere *Faculteyt* van de Ziele is, dat deſelve bequaem is, om verſcheydene neygingen en inclinatien te ontfangen. Laet ons deſe *Faculteyten* eens vergelijcken. Soo even als de Autheur en Werk-Meeſter van de Nature, de algemeene oorſaeck is, van al de bewegingen, diemen inde ſtoffe vindt, alſoo is die oock de algemeene oorſaeck van al de Natuerlijck neygingen diemen inde Zielen vint. En gelijck al de bewegingen geſchieden in een rechte linie, indienſe niet eenige vreemde en byſondere oorſaecken ontmoeten, die deſelve bepaelen, en veranderen in *Circulaire* en ronde Linien, door hun tegenſtellinge; alſoo al de neygingen die wy van God hebben ſijn recht, en ſy konden geen ander eynde hebben, als de beſittingh van het goede en van de waerheyt; indiener niet een andere vreemde oorſaeck waere, die de indruckſelen van de Nature bepaelde en aftrock tot quaede eynden. Nu is het deſe vreemde oorſaeck, die de oorſaeck is, van al ons quaet, en onſe neyginge bederft.

Om het ſelfde wel te begrijpen, moet men weten, dat'er een merckelijck onderſcheyt is, tuſſchen het indruckſel en beweginge, die de Werck-Meeſter van de Natuere voortbrenght in de ſtoffe, en het indruckſel en beweginge naer het goede in 't gemeen, het welcke deſelve Werck-Meeſter van de Nature, ſonder ophouden in onſe Geeſt indruckt. Want de ſtoffe is geheel ſonder werckingh, ſy heeft geen kracht om haer beweginge te doen ſtilleſtaen, noch deſelve te bepaelen, of na de eene meerder als naer de andere zijde te doen wenden. Haer beweginge, gelijck wy geſeght hebben, geſchiet altoos in een rechte Linie, en wanneer deſelve wort verhindert alſoo voort te gaen, beſchrijftſe een *Circulaire* Linie, de grootſte

die haer mooghlijck is, en by gevolgh de naeſt-komende aen een rechte Linie, om dat het God is, die haer de beweginge indruckt, en haer bepalinge reguleert. Maer ſoodanich is het met de wille niet geſtelt, men ſou konnen ſeggen in een ſin datſe beweechſaem is, en dat ſy in ſich ſelven heeft de macht, om te bepaelen op verſcheydene wijſe, de neygingen of indruckſelen, die Godt haer geeft; want hoewel ſy deſe indruckſelen niet kan weder-houden, kan ſy evenwel in eenigen ſin, deſelve doen keeren naer de ſijde waer heen het haer gelieft, en alſoo veroorſaecken al de ongereegeltheyt, die ſich in haer neyginge ontmoet, en al de ellenden, die de nootwendige en ſeeckere gevolgen van de ſonden zijn.

Invoegen door dit woordeken wille ick alhier mene te beteeckenen; *de natuerlijcke indruckſel en beweginge, dewelcke ons brenght tot het onbepaelde goed &c. in het algemeen.* En by het woordeken van vrye verſtae ick niet anders, als de macht die de Geeſt heeft deſe indruckſelen af te leyden naer de voorwerpſelen die ons behaegen, en alſoo te maecken dat onſe Natuerlijcke neygingen moogen zijn bepaelt, *van eenigh byſonder voorwerpſel,* dewelcke voor heen in het wilde liepen, en onbepaelt waeren, naer het goede in het algemeen, of *Vniverſeel*, dat is te ſeggen naer God, die alleen het algemeene goet is, om dat hy de eenige is, die alle goede dingen in ſich beſluyt.

Waer uyt leer lichtelijck ſtaet te erkennen, dat hoewel de Natuerlijcke neygingen wilmatich zijn, deſelve evenwel niet vry zijn, door de vrijheyt van ononderſcheyt van de welcke ick ſpreecke, dewelcke beſluyt de macht van te willen of niet te willen, of wel van te willen het ſtrijdige van het geene, waer heen ons onſe Natuerlijcke neygingen aen dringen. Want hoewel het willichlijck en vryelijck geſchiet, dat wy het goede in het algemeen beminnen, naedemael

mael men niet kan beminnen als door sijn wille, en dat het een *Contradictie* besluyt, dat de wille oyt sou konnen ingetoogen of gedwongen worden; soo bemint men evenwel niet vryelijck in den sin, den welcken ick hebbe uyt-geleght, naerdemael het niet is, inde macht van onse wille, niet te wenschen geluckigh te zijn.

Maer men moet wel acht slaen, dat de Geest zijnde aengemerckt, als gedreven naer het goede in het algemeen, haer beweginge, naer een bysonder goet niet souw konnen bepaelen; indien deselve Geest, aengemerckt als bequaem voor Ideën en denck-beelden, geen kennisse van dit bysondere goet heeft. Ick wil seggen, om my van *Ordinaire* termen en seghswoorden te dienen, dat de wille is een blinde macht, die sich selven niet kan leyden, als tot de saecken die haer het verstant te vooren stelt; invoegen dat de wille niet verscheydentlijck den indruck, die sy voor het goede en al haer Natuerlijcke neygingen heeft, kan bepaelen, als met het verstant te belasten, haer eenich bysonder voorwerpsel voor te stellen. De macht die de wille heeft, om haer neygingen te bepaelen, besluyt dan nootwendichlijck, dese, van het verstant te konnen brengen, naer de voorwerpselen die sy wil.

Ick gae door een voorbeeltsel bekrachtigen, het geene ick van de wille en de vryheyt geseght hebbe. Eenich Persoon stelt sich voor een waerdigheyt, als een goet het welck hy sou konnen verhoopen, en terstont wil of begeert sijn wille dat goet; dat is te seggen, dat het indrucksel dat de Geest ontfanght sonder ophouden, naer het onbepaelde en algemeene goet, deselve aenvoert naer en tot dese waerdigheyt. Maer gelijck dese waerdigheyt het algemeene goet niet is, en het selfde niet is aengemerckt, door een klaer en onderscheydentlijck gesicht van den Geest, gelijck

gelijck het algemeene goet, (want de Geest siet nooyt klaerlyck het geene niet is,) de indruckingh die wy hebben naer het algemeene goet, is niet t'eenemael door dit bysondere goet vast gestelt: de Geest heeft sijn beweginge om verder te gaen, hy bemint niet nootwendichlyck, en on-ver-winnelyck dese waerdicheyt, en is vry in sijn belangh. Nu sijn vrydom bestaet daer in, dat synde niet ten vollen overtuyght, dat dese waerdigheyt al het goede besluyt, dat hy machtigh is te beminnen, hy sijn Oordeel en liefde kan ophouden: en by gevolge, gelyck wy in het darde Boeck sullen uytleggen, hy kan door de vereeningingh dewelcke hy heeft, met dit algemeene goet; of die geene die alle het goedt in sich besluyt, op andere saecken dencken, en by-gevolgh andere goederen beminnen. Eyndelyck hy kan vergelycken al de goederen, deselve beminnen volgens de ordere, naer proportie en de maet, dat die beminnelyck zyn, endeselve die toebrengen diese alle besluyt, en alleen waerdich is onse liefde te bepaelen, als synde alleen bequaem te vervullen al de bequaemheyt die wy hebben, om te beminnen.

De kennisse van de waerheyt, en de liefde tot het goede, syn by nae een en deselve saeck. Wy beminnen de kennisse van de waerheyt, gelyck het genot van het goede, door een Natuerlycke indruckinge; en dese indruckinge soo wel als dese, die ons dryft naer het goede, is niet on-over-winnelyck, sy is sulcks niet als door een volmaekte blyck en volkomen kennisse van het voorwerpsel: en wy syn soo vry in onse valsche oordeelen, als in onse ongeregelde liefdens, gelyck wy in het volgende Hooft-stuck sullen betoonen.

TWEE-

TWEEDE HOOFT-STUCK.

1. Van de Oordelen en Redenkavelingen. 2. Dat deselve afhangen van de Wille. 3. Van het gebruyck datmen moet maecken van sijn Vryheydt, in hun belangh. 4. Twee algemeene Regulen om Dwalingen en de Sonde te mijden. 5. Nootwendige bedenckingen over die Regulen.

1. MEn sou genoegh konnen besluyten, uyt de saecken die wy in het voorgaende Hooft-stuck hebben geseght, dat het verstant nooyt oordeelt; naedemael het niet anders doet als begrypen; of dat de Oordeelen en Redenkavelingen selfs van de syde van het verstant, niet zyn als enckele *Perceptien* en begrypingen; dat het de Wille allenich zy, die waerlijck oordeelt, toestemmende het geen het verstant haer voorstelt, en gewillichlijck daer op rustende, en dat sy het derhalven alleene zy, die ons inde dwalingh werpt: maer men moet dese saecken grondiger uyt-leggen.

Ick segge dan, dat'er geen ander onderscheyt is, van de syde van het verstant, tusschen een enkel begrijp, een Oordeel en een Redenkavelingh, als dat het verstant begrypt en verstaet, een enckele en simpele saeck sonder eenige vergelijckingh, waer mede het sou mogen zyn, door een enckel begrijp; dat het verstaet de vergelijckingh tusschen twee of meer saecken, inde Oordeelen; en dat eyndelijck het selfde begrypt de vergelijckingen, dewelcke zyn tusschen de vergelijcking der dingen, inde Redenkavelingen: invoegen dat al de Werckingen van het verstant niet anders zijn als suyvere begrypingen.

Wanneermen beseft, voor-beelts gewyse tweemael

mael 2. of vier, dat is niet als een enkele begrypinge. Wanneer men oordeelt dat tweemael 2. maken 4: of dat tweemael 2. geen 5. maken, ſoo doet het verſtant niet anders als te beſeffen, de vergelijckinge van de over-een-komſt diemen vint, tuſſchen tweemael 2. en 4. of die van de onover-een-komſt, diemen vint tuſſchen tweemael 2. en 5. alſoo het Oordeel, van de ſyde van het verſtant is niet als het begryp der gelijckheden diemen vint, tuſſchen twee of meer dingen. Maer de Redenkavelinge is het begryp van de gelijckheyt diemen vint, niet alleen tuſſchen twee of meer ſaecken: want dat ſou een Oordeel ſijn, *maer die is het begrÿp, van de gelijckheyt dewelcke ſich bevint, tuſſchen twee of meer vergelijckingen, van twee of meer ſaecken.* Maer wanneer ick beſluyte dat 4. minder ſijnde dan 6, tweemael 2. ſijnde gelijck met 4. deſelve by gevolge minder zyn dan 6. begryp ick niet alleen de vergelijcking der ongelijckheyt, dewelcke is tuſſchen 2. en 2. en 6. want als dan ſou het maer een Oordeel zijn, maer de vergelijcking der ongelijckheyt, dewelcke is tuſſchen 2. mael 2. en 4. en die dewelcke is tuſſchen 4. en 6. dat is een Redenkavelinge. Het verſtant doet dan niets als begrijpen, beſeffen of aenmercken, en de Wille is het alleenigh die Oordeelt en Redenkavelt, ſich gewilliglijck ruſtende op het geene het verſtandt haer voordraegt, gelijck wy geſeght hebben.

Maer ondertuſſchen, naerdemael de ſaecken die wy aenmercken in een taſtelijcke blijckelijckheyt zijn, ſo ſchijnd het ons toe dat het niet meer vrywilligh is, dat wy daer in toeſtemmen, invoegen wy worden gedrongen te geloven, dat het niet onſe Wille maer ons verſtant zy, dat daer de rechter van is.

Om onſe dwalinge te erkennen, moet men weten, dat de ſaecken die wy aenmercken, ons nooyt geheel baarblijckelijck ſich vertoonen, als wanneer het ver-

ſtant van deſelve al de zijden heeft onderſocht; en al de gelijckheden aengemerckt: waer uyt voortkomt, dat de wille niets konnende willen ſonder kenniſſe, deſelve niet meer in het verſtand wercken kan: dat is te ſeggen, dat ſy niet meer kan begeeren dat het ſelve eenige nieuwe ſaecke in haer voorwerpſel voorſtelle, om dat ſy nu alreets al de ſijden aengemerckt heeft, die de bewegingh hebben tot het geſchil, datmen wil beſlechten. Sy is dan verbonden ſich geruſt te ſtellen in dat, het welcke het verſtant alreets heeft vertoont, en af te laeten het ſelve te handelen en te keeren; en het is deſe ruſt, diemen eygentlijck oordeel en redenkavelingh noemt. Alzoo deſe ruſt of dit oordeel niet vry zijnde, wanneer de ſaecken ſijn in de uyterſte baerblijckelijckheyd, dunkt ons oock dat de ſelve niet vrywilligh zy.

Maer ſoo lang als'er jets duyſters is, in het onderwerpſel of ſubject dat wy aenmercken, of wy niet ten vollen verſeeckert zijn, dat wy al het geene dat nodich is, om het geſchil of vraegſtuck te voldoen, ont deckt hebben, gelijck by naer daegelijcks gebeurt, in ſoodanige, dewelcke ſeer ſwaer zijn, en verſcheydene betreckinge in ſich behelſen, ſtaet het ons vry deſelve niet toe te ſtemmen, de wille kan oock beveelen aen het verſtand, ſich met eenige nieuwe ſaecke beſich te houden: het welcke te wege brengt: dat wy niet ſoo verre zijn, van te geloven, dat de oordeelen die wy formeren, over deſe onderwerpſels, vrywillich zijn.

Ondertuſſchen het meeſte gedeelte der Philoſophen en wyſelingen oordeelt, dat ſelfs deſe oordeelen, die wy formeren en opmaecken over duyſtere dingen niet vrywilligh zijn, en ſy willen in het algemeen, dat de toeſtemminge aen de waerheyt een actie ſy van het verſtandt, het welcke ſy *Aſſenſus*, toeſtemminge noemen, tot onderſcheyt van de toe-
ſtem-

ſtemminge aen het goede die ſy de wille toeſchrijven de welcke ſy den naem van *Conſenſus*, mede ſtemminge geven. Maer ſiet hier de oorſaeck van hun onderſcheyding en hunne dwalinge.

Het is dat wy, inde ſtaet inde welcke wy zijn, menigmael baarblijckelijck de waerheyden ſien, ſonder eenige reden om daer aen te twijfelen, en alſoo is de wille niet onſijdich of indifferent, inde toeſtant de welcke ſy geeft aen deſe blijckelijcke waerheden, gelijck wy uyt gelegt hebben: maer het is alſoo met de goeden niet gelegen; wy erkennen 'er gene, ſonder eenige reden om te twijfelen, dat wy deſelve moeten beminnen. Onſe lydingen en de neygingen die wy van Nature hebben, tot de ſinnige welluſten en vermaeckelijckheden, ſijn confuſe en verwarde redenen, doch echter ſeer ſterck, ter oorſaeck van de verdorventheyt van onſe natuere, de welcke ons maecken kout en onverſchillende ſelfs inde liefde tot God; en alſoo gevoelen wy baerblijckelijck onſe onverſchillentheyt, en ſijn inwendiglijck overtuygt, dat wy gebruyck van onſe vryheyt maecken, wanneer wy God beminnen.

2. Maer wy beſeffen alſoo niet, dat wy onſe vryheyt gebruycken, wanneer wy de waerheydt toeſtemmen, voornamentlijck wanneer ſich de ſelve ons t'eenemael baerblijckelijck vertoont: en dat doet ons geloven, dat de toeſtant aen de waerheyt niet vrywilligh is; gelijck of het nodig waer, dat onſe actien onverſchillende zijn, om vrywillig te weſen, en of de geluckige God niet in alle vrywilligheyt beminden, ſonder door jets, wat het ſou mogen zijn, daer van afgekeert te konnen worden; gelijcker wijs als wy deſe baerblijckelijckheyt toeſtaen dat tweemael 2. maeckt 4. ſonder te worden afgekeert van het ſelve te gelooven, door eenige ſchijn van tegenſtrijdige reden.

Maer

Maer op dat wy onderscheydentlijck het onderscheyd moogen erkennen, datter is tusschen de toestandt van de wille tot de waerheydt, en des selfs toestand tot of aen de goedheyd: moetmen nootsaeckelijck weeten het onderscheyd datter is, tusschen de waerheyd en tusschen de goetheyd; genomen in hunnen ordinairen sin, en by betreckinge aen ons. Dit onderscheyd bestaet hier in, dat de goetheyd opsicht op ons heeft, en ons raeckt, en dat de waerheyd ons niet raeckt: want de waerheyd bestaet niet als in de vergelijcking, die twee of meer saecken onder malkander hebben; maer de goetheyd bestaet inde vergelijcking der overeenkomst, die de saecken met ons hebben, het welcke te wege brengt, datter maer een eenige actie is van de wille ten belange van de waerheyd, dewelcke is haer inrustinge en toestant, omtrent de vertooninge der vergelijckinge, dewelcke tusschen en onder de saecken is, en datter twee sijn, ten belange van de goedheyd, namentlijck haer inrustingh en toestandt aen de verghelijckingh der overeenkomst, die de saecke met ons heeft, en haer liefde of beweginge naer dese saecken, welcke actien of werckingen seer verschillende zyn, hoewel men deselve gemeenlijck onder een vermenght, en sich over te dragen in liefde, aen het geene de geest vertoont, naedemael men meenighmael saecken moet toestaen, die men wel sou willen dat niet waeren, en die men selfs vlieden sou.

Wanneer wy dan dese saecken aenmercken, salmen ooghschijnlijck erkennen, dat het altoos de wille is, die toestaet, niet aen de saecken die haer niet aengenaem zijn; maer op de vertooningh der selver: en dat de reden, door de welcke de wille toestaet, altoos heeft de representatie en vertooningh der saecken, die in de uyterste blijckbaerheyd zijn; soo is het, gelijck wy albereets geseght hebben, datter in de saecken geen rapport of vergelijckinge is, diemen

behoorde aen te mercken, die het verſtand alreeds niet beſeft heeft: Invoegen het gelijck als nootſaeckelijck is, dat de wille aflaete van te wercken, en ſich onnuttelijck af te ſlooven, en alleenigh met een volle verſeeckerheyd vaſt ſtelt, dat ſy niet bedroogen is: naerdemael niets meer overigh is, waer heenen ſy het poinct van het verſtand ſou konnen keeren.

Men moet voornamentlijck opmercken, dat in de ſtaet in dewelcke wy zijn, wy de ſaecken niet als onvolmaecktelijck kennen, en dat het by gevolgh volkomentlijck nodigh is, dat wy deſe vrydom van onverſchillentheyd hebben, door de welcke wy ons konnen wederhouden van toe te ſtaen.

Om de noodwendigheydt te erkennen moetmen aenmercken, dat wy ghedreven worden door onſe natuerlijcke neygingen naer de waerheydt en de goetheyd, invoegen de wille ſich niet overdragende als aen de ſaecken, van dewelcke de geeſt eenige kenniſſe heeft, wel nodigh is, dat ſy ſich overdraeght aen het geene, dat een ſchijn van waerheyd en van goedheyd heeft. Maer om dat al het geene een ſchijn van goetheyd heeft, niet alles is het geene het ſchijnt; is het blijckelijck, dat indien de wille niet vry was, en indien deſelve ſich onfeylbaer en nootwendighlijck moeſt overdraegen tot alles dat een ſchijn van goetheyd en van waerheyd heeft; ſouſe ſich altoos by nae bedroogen vinden; waer uyt het ſchijnt datmen ſou konnen beſluyten, dat haer werckmeeſter oock de werckmeeſter van haer uytſpoorigheden en dwalingen ſou moeten zijn.

3. De vryheyd dan is ons van God gegeven, op dat wy ons verhinderen van in dwalinge te vallen, en in alle quaeden die uyt onſe dwalingen volgen, ons noyt ten vollen op de waerſchijnelijckheyd ruſten, maer alleen op de waerheyd, dat is te ſeggen noyt aflaeten van den geeſt aen te wenden, en deſelve te bevee-

bevelen, de ſaecken te onderſoecken, tot dat hy ſich van alles verklaert en ontduyſtert heeft, van alles dat hem te onderſoecken ſtondt. Want de waerheyd bevind ſich ſelven by naer noyt als met de baerblijckelijckheyd, en de baerblijckelijckheydt beſtaet niet als in het klaere en onderſcheydelijcke geſicht van alle deelen, en al de overeenkomingen van de voorwerpſelen, dewelcke nootwendigh zyn om een verſeeckert oordeel aen en toe te brengen.

Het gebruyck dan dat wy van onſe vrydom moeten maecken, dat is, *ons daer van te dienen, ſoo verre als wy konnen*, dat is, nimmermeer toe te ſtaen yets het zy wat het zy, voor dat wy daer toe als gedwongen worden door het inwendigh verwijt van onſe reden.

Het is ſich ſelven een ſlave te maecken tegen Gods wille ſelve, ſich de valſche ſchijnbaerheden van waerheyd te onderwerpen: Maer het is gehoorſaemen de eeuwige Waerheyd, die ons inwendighlijck aenſpreeckt, ons ter goeder trouwen te onderwerpen ſyn heymelijcke beſtraffingen van onſe reden, dewelcke vergeſelſchappen de weygeringe diemen doet, van ſich de baerblijckelijckheyd te onderwerpen. Siet hier dan twee regulen vaſt geſtelt, op het geene ick geſeght hebbe, dewelcke de nootſaeckelijckſte van allen zijn; tot de ſpeculative en morale wetenſchappen, en diemen ſou mogen aenmercken als het fundament en de grond van al de menſchelijcke wetenſchappen.

4. Siet hier de eerſte die de wetenſchappen aengaet: *Men moet noyt een volkomen toeſtant geven, als aen voorſtellingen, die ſoo baerblijckelijck waeraghtigh ſich vertoonen, datmen die deſelve niet kan onthouden, ſonder een inwendige moeyelijckheyd, en heymelijcke verwijtingen van de reden te ghevoelen. Dat is te ſeggen, ſonder datmen klaerlijck erkent, datmen een quaet gebruyck van ſijn vryheyd ſou maecken, indienmen niet*

wilde toestemmen; of indienmen sijn macht wilde uyt-breyden over saecken, over dewelcke sy geen heeft.

De tweede de Morale of Zeedige weetenschap aengaende, is soodaenigh: *Men moet noyt absolutelijck en volkomentlijck een goedt beminnen, indienmen sonder knagingh 't selve sou konnen niet beminnen.* Waer uyt volgt, datmen niets als God alleen absolutelijck en volkomentlyck, en sonder vergelijckingh beminnen moet: want hy is het alleenigh, die men niet kan laeten te beminnen in sulcker voegen, sonder knaginge, dat is te seggsu, sonder datmen klaerlijck sou weeten, datmen quaelijck doet; 't zy datmen sulcks weete door de reden, of door het geloove.

5. Maer wy moeten alhier aenmercken, dat, wanneer de saecken, die wy beschouwen, ons seer waerschijnlijck sich vertoonen, en wy ons seer geweldiglijck gedreven vinden, om deselve te gelooven: wy oock eenige moeyelijckheyd gevoelen, wanneer wy ons niet laeten daer toe bewegen: invoegen dat indien wy geen nauwe acht daer op slaen, wy in gevaer zyn van deselve toe te staen, en by gevolge ons te bedriegen; want het is een onseeckere saeck, of de waerheyd sich t'eenemael nae de waerschijnlijckheyd bevindt; en daerom is het dat ick uytdruckelijck in dese twee regulen gestelt hebbe, datmen niets moet toestaen, totter tijd men baerblijckelijck siet, datmen een quaet gebruyck van sijn vryheyd sou maecken, indien men niet toestond.

Nu hoewel men seer word aenghedreven om de waerschynlyckheyd te geloven, indien men evenwel tracht reflexie en aenmerckingh te nemen, of indien men klaerblyckelyck siet, men ghehouden is sulcks toe te staen, men sal sonder twijfel bevinden van neen. Want de waerschynelyckheyd is steunende op de indruckselen van onse sinnen, een waerschijnlijckheyd evenwel die daer den naem niet van verdient.

Als-

Alſdan ſoumen ſich ſeer genegen vinden, om toe te ſtaen: Maer wy ſouden daer geen andere oorſaeck van erkennen, als eenige paſſie of lydinge, of de generaele en algemeene genegentheyd diemen heeft, voor het geene de ſinnen raeckt, gelijck men genoegh in het vervolgh beſpeuren ſal.

Maer indien de waerſchynlyckheyd komt van eenige conformiteyt en overeenkomſt met de waerheyd, ghelijck ghemeenlijck de waerſchynlijcke kenniſſen waer zyn, genomen in een ſeeckeren ſin; alſdan indienmen deſelve onderſoeckt, ſalmen ſich gedreven vinden om twee ſaecken te doen, de eene te geloven, en de andere als noch te examineren en onderſoecken; maer men ſal ſich noyt ſoo verſeeckert bevinden, datmen blyckelijck ſou geloven quaelyck te doen, indienmen niet volkomentlyck toeſtaet.

Nu deſe twee neygingen, diemen heeft, omtrent waerſchynlycke ſaecken, ſyn ſeer goedt; wantmen kan en moet ſyn toeſtant aen waerſchynlycke dingen geven, ghenomen in den ſin, die het beeldt van de waerheyd draeght; maer men moet als noch geen volkomen toeſtant daer aen hangen, gelyck wy in de regulen hebben geſtelt; maer al de onbekende ſyden en gedaenten examineren en onderſoecken, ten eynde om volkomentlyck in de natuere van de ſaeck te zyn, en het waere van het valſche wel te onderſcheyden, en alſdan t'eenemael toeſtaen, indien het ſoo noodigh zy.

Men moet ſich wel gewoon maecken, de waerheyd van de waerſchynlyckheyd te onderſcheyden, met de ſaeck inwendighlyck te ondertaſten, gelyck ick uytgeleght hebbe: want het is een gebreck van wel te hebben onderſogt, dat wy ons bevinden geraeckt, by naer op deſelve maniere van twee verſchillende ſaecken. Want eyndelijck het is van het hooghſte gevolgh een goet gebruyck van ſijn vryheyd

te maecken, ſich altoos onthoudende van de ſaecken toe te ſtaen, en deſelve te beminnen, tot datmen ſich gevoelt als geforceert om het ſelfde te doen, door de machtige ſtemme van de Schepper der Natuere; die ick voorheen hebbe genoemt de reproches en verwijtingen van onſe reden, en de knagingen van onſe gewiſſe.

Al de plichten van de geeſtelijcke weſens, ſoo van de Engelen als van de Menſchen, beſtaen voornaementlijck in dit goede gebruyck, en men ſou moogen ſeggen, ſonder vreeſe, datſe ſich met ſorge van hunne vryheyd bedienen, ſonder ſich t'ontydelijck ſlaeven van de loogen en ydelheyd te maecken. Sy ſijn op de wegh van de grootſte volmaecktheydt, daerſe van natuere bequaem toe zyn: behoudens evenwel, dat hun verſtand niet ledigh blyve, maer ſorge draegen het ſelve gedueriglijck te oeffenen, omtrent nieuwe kenniſſen, en ſy het ſelve bequaem maecken tot grooter waerheyden, door geduerige meditatien en beſpiegelingen omtrent de onderwerpſelen, die hun aendagt moogen waerdigh zyn.

Want ten eynde om den geeſt volkomen te maecken, is niet genoegh, altoos een gebruyck van ſijn vryheyd te maecken, met noyt yets toe te ſtaen; gelijck de perſoonen die roem ſtellen in niets te weeten; en van alles te twijffelen; van ghelijcken moetmen niet alles toeſtaen, gelijck deſe andere, die niets ſoo ſeer vreeſen, als yets niet te weeten, en ſich inbeelden kenniſſe van alles te hebben; maer men moet een goet gebruyck maecken van ſijn verſtand door geduerige meditatien en beſpiegelingen, tot men ſich vind in een ſtaet, meenigmael, van te konnen toeſtemmen, het geen het ſelve ons voorſtelt, ſonder eenige vreeſe van ſich te bedriegen.

DERDE

DERDE HOOFT-STUCK.

1. *Antwoord op eenige tegenwerpſelen.* 2. *Opmerckinge op het geene men geſeght heeft.*

HEt valt niet ſeer ſwaer te ramen, dat de practijk of oeffeninge van den eerſten regel, van de welcke ick in het voorgaende Hooft-ſtuck geſproocken hebbe, aen al de wereld niet behagen ſal; voornaementlijck aen deſe inbeeldende wijſelingen, die ſich wijs maecken alles te weeten, en noyt yets weeten; die ſich behaegen ſtoutelijck te ſpreecken, van de alderſwaerſte en gewichtigſte ſaecken, en in der daet de alderlichſte niet verſtaen. Sy ſullen niet naerlaeten met Ariſtoteles te ſeggen, datmen alleen in de Mathematica of Wiskunſt een volkomene ſeeckerheyd kan vinden; maer dat de Zedekunſt en de Phyſica, of kenniſſe der natuerlijcke dingen, wetenſchappen zyn, in de welcke het probabile of ſchijnbaere alleen, genoeghſaem is. Dat Deſcartes groot ongelijck heeft gehadt, van de Natuer-kenniſſe te hebben willen handelen, gelijck als van de Geometrie of Maet-konſt; en dat het om die reden is, dat hem ſulcks niet wel geluckt is. Dat het voor de menſchen onmooghlijck is de Natuere te kennen; dat deſſelfs raderen en geheymen ondoorgrondelijck zyn voor des menſchen verſtand; en een oneyndige meenighte van andere ſchoone dingen, dieſe met prael en heerlijckheyd voorſtellen, en onderſchraegen met het geſagh van een deel Schrijvers, welckers naemen te kennen, hen een groote roem is, en uyt deſelve eenige plaetſen by te brengen.

Ick wilde deſe lieden wel gebeden hebben, niet meer te ſpreken van het geene ſy ſelve toeſtaen, niet

te weeten, en de belachgelijcke bewegingen van hun ydelheyd op te houden, aflaetende sulcke groote boecken te schrijven, over stoffen, die hen, volgens hunne eygene bekentenissen, onbekent zyn.

Maer dat dese persoonen naerstichlijck ondersoecken, of het niet t'eenemael en absolutelijck nootwendigh zy, of te vallen in dwalingen, of noyt een volkomen toestand te geven, als alleen aen die saecken, dewelcke t'eenemael baerblijckelijck zyn: Of de waerheyd niet altoos de Geometrie en Landmeetingh verselt, ter oorsaeck dat de Landmeeters dese regel waernemen; en of de dwalingen, in de welcke eenige sijn gevallen, omtrent de quadrature of het vierkant, de verdubbelingh van een Cuba, of alom vierkant, en andere seer swaere voorstellingen, niet voortkomen, uyt eenige verhaestigingh, of eenige inbeeldinge, die hem het waerschijnelijeke voor de waerheyd heeft doen nemen.

Datse oock aenmercken aen de andere sijde: of de valscheyd en de confusie of verwerringe niet in de ordinaire Philosophy en wyselingschap heerschen en regeeren, ter oorsaeck dat de Philosophen sich te vreden houden met een waerschijnlijckheyd die seer licht te vinden is, en hun ydelheyd en belangh soo wel te passe komt. Vindmen niet, by naer over al een oneyndelijcke verscheydentheyd van meeningen omtrent selfde onderwerpselen en subjecten, en by gevolgh oneyndige dwalingen? ondertusschen laeten sich een groot getal leerlingen verleyden, die sich blindelings het gesagh van dese Philosophen onderwerpen, sonder selfs hun meeningen te begrypen.

Het is waer, datter eenige zyn, die erkennen naer het verlies van twintig of dertigh jaeren tijds, datse met al hun leeren niets geleert hebben, maer het behaegt hen niet ons sulcks in oprechtigheyd te seggen. Het is voor af nodigh, datse op hunne wijse hebben onder-

ondervonden, datmen niets weeten kan, en daer nae belyden ſy; om dat ſy alſdan gelooven, dat ſy ſulcks konnen doen, ſonder over hun onweetenheyd beſpot te worden.

Men ſou evenwel ſtoffe genoegh hebben, daer om te lachen indien men hen, met aerdigheyd, nae den voortgangh van hun ſchoone leertuchten, diſciplinen en geleertheyd vraegde, en ſy ſich in weſen ſtelden, ons naecktelijck te verklaeren wat arbeyd ſy al hebben aengewend om die te verkrijgen.

Maer hoewel deſe geleerde en diepe onwetentheyd verdient om beſpot te worden, ſchijnt het betaemelycker te zyn, die te ſpaeren, en medelyden met hen te hebben, die ſoo veel jaeren hebben doorgebragt om niets te leeren, als alleen deſe valſche voorſtellinge, vyandinne van alle wetenſchappen, *datmen niets weeten kan.*

Dewyl dan deſe regel, die ick hebbe vaſtgeſtelt, ſoo nootwendigh is, tot het onderſoecken van de waerheyd, gelijck wy hebben doen ſien, en datmen niet kan tegenſpreecken, deſelve waer te nemen, dat deſe, die de moeyte niet willen nemen, ten minſten een ſoo Doorlugtigen Schrijver als Deſcartes is, niet veroordeelen, om dat hy deſelve volgt, of volgens hun oordeel, om dat hy getracht heeft deſelve te volgen. Sy ſouden hem ſoo ſtoutelijck niet veroordelen, indienſe hem kenden, van den welcken ſy ſulck een reuckeloos oordeel vellen, en indien ſy ſyn wercken niet laſen, gelijck men de fabulen en vertellingen leeſt, om ſich te vermaecken, en over dewelcke men geen meditatien en beſpiegelingen laet gaen, om daer uyt geleert te worden. Indienſe met dien Schryver mediteerden, ſy ſouden by ſich ſelven eenige kenniſſe en eenigh ſaet van waerheden vinden, die hy onderwijſt, die ſich ſouden konnen ontwarren, in weerwil van het laſtigh gewigt, van hun valſche geleertheyd.

De Meester die ons inwendiglyck leert, wil dat wy hem sullen hooren, eerder als het gesagh van de aldergrootste Philosophen. Het behaegt hem, ons te onderwijsen, behoudens dat wy ons naerstig voegen, tot het geene hy ons segt. Het is door de bespiegelinge en een nauwe opmerckinge, dat wy hem ondervragen, en het is door een seeckere inwendige overtuyginge en eenige geheyme bestraffingen, die hy doet, aen die geene die sich daer niet toe begeven, dat hy ons antwoord.

Men moet de wercken der menschen in sulcker voegen leeren, datmen niet verwacht, door de menschen onderwesen te worden; men moet hem vragen, die de weereld verlicht, op dat hy ons met de rest des weerelds verlicht; en indien hy ons niet verlicht, nae dat wy hem daer om gevraegt of gebeden hebben, dat sal syn, sonder twyffel, om dat wy hem quaelijck gevraegt of gebeden hebben.

'tZy dan datmen Aristoteles, 't zy datmen Descartes leest, men moet niet soo terstond of Aristoteles of Descartes gelooven; maer men moet maer mediteeren en bespiegelen, gelyck sy gedaen hebben, of gelyck sy hebben moeten doen, met alle opmerckinge, die ons moogelijck zy, en ingevolge gehoorsaem zyn de stemme van onsen algemeenen Meester, en ons ter goeder trouwe onderwerpen, aen de inwendige overtuyginge, en dese bewegingen, diemen gevoelt, in het mediteren.

Het is daer nae, dat het geoorloft zy een oordeel voor of tegens de Schryvers te vellen; maer oock nae datmen alsoo de Principien en gronden der Philosophie van Descartes en Aristoteles soodaenig sal hebben erkauwt, datmen den eenen verwerpt en den anderen aenneemt, en datmen sich selfs kan verseeckeren van den laetsten, datmen noyt eenige Phænomene of toonwerck van de Natuere kan uytleggen,

door de Gronden die hem eygen zyn, gelijck deſelve oock daer toe in den tyd van twee duyſend Jaeren niet hebben konnen dienen, hoewel ſijn Philoſophie is beſtudeert en beſeft geweeſt van de habilſte en gauwſte Perſoonen, van meeſt al de gedeelten van de weereld: daer men in tegendeel ſtoutelyck van den anderen magh ſeggen, dat hy doordrongen heeft, het geene hem het alderverborgenſte voor de oogen der menſchen ſcheen te zyn, en dat hy een ſeeckeren weg gewеſen heeft, om al de waerheden te ontdecken, die een bepaelt verſtand ſou konnen begrypen.

Maer ſonder ons op te houden, met het gevoelen, datmen van deſe twee Philoſophen en andere hebben kan; laet ons hen echter aenmercken als menſchen; en de leerlingen van Ariſtoteles hebben niet te ſeggen; indien, nae datſe ſoo veel eeuwen langh in de duyſternis gewandelt hebben, ſonder verder geraeckt te zyn, alsſe voor heen waeren, men eyndelijck klaerder tracht te ſien het geene men doet, en indien nae datſe ſich hebben laeten leyden als blinden, men begint te bedencken, datmen oogen heeft, met de welcke men wil trachten ſijn gangen te beſtieren.

Laet ons dan volkomentlyck overtuyght zyn, dat deſe regel: *Datmen noyt een volkomen toeſtant moet geven, als aen de dingen diemen baerblijckelijck ſiet*, de nootwendighſte van alle regulen is in het onderſoecken der waerheyd, en laet ons in ons verſtand niet voor waerachtigh inlaeten, als het geene dat in blijckelijckheyd, dieſe vereyſcht heeft, ons heeft toegeſcheenen. Het is noodigh dat wy daer van verſeeckert zyn, om ons van onſe vooroordeelen te ontſlaen, en het is t'eenemael noodigh, dat wy gantſch van onſe vooroordeelen bevrijt zyn, om tot de kenniſſe der waerheyd te komen; om dat het volkomen noodigh is, dat de geeſt gheſuyvert werde, eer ſy verklaert werde: *Sapientia prima ſtultitia caruiſſe.*

Het is de eerste wijsheydt buyten sotheydt te zyn.

2. Maer eer wy dit Hooft-Stuck eyndigen, moetmen dry saecken in achtinge nemen. De eerste is, dat ick hier niet spreecke van saecken het geloove aengaende, die de baerblijckelijckheyd niet verselt, gelijck de natuerlijcke wetenschappen; van het welcke schijnt de reden te zyn, dat wy de saecken niet konnen begrijpen, als door denckbeelden en Ideën, die wy daer van hebben. Nu, God heeft ons geen Ideën gegeven, als voor soo veel ons noodigh is, om ons te leyden in de natuerlijcke ordere der dingen, volgens dewelcke hy ons geschapen heeft: invoegen, dat de verborgentheden van het geloove, zynde van een bovennatuerlijcke ordere, men sich niet moet verwonderen, indien wy daer geen blijckbaerheyd van hebben, dewyl wy selfs de Ideën en denckbeelden of indrucksel en daer van niet hebben ontfangen: om dat onse Zielen sijn geschaepen, uyt kracht van het algemeen Besluyt, door het welcke wy al de Notien en kenningen hebben, die ons noodigh zyn, en de mysterien of verborgentheden van het geloove, sijn niet bestelt geweest, als door de ordere der Genade, dewelcke volgens onse wijse van begrijpen een naekomend besluyt is, van dese ordere van de Natuere.

Men moet dan wel onderscheyden, de verborgentheden van het geloove, van de natuerlijcke dingen. En men moet sich eensgelijcks onderwerpen het geloove en de blijckelijckheyd: maer in de dingen van het geloove, moetmen geen blijckelijckheyd soecken; gelyck in die van de Natuere men sich niet moet houden aen het geloove, dat is geseght, aen het gesagh der Philosophen. Met een woord om geloovigh te zyn, moetmen blindelinghs gelooven, maer om een Philosooph te zyn, moetmen baerblijckelijck sien.

Men

Men laet daeromme niet toe te ſtaen, datter noch eenige waerheyden zyn, behalven die van het gelooве, van dewelcke men geen demonſtratien en bewyſen, die inconteſtabel en onwederſpreeckelijck zyn, ſou mogen vereyſchen, ghelijck deſe zyn, die de ſaecke van de Hiſtorie aengaen, en andere dingen die aen de wille der menſchen hangen. Want daer ſijn tweederhande waerheden, de eene ſijn nootſaeckelijck, en de andere gebeurlijck. Ick noem nootſaeckelycke waerheden, deſen die van wegen hunne Natuere onveranderlijck zyn; en ſoodaenige als door Gods wille vaſt geſtelt zyn, die geen veranderingh onderworpen is. Al de andere ſijn gebeurlycke waerheden. De Mathematica, Phyſica, de Meaphyſica, en ſelfs een groot gedeelte van de Morale en Zedenkonſt behelſen nootwendige waerheden. De Hiſtorie, de Grammatica, het byſonder Recht of de Coſtuymen en ghebruycken, en verſcheydene andere, die van de wille afhangen die veranderlijck is, behelſen niet als gebeurlycke waerheden.

Men vereyſcht dan, datmen naukeurighlijck waerneemt de regel daer ick terſtont van geſproken hebbe, in het onderſoecken der nootwendige waerheden, van dewelcke de kenniſſe wetenſchap ſou mogen genoemt worden, en men moet ſich te vreeden houden met de grootſte waerſchijnlijckheyd in de Hiſtorien, die de kenniſſe der gebeurlijcke dingen behelſen; want men kan in het gemeen, met deſen naem van Hiſtorie noemen de kenniſſe der Taelen, der Coſtuymen en Gebruyckelijckheden, en ſelfs die van de verſcheydene meeningen en opinien der Philoſophen, wanneer men deſelve niet heeft geleert als by de Memorie en het onthouden, en ſonder daer van de blijckelijcheyd en ſeeckerheyd geſien te hebben.

De tweede ſaeck die men moet aenmercken, is dat in de Zedekonſt, de Politijcke weetenſchap, de Medicijne,

dicijne, en al de weetenſchappen die in de Practijcke beſtaen, men verbonden is, ſich te houden aen de waerſchijnelijckheyd: niet evenwel voor altoos, maer voor een tijd: niet om dat deſelve de geeſt voldoet; maer om dat de nootwendigheydt dringht; en dat, indienmen vertoefde om te wercken, tot datmen volkomentlijck van het gevolg verſeeckert was, meenighmael de ghelegentheyd ſou verlooren gaen. Maer hoe het gebeure datmen te handelen heeft, men moet al handelende twijffelen van het gevolg der dingen diemen uytvoert, en men moet trachten, ſulck een voortgangh in deſe weetenſchap te maecken, datmen ſou konnen in gelegentheden met meerder verſeeckeringh ageren en handelen, want ſulcks moet het ordinaire eynde van de ſtudien, leeringen, en oeffeningen van alle menſchen zijn, die hun geeſt en verſtand in het werck willen ſtellen.

De derde ſaecke eyndelijck is, datmen niet t'eenemael de waerſchijnelijckheden verwerpen moet; om dat het meenighmael gebeurt, dat veele by een verſaemelt zynde, ſoo veel macht hebben om te overtuygen, als ſeer baerblijckelijcke demonſtratien en bewijſen. Men vind daer van oneyndige exempelen in de Phyſica en Zedelijcke Philoſophie, invoegen, dat het ſomwylen wel te pas komt, een genoegſaem getal by een te haelen, tot bewijs van ſtoffen, diemen anderſints niet ſou konnen bewijſen, om alſoo de waerheyd te vinden, diemen op een andere maniere niet vinden ſou konnen.

Ick moet hier oock toeſtaen, dat de wette die ick oplegge wel geſtrengh is, en dat een oneyndige meenighte lieden, liever noyt ſouden willen redenkavelen, als te redenkavelen op deſe voorwaerden; dat men geen ſoo grooten voortgangh maecken kan, met ſulcke ongemackelycke omſichtigheden. Maer men moet my oock toeſtaen, datmen met deſelve te volgen,

gen,

gen, oock seecker wandelt, daer men tot hier en toe, om datmen te haestigh voortgeloopen was, genootsaeckt is geweest, wel eens van nieuws te beginnen. En selfs een groot getal persoonen sullen het met my eens zyn; dat naerdemael de Heer Descartes, binnen den tijd van dertigh Jaeren, meer waerheyds ontdeckt heeft, als al de andere Philosophen, om dat hy sich dese wet onderworpen heeft, indien verscheydene persoonen philosopheerden, gelijck hy gedaen heeft; men metter tijdt sou konnen weeten, het meeste gedeelte der dingen, die ons noodigh zyn, om geluckighlijck te leven, soo veel als op een Aerde, die de Heere vervloeckt heeft, sou konnen geschieden.

VIERDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de occasioneele oorsaecken der dwaelingen, en datter vijf voornaeme dwaelingen zijn.* 2. *Algemeen besteck van het gantsche werck, en byzonder dessein van het eerste Boeck.*

WY hebben gesien, datmen niet in de dwaelingh valt, als datmen de vryheydt niet gebruyckt, gelijckmen behoort; dat het geschied by gebreck van onse driftigheden, en de vyerigheyd van de wille te maetigen, voor en omtrent de eenige schijnbaerheyd, datmen sich bedriegt; en dat de dwaelingh niet bestaet als in een toestant van de wille, dewelcke meerder uytbreydinge heeft, als het begrijp van het verstand; naedemael men sich niet bedriegen sou, indienmen niet enckelijck oordeelde, als het geene men siet.

1. Maer hoewel, om eygentlijck te spreecken, het niet is, als het quade gebruyck van de vryheydt, die

de oorsaeck van de dwaelingh is, soumen evenwe konnen seggen, dat wy veel faculteyten en hebbelijckheden hebben, die oorsaeck van onse dwaelinge zyn, doch niet wel waere oorsaecken, maer diemen occasioneele en oorsaecken by gelegentheyd sou mogen noemen. Al onse manieren van beseffen, sijn ons soo veel gelegentheden, om ons te bedriegen: want naedemael de dwaelinge twee saecken besluyt, de toestemminge van de wille, en het begrijp van het verstand, is het klaer en seecker, dat al onse manieren van begrijpen, ons eenige gelegentheyd konnen geven, om ons te bedriegen; naedemael deselve ons konnen brengen, tot voorbaerige toestemmingen.

Nu dewijle het noodigh is, terstondt de Ziele te doen gevoelen haer swackheyd in afwijckinge, op dat deselve verkrijge gerechte begeerten, om sich daer van te verlossen, en met meerder lichtigheyd sich ontslae van haer vooroordeelen, sullen wy trachten een nette verdeelingh te maecken, van haer manieren van begrijp; dewelcke sullen syn, als soo veel Hooft-Deelen, aen yeder van de welcke men in het gevolgh sal rapporteeren en betrecken de verscheydene dwaelingen, dewelcke wy onderworpen zyn.

De Ziele dan kan de dingen beseffen op dryderhande manieren: *Door het suyver verstandt; door de imaginatie of inbeeldingh; en door de sinnen.*

Sy begrijpt of beseft door het suyvere verstand de geestelijcke dingen, de algemeene *Notiones* of kenningen, de *Idea* of het denckbeeld van de volkomentheyd, die van een oneyndelijck volmaeckt Wesen, en in het alghemeen al haer ghedachten. Sy begrijpt selfs door het suyver verstand, de stoffelijcke dingen; de uytbreydinge met haer eygenschappen; want daer is niets als het suyvere verstand, dat kan begrijpen een Circul, en een volkomen vierkant, een figuere of gedaente van duysend sijden, en diergelijcke dingen

dingen meer. Dese soorten van begrijpingen noemtmen suyvere verstandelijckheden en intellectien, of suyvere begrypingen, om dat het niet noodigh is, dat de geest lichamelijcke verbeeltenissen in de harssenen maeckt, om sich al dese dingen voor te stellen.

Door de inbeeldinge ontfanght de Ziele niet als stoffelijcke dingen, wanneer sy deselve in hun afwesen, als tegenwoordigh stelt, met verbeeldingen daer van, in de harssenen te formeren en op te rechten. Het is op dese wyse datmen sich inbeeld, alderhande soorten van Figueren, een Circul, een Triangel of Dryhoeck, een Gedaente, een Paerd, Steden, Landschappen &c. 't zy men deselve heeft gesien of niet. Dese slach van begrypingen soumen *Imaginatien* en inbeeldingen moogen noemen, om dat sich de Ziele dese saecken vertoont, met het maecken van begrypingen daer van in de harssenen: en om datmen geen verbeeltenisse van geestelijcke dingen kan maecken, volght daer uyt, dat de Ziele sich deselve niet inbeelden kan, op het welcke wel gelet moet worden.

Eyndelijck de Ziele begrijpt door de sinnen, niet als besinnelijcke en groote voorwerpselen; wanneer deselve tegenwoordigh zynde, een indrucksel maecken, op de uytwendige Organen en werckdeelen van het lichaem. Het is alsoo dat sy siet Vlackten en Rotsen, die in haer oogen tegenwoordigh staen, datse erkent de hardigheyd van het Yser, en het punt van een Deegen, en diergelijcke dingen meer, en dese slagh van begrypingh, noemtmen *sinningh* of *besinningh.*

De Ziele begrijpt dan geen dingen, als op dese dry wijsen en manieren, het welcke lichtelijck te sien is, indien men aenmerckt, dat de saecken die wy begrypen geestelyck of stoffelyck zyn; indiense geestelyck zyn, soo isser niet als het suyvere verstand dat deselve vermach te kennen. Maer indien deselve stoffelijck

zyn, ſoo moetenſe of af zyn, of tegenwoordigh zyn, indienſe abſent en af zyn, ſoo verbeeld ſich de Ziele deſelve niet als door de Imaginatie en inbeeldinge; maer indien ſy tegenwoordigh zyn, kan de Ziele deſelve beſeffen door de indruckſelen, die deſelve op de ſinnen maecken: En alſoo begrypen onſe Zielen de dingen niet als op dry manieren: *Door het ſuyver verſtand; door de inbeeldingh; en door de ſinnen.*

Men kan dan deſe dry faculteyten en geſchicktheden aenmercken, als dry ſeeckere Hoofden of Hooftdeelen, tot dewelcke men de dwaelingen der menſchen, en de oorſaecken der ſelver betrecken magh, om alſoo de verwerringh der ſelve te ſchouwen, daer gewiſſelijck haer groot getal ons in werpen ſou, indien wy ſonder ordere daer van wilden handelen.

Maer onſe neygingen en onſe driften of paſſien, wercken oock ſeer krachtelijck op ons: Sy verbyſteren onſen geeſt, door valſche lichten, en decken en vervullen die met duyſterniſſen. Alſoo wickelen onſe neygingen en driften of paſſien ons in een oneyndelyck getal van dwaelingen, wanneer wy deſen valſchen dagh, en dat bedrieghlycke licht, datſe in ons voortbrengen, volgen. Men moet dan deſelve aenmercken met de dry faculteyten en geſchicktheden van den geeſt, als oorſproncken van onſe afdwaelingen en misſlaegen, in voegen by de dwaelingen der ſinnen van de Imaginatie en inbeeldinge, en het ſuyvere verſtand deſe, die men de paſſien of driften in natuerlijcke neygingen ſou konnen toeſchrijven. Alſoo ſou men al de dwaelingen der menſchen konnen betrecken, als mede hunne oorſaecken, tot vijf Hooft-Deelen, en die ſullen wy dan volgens deſe ordere verhandelen.

2. Eerſtelijck ſullen wy handelen, van de dwaelinge der ſinnen. Ten tweeden, van de dwaelingen der In-

Inbeeldinge of Imaginatie. Ten derden, van de dwaelingen van het suyvere verstand. Ten vierden, van de dwaelingen der neygingen. En voorts, ten vijfden van de dwaelingen der passien, lydingen, of driften. Eyndelijck hebbende gepooght de geest van de dwaelingen, die sy onderworpen is, te verlossen. salmen een algemeene Methode en wijse voorstellen, om sich te leyden, in het opsoecken van de waerheydt.

3. Wy gaen dan beginnen met de dwaelingen van onse sinnen uyt te leggen, of eerder die dwaelingen, in dewelcke wy vallen, als men van onse sinnen het gebruyck niet maeckt, datmer van maecken moet. En wy sullen ons soo veel niet beesich en ophouden, met die bysondere dwaelingen, die by nae oneyndigh zyn, als met de generaele en algemeene oorsaecken van deselve, en de saecken die men nootwendigh oordeeld te zyn, voor de kennisse van de Natuere van het menschelijcke vernuft.

VYFDE HOOFT-STUCK.

Van de sinnen. 1. *Twee manieren van uyt te leggen hoedaenig die door de sonden bedorven zijn.* 2. *Dat niet onse sinnen, maer onse vryheyd de rechte oorsaeck van onse dwaelingen zijn.* 3. *Een regel om sich niet te bedriegen, in het gebruyck van sijn sinnen.*

WAnneer men met aendaght de sinnen en de passien of lydingen van den Mensch aenmerckt, vindmen deselve soo wel geproportioneert en beëvendt, met het eynde, tot het welcke ons deselve gegeven zyn, datmen de gedachten der geener, die seggen, datse t'eenemael bedor-

ven syn door de origineele en oorspronkelijke sonden niet kan toestaen. Maer op dat wy erkennen, of he met reden zy, datmen sich aen hun gevoelen niet overgeeft, is het van noden uyt te leggen, op wat maniere men kan begrijpen, de ordere, die men in de faculteyten, in de lydingen van onsen eersten Vader, geduerende sijne gerechtigheyd, en de veranderinge en onordere, die nae sijn sonde daer omtrent bevallen zyn, gevonden heeft. Dese dingen kan men begrijpen op tweederhande manieren.

1. Het schijnt een gemeene Notie en kenninge te zyn, dat, ten eynde de saecken of dingen wel sijn geordonneert, de Ziele moet gevoelen grootet vermaeckelijckheden, naer proportie in beëveninge van de grootheyd der goederen, dewelcke sy geniet. De vermaeckelijckheyd is een instinct of inwerckinge van de Natuere, of om duydelijcker te spreecken, sy is een indruksel van God selve, dewelcke ons neygd tot eenigh goed, het welcke des te stercker moet zyn, als dit goede te grooter is. Volgens dit *Principium*, of dese grond-regel, schijnt het dat men niet kan twijfelen, dat onsen Vader Adam voor syn sonden, en komende als uyt de handen van God, geen meer vermaeck gevonden heeft in de eene solide en wesentlycke goederen, als in de andere. Alsoo, naedemael God hem geschaepen heeft, om hem te beminnen, en God syn goed is geweest; sou men konnen seggen, dat God sich van hem heeft doen smaecken; dat hy hem gedreven heeft tot sijn liefde, door een gevoelen van vermaeck, en dat hy hem gegeven heeft inwendige voldoeningen in sijn plicht, die de grootste vermaeckelyckheden der sinnen contrabalanceerden en opwoegen, dewelcke nae de sonde, de menschen niet gevoelen als door een bysondere genaede.

Ondertusschen, ghelijck hy een lichaem ghehad heeft, het welcke God wilde dat hy soude bewaeren

en aenmercken als een gedeelte van ſich ſelven, alſoo deed hy hem oock gevoelen, door de ſinnen de vermaeckelijckheden, gelijckmaetigh met deſelve, die wy gevoelen in het gebruyck der dingen, dewelcke tot behondenis van het leven eygen zyn.

Men ſou niet derven ſeggen, of de eerſte Menſch voor ſyn val, ſoude hebben konnen verhinderen, aengenaeme beſinningen, of onaengename te ontfangen in de oogenblicken en ſtonden, in dewelcke ſyn harſſenen waeren bewoogen, door het daedelijck gebruyck van gevoellijcke dingen. Miſſchien had hy deſe heerſchappy over ſich ſelveu, ter oorſaeck van ſijn onderwerpingh aen God, hoewel het waerſchijnelijcker is, het ſtrijdige te dencken. Want hoewel Adam ſou hebben konnen ſtutten, de ontſteltenis van ſijn geeſt en bloed, in de beweginge van ſijn harſſenen, die de voorwerpſels in hem verweckten, om dat zynde in de ordere, het noodigh waere dat ſijn lichaem ſich ſijne geeſt onderwierp. Evenwel is het niet waerſchijnelijck, dat hy heeft konnen verhinderen, beſinningen van de voorwerpſelen te hebben, in den tijd in de welcke hy de bewegingen niet hadde geſtut, die deſelve in ſyn lichaem voortbrachten. Want de vereeniginge van de Ziele en het lichaem, voornaementlijck beſtaende in een onderlinge betreckinge van de beſinningen met de beweginge der werckdeelen, ſchijnt het, dat deſelve betreckingh meer arbitreel of vrywilligh, als natuerlijck ſy geweeſt, indien Adam ſou hebben konnen niets gevoelen, wanneer het voornaeme gedeelte van ſyn lichaem, eenige indruckſelen ontfingh van die dingen, dewelcke hem verſelden. Echter neeme ick geen partye aen, omtrent deſe twee gevoelens.

De eerſte Menſch genoot dan vermaeckelijckheyd, in het geene ſijn lichaem volkomentheyd gaf, gelijck hy het gevoelde in ſulcks, als ſijne Ziele volkoment-

heyd toebraght: En om dat hy in een volmaeckten ſtaet was, genoot hy die van het lichaem: en alſoo was het hem oneyndelijck veel lichter, ſijn gerechtigheyd te bewaeren, als ons ſonder genaede van Jeſus Chriſtus, naedemael ſonder deſelve wy geen vermaeck ſouden vinden in onſe plicht. Hy heeft ſich evenwel jammerlijck en ongeluckighlijck laeten verleyden, hy heeft verlooren deſe gerechtigheyd, door ſyn ongehoorſaemheyd, (a) in de voornaemſte veranderingh, die hem toegekomen is, en al de onordere der ſinnen en lydingen veroorſaeckt heeft, is, dat door een gerechtige ſtraffe, Godt van hem gheweecken is, en niet meer ſyn Godt heeft willen zyn, of eerder, dat hy hem niet meer dat vermaeck heeft laeten genieten, dat hem betuygde, dat hy ſyn God was. Alſoo de ſenſibile en gevoelijcke vermaeckelijckheden, die niet raecken als de goederen des ligchaems, alleen overgebleven zynde, en niet meer wordende gecontrabalanceert en opgewoogen door die geene, die hem voor heen leyden tot ſyn waerachtigh goedt, is de vereeninge, dewelcke hy met God hadde, op een vreemde wijſe verſwackt, en deſe, dewelcke hy met het het lichaem hadde, ſeer vermeerdert. Het gevoelijck vermaeck de meeſter zynde geworden, heeft ſyn hert bedorven, met het ſelve te hechten aen alle gevoelijcke dingen; en de bedervinge van ſyn hert heeft ſyn geeſt verduyſtert, met deſelve af te trecken, van het licht, dat deſelve verlicht; brengende die daer toe, om niet te oordeelen van alle dingen, als volgens de overeenkomſt en betreckinge, dieſe met het lichaem hebben.

Maer in de grond, men ſou niet konnen ſeggen, dat de veranderingh ſeer groot zy, aen de ſijde der ſinnen. Want eveneens, als of gewichten, zynde evenwichtigh in een ſchael, het eene wegh genomen, het andere ſou komen neder te vallen, ſonder eenige ver-

(a) *Gregorius Hom. 36. over de Evang.*

veranderingh van de sijde, van het selfde, naedemael het blijft het geene het geweest is. Alsoo nae de sonde, hebben de vermaecklijckheden der sinnen de Ziele doen nederstorten naer de gevoelijcke dingen, door mangel van dese inwendige vermaeckelijckheden, die voor de sonde, de neyginge die wy tot de gevoelijcke of sinnelijcke goederen hebben, contrabalanceerden; maer evenwel sonder sulck een merckelijcke veranderinge van de sijde der sinnen, als men sich gemeenlijck inbeeld.

Siet hier de tweede maniere, om de disordre der sonde uyt te leggen, dewelcke seeckerlijck redenmaetiger is, als die geene, die wy hebben voortgebraght. Sy is oock daer van seer verschillende, om dat het *Principium*, of de Grond verschillende is; ondertusschen komen dese twee manieren lichtelijck over een, voor soo veel de sinnen aengaet.

Bestaende uyt een geest en een lichaem, hebben wy tweederhande goederen te betrachten, dat van den geest, en dat van het lichaem. Wy hebben oock twee middelen, om te onderkennen, of een saeck goed of quaed zy, en dat door het gebruyck van den geest, alleen of van den geest, met het lichaem zynde vervoeght. Wy konnen wel onderkennen door een klaere en baerblijckelijcke kennisse, wy konnen oock onderkennen, door een verwarde meeninge. Ick erkenne door de reden, dat de gerechtigheyd beminnelijck is, ick weete oock door de smaeck, dat sulck of sulck een vrucht goed is. De schoonheyd van de gerechtigheyd besint of gevoelt men niet, de goedheyd van een vrucht bekent men niet. De goederen van het lichaem verdienen de toepassingen en applicatien van een geest niet, die God alleen voor sich selven gemaeckt heeft: Soo is het dan van nooden, dat de geest erkenne sulcke goederen, sonder ondersoeck, en door een korte en onwederleggelijcke proeve van

het ſentiment of gevoelen. De ſteenen ſyn niet bequaem tot ons voedſel, de proeve daer van ſtaet vaſt; en de ſmaeck alleen doet de menſchen ſulcks bekennen.

Het vermaeck en de ſmaeck dan ſyn de natuerlycke en onwederſpreeckelijcke Characters en Merckteeckenen van goed of quaed, ick erkenne dat; maer ſulcks is alleen voor die ſaecken, die door ſich ſelven noch goed noch quaed konnen zyn, en alſoo voor ſulcks niet konnen erkent worden, door een klaere en baerblijckelijcke kenniſſe: het is alleen voor die dingen, die zynde onder den geeſt, den ſelven konnen ſtraffen noch beloonen, eyndelijck het is voor die dingen alleenlijck, die niet verdienen, dat ſich de geeſt daer mede beſich houdt, en met dewelcke God niet wil dat men ſich beſich houd. Hy brengt ons daer toe niet als by diſtinct en aendrift, dat is geſeght door aengenaeme of onaengenaeme gevoelens.

Maer God die alleen het waere goed van den geeſt is; die alleen boven hem is; die alleen deſelve op duyſenderhande verſcheydene manieren kan vergelden, die alleen ſijn toepaſſinge en applicatie waerdigh is, en die niet heeft te vreeſen, dat deſe die hem erkennen, hem niet beminnelijck achten, deſe vergenoeght ſich niet bemint te zyn met een blinde liefde, en een liefde van een inſtinct of aendrift, hy wil bemind zyn met een verlichte liefde en een liefde van verkieſinge.

Indien de geeſt niet ſagh in de lichaemen, als het geene daer waerlijck is, ſonder daer te beſinnen datter niet is, hy ſou deſelve niet konnen beminnen, noch ſich daer van dienen, als met groote moeyten: alſoo is het gelijck als nootwendigh datſe ſich aengenaem betoonen, veroorſaeckende gevoelens, van datſe niet hebben. Maer dit heeft geen plaets omtrent God; het is genoegh dat wy hem aenmercken ſoodaenigh

daenigh als hy is, om gedreven te worden tot hem te beminnen, en het is niet noodigh, dat hy sich diene van dese aendrift en instinct van vermaeck, als van een seeckere konst om sich selven liefde te veroorsaecken, sonder het selfde te verdienen. Het vermaeck dat de geluckzaelige genieten in de besittingh van God, is niet soo een aendrift, die hen drijft om hem te beminnen, als een vergeldinge van hunne liefde: want het is niet ter oorsaeck van dit vermaeck, dat sy God beminnen, het is alleen daז sy bekennen met baerblijckelijckheyd, dat hy hun waere goed zy.

Zynde dan de saecken aldus gelegen, soo moet men seggen, dat Adam niet was gedreven tot de liefde van God, en de saecken van syn plicht, door een voor afgaende vermaeckelijckheyd; om dat de kennisse die hy hadde van God, als van syn waerachtigh goed; en de vreugde dewelcke hy gevoelde, sonder ophouden, als een nootwendigh gevolgh van het aenmercken van syn geluckzaligheyd in sich vereenigende met God, genoeghsaem konden zyn, om hem aen syn plicht te binden, en hem te doen wercken met meer verdienste, als of hy waere bepaelt geweest, door een voor afgaende vermaeck. Hy was in dier voegen in volle vryheyd. En het is misschien in dien staet, dat ons de Heylige Schrift wil vertoonen in dese woorden: *God heeft in den beginne den mensch gestelt, en heeft hem gelaeten in handen van sijnen raedt, hy heeft sijn geboden en beveelen daer by gevoeght.* (*a*) Dat is te seggen, sonder sich te bepaelen door de smaeck van eenigh voor afgaende vermaeck, houdende hem alleenigh aen hem gehecht, door de klaere bemerckinge van syn goed en schuldige plicht. Maer de ondervindinge heeft getoont tot schande van de vrye wille, en tot eere van God alleen, de swackheyd, die in Adam was, selfs in een soo een gereguleerde en ge-

(*a*) *Eccles.* 15: 14.

geluckigen ſtaet, als die geene in de welcke hy voor de ſonde was.

Maer men ſou niet konnen ſeggen, Adam ſich heeft gevoeght tot het onderſoeck en het gebruyck van de beſinnelijcke dingen door een nauwe kenniſſe van de betreckinge, die deſelve met ſyn lichaem moeſten hebben: Want eyndelijck, indien het noodigh ware geweeſt, dat hy de configuratien van de deelen van yeder vrucht, had moeten onderſoecken, oock deſe van al de deelen van ſijn lichaem, en de betreckingen, die van de eene tot den anderen daer uyt ontſtonden, om te oordeelen, of in de tegenwoordige hitte van ſijn bloed, en duyſend andere ongeſteltheden van ſijn lichaem, deſe vrucht oock goed tot ſijn voedſel waere; het is blijckelijck dat de ſaecken, die de applicatie en opmerckingen van ſyn geeſt onwaerdigh waeren, het begrijp daer t'eenemael van ſoude vervult hebben; en ſulcks ſelfs nutteloos genoegh, om dat hy ſich door deſen eenigen wegh niet langh in ſtaet ſou gehouden hebben.

Indien men dan aenmerckt dat de geeſt of het verſtand van Adam niet oneyndelijck ſy geweeſt, ſalmen niet onhebbelijck vinden, dat wy ſeggen, dat hy al de eygenſchappen der lichaemen, die hem omringhden, niet gekent heeft; naedemael het blijckelijck is, dat deſe eygenſchappen oneyndelijck zyn. En indien men ons toeſtaet, het geene men uiet loochenen kan, met wat aendacht ſulcks ſou hebben konnen geſchieden, dewijl ſyn geeſt niet gemaeckt wes, om de bewegingen en configuratien der ſtoffen te onderſoecken, maer om geduerighlijck aendaghtigh omtrent God te zyn; ſou men niet vinden om tegen te ſpreecken, indien wy verſeeckeren, dat het een onordere en ongeregeltheyd ſou ſyn geweeſt, op een tijdt, wanneer alle dingen volkomentlijck behoorden te ſyn geordonneert, indien hy was verbonden geweeſt,

ſijn

ſijn geſicht af te trecken van de beſchouwingh der volmaecktheden, van ſyn waere goed, om de natuere van eenige vrucht te onderſoecken, ten eynde om ſich daer mede te voeden.

Adam had dan deſelve ſinnen, die wy hebben, door dewelcke hy onderricht wierd ſonder ſich van God af te keeren, wat hy voor ſyn lichaem te doen hadde. Hy gevoelde als wy ſyn vermaeckelijckhen; gelijck oock ſmerten of bevallende en voorbedechte miſnoegentheden. Maer deſe vermaeckelijckeden en deſe ſmerten konden hem tot geen ſlaeve maecken; om dat, zynde volkomen Meeſter van de bewegingen, die in ſyn lichaem ontſtonden, hy deſelve terſtond konde ſchutten, terſtond nae dat hy deſelve vernomen had, ſoo hy ſulcks begeerde, en buyten twijffel hy begeerde ſulcks altoos, in aenmerckinge van de ſmart. Geluckigh waerlijck en wy met hem, indien hy het ſelfde had gedaen omtrent het vermaeck, en ſich ſelven niet vrywillighlijck van ſyns Gods tegenwoordigheyd afgetrocken had; laetende ſyn geeſt inneemen door de ſchoonheyd en verhoopte ſoetheyd van een verboden vrucht; of miſſchien van een opgeblaeſene vreugt, opgeweckt in ſyn Ziele, dor de aenmerckinge van ſyn natuerlijcke volmaecktheden.

Maer nae dat hy geſondight had, deſe vermaeckelijckheden, die niet deden als hem aenjoocken met eerbiedigheyd, en deſe ſmarten, dewelcke ſonder ſyn geluckzaeligheyd te ſtooren, hem alleenigh deden erkennen, dat hy deſelve ſou konnen verlieſen en ongeluckigh worden, hadden het ſelve ontſagh voor hem niet meer. Syn ſinnen en ſyn affien of lydingen, ſtonden tegens hem op, gehoorſaemende ſyne ordere niet meer, en maeckten hem gelijck als wy zyn, een ſlaeve van alle ſenſible en beſinnelijcke dingen.

Alſoo is het dat de ſinningen en lydingen hun gheboorten

boorten niet uyt de ſonden trecken, maer wel deſe macht alleen, dieſe hebben om de ſondaeren te tyranniſeeren. En deſe macht is niet ſoo ſeer een onordere aen de ſyde der ſinnen, als van den geeſt en de wille der menſchen, dewelcke niet zynde ſoo naeuw aen God verbonden, van hem niet meer dat licht noch deſe kracht ontfangen, door dewelcke ſy hunne vryheyd en hun geluck konden bewaeren.

Men moet beſluyten, over-gaende van deſe twee manieren, volgens dewelcke wy de onordere van de ſonden hebben uytgeleght, datter twee nootwendige middels zyn, om ons weder in ordere te herſtellen.

De eerſte is, datmen dat gewigt dat ons doet hellen en neygen, en naer de beſinnelijcke goederen treckt, moet verminderen, met geduerighlijck af te ſnijden van onſe vermaeckelijckheden, en de ſenſibiliteyt of Beſin-luſt van onſe ſinnen, door boete en beſnijdinge onſer herten, te mortificeeren en te dooden. De tweede is, datmen Godt het gewicht van ſyne genaede moet afbidden, en deſe voor af komende vermaeckelijckheyd, dewelcke Jeſus Chriſtus ons byſonderlijck heeft verdient, ſonder dewelcke wy te vergeefs ſullen trachten, dat eerſte gewicht te verminderen, maer het ſal altoos even ſwaer wegen; en ſoo weynigh weeght het niet, of het ſal ons ſonder twijfel in ſonde en onordere drucken.

Deſe twee dingen of middelen ſyn abſolutelijck en volkomentlijck noodigh, om weder te keeren tot onſe plicht, en daer in te volherden. De reden, gelijck men ſiet, komt volkomentlijck met het Evangelie over een, en het een en het ander leert ons, dat de berovinge, de verloocheninge, en de verminderingh van het gewicht der ſonden, nootwendige berovingen of ontblootingen zyn, op dat het gewicht der genaede ons herſtelle en aenhechte aen God.

Maer hoewel inde ſtaet, in dewelke wy zyn, wy verbonden

bonden zyn, om geduerighlijck tegens onse sinnen te strijden; moetmen daer uyt niet besluyten, datse volkomentlijck verdorven en ongeregelt zyn. Want indien wy aenmercken, datse ons gegeven zyn, tot behoedinge van ons lichaem, salmen bevinden, dat sy sich daer omtrent wonderlijck wel quijten, in hun plicht, en dat sy ons leyden op sulck een nette en getrouwe wijse naer hun eynde, dat het schijnt een verongelijckingh te zyn, datmen hen van bederf en ongeregeltheyd beschuldight. Sy vermaenen de Ziel soo vaerdigh en prompt door de smart en het vermaeck, door de aengenaeme en onaengenaeme smaeckelijckheden, en andere besinnelijckheden meer, van het geene men behoort te doen of te haeten, tot onderhoudinge van het leven; datmen met geen reden sou konnen seggen, dat dese ordere en dese knapheyd een gevolgh van de sonde sou konnen zyn.

Onse sinnen syn dan soodaenigh niet bedorven, als men sich inbeeld, maer wel het binnenste van onse Ziel en onse vryheyd, die bedorven zyn. Het syn niet onse sinnen, die ons bedriegen, maer wel onse wille, die ons bedrieght, door haer verhaeste oordeelingen. Wanneer men (by voorbeeldt) licht siet, het is seecker datmen licht siet: Wanneer wy warmte gevoelen, het is seecker datmen sich niet bedrieght, te gelooven, datmen die gevoelt, het zy voor of nae de sonde. Maer men bedrieght sich, wanneer men oordeeld, dat de warmte die men gevoelt, is buyten de Ziele, die deselve gevoelt; gelijck wy in het vervolgh sullen uytleggen.

De sinnen werpen ons niet in de dwaelinge, indien wy een goet gebruyck van onse vryheyd maeckten, en ons niet dienden van hun aenbrengen, om van de saecken, met te veel voorbaerigheyd te oordeelen; maer om dat het seer swaer om doen is, sulcks te verhinderen, en wy daer toe gelijck als gedwongen worden,

den; ter oorsaeck van de naeuwe verbintenis van onse Ziele met het lichaem, soo merckt eens aen, op wat wijse wy ons in hun gebruyck hebben te gedraegen, om niet in de dwaelinge te vallen.

Wy moeten seer naeuw waerneemen desen regel: *Van noyt te oordeelen door de sinnen, van de absolute en volkomene waerheyd der dingen, of van het geene, dat se in sich selven zijn, maer alleenigh van de betreckinge, diese hebben met ons lichaem.* Om dat in der waerheyd deselve ons niet gegeven zyn, om de waerheyd der dingen in sich selven te erkennen, maer alleenlijck tot bewaeringh van ons lichaem.

Maer op datmen sich t'eenemael ontslae van de lichtigheyd en de neyginge die men heeft, om dese sinnen te volgen, in het opsoecken van de waerheyd; gaen wy, in het volgende Hooftstuck een Deductie en verhandelingh maecken van de voornaemste en algemeenste dwaelingen, in dewelcke ons deselve werpen, en men sal klaerlijck de waerheyd der dingen, die men sal hebben voorgesteld, komen te erkennen.

SESDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de dwaelingen des gesichts in aenmerckinge van de uytbreydinge in sich selven.* 2. *Vervolgh van dese dwaelingen, op onsichtbaere voorwerpselen.* 3. *Van de dwaelinge van onse oogen, raeckende de uytbreydinge, aengemerckt by rapport of voorgevinge.*

HEt gesicht is de eerste, de edelste en de uytgebreydenste van al onse sinnen, invoegen, indien deselve ons waer gegeven, om de waerheyd der dingen te ontdecken, sy alleenigh daer meerder deel aen hebben sou, als al de andere sinnen

te saemen. En alsoo sal het genoegh zyn te ruineren en vernietigen het gesagh, dat de oogen over de reden hebben, om ons te ontduysteren, en te wanbedriegen, en ons te brengen tot een algemeen misbetrouwen ontrent al onse sinnen.

Wy sullen dan laeten sien, dat wy niet hebben te steunen op de getuygenisse van ons gesicht, om van de waerheyd der saecken in sich selfs te oordeelen; maer alleenlijck, om ons leven te behoeden; en dat ons onse oogen gemeenlijck bedriegen, in al het geene deselve ons voorstellen, in de grootheyd der lichaemen in hun gedaenten in hun bewegingen, in het licht en in de verwen, dewelcke de eenige dingen zyn, die wy sien; en dat al dese dingen niet zyn soodaenigh, als sy sich aen ons vertoonen; dat sich daer al de weereld in bedrieght, en sulcks ons noch in andere dwaelingen werpt, welckers getal oneyndigh is.

1. Wy maecken onsen aenvangh met de uytbreydinge, en siet hier het bewijs, het welcke ons doet gelooven, dat onse oogen ons deselve noyt doen sien, gelijck hy is. Men siet meenighmael met vergrootglaesen, gedierten, die kleynder zyn, als een sandtkerne, dat by nae onsichtbaer is. (*a*) En selfs heeftmer duysendmael kleynder gesien: Dese levende Atomen en lucht-veselkens wandelen soo wel als de andere Dieren. Sy hebben dan beenen en voeten, en gebeenten in deselve, om die op te houden, musculen en spieren om die te bewegen, en tendonen en een oneyndelijck getal Fibren en kleyne hayr-aderkens in yeder muscul, en eyndelijck bloed of animale geesten, die ten uytersten subtijl en kleyn moeten zyn, om by gevolge dese musculen te doen bewegen. Het is niet mooghelijck, sonder dat, te begrijpen, dat sy leven, dat sy gevoed worden, en dat sy hun kleyne lichaemen nae verschey dene plaetsen souden brengen; volgens

(*a*) *Journael des Scavans du* 12. *Nov.* 1668.

gens de verscheyde indruckselen der voorwerpselen: Of eerder het is niet mooghlijck, dat dese selve, die hun gantsche leven hebben doorgebraght, in het ontleden der lichaemen, en het ondersoecken van de Natuere, sich het getal, de verscheydenheyd, en delicaetheydt of tederheydt, van al de partyen deser kleyne lichaemen, waer door sy leven, en al de dingen, die wy hen sien doen, en uytvoeren, sonden konnen voorstellen.

De inbeeldingh verliest sich, en staet verbaest op het gesicht van sulck een vreemde kleynheyd, sy kan de partyen niet beseffen noch begrijpen; die voor haer niet begrijpelijck zyn; en hoewel ons de reden overtuyght, van het geene wy geseght hebben, de sinnen en de inbeeldingen stellen sich daer tegens, en verbinden ons meenighmael daer aen te twijffelen.

Ons gesicht is seer bepaelt, maer het selfde mach haer voorwerpsel niet bepaelen. Het denckbeeld, het welcke ons het gesicht geeft van de uytbreydinge, heeft seer enge paelen, maer het volght daeromme niet, dat de uytbreydinge die heeft. Deselve is sonder twijffel oneyndelijck in een sin, en dese kleyne partye van stoffe, die sich verbergt voor onse oogen, is bequaem een weereld te begrijpen, in dewelcke men soo veel dingen sal bevinden, hoewel kleynder naer vereysch, als in dese groote weereld, in dewelcke wy leven.

Dese kleyne dieren, van dewelcke wy hebben gesproocken, hebben misschien andere kleyne dieren, die hen opeeten of quellen, en die hen onbeseffelijck zijn, ter oorsaeck van hun verschrickelijcke kleynheyd, ghelijck de andere onbeseffelijcke voor ons zyn. Het geen een Sand-worm is in aenmerckinge van ons, dat syn die andere gedierten, in aenmerckinge van dese worm, en misschien synder in de Natuere noch kleynder, tot een oneyndelijckheyd toe,

toe, in dese vreemde proportie of over-een-komst tusschen een mensch en een Sandworm.

Wy hebben blijckelijcke en wiskonstige bewijsen, van de verdeeldheyd der stoffe, tot een oneyndelijckheyd toe; en sulcks is genoegh om ons te doen geloo-ven; datmen kleynder en kleynder dieren, tot een on-eyndelijckheyd toe kan hebben, hoewel onse inbeel-dingh daer over verwilderd. Godt heeft de stoffe niet gemaeckt, als om wonderlijcke wercken daer van te maecken; en naerdemael wy seecker zyn, datter geen partyen zyn, van dewelcke de kleynheyd be-quaem zy, om syn macht, in de formeringe en schep-pingh van dese kleyne gedierten te bepaelen, waerom-me deselve gelimiteert en bepaelt; en alsoo sonder reden het denckbeeld van een oneyndigh Werckmee-ster verminderd, afmeetende sijn macht en wijsheyd door onse inbeeldinge die eyndelijck is.

De ondervindinge heeft ons nu voor een gedeelte licht gegeven, doende ons sien gedierten, die duy-sendmael kleynder zyn als een Sand of Jeuck-worm, waerom souden wy dan willen, dat sy de laetste en kleynste van allen souden zyn? Voor my, ick sie niet datter reden is, om sich het selfde in te beelden, het is in tegendeel waerschijnelijcker te geloven, datter noch veel kleynder zyn, als dese die men gesien en ontdeckt heeft; want eyndelijck de kleyne gedierten ontbraecken noch aen de Microscopen of vergroot-glasen, gelijck de vergroot-glaesen ontbreecken en te kort koomen aen de kleyne gedierten.

Wanneer men ondersoeckt in het midden van de Winter een saetje of voortsetzel van de knop van een Tulp, met een enckel veergesicht, of selfs met onse oogen, men ontdeckt seer lichtelijck in dese saeden de blaederen die groen sullen worden; dese die de bloem van de Tulp sullen uytmaecken; dese kleyne driehoeckige partye, die het graentje besluyt, en de

kleyne kolommen die het ſelfde omringen in den grond van den bloem. Alſoo valter niet te twijffelen: dat het voortſetſel van een knop van een Tulp, een geheele Tulp in ſich begrijpt.

Men heeft reden om het ſelfde te gelooven van een Moſtaert-ſaet of voortſetſel van dat van een kerne van een appel, en in het algemeen van alderhande ſoorten van boomen en planten, hoewel men ſulcks met de oogen niet ſou konnen ſien, noch ſelfs met geen Microſcop of vergroot-glas, en men ſou konnen ſeggen met verſeeckeringe, dat al de boomen in het kleyne in hun ſaet zyn.

Het ſchijnt oock niet buyten reden te dencken, datter oneyndelijcke boomen in een voortſetſel zyn, nademael het ſelve niet alleen begrijpt een boom, van dewelcke het ſelve het voortſetſel zy: Maer oock een groot getal van andere ſaeden, die alle in ſich ſelven konnen begrijpen, nieuwe boomen en nieuwe voortſetſels van boomen; welcke nieuwe ſaeden in ſich behouden door een onbegrijpelijcke kleynheyd, weer andere boomen en andere voortſetſels, ſoo vruchtbaer als de eerſte, en alſoo ſou dat gaen tot het oneyndelijk, invoegen dat, volgens deſe meyninge, die geenſints onhebbelijck en ſpoorloos kan ſchijnen, als voor deſe, die de wonderen van Gods oneyndelijcke macht willen afmeten met de denckbeelden van hunne ſinnen en inbeeldingen, men ſou moogen ſeggen, dat in een eenige kerne van een appel geheele boomgarden van appelen, en ſaet van boomgarden voor ontallijcke of by nae ontallijcke eeuwen ſouden ſteecken, in deſe proportie van een volkomen boomgaerd met een boomgaerd in ſijn ſaet, en dat de Natuere niet doet als deſe kleyne boomen te omwinden, gevende een gevoelijcke of ſichtbaere aengroeyinge aen de geene, die buyten het ſaed is; en ongevoelijcke of onſichtbaere, maer echter ſeer daedelijcke aengroeyingen, aen deſe, die men begrijpt

grijpt in het saed te zyn, nae proportie van haer grootheyd, want men hoeft niet te twijfelen, datter geen lichaemen souden konnen gevonden worden, die kleyn genoegh zyn, om sich in de veselen van dese boomen, die men in het sand begrijpt, in te dringen; en hem tot voedsel te dienen.

Het geene wy hebben geseghd van de planten, saden en affetsels, soumen oock van de dieren konnen seggen, en van de voortsettingen, uyt dewelcke sy worden voortgebraght. Men siet in het voortsetsel van een Tulp een Tulp in 't geheel. (*a*) Men siet oock alsoo in het voortsetsel van een versch ey, dat noch niet gebroeyt is, een kiecken, dat misschien t'eenemael is geformeert; (*b*) men siet oock alsoo vorschen in de eyeren van deselve, en men sou oock alsoo andere dieren, in hun saeden of voortsetsels konnen sien, indien men kloecksinnigheyd genoegh hadde, om die te ondersoecken; maer het is niet noodigh dat sich de geest binde aen de oogen; want het gesicht van de geest, heeft veel meer uytbreydinge, als het gesicht des lichaems. Wy moeten dan dencken boven dat, dat al de lichaemen der menschen en der dieren, die tot het eynde des weerelds toe sullen gebooren worden; misschien van den beginne des weerelds voortgebraght zyn; ick wil seggen, dat de wijfkens van de eerste dieren, misschien syn geschaepen met al die van deselve specie in het selfde geslacht, diese voortgebraght hebben, en deselve vervolgens noch sullen voortbrengen.

Men sou dese gedachten noch konnen voortsetten, en misschien met veel reden en waerheyd; doch men heeft te duchten, met reden, datmen op die wijse,

 al te

(*a*) Het Germen of voortsetsel van een Ey, is een kleyne witte vlecke, die op het doyer is. Siet het boeck: *De formatione pulli in ovo M. Malpigh*

(*b*) Siet *Miraculum Naturæ* van M. Swammerdam.

al te verre in Gods wercken sou indringen: men sie
niet als een oneyndelijckheyd over al, en niet allee
onse sinnen en onse inbeeldingen syn te seer bepaelt
om deselve te konnen begrijpen; maer de geest selve
hoe suyver en ontbonden die van de stoffe is, is al t
grof en te swack, om op het nauwste Gods wercke
te ondergronden Hy verliest sich selven, verstroyt
verblind, en ontstelt sich selven, op het gesicht va
een *Atome*, of ondeelbaer Sonne-vees, als men he
nae de tael der sinnen sou mogen noemen. Mae
evenwel heeft de suyvere geest dit voordeel boven d
inbeeldinge, dat deselve syn swackheyd, en de groot
heyd van Godt erkent, en, het oneyndelijck in he
welcke hy sich verliest, begrijpt: in de plaets, da
onse inbeeldinge en onse sinnen, Gods wercken ver
nederen, en een stoutmoedigheydt geven, die on
blindelinghs in de dwaelinge werpt. Want ons
oogen doen ons het Idea of denckbeeld van alle din
gen niet hebben, die wy door Microscopen en ver
groot-glasen, en door de reden ontdecken; wy besef
fen niet door ons gesicht, kleynder lichaem als een
Hand-worm, of een Mijt, of Houdt-worm. De helf
van een Hand-worm is niet, indien wy gelooven he
bericht dat deselve ons daer van geeft. Een Mijt o
Houdtworm, is niet als een Mathematisch of wiskon
stigh punt of een stip; men kan die niet verdeelen
sonder die te vernietigen. Ons gesicht vertoont ons
dan de uytbreydinge niet, gelijck deselve in sich sel-
ven is; maer alleen het geen die is in toedraght aen
ons lichaem; en om dat de helft van een Mijt o
Houdt-worm geen merckelijcke toedraght of rapport
aen ons lichaem heeft, en het selve dat niet kan be-
waeren of vernietigen, bedeckt ons gesicht het selve
t'eenemael voor ons.

Maer indien onse oogen waeren gemaeckt als de
Microscopen en vergroot-glasen, of eerder, indien

wy ſoo kleyn waeren als de Hand of Hout-wormen, wy ſouden van de grootheyd der lichaemen op een geheel andere wijſe oordeelen; want ſonder twijffel deſe kleyne dieren hebben de ooghen geſchickt om het geene hen omringht, en hun eygene lichamen veel grooter als wy deſelve ſien te beſchouwen: naedemael anderſints, ſy de nootwendige indruckſelen, tot bewaeringh van hun leven, niet ſouden konnen ontfangen, en de oogen, die ſe hebben, hen anderſints onnut en onnodigh ſouden zyn.

Maer om de ſaecken in de grond te verſtaen; wy moeten aenmercken, dat onſe eygene oogen niet anders zyn als natuerlijcke brillen en vergroot-glaſen; dat hun vogtigheden deſelve werckinge doen, die het glas in de glaſen of brillen doet; en dat naer de gedaente van het Chriſtallijn, en haer afweſen van de vaſthouder, wy de objecten en voorwerpſels, verſcheydentlijck ſien, invoegen men niet kan gelooven, datter twee menſchen in de weereld zyn, die deſelve in een en deſelve grootte ſien, om datmen ſich niet verſeeckeren kan, dat hun oogen t'eenemael gelijck zyn.

Dit is een voorſtellingh, dewelcke van al die geene, die ſich in de *Optica* of geſicht-konſt oefenen, moet aengenomen worden, dat de voorwerpſels, dewelcke ſich vertoonen, gelijckmaetighlijck afgeſonderd, des te grooter worden geſien, als de gedaente, die ſich in de grond van het ooge plaetſt, te grooter is. Nu is het ſeecker, dat in de oogen van de perſoonen, die het Chriſtallijn korter gerondt en geboogen hebben, de beelden kleynder worden geplaetſt, naer proportie en vergelijckingh van hun gebooge holligheyd. Deſe dan, die byſiende zyn, hebbende het Chriſtallijn korter geholt, ſiende de voorwerpſels kleynder, als deſe, die deſelve, op de ordinaire wijſe hebben, of als de oude lieden, die brillen om te leeſen van nooden hebben,

ben, maer evenwel van verre seer wel konnen sien; om dat die geene die het gesigt naerder by hebben, noodtwendighlijck het Christallijn meer en korter geboogen hebben, indienmen de gelijckmaetigheyd in de andere deelen der oogen vast stelt.

Daer is niet soo licht als al dese dingen naer de landmeetinge te betoonen; en indien sy niet waeren van de natuere der dingen, die genoegh bekent zyn, men sou sigh meerder beesich houden om deselve te bewijsen; maer om dat verscheydene persoonen dese stoffe albereeds verhandeld hebben, soo bidden wy die geene, die deselve nauwer willen weeten, deselve daer omtrent te ondersoecken.

Dewyl het niet seecker is, datter twee menschen in de weereld zyn, die de voorwerpsels in deselve grootte sien, en ordinairlijck een selfde persoon, die grooter siet met het lincker als met het reghter oogh, volgens de waerneeminge die men daer van heeft, gelijck in het *Journael des Scavans* van Roomen van Januarii 1669. worden gestelt; soo is het blijckelijck, datmen ons op het bericht van onse oogen niet moet vertrouwen, om daer van te oordeelen: Het sy beeter de reden te hooren, die ons bewijst, dat wy niet konnen bepaelen, hoedaenigh de grootte absolutelijck en volkomentlijck is, van de lichaemen die ons versellen, noch hoedaenigh een denckbeeld wy moeten hebben, van de uytbreydingh van een voet in het vierkant, of van die van ons eygen lichaem, op dat dat denckbeeld, ons het selve vertoone soodaenigh als het is. Want de reden leert ons, dat het kleynste van alle lichaemen, niet kleyn sou zyn, indien het alleenig was, naedemael het van een ontallijcke meenichte van partyen by een gevoeght is, uyt yeder van dewelcke Godt een weereldt sou konnen scheppen, die niet anders sou zyn als een punt of stip, in aenmerckinge, van al de andere te saemen gevoeght. Alsoo is des menschen

schen geest niet bequaem, om sich een Idea of denckbeeld groot genoegh te formeeren, om de kleynste uytbreydinge, die in de weereld is te begrijpen; naerdemael deselve is bepaelt, en dese Idea onbepaelt sou moeten zyn. Het is waer dat de geest ten naesten by kan begrijpen de vergelijckingen, die men bevind onder dese oneyndigheden, uyt dewelcke de weereld is gemaeckt, dat de eene, by voorbeeld is het dubbeld van het ander, en dat een maetstock, begrijpt ses voeten: maer ondertusschẽ kan hy geen Idea of denkbeeld formeeren, van wat dese dingen in sich selven zyn.

Ick wil evenwel vast stellen, dat de geest bequaem is, om denckbeelden te ontfangen, die de uytbreydinge van het lichaem dat wy sien, vergelijcken of bematigen; want het is swaer genoegh, den menschen het strijdige te konnen inprenten. Laet ons dan eens ondersoecken, het geene men uyt dese suppositie en onderstellinge souden hebben te besluyten. Men sal daer omtrent besluyten sonder twijffel, dat Godt ons niet bedrieght, dat hy ons geen oogen gegeven heeft, gelijck de briilen af vergroot-glasen, die de voorwerpsels vergrooten of verkleynen: en dat wy alsoo moeten gelooven, dat onse oogen ons de saecken voorstellen, gelijck sy zyn.

Het is waer, dat Godt ons noyt bedriegt; maer wy bedriegen meenichmael ons selven, oordeelende van de saecken met een al te groote voorbaerigheyd. Want wy oordeelen meenighmael, dat de dingen, van dewelcke wy de denckbeelden hebben, sijn, en selfs dat dese saecken, t'eenemael dese Ideën gelijck zyn; en het gebeurt meenighmael, dat dese voorwerpsels onse denckbeelden niet gelijcken, en selfs dat sy niet in wesen zyn.

Het volght niet dat een saeck in wesen is, om dat wy daer een denckbeeld van hebben, en noch minder, dat deselve t'eenemael de Idea gelijck is, die wy daer

van hebben. Als Godt ons laet hebben sulck een besinnelijcke Idea of denckbeeld van grootte, wanneerder een maetstock voor onse oogen staet, volght het echter niet, dat dese maetstock geen andere uytbreydinge heeft, als die ons dat denckbeeld voor oogen stelt. Want voor eerst, al de menschen hebben niet het selve besinnelijke denckbeeld van dese maet-stock, om datse alle de oogen op deselve wijse niet gestelt hebben. Ten tweeden, een selve persoon, heeft niet het selfde besinnelijcke denckbeeld van een maetstock of een elle, wanneer hy deselve met het reghter oogh aensiet, en vervolgens met het lincker, gelijck wy hier voor geseght hebben. Eyndelijck het gebeurt meenighmael, dat deselve persoon gheheel andere denckbeelden, van het selfde voorwerpsel, op verscheydene tijden hebben sal, nae dat het selfde verder of naerder van deselve af zy; gelijck wy elders sullen uytleggen.

Het is dan een vooroordeel, dat op geen andere reden steunt, als te geloven, datmen de lichaemen siet, volgens hun waere groote; want onse oogen ons niet zynde gegeven, als tot behoudinge van ons lichaem, soo quijten sich deselve seer wel van hunne plicht, doende ons hebben de denckbeelden van de voorwerpsels, die met hen wel geproportioneert zyn.

Maer om te beeter te begrijpen, het geene wy van de uytbreydingh der lichaemen moeten oordelen, omtrent het rapport en bericht aen onse oogen; laet ons ons inbeelden, dat Godt in het kleyne gemaeckt heeft, en dat van een portie van stoffe van de groote van een bal, een Hemel en een aerde, en menschen op dese aerde, nae deselve proportie en overeenkomst, die in groote weereld sijn waergenomen. Dese kleyne menschen souden de een den anderen sien, en de partyen van hun wesen, selfs de kleyne dieren, die hen souden konnen moeyelijck vallen; want andersints

souden

ſouden hen hunne oogen onnut tot hun behoudinge zyn. Het is dan ſeecker en blijckelijck in deſe onderſtellinge, dat deſe kleyne menſchen de Ideën en denckbeelden van de groote der lichaemen ſouden hebben, die ſeer van de onſe ſouden verſcheelen, naedemael deſelve hun kleyne weereld ſouden bemercken, die ten aenſien van ons niet kleynder als een bal ſou zijn; gelijck oneyndige ſpatien en ruymten, by nae gelijck als wy oordeelen van de weereld, in dewelcke wy zyn.

Ofwel, indien wy het lichter mochten vinden te begrijpen, laet ons ons inbeelden, dat Godt een aerde of weereld gemaeckt heeft, die oneyndelijck grooter is, als deſe dewelcke wy bewoonen, invoegen deſe nieuwe aerde ſou zyn, by de onſe, gelijck de onſe ſou zyn by deſe, daer wy in de voorgaende ſtellingh van geſproocken hebben. Laet ons daerenboven bedencken, dat Godt, in al de partyen, die deſe nieuwe weereld ſouden uytmaecken, bewaert heeft deſelve proportie en vergelijckingh, als in deſe die onſe weereld uytmaecken: Het is ſeecker, dat de menſchen van deſe laetſte weereld grooter ſouden zyn, alſſer ruymte is, tuſſchen onſe aerde en de hooghſte ſterren die wy ſien, en het is ſeecker, dat indien ſy deſelve Ideën vande uytbreydinge der lichamen hadden, die wy hebben, ſy ſouden geen van de deelen van hun lichaem konnen onderſcheyden, en ſouden eenige aenſien als van een overdaedige grootte, invoegen het belachelijck ſy te dencken, dat ſy de dingen in de ſelve grootte ſouden ſien, in dewelcke wijſe ſien.

Het is blijckelijck in de twee ſuppoſitien, die wy gemaeckt hebben, dat de menſchen van de groote of kleyne weereld, wel ſeer verſcheydene Ideën en denckbeelden, van de grootte der lichaemen ſouden hebben, als wijſe hebben, dewijl hunne oogen hen ſouden doen ſien de denckbeelden der vooorwerpſelen,

len, die hen voor oogen souden staen, geproporti[illegible] neert en beevenmatight, naer de grootheyd van hu[illegible] lichaem. Indien dan dese menschen sich stoutelijc[illegible] wilden verseeckeren op't getuygenisse van hunne o[illegible] gen, dat de lichaemen zyn of souden zyn van d[illegible] grootte, in dewelcke sy deselve sien, het is blijck[illegible] lijck genoegh, datse sich bedriegen souden; ghelijc[illegible] niemand daer aen twijffelen kan. Ondertusschen [illegible] het seecker, dat die menschen soo veel reden soude[illegible] hebben als wy, om hun gevoelen voor te staen. Lae[illegible] ons dan leeren by hun voorbeeld, dat wy seer onseke[illegible] zyn, van de grootheyd der lichaemen, dewelcke w[illegible] sien, en dat al het geene wy daer van konnen wee[illegible] ten door ons gesicht, niet anders is, als de vergelijc[illegible] kinge die daer is tusschen hen en ons: met een woord dat onse oogen ons niet gegeven zyn, om te oordee[illegible] len van de waerheyd der dingen, maer alleenigh om ons te doen kennen die geene, die ons souden kon- nen schaeden, of nuttigheyd aenbrengen, in eenige saecken.

Maer de menschen vertrouwen sich niet alleen aen hunne oogen, om van de sichtbaere voorwerpselen te oordeelen, wanneer sy seeckere dingen niet sien, sy besluyten, daer omtrent terstond dat sy niet zyn; staende alsoo toe aen het gesicht, een doordringinge, die eeniger maeten oneyndelijck sou moeten zyn. Dit is het geene hen verhindert de waere oorsaecken van een oneyndelijck ghetal natuerlijcke uytwercksselen te erkennen: Want indien sy deselve gedraegen aen de imaginaire en inbeeldelijcke faculteyten, geschikt- heden en hoedaenigheden, dat geschied menichmael, om datse die niet sien, die weesentlijck zyn, dewelc- ke bestaen in de verscheydene configuratien van dese lichaemen.

Sy sien niet, voorbeelds gewijse; de kleyne gedeel- ten van de locht en van de vlamme, noch minder die

van

van het licht, of van een noch subtijlder stoffe, en dat doet hen gelooven, datse niet zyn, of datse sonder macht en werckinghe zijn. Sy nemen hunnen toevlucht tot verborgene qualiteyten, of dierghelijcke Chimeren en grillen, om al de uytwercksèlen nyt te leggen, van dewelcke dese onbeseffelijcke deelen, de natuerlijcke oorsaeck zyn.

Sy hebben liever hun toevlucht te nemen, tot de vlucht van het ydele, om de verheffingh van het water in een pompe uyt te leggen, als nae de swaerte van de Locht, en tot de qualiteyten en eygenschappen van de Maen, om de Ebbe en Vloet een Zeës te vinden, als tot de druckinge van de Locht, die de Aerde omcingelt: Tot attractive faculteyten, en treckende ghe-schicktheden, in de Son, in aenmerckinge van de verheffingh der dampen. als tot de enckele beweginge van de aendringinge, veroorsaeckt door de dunne stoffe, die hy sonder ophouden verspreyd. Sy mercken aen als een onpertinente of onhebbelijcke saeck, de gedachten van dese, die geen toevlucht nemen als tot vleesch en bloed, om reden te geven van al de bewegingen der dieren, van de hebbelijckheden selve, en de lichaementlijcke geheugenisse der Menschen. En dat komt voor een gedeelte daer uyt, datse de harssenen seer kleyn begrijpen, en by gevolge, sonder een genoegsaeme ruymte, om de voetstappen van een by naer oneyndelijck getal van dingen, die aldaer zyn, te behouden. Sy willen liever toegangh geven, sonder die te begrijpen, een ziel in de beesten, die noch lichaem noch geest is, een deel qualiteyten en specien intentionalen, voor de hebbelijckheden en habituden, en voor de memorie en geheuchenisse der menschen; van welcke saecken ondertusschen men geen bysondere notie of kenninge in den geest vindt.

Het sou te lange zyn; indien men sich wilde beesigh houden, om een optellinge van de dwaelingen te maeken,

ken, tot dewelcke dese vooroordeelen ons brengen; daer synder weynighe in de natuerlijcke kennisse of *Physica*, diese geen gelegentheyd gegeven heeft, en indien men aldaer een stercke aenmerckinge op wilde nemen, men sou misschien verwonderd en verbaest staen.

Maer hoewel men sich niet te veel sou willen ophouden met dese dingen, soumen evenwel niet konnen verswijgen, wat een verachtinge de menschen gemeenlijck hebben voor de insecten, het gewormte en andere kleyne dieren, die uyt een stoffe, diese gemeenlijck bedorven noemen, voortkomen. Dit is een ongerechtige verachtinge, die niet gesticht is, als op de onkunde omtrent de saeck, diemen misprijst; en op het vooroordeel daer ick even van gesproocken hebbe. Daer is niet verachtelijck in de Natuere, en al Gods wercken sijn waerdigh, datmen daer eerbiedicheyd voor heeft, naedemael Godt selve niet heeft om daer tegen te spreecken. De kleynste vliegen syn soo volmaeckt, als de aldergrootste dieren. De proportie en vergelijckingh van hunne leden syn alsoo reghtmaetigh, als die van de andere, en het schijnt selfs dat Godt hen heeft meer cieraets willen geven, om de kleynheydt van hun lichaemen te vergoeden. Sy hebben kroonen, stippelen en andere vercierselen van hun hoofden, die alles overtreffen, dat der menschen overdaet sou konnen bedencken, en ick sou stoutelijck derven seggen, dat al de geene, die sich noyt hebben bediend, als van hunne eygene oogen, noyt yets soo schoon, noch soo juyst, selfs niet soo heerlijck hebben ghesien, oock in de huysen van de aldergrootste Vorsten, als het geene men met vergroot-glasen siet, op het hooft van een sleghte vliege.

Het is waer, dat dese dingen seer kleyn zijn. maer het is oock des te meer te verwonderen, om datmen

soo

soo veel schoonheyd in sulck een kleyn begrijp by een vergaderd siet; en hoewel deselve seer ghemeen zyn, zynse daerom niet te minder te aghten, en dese gedierten syn daerom niet te minder volmaeckt, in sich selven: maer in tegendeel vertoont sich daer in Godt te verwondelijcker, die met sulck een overvloe-vloedige mildadigheyd en heerlijckheyd, een by naer oneyndelijck getal van miraculen en wonderheden, met die voort te brengen, gewrocht heeft.

Ondertusschen verbergt ons gesicht al dese schoonheden voor ons, sy laet ons al dese wercken van de Natuere verachten, die anders onse verwonderinge soo waerdigh zyn; en om dat dese dieren soo kleyn zyn in vergelijckinge van ons lichaem, doet het deselve ons die aensien, als kleynicheden, in der daed en by gevolge verachtelijcke dingen, ter oorsaeck van hunne kleynigheyd; gelijck of de lichaemen kleyn in sich selven konden zijn.

Laet ons dan trachten niet te volgen de indrucksselen van onse sinnen, en het oordeel het welcke wy vellen, aengaende de grootte der lichaemen: En wanneer wy sullen seggen, by-voorbeeld, dat een vogel kleyn is, dat wy sulcks niet absolutelijck en in sich selven verstaen, want niets is groot of kleyn in sich selven, en een vogel selfs, is groot, in aenmerckinge van een vliege, en indien deselve kleyn is in aenmerckinge van ons lichaem, soo volght het evenwel niet, dat die sulcks absolutelijck en enckelijck zy, naedemael ons lichaem geen volkomen en absolute regel is, volgens dewelcke wy de andere moeten meeten. Dit selve is seer kleyn, in vergelijckinge van de weereld, en de weereld in vergelijckinge van den kringh, die de Son, of de aerde selve, d'een om den ander beschrijven, en oock weder dese kringh by vergelijckingh van de spatie, dewelcke is tusschen ons en de vaste sterren, en alsoo voortgaende, want wy

wy konnen noch altoos grooter ſpatien verbeelden, ſelfs tot een oneyndelijckheyd toe.

3. Maer wy hebben ons niet in te beelden, dat onſe ſinnen ons ten alderjuyſten voorſtellen, de vergelijckinge, die de andere lichaemen met het onſe hebben: want de exactiteyt en nettigheyd beneffens de juyſtheydt ſyn niet weſentlijck aen de ſinnige kenniſſen, die niet hebben te dienen, als tot behoudinge van het leven. Het is waer, dat wy nettelijck genoegh erkennen, wat vergelijckingh de lichaemen, die omtrent ons zyn met het onſe hebben; maer naer proportie en de maet, dat deſe lichaemen ſich van ons afſonderen, kennen wy deſelve te minder, om dat ſy alſdan te minder vergelijckinge met ons lichaem hebben. De Idea of de beſinninge van de grootheyd die wy hebben, in het geſight van eenigh lichaem, vermindert naer proportie en de maete, dat ſulck lichaem minder in ſtaet is, om ons te ſchaeden, en deſe Idea of deſe beſinninge vermeerderr, naer de maete dat ſulck een lichaem, ons naerder komt; of eerder naer de maete van de vermeerderingh en gelijckheyd die het met ons lichaem heeft. Eyndelijck, indien deſe vergelijckinge t'eenemael ophoudt, ick wil ſeggen, indien eenigh lichaem ſoo kleyn, of ſoo verre afgeſonderd is, dat het ons niet ſchaeden kan, hebben wy geen beſinningh daer van; invoegen wy, door het geſicht, ſomwijlen konnen oordeelen, ten minſten by vergelijckingh die de lichaemen met het onſe hebben, en van deſe, dieſe onder malkander hebben; maer wy moeten noyt gelooven, dat deſelve van die grootte zyn, in dewelckr ſy ſich aen ons vertoonen.

Onſe oogen, voorbeelds gewijſe, vertoonen ons de Sonne en de Maene, in de breedte van een of twee voeten, maer wy hebben ons niet in te beelden, als Epicurus en Lucretius hebben gedaen, datſe in der daed maer deſe uytbreydinge hebben. De-

Deselve Maene schijnt ons in het ooge toe, veel grooter als de grootste sterre, en evenwel twijffelen wy niet, of sy zy onvergelijckelijck veel kleynder. Van gelijcken, wy sien daegelijcks op der aerden twee of meer dingen, van dewelcke wy ons niet konnen verseeckeren, wie de grootste is, om dat noodigh is om te konnen oordeelen, de juyste afgelegentheyd, van beyde te weeten, het welcke al seer swaer is om te doen.

Wy hebben selfs moeyten om te oordeelen, met eenige seeckerheyd, van de gelijckheyd, dewelcke men vind tusschen twee lichaemen, die ons gheheel naer by zyn: men moet deselve in syn handen nemen, en die het eene tegens het ander houden, om die te vergelijcken, en evenwel sullen wy noch in twijffel staen meenighmael, sonder daer eenige verseeckeentheyd, omtrent te maecken. Dit sien wy sichtbaerlijck, wanneer wy willen ondersoecken de grootte van eenigh stuck gelds, die by nae gelijck zyn; want alsdan syn wy gedwongen het eene tegens het ander te houden, om door een seeckerder middel, als het gesicht, te ondervinden, of sy malkander ghelijck zyn. Onse oogen bedriegen ons dan niet alleenigh, in de grootheyd der lichaemen, die ons deselve vertoonen, maer oock in de verghelijckingh van dese twee lichaemen onder malkander.

SEVENDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de dwaelinge onser oogen, raeckende de figueren en gedaenten.* 2. *Wy hebben geen kennisse van de alderkleynste.* 3. *Dat de kennisse die wy van de grootste hebben, niet net is.* 4. *Uytlegginge van seeckere natuerlijcke oordeelen, die ons ver-*

verhinderen bedroogen te worden. 5. Dat dese selve oordeelen ons bedriegen, in bysondere ontmoetingen.

1. ONs gesicht brengt ons minder tot dwaelinlinge, wanneer deselve ons vertoont de gedaenten, als wanneer deselve ons eenige andere saeck voorsteld; om dat de ghedaente in sich selven niets absoluyts of volkomens is, en haer natuer bestaet inde vergelijkingh die tusschen de partyen en deelen is, die een spatie bepaelen, en een punct het welcke men begrijpt in de spatie, en datmen sou mogen noemen, gelijck als in een circul het *centrum* of middelpunt in de figuere of gedaente. Ondertusschen bedriegen wy ons op duysenderhande manieren in de gedaenten, en wy kennen noyt eenige daer van in de uytterste nettigheyd door de sinnen.

2. Wy hebben getoont, dat ons gesicht ons niet alle soorten van uytbreydingen laet sien; maer die alleenigh, die een genoeghsaem en merckelijcke proportie en overeenkomst met ons lichaem heeft; en dat wy om die redenen niet sien door al de deelen van de kleynste ghedierten; noch dese die het gantsche lichaem van harde en weecke stoffe opmaeken. Konnende dan alsoo dese partyen en deelen, ter oorsaeck van hun kleynheyd, niet begrijpen, volght daer uyt dat wy sulcks oock niet konnen doen van de gedaenten, naedemael de ghedaente der lichaemen niet anders is als de bepaelinge die deselve besluyt. Siet dan nu bereeds een by naer oneyndelijck ghetal van gedaenten, en selfs grooter als ons gesicht ons wil ontdecken; sy doende de geest, die sich te seer aen ons begrijp en capaciteyt vertrouwt, en niet genoegh ondersoeckt wat van de saecke zy, gelooven dat dese gedaenten niet zyn.

3. We-

3. Wegens de lichaemen, geproportioneert naer ons gesicht, die in een seer geringh getal zyn, in aenmerckinge van de andere, ontdecken wy ten naesten by hun gedaente; maer wy erkennen deselve noyt nettelijck door de sinnen. Wy konnen ons selfs niet verseeckeren door het gesicht, of een rondt en een vierkant, dewelcke syn de twee enckelste en eenvoudighste gedaenten, geen *Ellipse*, of *Parallello gramme* zyn, hoewel dese onder onse handen, en voor onse oogen zyn.

Ick segge meerder, wy konnen niet nettelijck onderscheyden, of een linie recht is of niet, voornaementlijck indien sy een weynigh langh is. Men moet om het selde te onderkennen een regel of liniael hebben; maer hoe, wy weeten niet of den regel of liniael selfs soodaenigh is, als wy meenen dat sy behoort te zyn; en daer konnen wy ons niet ten vollen van verseeckeren, en ondertusschen sonder dese linie, kan men noyt eenige ghedaente erkennen, gelijck de geheele Weereld genoeghsaem bekent is. Siet daer het geene men in het gemeen sou konnen seggen van de gedaenten en figueren, die ons gesicht naer by en onder onse handen zyn; maer indien wy deselve stellen wat verre van ons af te zyn, wat sullen wy al een veranderinge vinden, en de projectie en voortdrift, die sy maecken op de grond van onse oogen; ick wil my niet besich houden, met deselve alhier te beschrijven: men sal deselve lichtelijck in eenich boeck, van de *Optica* of gesicht-konst konnen vinden, of in het ondersoecken der figueren, die men in de schilderyen vindt; want naerdemael de Schilders syn verbonden, deselve by naer alle te veranderen, op dat deselve in hun natuerlijcke plaets sich moogen vertoonen, en by voorbeeld, circulen te beschrijven, gelijck Ellipsen en Ovalen; soo is sulcks een seecker bewijs van de dwaelingen, die ons ghesicht omtrent de voorwerpselen

heeft, die niet geschildert zyn; maer dese dwaelingen worden verbeetert door nieuwe besinningen, diemen misschien sal konnen aenmercken, als een slagh van natuerlijcke oordeelingen, en den naem geven vau oordeelen der sinnen.

4. Wanneer wy een Cuba of over al vierkant aensien, by voorbeeld, het is seecker dat al de sijden die wy beschouwen, noyt by nae een projectie, toeschijningh, of beeld van een gelijckmaetige groote, in de grondt van onse oogen maecken: Naerdemael het beeld van een yeder van dese sijden, die sich verbeeld op de optische of gesicht-senuwe, seer gelijck is een Cuba, diemen in het perspectijf schildert: En by gevolge de sensatie en besinninge die wy daer van hebben, sou ons verbeelden de aengesichten van een Cuba of dobbelsteen, gelijck als oneven gelijck, naedemael deselve soodaenigh zyn in een Cuba in perspectief of verschiet; Ondertusschen sien wy hen alle gelijck te zyn, en wy bedriegen ons niet.

Nu sou men konnen seggen, dat sulcks by komt door een slagh van oordeelen, welcke wy van Natuere doen, te weeten, dat de aengesichten of vierkanten van een Cuba, die de afgelegenste zyn op de grondt van onse oogen, geen soo groote verbeeldingen konnen maecken, als dese die naerder by zyn. Maer gelijck de sinnen niet doen als besinnen, noyt oordeelen, om eygentlijck te spreecken; soo is het seecker, dat dit oordeel niet als een gecomponeerde en versaemelde besinningh is, dewelcke by gevolgh somwijlen valsch kan zyn.

Ondertusschen het geene in ons niet is, als besinninge, konnende syn aengemerckt by opmerckinge aen een Maecker vande Natuer, die deselve in ons werkt, als een soort van oordeel, spreecke ick meenighmael van de besinningen, gelijck van natuerlijcke oordeelen; om dat dese wijse van spreecken diend om reden

te

te geven van de dingen, gelijckmen alhier kan ſien, in het IX. Hooftſtuck, omtrent het eynde, en in verſcheydene plaetſen.

5. Hoewel dat deſe oordeelen, van dewelcke ick ſpreecke, ons dienen, om onſe ſinnen op duyſentderhande manieren, onderſcheydelijck te verbeeteren, en wy ſonder deſelve ons daeghlijcks ſouden bedriegen, ſoo laeten ſy evenwel niet nae ons gelegentheden van dwaelingen te verſtrecken.

Indien het gebeurt, by voorbeeld, dat wy den top van een tooren ſien achter een muer of een bergh ſtaen, deſelve ſal ons naer by genoegh en kleyn toeſchijnen, maer indien wy daer nae deſelve ſien op die eygene diſtantie en afgelegentheyd, maer met meerder landen en huyſen tuſſchen deſelve en ons, ſal ons deſelve buyten twijffel veel verder af en grooter ſchijnen te zyn, hoewel op de eene en de andere wijſe, de projectie van de ſtraelen van den toorn, of het beeldt van den toorn dat ſich vertoont in de grondt van ons ooge, de eene en deſelfde zy. En indien wy het willen weeten, ſulcks komt voort uyt het oordeel, het welcke wy van natuere maecken, te weeten, dat naerdemael ſoo veel lands tuſſchen ons en den tooren is, die nootwendigh verder van ons moet af, en by gevolge grooter zyn.

Indien in tegendeel wy geen gronden of aerde tuſſchen den toorn en onſe oogen ſien, hoewel wy anderſints wel weeten, dat deſelve genoegh tuſſchen beyden heeft, en verre genoegh af ſtaet, het geen ſeer aenmerckelijck is, ſal ons deſelve vry naerder en kleynder ſchijnen te zijn. En het ſelfde gheſchiedt mede door een ſlagh of ſoort van ons natuerlijck oordeel omtrent onſe ziele, dewelcke in ſulcker manieren den toorn ſiet, om dat ſy die oordeeld vijf of ſes hondert ſchreeden af te zijn, want gemeenlijck verbeeld onſe inbeeldingh de uytbreydingg tuſſchen de voorwerp-

ſels en ons niet wijder, indien deſelve niet geholpen word door andere voorwerpſelen, die ſy tuſſchen beyden ſiet, en buyten dewelcke ſy noch ſou konen inbeelden.

Het is daeromme, dat wanneer de Maen opkomt of ondergaet, wy deſelve veel grooter ſien, als wanneer deſelve ver boven den Horizont of geſicht eynder verheven ſtaet; want ſtaende deſelve ſeer hooge, ſien wy geen voorwerpſels tuſſchen deſelve en ons, van dewelcke wy de grootheyd weeten, om van die van de Maen, naer der ſelver vergelijckingh, te oordeelen. Maer wanneer deſelve opkomt, of onder wil gaen, ſien wy tuſſchen deſelve en ons veel landeryen leggen, van dewelcke wy ten naeſten by de grootheyd weeten, en alſoo oordeelen wy deſelve verder van ons, en ter oorſaeck van het ſelve ſien wy haer te grooter.

En men moet aenmercken, dat wanneer deſelve tot boven ons hooft opgereſen is, hoewel wy ſeecker weeten door de reden, dat ſy is in een ſeer groote diſtantie en afſtandt; laeten wy niet nae deſelve ſeer naer en kleyn te ſien, om dat in der daed deſe natuerlijcke oordeelen van het geſicht, niet worden onderſteunt, als door de beſeffingen van het ſelfde geſicht, en de reden niet machtigh is, deſelve te verbeeteren. Invoegen deſelve ons meenighmael tot dwaelinghe brengen, doende ons vrye oordeelen formeeren en opmaecken, die volkomentlijck met deſelve over een komen. Want wanneer men oordeeldt, ghelijck men beſint, bedrieght men ſich altoos, hoewel men ſich noyt bedrieght, wanneer men oordeeld, gelijck men begrijpt; om dat het lichaem niet onderwijſt als voor het lichaem, en dat het Godt alleen is, die de waerheyd leert, gelijck ick elders ſal doen ſien.

Deſe valſche oordeelen bedriegen ons niet alleenig, in de affonderingh en de grootheyd der lichaemen, het welcke

welcke tot dit Hooft-ſtuck niet behoort; maer oock met ons te laeten ſien, hun ghedaenten anders als ſy zyn. Wy ſien, by voorbeeld, de Sonne en de Maene, en andere Sphæriſche en balronde lichaemen ſeer afgeſcheyden, gelijck of deſelve plat en gelijck als circuls waeren. Om dat in deſe groote afſtant, wy niet konnen onderſcheyden, of de partye, of dat gedeelte, het welcke ons voorgeſteld wordt, ons naerder als de andere is, en om die oorſaecke oordeelen wy die even wijdt van ons afgeſondert te zyn. Het is oock uyt deſelve reden, dat wy oordeelen, dat al de Sterren, en het blaeuw datmen aen den Hemel ſiet, even verre van ons afzijn, en gelijck als in een volmaeckte ronte of verwulfſel, om dat onſe geeſt altoos een gelijckheydt ſtelt, daerſe geen ongelijckheydt ſiet: Maer ondertuſſchen vermach ſy deſelve niet te erkennen, als daer ſy die baerblijckelijck ſiet.

Wy ſullen ons hier niet beeſich houden met in het lange uyt te leggen de doolingen van ons geſicht, in aenmerckinge van de figueren der lichaemen; om datmen ſich daer van kan onderrichten, in eenigh Boeck de Optica of geſicht-kunſt aengaende. Deſe wetenſchap in der daed leert niet als de maniere om de oogen te bedriegen, en al haer kloeckſinnigheydt beſtaet in niet anders, als om middelen te vinden, om ons natuerlijcke oordeelen, daer ick van geſproocken hebbe, te doen formeeren; en dat op de tijden, wanneer wy ſulcks niet behoorden te doen. En ſulcks kan gedaen worden op ſoo veel onderſcheydene manieren, dat van al de figueren en gedaenten, die in de weereldt zyn, niet een eenige zy, die men niet op duyſenderhande manieren ſou konnen neemen; ſoo dat het geſicht voorſeeckerlijck ſich daer in ſou moeten bedriegen. Maer dit is alhier de plaets niet deſe dingen in den grondt uyt te leggen: Het geene wy geſeght hebben, is genoegh om te doen ſien, datmen

ſich op ſyn oogen niet mach vertrouwen, ſelfs niet wanneer ons deſelfde de ghedaenten der lichaeme vertoont: hoewel deſelve in het ſtuck der gedaenten en figueren veel getrouwer ſyn, als in alle ander ontmoetingen.

ACHTSTE HOOF-TSTUCK.

1. *Dat onſe oogen ons niet vertoonen de grootheyd o de ſnelheyd der beweginge abſoluyt en enckelijck genomen.* 2. *Dat de tijdt of dueringe, dewelcke nootſaeckelijck is, om de beweginge te erkennen, ons niet bekend is.* 4. *Voorbeelden van dwaelingen onſer oogen, raeckende de beweginge en ruſt.*

WY hebben de voornaemſte en generaelſte of algemeenſte dwalingen van ons geſicht, aengaende de uytbreydinge en de gedaenten ontdeckt; tegenwoordigh ſtaen ons die te verbeeteren, in dewelcke ons geſicht ſelve ons inwickelt omtrent de beweginge van de ſtoffe. En ſulcks ſal ons niet ſeer ſwaer om te doen zyn, naer het welcke wy van de uytbreydingh hebben geſeght, want daer is ſulck een groote overeenkomſt, tuſſchen deſe twee dingen, dat indien wy ons bedriegen in de grootheyd der lichamen, het t'eenemael noodigh is, dat wy ons oock in hun bewegingen bedriegen.

Maer om niets, als dat net en onderſcheydelijck is voor te ſtellen, moetmen ten eerſten de dubbelſinnigheyd van het woord van Movement of beweginge wegh nemen; want by die terme verſtaetmen ghemeenlijck tweederhande ſaecken, van dewelcke de eerſte is een ſeeckere kraght die men ſich in het bewoogene lichaem inne beeldt, dewelcke de oorſaeck

van

van ſijn beweginge is; de tweede is de geduerighe voort en overſettinge van een lichaem, het welcke ſich van een ander afſcheyd,of naer een ander toegaet, het welcke men aenmerckt, gelijck als ſtil en geruſt zynde. Wanneer men ſeght (by voorbeeld) dat een ſyn beweginge een ander mede ghedeelt heeft, ſoo noemtmen het woord van beweginge in ſyn eerſte beteeckeningh; maer indien men alleenlijck en ſimpelijck ſeght, datmen een bol in een groote beweginge ſiet, ſoo noemtmen het ſelve in de tweede beteeckeningh. In een woord, deſe terme van movement of beweginge beteeckent de oorſaeck en uytwerckinge te gelijck, dewelcke ondertuſſchen twee ſeer verſchillende ſaecken zyn.

Men ſteeckt, mijns bedunckens, in ſeer grove en botte, jae ſelfs gevaerlijcke dwaelingen, aengaende de kraght die de beweginge geeft, en de lichamen verplaetſt. Deſe fraye termen van *Natuere* en *inghedruckte qualiteyten en hoedanigheden*, ſchijnen nergens toe te dienen, als om de onweetentheyd van de valſche wijſelingen in verſeeckertheyd te ſtellen, beneffens de goddeloosheyt der Libertijnen en Vrygeeſten, gelijck my licht ſal vallen te bewiſen. Maer hier is tegenwoordigh de plaets niet, om van deſe magt die de lichaemen beweeght, te ſpteecken, deſe is niets ſichtbaers, en ick ſpreecke hier niet als van de dwaelingh onſer oogen; en ſtelle uyt om ſulcks te doen wanneer het tijdt ſal zyn. De beweeginge genoomen in den tweeden ſin, en voor de beweeginge van een lichaem, dat ſich van een ander afſonderd, is een ſeecker ſichtbaer dingh, en het onderwerpſel van dit Hooftſtuck.

1. Ick hebbe, ſoo my dunckt, getoont in het ſelfde Hooftſtuck, dat ons geſicht ons niet doet kennen de grootheyd abſolutelijck en volkomentlijck det ligchaemen, maer alleenlijck het rapport of vergelijckinge

kinge die het eene met de andere, en voornaementlijck met het onſe hebben. Waer uyt ick beſluyte, dat wy alſoo niet konnen erkennen de abſolute en volkoomene grootte van hun beweginge, dat is te ſeggen van hun ſnelheyd of traegheyd; maer alleenlijck de vergelijckinge die deſe bewegingen hebben de eene met den anderen, en voornaementlijck met die geene, die ons gemeenlijck bevalt; het welcke ick aldus bewijſe.

Het is ſeecker dat wy niet ſouden konnen oordeelen van de grootheyd der beweginge van een lichaem, als door de lanckheyd en grootte van de ſpatie, die dat ſelfde lichaem heeft doorgeloopen. Alſoo, naedemael onſe oogen ons niet doen ſien de waere lengte van de doorgeloopene ſpatie, volght daer uyt, datſe ons oock de waere grootheyd van de beweeginge niet konnen laeten ſien.

Deſe proeve is niet als een gevolgh van het geene ick hebbe geſeght van de uytbreydinge, en deſelve heeft ſyn kraght niet, als door af hanginge van het geene ick getoont hebbe; en ſiet hier een die niets ſupponeert of voor af verſtaet. Ick ſegge dan, dat wanneer wy ſelfs klaerlijck konden de waere grootte van de doorgeloopene ſpatie erkennen, echter niet volgen ſou, dat wy van gelijcken, die van de beweginge ſouden weeten.

De grootheyd of ſnelheyd vande beweginge beſluyt twee dingen. De eerſte is de beweginge van een ligchaem van den eenen plaets tot den anderen, ghelijck als van Parijs naer St. Germain: De tweede is de tijd, die men tot deſe verplaetſinge van nooden heeft. En het is niet genoegh beſettelijck te weeten, hoe veel ſpatie tuſſchen Parijs en St. Germain is, om te weeten of een Perſoon daer heenen ſy gegaen, met een ſnelle of lanckſaeme beweginge; men moet boven dat weeten, hoe veel tijds hy daer toe heeft beſteet. Ick ſtae dan

dan toe, datmen waerlijck de lenghte van dien wegh weet; maer ick loochene volkomentlijck, datmen nettelijck door het gesicht sou konnen sien, selfs oock niet op eenige andere maniere, den tijdt die men besteedt heeft om deselve af te leghen; noch de waere grootte van de dueringe.

2. Dit blijckt genoegh daer uyt, dat op seeckere tijden een uere ons schijnt soo langh te zyn, als anders vier, en in tegendeel op andere tijden, vier ueren als ongevoelijck doorloopen. Wanneer, by voorbeeld, wy in vreughde opgehoopt zyn, dueren de ueren maer als oogenblicken, om dat alsdan den tijd doorgaet, sonder datmen daer op denckt; maer wanneer men in droefheyd en treurigheyd nedergeslagen is, of datmen eenige pijne uytstaet, dueren de dagen geheele jaeren langh; van het welcke de reden is, dat alsdan de geest sich vermoeyt door haer vertoeven, om dat sulcks hem lastigh valt; gelijck deselve sich daer mede besich houdt, erkent hy die te meerder, en vindt die alsoo langer, als geduerende de vreughde en het vermaeck, of eenige andere naerstige besicheydt, die hem als uyt sich selven doet gaen, om hem aen de voorwerpsels vau syn vermaeck of beesieheyd te binden. Want gelijck als eenigh persoon een schilderye des te grooter bevindt, als hy sich te meerder beesich houdt, om met aendaght de minste saecken daer van aen te mercken, of ghelijck men het hoofdt van een vliege seer groot bevind, wanneer men al de deelen daer van met een Microscope onderscheydt, alsoo vindt de geest de duersaemheyd van den tijd soo veel te langer, als hy deselve met te meer opmerckinge aenmerckt.

Invoegen ick niet twijffele, of Godt sou soodaenigh onse geest aen de deelen van de duersaemheyd konnen verbinden; doende ons hebben een groot getal van besinningen in weynigh tijds, dat een uere ons veel

eeuwen ſou konnen ſchijnen. Want eyndelijck daer is geen oogenblick of moment in de dueringh, gelijcker geen Atomen in de lichaemen zyn. En even gelijck de kleynſte partye van de ſtoffe kan verdeeldt worden, tot een oneyndelijckheyd toe, ſoo kanmen oock de gedeelten van de duering of van de tijd kleynder en kleynder maecken tot een oneyndelijckheyd toe; gelijck het lichtelijck ſou te toonen zyn; en indien de geeſt naerſtighlijck met deſe kleyne deeltjes van haer dueringe, door de beſinningen die eenige voetſtappen in de harſſenen ſouden maecken, dewelcke men ſou konnen herdencken, beſich hield, hy ſou deſelve buyten twijffel langer bevinden, als ſy hem toeſchijnt.

Maer eyndelijck, het gebruyck van de Horologien en uerwercken, toont genoegh, datmen de dueringe niet nettelijck weeten kan, en ſulcks is my genoeg: Want dewyle men de abſolute grootheyd van de dueringe niet kan weeten, kan men oock niet perfectelijck de abſolute grootheydt van de beweginge weeten.

Maer wel om datmen kan erkennen eenige vergelijckingh van de dueringh of der tijden den eenen met den anderen. Want eeven, gelijck men kan weeten, dat het Jaer of den ommeloop van de Sonne veel langer is als die van de Maen; alſoo kanmen oock weeten dat de koogel van een ſtuck Geſchut meer beweginge heeft als een Schildpadde, invoegen dat, indien onſe oogen ons niet doen ſien de abſoluyte en enckele grootheyd van de beweginge, ſy daerom niet naelaeten, ons te helpen, om te erkennen, ten naeſten by, de betreckelige of relative grootheyd van deſelve, dat is te ſeggen, de vergelijckinge die de eene beweeginge met den anderen heeft, en dat is alleen noodigh te weeten, tot behoudinge en bewaeringe van ons ligchaem.

3. Men heeft verſcheydene ontmoetingen, in de welcke

welcke wy klaerlijck erkennen, dat ons gesicht ons bedrieght omtrent de beweginge der lichamen. Het ghebeurt oock selfs meenighmael, dat de dingen die ons schynen licht te bewegen, niet bewoogen worden, en dat in tegendeel, dese die schynen stille te leggen, niet laeten in beweginge te zyn. Wanneer, by voorbeeld, men geseten is op een boort van een Schip, dat seer snel voortgaet, met een seer gelijcke beweginge; men siet, dat de aerde en de steden van ons afwycken en in beweginge schynen te zyn, daer het schip in rust is.

Van gelycken, indien een mensch waer geplaetst in de Planeete of Dwaelsterre van Mars, hy sou in het aensien meenen, dat de Sonne de Aerde en de andere Planeeten met de vaste Sterren, hun omgangh maeckten binnen den tydt omtrent van 24 of 25 ueren, de welcke de tydt is, in dewelcke Mars syn keer om syn Asse doet, en ondertusschen noch de Sonne, noch de Aerde keeren om dien Dwaelsterre niet: invoegen dese mensch sou sien dese dingen in hunne beweginge, die het niet zyn, en sich selven achten stille te zyn, daer hy het niet is.

Ick sal my niet ophouden, met uyt te leggen, van waer het komt, dat dese die op het boordt van een schip sit, lichtelyck de dwaelinge van sijne oogen sou konnen verbeeteren, en dat dese, die in de plaets van Mars sit volhardelijck in syn dwaelinge sou blijven; het is seer licht daer de reden van te weeten, en men salse oock met meerder lichtigheyd vinden, indienmen reflexie en opmerckinge neemt op het geene een mensch, slapende in een schip sou moogen bevallen, die schierlijck wacker wordende, op syn ontwaecken niet sou sien, als de top van de mast, van eenig schip, dat hem komt te genaecken. Want, genomen dat hy geen zeylen door den windt opgeblasen siet, noch eenigh bootsvolck in het werck, en dat hy geen bewe-

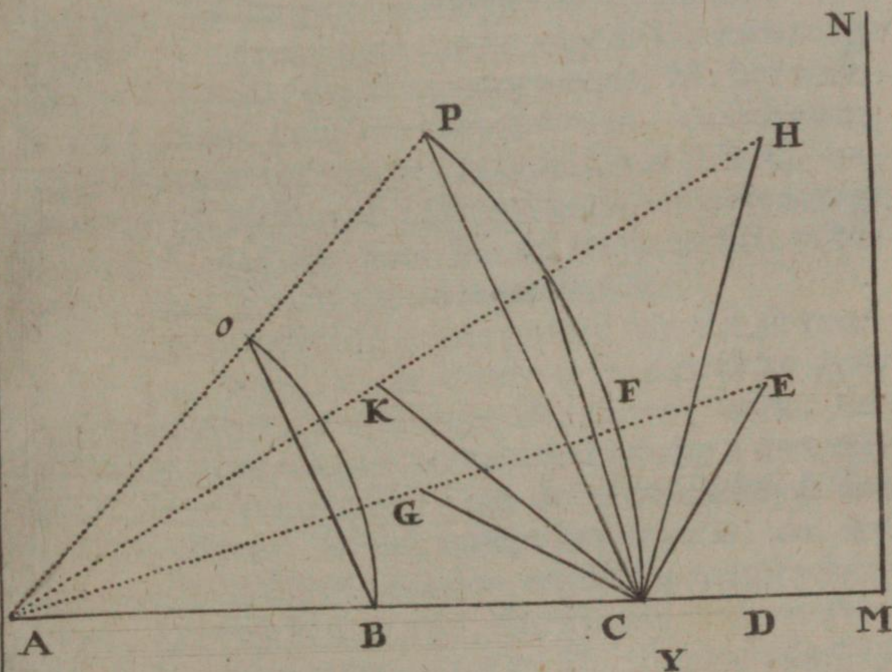
ginge

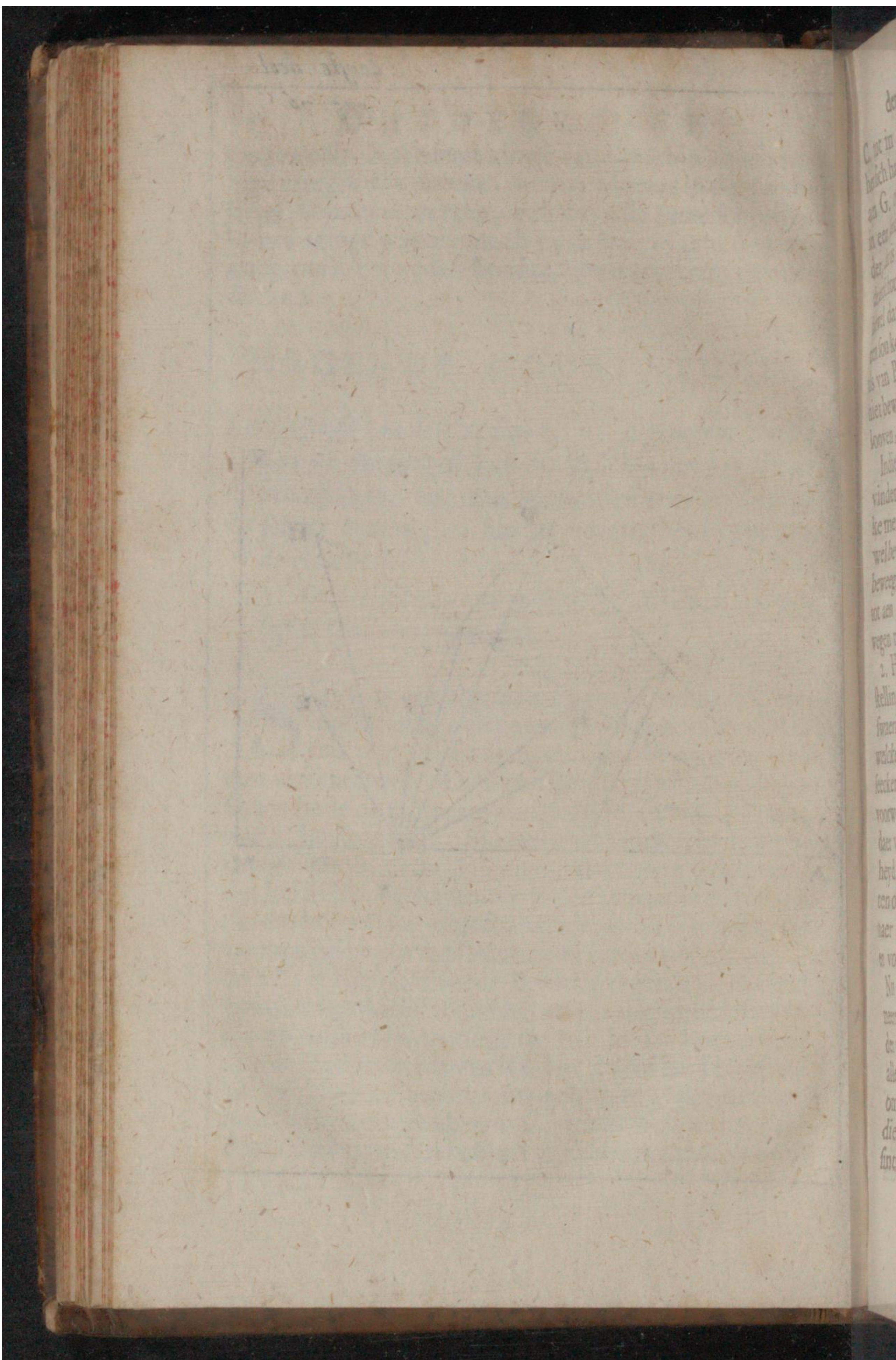
ginge voelt, noch ſchuddinge van het ſchip, noch eenige diergelijcke ſaecke, hy ſou blijven in de dwaelinge, ſonder te weeten, welck van de twee ſcheepen in beweginge waere: noch oock ſyne eygene oogen, noch oock ſyn reden konden hem yets daer van ontdecken.

NEGENDE HOOFT-STUCK.

Vervolgingh van deſelve ſaeck. 1. Algemeene proeve van de dwalingen van ons geſicht, aengaende de bewegingen. 2. Dat het noodigh is de voorwerpſels te kennen, en hun afgeſondertheyd, om van de grootheyd haerer beweginge te konnen oordeelen. 3. Onderſoeck van de middelen, om de afſonderheydt te konnen oordeelen.

1. SIet hier een algemeene proeve van al de dwalingen, in dewelcke ons geſicht ons doet vallen omtrent de bewegingen. Aa. Sy het ooge van den aenſchouwer. C. Sy het voorwerpſel, het welcke ick ſtelle al wat verre van de hand en van A. af te zyn. Ick ſegge dat, hoewel het voorwerpſel onbeweeghlijck blijft in C. men ſou konnen gelooven, dat het afſtaende was tot in D. of te naederen tot aen B. dat hoewel het object afwijckt tot in D. men ſou konnen gelooven dat het onbeweeghlijck bleef in C. en ſelfs te naerderen naer B. en in tegendeel, hoewel het naerdert naer B. dat het onbeweeghlijck bleef in C. en ſelfs af te wijcken tot in D. dat hoewel het object ſy gevorderdt van C. tot E. of in H. of tot G. of K. men ſou konnen gelooven, dat het ſich niet had bewoogen als van C. tot in F. en in tegendeel, dat hoewel het object ſich hebbe bewoogen van C.

N
P
H
O
K
F
E
G
A
B
C
D
M
Y

C. tot in F. of in I. men sou konnen gelooven, dat het sich had bewoogen tot in E. of in H. of wel tot aen G. of in K. dat indien het object sich beweegt in een linie, gelijckmaetigh afzynde van den siender, dat is, door een circumferentie, van dewelcke de aenschouwer het Centrum of middelpunct maekt, hoewel dat het object sich beweeght van C. in P. men sou konnen gelooven, dat het sich niet beweeght als van B. in O. en in tegendeel, hoewel het sich niet beweeght als van B. in O. men sou konnen gelooven, dat het sich bewoogh van C. in P.

Indien aen geene sijde van het object C. men mogt vinden een ander object en voorwerpsel M. het welcke men gelooft onbeweeghlijck te zyn, en sich evenwel beweeght tot aen N. hoewel het object C. onbeweeglijck blijft, of sich veel lancksaemer beweegt tot aen F. dat M. naer N. sal schijnen sich te bewegen naer Y. en soo in tegendeel &c.

2. Het is blijckelijk dat de proeve van al dese voorstellingen, behalven de laetste, in dewelcke geen swaerigheyd is, niet hanght als van eene saeck, dewelcke is, dat wy niet konnen ordinairlijck met seeckeringe oordeelen, van de afwesentheydt der voorwerpselen. Want indien het waer is, dat wy daer van niet souden konnen oordeelen met seeckerheyd, soo volght daer uyt, dat wy niet konnen weeten of C. voortgegaen is tot in D. of genaerdert zy naer B. en alsoo staet het met de andere propositien en voorstellingen.

Nu om te sien of de oordeelen, dewelcke wy formeeren en strijcken van het afzyn en afgelegentheyd der voorwerpselen gewis en seecker zyn, heeft men alleen de middelen, van dewelcke wy ons bedienen, om daer van te oordeelen, te ondersoecken, en indien dese middelen onseecker zyn, soo kan het geensints zyn, dat de oordeelen gewis en infallibel bevonden

den worden; men heeft daer veele en verſcheydene van, en men moetſe uytleggen.

3. De eerſte, de algemeenſte, en ſomwijlen de ſeeckerſte middel die wy hebben, om van het afzyn der voorwerpſelen te oordeelen, is de hoeck, die de ſtralen van onſe oogen uytmaecken, van dewelcke het voorwerpſel het opperſte is, dat is, van dewelcke het voorwerpſel het punt is, in het welcke ſich deſe ſtraelen ontmoeten. Wanneer deſen hoeck ſeer groot is, ſien wy het object ſeer naer by, en in tegendeel, wanneer het ſeer kleyn is, ſien wy het ſelve ſeer verre afgelegen. En de veranderingh dewelcke komt in de ſituatie en gelegentheyd van onſe oogen, volgens de veranderingen van deſen hoeck; is de middel van dewelcke ſich onſe Ziele bedient, om van de verheyd of naerbyheyt der voorwerpſelen te oordeelen. Want gelijck een blinde, dewelcke twee reghte ſtocken in ſyn handen heeft, van dewelcke hy ſelfs de lenghte niet weet, door een ſoorte van natuerlijcke Meetkonſt ſou konnen oordeelen, ten naeſten by van het afzyn van eenigh lichaem met het ſelve met het eynde van een van deſe twee ſtocken aen te raecken, ter oorſaeck van de diſpoſitie en de afgeſondertheydt in de welcke ſich ſijne handen ſouden bevinden; alſoo ſoumen moogen ſeggen, dat de Ziele oordeeld van de diſtantie*, van een voorwerpſel, door de diſpoſitie van ſyn oogen, die ſeer verſchillende is: Wanneer de hoeck, door dewelcke ſy ſiet, groot is, of wanneer deſelve kleyn is: Dat is geſeght, wanneer het voorwerpſel nae by, of wanneer het ver afgelegen is.

Men ſal ſich lichtelijck konnnen verſeeckeren, van het geene ick ſegge, indienmen de moeyten neemt, daer

* De Ziele maeckt niet al de oordeelen, die ick haer toeſchrijve, deſe natuerlijcke oordeelen ſijn maer ſenſatien en beſinningen, en ick ſpreecke maer alſoo, om de ſaecken te beeter uyt te leggen.

daer de ondervindingh, die seer licht is, van te nemen. Hanght aen het eynde van een draet een ringh op, van dewelcke het open niet naer ons toe is; of wel steeckt een stock in de aerde, en neemt een ander in de handt, die krom is aen het eynde, en gaet dry of vier passen van den ringh of van den stock af: sluyt een ooge met u handt toe, en pooght (het andere open zynde) in den ringh te steecken, of dwers den stock, met die gy in de hand hebt, te raecken op de hooghte omtrent van uw oogen: en gy sult verwondert zyn, dat gy het licht van hondert reysen niet eens sult konnen doen, het geen men anders seer licht om doen sou oordeelen. Indien men selfs den stock wegh werpt, en anders in den ringh met een van syn vingers sou willen steecken, men sou daer noch eenighe swarigheyd in vinden, hoewel men daer heel dicht by is.

Maer men moet wel aenmercken, dat ick hebbe geseght, datmen in den ringh van ter sijden steecken, of den stock dwars moet aenraecken, en niet in een rechte linie van ons ooge naer den ringh: want alsdan souwer geen swaerigheydt ter weereld in steecken; en selfs soumen het selfde noch beeter konnen doen, met een ooge gesllooten, als beyde open, om dat ons sulcks regulen sou.

De swaericheydt nu diemen vindt om van ter sijden in een ringh te steecken, hebbende maer een ooge geopent, komt hier van daen, gelijck het seer licht is om te sien, dat het andere ghesllooten zynde, de hoeck, van de welcke wy ghesproocken hebben, niet bekent is; want het is niet ghenoegh, om de grootheydt van een hoeck te kennen, die van de Basis te weeten, en die van een hoeck, die een van syn sijden op den Basis maeckt; het welcke bekent is door de voorgaende ondervindinge: maer het is oock noch noodigh den anderen hoeck te kennen,

nen,

nen, die de andere ſijde op den Baſis of de lengte van een der ſijden maeckt; het welcke men niet nettelijck weeten kan; als met het openen van het andere ooge: alſoo kan ſich de Ziele niet dienen van ſyn natuerlijcke Meetkonſt, om van het afzyn van den ringh te oordeelen.

De diſpoſitie der oogen, die den hoeck formeett, van de geſigt-ſtraelen, dewelcke ſich ſnijden en ontmoeten in het object, is dan een van de beſte en algemeenſte middelen, van dewelcke ſich de ziele bediend, om van de afſtand der dingen te oordeelen; indien dan deſen hoeck niet ſenſibelijck en ſinbaerlijk veranderd, wanneer het voorwerpſel een weynigh afgeſondert en verre is, het ſy het ons naerdere of verder gae van ons, ſoo ſal daer uyt volgen, dat deſe middel valſch ſal zyn, en dat de Ziele ſich daer van niet ſal konnen bedienen, om van de afſtand van dit voorwerpſel te oordeelen.

Nu weet de geheele weereld genoeghſaem, en het is ſeer gemackelijck te erkennen, dat deſe hoeck in der daet merckelijck verandert, wannneer een voorwerpſel het welcke een voet lenghte van onſe oogen is, op vier voeten van daer word vetſchooven: Maer indien het alleen wordt verſchoven van vier voeten tot op acht van ons, ſal deſe veranderingh veel min beſinnelijck en merckelijck zyn, indien van acht tot twaelf, noch minder, indien van duyſend tot honderd duyſend by naer niet, en alſoo ſal deſe veranderingh niet meer beſeffelijck zyn, al braghtmen deſelve tot op imaginaire en inbeeldelijcke ſpatien. Invoegen, indiener een merckelijcke ſpatie tuſſchen A. en C. waere, de Ziel niet ſou kennen door deſe middel bekennen erkennen, of het object dicht by B. of by D. zy.

Het is om deſe reden, dat wy de Sonne en de Mane ſien, gelijck of ſy in wolcken gewentelt waeren, hoe-

wel

wel ſy daer wonder verre van daen zyn. Dat wy gelooven, dat de Cometen vaſt ſtaen, en by naer ſonder eenige beweginge op het eynde van hunnen loop; dat wy ons inbeelden, datſe t'eenemael verdwijnen, ten eynde van eenighe maenden, om dat ſy ſich by naer in een reghte linie van onſe oogeu afſonderen, en alſoo in de groote ſpatien ſich verlieſen, van waer ſy niet wederkomen als nae veele jaeren, of ſelfs nae veele eeuwen.

Het tweede middel, van het welcke ſich de Ziele bediend, om van de afſtand der voorwerpſelen te oordeelen, beſtaet in een diſpoſitie en beſtellingh der oogen, die verſcheyden is van de geene daer ick ſoo even van geſproocken hebbe. Om deſe uyt te leggen, moetmen weeten, dat het volkomen en abſolutelijck van noden ſy, dat de gedaente van het ooge verſcheyde zy; volghens de verſcheyde afſtanden en diſtantien van de objecten en voorwerpſelen, die wy ſien; want wanneer een menſch een voorwerpſel dicht by ſich ſiet, is het noodigh, dat ſyn oogen langer zyn, als wanneer het ſelve verder van hem af waere; om dat, ten eynde dat de ſtraelen van dit object ſich verſaemelen in de grondt van het geſicht, het welcke noodigh is om te ſien, het noodigh is, dat de afgelegentheyd van deſe grondt en het Chriſtallijn, of *humor Chryſtallinus* grooter zy.

Het is waer, indien het Chriſtallijn een grooter kromte maeckte, wanneer het voorwerpſel dichte by is, ſulcks het ſelfde ſou doen, als of het ooge ſich verlenghde; maer het is niet ghelooflijck, dat het haer *convexiteyt* of gebogentheyd ſou konnen veranderen; en ondertuſſchen heeftmen een ſeer ſenſibile proeve, dat het ooge ſich voortſet in de lenghte; want de menſchelijcke ontledigingh leert ons, datter muſculen zyn, die het ooge door haer midden omringen, en men voelt de kraght van deſe muſculen, die het

ſelve drucken en doen uytſetten; wanneer men eenige dingen van ſeer naeby wil ſien.

Maer het is niet noodigh om alhier te weeten, op welck een manier ſulcks geſchied; het ſy genoegh: datter veranderingh in het ooge geſchied, 't zy om dat de muſculen die het omringen, het ſelve drucken; 't zy om dat de kleyne ſenuwen, die op de *Ciliare Ligamenten* reſponderen en uytkoomen, dewelcke het Chriſtallijn, tuſſchen de andere humeuren en vogtigheden van het ooge ophouden, ſich wat los geven, om de ronte van het Chriſtallijn te vermeerderen, of ſich verſtijven om het ſelfde in te trecken.

Want eyndelijck, de veranderingh, die voorvalt, hoe die oock zy, geſchied alleen om te maecken, dat de ſtraelen van het voorwerpſel ſich in den grond nettelijck verſaemelen; nu is het ſeecker, dat wanneer het voorwerpſel is van vijf hondert ſchreden, of van thien duyſend mijlen, men het ſelfde met de ſelve diſpoſitie der oogen beſchouwt (ſonder dat daer eenige merckelijcke veranderingh in de muſculen, die het ooge omringen, of in de ſenuen, die op de *Ciliare Ligamenten* van het Chriſtallijn uytkoomen en reſponderen, geſchied) en de ſtraelen van de voorwerpſelen ſich ſeer bequaemelijck op de Retina of oogen grond verſaemelen. Alſoo oordeeld de Ziele, dat de objecten, die thien of honderd duyſend mijlen afſtaen, niet boven de vijf of ſes honderd ſchreden af zyn, wanneer ſy niet oordeeld van hun afgelegentheyd, als door de diſpoſitie der oogen, daer wy van geſproocken hebben. Ondertuſſchen is het ſeecker, dat deſe middelen de Ziele dienen, wanneer het voorwerpſel dicht by is. Indien by voorbeeld een voorwerpſel niet verder als een half voet van ons af waere, ſoo onderſcheyden wy deſſelfs afſtand, door de diſpoſitie van de muſculen, die onſe oogen parſſen, om deſelve een weynigh langer te maecken, en ſelfs deſe

diſpo-

dispositie is eenighsints moeyelijck. Indien het voorwerpsel twee voeten van ons af is, wy onderscheyden het selve oock wel, om dat de dispositie en gestalte der musculen eeniger maeten gevoelijck, hoewel niet meer moeyelijck is: Maer indien men dat voorwerpsel noch eenige voeten verder wilde stellen, soo word dese dispositie van de musculen soo weynigh gevoelijck, dat deselve ons t'eenemael onnut wordt, om van het afzyn van het voorwerpsel te oordeelen.

Siet daer dan albereeds twee middelen, van dewelcke sich de Ziele dient, om van het afzyn der voorwerpselen te oordeelen; die selfs seer onnut zyn, wanneer dit voorwerpsel vijf of ses honderd schreden afgesondert is, en die selfs niet verseeckert zyn, hoewel het object al veel naerder by is.

De derde middel bestaet in de grootheyd van het beeld, dat in de grond van het ooge uytgedruckt wort, en het voorwerpsel dat wy sien verbeeld en vertoont. Men staet toe, dat dit deel vermindert naer proportie dat het voorwerp verre af is; maer dese verminderingh is veel min gevoelijck, als het voorwerp, dat syn afzyn verandert, verder afstaet. Want wanneer een voorwerpsel nu in een redelijcke lenghte af is, gelijck als van vijf of ses hondert schreden, meer of min naer proportie en de maete van syn groote, vallen seer merckelijcke veranderingen voor in syn afwijckinge, sonder datter merckelijcke veranderingen voorvallen, in het beeldt dat het selfde vertoont, ghelijck sulcks licht om te bewijsen is. Alsoo heeft dese derde middel het selfde gebreck, het welcke de twee andere hebben, daer terstond van gesproocken is.

Daer staet noch vorder aen te mercken, dat de Ziele dese verre afgelegene objecten en voorwerpsels niet oordeelt, van dewelcke het beeld in de grond uytgedruckt, soo kleyn is. Wanneer ick sie (by voorbeeld)

een man in een boom hondert ſchreden van my, c
wel meenighte van Sterren aen den Hemel, oordeel
ick niet dat de menſch verder af zy dan de boom, of d
kleyne ſterre verder afzy dan de grootte, hoewel d
verbeeldingen van den man en de kleyne ſterren, di
binnen ons geſicht uytghebeeld ſtaen, kleynder zy
als die van den boom of van de groote ſterren. Me
moet van elders de grootheyd van het voorwerpſe
weeten, om ten naeſten by van deſſelfs afzyn te kon-
nen oordeelen, en om dat ick weete, dat een huy
grooter is als een menſch, hoewel het beeld van ee
huys grooter is als dat van een menſch in de gheſich
deelen, ſoo oordeele ick evenwel niet dat het ſelfd
my daerom te naerder ſtaet.

Het ſelfde is te verſtaen van de ſterren. Onſe ooge
vertoonen ons deſelve alle in een beeter diſtantie, hoe-
wel het redelijck zy te gelooven, dat eenige verde
afzyn dan de andere. Alſoo zynder oneyndelijcke
voorwerpſels, van dewelcke wy den afſtand niet kon-
nen weeten; naedemael daer oneyndige zyn, van de
welcke wy de groote niet kennen. Wy oordeelen
oock van den afſtandt des objects, door en uyt de
kracht die het ſelve op onſe oogen werckt; naerde-
mael een ver afgelegen voorwerpſel ſwackelijcker op
onſe oogen werckt als een ander; door de diſtinctie
en nettigheyd van het beeld, dat in ons ooge ghefor-
meert word, om dat wanneer het voorwerpſel verre
van der hand is, het noodigh ſy dat het gat van het
ooge ſich te meerder opene, en by gevolge, dat de
ſtraelen ſich een weynigh verwardelijck vergaederen,
daerom is het dat de objecten, die niet ſeer duydelijck
zyn; of die wy verwardelijck ſien, ons ſchijnen verre
af te zyn, en in tegendeel, dat de heldere lichaemen,
en ſulcke alsmen diſtinctelijck en onderſcheydentlijck
ſiet, ons dicht by ſchijnen te zyn. Het is blijckelijck
genoegh, dat deſe laetſte middelen niet ſeecker ge-
noegh

noegh zyn, om met eenige gewisheyd van de afstand der voorwerpselen te oordeelen; en men wil sich aldaer niet ophouden, maer eyndelijck komen tot de laetste van allen, zynde dese, dewelcke het meest de inbeeldingh helpt, en de Ziele het alderghereetste doet oordeelen, dat de voorwerpselen seer afgesonderd zyn. De seste en voornaemste middel dan, bestaet hier in, dat het ooge de Ziele niet toebrengt een eenigh voorwerpsel dat van de andere afgescheyden is; maer dat het selve haer oock doet sien al die geene, dewelcke sich bevinden tusschen ons en het voornaeme object; dat wy aen te mercken hebben.

Wanneer, by voorbeeld, wy beschouwen een Tooren, die al wat verre van ons afstaet, sien wy gemeenlijck oock ter selver tijd verscheydene landen en verscheydene huysen, tusschen ons en den selven toorn, en om dat wy oordeelen van de afgelegentheyd deser landeryen en huysen, en wy ondertusschen sien, dat de boomen noch aen geene syde staen, oordeelen wy ook, dat deselve al verder van ons moet syn, en selfs grooter en hooger is, als wanneer wy hem alleenigh saegen. Ondertusschen de verbeeldinge, die sich plaetst in de grondt van ons gesicht, is altoos van een en deselfde grootheydt, 't sy datter landen of huysen tusschen beyden zyn, of niet, behoudens dat wy deselve sien van een gelijckmaetigh afstaende plaetse, gelijck men vast stelt. Alsoo oordeelen wy van de grootheyd der voorwerpsels, door de afgelegentheyd in de welcke wy gelooven dat sy zyn; en de lichaemen die wy sien tusschen ons en de objecten, helpen veel onse inbeeldinge, om te oordeelen van hun afgelegentheydt: even gelijck wy oordeeelen van de grootheyd van onse dueringe, of den tijdt, dewelcke verloopen is, zedert wy yets hebben begonnen te doen, by de verwarde herdenckinge der dingen, die wy hebben gedaen; of der gedachten die wy gevoelijck hebben gehad, ze-

dert deselfde saecke is aenghevangen. Want het syn al dese gedachten en dese actien die de eene op den ander gevolght zyn, dewelcke onsen geest te hulp komen, om te oordeelen van de lanckheyd van eenigen tijd; of van eenigh gedeelte van onse dueringe; of eerder het verwarde herdencken van al dese opvolgende gedaghten, is deselve saeck, van het oordeel van onse dueringe of tijds verloop; gelijck het verwarde gesicht van de landeryen, dewelcke syn tusschen ons en een toorn, deselve saeck is, met het oordeel van het afzyn van den tooren.

Hier uyt valt lichtelijck te erkennen de waere reden, waerom de Maen ons grooter schijnt wanneer sy opstaet, als wanneer sy seer hoogh boven den Horison is. Want wanneer deselve opstaet, schijnt sy veel mijlen van ons te zyn, en selfs verre aen geene syde van den sichtbaeren Horisont, of de landen, die ons gesicht bepaelen: in de plaets dat wy deselve niet oordeelen verder als een half mijle van ons af te zyn, of seven of achtmael hooger als onse huysen, wanneer sy boven den Horison staet.

Alsoo oordeelen wy haer veel grooter, wanneer sy dicht by den Horison is, als wanneer sy daer verre boven staet, om dat wy haer oordeelen veel verder van ons te zyn, wanneer sy rijst, als wanneer sy om hoogh staet.

Het is waer dat een groot getal Philosophen en wijselingen, het selfde dat ick geseght hebbe, toeschrijven aen de dampen, die uyt der aerde ontstaen, en ick stae hen toe, dat de dampen, breeckende de straelen van de voorwerpselen, deselve veel grooter doen schijnen: en datter meer dampen tusschen ons en de Maene zyn, wanneer deselve opgaet, als wanneer sy hoogh verheven staet, en dat sy by gevolge eeniger maeten grooter moet schijnen, als sy schijnt, indiense altoos even verre van ons af was; maer ondertusschen

kanmen

kanmen niet ſeggen, dat deſe refractie der ſtraelen van de Maen, de oorſaeck zy van de blijckbaere veranderingh van de grootte der ſelve: want deſe refractie of verbreeckinge verandert niet, dat de verbeeldinge, die ſich plaetſt in de grondt van onſe oogen, wanneer wy de Maene ſien opgaen, niet kleynder zy als deſe die ſich daer inne plaetſt, wanneer deſelve langen tijdt opgegaen is. Deſelve Konſtenaers, die de *Diameters* der *Planeeten* meeten, bemercken, dat die van de Maene ſich vergroot, naer proportie dat ſich deſelve van den Horiſon affſondert. Dat is, naer proportie dat deſelve ons kleynder toeſchijnt: alſoo de *Diameter* van deſſelfs verbeeldingen, dewelcke wy hebben in de grondt van onſe oogen, is kleynder als wanneer wy deſelve op haer grootſte ſien. Wanneer de Maene op ſtaet, is ſy den *Diameter* van de aertkloot, verder van ons, als wanneer deſelve perpendiculair of afhangende boven ons hooſd is; en dit is de reden, waerom deſſelfs *Diameter* ſich vergroot, wanneer ſy aen den Horiſon opgaet, om dat ſy ons naerder en naerder komt.

Het geene dan de oorſaeck is, waeromme wy haer grooter ſien, zynde aen den Horiſon, is niet de refractie die haer ſtraelen ontfangen of lijden in de dampen, die van de aerde oprijſen, naerdemael de verbeeldinge, die aen deſe hare ſtraelen is geformeert, kleynder is: maer het is het natuerlijck oordeel, het welcke wy maecken van haer afweeſentheyd, ter oorſaeck dat deſelve ſich ons vertoont aen geene ſijde der Landeryen, die wy verre van ons affien, ghelijck wy hier voor hebben uytgeleght; en wy ſijn verwonderdt, dat de Philoſophen vaſt ſtellen, dat de reden van deſe ſchijnbaerheydt, en deſe bedriegeryen van onſe ſinnen, ſwaerder uyt te vinden zy, als de grootſte der æquatien en vergelijckingen van de *Algebra*.

Dese middel die wy hebben, om van de afghelegentheydt van eenigh voorwerpsel te oordeelen, door de kennisse van de afstandt der dinghen, die tusschen ons en het selve zyn, is ons meenighmael seer nut; wanneer de andere middelen, van de welcke ick gesproocken hebbe, ons geen dienst konnen doen; want wy konnen oordeelen, door dese laetste middel, dat seeckere objecten, eenige mijlen van ons gelegen zyn, het geene men door de andere niet kan doen. Ondertusschen, indien wy deselve ondersoecken, sullen wy veel gebreecken daer in bevinden.

Want eerstelijck, dese middel dient ons niet, als voor sulcke dingen die op der aerden zyn; dewijl men geen gebruyck daer van kan maecken, als seer selden, en selfs seer onnuttelijck voor dese, die in de locht of in de Hemelen zyn. Ten tweeden, men kan sich daer niet van bedienen op der aerde, als voor dingen, die maer eenige weynige mijlen van ons afleggen. En in de derde plaets, men moet verseeckert zyn, datter tusschen ons en het object geen daelen, noch bergen, noch eenige diergelijcke dingen zyn, die ons verhinderen, ons van dat middel te dienen. Eyndelijck, daer is, geloove ick, niemand, die geen ondervindinge genoegh heeft gemaeckt over dese saeck, om daer van verseeckert te zyn, dat het boven maeten swaer zy met eenige seeckerheyd te oordeelen van den afstand der voorwerpselen, door het sinnelijck gesicht der dingen, die tusschen hem en ons zyn; en wy hebben ons misschien al wat te lange daer mede opgehouden.

Siet daer dan de middelen, dewelke wy hebben, om van de afgelegentheyd der voorwerpselen te oordeelen; wy hebben daer omtrent merckelijcke gebreecken doen sien, en men moet des besluyten, dat de oordeelen, die daer op steunen, oock seer onseecker moeten zyn.

Het

Het valt daer uyt licht de waerheyd, van het geene ick hebbe voorgestelt, te doen sien. Men heeft gesteld het voorwerpsel C. genoegh afgesondert van A. van welcke plaets het selve in veel gelegentheden kan afwijcken naer D. of naerderen naer B. sonder datmen het selve weeten kan, en selfs afwijcken naer D. daermen gelooft dat het naerdert naer B. om dat het voorwerpsel sich meenighmael in de grondt van ons ooge vermeerdert en vergroot; 't sy ter oorsaecken dat de lucht, dewelcke is tusschen het object en het ooge, veroorsaeckt een grooter refractie en verbreeckinge in den eenen tijd als in den anderen; 't zy om dat het meenighmael gebeurt, datter eenige kleyne bevingen in de Optische of gesicht senuwen ontstaen; 't zy eyndelijck om dat de indruckinge, die de netste versaemeligh van de straelen op den grond der oogen of de *retina* maeckt, sich uytspant en met de deelen gemeen maeckt, die daer door niet mosten bewoogen worden; het welcke uyt veel verscheydene oorsaecken kan voortkomen. Alsoo het beeld van deselve voorwerpsels, sich bevindende in dese gelegentheden, geeft het selve reden aen de Ziele te geloven, dat het voorwerpsel naerdert. En alsoo machmen spreecken van de andere voorstellingen.

Al eer wy dit Hooftstuck eyndigen, moetmen waernemen, dat ons veel, omtrent de behoudenis van ons leven, daer aengelegen sy, te beeter de bewegingen of de rust der lichaemen te kennen, naer proportie, datse ons te naerder zyn: en dat het seer nut voor ons is, te weeten, met volkomentheyd, wanneer deselve in seer afgesonderde plaetsen passeeten. Want sulcks toont baerblijckelijk, dat het geene ick in het algemeen van al de sinnen heb voorgesteld, datse de dingen niet doen bekennen, als by betreckinge tot de behoudinge van ons lichaem; en niet volgens sulcks als sy in sich selven zyn, klaerlijck en waerlijck in dese

ontmoetingen gevonden word; naedemael wy beeter de beweginghe of de rust der voorwerpselen erkennen, naer proportie en bematiginge dat sy ons naerderen, en dat wy daer van niet souden konnen oordeelen door de sinnen, wanneer sy soo verre afzyn, dat het schijnt dat sy by nae geen betreckinge of aendragt aen ons lichaemen hebben; gelijck wanneer sy vijf of ses hondert schreden van ons zyn; indien sy van een middelbaere grootte zyn; of selfs naerder als sulck een veerheyd, indiense kleynder zyn, of eyndelijck verder, eenighsints, indiense grooter zyn.

THIENDE HOOFT-STUCK.

Van de dwaelingen, raeckende de sensibile of besinnelijcke hoedaenigheden. 1. *Onderscheydinge van de Ziele en het lichaem.* 2. *Uytlegginge van de Organen en werckdeelen der sinnen.* 3. *Met welck gedeelte van het lichaem de Ziele onbemiddels is vereenigbt.* 4. *Wat de voorwerpselen doen op het lichaem.* 5. *Wat sy voortbrengen op de Ziel, en de redenen, om dewelcke niet begrypt de bewegingen van de Fibren en kleyne veselen van het ligchaem.* 6. *Vier dingen die men confundeert en vermenght in yeder besinninge.*

WY hebben gesien in de voorgaende Hooftstucken, dat de oordeelen, die wy formeeren op het aenbrengen van onse oogen, aengaende de uytbreydinge, de gedaente, en de bewegingen, niet volkomentlijck waer zyn; maer ondertusschen moetmen toestaen, dat deselve echter niet t'eenemael valsch zyn. Sy besluyten ten minsten

dese

dese waerheyd in sich, datter buyten ons uytbreydinge, gedaenten en bewegingen zyn, hoeder oock moogen zyn.

Het is waer, dat wy somwijlen sien dingen die niet zyn, noch oyt geweest hebben, en datmen niet moet besluyten, dat eenighe saeck buyten sich selven zy, daerom alleen, om datmen die buyten haer selven siet. Daer is geen noodwendige verbintenisse tusschen de tegenwoordigheyd van een Idea of denckbeeld in den geest van den mensch; met het wesen of zyn van dese saecke, die dit denckbeeldt vertoont; en het geene gebeurt aen yemand die slaept, of die in een fussery is, bewijst sulcks genoeghsaem. Maer ondertusschen kan men verseeckeren, datter gemeenlijck buyten ons uytbreydinge, gedaenten, en bewegingen zyn, wanneer wy daer yet van sien. Dese dingen sijn niet alleen imaginair of by inbeeldingh, maer oock selfs reëel en wesentlijck; en wy bedriegen ons niet te gelooven, datse een wesentlijcke existentie hebben, die van onse geest niet af hanght; hoewel het seer seer swaer valt het selve te bewijsen.

De oordeelen die wy maecken of formeeren, raeckende de uytbreydinge, de figueren, of gedaenten en de bewegingen der lichaemen, besluyten dan eenige waerheyd; maer het is alsoo niet met die oordeelen gelegen, dewelcke wy formeeren en maecken aengaende het licht der verwen, de smaeck, reuck, en de andere besinnelijcke hoedaenigheden; want de waerheyd ontmoetmen aldaer noyt, gelijck wy in het overige van dit eerste boeck sullen doen sien.

Men sondert hier niet het licht of de verlichtingh van de verwen af, om datmen deselve niet seer verschillende oordeeldt, en men deselve niet affsonderlijck uytleggen kan. Wy sullen selfs verbonden zyn vande andere beginnelijcke hoedaenigheden in het algemeen te spreecken, ter selver tijd als men van dese

twee

twee ſal handelen, om dat ſy ſich ſelven door deſelve principien en gronden ſullen uytleggen. Men moet oock groote acht ſlaen op de volgende dingen, dewijl ſy van het hooghſte gevolgh zyn, en veel in nuttigheyd van de voorgaende verſchillen.

1. Voor eerſt moet men order ſtellen, dat wy eenige reflexie en bemerckinge hebben ghemaeckt op twee Ideen * diemen in onſe Ziele bevind; de eene die ons het lichaem vertoont, en de andere die ons de geeſt vertoont; dewelcke men wel te onderſcheyden heeft door de poſitive en beſtelde attributen dieſe in ſich beſluyten; met een woord, men hebbe ſich wel te verſeeckeren, dat de uytbreydinge onderſcheyden van de gedachten is. Of wel men ſtelle voor af, datmen heeft geleſen en gemediteert of overdacht eenige plaetſen van St. Auguſtinus, gelijck als het X. Hooftſtuck van het X. Boeck van de Dryeenigheyd, de IV. en XIV. Hooftſtucken van het boeck, van de hoegrootheyd van de Ziele; of wel de meditatien en beſpiegelingen van Deſcartes, voornaementlijck, daer hy het onderſcheyd van de Ziele met het lichaem raeckt; of eyndelijck het ſeſde diſcours van den Heer de Cordemoy, raeckende de onderſcheydinge van de Ziele en het lichaem.

Men ſtelt oock voor af, datmen verſtae de ontledinge van de Organen en werckdeelen der ſinnen; en dat ſy beſtaen in kleyne draedkens, die hun oorſpronck nemen in al onſe leden, in dewelcke gevoelen of beſinninge zy, en dat deſelve ten laetſten komen te eyndigen, ſonder eenige interruptie of afbreeckinge, tot aen de uyterſte deelen van ons lichaem. Dat, terwijle wy waecken en in geſontheyd zyn, men niet een eynde van den eenen kan bewegen, ſonder dat het ander ter ſelver tijd bewoogen word, ter oorſaeck dat deſel-

ve

* Ideën noeme ick hier al het geene het immediate voorwerpſel van den Geeſt is.

ve altoos een weynigh gespannen staen, gelijck aen een gespannen koorde te sien is, van dewelcke men geen een deel kan aenraecken, dat de andere niet bewoogen worden.

2. Men moet oock weeten, dat dese fibren of draedekens konnen bewoogen worden op tweede hande wijse, of aen het eynde dat buyten de harssenen, of dat het welcke daer binnen in is. Indien dese dradekens woeden bewoogen van buytenen door de werckingen der objecten en voorwerpselen, en hun beweginge niet kome tot in de harssenen, gelijck gebeurt, wanneermen slaept, ontfanght de Ziele daer geen nieuwe besinninge door: maer indien dese dradekens worden bewoogen in de harssenen door de loop van de Animale geesten, of eenige andere oorsaeck, ontfanght de Ziel yets, hoewel de deelen van dese dradekens, de welcke buyten de harssenen, en door al de deelen van het lichaem verspreyt zyn, sich in een volkomene rust bevinden, gelijck ghebeurt wanneermen slaept.

3. Het is oock dienstigh hier in het voor by gaen aen te mercken, dat de ondervindinge leert, dat het geschieden kan, dat wy eenige pijn gevoelen in de deelen van ons lichaem, die ons t'eenemael afgesneden sijn geweest, om dat de dradekens van de harssenen, die daer op uyt komen, synde op deselve wijse bewoogen, als of sy in der daed gequetst waeren, de Ziele gevoelt in haer inbeeldende partyen een seer wesentlijcke pijne. Want alle dese dingen vertoonen seer eygentlijck, dat de Ziele immediatelijck en onbemiddelt in dat gedeelte van de harssenen plaets heeft aen het welcke al de werckdeelen der sinnen sich eyndigen; ick wil seggen, dat sy aldaer gevoelt al de veranderingen, die passeeren door rapport aen de voorwerpsels, die deselve veroorsaeckt hebben, of gewoon zyn die te veroorsaecken; en dat sy niet ontfanght het geen voorvalt, buyten dese partye, als by tusschen-

tusschenwerckinge van de *Fibren*, die sich aldaer eyndigen. Dit vast gesteld en wel begrepen zynde, sal het niet seer swaer vallen te sien, hoe de sensatie en besinninge word gemaeckt; het welcke men door eenige voorbeelden sal moeten uytleggen.

4. Wanneer men de punt van een naelde op syn handt set, dese punt beweeght en scheyd de Fibren van het vleesch. Dese Fibren syn uytgebreyd van dit gedeelte af, tot in de harssenen toe, en wanneer men waeckt, synse genoeghsaem gespannen, om niet bewoogen te konnen worden, sonder dat die van de harssenen oock hun beweginge gevoelen. Soo volgt dan, dat de uyterste eynden van dese Fibren, die in de harssenen zyn, oock bewoogen worden. Indien de beweginge van de Fibren van de hand gematigt zy, die van de Fibren van de harssenen sal oock ghematight zyn, en indien de eerste gheweldigh ghenoegh is, om yets van de handt te breecken, soo sal deselve oock stercker en geweldiger in de harssenen zyn.

Van gelijcken, indien men syn handt aen het vuyr houdt, de kleyne gedeelten van het hout, die het selve geduerighlijck in grooter meenichte, en met een groot geweld voortdrijft, gelijck de reden by gebreck van het gesicht sulcks genoegh bewijst, konnen stooten tegens de Fibren, en deelen hen een groot gedeelte van hun beweginge mede. Indien dese beweginge gemodereert en gematigt is, die van de uyterste deelen der harssenen, die op de handt uytkoomen, sal oock gematight zyn, en indien dese beweginge geweldigh genoegh in de hand is, om daer eenige gedeelten van te separeren en scheyden, gelijck geschied wanneer men sich brandt, de beweginge van de inwendige Fibren der harssenen, sal naer proportie oock kraghtiger en geweldiger zyn. Siet daer het geene aen ons lichaem gebeurt, wanneer ons de voor-

werp-

werpselen slaen, nu staet ons te sien, wat de Ziele bevalt.

5. Sy heeft voornaementlijck (indien het geoorloft sy alsoo te spreecken) haer sitplaets in dat ghedeelte van de harssenen, op het welcke al de eynden van onse Senuwen uytkoomen. Sy is aldaer om te onderhouden en te conserveeren al de deelen van ons lichaem, en by gevolge moet sy nootsaeckelijck kennisse hebben van alle veranderingen, die voorvallen; en onderscheyden dese, dewelcke met de constitutie en gestaltenis van haer lichaem over een komen, van de andere, om dat het haer onnut sou zyn deselve maer enckelijck te kennen door betreckingh aen haer lichaem. Alloo, hoewel al de veranderingen van onse Fibren niet bestaen, volgens de waerheyd, als in de bewegingen, die gemeenlijck geen verschil hebben als in meer en minder, soo is het noodigh, dat de Ziele deselve aenmercke als verscheydentlijcke Essentiele en wesentlijcke veranderingen. Want hoewel sy in sich selven maer weynigh verschillen; moetmen deselve evenwel aenmercken als essentielijck en wesentlijck verschillende, door rapport en toebrenginge tot conservatie en behoudenis van het lichaem.

De beweginge, by voorbeeld, die de pijne veroorsaeckt, verscheelt meenichmael maer seer weynigh, van dese, die de kittelingh verweckt: het is niet noodigh, datter een wesentlijck onderscheyt zy tusschen dese twee bewegingen; maer het is noodigh, datter een wesentlijck onderscheyt zy, tusschen de kitteling en de pijne, die dese twee bewegingen in de Ziel veroorsaecken. Want de versettinge of schuddinge der Fibren, die de kittelinge verselt, ghetuygt aen de Ziele de goede gestaltenis van haer lichaem, het welcke sterckte genoegh heeft, om de indruckingen der objecten en voorwerpselen tegen te staen, en dat sy niet behoeft te vreesen, dat het daer door gequetst

ſal worden: maer de beweginge, die de pijne vergeſelſchapt, zynde eeniger maete geweldiger, is machtigh, om eenige Fibren van het lichaem te breecken, en de Ziele moet daer van ghewaerſchouwt worden door eenige onaengenaeme ſenſatie en beſinninge, op dat ſy daer acht op ſlae. Alſoo, hoewel de bewegingen die in de lichaemen geſchieden, in ſich ſelven niet meer verſchillen, als in meer en minder, indienmen evenwel deſelve bemerckt ten opſicht en behoeve van de behoudenis en conſervatie van ons leven, ſoumen moogen ſeggen, datſe eſſentielijck en weſentlijck verſcheelen.

Het is om deſe oorſaeck, dat onſe Ziele niet ghevoelt de ſchuddingen of bewegingen, die de voorwerpſelen veroorſaecken inde Fibren van ons vleeſch: het ſou haer oook onnut zyn deſelve te weeten, en ſy ſou daer geen kenniſſe genoegh van krijgen, om te oordeelen of de dingen die rontom ons zyn, bequaem waeren om ons te vernietigen, of de OEconomie of of beſtieringh en ordere van ons lichaem te onderhouden: maer ſy vind ſich geraeckt door gevoelingen, die weſentlijck verſcheyden zyn, die beſeffelijck de hoedanigheden van de voorwerpſelen erkennen, by rapport en beright aen haer lichaem, en haer ſeer onderſcheydentlijck en diſtinctelijck doen gevoelen, of deſe voorwerpſels oock bequaem zyn om haer ſchaede toe te brengen. Men moet daerenboven aenmercken, dat indien de Ziele niet vernam het geene omtrent haere hand geſchied, wanneer ſich deſelve brant: Indien ſy aldaer niet gewaer wierd de beweginge en de ſeparatie en ſcheydinge van eenige Fibren, ſy ſou ſich niet ſeer bekommeren, en ſelfs, ſy ſou meenigmael uyt fantaſye of drift daer eenigh vermaeck in ſcheppen; gelijck die fantaſtijcke menſchen, die hun vermaeck nemen in hun hevigheyd en dronckenſchap alles in ſtucken te breecken dat hen voorkomt.

Of wel gelijck een gevangen, sou sich niet seer bekommeren, indien sy sagh, datmen de mueren van haer gevangen-plaets om verre werpt; jae lichtelijck sich verheugen door hoope van daer door verlost te sullen worden. Alsoo indien wy niet gewaer wierden dese scheydinge der partyen van ons lichaem, wanneer wy ons branden of eenige quetsuere ontfangen, wy souden ons wel haest wijs maecken, dat het ons geluck niet zy in een lichaem ingeslooten te zyn, het welcke ons verhindert die dingen te genieten, die ons geluckigh konnen maecken; en alsoo souden wy met vermaeck het selfde sien vernietigen.

Hier uyt volght, dat het een groote wijsheyd is, dat de werckmeester van de vereenigingh van onse Ziel met het lichaem geordonneert heeft dat wy pijne gevoelen, wanneer aen het lichaem eenige veranderingh toekomt, dewelcke bequaem is, om het selfde te schaeden, ghelijck wanneer een naeld in het vleesch gaet, of het vyer van het selve eenige deelen separeert en scheyd; en dat wy eenige kittelingh of aengenaeme warmte gevoelen, wanneer dese bewegingen gematight zyn, sonder te beseffen de waerheyd van het geen in ons lichaem gebeurt, noch de beweginge van de Fibren, daer wy van gesproocken hebben. Eerstelijck, om dat, gevoelende en pijn en vermaeck, het welcke dingen zyn, die al meer verschillen al meerder of minder, wy met te meerder lichtigheyd onderscheyden de voorwerpsels; die daer oorsaeck van zyn. Ten tweeden, om dat dese wegh, om ons te doen weeten, of wy ons met de lichaemen, die om ons zyn hebben te vereenen, of ons daer van af te scheyden, de alderkortste is en alderminst de bequaemheyd van een geest, die niet als voor Godt ghemaeckt is, besich houdt en beslaet. Eyndelijck, om dat de smart en het vermaeck, zynde modificatien en en wijsmatigingen van onse Ziele, dewelcke sy ghe-

voelt by rapport en overdraght aen haer lichaem, en die haer vry meerder raecken als de kennisse van eenige Fibren, die haer mochten gebeuren, haer verbinden, om sich daer over seer te bekommeren; en dit maeckt een seer vaste verbintenis, tusschen de eene en de andere partye of gedeelte van den mensch. Het is dan blijckelijck uyt al dese dingen, dat de sinnen ons niet gegeven zyn als tot bewaeringh en conservatie van ons lichaem, en niet om ons de waerheyd der dingen te kennen te geven.

Het geene wy hebben geseght van de kittelinge en de pijne, moet verstaen worden in het algemeen van al de sensatien en besinningen, gelijck men beeter in het vervolgh sal konnnen sien, wy hebben begonnen met dese twee besinningen eerder als met de andere, om dat sy de levendighste zyn, en veel gevoelijcker doen begrijpen, het geene men daer van begeerde te seggen.

Het is tegenwoordigh seer licht om te doen sien, dat wy in een oneyndige meenighte van dwalingen vallen, raeckende het licht en de coleuren of verwen, en in het alghemeen, raeckende al de besinnelijcke hoedaenigheden, als koude, warmte, de reucken, de smaecken, de klanck, de pijn, de kittelinge, en indien ick my wilde ophouden, om in het besonder al dese op te soecken daer wy in vallen, omtrent al de voorwerpsels van onse sinnen; geheele jaeren souden niet genoegh zyn om die alle te verhandelen, om dat deselve by naer oneyndelijck zyn; en alsoo sal het genoegh zyn in het algemeen daer van te spreecken.

In by nae al de sensatien heeft men vier bysondere dingen, die men onder een verward, om dat deselve al te saemen en op een oogenblick worden gedaen, en dit is de grond van al de andere dwalingen van onse sinnen. 6. De eerste is de werckingh van het voorwerpsel, dat is te seggen, in de warmte, by voorbeelt,

de aendrijvinge en de beweginge van de kleyne partyen van het hout tegen de Fibres van de hand.

De tweede is de passie en lijdinge van het werckdeel van de sin, dat is, de agitatie en beweginge van de Fibren van de handt, door dese kleyne gedeelten van het vuyr veroorsaeckt, welcke beweginge selfs tot in de harssenen gecommuniceert en medegedeeld word, om dat anders de Ziel niets besinnen sou.

De derde is de lijdinge, de sensatie of besinninge, of beseffinge vande Ziel, dat is, het geene een yeder gevoelt, wanneer hy by het vuyr is.

De vierde is het oordeel dat de Ziele maeckt, dat het geene sy gevoelt in of aen de handt en in het vuyr is; dit oordeel nu is natuerlijck, of eerder, het is niet als een gecomponeerde of te saem gevoeghde besinninge: maer dese besinninge of sensatie; anders, natuerlijck oordeel, als by naer altoos gevolght van een ander vry oordeel, om het welcke te maecken, de Ziele sulck een groote habitude of hebbelijckheydt heeft, dat sy het selfde by naer niet laeten kan.

Siet dan hier vier dingen, die wel verscheyden zyn, gelijck men kan sien, die men niet soeckt te onderscheyden, en die wy gewoon zyn onder een te smijten, ter oorsaeck van de naeuwe vereenigingh van de Ziel en het lichaem, dewelcke ons verhindert om wel van een te sonderen, de eygenschappen der stoffe, van die van den geest.

Het is ondertusschen licht te begrijpen, dat van dese vier dingen, die in ons voorvallen, wanneer wy eenigh voorwerpsel gevoelen, de twee eerste behooren tot het lichaem, en de twee andere tot de Ziele alleen moeten behooren, behoudens datmen een weynigh hebbe gemediteert en gedacht op de natuere van de Ziel en het lichaem, gelijckmen had moeten doen, als ick voor af gestelt hebbe.

ELFDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de dwaelingh in de welcke men valt, raeckende de werckinge van het voorwerpſel, tegens de uyterlijcke Fibren van onſe ſinnen.* 2. *Oorſaeke van deſe dwaelinge.* 3. *Tegenwerpſelen en antwoordt.*

WY ſullen in dit Hoofdſtuck, als mede inde dry volgende handelen van deſe vier dingen, die wy hebben geſeght, dat wy onder malkander werpen; en diemen voor een enckele ſenſatie en beſinningh ſou nemen; en wy ſullen alleen in het algemeen uytleggen de dwaelinge, in de welcke wy vallen: om dat, indien wy ſulcks in het byſonder en nette wilden doen, noyt geen eynde van het werck ſou zyn. Ick hoope evenwel de geeſt van deſe, die het geen wy ſullen ſeggen, wel overleggen, in ſtaet te ſtellen, om te ontdecken met een ſeer groote lichtigheyd al de dwaelingen, in dewelcke ons onſe ſinnen konnen ſtellen: maer men verght hen af, om daer toe te koomen, datſe een naeuwe en naerſtige meditatie en beſpiegelinge ondernemen, ſoo op de volgende als voorgaende Hoofdſtucken.

1. De eerſte van deſe dingen, die wy in yeder van onſe beſinninge onder een vermengen en confunderen, is de werckingh van de voorwerpſelen op de uytwendige Fibren van ons lichaem; het is ſeecker, datmen by nae noyt eenigh onderſcheyd maeckt tuſſchen de beſinningh van de Ziel, en deſe werckingh van de voorwerpſelen; en ſulcks heeft geen bewijs of proeve van nooden. By nae al de menſchen beelden ſich in, dat (by voorbeeld) de warmte die wy gevoelen; in het vuyr is, die deſelfde veroorſaeckt dat het licht

in de lucht, en dat de verwe op de geverfde voorwerpsels leght. Sy dencken niet eens op de beweginge der onbeseffelijcke lichaemen, die dese besinningh veroorsaecken.

2. Het is waer, dat sy niet oordeelen, dat de pyne sy in de naelde, dewelcke hen steeckt, gelijckse oordeelen, dat de warmte in het vuyr is: maer het is dat de naelde en haer actien sichtbaer zyn, en de kleyne gedeelten en partyen van het hout, die uyt het vuyr komen, en derselver beweginge op onse handen niet gesien worden. Alsoo niet siende dat onse handen slaet, wanneer wy deselve warmen, en evenwel warmte gevoelende, oordeelen wy natuerlijckerwijse, dat dese warmte in het vuyr is, om dat wy daer niets anders sien.

Invoegen het ordinaerlijck waerachtigh zy, dat wy onse besinningen op de voorwerpsels leggen, wanneer de oorsaeck van dese sensatien ons onbekent zijn, en om dat de pijnen ende kittelingen worden voortgebracht door gevoellijcke lichaemen, gelijck als door een naelde en een veder, welcke dingen wy sien en gevoelen, oordeelen wy niet, ter oorsaeck van het selve, dat dese besinningen sijn in de voorwerpselen, die deselve veroorsaecken?

3. Het is evenwel waerachtigh, dat wy niet laten te oordeelen, dat het gebrande niet is in het vuyr maer alleen in de handt, hoewel deselve, de kleyne deelen van het houdt tot een oorsaeck heeft, soo wel als de hitte die wy evenwel het vuyr toe-schrijven. Maer de reden hier van is, dat den brandt een soort van smarte is: want hebbende meermaels geoordeeld; dat de pijne niet is in het uytwendige lichaem, dat deselve veroorsaeckt, worden wy oock aengedreven, om het selfde oordeel van het gebrande te vellen.

Het gene ons oock aendrijft, om het selfde alsoo te gelooven, is dat de pijne, of het gebrande, onse

Ziel wel dapperlijck aenſet, naer de deelen van het lichaem, en dat ſulcks ons verhindert, op eenige andere ſaeck te dencken. Alſoo oock de geeſt leght de beſinningh van de verbrandingh op het voorwerpſel, dat hem het dichtſte by is. En om dat wy niet weynigh daer na erkennen, dat de brandt eenige ſichtbare teeckenen, inde partye daer wy de pijne gevoelen heeft gelaten, beveſtight ons het ſelve in het oordeel dat wy geformeert hebben, dat het gebrande in de handt is.

Maer dat verhindert geenſints, dat wy deſe algemeene regel ontfangen: *Dat wy de gewoonte hebben, onſe beſinningen in of op de voorwerpſels te leggen, ſoo menighmael als deſelve op ons wercken door de beweginge, van eenige onſichtbaere deelen.* En het is om deſe reden, datmen ordinaerlijck gelooft, dat de verwen het licht, de reuck, de ſmaeck, de klanck, en eenige andere ſentimenten ſijn inde Locht, of inde uytwendige voorwerpſels die deſelve veroorſaecken; om dat al deſe ſenſatien en beſinningen in ons ſijn voortgebracht, door de bewegingh van eenigh onbeſeffelijck lichaem.

TWAELFDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de dwalingen raeckende de beweginge der Fibren van onſe ſinnen.* 2. *Dat wy deſe bewegingen niet beſeffen, of deſelve confunderen met onſe beſinninge.* 3. *Ondervindinge die het ſelfde leert.* 4. *Dry ſoorten van beſinningen.* 5. *De dwalingen die deſelve verſellen.*

1. DE tweede ſaeck diemen vindt in yeder van de beſinningen, is de ſchuddingh van de Fibren onſer ſenuwen, die ſich Communiceert en mede deelt aen

aen de Harssenen : en wy bedriegen ons hier in , dat wy confunderen en vermengen geduerighlijck dese schuddingh met de sensatie en besinningh vande Ziele, en dat wy oordeelen datter geen is, wanneer wy door de sinnen die niet gevoelen.

2. Wy confonderen en vermengen, by voorbeelt, de beweginghe die het vuyr veroorsaeckt inde Fibers en veselen van onse handt, met de besinningh van de warmte, en seggen dat de warmte in onse handt is. Maer om dat wy de beweginge of schuddingh niet gevoelen, die de sichtbare voorwerpselen op de senuwe van het ghesicht maecken, die inde gront van het ooge is, meenen wy dat dese senuwe niet bewogen wordt, en dat die niet bedeckt is met de verwen dewelcke wy sien; wy oordeelen in tegendeel, dat het alleen het uytwendigste voorwerpsel is, op de welcke de verwen uytgespreyt zijn. Ondertusschen konnen wy sien by ondervindinge die volght, dat de verwen by naer soo sterck en alsoo levende inde grondt van onse gesicht-senuwe zijn, als op de sichtbare objecten en voorwerpsels.

3. Neemt het ooge van een Osse, die soo even geslacht is, en neemt de vliesen wegh, die tegen over den appel staen, naer de sijde daer de gesicht-senuwe of *Nervus opticus* is, en stelt inde plaets van de selve vliesen, een stucksken Papier dat seer doorschijnende is. Wanneer dit gedaen is, soo set dit ooge in het gat van een vengster, in sulcker voegen, dat de appel zy in de lucht, en het achterste van het ooge binnen inde kamer, die men wel moet sluyten, op datse seer duyster zy, en als dan sal men sien al de verwen der voorwerpsels, die buyten de kamer zijn, gespreyt op de gront van het ooge, maer het onderste boven uytgebeelt; en of het gebeurde, dat dese verwen niet levendigh genoegh waren, moet men het ooge wat verlangen, druckende het selfde in de sijden, indien de voor-

werpſels, die ſich in de gront van het ooge verbeelden, te naer by ſijn, of het ſelve korter maken, indien de voorwerpſels te verre af zijn.

Men ſiet wel by deſe ondervindingh, dat wy moeſten oordeelen of ghevoelen, dat de verwen, in de grondt van onſe oogen, even ghelijck wy oordeelen, dat de warmte in onſe handen is, indien onſe ſinnen ons waeren ghegeven om de waerheyd der dingen te ontdecken, en indien wy ons beſtierden door reden in de oordeelen, dewelcke wy formeeren op de voorwerpſels van onſe ſinnen.

Maer om eenige reden van al de miſſelijckheden, en Bizarreryen van onſe oordeelen over de ſinnelijcke hoedaenigheden te geven; moetmen aenmercken, dat de Ziele ſoo innerlijck met haer lichaem is vereenight, en ſy oock, zedert de ſonde, ſoo vleeſlijck is geworden, dat die aen het ſelve veel dingen toeſtaet, die niemand toebehooren als haer; dat ſy ſich by nae niet meer van het ſelve affondert; invoegen dat ſy het ſelve niet alleen toeſchrijft al de ſenſatien en beſinningen, van dewelcke wy tegenwoordigh ſpreecken; maer oock de kracht van in te beelden, en ſelfs meenighmael de macht van te redeneren; want daer is een groot getal van Philoſophen geweeſt, die wel ſoo bot en plomp waeren, als te ghelooven, dat de Ziele niet anders waere, als het fijnſte en ſubtijlſte gedeelte van het lichaem.

Indien wy Tertullianus wel willen leſen, wy ſullen niet als al te veele perſoonen, van dit het geene ick ſegge, ſien, naedemael hy mede van dit gevoelen is, nae een ſeer groot getal Schrijvers, dewelcke hy by haelt. Dit is ſoo waer, dat hy tracht te bewijſen in ſyn boeck van de Ziel, dat het gelove en ſelfs de byſondere openbaeringen ons verbinden, om het ſelfde te gelooven. Ick wil deſe gevoelens niet wederleggen, om dat ick vaſt ſtelle, dat men eenige wercken van

den H. Augustinus, of van den Heer Descartes hebbe gelesen, die genoegh hebben ghedaen, om de uytspoorigheyd van dese ghedachten voor te stellen, en genoegh de geest in het onderscheyd van de uytbreydinge, en de gedachten van de Ziel en het lichaem bevestight.

4. De Ziele is dan soo blind, datse sich selven niet erkent, en kan sien, dat haer eygene besinningen haer toebehooren. Maer om dat alhier uyt te leggen, men moet in de Ziele onderscheyden dry soorten van besinningen, van dewelcke eenige sterck en levendigh, en eenige andere swack en flaeuw zyn; en andere middelbaere tusschen de eene en de andete.

De stercke en levendige besinningen syn dese, die de geest verbaest maecken, en met eenige kracht opwecken, als zynde deselve of seer aengenaem, of seer ongemackelijck; gelijck als zyn de smarte, de kittelinge, de groote koude, de groote hitte, en in het gemeen al de soodaenige, die niet alleen sijn verselt met voetstappen in het breyn, maer oock met eenige bewegingen der geesten, naer de inwendighe deelen van het lichaem, dat is, van eenige bewegingh der geesten, die bequaem zy om passien en lijdingen te verwecken, gelijck wy elders sullen uytleggen.

De swacke en flaeuwe besinniningen syn dese, die de Ziele seer weynigh raecken, en deselve noch aengenaem, noch seer ongemackelijck zyn, gelijck het middelmatigh licht, al de verwen, de gemeene en genoegsaem swacke geluyden &c.

Eyndelijck ick noeme die middelbaer tusschen dese twee soorten, de stercke en de swacke, dese slagh van besinningen en sensatien, die de Ziele matighlijck raecken, gelijck een groot licht, een geweldigh geluyt &c. En men moet aenmercken, dat een swacke en flaeuwe besinninge, middelbaer kan worden, selfs oock sterck en levende. De besinninge, by voorbeeld,

die men van het licht heeft, is ſwack, wanneer het licht van een toorts flaeuw is, of de toorts verre afſtandigh is: maer deſe beſinningh kan middelbaer worden, indien men deſe toorts dicht ghenoegh by ons brenght; en eyndelijck deſelve kan ſeer ſterck en ſeer levende worden, indien men de toorts ſoo dicht by ons oogen brenght, dat deſelve daer door verbyſtert en als verblind worden, of wel wanneer men de Sonne wil aenſien. Alſoo kan de beſinningh van het licht krachtigh ſwack en middelbaer zyn, volgens haer verſcheydene trappen.

5. Siet hier dan de oordeelen, die onſe Ziele doet van deſe dry ſoorten van beſinninge, in dewelcke men haer dwaelingen kan ſien, als datſe by nae altoos blindelijck de ſenſibile indruckſelen, of de natuerlijcke oordeelen der ſinnen volght, en dat ſy ſich behaeght, om ſoo te ſpreecken, om ſich uyt te breyden op al de voorwerpſelen, die ſy aenmerckt; ſich beroovende van het geene ſy heeft, om deſelve te vervormen.

De eerſte van deſe beſinningen ſyn ſoo levende en raeckende, dat ſich de Ziele by naer niet kan onthouden van deſelve aen te ſchouwen, als haer eeniger maete raeckende; invoegen deſelve niet alleen oordeelt, datſe in de voorwerpſels zyn, maer hy gelooftſe oock te zyn in de leden van haer lichaem, het welcke ſy aenmerckt als een gedeelte van haer ſelve. Alſoo oordeeld ſy, dat de koude en de warmte niet alleen ſyn in het ys en het vuyr, maer dat deſelfde oock ſyn in haer eygene handen.

Aengaende de flaeuwe beſinningen, deſe raecken de Ziele ſoo weynigh, dat ſy niet gelooft, dat deſelve aen haer behooren, noch dat deſelve binnen haer zyn, noch oock binnen haer lichaem, maer alleen in de voorwerpſelen, en het is om deſe reden, dat wy het licht en de verwe onſe Ziele en onſe eygene oogen benemen, om daer mede de uytwendige voorwerpſe-

len op te toyen, hoewel ons de reden leert, dat sy sich niet bevinden in de Idea of het denckbeeld, dat wy van de stoffe hebben; en de ondervindinge ons doet sien, dat wy deselve moeten oordeelen in onse oogen, soo wel als op de voorwerpsels; naerdemael wy deselve aldaer soo wel sien, als op de voorwerpsels, gelyck ick hebbe ghetoont door de ondervindinge van een Ossen oogh in het gat van een venster gestelt.

De reden is nu, waerom al de menschen ten eersten niet sien, dat de verwen, de reucken, de smaecken, van al de andere besinningen syn Modificatien en wysmatigingen van de Ziele, is dat wy waerlyck geen duydelijk denckbeeld van onse Ziele hebben: Want wanneer wy een saeck erkennen, door de Idea, die deselve vertoont, alsoo niet kennende onse Ziele, door haer denckbeeld, ghelyck elders * sal uytgeleght worden; maer alleenigh by gewisse en conscientie, of door het innerlijck besinnen, dat wy daer van hebben, kennen wy niet door een enckel gesicht, maer alleen door redeneeringh en redenkavelingh, of de wittigheyd, het licht, de verwen en andere swacke en flaeuwe besinningen zyn of niet en zyn modificatien van onse Ziele. Maer aengaende de stercke en levende besinningen, de smarte en het vermaeck, wy oordeelen lichtelijck, dat ons deselve raecken, en wy niet van nooden hebben die te kennen door hunne Ideën, om te weeten, dat deselve ons behooren.

Aengaende de middelbaere besinningen; de Ziele bevind sich daer omtrent seer gemoeyt. Want aen de eene sijde wil sy de natuerlijcke oordeelen van de sinnen volgen, en daeromme sondert soo veel sy kan, dese soorte van besinningen van haer af; om die de voorwerpsels op te leggen. Maer aen de andere sijde, sy kan niet, als in sich selven gevoelen, dat die haer behooren; voornaementlijck wanneer dese besinningen

dese

* Siet het VII. Hooftstuck van het tweede Boeck.

dese naerderen, dewelcke ick stercke en levende genoemt hebbe: invoegen zy sich op dese wyse draeght inde oordeelen, die zy daer van neemt. Indien de besinningen haer sterck genoegh aenraecken, oordeelt sy deselve in haer eygen lichaem te zijn, soo wel als in het voorwerpsel. Indien deselve haer maer weynigh aenraecken, oordeelt sy deselve maer inde voorwerpsels te zyn, en indien dese besinninghe t'eenemael middelbaer sy, tusschen de stercke en swacke, alsdan weet de Ziele niet, wat daer van te geloven; dewyl sy daer van niet oordeelt, als door de sinnen.

By voorbeelt, indien men siet een Kaers, een weynigh van verre, de Ziele oordeelt dat dat licht niet is, als in het voorwerpsel; indien men het selve stelt dicht by de oogen, oordeelt de Ziele dat het niet alleenigh inde kaersse maer oock in de oogen is. Indien men de kaers evenwel een voet van ons set, blyft de Ziele eenigen tydt sonder te oordeelen, of dit licht elders is als in het voorwerpsel. Maer sy kan noyt bedencken gelyck sy most doen, dat het licht niet is, noch kan zyn, de eygenschap of de Modificatie vande stoffe, en dat het selve niet is als in haer selve; om dat sy niet denckt, om sich te dienen van haer redelyckheydt, om de waerheydt van het geene daer van is te ontdecken: maer wel van de sinnen alleenigh, die haer deselve noyt ontdecken konnen, en die niet gegeven zijn als tot behoudenis van het lichaem.

De oorsaeck nu, waerom sigh de Ziele niet van haer reden bedient, dat is van haer suyver verstant, wanneer sy aenmerckt een voorwerp, het geene door de sinnen kan zyn beseft; is dat de Ziele niet word geraeckt, door de dingen die sy door haer suyver verstant begrypt, en dat in tegendeel sy levendigh geraeckt word, door besinnelycke dingen: want de Ziele voeght sich ernstigh tot het geene haer seer raeckt, en verwaerloost sich in te spannen tot de dingen die haer niet raecken. Om

Om dan gesondelyck te oordeelen, van het licht en van de verwen, soo wel als van al de andere besinnige hoedanigheden; moetmen nauwkeurigh onderscheyden, de besinninge van de verwe, vande beweginge vande oogh senuwe, en erkennen door de reden, dat de bewegingen en aendryvingen eygenschappen der lichamen zyn, en dat sy alsoo sich konnen ontmoeten inde voorwerpselen, en de werckdeelen van onse sinnen; maer dat het licht en de verwen die men siet, modificatien zyn vande Ziel, die vande andere wel verscheelen, en van dewelcke wy oock onderscheydelycke Ideën en denckbeelden hebben.

Want, by voorbeelt, het is seecker, dat een boer de verwen wel siet, en deselve onderscheydet van alle de dingen die geen verwen zyn. Het is oock seecker, dat hy geen beweginge bemerckt, noch inde geverwde voorwerpselen, noch inde grondt van sijn oogen. Soo is vande verwe dan geen beweginge. Van gelycken een boer gevoelt de warmte wel, en hy heeft een klaere kennisse genoegh, om deselve te onderscheyden van al de andere dingen die geen warmte zyn: ondertusschen denckt hy niet eens dat de Fibren van zyn handen worden bewoogen. De warmte die hy gevoelt is dan geen beweginge; nademael de denckbeelden van de warmte in de beweginge verschilligh zyn, en men het eene sonder het andere hebben kan; want daer is geen andere reden om te seggen, dat een vierkant geen ront is, als om dat de *Idea* van een vierkant, van dat van een rondt verscheyden is, en dat men aen het eene kan dencken, sonder te dencken aen het ander.

Men heeft maer een weynigh aendacht van nooden, om te erkennen dat het niet noodigh is, dat de oorsaeck, dewelcke ons die of dese saeck doet besinnen, de selve insicht hebbe. Want gelyck het niet noodigh is, datter licht inde handen is, op dat ick dat mach

sien;

ſien; wanneer ick my ſelve de oogen ſlae, alſoo is het niet noodigh datter warmte in het vuyr zy; op dat ick die gevoele, wanneer ick myn handt daer naer toe ſteecke; noch dat al de andere beſinnelycke hoedanigheden die ick beſinne, inde voorwerpſels zyn, het is genoegh datſe eenige ſchuddinge in de Fibren van myn vleeſch maecken, op dat myn Ziele, die daer meede vereenicht is, door eenige beſinninge zy gemodificeert. Daer is geen vergelyckingh of rapport, tuſſchen de bewegingh en beſinningen, het is waer; maer daer is oock geen tuſſchen het lichaem en den geeſt; en naerdemael de natuere, of de wille van den Schepper, deſe twee ſelfſtandigheden te ſaemen verknocht heeft, hoe ſtrydigh van natuere zy oock mogen zyn, moet men ſich niet verwonderen, indien hun Modificatien over en weder gaen. Het is noodigh dat ſulcks ſy, ten eynde ſy te ſaemen niet als een geheel uytmaecken.

Men moet wel aenmercken, dat onſe ſinnen ons zynde gegevē alleenig tot behoedinge van ons lichaem het ſeer te paſſe komt, dat deſelve ons aenleyden om te oordeelen, gelyck wy doen, van de beſinnelycke hoedanigheden. Het is ons vry voordeeliger te gevoelen ſmart en warmte, als zynde in ons lichaem, als of wy oordeelden, dat ſy niet waren als inde voorwerpſels, die deſelve veroorſaecken; om dat de ſmart en de warmte zynde bequaem om onſe leden te behoeden, het dienſtigh ſy, dat wy daer van gewaerſchouwt worden, wanneer deſelve daer door worden aengetaſt, ten eynde men daer middel tegen vinden kan.

Maer ſoo is het met de verwen niet gelegen, zy konnen in 't gemeen, de gront van ons ooge niet quetſen, daer zy ſich verſaemelen, en het is ons onnut te weeten, dat zy daer in geſchildert zyn. Deſe verwen zyn ons niet noodigh, als om de voorwerpſelen beſcheydelijcker te onderkennen, en het is daeromme,

dat

dat onſe ſinnen ons aendryven en beweger , om deſelve alleen de voorwerpſelen toe te ſchrijven. Alſoo de oordeelen waer heen de indruckſelen van onſe ſinnen ons brengen, zyn ſeer juyſt en net, indien men deſelve aenmerckt by betreckinghe tot bewaeringe en conſervatie van het lichaem ; maer evenwel zyn ſy t'eenemael miſlyck en verre afgeſondert vande waerheydt, gelyck men nu voor een gedeelte geſien heeft, en noch beeter in het vervolgh ſien ſal.

DERTHIENDE HOOFT-STUCK.

1. *Vande natuer der beſinningen.* 2. *Datmen deſelve beeter kent als men meent.* 3. *Tegenwerpingen en antwoort.* 4. *Waerom men ſich inbeelt, de ſenſatien niet te kennen.* 5. *Datmen ſich bedrieght te gelooven, dat al de menſchen de ſelfde beſinningen vande ſelfde voorwerpſels hebben.* 6. *Tegenwerpſel en antwoordt.*

1. DE derde ſaek diemen in yeder van onſe beſinningen bevind, of het geene wy beſinnen, by voorbeelt, wanneer wy by het vuyr zyn, is een Modificatie en wyſmatigingh van onſe Ziele, door overdracht van het geene voorvalt, in het lichaem, het welcke met haer vereenight is. Deſe Modificatie is aengenaem, wanneer het geen in het lichaem voorvalt bequaem is, om den omloop van het bloedt en ander bedieningen van het leven te helpen: men noemtſe met den dubbelſinnigen naem van warmte: en deſe Modificatie is moeyelyck en ſeer verſcheyden of verſchillende van de andere, wanneer het geen het lichaem bevalt, bequaem is om het ſelve moeyelyckheydt toe te brengen, en te branden, dat is, wanneer de bewegingen die in het lichaem zyn, be-

bequaem zyn om daer eenige Fibren van te breecken, en dat noemt men gemeenlyk pyn of brandt; en alſoo is het oock met de andere beſinningen gelegen. Maer ſiet hier eens, de ordinaire gedachten die men over deſe ſaeck heeft.

2. De eerſte ſlechtigheydt is, datmen ſich inbeelt ſonder reden, datmen geene kenniſſe van zyn beſinningen heeft; men vindt daegelycks een oneyndelyck getal menſchen, die groote moeyten aenwenden om te weeten wat pyne, wat vermaeck, en andere beſinningen zyn. Hoewel ſy ſelfs toeſtaen, datſe niet anders zijn als inde Ziele, en dat ſy niet anders als Modificatien daer van zyn. Het is waer, dat deſe ſlach van Menſchen, verwonderlyck zy, te willen datmen hen onderwyſe in het geene ſy niet onkundigh konnen zyn, want het is onmooghlyck, dat een menſch volkomentlyck niet ſou weeten wat pyne is, wanneer hy deſelve gevoelt. Iemant, by voorbeelt, die ſyn handt brandt, onderſcheydet ſeer wel de pyne die hy gevoelt van het licht, de verwe, de klanck, de ſmaeck, de reuck, het vermaeck, en alle andere ſlach van pynen, als die hy verdraeght. Hy onderſcheydtſe ſeer wel vande verwonderingh, van het verlangen, van de liefde; hy onderſcheydtſe ſeer wel van een vierkandt, een rondt, een beweginge: Eyndelyck hy erkent deſelve ſeer onderſcheydelyck van alle andere dingen te zyn, die dat niet zyn dat hy gevoelt. Ick wilde nu weeten, hoe hy baerblyckelyck en met ſeeckerheydt ſou konnen weeten, dat dit het geene hy gevoelt geen van al deſe dingen is, indien hy geene kenniſſe van ſyn pyne heeft.

Wy kennen dan het geene wy onbemiddels gevoelen of beſinnen, wanneer wy verwen ſien of eenige andere beſinninge hebben: en ſelfs het is ſoo gewis en ſeecker, dat indien wyſe niet kenden, wy geen beſinnelyck voorwerpſel ſouden konnen kennen; want

het is blyckelyck, dat wy niet souden konnen onderscheyden, by voorbeelt, het Waeter van den Wyn, indien wy niet wisten dat de besinninge die wy hebben van het eene, verscheyden zyn van dese die wy van het ander hebben, en alsoo is het met al de dingen die wy door de sinnen kennen, gelegen.

3. Het is waer dat indien men my dringht, en afvergd, dat ick dan sou uytleggen wat de pyne, het vermaeck, de verwe &c. sy, ick sulcks niet sou konnen doen door woorden, gelyck behoort te geschieden; maer het volght daer niet uyt, dat indien ick de verwe sie, of wanneer ick my brande, ick ten minsten niet erkennen sou in eeniger manieren, het geene ick actuelyck en daedelyck gevoele.

De reden nu, om dewelcke men al de besinningen, niet wel door woorden kan uytleggen, gelyck men alle andere dingen kan doen, is dat het af hanght van des Menschen wille, de Ideën en denckbeelden der dingen te binden aen sulcke naemen als het hen behaeght: sy konnen den Hemel noemen Cœlum, Ouranos, Schamaiim, &c. Gelyck de Latynen, Griecken en Hebreen, maer dese selve menschen bindẽ niet, gelyck hen welgevalt, hun sensatien en besinningen, aen woorden, noch oock selfs aen eenige andere saeck. Sy sien geen verwen, hoewel men hen daer van spreecke, ten sy zy hunne oogen openen, sy proeven geen smaeck, indien daer geen veranderinge voorvalt inde ordere van de Fibren van hunne tonge: in hun breyn, in een woordt, al de besinningen hangen niet aen de wille der Menschen, en het is maer die geene, die deselve heeft gemaeckt, diese bewaert in dese onderlinge correspondentie en overeenkomst, van de Modificatien, van hun Ziele, met die van het Lichaem: invoegen dat indien een Mensch wil, dat ick hem sal voorstellen, wat warmte, of wat verwe is, ick my van geen woorden sal konnen bedienen:

maer het nodigh ſy, dat ick inde werckdeelen en Organa van ſyn ſinnen, de bewegingen indrucke, aende welcke de Natuere ſyn beſinningen geheght heeft: het is dan nodigh dat ick hem by het vuyr brenge, of ſchilderyen laet ſien. Het is daerom dat het onmooghlyck is te geven aen de blinden, de minſte kenniſſe vau hct geene men verſtaet, by rood, groen, geel, &c. want dewyle men ſich ſelven niet kan doen verſtaen, wanneer deſe die hoort, deſelve Ideë niet heeft met hem die ſpreeckt; ſoo is het blyckelyck, dat de verwen zynde niet geheght aen de klanck van de woorden, of aen de bewegingh van de ſenuwe der ooren; maer aen die vande ſienlycke of optiſche ſenuwe, men deſelve een blinde niet voorſtellen kân: naedemael hun geſicht-ſenuwe niet kan bewoogen worden door de geverwde voorwerpſels. 4. Wy hebben dan eenige kenniſſe van onſe beſinninge, laet ons nu eenmael ſien van waer het komt, dat wy noch ſoecken, om deſelve te kennen, en gelooven, dat wy daer noch geen kenniſſe van en hebben, en ſiet hier daer de ongetwijfelde reden van.

De ziele, Zedert de ſonde is gelyck als lichaemelyck door haer neyginge geworden, haer liefde tot de beſinnelycke dingen vermindert geduerighlyck, deſe vereeniginge of de bewerckinge die ſy heeft met de verſtandelycke dingen. Het is maer met onluſt, dat ſy beſeft de dingen die niet taſtelyck en voelyck, of beſinnelyck zyn, en ſy is terſtont vermoeyt van deſelve aen te mercken, ſy baert dan al haere kracht, om eenige verbeelteniſſe, die deſelve verbeelden in haer breyn in te drucken, en ſy heeft ſich van kintſbeen af, deſe wyſe van conceptie en begrypinge ſoo gewoon gemaeckt, datſe gelooft ſelfs niet te kennen, het geene ſy ſich niet kan inbeelden. Ondertuſſchen vind men verſcheydene dingen, die niet liehaemelyck zynde, niet konnen door lichaemelycke verbeeldin-

gen aenden geest vertoont worden, gelyck onse Ziele, met al haer Modificatien. Wanneer dan onse Ziele sich selven, haer eygen natuere met haer eygene besinningen wil yerroonen, doet sy haer best, om daer een lichaemelijcke verbeeldingh van te maecken, sy soeckt sich selven door al de wesentlyckheden, sy neemt sich selven nu voor den een, dan voor een ander, dan voor een harmonie of overeenstemminge der deelen van haer lichaem, en sich alsoo willende soecken, onder de lichaemen, en haer eygene Modificatien, die haer besinningen zyn, als Modificatien van lichaemen sich inbeelden, heeft men sich niet te verwonderen dat sy het spoor byster raeckt, en sich selven niet meer kent.

Het geen haer oock seer aenport, om de besinningen sich te willen inbeelden, is, dat sy oordeelt, datse inde voorwerpsels zijn, en dat sy selfs daer de Modificatien van zijn, en by gevolgh dat sy yets lichaemelycks zyn, datmen sich kan inbeelden. Sy oordeelt dan, dat de maniere van haer besinningen, niet bestaet als in de beweginge, die deselve veroorsaeckt, of in eenige andere Modificatîe van een lichaem; het welcke is verscheyden van het geene sy besint, dat niets lichaemelycks is, en sich in geen lichaemelycke verbeeltenisse kan voorstellen; en dit verbystert haer, en doet haer gelooven, dat sy haer eygene besinningen niet en kent.

Wat dese aengaet die geen vergeefsche moeyten doen, om sich te verbeelden de Ziele en haer Modificatien door lichaemelycke verbeeldingen, en niet naerlaten te versoecken datmen hen de sensatien wil uytleggen, dese hebben te weeten, datmen de Ziele noch haer Modificatien niet kent, door de Ideën en denckbeelden, nemende het woord Idea in haer waere sin en beteeckeningh, gelyck ick het selve bepaele en uytlegge in het darde boeck: maer alleenlyck door

Conſcientie of inwendige beſinninge : en dat alſoo terwyl ſy begeeren, datmen hen de Ziele in haer beſinningen ſal uytleggen, door eenige denckbeelden, ſy begeeren het geene al de Menſchen te ſaemen niet moogelyck is hen te geven; dewyl de Menſchen ons niet konnen onderwyſen, door ons Ideën en denckbeelden der ſaecken te geven, maer alleenigh met ons te doen bedencken die geene die wy hebben.

De tweede dwalinge in de welcke wy vallen, de beſinningen aengaende, is dat wy deſelve de objecten en voorwerpſelen toeſchryven, dit is uytgeleght inde XI. en XII. Hooft-ſtucken.

5. De darde dwalinge is, dat wy oordeelen, dat de gantſche Werelt deſelve beſinningen, van deſelve voorwerpſels heeft. Wy gelooven, by voorbeelt, dat al de Werelt het Sneeuw als wit, den Hemel als blau, de Velden als groen, en al de ſichtbaere voorwerpſels, aenſiet, gelyck wy die aen ſien, en alſoo van al de andere beſinnelycke hoedanigheden der ſinnen. Verſcheydene Perſoonen ſouden ſelfs ten hoogſten verwondert zyn datmen de ſaecken die ſy ongetwyfelt achten, in twyfel ſou willen trecken. Ondertuſſchen kan men verſeeckeren, dat ſy noyt eenige reden hebben gehadt, om op die wyſe daer van te oordeelen, als ſy daer van oordeelen: en hoe wel men niet wiskonſtlyck ſou konnen betoonen, dat ſy ſich bedriegen, ſoo kan men evenwel bewyſen, dat indien ſy ſich niet bedriegen, ſulcks by het grootſte hazaert en geluck ter Werelt is: en ſelfs heeftmen eenige redenen, die ſterck genoegh zyn, om te verſeeckeren dat ſy waerlyck in de dwaelinge zyn.

Om te erkennen de waerheyd van het geene wy hier voorſtellen; moetmen herdencken het geen albereets beweſen is. Datter een groot onderſcheyt tuſſchen de ſenſatien en beſinningen, en de oorſaeck van de beſinningen is, en dat het alſoo kan geſchieden, ſpreec-

kende

kende abſoluytelyck, dat gelycke bewegingen der inwendige Fibren, van de *Nervus opticus* of geſicht-ſenuwe, niet doen hebben aen verſcheydene perſoonen deſelve beſinningen, dat is geſeght, doen ſien deſelve verwen, en dat het kan geſchieden, dàt een oogenblick, die witheyd ſal veroorſaecken in den eene, de beſinninge van groen of grys inden anderen veroorſaken ſal, of ſelfs een nieuwe beſinninge die noyt yemant heeft geſien.

Het is ſeecker dat ſulcks kan geſchieden, en dat wy geen reden hebben die ons het ſtrijdige kàn betoonen: maer ondertuſſchen ſtaen wy toe, dat het niet waerſchijnlijck ſy, dat ſulcks ſy. Het i s wel reden te geloven, dat Godt altoos op de ſelve maniere werckt, ontrent de vereenigingh die hy heeft geſtelt tuſſchen onſe Zielen en Lichaemen, en dat by de ſelve denckbeelden, en deſelve beſinningen aen gelycke en deſelve bewegingen der inwendige Fibren van de Harſſenen, van verſcheydene perſoonen gevoeght heeft.

Dat het dan waer ſy dat deſelve bewegingen der Fibren, die in het midden van het breyn eyndigen, ſouden verſelt gaen met de ſelve beſinningen, in alle Menſchen: indien het gebeurt dat de ſelve voorwerpſelen niet voortbrengen deſelve bewegingen in hun harſſenen, ſoo ſullen ſy by gevolgh oock de ſelve beſinningen in hun Ziele niet verwecken. Nu ſou het my een ongetwijfelde ſaeck toe ſchijnen, dat de Organen en werck-deelen der ſinnen van alle Menſchen, zynde niet gediſponeert en beſtelt op de ſelve maniere, niet ſouden konnen ontfangen deſelve indruckſelen, van de ſelve voorwerpſelen.

De vuyſtſlaegen, by voorbeelt, die de malgelaeten ſich ſelven geeven, om ſich te lief kooſen, ſouden genoeghſaem zyn, om ſommige weeckgebackene half kreupel te maecken. De ſelven ſlach, brenght verſcheydene bewegingen voort, en verweckt by ge-

volge seer verscheydene besinningen, in een Mensch van een stercke en robuste gestaltenis, en in een kint, of een vrouwe, van een swacke natuer, alsoo, dewyler geen twee menschen in de werelt zyn, van de welcke men sich sou konnen verseeckeren, datse de werckdeelen der sinnen in een volkomene volkomentheydt hebben, sou men oock niet konnen verseeckeren datter twee Menschen zyn inde werelt, die t'eenemael de selve besinningen van de selve voorwerpsels hebben.

Het is de oorspronck van dese vreemde verscheydentheydt, die sich vertoont in de neyginge der menschen. Daer zynder die de Musijck ten alderhooghste beminnen, andere die daer ontrent ongevoeligh zyn; en selfs onder dese, die sich daer in vermaecken, bemint de eene dese, en de andere een ander soort van Musijck, volgens de by naer oneyndige verscheydentheydt, die men inde senuwen van het gehoor, in het bloedt en in de geesten bevint te zyn. Hoe veel onderscheydt (by voorbeelt) heeftmen inde Musijck der Franschen, der Italiaenen, der Chinesen, en andere volckeren meer, en by gevolge tusschen de smaeck, die verscheydene volckeren van verscheydene soorten van de Musijck hebben. Het gebeurt oock menighmael datmen in verscheydene tijden, seer verscheydene indruckselen ontfanght, door een en het selfde accoort: want indien wy de inbeeldinge verhit hebben, door een groote menighte van opgedrevene en geagiteerde geesten, vermaecktmen sich veel meer een stoute Musijck te hooren, daer veel harde toonen in komen, als een soete en vleyende, die meer naer de regel en nettigheyt van de Mathematica is. De ondervindingh bewijst dat, en het valt niet swaer daer reden van te geven.

Het gaet even alsoo met de reucken, dese die den bloem van d'Orangje beminnen, konnen den reuck van

van de rosen nier verdraegen ; en andere in tegendeel.

Aengaende de smaeek daer heeft men soo veel verscheydentheydt in , als in onse andere besinningen. De saussen moeten wel verscheyden zyn, om te gelyck aen verlcheydene persoonen te konnen behaegen , of selfs om aen een en de selfde persoon te behaegen , op verscheydene tijden. De eene bemint het soet , de andere het suere : de eene vindt smaeck inde Wyn , de andere heeft daer een af keer van , en deselve persoon , diese aengenaem bevint , wanneer hy gesont is , bevint deselve onaengenaem, wanneer hy met een koorts aengetast wordt , en soo is het met de andere sinnen. Ondertusschen alle Menschen beminnen het vermaeck , sy beminnen alle de aengenaeme besinningen , sy hebben alle de selve neyginge daer toe , sy ontfangen dan deselve sensatien van deselve voorwerpsels niet , naedemael sy deselve niet even gelyckmatich beminnen.

Alsoo, het geene maeckt dat een mensche seght, dat hy het soete bemint, is dat de sensatie en de besinningh die hy daer van heeft, aengenaem is, en het geen maeckt dat een ander het soete niet bemint , dat is in der waerheydt , om dat hy deselve besinningh daer niet van heeft , als die het bemint : en wanneer hy seght , dat hy het soete niet bemint , dat wil niet seggen , dat hy niet soude willen deselve besinningh hebben , die de andere heeft , maer alleen dat hyse niet heeft , invoegen men oneygentlyck spreeckt , wanneer men seght , dat men het soete niet bemint , maer most seggen datmen de Suycker den Honich &c. niet bemint ; die al de andere menschen soet en aengenaem vinden , en datmen deselve smaeck daer niet in bevint , die andere daer in bevinden , om datmen de Fibren van de tonge anders gestelt heeft.

Siet hier een seer klaer voorbeelt ; neemt dat van

twintigh persoonen, yemant is, die koude aen sijn handen heeft, en dat hy niet weet hoe men koude of warmte in die tael noemt, daer hy onbedreven in is, en dat al de andere seer warm aen de handen zyn, indien men dan inde winter aen hen toebracht, waeter dat wat koudt was, om sich te wasschen, dese die de handen seer warm hebben, wasschen sich terstont sonder bedencken, en souden wel konnen seggen, dat waeter is seer koudt, ick hou daer niet veel van, maer als dese laetste, die de koude handen heeft, by sou komen om te wasschen, sou hy het tegendeel seggen: Ick weet niet waerom gy lieden geen koudt waeter mooght veelen, voor my ick schep vermaeck om het koude te voelen, en my daer in te wasschen. Het is seer blyckelyck in dit voorbeelt: dat wanneer dese laetste sou seggen, ick beminne het koude, sulcks niet anders sou beteeckenen als dat hy de warmte bemint, en dat hy die gevoelt, daer andere het tegendeel gevoelen: alsoo, wanneer een mensche seght, ick hou veel van het geen dat bitter is, en kan de soetigheydt niet verdraegen, dat beteeckent niets anders, als dat hy deselve besinningen niet heeft, die dese hebben, die seggen de soetigheyt te beminnen, en dat sy een afkeer hebben van alle het geene dat bitter is.

Het is dan seecker en gewis, dat een besinningh die aengenaem aen een persoon is, oock soodanigh is, aen al die geene diese besinnen; maer dat deselve voorwerpselen, sulcks niet doen besinnen aen al de werelt, ter oorsaeck van de onderscheyde dispositien en gestaltenissen der werck-deelen der sinnen: het welcke van een groot gevolgh is, om aengemerckt te worden, voor de Natuer en Zeden-kennis.

Wy konnen hier alleenigh een tegenwerpsel maecken, dat seer licht is om op te lossen, te weeten, dat het menighmael gebeurt, dat eenige persoonen die

een seeckere spijse boven maeten beminnen, ten laetsten wel een groote afkeer daer van krygen, of, om dat sy deselve etende, sy daer eenige vuyligheydt in gevonden hebben, die hen een walginge gemaeckt heeft, of om dat hen deselve qualyck bekomen is, om dat sy daer te veel van gegeten hadden; of om eenige andere reden, dese slagh van menschen sal men seggen, beminnen niet meer de andere besinningen, diese voor heen bemint hebben, want sy hebben deselve noch, wanneer sy deselve spyse eeten, en ondertusschen sijn hen deselve niet aengenaem.

Om op dese tegenwerpinge te antwoorden, moet men acht slaen, dat wanneer dese spyse proeven, daerse sulck een afkeer van hebben, sy twee seer verschillende sensatien op een en de selven tyd hebben: sy hebben die van de spyse dewelcke sy eeten, en sy hebben noch een andere van een quade smaeck of walgingh, dewelcke, by voorbeelt, daer uyt ontstaet, dat sy een krachtige inbeeldingh hebben, van de vuyligheydt, of de onsuyverheydt diese in hun spyse eertyds gevonden hebben: van het welcke de reden is, dat wanneer twee bewegingen sich in de Harssenen beden op een en deselve tydt, de eene sich niet verheft sonder den ander; ten waer naer een merckelycke tydt, dat sy beyde daer in gekomen zyn. Alsoo dewyl de aengenaeme besinningh noyt komt sonder dese andere walgende, en wy de saecken confunderen en onder een vermengen, die men op een selfde tydt doet; beelden wy ons in, dat dese besinningh, die voorheen soo aengenaem was, sulcks niet meer is. Ondertusschen, indien sy altoos deselve is, is het nodich dat sy altoos aengenaem sy, invoegen het daerom is, om dat sy de eene met den ander vermenght zyn, die van smaeck en die van de walginge: baerende dese meer afkeer als die aengenaemheydt, wy ons inbeeldende, dat deselve geen aengenaemheyt meer heeft.

Daer valt meer swaerigheydt te bewysen dat de verwen, en eenige andere besinningen, die ick slap en flanw hebbe genoemt, deselve niet souden zyn in alle menschen; om dat alle dese besinningen de Ziele soo weynigh raecken, datmen niet kan onderscheyden, hoe inde smaeck of andere stercker besinningen, de eene aengenaemer als de andere is; noch alsoo onderkennen, door de verscheydentheydt van de smaeck of onsmaeck, diemen in verscheyde persoonen vindt, de verscheydentheydt van hun besinningen. Evenwel de reden dewelcke toont, dat de andere besinningen niet gelyck zyn, in verscheydene persoonen: toont mede, datmen oock verscheydentheydt inde besinning hebben moet: diemen ontrent de verwen maeckt. Inder daet daer valt niet te twyfelen datter geen groote verscheydentheydt sy, inde werckdeelen van het gesicht van verscheydene personen, als die van het gehoor of van de smaeck: want daer is geen reden te stellen een volmaeckte vergelijckingh, inde dispositie en gestalte, van de gesicht-senuwe van alle menschen, naerdemael sulck een oneyndige verscheydentheydt is in al de dingen van de Natuere, en voornamentlyck in dese, dewelcke stoffelyck zyn. Het heeft dan een groote schynbaerheydt, dat al de menschen niet sien deselve verwen in deselve voorwerpsels.

Men sou hier oock konnen by voegen misschien, dat volgens de opmerckinge van eenige, de selve verwen oock alle soorten van menschen niet even wel behaegen, en datmen alsoo bestelde en positive proeven en bewysen heeft dat de selve voorwerpsels de selve besinningen van verwe in alle menschen niet verwecken; naerdemael indien de besinningen deselve waeren, de verwen oock van gelycken even aengenaem souden moeten zyn. Maer om dat men tegens dit bewys seer stercke tegenwerpingen, steunende op

de

de antwoordt, die ick heb gegeven op de voorgaende tegenwerpinge, ſou konnen doen, oordeelen wy de ſelve niet vaſt genoegh om voorgeſtelt te worden.

In der daet het is al ſeer ſeltſaem dat men meer ſijn vermaeck ſchept in de eene verwe als in de andere, gelyck men meer vermaeck neemt inde eene ſmaeck als inde andere, en de reden daer van is: dat de beſinningen der verwen ons niet ſy gegeven, om te oordeelen, of de lichaemen bequaem ſijn tot ons voetſel of niet: gelyck men het ſelve onderſcheyt door vermaeck en pyn, die de natuerlycke Characters en merck-teeckenen van goet en van quaet zyn. De voorwerpſels voor ſoo veel hun verwe belanght, zyn noch goet noch quaet, men heeft by voorbeelt, witte dingen, die bequaem tot ons voetſel zyn, en andere van de ſelve verwe, die vergiftigh en ſchaedelyck zyn, of anders noch goet noch quaet om te eeten zyn, alſoo de voorwerpſelen, voor ſoo veel ſy ſus of ſoo geverwt zyn, moeten inde lichaemen geen bewegingen verwecken, dewelcke eygen zyn, om hen te doen ſoecken of vlieden, noch in de Ziele eenige lydingen van liefde of van haet. Sy moeten daerom oock noch aengenaem noch onaengenaem zyn; want indien de voorwerpſels, ons ſoodanigh toeſchijnen, voor veel ſy geverwt zyn; ſou hun aenſchouwen altoos gevolght worden van den loop der geeſten, die de lydindingen verweckt en verſelt. Dewyl men de Ziele niet kan raecken, ſonder deſelve te bewegen, wy ſouden ſomwylen wel goede dingen haeten, en quaede dingen beminnen, invoegen wy ons leven geenen langen tydt behouden ſouden. Eyndelyck de beſinningen vande verwen ſijn ons niet gegeven, als om de lichaemen den eenen van de andere te onderſcheyden, en dat is datmen even ſoo wel doet, 't ſy men het kruydt als groen of als roodt aenſiet, behoudens dat de perſoon die het ſelfde groen of roodt ſiet, het ſelfde altoos op de eygene en ſelfde wyſe ſien.

Maer

Maer het is genoegh van dese besinninge gesprooc-ken; laet ons tegenwoordigh eens gaen handelen van de natuerlycke oordeelen, en de vrye oordeelen die de selve versellen, en dit is de vierde saeck, die wy confonderen en vermengen met de dry andere, daer wy van gesproocken hebben.

VEERTHIENDE HOOFT-STUCK.

1. Van de valsche oordeelen die onse besinningen versellen, en wy met de selfde vermengen. 2. Reden van dese valsche oordeelen. 3. Dat de dwalinge niet is in onse besinninge, maer alleen in hun oordeelen.

1. MEn sou wel ten eersten konnen bewysen, datmen seer weynigh persoonen vint, die door dese algemeene propositie en voorstellinge niet geraeckt of gechoqueert zyn; als dat wy geen besinninge van uytwendige saecken hebben, die geen een of meer valsche oordeelen in sich besluyt. Men weet wel, dat de meeste lieden selfs niet geloven, datmen eenigh oordeel of waerachtigh of valsch in onse besinningen bevint, invoegen dat dese persoonen verwondert over de nieuwigheyt van dese voorstellinge, sonder twyfel by sich selven sullen seggen. *Hoe kan sulcks geschieden? ick oordeele niet dat dese muer wit sy, ick sie wel datse sulcks is; ick oordeel niet dat de pijn in mijn handt sy, ick gevoelse daer al te seecker in. en wie sou konnen twijfelen, aen dingen die soo vast en seecker zijn, indien hy de voorwerpsels niet anders besint, als ick doe. Eyndelijck hun neyginge, ontrent de voorgeoordeelde dingen van de kintsheydt af, sou hen wel verder brengen.* En indien dese lieden niet over gaen tot schelden en verachten van die geene die sy

gelo-

geloven een ander gevoelen te hebben als sy, verdienen sy inder daet wel, onder het getal der gematighde en besadighde persoonen getelt te worden.

Maer wy moeten ons alhier niet ophouden, om het quaet gevolgh van onse gedachte voorseggen: het is dienstiger tot de saeck, te trachten deselve voor te brengen, met sulcke vaste bewijsen, en die soo klaer in het licht te stellen, dat men deselve met geen opene oogen kan aensien, noch met aendacht beschouwen, sonder ons deselve te onderwerpen. Men moet bewysen, dat wy geen besinninge van de uytwendige dingen hebben, die geen valsch oordeel in sich besluyt, en siet daer hier de proeve af.

Het is, myns bedunckens een ongetwijfelde saeck, dat onse Zielen geen sulck een geweldige spatie niet vervullen, als'er is, tusschen ons en de vaste sterren, indien men al selfs toestondt, datse hun uytbreydinge hadden: alsoo is het niet redelyck te geloven, dat onse Zielen in den Hemel zyn, wanneer sy daer de Sterren aensien. Het is oock selfs niet gelooflyck dat de selve duysent schreden uyt het lichaem gaen, om eenige huysen te sien die soo verre af gelegen zyn. Het is dan nodigh dat onse Ziele sie de huysen, en de sterren, ter plaetse daer sy selve niet zyn, naedemael de selve niet uyt het lichaem gaet, in het welcke sy is, en sy evenwel niet laet de selve dingen te sien; en gelyck de sterren, dewelcke onbemiddels zyn vereenight met de Ziele, die de eenige zyn, die de Ziese kan sien, niet in de Hemelen zyn, volght daer uyt, dat al de Menschen de welcke de sterren in den Hemel sien, en vrywilligh derhalven oordeelen, dat sy daer in zyn, twee valsche oordeelen strycken, het eene van de welcke natuerlyck en het andere vry is. Het eene is een oordeel van sinnen, of een gecomponeert en te saemen gestelde besinninge, volgens de welcke men niet oordeelen moet. Het andere is een vry oordeel

deel van de wille, het welcke men kan verhinderen te geschieden, en by gevolge, het welcke men niet moet maecken, indien men dwalingh wil ontgaen.

2. Maer siet hier, waerom men gelooft, dat dese selve sterren, die men immediatelycken onbemiddels siet, zyn buyten de Ziele en in de Hemelen. Dit is, om dat het niet in de macht van de Ziele is, die te sien, wanneer het haer behaeght, want sy kan de selve niet beseffen, als wanneer in haer Harssenen bewegingen koomen, aen de welcke van natuere, de Ideën en denck-beelden van dese voorwerpsels genoeg zyn. Nu dewyle de Ziele dese bewegingen van haer Organen en werck-deelen niet ontfanght, maer alleenlyck haer eygene besinningen, en sy wel weet, dat dese besinningen niet voortgebracht zyn in haer door haer selven, wort sy gedreven om te oordeelen, dat sy buyten zyn, en inde oorsaeck die haer deselve vertoont: en sy heeft dese slach van oordeelen soo menighmael gemaeckt, in de selve tijd, in de welcke sy de voorwerpsels besefte, dat sy by nae sich niet kan verhinderen, die te maecken.

Het sou nodich syn om dit in de grondt te verstaen, dat ick geseght hebbe, de onnuttigheydt van dit oneyndelijck getal van kleyne wesens, die men gedaenten en spetien van Ideën noemt, die gelyck als niet zyn, en alle dingen verbeelden, te vertoonen, die wy maecken, en weer vernietigen als wy willen; en onse onwetentheydt ons heeft doen inbeelden. Men sou moeten laeten sien, de vastigheyt van gevoelen van dese, die geloven, dat Godt alleen de ware Vaeder van het licht is, dat alleen al de Menschen verlicht, sonder dewelcke selfs de aldereenvoudighste waerheden niet te verstaen souden zyn: en de Son, hoe blinckende die oock is, sou selfs niet sichtbaer zyn: die niet hebben erkent eenige andere natuere, als de wille van den Schepper; en die op dese gedach-

ten hebben erkent, dat de denck-beelden, die ons de Schepſelen verbeelden, niet ſijn als perfectien van Godt, die op de ſelve Schepſelen antwoorden en uytkomen, en de ſelve vertoonen.

Het ſou eyndelijck nodich ſijn, te verhandelen, waer in het geene wy Ideën en denck-beelden noemen, beſtaet; en by gevalle ſou het licht vallen, netter van de ſaecken, daer ick van geſproocken hebbe, te handelen, maer ſulcks ſou ons te verre vervoeren. Wy ſullen deſe dingen niet uytleggen, als in het derde Boeck; de ordere vereyſcht ſulcks; het is genoegh, voor tegenwoordigh, dat ick een ſeer beſinnelyck en onwederleggelyck voorbeelt voortbrenge, in het welcke men veel oordeelen ſal vinden, die met een en de ſelve beſinninge vermenght en geconfondeert zijn.

Ick gelove datter geen perſoon inde werelt ſy, die de Maen aenſchouwende, deſelve niet oordeelt, ontrent duyſent ſchreden van hem te ſtaen, en deſelve niet grooter vint, wanneer deſelve op of onder gaet, als wanneer deſelve ver boven den Horiſon ſtaet; en miſſchien ſelfs, die niet gelooft alleenlijck te ſien datſe grooter is, ſonder te dencken datmen daer inde beſinninge eenigh oordeel over kan vinden. Ondertuſſchen is het ongetwijfelt, dat indiener niet was, eenige ſpecie of ſlach van oordeel, inde beſinningen beſlooten, hy de Maen niet ſou ſien in de afſtant, in de welcke hem die toeſchijnt; en daer en boven ſou ſy ſich kleyner vertoonen wanneer ſy opkomt, als wanneer ſy verre boven den Horiſon verheven ſtaet; om dat wy deſelve niet groot ſien, wanneer deſelve op komt, als om dat wy deſelve oordeelen verder af te zijn, door een natuerlijck oordeel, van het welcke ick in het ſeſde Hooft-ſtuck geſproocken hebbe.

Maer boven onſe natuerlijcke oordeelen, die wy konnen aen mercken, als verſaemelde gecomponeer-

de besinningen, ontmoetmen by nae in al onse besinningen, een vry oordeel: want niet alleen oordeelen de Menschen, door een natuerlijck oordeel, dat de pijne, by voorbeelt, in sijn hant is, sy oordeelen oock het selfde door een vry oordeel. Niet alleen gevoelen sy deselve aldaer, maer geloven die oock aldaer te zijn, en sy hebben sulck een habitude en hebbelijckheyt gekregen, om sulcke oordeelen te maecken, dat sy veel moeyten hebben om sulcks te verhinderen. Ondertusschen zyn dese oordeelen seer valsch in sich selven, hoewel seer dienstigh, tot behoudenis van het leven; want onse sinnen onderrechten ons niet, als om ons lichaems wille, en al de vrye oordeelen die met dese oordeelen der sinnen over een komen, sijn gelijck dese oordeelen, verre van de waerheydt verscheyden.

Maer om al dese saecken niet te laeten, sonder eenigh Middel te geven, om de redenen daer van te ontdecken, moetmen erkennen datter tweederhande soorten van wesentheden zijn, dese die onse Ziel onbemiddels siet, en andere die sy niet beseft, als door middel van dese. Alsdan by voorbeelt, wanneer ick bemercke de Sonne die rijst, begrijp ick alleenlijck dese, dewelcke ick onbemiddels immediatelijck sie, en om dat ick dese niet sie, als om datter yets is buyten my, het welcke seeckere beweginge in mijn oogen en in mijn breyn voortbrenght, oordeele ick, dat dese eerste Sonne die in mijn Ziel is, daer buyten is, en dat hy zy.

Het kan evenwel geschieden, dat wy sien dese eerste Sonne, die inwendigh met onse Ziele vereenight is, sonder dat de andere boven den Horison staet, en selfs in volkomentheyt spreeckende, sonder dat hy, in het geheel sy. Van gelijcken konnen wy sien dese eerste Son grooter, als de andere opstaet, als wanneer hy ver re boven den Horison staet; en hoewel het

waerachtigh is, dat dese eerste Sonne, dewelcke wy immediatelijck hebben, grooter sy als de andere opstaet, soo volght evenwel niet, dat de andere grooter sy, want het is niet eygentlijck dese die op staet, die wy sien, naedemael sy soo veel millioenen mylen van ons af staet, maer het is de eerste die in der daet grooter is, en soodanigh als wy hem sien: om dat al de dingen, dewelcke wy immediatelyck sien, altoos soodanigh zyn, als wy deselve sien, en wy bedriegen ons niet, als om dat wy oordeelen, dat sulcks als wy onbemiddels sien, sich bevint inde uytwendige voorwerpselen, die de oorsaeck zyn van het geene wy sien.

Van gelycken, wanneer wy licht sien, beschouwende dese eerste Son, bedriegen wy ons niet, als wy geloven dat wy licht sien. Het is niet mooghlyck daer aen te twijffelen. Maer onse dwalingh bestaet daer in, dat wy willen sonder eenige reden, en selfs tegens alle reden; dat dit licht, het welcke wy onbemiddels sien, sy inde Son. Dit is de selve saeck van de andere voorwerpsels onser sinnen. 3. Indien men acht slaet op het geene wy geseght hebben in den aenvangh, en het vervolgh van dit werck, sal het licht zijn te sien, dat van al de dingen die men bevint in yeder besinningen, daer niets sy als de oordeelen die wy maecken, dat onse besinningen zyn in de objecten, in het welcke dwaelinge steeckt.

Eerstelyck het is geen dwaelinge, niet te weten dat de actie en werckinge der objecten en voorwerpsels, bestaet in de beweginge van eenige van hun deelen; en dat dese beweginge sich mede deelt, aen de Organen en werck-deelen van onse sinnen: welcke de twee eerste dingen zyn, die men in yeder besinninge bevint. Want daer is groot onderscheyt in een ding niet te weeten, en te zyn in een dwalinge ten aensien van dese saeck.

Ten tweeden, wy bedriegen ons selven niet in het derde, het welcke eygentlyck de besinninge is. Wanneer wy warmte gevoelen, wanneer wy lichte verwen of andere voorwerpsels sien; het is waer dat wyse sien: al was het oock dat wy buyten verstant waeren. Want daer is niet soo waer, als dat al de Visionarisen en gesicht-droomers sien het geene sy sien, en hun dwalingh bestaet alleenlijck in het oordeel het geene sy maecken, dat het geene sy sien, waerlijck buyten hen is, om dat sy het selve als buyten sien.

Dit oordeel is het, het welcke een toestant van onse vryheyt vast stelt, en by gevolgh, het welcke dwalingh onderworpen is, en wy moeten ons altoos wachten van deselve te doen, volgens de regel die wy hebben gestelt in het begin van dit Boeck, dat wy niet moeten oordeelen van wat het sy, voor soo veel als wy sulcks konnen verhinderen, en de blijckelijckheyt en seeckerheyt ons sulcks niet gebieden, gelijck alhier gebeurt. Want hoewel wy ons gevoelen aengedreven te worden, door een seer stercke hebbelijckheyt, om te oordeelen dat onse besinningen in het voorwerpsel zyn, gelijck de warmte in het vuyr, de verwe op de schilderyen; soo sien wy evenwel geen seeckere of blijckelijcke reden, dewelcke ons aendringht en verbint om het selve te geloven: en alsoo hebben wy ongelijck, en wy onderwerpen ons goetwillichlyck de dwalinge, door het quaet gebruyck dat wy maecken van onse vryheyt; wanneer wy vryelijck soodanige oordeelen vellen.

VYFTHIENDE HOOFT-STUCK.

Uytleggingen van de bysondere dwalingen van het gesicht, om te dienen tot een voorbeelt van de algemeene dwalingen van onse sinnen.

WY hebben mijns bedunckens, openingh genoegh gegeven om de dwalinge van onse sinnen

nen

nen te kennen, in aenmerckinge van de besinnelijcke hoedanigheden in het gemeen, van de welcke wy ter gelegentheyt van het licht in de verwen, die de ordere vereyschte, dat wy souden uytleggen, hebben gesproken. Het schijnt dat wy voor als nu, een weynigh meer in het bysonder mosten treden, en op het nauwste ondetsoecken en examineren, de dwalingen tot de welcke yeder van onse sinnen ons brenght: maer wy sullen ons niet ophouden met dese dingen; om dat, nae het geene men albereyts heeft geseght, een weynigh aendacht lichtelyck dese moeyelijcke verhandelingh sal vervullen, die men anders daer over had behooren te maecken. Wy gaen dan alleenigh de algemeene en generaele dwaelingen by brengen, in de welcke ons gesicht ons doet vallen, aengaende het licht en de verwen; en geloven dat dit voorbeelt genoegh sal zijn, om de dwalingen van de andere sinnen te doen bekennen.

Wanneer wy de Sonne een oogenblick hebben aengesien, siet eens watter in ons ooge en in onse Ziel ontstaet, en merckt eens de dwalingen in de welcke wy vallen.

Het is seecker voor die geene die de eerste beginselen van de Dioptrica of sicht-konst kennen, en yets van dit wonderlijcke maecksel der ogen, dat de stralen van de Sonne refractie lyden, in het Cristallyn, of *Humor Cristallinus*, en in de andere vochtigheden, en dat sy sich ten laetsten versaemelen inde optische senuwe, die al de gront van het ooge bekleet: op de selve wyse als de straelen van de Sonne, dewelcke door een brant-glas sich versaemelen, in het brandende punt van dit glas, op twee, drie, of vier duymen van het glas af, naer proportie en besteck van de holte van het glas. Vorders de ondervindinge leert, dat indien men op het brant-punt van dit glas, een kleyn stucksken stoffe of wat papier leght, de straelen

van de Son, een grooten indruck op dese stoffe of dit Papier maecken, en de kleyne daer van met sulck een gewelt agiteeren en drijven, dat syse breecken en van een scheyden, in een woort, dat syse in brant steecken, of in roock en assche doen verteeren.

Alsoo moet men besluyten van dese ondervindinge, dat indien de Optische senuwe swart waere, en dat indien de appel van het ooge, of het gat van de Uvea, door dewelcke het licht gaet in de oogen, sich verwyderde, om de straelen van de Son vryelijck te laten ingaen, inde plaets dat het selve sich te saemen treckt, om die uyt te sluyten, deselve saeck in onse Optische senuwe of *Retina* sou gebeuren; die dit stucksken stofs of papier gebeurt, dat is, dat haer Fibren soo sterck souden gedreven worden, datse wel haest souden gebroocken of verbrant zyn. Het is om dese reden, dat het meeste gedeelte der Menschen, een groote pijn gevoelen, wanneer sy de Sonne maer een oogenblick tydts aensien, om dat soo wel het gat van den oogen appel niet konnen sluyten, of daer komen noch straelen genoegh door, om de optische of gesicht-senuwe met groote kracht te bewegen, en met eenige reden te vresen, dat sy sullen breecken.

De Ziel heeft geen kennisse van al dese dingen die wy geseght hebben; en wanneer deselve de Sonne aensiet, begrijpt noch beseft sy haer gesicht ofte optische senuwe niet, noch datter eenige beweginge in sy: ondertusschen is dat geen dwalinge, maer slechts een enckele onwetenheyt en onkunde: maer de eerste dwalinge inde welcke sy valt, is dat sy oordeelt, dat de smart die sy gevoelt in het ooge is.

Indien terstont nae datmen de Sonne heeft aengesien, men in een seer duystere plaets met geheel opene oogen gaet, sal dese beweginge der Fibren van de gesicht-senuwe, door de Sonne straelen veroorsaeckt, terstont over gaen, en van langer handt veranderen:

en

en dat is al de veranderinge diemen in de oogen hebben kan, ondertusschen is het dat niet, dat de Ziele hier ontfanght, maer alleen een wit en geelachtigh licht. En haer tweede dwalinge is, dat sy oordeelt, dat het licht het welcke sy siet, is in haer oogen, of op een bystaende muer.

Eyndelijck de beweginge der Fibren van de optische senuwe, vermindert vast en gaet van langer hant over; want alsdan, wanneer een lichaem is geschud of geagiteert geweest, moet men sich geen andere saeck daer ontrent voorstellen, als een verminderingh van haer beweginge: maer dat is het noch niet het geen de Ziele siet in haer oogen. Sy siet dat de witte verwe orangie wort; daer na verandert in root, en eyndelyck in blauw. De derde dwalinge in de welcke wy vallen, is dat wy oordeelen, datter in ons ooge, of op de muere veranderingen zyn, die wel meer verschillen als in meer of minder, ter oorsaeck dat de blauwe, orangie en roode verwen die wy sien, wel heel anders als in meer en minder verscheelen. Siet daer eenige dwalingen inde welcke wy vallen, aengaende het licht en de verwen;en dese dwalingen doen ons noch vallen in andere, gelijck wy in de volgende Hooft-stucken gaen uytleggen.

SESTHIENDE HOOFT-STUCK.

1. *Dat de dwalingen van onse sinnen, ons dienen tot generale en algemeene principien en gronden, die ons seer bequaem Zijn, om valsche Conclusien en besluyten te maecken, die weder op heure beurt voor principien gaen.* 2. *De oorspronck der wesentlijcke onderscheyden.* 3. *Van de substantiele* ge-

gedaenten. 4. Van andere dwalingen der School Philosophy.

1. WY hebben, soo my dunckt, genoeghsaem uytgeleght, in welcke saecke onse besinningen bestaen, en de algemeene dwalingen die men daer in bevint, voor persoonen die niet voor af ingenomen zyn, en eenige aendacht van den geest by sich hebben. Het sal voor alsnu dienstigh zyn, te toonen datmen sich heeft bedient van dese algemeene dwalingen, gelyck als van onwederleggelycke gronden, om alle dingen uyt te leggen, en dat men daer een oneyndelyck getal van valsche gevolgen uyt getrocken heeft, die oock op hun beurt voor principien en gront-regulen gedient hebben, om weer andere gevolgen voor den dagh te brengen; en datmen alsoo van langer hand gemaeckt en by een gebracht heeft, dese ingebeelde wetenschappen, sonder lichaem en sonder wesentlyckheyt, naer de welcke men dus alle blindelinghs loopt: maer dewelcke gelyck zijnde aen verschijnende schaduwen, niet laten inde armen van die de selve omhelsen, als de schaemte en schande van sich alsoo te hebben laeten verleyden, of dat merck-teecken van sotternye het welcke maeckt dat men vermaeck neemt om sich met een deel bedriegeryen en Chimeren te voeden, en dit is dat ons toestaet in het bysonder door voorbeelden te toonen.

Wy hebben albereyts geseght, dat wy de gewoonte hebben onse èygene besinningen, de voorwerpsels toe te schrijven, en dat wy oordeelen dat de verwen, de reucken, de smaecken &c. sich bevinden inde lichaemen, die wy noemen geverwt, en alsoo van de andere. Wy hebben getoont, dat het een dwalingh is, nu moeten wy, voor het tegenwoordige betoonen, dat dese dwalingh ons dient voor een prin-

cipium en gront regel, om valſche beſluyten en gevolgen daer uyt te trecken; en dat wy by gevolge deſe gevolgen aennemen, als andere gront regulen op de welcke wy voortgaen onſe redenkaevelingh te veſten: in een woort, ons ſtaet hier uyt te leggen wat miſgangen des menſchen geeſt en verſtant maeckt, in het naerſpeuren van eenige byſondere waerheden, daer deſe valſche gront, dat onſe beſinningen inde voorwerpſels zijn, den ſelven onwederleggelyck ſchynt te zijn.

En om dit ſelve te begrypelijcker te maecken, ſoo laet ons een lichaem in het byſonder voornemen, van het welcke wy de natuere onderſoecken, en laet ons eens ſien wat een menſche ſou doen die (by voorbeelt) wilde weeten wat dat honich, en ſout ſy. Het eerſte dat deſe menſch ſou doen, ſou zijn de verwe daer van als mede den reuck en ſmaeck, en andere beſinnelijcke hoedanigheden, te onderſoecken, welcke die van den Honich, welcke die van het Sout zijn: waer in ſy over een komen, en waer in ſy verſchillen, en de bewerckinge of vergelijckinge, dieſe oock konnen hebben, met die van andere lichaemen.

2. Dit nu gedaen zijnde, ſoo beſiet eens ten naeſten by, wat redenkavelingh hy by ſich ſelfs ſou maecken, zijnde vaſt geſtelt, dat hy gelooft als een ongetwijfelde ſaeck, dat de beſinningen zijn in de voorwerpſels der ſinnen. Alle de dingen die ick beſinne, met te ſmaecken of te ſien, of te handelen deſen Honich en dit Sout, zijn in deſen Honich en dit Sout. Nu is het ongetwyfelt, dat dit geene het welcke ick beſinne in den Honich, verſcheelt weſentlijck van het geene ick beſinne in het Sout, de wittigheyt van het Sout verſcheelt ſonder twyfel veel meer als in meerder of minder vande verwe van den Honich, en de ſoetigheyt van den Honich, van de ſcherpe en bytende ſmaeck van het Sout, en by gevolgh, is het noo-

digh, datter een wesentlyck onderscheydt tusschen Honich en Sout sy; naedemael al het geene ick besinne in het eene en in het ander, niet alleen verscheelt in meer en in minder, maer oock selfs essentielijck of wesentlijck.

Siet daer de eerste misgreep, die dese persoon sou doen, want sonder twijfel hy kan niet oordeelen, dat de Honich en het Sout wesentlijck van malkander verscheelen, als om dat hy bevint, dat de schynbaerheden van het eene wesentlyck verschillen van die van het ander: dat is, dat de besinningen dewelcke hy heeft van den Honich, wesentlijek verschillen van dese, dewelcke hy van het Sout heeft, naedemael hy daer van niet oordeelt, als door de indrucksélen, diese op de sinnen maecken. Hy siet dan dit sijn besluyt aen, als een nieuw principium of gront, uyt de welcke hy andere conclusien en besluyten maeckt, op dese wyse.

3. Dewijl dan de Honich en het Sout, en de andere natuerlijcke lichaemen, wesentlijck van malkander verscheelen, soo volght daer uyt, dat sich dese wel grossèlijck bedriegen, die ons willen doen geloven, dat al het onderscheyt, het welcke men tusschen de lichaemen vind, niet bestaet in de verscheydene configuratien, vande kleyne deelen die deselve uytmaecken, want naerdemael de figuere of gedaente, niet wesentlijck aen het gefigureerde lichaem is, dat de figuere en gedaente van dese kleyne partyen en gedeelten, die sy inbeelden in den Honich te zyn, veranderen, sal de Honich altoos Honich zyn, hoewel dese gedeelten de gedaente hadden, van de kleyne gedeelten van het Sout. Alsoo is het noodigh dat daer eenige substantie gevonden worde, dewelcke zijnde gevoeght by de eerste materie, gemeen aen alle onderscheydene lichaemen, maeckt dat deselve wesentlyck het eene van het ander verschillen.

Siet daer de tweede uytſpoorigheyt en miſgreep die deſe Menſch ſou doen, en de geluckige ontdeckinge vande *forma ſubſtantialis*, deſe tweede ſubſtantien en ſelfſtandigheden; die alles doen wat wy ſien, inde natuere, hoewel de ſelve niet beſtaen, als inde inbeeldinge van onſen Philoſooph. Maer laet ons de eygenſchappen eens ſien, die hy ſoo vry paſſelyck dit weſen, van ſyn maeckſel, gaet geven: want hy ſal ſonder twyfel, al de andere ſelfſtandigheden en ſubſtantien, hun eygenſchappen, die hen het alderweſentlyckſte zyn, ontnemen, om daer deſe mede te bekleeden.

4. Dewyl men dan in yeder natuerlyck lichaem twee ſelfſtandigheden vint, die het ſelfde opmaecken, de eene die gemeen is aen den Honich en het Sout en al de andere lichaemen, en de andere, die doet dat de Hoonich Hoonich, en het Sout Sout is; en dat al de andere lichaemen zyn het geene ſy zyn: ſoo volghd daer uyt, dat de eerſte dewelcke is de ſtoffe, hebbende geen contrarie of ſtrydige, en zynde ononderſcheydelyck voor alle formen en gedaenten, moet blyven ſonder kracht en ſonder beweginge; naerdemael het niet nodich heeft ſich te beſchermen; maer aengaende de andere, dewelcke de ſubſtantiale gedaenten zyn, deſe hebben van noden, altoos met qualiteyten of hoedanigheden verſelt te zyn, om ſich te beſchermen, ſy moeten altoos op hunne hoede zyn, uyt vreſe van ontvallen te worden; dat ſy geduerighlyck arbeyden om hun heerſchappy op de naebuerige ſtoffen uyt te breyden, en hun veroveringen en conqueſten ſoo ſeer voort te ſetten, als ſy konnen, om dat indien ſy ſonder macht waeren, of in gebreecke bleven van te ageeren, andere gedaenten hen ſouden mogen overvallen, en met eenen vernietigen. Het is dan nodig, dat ſy geduerlichlyck ſtryden, dat ſy deſe antipathien en deſen onverſoenlycken haet, tegens deſe vyantlyc-

ke formen en gedaenten, die niet als hun verder soecken, voeden en queecken. En indien het gebeurt dat een *forma* of gedaente verovert de materie en stoffe van een ander, dat de forme of gedaente van een doodt lichaem, by voorbeelt, kome op het lichaem van een hont; moet dese gedaente of forme sich niet te vreden houden met de gedaente van den hondt te vernietigen, haer haet moet sich voldoen, inde vernietigingh van al de qualiteyten en hoedanigheden, die de sijde van haer vyant hebben gevolght. Het is oock te gelyck nodich dat het hayr van het doode lichaem wit sy, in wittigheydt van een nieuwe scheppingh: dat het bloed root sy, van een rootheyt die onvermoedelyck is; dat al dit lichaem sy bedeckt met hoedaenigheden, die haer meesterſche getrouw zyn, en sy deselve beschermen, volgens de weynige krachten, die de hoedaenigheden van een doodt lichaem hebben, die oock op hun beurt wel haest vergaen moeten. Maer om datmen niet altoos stryden kan, en dat alle dingen een plaets van rust hebben, is het buyten twyfel van noden, dat het vuyr by voorbeelt, haer middel-punt heeft, waer heen het selve altoos tracht te gaen, door haer lichtheyt, en door haer natuerlycke neyginge, om sich aldaer te rusten, en niet meer te branden, en selfs de warmte te laeten vaeren, die het hier om laegh niet bewaerde, als tot haer beschermingе.

Siet hier een kleyn gedeelte van de gevolgen die men uyt dese laetste principie en gront regel treckt, namentlyck datter substantiale gedaenten en *forma* zyn, het welcke wy onsen Philosooph hebben doen besluyten, met een weynigh te veel vryheydt, want ordinaerlyck souden de andere dese selve saecken met meerder ernst seggen, alsmen hier gedaen heeft.

Men heeft oock noch oneyndige andere gevolgen, die uyt dese laetste gront yeder Philosooph treckt, volgens

gens ſyn aert en neyginge, en volgens de vruchtbaerheyt of onvruchtbaerheyt van zyn inbeeldinge, want het zyn maer deſe dingen, die hen den een van den ander doen verſchillen.

Wy ſullen ons alhier niet ophouden, om deſe Chimerycke en geſmeedene ſelfſtandigheden te bekampen, andere perſoonen hebben de ſelve genoeghſaem onderſocht. Sy hebben genoeghſaem doen ſien, dat de *formæ ſubſtantiales* noyt inde natuer zyn geweeſt, en deſelve alleenigh dienen, om een groot getal valſche en belacchelycke, jae ſelfs contradictoire en ſtrydige gevolgen voort te haelen. Wy vergenoegen ons hun oorſpronck inde geeſt en het verſtant van den menſch te hebben erkent; en te hebben doen ſien, dat ſy verſchuldight zyn het geene ſy zyn tegenwoordigh, aen dat algemeene vooroordeel der menſchen, dat *de beſinningen zyn in de voorwerpſels die ſy beſinnen.* Want indien wy willen aenmercken met een weynigh aendacht, het geen alreets van ons geſeght is * te weeten dat het noodig is, tot behoeding van ons lichaem, dat wy beſinningen hebben, dewelcke weſentlyck verſcheelen, hoewel de indruckſelen, die de voorwerpſelen doen op ons lichaem, maer weynigh verſcheelen, ſalmen echter klaerlyck ſien, dat het qualyck is, datmen ſich ſulck een groot onderſcheyd, in de voorwerpſelen van onſe ſinnen innebeelt.

Maer het is nodich hier in het voorby gaen te ſeggen, datmen niets vint te ſeggen, op deſe termen en benaemingen van formen of gedaente en weſentlycke verſchillentheden, de Honich is ſonder twyfel Hoonich, door haere gedaente, en hier in is het dat ſy weſentlyck van het Sout verſcheelt: maer deſe gedaente of dit weſentlyck verſchil, beſtaet niet als inde verſcheydene configuratie van haer deelen, dewelcke doet dat de Honich Honich en het Sout Sout is: en hoe wel

* *Cap.* 10. *Art.* 5.

wel het alleen toevalligh en accidenteel is aen de stoffe in het algemeen, configuratie der partyen van Honich of van Sout te hebben, en alsoo te hebben de gedaente van Honich of van Sout; sou men ondertusschen konnen seggen, dat het wesentlyck sy aen den Honich en het Sout selve, om te zyn het geene sy zyn, een soodanige of soodanige configuratie in hunne deelen te hebben; even gelyck de besinningen van koude, van warmte, van pyne &c. niet wesentlyck sy aende Ziele, maer alleen aende Ziele die deselve besint; om dat het is door dese besinninge van koude en van smarte, dat de Ziele word geseght te gevoelen warmte, koude en pyne.

SEVENTHIENDE HOOFT-STUCK.

1. Een ander voorbeeld, getrocken uyt de Morale of Zedentlijckheydt, dewelcke doet sien dat onse sinnen ons niet als valsche goederen voorstellen. 2. Dat Godt alleenigh ons goede is. 3. De oorspronck der dwalingen, der Epicuireen en Stoycken.

WY hebben eenige proeven en bewijsen by gebtacht, dewelcke genoeghsaem doen sien, dat dat vooroordeel: *dat onse besinning zyn inde voorwerpselen*, een principium en gront is die seer vruchtbaer is in de natuer-kennisse. Men moet voor alsnu noch een andere proeve, getrocken uyt de Morale en zedige kennisse by brengen, of dit selfde vooroordeel, vervoeght by dit tegenwoordige, *dat de voorwerpsels van onse sinnen de eenige en waere oorsaecken van onse besinningen zijn*, oock deselve of diergelycke vruchtbaerheyt hebben.

1. Daer is niets soo gemeen in de werelt, als te sien

dat

dat sich persoonen aen de sensibele en besinnige goederen hangen : de eene bemint de Musijck , de andere goet chier te maecken , en andere eyndelyck zyn gepassioneert en gedreven tot andere saecken. Maer siet nu hier eens van naerby , op welcke maniere sy redenkavelen moeten , om sich te verseeckeren , dat al dese voorwerpselen goede of goederen zyn. Al de aengenaeme gunsten , dewelcke ons behaegen in de Musijck , zyn het die onse ooren vleyen , en dese andere vermaeckelyckheden die wy smaecken in andere gelegentheden , zyn sonder twyfel inde besinnelycke voorwerpsels besllooten , of ten minsten , dese voorwerpsels doen ons deselve genieten , of eyndelyck wy konnen deselve niet genieten , als door hun middel. Nu is het niet mooghlyck dat men twyfele , of het vermaeck is een goet , of de pyne is een quaet , en daer van zyn wy inwendichlyck overtuyght : en by gevolge de voorwerpselen van onse passien en lydingen , zyn seer reëel en wesentlyck , aen de welcke wy ons moeten binden om geluckigh te zyn.

Siet hier de redenkavelinge die wy gemeenlyck maecken , bynaer sonder daer op te dencken , alsoo is het ter oorsaecke dat wy geloven , dat onse besinningen zyn inde voorwerpsels , of wel dat de voorwerpsels in sich selven hebben de macht , om ons te laeten besinnen die dingen , dewelcke wy aenmercken als onse goederen of goedigheden , en dat van saecken boven dewelcke wy oneyndelyck verheven zyn : van saken of dingen, die niet konnen ten meesten * wercken of ageren als op onse lichaemen , en eenige beweginge veroorsaecken in hunne Fibren : maer dewelcke noyt op onse Zielen konnen wercken , en by gevolge ons niet konnen laeten gevoelen , noch vermaeck noch smerte.

Seec-

* Ick sal in het laetste Boeck uytleggen . in welcken sin de voorwerpselen op de lichaemen wercken.

Seeckerlyck indien het niet onſe Ziele is, die op ſich ſelven werckt, ter gelegentheyt van het geene in ons lichaem voorvalt, ſoo is het Godt alleen die deſe macht heeft: en indien ſy het niet en is, die ſich ſelven vermaeck of ſmarte veroorſaeckt, volgens de beweginge en ſchuddingh der Fibren van haer lichaem, gelyck al de blyckbaerheden daer van leggen, naedemael ſy gevoelt vermaeck en ſmarte, ſonder dat ſy daer in toeſtaet, ſoo kenne ick geen andere hant, naerſtigh genoegh om haer die te doen gevoelen, als die van den Maecker van alle dingen.

2. Waerlyck Godt alleen is ons waere goet, hy is het alleen die ons kan vervullen met alle vermaeckelyckheden, die wy konnen genieten, het is maer alleen in zyn kenniſſe, en in zyn liefde, dat hy beſlooten heeft ons die te laeten genieten: en deſe, dewelcke hy heeft geheght, aen de bewegingen die in ons lichaem omgaen, op dat wy ſorge draegen, dat te bewaeren, zyn ſeer kleyn en geringe, ſeer ſwack en van een kleyne geduerſaemheyt, hoewel inden ſtaet der ſonden, inde welcke wy zyn, wy niet als ſlaeven daer van zyn. Maet deſe, dewelcke hy ſal laeten gevoelen, aen zyn uytverkoorenen in den Hemel, ſullen oneyndelyck veel grooter zyn, naedemael hy ons gemaeckt heeft, om hem te kennen en hem te beminnen. Want eyndelyck de ordere vereyſchende datmen geniet het hooghſte vermaeck wanneer wy beſitten de hooghſte goederen; naerdemael Godt oneyndelycker wyſe boven alle dingen is, ſal het vermaeck van deſe die hem beſitten ſullen, ſeeckerlyck een vermaeck zyn, dat alle vermaeckelyckheden te boven gaet.

3. Het geene wy hebben geſeght van de oorſaeck van onſe dwalingen, in aenmerckinge van het goede, heeft zyn proeve inde valſche meeninge der Stoycken, en Epicuriſten aengaende het hooghſte goet. De Epicuriſten

euriſten ſtelden die in de vermaeckelyckheden ; en om datmen deſelve gevoelt, ſoo wel in de gebreecken als inde deughd, en ſelfs ordinaerlycker in het eerſte als in het ander, heeftmen in het gemeen gelooft, datſe ſich tot alle ſoorten van welluſten hebben overgegeven.

De eerſte oorſaeck nu, van hunne dwalinge is, dat, oordeelende valſchelyck, datter eenige aengenaeme dingen inde voorwerpſels van onſe ſinnen waeren, of dat deſelve waeren de waere oorſaeck der vermaeckelyckheden dewelcke ſy gevoelen: ſy zynde daer en boven volkomentlyck van een inwendige meninge, dat het vermaeck een goet voor hen was, lieten ſich los tot alle paſſien en lydingen, van dewelcke ſy niet vreeſden, in het vervolgh eenigh ongemack te ſullen verdraegen: in de plaets dat ſy moſten aenmercken, dat het vermaeck het welcke wy gevoelen in de gevoelycke dingen, niet kan zyn in deſe dingen, gelyck als in hun waere oorſaeck, noch op d'eene noch op d'andere maniere, en by gevolge dat de beſinnelycke goederen geen goeden konnen zijn, ten opſicht van onſe Ziele; en voorts de reſt die wy hebben uytgeleght.

De Stoycken zynde van meeninge in tegendeel, dat de beſinnelycke vermaeckelyckheden niet waeren, als alleen in het lichaem, en voor het lichaem, en dat de Ziele haer byſonder goet behoorde te hebben, ſtelden hun geluck in de deughd; maer ſiet hier nu de oorſpronck van hunne dwalingen.

Deſe is dat ſy geloofden dat de beſinnelycke vermaeckelyckheden en ſmarten niet in de Ziele, maer alleenigh in het lichaem waeren: en dit valſche oordeel diende hen in gevolgh als een principium of gront voor andere valſche concluſien en beſluyten: als dat de pyne geen quaet noch het vermaeck eenigh goet is; dat de vermaeckelyckheden der ſinnen niet goet in ſich

ſelven, maer gemeen aen de Menſchen en beeſten zyn &c. Ondertuſſchen valt het licht te ſien, dat hoewel de Epicuriſten en Stoycken in veel dingen ongelyck hebben, ſy evenwel in eenige niet buyten reden zyn geweeſt. Want het geluck der geluckſalige beſtaet niet als in een volkomene deught, dat is, in de kenniſſe en liefde van Godt; en in een ſeer ſoet vermaeck, die deſelve geduerighlyck verſelt.

Laet ons dan wel onthouden, dat de uytwendige voorwerpſels, in ſich noch yets aengenaems, noch yets moeyelycks in ſich beſluyten, datſe de oorſaeck van onſe vermaeckelyckheden niet zyn, dat wy geen reden hebben, om hen te vreeſen, of om hen te beminnen. Maer dat het Godt alleen is, die wy hebben te vreſen en te beminnen, gelyck niemant als hy machtigh genoegh is, om ons te ſtraffen of te beloonen; om ons ſmarte of vreughde te doen gevoelen: eyndelyck dat het alleen in Godt en van Godt is, dat wy de vermaeckelyckheden hebben te hoopen, waer toe wy van natuere ſulck een treck en ſtercke genegentheydt hebben.

ACHTHIENDE HOOFT-STUCK.

1. *Dat onſe ſinnen ons brengen tot dwalingen, in de dingen ſelve die niet beſinnelijck zijn.* 2. *Voorbeeld getrocken uyt de ommegangh met de Menſchen.* 3. *Datmen ſich met de beſinnelijcke manieren niet moet ophouden.*

WY hebben genoeghſaem de dwalingen van onſe ſinnen, in aenmerckinge van hun voorwerpſelen als van het licht, de verwen en andere beſinnelycke hoedanigheden uytgelegt. Jegenwoordigh ſtaet ons te ſien, hoe ons deſelve ver-

verleyden, ontrent de voorwerpſelen ſelfs die van hun werckſel niet zijn; met ons te verhinderen, dat wy die met aendacht beſchouwen, en met ons te neygen, om daer van te oordeelen, op hun rapport en bericht. En dit is het geene zyn uytlegginge wel verdient.

I. De aendacht en applicatie of toeſettinge van de geeſt tot de klare en duydelycke Ideën en denckbeelden, die wy van de voorwerpſels en objecten hebben, is de nootwendichſte ſaeck ter werelt, om de waerheyt van het geene ſy zijn te ontdecken. Want gelijck het niet mooghlyck is, de ſchoonheyt van eenigh werck te ſien, ſonder de oogen te oopenen, en ſonder het ſelve wel te beſchouwen; alſoo kan oock de geeſt, het meeſtendeel der dingen niet blyckelyck ſien, met de betreckinge of vergelyckingen dieſe de eene tot den ander hebben, indien hy deſelve met geen aendacht beſchouwt. Nu is het ſeecker, datter niets is, het geene ons meer af treckt van de aendacht ontrent de klaere en duydelycke Ideën, als onſe eygene ſinnen; en by gevolge daer is niets, dat ons verder af treckt van de waerheyt, en ſoo menighmael in dwalinge werpt.

Om deſe dingen wel te begrypen, is het t'eenemael nodigh te weeten, dat de dry manieren van de Ziele, om te begrypen, van de welcke ick geſproken hebbe, haer niet alle gelyckmatighlyck raecken; en dat by gevolge ſy geen evengroote aendacht aen alles dat ſy beſeft door hun middel kan beſteeden: want ſy voegt ſich ſeer tot het geene haer ſeer raeckt, en is weynigh aendachtigh op het geen haer weynigh aendoet.

Nu het geene ſy begrijpt of beſeft door de ſinnen, dat raeckt haer en ſet haer geweldigh aen; het geen ſy beſeft door de inbeeldinge raeckt haer veel minder, maer het geen haer het verſtant verbeelt en voorſet, ick wil ſeggen het geene ſy begrypt door haer ſelven, of ſonder van de ſinnen en inbeeldinge af te hangen,

wackert haer by naer niet met allen op. Niemandt hoeft aen dese saeck te twijfelen, noch oock dat de kleynste pyne der sinnen, niet tegenwoordigh sy aen de geest, en deselve aendachtiger maeckt, als de meditatie en bespiegelinge van eenige saeck, van veel grooter belangh.

De reden hier vau is, dat de sinnen de voorwerpsels als tegenwoordigh voorstellen, en de inbeeldingen niet anders als af zynde, de ordere nu vereyscht, dat van veel goeden of veel quaden die aende Ziele zyn voorgestelt, dese die tegenwoordigh zyn, deselve meerder raecken, en meerder aensetten als de andere, die af zyn; om dat het noodigh is, dat de Ziele een vaerdigh besluyt maeckt ontrent het geene sy te doen heeft, in dese ontmoetinge. Alsoo wort sy meer opgeweckt ontrent een enckel steecksken, als ontrent de hooghste speculatien en bespiegelingen van de werelt, en de vermaeckelijckheden en de quaeden des werelts, maecken selfs een dieper indruck op haer, als de verschrickelycke pynen, en oneyndelycke vreughden van de eeuwigheyt.

De sinnen dan setten de Ziele seer toe, tot het geene sy haer vertoonen, en om dat sy gelimiteert en bepaelt is, en sy niet nettelyck veel dingen tseffens kan begrypen, kan sy niet nauwkeurighlyck begrypen het geene het verstant haer voorstelt op de selve tyden, als de sinnen haer yets aenbieden om te bemercken. Sy laet dan de klaere en duydelycke Ideën van het verstant vaeren, die echter bequaem en eygen zyn, om de waerheydt der dingen in sich selven te ontdecken; en sy voeght sich alleenichlyck naer de verwarde denckbeelden van de sinnen, die haer seer raecken, en haer niet vertoonen gelyck de saecken in der waerheyt zyn; Maer alleenigh volgens de overeenkomst de beteeckingh en het rapport, datse met haer lichaem hebben.

2. Indien

2. Indien yemant, by voorbeelt, een waerheyt wil uytleggen, en zyn gevoelen over eenige ſaeck ſeggen, ſoo kan hy ſulcks door woorden niet doen, dat hy ter ſelver tyd niet raecke op veelderhande manieren, de ſinnen van die haer aenhooren: de Ziele nu, die ter ſelver tyd niet onderſcheydentlyck verſcheydene dingen kan begrypen, en altoos een groote aendachtigheydt heeft, op het geene haer by de ſinnen toekomt, merckt by nae noyt aen de redenen, die deſe perſoon aenbrenght, maer ſy voeght ſich ſeer tot de beſinnelyckſte vermaeckelyckheden, dewelcke ſy heeft inde mate van zyn Perioden, en overgangen, de overeenkomſt van zyn gebaeren met zyn woorden, de behaeglyckheydt van zyn gelaet; Eyndelyck oock zyn aert en maniere van ſpreecken, het welcke haer afwent van de aendacht, die ſy tot de ſaecken verſchuldight waere te hebben. Ondertuſſchen wil ſy daer van oordeelen, ſonder die ghenoeghſaem te kennen; invoegen dat haer oordeelen verſcheyden moeten zyn, volgens de verſcheydentheyt der indruckſelen dewelcke ſy door haer ſinnen ſal ontfangen hebben.

Indien by voorbeelt die geene die ſpreeckt, zyn gedachten met een lichtigheydt voortbrenght, indien hy een aengenaeme maet in ſyn Perioden en bepaelingen van redenen hout, indien hy het gelaet van een eerlyck man en van een man van verſtant heeft, indien hy ſelfs een man van aenſien is, indien hy een groot gevolgh heeft, indien hy ſpreeckt met deftigheydt en geſagh, indien hem de andere aenhooren met eerbiedigheydt en ſtilſwygentheydt, indien hy eenige achtinge heeft, en eenige gemeenſchap met de geeſten en verſtanden van de eerſte ordere, eyndelyck indien hy het geluck heeft van te behaegen, of geacht te zyn, hy ſal gelyck en reden hebben, in alles dat hy voorſtelt, en daer ſal niets zyn tot zyn bef en poinietten toe, dat niet eenigh bewys van ſaecken ſal toe brengen.

Maer indien hy in tegendeel soo ongeluckigh is, als strijdige hoedaenigheden met dese te hebben, magh hy wel demonstreren en bewijsen soo veel als hy wil, hy sal noyt de saeck soo goed maecken als het behoort laet hem de schooonste saecken van de weereld voortbrengen; men sal hem noyt begrijpen. De aendagt van de toehoorders niet anders zynde, als tot het geene de sinnen raeckt, de onlust die sy hebben, te sien een persoon soo quaelijck gemaeckt en te saemen gevoeght, sal hen t'eenemael innemen, en de aendaght en toedrift die sy op sijn gedaghten behoorde te hebben, verhinderen en weghnemen. De vuyle of gekreuckte bef of kraegh, sal hem diese draeght, in veraghtinge brengen, en al wat van hem sou moogen voortkoomen; en sijn manier van spreecken als een Philosooph of een suffer sal dese hooge en deftige waerheyd, die het gemeen van de weereld niet kan begrijpen, voor reveryen en sufferyen doen heen gaen.

3. Siet eens hoedaenigh de oordeelen der menschen zyn. Hun oogen en ooren oordeelen vande waerheyd, en niet de reden, en dat selfs in die dingen, die niet als van de reden af hangen; om dat sich de menschen niet voegen als tot besinnelijcke dingen; en neygen als tot aengenaemheden, en datse by nae nimmermeer een behoorlijcke en ernstige aendagt toebrengen, om de waerheydt, van wat saecke het oock zy, te ontdecken.

Wat isser ondertusschen onrechtvaerdiger, als te oordeelen van de saecken op sulck een wijse; en de waerheyd te verachten, om dat sy met geen cieraeden opgetoyt is, die ons aengenaem zyn en onse sinnen vleyen konnen? het behoorde een schande en schaemte voor de Philosophen en luyden, die sich inbeelden verstand te hebben, te zyn; met meerder opmerckinge dese aengenaeme manieren, als de waerheyd selve

ſelve te ſoecken, en ſich eerder den geeſt te voeden met ydele woorden, als met deftigheyd van ſaeeken. Het paſt de gemeene ſlagh van menſchen, zielen van vleeſch en van bloed, ſich te laeten winnen door wel gemeetene perioden, door figueren en bewegingen, die de paſſien en driften konnen bewegen.

Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amantque
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt.
Veraque conſtituunt, quæ bello tangere poſſunt,
Aures, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.

Dat is

Want Sotten aldermeeſt verbaeſt ſtaen, inghe-
 nomen
Met dingen dieſe ſien verwart in duyſterheyd.
Dat is haer waerheyd, dat haer ſoetlijck raeckt
 en vleyt.
En niet als ſoeten klanck kan haer te binnen ko-
 men.

Maer wijſe luyden trachten ſich te beſchermen tegens het quaetaerdige geweld van deſe krachtige beſweeringen van beſinnelijcke manieren. De ſinnen bedriegen hen ſoo wel als de andere, om dat ſy in der daed menſchen zyn; maer ſy verachten het aenbrengen dat hen die van de dingen doen. Sy volgen dat vermaerde voorbeeld nae van de Areopagitiſche Rechters, die hun Advocaten en voorſpraecken ſtrengelijck verbooden, ſich van deſe woorden en bedrieghlijcke figueren te dienen, en wilden dat ſy in het duyſter ſouden ſpreecken, uyt vreeſe, dat de bevallijckheyd van hnnne woorden en hun gebaeren hen niet eenige ſaecke tegens de waerheyd en gherechtigheydt

 moght

moght doen besluyten, en op dat sy sich te beeter souden konnen voegen, om hun redenen te ondersoecken en te overweegen.

NEGENTHIENDE HOOFT-STUCK.

Twee andere voorbeelden. 1. Het eerste van onse dwaelingen, raeckende de natuere der lichaemen. 2. Het tweede van dese dwalingen, die de hoedaenigheden van dese selve lichaemen raecken.

WY hebben soo doen sien, datter een groote menigte van dwaelingen zyn, die voor hun eerste oorsaek hebben, dese stercke toegenegentheyd van de Ziele, tot het geene haer door de sinnen toekomt; en in dese onachtsaemheyd in dewelcke sy steeckt omtrent de saecken, die haer het verstand voorstelt. Wy hebben een voorbeeld daer van gegeven van groot gevolgh voor de Zede-kunst, getrocken uyt de menschelijcke conversatie en ommegangh. Siet hier nu noch eenige andere, getrocken uyt de gemeensaemheyd die men heeft met de rest van de Natuere, dewelcke men noodwendigh opmercken moet voor de kennisse der Natuere of Physica.

Een van de voornaemste dwaelingen, in de welcke men valt in stoffe de Natuer-weet aengaende, is datmen sich inbeeld, datter veel meer substantie en selfstandigheyd is in de lichaemen, die sich seer veel doen gevoelen of besinnen, als in de andere, diemen nauwelijcks gevoelt of besint. Het meeste gedeelte van de menschen gelooft, datter veel meer stoffe in het goud en in het loot is, als in de lucht en het waeter; en de Kinderen selve, die door de sinnen de werckinge van de lucht noch niet waergenomen hebben, beelden

sich

ſich gemeenlijck in, dat die niets dadelijcks of weſentlijcks is.

Het goud en het loot ſijn ſeer ſwaer, ſeer hard, en ſeer gevoelijck: het waeter en de lucht in 't tegendeel laeten ſich by nae niet gevoelen. Hier uyt beſluyten de menſchen, dat de eerſte meer realiteyt hebben als deſe twee dingen. Sy oordeelen van de waerheyd der dingen, door de beſinnelijcke indruckſelen, die ons altoos bedriegen, en ſy verwaerloofen de klaere en duydelijcke Ideën, en denckbeelden van den geeſt, die ons noyt bedriegen; om dat het beſinnelijcke ons raeckt en aendrijft, en het verſtandelijcke ons in ſlaep helpt: Deſe valſche oordeelen ſien op de ſubſtantie der lichaemen. Siet hier noch eenige anderen omtrent de hoedaenigheden van deſelve lichaemen. 2. De menſchen oordeelen by naer altoos, dat de voorwerpſelen, die in hen aengenaeme beſinningen verwecken, de volmaeckſte en ſuyverſte zijn, ſonder te weeten alleenighlijck, waer de volkomentheyd en de ſuyverheyd van de ſtoffe in beſtaet, en dat ſelfs ſonder ſich daer over te moeyen.

Sy ſeggen, by voorbeeld, dat het ſlijck vuyl en onſuyver is, en het heldere waeter ſeer ſuyver is; maer de Câmeelen die het troubel waeter beminnen, en deſe andere dieren, die hun vermaeck nemen in het ſlijck, ſouden geenſints van hun gevoelen zyn. Dit ſijn beeſten, het is waer, maer de perſoonen, die den dreck van de Sneppen ſoo gaerne eeten, en die van de Crabben, en andere dingen, ſeggen niet dat dit onſuyverheden zyn, hoewel ſy ſulcks ſeggen van alles dat uyt de andere dieren komt. Eyndelijck de Muſcus en de Amber ſijn in het algemeen van al de menſchen ſeer geaght, hoewel men weet, dat het maer excrementen en uytwerpſels zyn.

Waerlijck men oordeeld niet van de volkomentheyd der ſtoffe en haer ſuyverheyd, als by rapport en

bericht aen sijn eygene sinnen; en daer komt het van daen, dat de sinnen verschilligh zynde in alle menschen, gelijck wy genoeghsaem hebben uytgeleght, sy noodwendighlijck seer verscheydentlijck moeten oordeelen van de volkomentheyd en suyverheyd der stoffe. Oock de boecken, diese dagelijcks schrijven over hun ingebeeldede volmaecktheden, diese eenige lichaemen toeschicken, sijn nootsaeckelijck vervult met dwaelingen in een soo vreemde en wonderlijcke verscheydentheyd, naerdemael de redeneeringe die sy behelsen, niet steunen als op valsche, verwarde en ongeregelde denckbeelden van onse sinnen.

Het is niet van nooden dat de Philosophen seggen, dat de stoffe is suyver of onsuyver, indien sy niet weeten wat sy enckelijck en precieselijck verstaen, by dese woorden suyver en onsuyver, want men moet niet spreecken sonder te weeten watmen seght, dat is, sonder duydelijcke Ideën en denckbeelden te hebben; de welcke beantwoorden de termen en uytdrucksèlen diemen daer van heeft. Indiense nu dese klaere en duydelijcke denckbeelden aen het een en het ander van dese woorden hadden gehangen; sy souden sien dat het geene sy suyver noemen, somwijlen seer onsuyver is, en dat het geene hen onsuyver schijnt, somwijlen seer suyver sou bevonden worden.

Indien sy wilden, by voorbeeld, dat dese stoffe, de suyverste en volkomenste waere, van dewelcke de partyen en deelen sijn de dunste en lichtste om bewoogen te worden. Het goudt en silver en de kostelijcke gesteenten souden ten alderhooghsten onvolmaeckte lichaemen zyn, en de locht en het vuyr souden in tegendeel seer onvolmaeckt zijn; het geen van het vleesch bedorven wordt en een quaeden reuck krijght, sou als dan in het begintsel van sijn volkomentheyd zijn; en een stinckende krenge sou wel een volkomener lichaem zijn, als het ordinaire vleesch.

Indien

Indien ſy in tegendeel wilden, dat deſe de volkonenſte lichaemen waeren, van dewelcke de partyen en deelen het groffte, vaſtſte en ſwaerſte te bewegen zyn; de aerde ſou veel volmaeckter zyn als het goudt, en de lucht en het vuyr ſouden onvolmaeckte lichaemen zyn.

Indien wy niet willen aen de woorden ſuyver of onſuyver duydelijcke Ideën en denckbeelden hechten, ghelijck ick daer van geſproocken hebbe, ſoo is het geoorloft andere in hun plaetſen te ſtellen; maer indien men meent deſe woorden niet te definieren en bepaelen als door beſinnelijke notiones en kenningen, ſalmen eeuwighlijck alle ſaecken confunderen en verwarren; om datmen noyt de beteeckenis der termen en woorden, die deſelve uytdrucken, vaſt ſtelt. Al de menſchen, ghelijck wy albereets getoont hebben, hebben verſcheydene en verſchillende beſinningen van deſelve voorwerpſelen: men moet dan deſe voorwerpſels niet definieren en beſchrijven door de beſinningen, die men daer van heeft, indien men niet wil ſpreecken ſonder verſtand, en over al verwerringh inbrengen.

Maer in de grond ſietmen niet datter ſtoffe is, al was het die daer de Hemelen van en uyt te ſaemen gebragt zyn, die meer volmaecktheyd in ſich beſluyt als de andere. Alle ſtoffe ſchijnt niet bequaem te zyn, als tot gedaenten en bewegingen; en het is hen ghelijck, te hebben geregelde gedaenten en bewegingen, of ongeregelde. De reden leert niet, dat de Sonne volmaeckter of lichter zy als het ſlijck, of dat de ſchoonheyd van onſe Dichters en Poëten eenigh voordeel hebben op de alderbedorvenſte doode lichaemen: het ſyn onſe valſche en bedriegelijcke ſinnen, die ons het ſelve ſeggen. Men ſchreeuwe daer over ſoo men wil, al deſe ſpotternyen en exclamatien ſyn koud en ſlecht nae de reden daer van ſal ſyn by gebraght.

Dese die niet en konnen als besinnen, gelooven dat de Sonne vol licht is; maer dese die konnen besinnen en redineeren, ghelooven het niet, behoudens dat sy soo wel konnen redineeren als besinnen. Ick ben van een vast gevoelen, dat dese selve, die het meeste sich aen de getuygenis van hunne sinnen gedraegen; in dat gevoelen souden zyn, in het welcke wy zyn, indien sy wel hadden ghemerckt en aghtingh ghenomen op de dingen die wy by gebraght hebben. Maer sy beminnen te seer de bedrieglijckheden van hunne sinnen, en het is te langen tijd, dat sy hun vooroordeel onderdanigh sijn geweest, en hun Ziele heeft sich te verre vergeeten, om te erkennen, dat het geene sy volmaeckt in eenigh lichaem siet, yets sy, dat haer toebehoort.

Het is oock niet tegens dit slach van luyden, dat wy spreecken, wy vragen niet veel naer hun approbatie en toestemminge, of hunne achtinge; sy willen niet hooren, sy konnen dan oock niet oordeelen. Het is genoegh dat men de waerheyd bescherme, en datmen de toestemmingh en achtinge heeft; die naerstiglijck arbeyden om die uyt te vinden; die sich willen verlossen van de dwaelingh van hun sinnen, en een ghebruyck van hun geest maecken, soo veel hen nodigh is. Wy versoecken hen alleenigh, dat sy dese ghedaghten met soo veel aendaght overleggen, als hen mooglijck is, en dat sy oordeelen, dat sy verwerpen en toestaen, Wy stellen ons onder hun oordeel, om dat sy door hunne bespiegelinge, recht van leven of van dood op haer verkregen hebben, dat hen sonder onrecht niet kan tegen gesproocken worden.

TWIN-

TWINTIGSTE HOOFT-STUCK.

Besluyt van het eerste Boeck. 1. Dat onse sinnen ons niet gegeven zijn, als om ons lichaems wille. 2. Datmen moet twijffelen aen het geen ons deselve voorstellen. 3. Dat het geen kleyne saeck is te twijfelen gelijck het behoort.

WY hebben dunckt my genoegh ontdeckt de dwaelingen, daer onse sinnen ons in het gemeen toebrengen, 't sy in aenmerckinge der voorwerpselen, die hen eygen zijn, 't zy in aenmerckinge der dingen die niet konnen begrepen worden als door het verstandt; en ick geloove niet, dat met deselve te volgen, wy in eenige dwaelingh sullen komen te vallen, van dewelcke wy niet sullen erkennen de oorsaeck in de dingen die wy voorgestelt hebben, behoudens datmen deselve wel bespiegele en insie.

1. Wy hebben oock ghesien, dat onse sinnen seer ghetrouw en gheswind zyn, om ons te leeren en in te prenten de rapporten en verghelijckinge die al de ligchaemen, die ons omringen, met het onse hebben; maer dat sy seer valsch zyn in ons van de waerheyd te onderrechten, van het geene de saecken absolutelijck en enckelijck in sich selven zyn: En dat het waere gebruyck datmen daer van hebbe te maecken, is, om sich daer van niet te dienen, als alleen om sijn gesontheyd en leven te bewaeren: en datmense niet genoegh verachten kan, wanneer sy sich willen verheffen, soo verre als sich de geest of ziele te willen onderwerpen. En dat is de voornaemste saecke die ick wensche, datmen wel onthoude van dit gantsche eerste boeck; dat wy weeten en wel begrijpen, dat onse sinnen ons niet gegeven zyn als tot bewaeringe van ons lichaem, in

welcke

welcke gedachten men ſich ſterck maecken moet, en datmen ander onderſtand moet ſoecken als het geene ſy ons geven, om ons van deſe onſe onweetentheydt te verloſſen.

Indien'er yemand ghevonden word, gelijck ſonder twijffel maer te veele ſullen ghevonden worden; die van deſe laetſte voorſtellingen, aengaende de dingen, die wy geſeght hebben, niet ſullen voldaen zyn, maer komen in eenigh miſvertrouwen van hunne ſinnen; en indienſe niet volkomentlijck konnen verwerpen het aenbrengen, dat ſy ons doen van de dingen, men verſoeckt hen alleenighlijck, dat ſy met ernſt twijffelen, of deſe rapporten en voorſtellingen t'eenemael waeraghtigh zijn.

2. En waerlijck my dunckt ghenoegh tegens redelijcke menſchen geſeght te hebben, om hen te minſten eenigh naerbedencken in den geeſt te brengen, en by gevolge om hen op te wecken, ſich van hunne vryheyt te bedienen, anders als ſy tot noch toe gedaen hebben. Want indienſe in eenige twijffelinge komen te vallen, of de voorſtellingen en rapporten van hun ſinnen waer ſyn, ſoo konnen ſy oock met meerder ghemack hun toeſtand wederhouden, en ſich alſoo verhinderen van in de dwalingen te vallen, in dewelcke ſy tot noch toe gevallen znn; voornaementlijck indien ſy gedencken aen den regel, die in het begin van dit Tractaet ghevonden word: *Datmen noyt een volkomen toeſtand moet geven als aen de dingen die t'eenemael blijckelijck zijn, en dewelcke men niet kan laeten toe te ſtaen, ſonder ſeeckerlijck te erkennen, datmen een quaet gebruyck van ſijn vryheyd maecken ſou, indien men die niet toeſtond.* 3. Voor de reſt, datmen ſich niet inbeelde, datmen weynigh gevordert heeft, indienmen alleenigh geleert heeft te twijffelen. Het is ſoo kleynen ſaeck niet als men meent met reden en verſtandt te konnen twijffelen: want wy moeten alhier ſeggen, datter groot onder-

heyd is tusschen twijffelen en twijffelen. Men twijfelt wel met drift en een rouwigheyd, uyt verblindheyd en uyt quaetwilligheyd, oock eyndelijck uyt fantasye, en om datmen twijffelen wil; maer men twijfelt oock uyt voorsichtigheyd en misvertrouwen, uyt wijsheyd en doordringentheyd vanden geest. De Academiten en de Atheisten twijffelen naer de eerste wijse; maer de rechte Philosophen en wijselingen, naer de tweede. De eerste twijfelinge is een twijfelinge van duysterheyd, die niet naer het licht leyd, maer geduerigh daer af treckt; de tweede twijfelingh komt voort uyt het licht, en helpt eeniger maete om het selve op syn beurt voort te breugen.

Dese die niet twijfelen als naer de eerste wijse, weeten niet wat het te seggen is, met verstand te twijfelen. Sy spotten met het geene de Heer Descartes leert van het twijfelen, in het eerste Boeck van syn Metaphysische Meditatien, om dat hem dunckt, dat het niet is als twijfelen uyt phantasye, en datmen niet als in het algemeen heeft te seggen, dat onse Natuere swack, en ons verstand vol van blindheyd is, datmen syn best moet doen, om sich van dese oordeelen te ontslaen, en andere diergelijcke dingen. Sy meenen dat sulcks genoegh is, om sich niet verder van syn sinnen te laeten verleyden, en sich niet meer in 't geheel te laeten bedriegen. Het is niet genoegh te seggen, dat het verstand swack is, men moet het selve syn swackheyd laeten gevoelen. Het is niet genoegh te seggen, dat het selve dwaelinge onderworpen zy, men moet het ontdecken, waer dese dwaelingen in bestaen, en dit is het geene wy gelooven te hebben aengevangen in dit eerste Boeck te doen, met het uytleggen van de Natuere en de dwalingen van onse sinnen. En nu gaen wy ons besluyt vervolgen, om uyt te leggen in dit tweede Boeck de Natuere en de dwalingen van onse inbeeldinge.

Van het onderſoeck der Waerheydt

HET TWEEDE BOECK.

Van de Inbeeldinge.

HET EERSTE DEEL

EN

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. Algemeen denckbeeld van de Inbeelding. 2. Dat ſy twee Faculteyten of geſchiktheden in ſich beſluyt, den eenen Actijf of werckende, en den anderen Paſſijf of lijdende. 3. Algemeene oorſaeck van al de veranderingen die voorvallen in de Inbeeldingh en Imaginatie der menſchen, en het fundament of de grond van dit tweede Boeck.

N het voorgaende Boeck hebben wy gehandeld van de Sinnen. Wy hebben getracht daer omtrent uyt te leggen de Natuere, en naeuwkeuriglijck aen te mercken het gebruyck datmen moet maecken van deſelve. Wy hebben ontdeckt de voornaemſte en algemeenſte dwaelingen, in dewelcke deſelve ons werpen, en hebben getracht in ſulcker voegen hunne macht te bepaelen, datmen veel van deſelve hebbe te hoopen, en niets te vreeſen; indien men deſelve altoos binnen

innen de paelen houdt, die wy hen hebben voorge-
hreven. In dit tegenwoordige Boeck sullen wy han-
elen van de Inbeeldinge, daer ons de natuerlycke or-
ere toe verbind, want daer is sulck een groote over
enstemminge tusschen de sinnen ende inbeeldingen
at men de selve niet behoort van malkander af te son-
eren. Wy sullen oock selfs sien, in het vervolgh,
at dese twee machten tusschen sich selven niet ver-
chillen, als in meer en minder.

Siet hier de ordere, die wy in dit Tractaet sullen
nderhonden. Het is gedeelt in dry deelen, in het
erste leggen wy uyt de Natuerlycke oorsaecken van
le ongeregeltheydt en de dwalingen van onse inbeel-
linge. In het tweede maecken wy eenige applicatien
n toe-eygeningen van dese oorsaecken, aen de alder
gemeenste dwalingen van de inbeeldinge, en wy
preecken oock van de oorsaecken der dwalingen, die
wy Moraal of Zedigh souden konnen noemen. In het
derde spreecken wy van de besmettelycke communi-
catie en overdracht der stercke inbeeldingen.

Indien het meestendeel der dingen die dit Tractaet
behelst, niet soo nieuw zyn als dese, die wy albereyts
geseght hebben, omtrent het uytleggen van de dwa-
lingen der sinnen, sy sullen evenwel geen minder nut-
tigheydt by brengen. De verstandige lieden kennen
altoos genoeghsaem de dwalingen, en selfs de oor-
saecken der dwalingen daer ick van handele, maer
daer zyn weynigh Persoonen die daer reflectie en aen-
merckinge genoegh op maecken. Ick trachte de ge-
heele Werelt niet te onderwijsen, ick onderwijse de
onkundige, en onderrechte of berechte alleenighlyck
de andere, of eerder ick trachte alhier my selven te
onderwysen en te berechten.

1. Wy hebben gesegt in het eersteBoek, dat dewerk-
deelen en Organen van onse sinnen gemaeckt zyn uyt
kleyne dradekens, dewelke uytkomen ter eender sijde,
op

op de uytwendige deelen van het lichaem, en aen de huydt, en ter andere sijde eyndigen naer het midden der harssenen. Dese kleyne dradekens nu konnen bewoogen worden op twee verscheydene wijsen, of aen de eynden die in de harssenen uytkomen, of aen die andere, dewelcke sich naer buyten toestrecken. De Fibren niet konnende bewoogen worden tot aen de harssenen, sonder dat de Ziele yets daer van gewaer word, indien de beweginge begint, van de indrucksel, die de Objecten maecken, op de uyterlyckste eynden van de draedekens van onse senuwen, en deselve sich gemeen maecken en communiceren, tot in de harssenen, als dan besint de Ziele, en oordeelt, dat, het geene sy gevoelt, buyten is, dat is, dat sy besint een voorwerpsel dat tegenwoordigh is. Maer indien alleen de inwendige dradekens worden bewoogen, door den loop der Animale geesten, of op eenige andere wyse, beelt sich de Ziele in, en oordeelt dat het geene sy sich inbeeld, niet buyten is, maer binnen inde harssenen, dat is, dat sy begrypt een voorwerpsel dat niet tegenwoordigh is. Siet daer het onderscheyt, datter is tusschen besinnen en inbeelden.

Maer men moet aenmercken, dat de indruckselen van de voorwerpselen, stercker wercken op de Fibren van de harssenen, als de loop van de Animale geesten niet doen kan: dat het om die oorsaeck is, dat de Ziele meer geraeckt wort door de uytwendige voorwerpselen, diese oordeelt tegenwoordigh te zyn, en als machtigh om haer terstont te konnen laeten genieten, of vermaeck of smarte, als door den loop der Animale geesten: maer dat het ondertusschen somwylen gebeurt in de persoonen die de inbeeldingh seer hevigh hebben, ick wil seggen, die de Animale geesten seer bewoogen en geagiteert hebben, of door langh vasten, of waecken, of eenige heete koortsen, of eenige sotternye, dat dese geesten bewegende de

inwen-

inwendige Fibren van hun harſſenen, met ſulck een kracht als de uytwendige voorwerpſels doen, invoegen deſe perſoonen beſinnen, het geene ſy alleenigh ſich moſten inbeelden, of imagineren; en gelooven te ſien waerlycke voorwerpſelen voor hunne oogen, dewelcke niet zyn als in hun inbeeldinge. Het welcke toont en bewyſt de waerheydt van het geene ick geſeght hebbe, dat de ſinnen en inbeeldingen niet verſchillen als in meer en minder; aengaende het gene in het lichaem voorvalt.

Maer om een duydelycker Idea of denckbeelt voor te ſtellen, moet men weeten, dat ſoo menighmael als'er verandering voorvalt inde gedeelten der harſſenen, daer de ſenuwen eyndigen; het oock gebeurt, datter veranderingh inde Ziel ontſtaet, dat is, 'gelyck wy nu alreets hebben uytgeleght, dat indien in deſe deelen eenige beweginge ontſtaet, die de ordere van haer Fibren verandert, oock eenige nieuwe begrypingen inde Ziele voortkomen. Sy beſint of ſy beelt ſich eenige nieuwe dingen in, gelyck de Ziele niets kan beſinnen of inbeelden dat nieu is, indiener geen veranderingh voorvalt in de Fibren, van deſe ſelve deelen van de harſſenen.

Invoegen dat de faculteyt of geſchicktheydt van inbeelden, of de inbeeldinge ſelve niet beſtaet als inde macht die de Ziele heeft, om ſich verbeeldingen der dingen te formeren en te maecken, voortbrengende veranderingh inde Fibren van dit gedeelte van de harſſenen, die men het principaelſte of vootnaeme gedeelte ſou mogen noemen, om dat het ſelve reſpondeert en uytkomt op al de deelen en partyen van ons lichaem, en deſe de plaetſe is, in dewelcke onſe Ziele onbemiddels en immediatelyck haer ſitplaets houd, indien het geoorloft ſy alſoo te ſpreecken.

2. Waer uyt het klaerlyck blyckt, dat deſe macht die de Ziele heeft, om beelden te formeren,

twee dingen in ſich beſluyt, het eene dat van de Ziele ſelfs en het andere dat van het lichaem afhanght. Het eerſte is de actie, en het bevel van de wille, het tweede is de gehoorſaemheyt die de Fibren de harſſenen en de animale geeſten toedraegen om deſe beelden te plaetſen. Wy noemen ſonder onderſcheyt in dit werck, met den naem van Imaginatie, het eene en het ander van deſe twee dingen, en wy onderſcheydenſe niet door de woorden van *actijf* of *paſſijf*, doende of lydende, diemen hen ſou konnen geven, om dat de ſin van de ſaeck van de welcke wy ſpreecken, genoeghſaem toont, van welcke van deſe twee wy ſpreecken, 't ſy vande *Active Imaginatie* van de Ziele, of de *Paſſive* van het lichaem.

Men bepaelt of determineert als noch niet in het beſonder, welcke deſe principale of voornaeme partye is, daer ſoo even van geſproocken is, eerſtelyck, om dat men deſelve niet oordeelt ſeer nut te zyn, ten tweeden, om dat men de ſelve met geen volkomene ſeeckerheyt kent; en eyndelyck, om dat, niet konnende andere daer van overtuygen, als zynde een ſaecke die men alhier niet ſou konnen bewyſen, wanneer wy ſeer verſeeckert ſouden zyn, welcke deſe principale partye zyn, men gelooft dat het beeter ſy, daer van te ſwygen.

Het ſy dan, volgens het gevoelen van Willis, dat de gemeene ſin, of de *ſenſus Communis*, inde twee kleyne lichaemen, die men noemt Corpora ſtriata, ruſt en plaets heeft, dat de kromten en gebogentheden van de harſſenen bewaeren de gedaenten van de geheuchniſſe, en dat de *Corpora calloſa* of eeldtachtige lichaemen, de plaets of ſtoele zyn van de *Imaginatie* en inbeeldinge: Het ſy dan na het gevoelen van Fernelius, in de pia mater, dat de ſubſtantie der herſſenen in gewickeld is: Het ſy dan, in het glans pinealis van den Heer Deſcartes, of eyndelyck in eenigh ander gedeelte,

deelte, dat tot noch toe onbekent is, dat onse Ziele, haer voornaemste werckingen doet, wy bekommeren ons daer niet seer mede. Het is genoegh, en het is volkomentlyck noodigh, datter een voornaem gedeelte sy, en dat de gront van het systema, of de tsamenstellingh van Descartes vast stae. Want wy moeten wel waernemen, dat indien hy sich mocht hebben bedroogen, in dit bysonder stuck van de *glans Pincalis*, het welcke ick geensints kan gelooven, hoewel het selve niet t'eenemael sy, gelyck hy het beschreven heeft, sulcks evenwel geen hinder aende grondt van syn systema kan toebrengen, van het welcke men evenwel dese nuttigheyt sal konnen trecken, als men van het waere sou konnen verwachten, om voort te gaen in de kennisse van den Mensch.

3. Naerdemael dan de inbeeldinge niet bestaet als in de kracht die de Ziele heeft, om sich beelden der dingen te formeren, en de selve in te drucken, om soo te spreecken, inde Fibren van syn breyn, en dat des te meerder, als de voetstappen van de Animale geeste te grooter en te duydelycker sullen zyn, sal de Ziele de voorwerpselen stercker en duydelycker inbeelden. Nu even gelyck als de breedte, de diepte, en de netticheyt van de trecken van een gesnedene plaet, hangt aen twee dingen, aen de kracht, met dewelcke het groot yser werckt, en de gehoorsaemheyt die het koper toont: alsoo oock, de diepte en nettigheydt der voetstappen van de inbeeldinge, hanght aen twee oorsaecken, te weten aen de kracht en het vermogen van de animale geesten, en de gestaltenis van de Fibren der harssenen: en het is de verscheydentheydt die men vint in dese twee dingen, die by nae al dit groote onderscheyt, dat wy onder de geesten en verstanden vinden maeckt.

Want het valt seer licht reden te geven van al dese verscheydene Characters van geesten en verstanden,

die men inde menschen ontmoet;aen d'eene sijde door de overvloet en het gebreck, door werckelyckheyt of slapheyt, door grof heyt of kleynheyt van de Animale geesten : en aen de andere sijde door de delicatesse of tederheyt, en de rouwigheyt of grofheyt, door de vastigheyt en de droogte, door de gemackelyckheyt of ongemackelyckheydt om te buygen, inde Fibren van de harssenen, en ten laetsten door de over een komst, en betreckinge die dese Animale geesten konnen hebben, met dese Fibren. En het sou niet qualyck te passe komen, dat een yeder terstont trachte sich in te beelden al de verscheydene versaemelingen van dese dingen, en dat men sich selven voegde en sette, op al dese verscheydentheden die men onder de geesten vind, om dat het altoos nutter en selfs aengenaemer is, zyn gebruyck van de reden te maecken, en sich altoos te gewennen, de dingen te sien in haer eygene grond, en die door haer selven te ontdecken, als deselve te laeten bederven door en in de ledigheyt, en deselve niet passende als op dingen die geheel bestelt en ontwart zyn, behalven dat men sulcke tedere en fijne dingen vint in het onderscheyt der geesten en verstanden, datmen deselve somwylen wel kan ontdecken, en gevoelen voor sich selven, maer die aen andere vertoonen noch doen gevoelen kan.

Maer eyndelyck om uyt te leggen, soo veel als men kan, al dese onderscheydentheden der geesten, en om te beter te remarqueren en te bemercken in het sijne selve, de oorsaeck van al de veranderingen die men in verscheydene tyden verneemt ; soo dunckt my dienstigh in het gemeen te seggen, en by te brengen de oorsaecken van al de veranderingen die voorvallen inde Animale geesten en de Fibren van de Harssenen, om dat wy alsoo sullen ontdecken al die geene, die sich in de inbeeldinge bevinden.

De Mensch blyft niet lange sich selven gelyck. De

ge-

geheele werelt heeft overvloedige proeven en inwendige blycken van syn onstantvastigheyt: wy oordeelen somwylen op een andere wyse, van een en deselve onderwerpsels: in een woort, het leven van den mensch, bestaet niet als in de circulatie van het bloet, en een andere circulatie van gedachten en genegentheden.

Quod pretiit, spernit, repetit quod nuper omisit,
Æstuat & vitæ disconvenit ordine toto.

Dat eertijds was sijn wenlch, versmaet hy en
hy acht,
Nu hoogh, dat oyt hy heeft verworpen en veracht,
Hy woelt en swoeght in 't wilt, en al sijn gantsche leven,
Is maer onorder, onbestelt en gants oneven.

En het schynt, dat men syn tydt niet veel beter besteden kan, als met de oorsaeck van dese veranderingen op te soecken, en alsoo te leeren ons selven te kennen.

TWEEDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de Animale geesten, ende veranderingen de welcke sy in het gemeen onderworpen sijn.* 2. *Dat de Chylus of de gyl naer het harte gaet, en dat de selve veranderinge toe breught aen de geesten.* 3. *Dat de Wijn het selfde doet.*

AL de geheele werelt komt daer in meest over een, dat de Animale geesten niet zyn als de dunste en aldermeest geagiteerde en gedreve-

ne gedeelten van het bloet,dewelcke voornaementlyk gesubtiliseert en geagiteert,gedunt en bewogen word door de fermentatie en opgistinge die het selve in het hart ontfanght; en door de geweldige beweginge der Musculen, uyt de welcke het selfde hart bestaet: Dat dese geesten, met de rest van het bloedt door de arterien, tot in de harssenen worden gebracht, en datse aldaer worden gesepareert en gescheyden, door eenige parthyen, die tot dien dienst geschickt zyn, daer men als noch niet wel in over een komt.

Hier uyt moet men besluyten, dat indien het bloet seer dun en subtyl is, men des te grooter overvloet van Animale geesten heeft, en dat indien het bloet grof is, men daer minder by heeft. Dat indien het bloed bestaet uyt parthyen dewelcke lichtelyck in het Hart konnen aengestoocken of seer gemackelyck bewogen worden, de geesten die in de harssenen zyn ten alderuyterste verhit en geagiteert sullen werden, in tegendeel, indien het bloet in het Hart niet genoegh fermenteert, dat de Animale geesten slap en flauw sonder werckinge en sonder kracht sullen zyn. En eyndelyck, dat naer de vastigheyt, die men sal bevinden in de parthyen van het bloet, de Animale geesten oock meer en minder vastigheydt en bestendigheydt sullen hebben, en by gevolgh oock meer of minder kracht in hunne bewegingen, maer wy moeten dese saecken meer in het lange verhandelen, en voorbeelden en onwederleggelycke ondervindingen by brengen, om de waerheyt gevoelycker daer van te doen erkennen.

2. Het gesagh der Ouden heeft niet alleen de geest van eenige ingenomen, maer men sou selfs konnen seggen, datse hen de oogen geslooten heeft, want daer zyn als noch eenige persoonen, soo vol van eerbiedigheyt, of eerder soo hartneckigh voor de oude opinien en meeningen, datse geen dingen willen aensien, diese selfs niet souden konnen tegenspreecken, indien het hen beliefde de oogen te openen. Men

Men siet daegelycks persoonen, die genoeghsaem door hun lesen en studeren geacht zyn, die boecken maecken, en openbaere vergaederingen en by een komsten leggen en maecken, tegens de sienlycke en tastelycke ondervindingen, van de circulatie en ommeloop van het bloedt, tegens het gewicht, en de *Elastÿcke* kracht van de Locht, en andere diergelycke dingen meer. De ondervindingh gedaen door Mr. Pequet, dewelke wy alhier wel van noden sullen hebben, is van het getal der selver, die niet ongeluckig zyn, als, om datse niet eerder in de werelt geweest, of met een eerwaerdige baert, om soo te spreecken, voor den dagh gekomen zyn. Wy sullen evenwel niet laeten, ons daer van te dienen: en vresen niet, dat de luyden van oordeel en verstant daer yets tegen sullen hebben.

Volgens dese ontdeckingh, is het seecker, dat de Gyl niet terstont door de ingewanden en gedarmten naer de Lever, langhs den wegh der Mereraische aderen gaet, gelyck de Ouden hebben gelooft; Maer dat de selve het gedarmte door de Melckaderen door gaet, en by gevolge in eenige bewaervaeten komt, daer de selve alle op uyt komen. Datse van daer door het Canael van de borst, langs de wervelbenen van de rugge opklimt, en sich vermenght met het bloet in de Axillaire en Oxel aderen, dewelcke in de bovenste tronck van de *Vena cava* en holle aderen ingaet, en alsoo met het bloet vermeught in het Hart komt. Waer uyt men moet besluyten, dat het bloet vermenght met de gyl, zynde seer verscheyden van het ander bloet, dat nu alreets verscheyde malen het Hart is doorgegaen, de animale en Ziellycke geesten, die daer maer de alderdunste deelen van zyn, oock seer verscheyden moeten zyn, in de persoonen die vasten, of in die, die komen van goet cier te maecken. Oock, dewijl tusschen de spyse en den dranck, vau dewelcke men sich dient, een oneyndelyck verschil is, en oneyndelyck ver-

verscheydene soorten gevonden wort, en selfs dat die geene, die sich daer van dienen, het lichaem verscheydentlyck gestelt hebben. Twee persoonen, die te saemen gemiddaghmaelt hebben, en van een selfde Tafel op staen, voelen verscheydene en andere veranderingen, in de geschicktheyt en faculteyt van hun inbeeldinge, en dat in sulck een groote verscheydentheyt, dat het niet mooghlyck is die te beschrijven.

Het is waer dat dese, die in een volkomene gesontheyt zyn, sulck een volkomene *Digestie* en verteeringe van spyse maecken, dat de gyl, komende in het Harte, daer de warmte by nae niet van vermindert of vermeerdert, en dat het bloet aldaer, by na op de selve wyse blyft te fermenteren en te gisten, invoegen dat hunne animale of Ziellycke geesten, en by gevolge hun geschicktheyt van innebeeldinge, by naer geen veranderinge gevoelt. Maer aengaende de oude en bedaegde luyden en dese die sieckelyck zyn, sy vermercken in sich selven, seer merckelycke veranderingen, naer de maeltijd. Sy worden meest alle slaeperigh, of ten minsten hun inbeeldinge wort seer flaeu en heeft geen leventheyt noch veerdigheyt meer: sy begrypen niets onderscheydentlijck: sy konnen sich niet appliceren of eygenen aen yets wat het oock sou mogen zyn; in een woordt sy zyn heel anders, als sy voor heen geweest zyn.

3. Maer op dat dese die sterck en gesont zyn, oock personele proeven en bewysen, van het geene wy gesegt hebben, mogen ontfangen, behoeven sy niet als opmerckinge te nemen op het gene hen is gebeurt, wanneer sy meer als ordinaris Wyn gedroncken hebben, of het geene hen gebeuren sal, wanneer sy niet als Wyn op de eene, en niet als waeter op de andere maeltyt gedroncken hebben. Want wy zyn verseeckert, dat indiense niet t'eenemael ongevoeligh zyn, of hun lichaem niet t'eenemael van een buyten ordi-

naire

naire stoffe is opgeleght, sy terstont vrolyckheyt of eenige kleyne ontlaetinge, of eenige andere toevallen sullen gevoelen en vermercken.

De Wyn is soo vol van geesten, dat het by nae al als opgemaeckte en volkomene animalen en Ziellycke geesten zyn, datter in is, maer geesten die wat libertyn en vryachtigh zyn, en sich niet gaerne de ordere van de wille onderwerpen, ter oorsaeck van hun soliditeyt en vastgesteltheyt, als mede hun seer groote agitatie en beweginge, alsoo brenght sy oock voort, grooter bewegingen en agitatien in de inbeeldinge, en al de deelen van het lichaem, als de spyse en andere dranck, selfs in de alder vigoureuste en welgesteltste Menschen. Sy weet hen een pooter te setten * om te spreecken als Plautus spreeckt, en Horatius beschryft de werckingen daer van te wel, om die hier niet by te brengen.

Quid non Ebrietas designat? operta recludit:
Spes jubet esse ratas: in prælia nudit inermem;
Sollicitis animis omis ex imit: ad docet actes.
Fæcune calices quem non fecere disertu?
Contracta quem non in Paupertato solutum?

Dat is:

Wat werckt den dronck niet al, sy opent hart en
mont,
Sy stelt de hoop gewis en op een vaste gront,
Den wereloosen geeft sy 't vinnigh stael in handen,
Een hart vol droeve sorgh, ontlast sy van zyn
banden,

* Vinum luctator dolosus est,

Sy leert u konſt op konſt, een vollen kroes wie ſal
Die niet doen ſpreecken, met een ſwier en met een val?
Wat menſch is in gebreck en armoed ſoo bedrongen,
Die ſy niet loſt den bandt, waer in hy ſit bedwongen?

Het ſou licht genoegh vallen, reden te geven van de voornaemſte werckingen, die de vermengingh van de gyl met het bloet voortbrenght, inde Ziellycke geeſten, en in gevolge in de harſſenen, jae inde Ziele ſelve: gelyck oock, waerom de Wyn vervrolyckt, waerom die een ſeeckere leventheydt van geeſten maeckt, wanneer men deſelve in matigheydt gebruyckt; waerom ſy metter tyd die verſtompt, wanneer men daer te veel van gebruyckt: waerom men dudoorigh is naer de maeltyt, en van veel andere dingen, van de welcke men ordinaerlyck ſeer belacchelycke redenen geeft. Maer behalven dat wy ons alhier niet als een natuerwyſe draegen; ſou het ons van nooden zyn, eenige verbeeldinge van de Anatomia en kennis van de harſſenen te maecken, of wel eenige ſuppoſitien en ſtellingen, gelyck de Heer Deſcartes maeckt, in zyn Tractaet van den Menſch, ſonder de welcke men ſich niet ſou konnen verklaeren. Maer eyndelyck, indienmen met aendacht het Boeck leeſt, dat hy over deſe ſtoffe gemaeckt heeft, men ſal ſich ſelven, over deſe vraeghſtucken genoeghſaem konnen voldoen, om dat hy al deſe dingen uytleght, of ten minſten daer kenniſſe genoegh van geeft, om ſich ſelven daer nae te verklaren, en by beſpiegelingh in Meditatie voor te ſtellen, behoudens dat men eenige kenniſſe van zyn principien en gronden heeft.

DER-

DERDE HOOFT-STUCK.

Dat de locht, diemen uyt en in ademt, oock veranderingh in de geesten maeckt.

DE tweede algemeene oorsaeck van de veranderingh, die in onse animale en ziellijcke geesten voorvallen, is de locht, dewelcke wy in en uyt ademen. Want hoewel deselve ten eersten sulcke merckelijcke indrucksełen niet maeckt als de Gijl, soo doet deselve evenwel van langer handt het geen de sappen en de spijse in weynigh tijds doen. Dese lucht komt door de scheuten van de Aspera arterie of strot, in die van de Arteria venosa, en van daer verminghtse sich en fermenteert met de rest van het bloet in het hart, en volgens haer bysondere dispositie en die van het bloed, brenght seer groote veranderingen in de animale en ziellijcke geesten, en by gevolge in de inbeeldende faculteyt voort.

Ick weet datter eenige persoonen zyn, die dese gemeenmaeckinge van de locht met het bloed niet willen gelooven, om dat sy met de oogen niet konnen ontdecken in de scheuten van de trachea of stroote, en in die van de arteria venosa, de passagien en doorgangen, door dewelcke dese locht sich communiceert en mede deeld. Maer het is niet noodigh dat de actie of werckingh van de geest sich ophoud met die van de sinnen. Hy kan doordringen het geen voor hen inpenetrabel en ondoorganckelijck is, en sich hegten aen dingen die by hen niet te vatten zyn. Het is ongetwijfelt, datter geduerigllijck eenige deelen bloeds vande scheuten der Vena arteriosa in die van de Trachea arteria overgaen; de reuck en de vochtigheyd van den adem betoonen sulcks genoegh, en ondertusschen syn evenwel

wel de passagien en doortochten onsichtbaer en onnaespoorlijck. Waerom souden dan de kleyne en subtijle deelen van de locht uyt de scheuten of tacken van de Trachea arteria, niet in die van de arteria venosa konnen overgaen; hoewel men dese passagien van dese communicatie niet naespooren kan. Eyndelijck daer transpireeren en ademen uyt door de Poren en sweetgaten der arterien en van de huyt, veel meer humeuren en vochtigheden, alsser gaen door eenige andere passagien en uytgangen van het lichaem; en de Metalen selve hoe vast en solide sy zijn, hebben de Poren en sweetgaeten soo enge niet, datmen in de Natuere geen lichaemen vind, die kleyn genoegh zyn, om daer een vryen doorgangh door te vinden, om dat andersints dese sweetgaeten geslooten souden worden.

Het is waer, dat de groove en de tackige partyen van de locht, door de ordinaire Poren en sweetgaten der lichaemen niet souden doorkoomen, en dat het waeter selve, hoewel seer grof van deelen, sou konnen inglyen door wegen, voor de welcke dese locht sou blijven staen. Maer wy spreecken alhier niet van de grove deelen en tacken van de locht. Dese syn soo het schijnt te onnut voor de fermentatie en opwellingh. Wy spreecken niet als van de kleynste, stijfste en steeckende deelen, en die geene of gantsch weynige tacken hebben, die hen te rugge konnen houden, om dat dese tot dese fermentatie des bloeds bequaemer zyn.

Ick sou ondertusschen konnen verseeckeren op trou en geloof van den Heer Silvius, dat selfs de grofste locht door de Trachea arteria in het hert komt; dewijl hy selve verseeckert, dat hy die heeft sien passeeren, door de vond van den Heer Swammerdam: want het is redelijcker te ghelooven een persoon, dewelcke seght, ick hebbe sulcks gesien, als een millioen andere, die in de locht spreecken: De alderdunste deelen van de locht, die wy uyt en in ademen, gaen dan in ons harte,

harte, en onderhouden sich aldaer met het bloed, de Gijl, het vyer dat het leven en de beweginge aen ons lichaem geeft; en volgens hun verscheydene hoedaenigheden, brengen groote veranderingen in de fermentatie en opwellinge van ons bloed, en in de animale en ziellijcke geesten.

Wy erkennen dagelijcks de waerheyd van het selfde, door de humeuren, vochtigheden ende verscheydene Caractera of merckteeckenen van geest in de liedenden van verschydene landen. De Gasconiers, by voorbeeld, hebben een gheheel andere inbeeldinge als de Normannen. Die van Rouanen, van Diepe en de Piccarts van de onder of laege Normannen, hoewel sy mrlkanderen al seer naer gelegen zyn. Maer indien men aenmerckt de lieden die in afghelegene landen woonen, men vind daer vry grooter onderscheyd in, gelijck als tusschen een Italiaen, een Nederlander of een Hollander. Kortelijck daer syn eenige plaetsen van overlange vermaert, door de wijsheyd vau hunnen landaerd, en andere door hunne bottigheyd, ghelijck Theman, *a.* en *b.* Athenen door hun wijsheyd, en Theben en Abdera door hun bottigheyd.

a. Isser geen meer wijsheyd in Theman. *Ierem. cap. 49. vers. 7.*

b. Athenis tenue cœtum, ex quo acutiores etiam putantur Attici, Crassum Thebis. Cic. de fato.

c. Ab deritanæ pectora plebis habes Mart. Bæotum in craßo jurares aere natum. Hor.

VIERDE

VIERDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de veranderingen der geesten, veroorsaeckt door de Senuwen, die in het Hart en in de Longe koomen.* 2. *Van dese dewelcke word veroorsaeckt door de Arterien, die gaen naer de Lever, de Milt en de ingewanden.* 3. *Dat alsulcks geschied tegens onsen wille, maer dat sulcks niet kan geschieden sonder een voorsienigheyd.*

DE derde oorsaeck van de veranderingen, die de animale geesten bevallen, is de ordinaerste en de werckelijckste van allen, om datse de oorsaeck en oorspronck van alle de lijdingen is, en die geene is, die deselve onderhoudt en versterckt. Om het selfde wel te begrijpen, moetmen weeten, dat het vijfde, sesde, en achtste paer senuwen, het meeste gedeelte van hunne tacken in de borst uytschieten, en in den buyck, alwaer sy een seer nut gebruyck hebben tot bewaeringe van het lichaem, maer seer gevaerlijck voor de Ziele, om dat dese senuwen niet af hangen in hun actie van des menschen wille, gelijck als dese, dewelcke dienen tot beweginge der armen, der beenen, en andere uytwendige deelen van het lichaem; en sy veel meer op de Ziele wercken, als de Ziele op hen.

1. Men heeft dan te weeten, dat verscheydene tacken van het achtste paer senuwen sich werpen tusschen de Fibers van de voornaemste van alle musculen en spieren, dewelcke is het hart; datse desselfs openingen, als oock haer oorkens en haer arterien omringen; datse sich selfs in de substantie en selfstandigheyd van de longe indringen, en alsoo door hunne verscheydene bewegingen, seer merckelijcke veranderinghen in het

bloed veroorsaecken. Want de Zenuwen, dewelcke syn verspreyt tusschen de Fibren van het harte, doende deselve sich somwijlen uytbreyden, somwijlen weder intrecken met al te grooten geweld en vaerdigheyd, drijven het bloed opwaerts naer het hooft, en naer al de buytenste partyen, van het lichaem in overvloet, en met een buyten ordinair geweld; en meenighmael, doende deselve zenuwen een geheel strijdige werckinge. De zenuwen, die de openingen van het hart, haer oorkens en haer Arterien omringen, doen, ten naesten by het selfde werck, als de registers, met dewelcke de Chymisten de hitte van hunne ovens matigen, en de Robinetten, daer men sich van dient in de Fontainen, om hunnen loop te reguleeren. Want het gebruyck van dese zenuwen, is te sluyten en te openen op verscheydene wijse de openingen van het hart; oock te verhaesten en te vertragen den ingangh en uytgangh van het bloedt, en de warmte te vermeerderen of te verminderen. Eyndelijck de zenuwen die door de longen verspreyt zyn, hebben oock het selfde gebruyck; want de longe zynde ghemaeckt alleenigh uyt tacken van de Trachea arteria of long-pijp; en van de vena arteriosa, en de arteria venosa, de eene met de andere onderstrengelt, soo is het blijckelijck, dat de zenuwen, dewelcke in haere substantie syn verspreyt, door hun t'saementreckinge verhinderen, dat de locht met te veel vryheyd, de tacken van de Trachea arteria passeeren, of het bloed van deselve uyt de vena arteriosa, in de arteria venosa, om te komen in het hart. En alsoo vermeerderen of verminderen dese zenuwen oock de warmte en de beweginge van het bloed, volgens hun onderscheydene agitatien en werckingen.

Wy hebben seer blijckelijcke voorbeelden in al onse lijdingen van dese verscheydene trappen van warmte van ons hart. Wy voelen deselve ooghschijnelijck

ſich verminderen en vermeerderen meenighmael op eenen ſtondt, en ſelfs daeromme, om dat wy valſchelijck oordeelen, dat onſe beſinningen zyn in de deelen van ons lichaem, ter gelegentheyd van dewelcke wy die hebben, gelijck in het eerſte Boeck is uytgeleght, hebben verſcheydene Philoſophen, jae by naer alle ſich in gebeeld, dat het herte de voornaemſte ſtoel en woonplaets van de lijdingen der Ziele was, en dit is noch het aldergemeenſte gevoelen.

Om dat nu de faculteyt van te inbeelden, groote veranderinge ontfanght door deſe, dewelcke omtrent de animale geeſten geſchiet, en de animale geeſten ſeer verſcheyden zyn, volgens de verſcheydene fermentatie van het bloed, dewelcke in het herte geſchied, kan men lichtelijck erkennen de oorſaeck, waerom de gepaſſioneerde en driftige perſoonen ſich de ſaecken anders inbeelden, als deſe, dewelcke die in koelen bloede bemercken en aenſien.

2. De andere oorſaeck, die veel helpt, om deſe buyten ordinaire fermentatien van het bloed in het harte te verminderen en te vermeerderen, beſtaet in de actie en werckinge van verſcheydene andere tacken van deſe zenuwen, van dewelcke wy gheſproocken hebben.

Deſe tacken verſpreyen ſich door de lever, die het dunſte gedeelte van het bloed in ſich heeft, of het geene men ordinaerlijck de galle noemt; door de milte, die men 't grofſte bloet, of de Melancolia noemt; door het Pancreas, het welcke een ſuer ſap, ſeer bequaem tot de fermentatie, in ſich behoudt; door of in de Mage, de darmen en andere partyen, die de gyl in in ſich hebben: eyndelijck ſy breyden ſich uyt in al de deelen, die yets konnen toebrengen, om de fermentatie van het bloed in het harte te veranderen. Selfs de arterien en de aders ſynder mede verbonden en omcingelt, gelijck de Heer Willis ſulcks heeft ontdeckt

van

van de onderste tronck der groote arterie, die dicht by het herte, daer mede is gebonden, van de Axillare of Oxel arterie aen de rechter sijde, van de vena emulgens en eenige andere meer. Dewijl nu het gebruyck der zenuwen is, de partyen op verscheydene wijsen, daerse aen vast zyn, te agiteeren, valt het licht genoeg te erkennen, hoe, by voorbeeldt, de Zenuwe die de lever omcingelt, kan, met sich te sluyten, een groote meenighte galle in de aderen en het canael of goote van de galle doen loopen, dewelcke zynde vermengt met het bloed in de aderen, en met de Gijl, door de Gal-blaes gaet tot in het herte, en verweckt aldaer een boven ordinaire warmte of hitte. En alsoo in seeckere passien of driften, koockt het bloed gelijck als in de arterien en aderen, de hitte verspreydt sich door het geheele lichaem, het vuyr klimt op tot in het hooft, en het selfde word vervult met sulck een meenighte van animale geesten, die al te woelende en al seer geagiteert en ghedreven worden, datse op een woeste wijse verhinderen de inbeeldinge, sich eenige andere dingen voor te stellen, als dese, van dewelcke dese geesten de indrucksselen en de beelden in de harsenen maecken, dat is, aen eenige voorwerpselen te dencken, als alleen aen dese van de passie, die alsdan de overhand heeft.

Het is op deselve wijse met de kleyne zenuwen, dewelcke naer de milt gaen, of naer andere deelen, dewelcke een grover stoffe in sich hebben, die soodaenig de warmte of de beweginge niet onderworpen is. Dese maecken de inbeeldinge t'eenemael flaeuw, slap en als slaperigh, doende onder het bloed yets van dese stoffe loopen, dewelcke recht strijdigh is met dese, daer wy van gesproocken hebben.

Aengaende de zenuwen, die de arterien en aderen omringen, hun gebruyck is te verhinderen, dat het bloed doorgae, en het selve alsoo te doen in de plaetsen

vloeyen, daer het een vryen toegangh heeft. Alsoo het gedeelte van de groote arterie, dat het bloed bestelt, aen al de partyen en deelen, dewelcke onder het herte leggen, zynde gebonden en gesslooten door dese senuwen, soo moet het bloed noodsaeckelijck in grooter overvloed naer het hooft opstijgen, en aldaer alsoo veranderingh in de animale geesten, en by gevolgh in de inbeeldinge veroorsaecken.

3. Men heeft nu wel aen te mercken, dat al het selve niet geschied, als by wijse van Machine of werck-tuygen. Ick wil seggen, dat al de verscheydene bewegingen van dese zenuwen, in alderhande lijdingen en passien niet gebeuren door het bevel vande wille, maer in tegendeel geschieden sonder haer ordere, jae selfs tegens haere ordere en begeerte: invoegen dat een lichaem sonder ziel, zynde gedisponeert en bestelt als een gesont lichaem van een mensch, bequaem sou zyn om al dese bewegingen, die de passien en lijdingen, die wy onderworpen zyn versellen, uyt te voeren, en dat alsoo de beesten deselve konnen hebben, als deselve al niet waren als enckele en suyvere Machinen of werkstellingen.

Dit is het dat ons moet verwondert stellen over de onbegrijpelijcke wijsheyd, van hem die al dese resorten en raderen soo wel bestelt en geordonneert heeft, dat het genoegsaem zy, dat een voorwerpsel de Optische of gesicht-zenuwe maer bewege, op sulcke of sulcke maniere, om soo veel verscheydene bewegingen in het hart, in de andere inwendige deelen des lichaems, en selfs in het ghelaet te veroorsaecken. Want men heeft ontdeckt zedert eenigen tijdt herwaerts, dat deselve zenuwe, die eenige tacken in het hart en andere inwendige deelen verspreyt, oock eenige van sijn tacken de oogen, de mont en andere deelen van het gesicht meede deelt. Invoegen geen passie of lijdinge van binnen kan veroorsaeckt of verweckt worden, die

sich

h uytwendigh niet vertoont; om datter geen beegingh kan ſyn in de tacken en ſcheuten die naer het art gaen, ſonder datter eenige ſich vertoonen in deſe, welcke over het aengeſicht verſpreyt zyn.

De overeenkomſt en Sympathie, die men vind tuſhen de ſenuwen van het aengeſicht en eenige andere, ie op andere oorden van het lichaem uytkomen, dieien niet noemen kan, is noch veel aenmerckelijcker; n het geen deſe groote overeenkomſt maeckt, is dat e kleyne zenuwen, die in het aengeſicht komen, niet nders zyn als tacken van die geene, die naer om laege limt, gelijck als in andere paſſien en lijdingen. Inien, wanneer men door eenige violente of geweldie paſſie en lijdinge word aengetaſt, men reflexie en enmerckinge wil nemen op het geene men in het ingewand gewaer word, als mede op d'andere deelen des ichaems, daer ſig de zenuwen invoegen, als mede op de veranderingh van het gelaet, die deſelve drift vergeſelſchappen, en indien wy dan wel bemercken, dat al deſe byſondere agitatien en bewegingen van onſe zenuwen t'eenemael involuntair en ongewilligh zyn, en datſe geſchieden ſelfs tegen alle tegenſtant van onſe wille, ſullen wy geen groote moeyten hebben, om ſich te laeten innemen door de enckele uytlegginge, die wy aengaende al deſe overeenkomſt en betreckingen der ſenuwen hebben gedaen.

Maer indienmen naerder de reden en het eynde van al deſe dingen onderſoeckt, ſalmen daer in ſoo veel ordere en ſoo veel wijsheyd vinden, dat een aendaght die maer een weynigh ernſtigh is, bequaem en machtigh ſal zyn, om de perſoonen, die ſelfs het meeſt aen eenen Epicurus en aen eenen Lucretius hangen, te overtuygen, datter een voorſienigheyd is, die de weereld regeert. Wanneer ick een uurwerck ſie, heb ick reden te beſluyten, datter een intelligentie en verſtandelijckheyd zy, naedemael het onmogelijck is,

dat het geval al dese raderen sou hebben konnen voort brengen en in ordere stellen. Hoe sou het dan konnen mooghlijck zyn, dat het geval en de ontmoetinge der Atomen, machtigh en bequaem souden zyn in al de menschen, en in al de de dieren te wercken het geen ick uytgeleght hebbe; en dat de menschen en de dieren andere souden teelen, die hen soo t'eenemael gelijck zyn. Alsoo is het oock belachelijck te dencken of te seggen, gelijck Lucretius; dat het geval heeft gemaeckt al de deelen, die den mensch opmaecken, dat de oogen niet syn gemaeckt om te sien; maer dat men goedt gevonden heeft te sien om datmen oogen had, en alsoo mede van de andere deelen des lichaems. Siet hier sijne eygene woorden.

Lumina ne facias oculorum clara creata.
Prospicere ut possimus, & ut proferre viri
Proceros passus, ideo fastigia posse
Surarum ac feminum pedibus fundata plicari.
Brachia tum porrò validis exapta lacertis
Esse, manusque datas, utraque ex parte ministras.
Ut facere ad vitam possimus quæ foret usus.
Cætera de genere hoc inter quæcunque precantur,
Omnia per versa præpostera sunt ratione.
Nil ideo natu' st in nostro corpore ut uti
Possimus, sed quod natum est id procreat usum.

Dat is,

En denckt niet dat u zy het helder licht der oogen,
Geschaepen, op dat ghy door 't selfde sien soud moogen,
Of dat u beenen zijn voorsien met knie met kuyt,

Op dat ghy die ter gangh ſoud konnen ſteec-
ken uyt.
Of dat u armen ſijn ghemaeckt aen beyde
ſijden
Met ſtercke ſpieren, die den arbeydt konnen
lijden,
Op dat hun handen u ten dienſt ſtaen, om ter
noot,
Uw levens noodtdruft u te brenghen in den
ſchoot.
Al wat van deſe ſlagh men ſich ſoeckt wijs te
maecken,
Sijn niet als ongeleerde en averrechtſche ſaec-
ken.
Niet iſſer, dat in ons geſchaepen is, op dat
Men daer een goed gebruyck ten oorbaer uyt
bevat,
Maer dat gebooren is, dat leert ons onder-
vinden,
Hoe wy tot ons gebruyck, dat tuygh aen ons
verbinden.

Men moet een vreemde af keerigheyd van de Goddelijcke voorſienigheyd hebben, om ſich ſoo vrywilligh blind aen te ſtellen, uyt vreeſe van te kennen, en om te trachten ſich ongevoelijck te maecken, ſelfs tegens ſulcke krachtige proeven en bewijſen, als ons de Natuere ſelfs voortbrenght. Het is waer, dat, wanneer men eenmael ſoeckt de goddeloose en den hartneckige te maecken, gelijck de Epicureen hebben gedaen, men ſich terſtond in de duyſterniſſen begraeven vind, en niet en ſiet, als een valſch ligt, datmen

ſtoutmoedelijck de klaerſte en blijckelijckſte ſaeck[...] loochend, en met een meeſterlijck geſag én ſtijve kae[...]ken, die dingen, die het meeſte van de waerheyd [...]zyn, vaſt ſtelt en verſeeckert.

Lucretius, die ick daer ſoo even hebbe by gebrag[...] kan tot een bewijs verſtrecken van deſe blindheyd d[...] ſtercke en ſtoute geeſten. Deſe Dichter antwoor[...] ſtoutelijck, en tegens alle ſchijn van waerheyd op al[...] de ſwaerſte vraegh-ſtucken, hoe duyſter ſy oock mo[...]gen zyn, en het ſchijnt dat hy ſelfs de klaerſte en blij[...]kelijckſte Ideën en denckbeelden niet begrijpt. D[...] digreſſie en uytſpattingh ſou te lange en te verdrietig[...] vallen, indien ick my ophield om eenige paſſagien va[...] deſen Schrijver by te brengen, om goedt te maecke[...] het geene ick van hem geſeght hebbe. Indien het toe[...]gelaeten zy eenige reflexien te maecken, die voor ee[...] korten tijd de geeſt op weſentlijcke waerheden vaſ[...]ſetten, het is echter noyt toegelaten digreſſien en uyt-ſpattingen te maecken, die den geeſt voor een merc-kelijcken tijdt afleyden van de aendaght, omtrent het voornaeme voorwerpſel, om deſelve met ſaecken van weynigh belangh op en beſich te houden.

VYFDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de memorie en gebeuchenisse.* 2. *En van de Habituden en hebbelijckheden.*

WY hebben uytgeleght de ſoo uytwendige als inwendighe alghemeene oorſaecken, die veranderingh in de animale en ziellijc-ke geeſten, en by gevolge inde inbeeldinge voortbren-gen; te weeten, ſoo veel de uytwendige aengaet, de ſpijſe die ons voedt en de lucht die wy uyt en in ade-men, en de inwendige, de onwillige beweginge en

werc-

erckingen van eenige zenuwen : Wy kennen geen ndere algemeene oorſaecken vande veranderingh der nimale geeſten , en derven wel verſeeckeren , datter een te vinden zyn , invoeghen de faculteyt en ghe-chicktheyd van in te beelden , niet af hanght van we-gen des lichaems, als van deſe twee dingen, te weeten, de Animale en Ziellijckegeeſten , en de diſpoſitie en beſtellingh der harſenen , op dewelcke ſy ageeren en wercken. Hier is ons niet meer overigh , om ſulcks wel te doen erkennen , als te onderſoecken de ver-ſcheydene veranderingen , die in de ſubſtantie der har-ſenen konnen voorvallen.

Wy ſullen deſelve gaen onderſoecken , naer dat wy eenige Idea of verbeeldingh vande memorie en geheu-genis , en van de Habituden en hebbelijckheden ſul-len gemaeckt hebben. Dat is geſeght van deſe Habi-tude of lichtigheydt , die wy hebben , om op dingen te dencken , op dewelcke wy voor heen gedacht heb-ben ; en dinghen te doen , die wy al voorheen meer hebben gedaen.

1. Tot uytlegginge wat van de memorie zy , moet-men gedencken het geene nu al meenighmael is ghe-ſeght , dat al onſe onderſcheydelijcke begrijpingen , ſyn gehecht aen verſcheydene veranderingenr dewelc-ke gebeuren aen de Fibren van het voornaemſte ghe-deelte onſer harſſenen , in dewelcke de Ziele voorna-mentlijck haer woonplaets en verblijf heeft.

Dit alleen zynde vaſt en onder geſtelt , ſoo is oock de natuere van de memorie en geheugenis uytgeleght. Want even eens gelijck de tacken van een boom , de-welcke eenige geboogen hebben geſtaen , op een ſon-derlinge wijſe eenige gemackelijckheyd behouden , om op deſelve wijſe en maniere geboogen te worden ; alſoo oock de Fibren van de harſſenen , hebbende ont-fangen verſcheydene indruckſelen door den loop van de animale geeſten , en door de handelingh der voor-

werpſelen, behouden langen tijd een ſeeckere lichtig heyd, om deſelve diſpoſitie en geſtalte weder aen te nemen. De memorie nu beſtaet niet als in deſe lichtigheyd, naerdemael men op deſelve ſaeck denckt wanneer de harſſenen de ſelve indruckſelen ontfanghen.

Gelijck de animale geeſten ſomwijlen met meer en ſomwijlen met minder geweld en kracht op de harſſenen wercken, en de beſinnelijcke voorwerpſelen veel grooter indruckſelen maecken als de inbeeldinge alleen, ſoo valt het ſeer licht daer uyt te weeten; waerom men niet even ſeer gedenckt alle de dingen diemen eens begrepen heeft. Waerom, by voorbeeld, het geene men verſcheydene reyſen begrepen en beſeft heeft, de ziele levendiger gemeenlijck wort voorgeſtelt, als het geene men maer 1. of 2mael heeft begrepen en beſeft. Waerom men netter en beſcheydelijcker geheugenis heeft van die dingen, diemen heeft geſien, als diemen ſich alleenelijk inbeelt, en alſo oock, waeromme men beeter ſal weeten, by exempel, de verdeelinge der aderen in de lever; naer datmen die maer eenmael ſal hebben geſien, in het ontleden van die partye, als nae datmen het ſelve meenighmael in een boeck van de ontledinge ſal geleſen hebben. En ſoo van andere diergelijcke dingen meer.

Indien men wil reflexie maecken en opſicht nemen, op het geene wy hier voor van de inbeeldingh hebben geſeght, en het weynige dat wy van de memorie hebben bygebraght: behoudens oock, datmen ſich mede alhier van het vooroordeel ontſlae; dat onſe breyn te kleyn zy, om deſe voetſtappen alle te behouden, in ſulck een groot getal van impreſſien (gelijck men ſal zijn, wanneer men met aendacht ſal hebben geleſen, het geen geſeght is van de dwaelingh onſer oogen, omtrent de uytbreydinge in het ſeſde Hooftſtuck van het eerſte Boeck) ſullen wy het vermaeck hebben te ontdecken

lecken de oorsaeck van alle dese uytwercksselen vande Memorie, die soo wonderlijck zyn: van dewelcke Augustinus met sulck een verwonderinge in het thiende Boeck van syn confessien en belijdenissen spreeckt. Wy willen dese saecken niet in het lange verhandelen, om dat wy gelooven, dat het dienstiger zy, dat sich een yeder deselve, door eenige pooginghe van den geest, uytlegge, om dat de dingen, dewelcke wy, op dese wijse weeten en leeren, en die de geest of het verstand alleen ontdeckt, altoos aengenaemer zyn, en krachtiger indruck in ons maecken, als die wy van een ander leeren.

Aengaende de uytlegginge vande Habituden, is het noodigh te kennen eenige manieren, door dewelke de ziel kan beweegen de deelen van het lichaem, met het welcke sy vereenight is. En siet nu eens hoe wy daer toe geraecken. Het heeft al de schijnbaerheyd van de weereld, datter altoos in eenigen hoeck van de herssenen, hoese oock zyn, een genoegh groot getal animale geesten zyn, die seer geagiteert en gedreven zyn door de warmte van het hart, daerse uyt voortgekoomen zyn, en dat deselve als vaerdigh staen, om in te vallen in de eerste opene plaets, diese sullen vinden. Al de zenuwen eyndigen in de vergader-plaets van dese geesten, en de Ziele heeft de macht, hun beweginge te bepaelen, en deselve te leyden door de zenuwen in al de musculen en spieren van het geheele lichaem. Dese geesten dan daer ingekomen zynde, doen deselve die opswellen, en by gevolgh verkorten hen in de lengte, en bewegen alsoo de partyen, aen de welcke sy vervoeght zyn.

Men sal niet veel moeyten hebben sich te verseeckeren, dat de ziele het lichaem beweegt, op dese wijs als ick gesegt hebbe; indien men aenmerckt, dat wanneer men langen tijt sonder eten is geweest, men te vergeefs sal trachten eenige seeckere bewegingen aen sijn lig-

chaem te geven, ja ſelfs heeftmen moeyten genoegh ſich ſelven op de beenen te houden. Maer indien men middel vindt, om in het harte eenige geeſtrycke dingen, als Wyn, of eenigh ander diergelyck voetſel te doen komen, gevoelt men terſtont, dat het lichaem met veel grooter lichtigheyt gehoorſaemt, en dat men ſich beweeght, op alſulcke wyſe als men wil. Deſe ſaecken doen, myns bedunckens, genoeghſaem ſien dat de Ziele de bewegingh aen ſijn lichaem niet konde geven, by gebreck van animale en Ziellycke geeſten, en dat het door hun middel is, dat ſy haer heerſchappy over het ſelve weer gekregen heeft.

De opblaſinge nu der Muſculen is ſoo ſichtbaer en ſoo beſinnelyck, in de beweginge van onſe armen, en andere deelen van het lichaem; en het is ſo redelyck te geloven, dat deſe Muſculen niet konnen ſwellen als om datter eenigh lichaem in komt, gelyck als een balon niet kan ſwellen, als om datter lucht, of yets anders inkomt, dat het ſchynt dat wy niet konnen twyfelen, of de animale geeſten worden gedreven uyt de harſſenen door de zenuwen tot inde Muſculen, om de ſelve te doen ſwellen, en aldaer te bewerken, al de bewegingen die wy vereyſſchen. Want een Muſcul of ſpiere vol zynde, is deſelve nootwendichlyck korter als wanneer hy ledig is, en alſoo treckt en beweegt hy't deel aen het welke hy vaſt is, gelyck men in het lange ſiet uytgelegt in het Boeck der paſſien en ly dingen der Ziele, van den Heer Deſcartes, en dat van den menſch, door den ſelven Schryver. Wy geven ondertuſſchen deſe uytlegginge niet, als volkomentlijk beweſen in al hare deelen. Daer zyn veel dingen die ontbreecken, om deſelve de volmaecktheyt ende volkomene *evidentie* en blyck te geven; dewelke by naer onmooglyck is klaerlyck voor te ſtellen. Maer het is oock genoegſaem onnut die te weten, on trent onſe ſaeck: want of deſe uytlegginge waerachtigh ſy, of valſch en onwaer ſy, ſy laet daer-

omme

omme niet nae even nut te zyn, tot uytlegginge van de habituden en geſchicktheyden; om dat, indien de Ziele het lichaem niet beweeght op deſe wyſe, ſy nootſaeckelyck het ſelfde beweeght op eenige andere, die de voorgaende genoegh gelyck moet zyn, om daer uyt de gevolgen te trecken, die wy daer uyt trecken.

Maer eyndelyck, om onſe uytlegginghe te vervolgen, men moet aenmercken, dat de geeſten niet altoos vinden ſoodanige wegen, daerſe door paſſeren, genoeghſaem geopent en vry, en dat ſulcks maeckt, dat wy ſwarigheyt vinden, om de bewegingen te doen, by voorbeelt van de vingeren, om de Snaeren met de noodige vaerdigheyt te handelen, of de Muſculen, die tot de uytſpraeck dienen, om eenige vreemde taele te ſpreecken: maer dat van langer handt, de animale geeſten, door hun geduerige loop, deſe wegen openen en effen maecken, invoegen ſy metter tyt geen tegenſtant meer vinden. Want het is in deſe licht en gemackelyckheyt, dat de animale geeſten in de leden van ons lichaem moeten komen, daer de habituden en hebbelyckheden in beſtaen.

Het valt ſeer licht, volgens deſe uytlegginge, eenige vraegh-ſtucken te beantwoorden en te voldoen, die de hebbelykheyt betreffen, als by voorbeelt, waerom de kinderen bequaemer zyn om nieuwe hebbelyckheden te verkrygen, als de perſoonen van meerder Jaeren. Waerom het ſwaer valt, oude habituden en hebbelyckheden af te leggen en te verlieſen. Waerom de Menſchen, door veel te ſpreecken, ſulck een groote lichtigheyt en gemackelyckheyt daer ontrent verkrygen, datſe hunne woorden met een ongelooflycke vaerdigheydt voortbrengen, en ſelfs, ſonder daer wel op te dencken, het welcke gebeurt maer te menighmael aen deſe, die hun gebeden ſpreecken, dieſe uu eenige Jaeren te ſpreecken gewoon ſyn geweeſt. Ondertuſſchen om een eenich woort te ſpreecken,

ken, moetmen bewegen op een en den selven tyt, en in een seeckere ordere verscheydene Musculen, als die vande tonge, die van de lippen, van de keel, en van het diaphragma of middel rif. Maer men sou met een weynigh bedenckens sich op dese vraeghstucken voldoen, en op veel andere die soo sinnelyck als nut zyn, en het is niet nodigh ons daer mede op te houden.

Het is sichtbaer, door het geene wy hebben gesegt, Datter veel over een komst is, tusschen de Memorie en de habituden; en dat in een sin, de Memorie voor een slach van habitude en hebbelyckheyt, sou konnen doorgaen, want gelyck de lichaemelycke hebbelyckheden, bestaen inde gemackelyckheyt, die de geesten hebben verkregen, om door seeckere oorden en deelen van ons lichaem te passeren, alsoo bestaet oock de Memorie in de voetstappen die deselve geesten hebben in de harssenen ingedruckt, welcke voetstappen de oorsaeck zyn van de gemackelyckheyt, die wy hebben om eenige dingen te gedencken. Indiener dan geen begrypingen aen den loop der animale geesten vast zyn, noch in dese voetstappen blyven, saller geen onderscheyt zyn tusschen de Memorie en de andere hebbelyckheden. Invoegen het niet swaerder valt te begrijpen, dat de beesten, hoewel zynde sonder Ziele en eenigh begrijp, evenwel op hun wyse aen de dingen gedencken, die een indruck in huune harssenen hebben gemaeckt; als te begrypen datse bequaem zyn, om verscheydene hebbelyckheden te verkrygen. En naer het geene dat ick hebbe geseght vande habituden en hebbelyckheden, sie ick niet, datter meer swarigheyt sy, om sich selven voor te stellen, hoedanigh de leden van hun lichaem van langer hant verscheydene hebbelyckheden verkrygen, als te begrijpen, hoe een werck tuygh nieuw gemaeckt, niet soo gemackelyck speelt en werckt, als wanneer men het selve wat gebruyckt heeft.

SES-

SESDE HOOFT-STUCK.

1. Dat de Fibren van de harssenen sulcke vaerdige veranderingen niet onderworpen sijn als de geesten. 2. Dry verscheydene veranderingen inde dry onderscheydene ouderdommen.

AL de deelen van de levendige lichaemen, zyn in een geduerige beweginge, de vaste en de vloeyende partyen, het vlees soo wel als het bloedt: maer daer is alleenlyck dit onderscheyt tusschen de beweginge van de eene en van de andere, dat die van de deelen des bloets sichtbaer en besinnelyck, en die van de Fibren van ons vleesch t'eenemael onbespeurlyck is. Daer is dan dit onderscheyt tusschen de animale geesten ende substantie of selfstandigheyt der harssenen, dat de animale geesten buyten ordinaer vloeyende, en in een seer groote agitatie of bewegingezyn, en dat de substantie van de harssenen eenige vastigheyt en consistentie hebben, invoegen dat de geesten sich verdeelen in kleyne gedeelten, en sich binnen weynige uren verstroyen, door schieten door de poren en sweetgaeten der vaeten, die deselve in sich hebben, en daer komen menighmael andere in hun plaets, die hen in geenen deele gelyck zyn; maer de Fibren van de harssenen worden soo lichtelyck niet verstroyt; hen bevalt soo dickmaels geen merckelycke veranderinge, en haer geheele substantie kan niet verandert worden, als in verloop van veele Jaeren.

2. De aenmercklyckste verschillentheyt die men vint inde harssenen van een selfde mensch, gedüerende zyn gantsche leven, geschiet in sijn kintsheyt, in sijn mannelycke Jaeren, en in sijn ouderdom.

De

De Fibren van de harſſenen in de kintsheyt zyn weeck, buyghſaem en teder: met de Jaeren worden deſelve drooger, harder en ſtercker, maer inde ouderdom zyn de ſelve t'eenemael onbuyghſaem, grof en menighmael vermenght met overtollige vochtigheden, dewelcke de ſeer ſwacke warmte van deſe ouderdom niet meer kan diſſiperen en verſtroyen; want gelyck wy ſien dat de Fibren, die het ordinaire vleeſch uyt maecken, metter tijdt verharden, en dat het vleeſch van een jonge patrys, ſonder tegen ſpreecken veel tederder is als dat van een oude; alſoo zyn oock de Fibren van een kint of Jongelingh veel ſachter en delicater, als die van bejaerde perſoonen.

En men ſal de reden van deſe ſaeck wel begrypen, indien men aenmerckt, dat deſe Fibren geduerighlyck door de animale geeſten worden bewogen en geagiteert, die rontſom hen vloeyen, op veel verſcheydene manieren. Want gelyck de winden de aerde droogh maecken, op de welcke ſy blaeſen, alſoo, maecken oock de animale geeſten, door hun geduerige bewegingen, van langer hant, het meeſte gedeelte der Fibren van des menſchen harſſenen drooger, ingetrockener en vaſter, in voegen de bejaerde perſoonen, deſelve moeten hebben meer en meer onbuyghſaem, als deſe die van minder Jaeren zyn. En wegen die, dewelcke van gelycke Jaeren zyn, de dronckaerts, die veel Jaren achter een ſtarcke Wijn, of diergelycke dranck, bequaem om droncken te maecken, gedroncken hebben, moeten de ſelve oock vaſter en onbuyghſaemer hebben, als deſe, die ſich geduerende hun leven van ſtercken dranck onthouden hebben.

De verſcheydene conſtitutie en geſtaltenis der harſſenen inde kinderen, inde volwaſſene mannen en inde ouden, zyn mercklycke oorſaecken van het onderſcheyt datmen bemerckt, in de faculteyt vande inbeeldinge,

dinge, van dese dry onderscheydelycke ouderdommen, van de welcke wy, in het vervolgh, gaen spreecken.

SEVENDE HOOFT-STUCK.

1. Van de Communicatie, dewelcke is tusschen de harssenen van een Moeder en die van haer kindt. 2. Vande Communicatie en gemeensaemheydt dewelcke is tusschen onse harssenen, en de andere deelen van ons lichaem, dewelcke ons brengen tot de naevolginge en het medelijden. 3. Uytlegginge van de teelinge van monstreuse en mismaeckte Kinderen, en de voort-teelinge der specien. 4. Uytlegginge van eenige ongeregeltheden van den geest, en de neygingen van de wille. 5. Van de begeerlijckheyt, en de oorspronckelijcke sonde. 6. Tegenwerpsel en beantwoordingen.

HEt is, myns bedunckens, blyckelyck genoeg, dat wy yets hebben op alle dingen, en eenige natuerlycke betreckingen en toedracht hebben, tot alle lichaemen die ons omcingelen, dewelcke ons seer nut zyn tot bewaeringe en gemackelyckheyt van het leven. Maer al dese betreckingen en rapporten zyn niet even gelyck. Wy hebben meer neyginge naer Vranckrijck als naer China; naer de Son, als naer andere Sterren; naer ons eygen als naer ons buermans huys. Daer zyn onsichtbaere banden die ons vaster binden aen de Menschen als aen de beesten; aen onse vrienden en verwanten als aen vreemsten; aen dese van de welcke wy af hangen, tot bewaeringe van ons wesen, als aen dese, van de welcke wy niets te hoopen hebben.

Het geen daer voornamentlyck, in dese natuerlycke vereenigingh, die tusschen ons en andere Menschen is, op te mercken staet, is dat deselve des te grooter is, als wy deselve te meer van nooden hebben. De bloetverwanten en vrienden zyn nauw de een aen den ander vereenight; men sou mogen seggen dat hunne smarten en ellenden gemeen zyn, soo wel als hun geluck en vermaeckelyckheden; want al de passien en lydingen, en al de sentimenten en gevoelingen van onse vrienden, maecken sich aen ons gemeen door de indrucksselen van hun manieren, en door de stant en het gelaet van hun aengesichten; maer om dat wy enckelyck en absolutelyck genomen, sonder hen konnen leven, is de eenigheyt tusschen ons en hen, de grootste niet die sou konnen gevonden worden.

1. De Kinders in den buyck van hunnen Moeder, welckers lichaem noch niet ten vollen is geformeert en gemaeckt, en die in sich selven zyn in een staet van swackheyt, en het grootste ongemack dat men kan bedencken, moeten oock met hunnen Moeder vereenicht zyn, op de alder nauwste maniere en wyse die men kan bedencken. En hoewel hun Ziele sy afgesondert van die van hunne Moeder, hun lichaem zynde van het haere niet afgescheyden, soo moetmen dencken dat sy het selfde gevoelen, en besinninge in deselve passien en lydingen hebben; in een woort, al de selve gedachten, die inde Ziele verweckt worden, volgens de bewegingen die in het lichaem voorvallen.

Alsoo sien de kinderen het geen de Moeders sien, sy verstaen en hooren het selfde geluyt, sy ontfangen de selve indrucksselen der voorwerpselen, en worden gedreven door deselve lydingen, want naerdemael het gelaet van een gepassioneert mensche door gaet die geene die het selfde siet, en in deselfde van natuere de eygene passie verweckt, van die aldus bestreden wort,

hoe-

hoewel de vereeniging van desen mensch, met dese die hem aenschouwen niet seer groot zy. Men heeft, dunckt my, reden om te dencken, dat de Moeders bequaem zyn hun kinders in te drucken al de selve sentimenten, door dewelcke sy gheslagen worden, en al deselve lydingen, door dewelcke sy aengetast worden. Want eyndelyck het lichaem van het kindt, maeckt niet als een lichaem met dat van syn Moeder: het bloed en de geest syn gemeen, den eenen met den ander: de sentimenten besinningen en de lydingen syn nootwendige gevolgen van bewegingen der geesten en van het bloedt; en dese bewegingen maecken sich noodtsaeckelijck ghemeen aen de moeder en aen het kindt. De lydingen dan en de besinningen, en in het gemeen al de ghedaghten, van dewelcke het lichaem de oorsaeck is, syn de moeder en het kindt ghemeen.

Dese dingen duncken my onwederspreecklijck, om verscheydene reden; maer ondertusschen stelle ick deselve hier niet voor als alleen in wyse van een suppositie en meeninge, en ick gheloove dat deselve ghenoeghsaem sal bewesen worden door het ghevolgh. Want alle suppositie, dewelcke kan voldoen aen de beslechtinghe van alle swaerigheden, die men kan voortbrengen, moet voor een onwederspreeckelijck principium en grond-regel doorgaen. 2. De ondeelbaere banden, met dewelcke de Maecker van de Natuere alle dingen verbindt, syn de Goddelycke wijsheyd betaemelijck, en des menschen verwonderingh waerdigh. Daer is niets verwondelijcker, en leersaemer te ghelijck, maer wy dencken daer weynigh aen. Wy laeten ons leyden, sonder aen te mercken die geene die ons leydt, noch hoe hy ons leydt: de Natuer is voor ons verborgen, soo wel als haer maecker; en wy gevoelen de bewegingen, die in ons voortkoomen, sonder de werckmiddelen daer van aen te mercken.

ken. Ondertusschen syn daer weynige dingen, die ons nodiger te kennen zyn, want het is van hun kennisse, dat d'uytlegginge van alles hanght, dat betreckinge tot den mensch heeft.

Daer syn seeckerlyck in onse harssenen als werckdeelen, die ons van natuere tot de naervolginge leyden, want sulcks is tot de borgerlijcke gemeenschap ten hooghsten noodigh. Niet alleen is het noodigh, dat de kinderen hunne ouders gelooven, de leerlingen hunne meester, en de eene mensch den ander: het moet oock syn, dat alle menschen een seeckere dispositie en neyginge hebben, om deselve manieren aen te nemen, en deselve actien te doen van die geene, met dewelcke sy willen leven;. want op dat sich de menschen onderlingh verbinden,. is het noodigh datse malkanderen in lichaem en in ziele ghelijckmaetigh zyn. Dit is een principium en grondt van oneyndelijcke dingen, van dewelcke wy in het vervolgh sullen spreken. Maer wy hebben noch van nooden, voor het geene wy in dit Hooftstuck te seggen hebben, datmen verstae, datter in de harssenen eenige natuerlijcke dispositien zyn, die ons drijven tot meedelijden, soo wel als tot naervolginge.

Men moet dan weeten, dat niet alleen de animale geesten, sich van natuere in de deelen van ons lichaem indringen, om deselve werckingen te doen, en deselve bewegingen te maecken, die wy andere sien doen; maer oock om eeniger maete hun quetsueren te ontfangen, en deel aen hun ellende en jammer te nemen. Want de ondervinding leert ons, dat wanneer wy aenmercken met eenigen aendaght yemand die geweldig geslaegen wort, of dat hy een groote wonde heeft, de geesten sich met gheweldt naer de deelen van ons ligchaem, die met die van den gequetsten over een komen, begeven; behoudens datmen de geesten niet elders heen afkeert, sich kittelende gewillighlijck met

enigh geweld in een ander gedeelte, als het welcke men gequetst siet; of dat de natuerlijcken loop van de geesten, naer het hart en de ingewanden, dewelcke de schielycke opdrijvinge ghemeen is, dese van de welcke wy ghesproocken hebben, niet veranderd of met sich sleept; of eyndelijck, dat eenige buyten ordinaere verbintenis der voetstappen van de harssenen, en de beweginghen van de geesten, het selfde niet doen.

Dese bewegingh der geesten, laet sich wel gevoelen in de tedere en delicate persoonen, die de inbeeldinge levendigh, en het vleesch seer teer en sacht hebben. Want sy gevoelen seer dickmaels ghelijck als een slagh van krimpingh en treckingh door de beenen, by voorbeeld, wanneer sy met aendaght beschouwen yemand die daer een ulceratie heeft, of een slagh ontfanght, van het welcke de reden is, dat de geesten sich met gewelt uytspreyden in dese deelen van ons lichaem, ten eynde om deselve gevoelijcker te maecken voor onse ziele, met deselve meer gespannen te houden; en op dat wy te beeter op onse hoede zyn, om de ongevallen te schouwen, die wy in een ander sien.

Dit medelijden in het lichaem, brenght medelijden voort in de geesten: Dese weckt ons op, om andere te vertroosten, om dat wy in het selve ons eygen troosters zyn: Eyndelijck sy wederhoudt onse quaetaerdigheyd, bitterheyd en wreedheyd. Want de schrick van het bloed, de ysingh voor de dood, in een woort de gevoelijcke indruck van het medelijden, verhindert ons somwijlen selfs beesten te dooden, en dat selfs dese die het aldermeeste verseeckert zyn, datse niet als machinen en werckstucken zyn, om dat het meeste ghedeelte der menschen, deselve niet konnen dooden, sonder sich selven te quetsen door de tegenstoot van medelijden.

Het geen men alhier voornaementlyck heeft aen te

mercken, is dat het besinnelijcke gesicht van een wo
de, die een ander persoon ontfanght, in die geene d
het selfde siet, een andere quetsuere veroorsaeckt, d
des te grooter is, als dese weecker en teerder zy
Naedemael dit sensibel gesicht, drijvende met krac
de animale geesten in de deelen van het lichaem, d
gelijck zyn met die geene, die men quetsen siet, de
geesten, een grooter indruck in de Fibren van een d
licaet en teeder lichaem maecken, als in een dat sterc
en rouw is.

Alsoo de menschen, die vol van kraghten en vige
zyn, worden door het ghesicht niet ghequetst, in h
aenschonwen van een moort of massacre, en dese si
soo seer tot medelijden niet gedreven, ter oorsaec
dat dit gesicht hunne lichaemen niet treft, als voo
soo veel het hun reden treft. Dese lieden hebben gee
medelyden voor misdadigers die men ter doot breng
sy syn ongebuyghsaem en onverbiddelijck. Maer wa
aengaet de kinderen en vrouwen, dese ontfangen vee
leets door de wonden, diese een ander sien geven: s
hebben werckelijck veel medelijden voor de ellendige menschen; selfs sy konnen geen beest sien slaen noch hooren schreeuwen sonder eenige ongerustheyd in den geest daer over te hebben.

Wat de kinderen belanght, dewelcke noch in den buyck van hunnen moeder zyn, de tederheyd der Fibren van hun vleesch, bynae oneyndelijck veel grooter als die van de vrouwen, en geboorene kinderen; soo moet de loop der geesten aldaer seer merckelijcke veranderingen voortbrengen, gelijck wy gaen uytleggen.

Men sal oock het geene ick sal gaen bybrengen, alleenlyck aenmercken als een enckele suppositie en meeninge; indien men het soo verstaet; maer men moet evenwel trachten, het selve wel te begrypeu, indien men bescheydentlijck de saecken, die ick voor-

hebbe

hebbe in dit Hooftstuck uyt te leggen, wil beseffen. Want de twee suppositien die ick even hebbe gedaen, zyn mede grond-regulen van een oneyndelijck getal van saecken, diemen ghemeenlijck seer swaer en verborgen acht te zyn; en die my dachten swaer om verlicht te konnen worden, sonder die te ontfangen. Siet hier voorbeelden.

Het is omtrent seven of acht jaeren geleden, datmen in het gasthuys van de ongeneeslijcke een Jonghman gesien heeft, die sot gebooren was, en wiens lighaem in deselve deelen gebroocken was, in dewelcke men gewoon is de misdadigen, die men rabraeckt, te breecken. Hy heeft by nae twintigh jaeren in desen staet gheleeft; verscheydene persoonen hebben hem gesien, en de overledene Koninginne Moeder, zynde gegaen om de gasthuysen te besoecken, had mede de nieuwsgierigheyd om hem te sien; en selfs syn armen en beenen aen te raecken op de plaetsen daerse ghebroocken waeren.

Volgens de gronden, die ick hebbe vast gestelt, soo is d'oorsaeck van dit jammerlijck toeval geweest, dat syn Moeder, hebbende vernomen, datmen een misdadige sou radebraecken, heenen gingh om den selven te sien rechten. Yeder slagh, die men desen ellendigen mensch gaf, sloegen met kracht de inbeeldingh van dese beswangerde vrouw, en door een slagh van tegenstoot, het teedere en swacke breyn van het kindt.

De Fibren (volgens de eerste gront) van de harssenen van dese vrouw wierden op een vreemde wijse geschudt en bewoogen; en misschien op sommighe plaetsen ghebroocken door den geweldigen loop der geesten, voortgebraght op het ghesicht van sulck een verschrickelijck werck: maer sy hadden noch vastigheydt consistentie genoegh, om niet t'eenemael om-

ghekeert te worden. De Fibren in teghendeel va
des kints harssenen, niet konnende desen geweldige
vloedt deser geesten tegenstaen, wierden t'eenema
verstroyt en verwardt, en de verwoestingh was groo
genoegh, om den selven de redelijckheyt voor altoo
te benemen. Dit is de reden, waerom het ter wee
reld gekomen is, berooft van verstant. Hoort nu d
reden, waerom dit kindt mede gebroocken is geweest
aen deselve deelen van het lichaem met den misdadi
ger, die syn moeder had ter dood sien brengen.

Op het aenschouwen van dese executie, soo ver
schrickelijck voor een vrouw, soo is de gheweldige
loop van haere animale geesten, met kracht van haer
harssenen naer al de deelen van haer lichaem gegaen,
die sy in desen misdadiger sagh breecken, en deselve
saeck is oock aen het kindt gheschiedt; maer om dat
(volgens de tweede grondt) de beenderen van de
moeder machtigh en sterck genoegh waeren, om het
geweldt der geesten te konnen tegenstaen; syn deselve
daer door niet ghequetst. Misschien heeft sy selfs de
minste pijn daer niet over gevoelt, noch de minste
trecking of beweeging in armen of beenen vernomen,
wanneer men die van den misdadigen aen stucken
smeet, hoewel dese geweldige loop der geesten machtigh genoegh zy geweest, de sachte en tedere partyen
van het kindt aen te tasten en te beschadigen. Want
de beenderen syn het laetste van al de leden, die in de
baermoeder ghemaeckt worden: en sy hebben seer
weynigh vastigheyt en consistentie in de kinderen, die
noch in 's moeders lichaem zyn. En men moet oock
opmercken, dat indien dese moeder had ghedetermineert en afghewendt dese bewegingh van haere geesten, naer eenigh ander ghedeelte van haer lichaem,
met sich gheweldigh te jeucken of te ketelen, dat haer
kindt, de beenderen op dese wijse niet gebroocken sou
gehadt hebben; maer de partye, dewelcke met die
over

over een quam, naer dewelcke de moeder de geesten afgeleyt sou hebben ghehadt, sou seer beschadight syn geworden, volgens het geene alreets geseght is.

De redenen van dit toeval syn algemeen en generael om uytgeleght te worden; hoe dat de vrouwen, dewelcke sien, terwyl sy swanger zyn, eenige persoonen, die aen eenigh gedeelte van hun aengesicht gemerckt of geteeckent zyn, en deselve teeckenen en mercken, hun kinderen, die sy dragen, indrucken, en selfs aen de selfde deelen van het lichaem, en dat het met reden is, wanneer men hen seght, datse aen eenigh verborgen deel van hun lichaem sullen vrijven, wanneerse yets schielijcks vernemen dat hen ontstelt, en sy gedreven worden door een seeckere geweldige drift en begeerte naer eenige dingen, ten eynde dat de teeckenen daer van hun plaets eerder op verborgene deelen, als op het aengesigt van hun kinderen souden nemen.

Wy souden meenighmael verscheydene andere voorbeelden hebben, die de geene, die wy soo terstont by gebragt hebben, gelijck souden zyn, indien de kinderen altoos souden konnen in het leven blijven, naer datse sulcke swaere slaegen hebben uytgestaen: maer ghemeenlijck worden die dan misdrachten. Want men sou konnen seggen, dat by nae al de kinderen, die in haers moeders lichaem komen te sterven, sonder dat deselve sieck zyn, geen andere oorsaeck van hun ongeval hebben, als de schrick; eenighe brandende begeerte of lust, of eenige andere violente en ghewel-dige lydinge of passie van hun moeder. Siet daer van een ander voorbeelt in het bysonder. Het is geen jaer geleden, dat een vrouwe, hebbende met al te grooten yver en aendacht aengesien de schildery van St. Pio, van de welcke men het Feest, syn inwyinge aengaende, ghevierthe eft, van een kindt quam te bevallen, het welcke t' eenemael de uytbeeldinghe van desen Heyligh gheleeck, hy had de ghedaente van een oudt

man, ſoo veel als een kindt ſonder baert ſou konnen vertoonen. Sijn armen ſtonden kruyſweeghs over ſyn borſt; ſyn oogen opgeſlagen naer den Hemel, hebbende ſeer weynigh voorhoofts, om dat het beeld van deſen Heyligh, zynde verheven naer het verwulfſel van de Kerck, als naer den Hemel ſiende, oock weynigh of geen voorhooft vertoonde. Het kint had een ſlach van een Mijter omgekeert op ſyn ſchouders, hebbende meenighte van ronde plecken op de plaets, daer de geſteenten van den Mijter gemeenlijck ſtaen. Kortelijck, dit kindt geleeck t'eenemael deſe ſchildery, volgens dewelcke ſyn moeder door de kraght van haer inbeeldingh hem gevormt had. Dit is een ſaeck die gheheel Parijs heeft konnen ſien, ſoo wel als ick, om datmen het kindt langen tijdt in brandewijn bewaert heeft, en miſſchien noch wel bewaert.

Dit voorbeelt heeft noch dit byſonders, dat het niet geweeſt is het aenſchouwen van een levendig menſch, of drift van eenige paſſie, die de geeſten en het bloedt van de moeder bewoogen heeft, om ſulck een vreemt uytwerckſel voort te brengen; maer het geſicht alleen van een ſchildery: het welcke evenwel ſeer gevoeligh was, en verſelt met een groote beweeginġh van geeſten, 't zy door vyerigheyt en yver van den moeder, 't zy door de beweginge, die het gerucht vanden Viertijd in haer verweckt heeft. Deſe moeder dan met aendacht en beweginge van haere geeſten deſe ſchildery aenſiende, ſoo heeft oock het kint, volgens de eerſte ſuppoſitie, het ſelve, met de eygene aendacht en beweginge aenghesien; de moeder daer levendigh door gheraeckt zynde, heeft het ſelve naegebootſt in ſyn gheſtalteniſſe door de tweede ſuppoſitie: maer haer lichaem t'eenemael gemaeckt zynde, en de Fibren van haer vleeſch vaſt genoegh, om de loop van de geeſten te konnen tegenſtaen, konde hem in alles niet naervolgen, noch hem gelyck worden; maer de Fibren

bren van des kindts vleesch, zynde bysonderlijck sacht en weeck, en by gevolge lichtelyck alle indrnck-selen ontfangende, soo heeft de loop van de geesten, veroorsaeckt door het ghesicht van dese afbeeldinge, in het vleesch ingedruckt al het geen noodigh was, om het selve dese gelijckheyt te geven; en de naervolginge of ghelijckheyt, tot dewelcke de kinderen aldermeest bequaem zyn; was alsoo by naer soo volkomen als sy konde zyn. Maer dese naevolginge of gelijckenis, hebbende aen dit kindt een buyten ordinaere gedaente ghegeven, heeft het oock de Doodt veroorsaeckt.

Men heeft ghenoegh andere voorbeelden van deese kraght van inbeeldinghe der Moeders in de Schryvers; en daer is niet soo vreemt, daerse somwylen geen misgheboorten van voortbrenghen: Want sy brengen niet alleen leelycke en mismaeckte voort, maer oock selfs de vruchten, daer se lustigh naer zyn gheweest, als Appelen, Peeren, Besien van Druyven, en andere diergelijcke dingen meer. De Moeders, by voorbeelt, sich inbeeldende en seer begeerende te eeten, Peeren &c. soo inbeelden en begeeren de kinderen het selfde eensgelijcks met grooter drift; en de loop van de geesten, opgeweckt door het beeldt van de begeerde vrucht, spreyden sich over een kleyn lichaem uyt, het welcke seer bequaem is, ter oorsaeck van syn sachtigheydt, om van ghedaente te veranderen, en alsoo worden dese kinderen ghefor-meert naer de dingen, daerse al te seer naer ghehaeckt hebben. De Moeders evenwel hebben geen leet te dragen; om dat hun lichaem niet sacht en weeck genoegh is, om de gedaente van de saeck, diese soo seer begeeren, te ontfangen; en alsoo konnen sy dese saeck niet naerbootsen, of sich deselve t'eenemael ghelijck maecken.

Men behoeft sich hier niet in te beelden, dat dese cor-

correſpondentie en overeenkomſt, daer ick nu van g ſproken hebbe, die menighmalen oorſaeck van ſulck groote onorden is, een onnutte en qualijck geordo neerde en beſtelde ſaeck inde Natuer zy : in tegende ſy ſchijnt ſeer nut te zyn, tot de voorteelinge de Menſchelijcken lichaems of de *formatio fœtus*, he formeren van de vrucht, gelijck ſy oock ſeer nodig is, tot het overſenden van ſeeckere diſpoſitien en ge ſtalteniſſen der harſſenen, die oock in verſcheyden tijden en verſcheydene landen ſeer onderſcheydelyck moeten zijn : want het is nodigh, by voorbeelt, da de lammeren, in ſeeckere landen, de harſſenen t'eenemael geſtelt hebben, om den Wolf te vlughten, om datter veel in die plaetſen zijn, en deſelve met reden van deſe weerlooſe dieren gevreeſt worden.

Het is waer, dat deſe mededeelinge van de harſſenen van een Moeder, aen die van haer kint ſomwijlen ſeer quaede gevolgen heeft, wanneer de Moeders ſich door eenige geweldige paſſien laeten vermeeſteren. Ondertuſſchen dunckt my, dat ſonder deſe communicatie, de vrouwen en de dieren ſoo lichtelijck hun geboorten en Jongen van de ſelve ſpecie en gedaente niet ſouden konnen voortbrengen : want hoewel men eenige reden ſou konnen geven, aengaende de formeringe van de vrucht in het gemeen, gelijck de Heer Deſcartes ſeer geluckighlijck heeft onderſtaen, ſoo is het ondertuſſchen ſeer ſwaer, ſonder deſe communicatie en mededeelinge van de harſſenen van een moeder aen dat van het kindt uyt te leggen, waerom een Merrye geen Kalf, een Henne een ey daer een Patrijs in is, of eenig ander gevogelte een nieuwe ſpecie in gedaente voortbrengt, en ick geloove, dat die geene, die op de ſcheppinge der weereld hebben gemediteert, van dit ſelfde gevoelen ſullen zyn.

Het is waer, dat de redelijckſte ghedachten, en die het meeſte met de ondervindinge over een komen,

aengaende dese swaere vraeghstucken, omtrent het formeeren van de vrucht, zyn, dat de kinderen nu alreeds syn geformeert, selfs voor de actie, en dat hun bereets syn geformeert, selfs voor de actie, en dat hun moeders niet anders doen, als hen de ordinaere aenwas te geven, terwyl sy van hen swanger gaen: maer ondertusschen dese gemeenmaeckinge van de animale geesten, en van de harssenen van een moeder aen of met de geest en de harssenen van het kindt, schijnt oock als een regul tot reguleeringh van dese aengroey, en om de partyen, die tot syn voetsel dienen, te determineeren en te bestieren, te strecken; op dat sich deselve ten naesten by in soodaenigh een ordere stellen, als sy in het lichaem van de moeder zyn, dat is, om het kint syn moeder gelyck, of van deselve specie en gedaente als sy is, te maecken.

Dit blyckt ghenoeghsaem door de toevallan, die ontstaen en voortkomen, wanneer des moeders inbeeldinge buyten het spoor gaet, en eenige geweldige drift de natuerlijcke ghesteltenis van haer harssenen verandert: want alsdan, ghelyck wy uytgeleght hebben, verandert dese communicatie, of mededeelinge, de conformatie van des kints lichaem. En de Moeders brengen somwijlen kinderen te voorschijn, dewelcke de seer begeerde vrucht des te meer gelijcken, als de geesten te minder tegenstant in de Fibren van des kints harssenen hebben gevonden.

Men wil niet loochenen ondertusschen, dat Godt heeft konnen bestellen en disponeeren, op een soo exacte en geregelde wijse, al de dingen, dewelcke tot voortsettinge der specien en aerden noodigh zyn, voor oneyndige eeuwen selfs, sonder dese communicatie en mededeelinge, van dewelcke wy gesproocken hebben, dat de moeders noyt geen misgeboorten behoeven voort te brengen, en selfs, datse altoos kinderen van een grootte souden ter weereldt brengen; selfs van een verwe, en die malkander in alles gelijcken;

want

want wy moogen geensints Godts macht door of by onse swacke inbeeldinge afmeeten.

Wy sien daegelijcks, dat de planten en de boomen soo regulierlijck huns gelijcken voortbrengen, sonder de bystant van dese communicatie en mededeelinge; en dat de vogels en veel andere dieren deselve niet van noden hebben, om hunne en andere jongen te doen groeyen en voort te brengen, wanneer sy eyeren van verscheydene specien uytbroeyen, ghelijck wanneer een Henne het ey van een Patrijs uytbroeyt. Want hoewel men reden heeft te dencken, dat een graen, en de eyeren albereets de planten en de vogelen in sich besluyten, die daer uyt verwacht worden; en dat het heeft konnen geschieden, dat de kleyne lichaemen van dese vogelen, hebbende ontfangen hun conformatie en vorminge door de communicatie, daer wy van gesproocken hebben, en de planten de hunne door middel van een andere ghelijckmaetige meededeelinge, soo is het evenwel maer een raedsel. Maer of men wel sulks niet en riedt, moetmen evenwel geen volkomen oordeel strijcken van de saecken die Godt sou konnen doen, by dese, dewelcke men weet, dat hy albereets gedaen heeft.

Indien men echter aenmerckt, dat de planten, die hun aengroeyinge ontfangen door de actie en werckinge van hunne moeder-plant, deselve beeter gelijcken, als dese, dewelcke van de granen of het saet komen, gelijck by voorbeelt, de Tulpas, die van affetsels komen, van deselve verwe met haer moeder zyn, maer dese die van saet komen, syn altoos verscheyden, soo soumen niet konnen twijffelen, of indien de communicatie van de moeder niet absolutelijck en volkomen noodigh zy, op dat die van deselve specie en aert sou zyn, die evenwel altoos nodigh zy, op dat dese vrucht den moeder in alles gelijck zy.

Invoegen dat, hoewel Godt heeft voorsien, dat dese com-

communicatie en overdracht van de moeder aen het kint, meenigmael de vrucht doet ſterven, en mis-ſchepſels voort kan brengen, door de ongeregelde in-beeldingh van hun moeder: ſoo is evenwel deſe com-municatie ſoo verwonderlijck en ſoo nootſaeckelijck door de redenen, dewelcke ick geſeght hebbe, en veel andere, dat deſe kenniſſe Godt evenwel niet verhin-dert heeft, ſyn beſluyt voort te ſetten. Men ſou kon-nen ſegghen in een ſin, dat Godt geen voornee-men ghehadt heeft om Monſters voort te brenghen, want my dunckt klaer en blijckelijck te zyn, dat in-dien Godt maer een dier ſchiep, hy het ſelfde noyt monſtreus ſcheppen ſou. Maer hebbende voorgeno-men een wonderlijck werck, door de eenvoudighſte wegen voort te brengen, en al de ſchepſelen den eenen aen den ander te verbinden, dat hy eenige effecten en uytwerckſelen voorſien heeft, die nootwendighlijck uyt de order der dingen ſouden moeten volgen, en ſulcks hem evenwel in ſyn beſluyt niet verhindert of wederhouden heeft. Want eyndelijck, hoewel een Monſter en Misſchepſel alleen, een onvolmaeckt werck is, zynde evenwel by de reſt der ſchepſelen ge-voeght, maeckt het de weereldt geenſins onvol-maeckt.

Wy hebben volkomentlijck uytgeleght, wat de in-beeldingh van een moeder, op het lichaem van haer vrucht uytwercken kan, laet ons nu eens onderſoec-ken, wat deſelve op den geeſt vermach, en laet ons alſoo trachten te ontdecken de eerſte ongeregeltheden van den geeſt, en van de wille der menſchen in hun beerſten aenvangh: want dat is ons voornaemſte be-ſluyt.

Het is ſeecker, dat de voetſtappen van de harſſenen verſelt zyn met de ſentimenten en Ideën van de ziel, en dat de bewegingen van de Animale geeſten niet in het lichaem geſchieden, ſonder datter in de ziele be-

wegingen zyn, die deſelve beantwoorden; in een woort, het is ſeecker, dat al de lydingen, en al de lichaemelijcke beſinningen vergeſelſchapt zyn met de waere beſinningen en de waere lijdingen van de ziele. Nu, volgens onſen eerſten grondt-regel, de Moeders deelen de voetſtappen van hunne harſſenen hunne vrucht mede, en alſoo oock by gevolge de beweginge van hunne animale of ziellijcke geeſten, waer door ſy doen ontſtaen in den geeſt van hun kinderen deſelve lydingen, en deſelve ſentimenten of ghevoelingen, door dewelcke ſy aengeraeckt en aengedaen zyn: en by ghevolge bederven ſy hen het hart en de reden op verſcheydene wijſen en manieren.

Dewijl men ſoo veel kinderen vind, die in hun aengeſicht eenige merckteeckenen dragen van de denckbeelden, die hun moeder ghetroffen hebben, hoewel de Fibren van de huyt meer tegenſtant hebben konnen doen aen den loop der geeſten, als de ſachte en weecke deelen van de harſſenen; en de geeſten meer ghedreven worden naer de harſſenen als naer de huyt; en men met geen reden twijffelen kan, of de animale geeſten van de moeder, brengen in de harſſenen van hunne kinderen veel voetſtappen van hunne ongeregelde bewegingen voort, en de beweginge der geeſten, die hen beantwoorden, gemeenlijck lange, jae ſomwylen het gantſche leven gedueren; ſoo is het blijckelijck, dat gelijcker weynigh vrouwen zyn, die niet eenige ſwackheyd over ſich hebben, en gheduerende hun ſwanger zyn, niet door eenige paſſie of drift aengetaſt ſyn gheweeſt; weynigh kinderen ghevonden worden, die in eenige ſaecken het verſtant niet hebben als het behoort, en daer de eene of andere paſſie of lydinge geen heerſchappy invoert.

Men heeft maer te veel ondervindingh van deſe dingen, en de geheele Werelt weet genoegh, datter geheele geſlachten zijn, die door eenige ſwackheydt

an inbeeldinge aengetaſt zijn, dieſe van hun ouders vergeërft hebben: Maer het ſal niet nodigh zijn, hier byſondere voorbeelden daer van te geven, in egendeel ſal het dienſtiger zijn, te verſeeckeren tot ertrooſtingh van eenige perſoonen, dat, gelijck deſe wackheden van hun ouders niet natuerlijck zijn, of len natuer der Menſchen eygen, de voetſtappen die laer de oorſaeck van zijn, oock metter tijdt ſullen konen te vergaen.

Men ſou hier evenwel konnen by brengen het voorbeelt van den Koninck Jacob van Engelandt, van den welcke de Ridder Digby ſpreeckt, in ſijn Boeck van de Poudre de Sijmpathie, het welcke hy in het licht gegeven heeft. Hy verſeeckert in dat Boeck, dat Maria Stuart, van den Koninck Jacob beſwangert zijnde, eenige Schotſche Heeren in haer Kaemer quamen, en haer Secretaris, een Italiaen, om het leven brachten, hoe wel ſy hem met haer lichaem bedeckte, om hem te beſchermen. Dat deſe Princeſſe daer door eenige kleyne wonden kreegh; en dat de ſchrick die ſy van deſen handel kreegh, ſoodanigen indruckſel in haer inbeeldingh maeckte, dat deſelve het Kint dat ſy droegh medegedeelt wiert, ſoo dat haer Soon Jacob al ſijn leven langh een ſchrick voor een blooten degen behieldt. Hy ſeght dat hy het ſelfde beſocht en ondervonden heeft, wanneer hy van hem Ridder gemaeckt wiert: want de Koninck hem moetende raecken den ſchouder met den Degen, bracht hem den ſelven recht naer ſijn tronie toe, en ſou hem ſelfs gequetſt hebben, indien de een of den ander, die niet had gebracht, daerſe moſt zijn. Daer zijn ſoo veel van diergelijcke voorbeelden, dat het onnut en onnodigh is deſelve by de Schryvers te gaen ſoecken. Want men ſiet ſoo veel lieden die het geſicht van een Kat niet konnen verdraegen, of van een Muys, een Rat, een Kickvorſch, voornamentlijck van kruypende gedierten, als Slan-

gen

gen en diergelycke, ter oorsaeck van de schrick di[e] dese dieren door hun schierlijck aenschouwen, aen d[e] Moeder gemaeckt hebben, terwijl sy beswangert wa[-]ren, invoegen niemant gevonden wort die dese saec[-]ken eens in twijfel treckt.

5. Maer het geene ick voornamentlijck wenscht[e] opgemerckt te worden, dat is, datter alle mooglijck[e] blijcken zijn, dat de Menschen noch heden ten daege in hun harssenen de merckteeckenen en indrucksselen van hun eerste voorouders draegen. Want gelyck als de Menschen huns gelijck voortbrengen, en met de selve indrucksels in de harssenen, dewelcke de oor-saeck zijn, dat de dieren van een selfde specie en aert, deselve Sijmpathien en Antipathien, medelijdingen en strydigheden hebben, en datse deselve actien en werc-kingen in de selve ontmoetingen doen: alsoo hebben onse eerste voorouders naer hunne sonden, ontfangen in hun harssenen sulcke groote en diepe voetstappen door de impressie en indrucksselen der besinnelijcke voorwerpselen, datse deselve hunne kinders wel heb-ben konnen mededeelen, invoegen dat dese groote aenbindinge, en gemeenschap die wy van 's Moeders lichaem aen met alle besinnelijcke dingen hebben, en die vervreemdingh en affonderingh van Godt, in de welcke wy zijn in desen staet, eenighsints souden konnen worden uytgelegt, op dese wijse die wy voort-gebracht hebben.

Want gelijck het nodigh is, volgens de vastgestelde ordere der natuere, dat de gedachten van de Ziel over eenkomen met de voetstappen, die in de harssenen zijn, sou men konnen seggen, dat zedert wy in onses Moeders buyck worden voortgebracht, en gefor-meert, wy in de sonde zijn, en besmet met de beder-vinge van onse ouders, dewijl wy zedert dien tijd ons seer sterck aen de vermaeckelijckheden van onse sin-nen gebonden hebben. Hebbende in onse harssenen

gelijcke

gelijcke voetſtappen, als ſy, die ons hebben voortgebracht, gehad hebben, is het oock nodigh dat wy oock deſelve gedachten hebben, en de ſelve neyginge die hun bewerckinge hebben op de ſinnelijcke voorwerpſelen.

Alſoo moeten wy gebooren worden met de begeerlijckheyd en de oorſpronckelijcke ſonden; Wy moeten gebooren worden met de begeerlijckheyt, indien de begeerlijckheyt niet anders is, als een pogingh van de natuere, die de voetſtappen van de harſſenen op de geeſten doen, om de ſelve tot ſinlijcke dingen te oortrecken: en wy moeten gebooren worden in de oorſpronckelijcke en aengebooren erfſonde, indien deſe erfſonde niet anders is, als de heerſchappy van de begeerlijckheyt, en deſe poogingen als overwinners en Meeſters vande geeſt en het hart van het kint zijn. Nu is het ſeer waerſchijnlijck, dat de heerſchappy van de begeerlijckheyt, of de overwinningh van de begeerlijckheyt, het geene is, dat wy originele en oorſpronckelijcke ſonde noemen inde kinderen, en dadelijcke ſonde inde vrye menſchen.

6. Het ſchijnt alleenlijck dat men ſou konnen beſluyten, uyt het geene wy geſeght hebben, een ſaeck die heel met de ondervindingh ſtrijt, te weten, dat de Moeder altoos haer kint moſt mede deelen, ſoodanige hebbelyckheden en neygingen als ſy heeft, en ſelfs oock de lichtigheyt van in te beelden, en te leeren de ſelve dingen die de Moeder kan of weet: want al deſe dingen hangen alleenigh af, gelyck wy geſeght hebben, van de voetſtappen, dewelcke in de harſſenen zijn. Nu is het ſeecker, dat de voetſtappen van des Moeders harſſenen het kint mede gedeelt worden, volgens de voorbeelden die wy, aengaende de Menſchen, hebben by gebracht, oock ſelfs door die van de beeſten, van de welcke de Jongen de harſſenen met duyſent voetſtappen vervult hebben van deſe, uyt de

welcke ſy voortgekomen zijn ; het welcke veroor ſaeckt, dat al die geene die van een ſpecie en aert zijn deſelve ſtemme, en de ſelve wijſe van hun leden te be- wegen hebben, en eyndelijck de ſelfde liſt om hu roof te betrappen en ſigh tegens hun vyanden te be ſchermen. Hier moſt dan uyt volgen, dat nademael al de voetſtappen vande Moeders ingeprent worde in de harſſenen vande kinders, de kinders oock moſter gebooren worden met deſelve hebbelijckheden, er hoedanigheden, die hun Moeders hebben: en ſelfs, dat ſy deſelve gemeenlyck, geduerende hun gantſche leven moſten bewaeren, naedemael de hebbelijckhe- den die men heeft zedert ſijn alderteederſte jonck- heydt, het alderlanghſte by ons blijven, het welcke evenwel ſtrijdigh is, met het geene wy daegelijcks ſien.

Om op deſe objectie en tegenwerpingh te antwoor- den, moet men weeten, datter tweederhande voet- ſtappen en ſpooren in de harſſenen zijn. De eene zijn natuerlyck, of des Menſchen natuer eygen, de andere zyn maer aengenomen. De natuerlycke ſijn ſeer diep, en het is onmooghlyck deſelve t'eenemael te vernieti- gen; de aengenomene in tegendeel kan men haeſt we- der quyt geraecken, om dat deſelve ordinaerlyck ſoo diep niet zyn. Hoewel nu de natuerlycke, en de aen- genomene niet verſchillen als in meer en minder, en menighmael de eerſte minder kracht hebben als de tweede (om datmen daegelycks de dieren gewoon maeckt, t'eenemael het ſtrydige te doen, van het geene, waer heen ſy door deſe natuerlycke ſpooren en voetſtappen geleydt worden, gelyck men een hont leert het broodt niet aen te raecken, en niet naer een patrys te loopen, die hy ſiet en ruyckt) ſoo iſſer even- wel dit onderſcheydt tuſſchen beyde deſe ſpooren en voetſtappen, dat de natuerlycke hebben, om ſoo te ſpreecken, geheyme alliantie en verbintenis met de andere

[a]ndere deelen van het lichaem, dewelcke onderlinge [c]ontribueren, tot al de dingen, dewelcke tot hun be[h]oudenis, of herstellingh strecken: invoegen men de [s]elve niet t'eenemael kan vernietigen, en sy beginnen [w]eder te herleven, wanneer men meent deselve [t]'eenemael uytgewischt te hebben.

In tegendeel de voetstappen die men aengenomen [h]eeft, hoewel de selve oock grooter en dieper moch[t]en zyn, en meer kracht hebben als de natuerlycke, [s]oo verdwynen sy evenwel van langer handt, indien men geen sorge draeght die te bewaeren, door gedue-rige nieuwe applicatie en toevoeginge der oorsaecken, die deselve gemaeckt hebben: om dat de andere dee-len van het lichaem niet contribueren of toebrengen tot hun behoudinge en bewaeringe, en in tegendeel deselve geduerighlijck arbeyden om deselve te vernie-tigen en te doen verdwynen.

Dewijl nu de natuerlijcke voetstappen door al de le-den zyn verspreyt, dat is, datter niets in het lichaem is, dat daer niet mede over een komt, setten die sigh selven over in de kinderen met alle kracht. Alsoo hebben de Papegayen jongen, die het selfde geschreeu en het selfde gesangh van de ouden hebben. Maer om dat de aengenomene voetstappen niet geplaetst zyn als inde harssenen, en geen straelen door de rest van het lichaem uytschieten, als alleen seer weynige, namentlyck dan, wanneerse worden ingedruckt door de bewegingen, die de geweldige passien versellen, konnen sy sich tot de kinderen niet over draegen, ge-lijck een Papegay, die zijn Meester goeden dagh en goeden avont kan seggen, geen Jougen sal voortbren-gen, die soo wel geleert zijn als sy selve is: en de ge-leerde en verstandige lieden, niet altoos kinderen voortbrengen, die hen gelijcken.

Alsoo, hoewel het waer sy, dat al het geene om-gaet in de harssenen van de Moeder, oock geschiet in

die van haer kint; dat de Moeder niet kan sien, niet gevoelen, niets inbeelden, het welcke het kint niet siet, niet gevoelt, sich niet inbeelt, en eyndelijck, dat al de valsche spooren en voetstappen van de Moeder, oock de inbeeldinge van het kint bederven. Ondertusschen dese voetstappen niet natuerlijck zijnde in dien sin, gelijck wy die uytgeleght hebben; moetmen sich niet verwonderen, dat sy sich gemeenlijck weder sluyten, soo haest het kint uyt den buyck van den moeder voortkomt, om dat alsdan de oorsaeck, die dese spooren of voetstappen ghemaeckt en onderhouden heeft, niet in wesen blijft; om dat de natuerlijcke gesteltenisse van het gheheele ligchaem, alles toe brenght tot hun vernietinghe: en voornamentlijck, om dat de besinnelijcke voorwerpselen weder andere nieuwe voortbrenghen, die diep ingheprent en in een groot getal zyn; die by naer al de voorgaende uytwissen, die de kinderen in huns moeders buyck gehadt en ontfangen hebben. Want naerdemael het daeghlijcks gebeurt, dat een groote pijne maeckt, datmen de voorgaende vergeet, soo is het niet mooghlijck, dat sulcke levende gevoelijckheden, als die van de kinderen zyn, dewelcke voor de eerste mael op hun tedere werckdeelen en Organen de indrucksel en der voorwerpselen ontfangen, voor het meesten deel niet souden uytwisschen de voetstappen en spooren, diese van de selve voorwerpsels niet hebben ontfangen, als door een soort van tegenslagh, terwyl sy in den buyck van hun moeder geweest zyn.

Evenwel wanneer dese voetstappen syn ghemaeckt door een geweldige drift, en datse syn verselt met een stercke bewegingh van bloedt en geesten in de moeder, wercken sy met met soodanigen kracht op de harssenen van het kint, en de rest van syn lichaem, datse daer sulcke diepe en durabile voetstappen en teeckenen in drucken als dese zyn, dewelcke men natuer-

lijck

ijck noemt, gelijck als in het voorbeeld van den Rid-
ler Dighby, in het Kint dat ſot en t'eenemael gebrooc-
ken gebooren is; in wiens harſſenen en deelen de ima-
ginatie en inbeeldingh van de moeder, ſulck een won-
derlijcke verſtroyingh heeft gemaeckt; en eyndelijck
in het voorbeelt van de algemeene bedervingh van des
menſchen natuere.

En men heeft ſich niet te verwonderen, indien de
kinderen van den Koninck van Engelandt, deſelve
ſwackheyt van hun Vader niet hebben gehadt. Eerſte-
lijck, om dat deſe ſlach van voetſtappen ſich noyt ſoo
diep in het overige des lichaems indrucken, als de na-
tuerlijcke. Ten tweeden, om dat de Moeder, heb-
bende deſelve ſwackheyt van den Vader niet, verhin-
dert heeft, door haer goede geſteltenis, dat ſulcks
quaeme te gebeuren. En eyndelijck, om dat de Moe-
der oneyndelijck veel meer op de harſſenen van het
kindt werckt als de Vader, gelijck blijckelijck is, door
het geene albereets geſeght is.

En men moet aenmercken, dat al deſe redenen, de-
welcke toonen, dat de kinderen van den Koninck Ja-
cob niet konnen deelachtigh zyn aen de ſwackheydt
van den Vader, niets doen tegens de uytlegginge van
de oorſpronckelijcke origineele en aengheboorene
ſonde, of deſe heerſchende neyginge, voor de gevoel-
lijcke dingen, of deſe afwijckinge van Godt, die wy
van onſe ouders hebben: om dat de ſpooren en voet-
ſtappen, die de beſinnelijcke voorwerpſels hebben in-
gedruckt in de harſſenen van den eerſten menſch, ſeer
diep ſyn geweeſt: om dat deſelve ſyn verſelt geweeſt
met geweldige paſſien en driften, datſe ſyn gheſterckt
geweeſt door het geduerigh gebruyck der ſinnelijcke,
en tot des levens behoudenis hooghnoodighe dingen,
niet alleenlijck in Adam en Eva, maer oock ſelfs (het
geen wel te beſeffen ſtaet) in de aldergrootſte Heyli-
gen, in al de mannen en in alle vrouwen, van dewelc-

ke wy voortgekomen zyn, ſoo datter niets is, dat di
bederf van de Natuere heeft konnen wederhouder
En alſoo is het ſoo verre daer af, dat deſe voetſtappe
van onſe eerſte ouders ſich van langer hand ſouden ve
nietigen, datſe in tegendeel van dagh tot dagh ſoude
vermeerderen en toenemen, en ſonder de ghenad
van Jeſus Chriſtus, die ſich gedueriglijck tegens de
ſen vloedt aenſtelt, het ſou volkomen waer zyn, he
geen een Heydenſch Dichter ſeght.

Ætas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

Dat onſe Vaders ſlimmer als onſe Grootvaders, wy ſnooder als onſe Vaders ſyn, en onſe kinderen noch ſnooder als wy ſullen worden. Want men moet wel aenmercken, dat de voetſtappen, dewelcke het ghevoelen van Godtvruchtigheyd in de alderheylighſte en vroomſte moeders verwecken. De kinderen die ſy in den buyck dragen, daer van niet mede deelen, en dat in tegendeel deſe, dewelcke verwecken de Ideën en denckbeelden der ſenſibile en ſinmatige dingen, en die van eenige paſſien of driftigheden gevolght worden, niet naerlaeten de kinderen ſoodaenige ſentimenten, en liefde tot de ſenſibile en ſinmatige dingen mede te te deelen.

Een moeder, by voorbeelt, dewelcke gedreven is, om Godt te beminnen, door de bewegingh der geeſten, die verſellen het ſinnebeelt van een eerwaerdigh oudt man, om dat deſe moeder ſich aenheght aen de verbeeldingh van deſe voetſtappen van een oudt man (want ghelijck wy haeſt ſullen ſien in het Hooftſtuck van de verbintenis der Ideën en denckbeelden, ſulcks kan lichtelyck gheſchieden, hoewel daer geen vergelijckingh is tuſſchen Godt en een eerweerdigh

oudt

ndt man) dese moeder, segge ick, kan niet voort-
rengen in het breyn van haer kint, als het spoor of de
voetstappen van een out man, en de genegentheyt tot
de oude mannen, het welcke de liefde tot Godt niet
is, daerse door gheraeckt is. Want eyndelijck daer
syn geen voetstappen in de harssenen, dewelcke door
sich selven konnen opwecken andere Ideen, als dese
van saecken, die besinnelijck en sensibel zyn: om dat
het lichaem niet is ghemaeckt om den geest te onder-
wijsen, en het selve tegens de Ziele niet spreeckt, als
voor sich selven.

Alsoo een Moeder, wiens harssenen vervult is van
voetstappen, dewelcke van hun natuere een vergelijc-
kingh hebben met sensibile en sinmaetige dingen, en
dewelcke sy niet kan uytwisschen, om dat de begeer-
lijckheydt in haer woont, en haer lichaem haer niet
onderdaenigh is, maeckende nootwendighlijck haer
voetstappen met haer kindt ghemeen, teelt het selve
sondigh, hoewel sy rechtveerdigh is. Dese moeder is
gerechtigh of rechtveerdigh, om soo te spreecken, om
dat beminnende Godt actuelijck en dadelijck, of om
dat, hebbende Godt bemint met een liefde van ver-
kiesinge, dese begeerlijckheydt haer niet misdadigh
noch Gods gramschap waerdigh maeckt, hoewel sy
in haer droomen daer de bewegingen van volght;
maer het kindt, het welcke sy voortbrenght, hebben-
de Godt niet bemint door een liefde van verkiesinge,
en syn hert tot Godt niet gekeert zynde, soo is het
blijckelijck, dat het in de onordere en ongheregelt-
heyt is, en dat het niet in sich heeft, het welcke Gods
gramschap niet verdient.

Maer wanneer het selve is wedergebooren door den
Doop (de Schrijver spreeckt als een Roomsgesinde) en
dat het selfde is gerechtveerdight, of door een disposi-
tie van het hart, de haere ghelyck zynde, dewelcke
blijft in de gerechtigheden, gedurende de illusien en
be-

bedrieghlijckheden van de nacht, of eerder door een vrye acte van de liefde tot Godt, die het heeft gedaen, zynde voor eenige momenten en oogenblicken verlost van de heerschappye van het lichaem, door de kracht van het Sacrament; (want gelyck Godt het heeft gemaeckt om hem te beminnen, kan men niet begrypen, dat het selve daedelijck in de gherechtigheyt zy, en in de ordere van Godt, indien het den selven niet bemint of bemint heeft, of ten minsten, indien het hart niet is gheschickt op deselve wijse, als het soude zyn, indien het dadelijck had bemint) als dan, hoewel het aen syn begeerlyckheden, gheduerende syn kintsheyt gehoorsaemt; is syn begeerlyckheyt geen sonde meer: en deselve maeckt hem niet schuldigh, noch de Goddelijcke gramschap waerdigh; maer hy laet niet naer rechtveerdigh en aengenaem by Godt te zyn, door deselve reden, datmen de genade niet verliest, hoewel men in den slaep de bewegingen der begeerte volght: want de kinderen hebben de harssenen soo weeck en sacht, en sy ontfangen sulcke levendige en stercke indrucksel en van de swackste voorwerpselen selve, datse geen vryheyt van geest ghenoegh hebben, om die te konnen wederstaen. Maer ick hebbe my te lange besich gehouden met dingen, die niet t'eenemael het onderwerpsel zyn dat ick verhandele. Het is genoegh, dat ick hier kan besluyten, van het geene ick in het tegenwoordigh Hooftstuck verhandelt hebbe, dat al de valsche voetstappen, die de moeders het breyn van hunne kinderen indrucken, hen den geest vervalschen, en de inbeeldinge bederven; en dat alsoo het meeste gedeelte der menschen onderworpen zyn, sich dingen anders in te beelden, als sy zyn, gevende eenige valsche verwe en eenige ongeregelde voetstappen aen de Ideen en denckbeelden der dingen die sy begrijpen.

VIII. HOOFT-STUCK.

1. Veranderingen, dewelcke voorvallen, aen de inbeeldingen van een kindt, dat ter weerelt komt, door de gemeenschap die het met sijn Voester-moeder en met andere persoonen heeft. 2. Raedt om de kinderen wel op te trecken.

IN het voorgaende Hooftstuck, hebben wy aengemerckt de harssenen van een kindt, zynde in 's moeders lichaem, laet ons nu eens ondersoecken wat hem bevalt, wanneer het selve ter weereldt ghebracht is. Ter selver tijt, wanneer het de duysternis verlaet, en voor de eerste mael het licht siet, tast hem de koude van de buyten locht het licgaem aen, de omhelsingen, hoe vriendelijck die oock zyn, van de vrouwe, die hem ontfanght, breecken hem de tedere leden; Al de buytenste voorwerpselen ontstellen hem, en syn hem een oorsaeck van schrick en vreese, om dat hy deselve noch niet kent, en noch geen kracht ter weerelt heeft, om sich tegen deselve te beschermen, of deselve te vlieden.

In desen ellendigen stant, in de welcke hy sich bevindt, sietmen genoeghsaem, dat hy wort overvallen door een groot getal nieuwigheden, doende hem veel pijnen gevoelen, en vreese aen, om noch meerder te sullen moeten uytstaen. Het krijten en de tranen, waer mede hy sich vertroost, syn ongetwijffelde teeckenen van syn verdriet: Want dat syn in der daet gebeden, die de Natuere voor hem doet aen de omstaenders, op datse hem beschermen van de quaelen, dewelcke hy lijdt, en dese die hem noch te lijden staen.

Maer om wel te begrijpen de verwarringe, inde welcke sich syn geest in desen staet bevint, moetmen

herdencken, dat de Fibren van ſyn harſſenen ſeer ſa[..]
en teder zyn, en by gevolge, dat al de voorwerpſe[n]
van buytenen hem ſeer diepe indruckſelen maeck[t].
Want, naedemael de kleynſte dingen meenighm[ael]
bequaem zyn, om een ſwacke inbeeldinge te quetſ[en],
ſoo ſal ſulck een meenighte van groote dingen, niet [..]
al te bequaem zyn, om die van een kleyn kint te gr[..]
ven en te verwarren.

Maer op datmen noch levendiger de beweging[en]
en quellingen, in dewelcke de kinderen, ten tijd[e]
van hun geboorte zyn, en de quetſingen, die deſelve [in]
hun inbeeldinge ontfangen, mach beſinnen: laet o[ns]
eens bedencken, hoedaenigh de verbaeſtheyt ſou zy[n]
van de menſchen ſelve, indien ſe ſaegen voor hun[ne]
oogen Reuſen, die vyf of ſeſmael grooter zyn dan ſy
die hen vaſt naerderen, ſonder dat deſelve weeten
watſe met hen willen doen, of eenighe aert en ſlag[h]
van beeſten ſagen, die geen gelijckenis met alle heb-
ben met die geene, die ſy tot noch toe hebben geſien
of alleenigh, indien een ghevleugelt Paert of eenighe
andere Chimere of bedacht ſchepſel van onſe Poeten
ſchierlijck uyt de wolcken te voorſchijn quam, en op
der aerde, daer ſy gingen wandelen, ſich nederſette:
Wat een diepe indruck deſe ſchrick-wonderen in hun
geeſt ſouden maecken, en hoe ſich de harſſenen ſou-
den ontſtellen, met die maer eenmael gheſien te heb-
ben.

Het ghebeurt alle dagen, dat een onverwachte toe-
val van eenige verſchrickelijcke ſaeck, des menſchen
geeſt ontſtelt, ſulcke voornamentlijck, die de harſſe-
nen niet ſeer ſterck hebben, om nieuwe indruckſelen
te weeren, of ten minſten eenigen moet daer tegens te
nemen. De kinderen ter weerelt komende, moeten
yets lyden, van yeder voorwerpſel dat hun ſinnen
ſlaet, het welcke ſy niet gewoon zyn. Al de Dieren
die ſy ſien, ſijn Dieren voor hen van een nieuwen aert

en

n slagh, dewyl sy noyt yets hebben van sulcks gesien, als hen tegenwoordigh voorkomt: Sy hebben noch macht noch ondervindinge, en de Fibren van hunne harssenen syn boven maeten teer en buyghsaem. Hoe sou het dan konnen gheschieden, dat hun inbeeldingh niet sou gequetst worden, door alles dat daer sou voorkomen.

Het is waer, dat de moeders nu de kinders een weynigh gewoon ghemaeckt hebben, de indruckingh der voorbeelden te ontfangen; dewyl sy deselve nu al voorheenen in de Fibren van hunne harssenen hebben ingedruckt gehadt, wanneer sy noch in hun lichaem waeren, en dat sy daeromme veel minder daer door ghequetst en beledight worden, wanneer sy nu met hunne eygene oogen aenschouwen, het geene sy in eeniger maniere voor heen door die van hunnen moeder hebben gesien. Het is oock waer, dat de valsche voetstappen, en de quetsueren die hun inbeeldingh heeft gevoelt op het aengesicht van soo veel verschrickelycke voorwerpselen, weder genesen en toeloopen metter tijdt; om dat deselve niet natuerlijck zynde, het geheel lichaem daer tegen aengaet, en deselve tracht uyt te wisschen, gelyck wy in het voorgaende Hooftstuck getoont hebben, en dat syn dese dingen, dewelcke gemeenlyck beletten, dat al de menschen van hun kintsheyt af, sot zyn. Maer sy beletten evenwel niet datter altoos eenige soo diepe en stercke voetstappen blyven, die men niet kan uytwisschen, maer dueren soo lange men leeft.

Indien de menschen goede en stercke reflexie naemen op het geene binnen hen, en in hun eygene ghedachten voorvalt, het soude hen aen geen ondervindinge ontbreecken, om te bewijsen het geene wy hebben geseght. Sy souden ordinaerlijck erkennen hun heymelycke neygingen en afkeer voor seeckere dingen, die de andere niet hebben, van welcke saecken

het ſchijnt, dat men geen andere reden geven kan als de voetſtappen van onſe eerſte daegen. Want naerdemael de oorſaecken van deſe dingen particulier en byſonder voor ons zyn, zynſe niet op de natuere der Menſchen ghefondeert; en naerdemael deſelve ons onbekent zyn, moeten ſy nootſaeckelyck op een tijd geageert en gewerckt hebben. Wanneer onſe memorie en geheuchniſſe als noch niet bequaem was, om de omſtandigheden der dingen te onthouden, dewelcke ons daer gedaghten van ſouden konnen geven, en deſe tydt kan anders geen hebben geweeſt, als die van onſe tederſte kintsheyt.

De Heer Deſcartes heeft in een van ſijne Brieven geſchreven, dat hy een byſondere vrientſchap had, voor alle ſcheele lieden; en hebbende met ernſt naer de oorſaeck hier van geſocht, had hy ten laetſten uytgevonden, dat een jonge Dochter, die hy, een kindt zijnde, ſeer had bemint, dat gebreck had, ſpreydende ſich alſoo de genegentheyt die hy voor een had, op alle andere perſoonen, die daer yets van hadden, uyt.

Maer het zyn niet deſe kleyne uytſpoorigheden die wy in onſe neyginge vinden, die ons meeſt in de dwalinge werpen: het is dat wy alle, of meeſt alle een valſche geeſt of het verſtandt valſch in eenighe dingen hebben, en dat wy meeſt alle een ſeeckere ſoort van ſotheydt onderworpen zijn: hoewel wy het ſelve niet weeten noch bedencken. Wanneer wy met aendagt ouderſoecken den aert en natuere van die geene, met dewelcke wy omgaen, ſullen wy ons lichtelijck van dit ſelve verſeeckeren, en of wy miſſchien de eerſte in dit oordeel waeren, en andere het ſelfde van gelijcken oordeelen, bevinden wy, dat al de andere oock eerſte oordeelaers zijn, en datter geen onderſcheyt tuſſchen hen is, als in meer of minder.

Nu een vande oorſaecken vande verſcheyde Characters en merckteeckenen van de geeſten of verſtanden,

en, is sonder twijfel het onderscheyt der indrucksen, die men ontfanght in den buyck van sijn Moeder, alsoo het geene wy hebben geseght van de bysondere en buyten ordinaire neygingen, om dat dese soorten van sotheydt gemeenlijck stantvastigh en durabel zijnde, deselve niet konnen afhangen, van de gesteltheyt der animale geesten, dewelcke seer lichtelijck veranderen: en by gevolge is het nodigh, datse voortkomen uyt valsche indrucksselen, die inde Fibren van de harssenen zijn gemaeckt, ten tijden wanneer ons onse geheuchnisse ontbrack, dat is geseght, in het begin van ons leven, siet daer een seer ordinaire oorspronck van der Menschen dwalingen, dewelcke dese verwarringh inde harssenen veroorsaeckt door de indrucksselen der uyterlijcke voorwerpselen, ten tijden alsse ter werelt quaemen: maer dese oorsaeck gaet soo haest niet over, als men sigh wel sou inbeelden.

De ordinaere gemeenschap, die de kinders moeten met hun voetsters, of selfs met hunne Moeders hebben, die menighmael selfs geen opvoedingh hebben, verderft en verargert hen voort het verstant t'eenemael. Dese vrouwen onderhouden hen niet als met beuselaryen en wisjes wasjes, van belachgelijcke sproockjes, oock somwylen die verschrickelyck voor hen zyn, sy spreecken hen niet als van sensibile en sinnmatige dingen, en dat op een wyse die seer bequaem is om hen in de valsche oordeelen te houden in dewelcke sy zijn. Met een woort sy werpen in hun verstant het zaet van alle swackheden, die sy selfs hebben, als van hun uytspoorige schrick en vreese, hun sinmatige superstitien en bygevoelens, en diergelycke dingen meer. Het welcke doet, dat zijnde niet gewoon de waerheyt der dingen te soecken, noch die te smaecken, sy ten laetsten onbequaem worden, om deselve te onderscheyden, en eenigh gebruyck van hun redelijckheyt te maecken, verkrygende alsoo een seeckere

be-

beſchaemtheydt en kinderachtigheydt van verſtand dewelcke hen ſeer langh by blijſt; want daer zijnde veel die op hun ouderdom van vyftien en twintigh Jaren, noch al de geeſt van hun voetſter hebben.

Het is waer dat de kinderen niet ſeer bequaem ſchynen te zyn, tot beſinningh en beſpiegelingh van de waerheyt, en afgeſonderde en verhevene wetenſchappen, om dat de Fibren van hunne harſſenen, zynde ſeer teder en delicaet, deſelve lichtelijcken door ſelfs ſeer ſwacke en minſt beſinnelyckſte voorwerpſelen bewogen worden: en hun Ziel, hebbende nootwendighlijck de beſinningen, dewelcke op de beweginge en agitatie van deſe Fibren, die hen ſeer raecken, reſponderen en paſſen, laet ſy de metaphyſiſche en recht verſtandelycke gedachten vaeren, om ſich t'eenemael tot haer beſinninge te voegen. Alſoo ſchijnt het dat de kinderen met geen aendacht genoegh de Ideën en denckbeelden van de ſuyvere waerheyt konnen aenmercken, zynde ſoo dickmaels en ſoo lichtelyck afgetrocken door de verwarde Ideën en denckbeelden van de ſinnen.

Maer ondertuſſchen kan men antwoorden: Eerſtelyck; dat het lichter valt voor een kint van ſeven Jaeren, ſich van dwalingen, waer toe hem de ſinnen dryven, te ontſlaen, als een perſoon van tſeſtigh, die al zyn leven het vooroordeel van de kintsheyt heeft gevolght. Ten tweeden, dat indien een kint niet bequaem is, om klaere en blyckelycke Ideën van de waerheyt te vatten, het ten minſten bequaem ſy, om gewaerſchouwt te zyn, dat hem ſijn ſinnen in alderhande gelegentheden bedriegen, invoegen dat indien men hem de waerheydt niet leert, men ten minſten hem in zyn dwalinge noch onderhouden noch ſtercken mach. Ten derden: dat de Jonghſte kinderen, hoeſe oock met aengenaeme of moeyelijcke ſintochten mogen belaſt zyn, niet laeten te leeren binnen korten

tyt,

t, het geene de bedaeghde persoonen, in veel meer-
er niet souden konnen leeren, gelyck de kennisse van
e ordere en vergelyckingh, die men onder al de
oorden vint, en al de dingeu die sy sien en verstaen:
n hoewel dese saecken niet veel aen de geheugnis vast
yn, soo blyckt het nochtans datse veel gebruycks van
un redelijckheyt maecken, in de wyse in de welcke
y hunne tael leeren.

2. Maer naerdemael de lichtigheyt, die de Fibers
an de harssenen der kinderen hebben, om de indruck-
elen, raeckende sensibile en sinmatige voorwerpselen
e ontfangen, de oorsaeck is, waerom men de selve on-
bequaem voor afgesonderde wetenschappen oordeelt,
valt het licht daer in te voorsien, want men moet toe-
staen, dat, indien men de kinderen hield buyten vree-
se en buyten verlangen, indien men hen niet dede
smart verdraegen, noch vreesen te verdraegen, indien
men hen affonderde van hun kleyne vermaeckelyck-
heden, en indien sy niets verhoopten, dat men hen
sou konnen leeren, van datse souden beginnen te spre-
ken, selfs de swaerste en afgesondertste saecken, of
ten minsten de sinmatige en sensibile Mathematica en
wiskonst, de Mechanica en andere diergelycke din-
gen, die hen in het vervolgh van hun leven noodigh
zyn. Maer sy sullen sigh wel waghten hun geest aen
afgesonderde dingen te hangen, wanneer sy eenighe
vreese, of eenigh geweldigh verlangen en begeeren
naer sinmatige dingen hebben: het welcke seer nodich
is, wel aengemerckt te worden.

Want gelyck een eergierigh persoon die sijn goet en
middelen verlooren heeft, of die schierlijck tot een
hooge en onverwaghte waerdigheyt opgevoerd word,
in geen staet sou zyn, om sigh te bemoeyen met de
Mathematische questien, of vereffeninghen van den
Algebra: maer alleen om dingen te doen, die hem
syn tegenwoordige passie of drift in geeft, alsoo zyn
oock

oock de kinderen, in welckers harſſenen of een appe of een handt vol ſuyckers ſulcke diepe indruckſelen maecken, als de ampten en hoogheden konnen maecken, in die van een perſoon van veertigh Jaer, geensints in ſtaet, om afgeſonderde en diepe waerheden te hooren, als men hen die al leeren wilde. Invoegen men ſou konnen ſeggen, datter niets ſoo ſtrydigh tegens de vorderingh der kinderen in de wetenſchappen is, als de geduerige vermaeckelijckheden, met dewelcke men hen recompenſeert en beloont, en de ſtraffen met dewelcke men hen ſtraft en dreyght, ſonder ophouden.

Maer het geen oneyndelyck meer aen te mercken ſtaet, is, dat deſe vreeſe voor ſtraffe, en dit verlangen en deſe begeerte naer vergeldinge, met dewelcke men de geeſt der kinderen vervult, deſelve t'eenemael van de Godtvruchtigheyt aftreckt. De devotie of Godſdienſtigheyt, is noch meer afgeſondert als de wetenſchap, ſy is oock van minder ſmaeck by de bedorvene natuere. Des menſchen geeſt wort genoegſaem tot ſtudie en betrachtinge der geleertheyt bewogen, maer niet ſoo ſeer tot de Godtvruchtigheyt: indien dan groote bewegingen en agitatien, ons niet toelaeten te ſtuderen, hoewel men van natuer daer vermaeck in ſchept; hoe ſou het dan konnen geſchieden, dat de kinderen, die t'eenemael door ſinmatige vermaeckelijckheden ingenomen zyn, met dewelcke men hen beloont, en met de ſtraffe, daer menſe mede dreyght, noch vryheyt van geeſt genoegh ſouden behouden, om de ſaecken de Godtſaligheyt aengaende te ſmaecken.

De ruymte van den geeſt of het verſtandt is ſeer bepaelt; daer is niet veel van nooden, om de ſelve te vullen, en in de tijdt, wanneer de geeſt of het verſtant vol is, is het voor geen dingen bequaem, indien het voorheen niet ledigh gemaeckt wert. Maer wanneer

de

e geest met sensibile en sinmatighe dingen vervult is,
an sich de selve soo wel daer van niet ontlasten als hy
vel sou willen. Om dit wel te begrypen, moet men
enmercken, dat wy alle, sonder ophouden tot het
oede door neygingh van de natuer gedreven worden;
n dat het vermaeck zynde het Character of merck-
eecken, door het welcke wy dat van het quaede on-
derscheyden, het nootwendigh sy, dat het selfde ver-
maeck ons raeckt en in-neemt, meer als eenige ande-
re saeck. Zynde dan het vermaeck gehegt aen het
gebruyck der sinmatige en sensibile dingen, om dat de
selve zyn het goede van des Menschen lichaem; soo
isser een soort van nootwendigheyt, dat dese sinmati-
ge dingen het begryp van onse geest vervullen, tot dat
Godt over de selve een bitter en onsmaeckelijckheydt
uytspreyt, die ons een walgingh en een afschrick daer
van maecken, doende ons smaecken door sijn genaede,
dese soetheyt van den Hemel, die al de soetheden van
de aerde vernietight: *Dando* (als Augustinus seght)
*Menti cœlestem delectationem, qua omnis terrena delecta-
tio superetur.* Gevende onsen geest dat Hemelsche
vermaeck, dat alle aertsch vermaeck te boven gaet.

Maer om dat wy soo seer gedreven worden, om het
quade te schouwen als het goede te beminnen, en dat
de smarte het Character en merckteecken is, dat de
natuere aen het quaede heeft geheght, soo moet men
al het geene wy van het vermaeck geseght hebben, in
een strydige sin, van de smart verstaen.

Dewijl dan de dingen die ons vermaeck doen ge-
voelen en smart doen smaecken, het begryp van de
geest vervullen, en het niet in ons vermogen is, desel-
ve te laeten vaeren, en daer door niet geraeckt te zyn,
wanneer wy niet willen, soo is het blijckelijck dat
men de kinderen geen smaeck in de Godsaligheyt kan
doen krijgen, niet meer als de andere Menschen,
indienmen niet begint, volgens de bevelen van het

 Euan-

Euangelium, door en met de berovingh van alle d
dingen, die de sinnen raecken, en groot verlange
en begeerte, en groote vreese verwecken; naerdema
de lijdingen benevelen en blusschen de genaede, e
dat inwendige vermaeck, het welcke Godt ons lae
voelen, in onse plicht.

De kleynste kinderen, hebben de reden soo wel al de volwassene Menschen, hoewel sy geen ondervin dingh hebben; sy hebben oock deselve natuerlyck neyginge, hoewel sy sich tot heel andere voorwerpsel voegen. Men moet deselve dan gewoon maecken sigh naer de reden te voegen, naerdemael sy daer van voorsien zijn, en men moet hen opwecken tot hunne plicht, bestierende met verstant hunne goede neygingen. Het is hun redelijckheydt uytblusschen, en hun beste genegentheden bederven, hen in hun plicht te behouden, door sinmatige indrucksels. Sy schijnen als dan wel te zijn, in hunne plicht, maer sy hebben inder daet daer niet als de schijn van: de deught is niet inde gront van hunne geest, noch in het binnenste van hun hart; sy kennen deselve by nae niet, en beminnense noch minder. Hun geest is niet vervult als met verschrickingen en begeerten, als met afkeer en sinmatige vrientschap, van dewelcke hy sich niet kan ontslaen, om sich in vryheyt te stellen, en zyn gebruyck van de reden te maecken. Alsoo dese kinderen die op dese slechte en slaefsche wyse worden opgevoet, gewennen sich van langerhant tot een seeckere ongevoeligheydt, ontrent al de sentimenten en betrachtingen van een eerlyck man en een Christen, dewelcke hen al hun leven by blijft, en wanneer sy hoopen sigh door hun gesach of loosheyt van straffe te bevrijden, laeten sy sich vervoeren tot alles dat de begeerlijckheyt of de sinnen vleyen kan; om dat sy inder daet geen ander goet en kennen als de sinmatighe en sensibile goederen.

Het

Het is waer dattet wel gebeurt, datmen de kinderen door hun sinnen moet onderwijsen; Maer sulcks moet men niet doen, als wanneer de reden niet genoeghsaem is. Men moet hen terstont wys maecken door de reden wat hen te doen staet; en indien sy geen lichts genoegh hebben, om hun verbintenissen te erkennen, schijnt het dat men hen voor eenigen tijdt in rust moet laeten. Want het sou niet zyn hen te onderwijsen, hen te dwingen, uytwendighlijck te doen, het geen sy niet geloven verschuldight te zyn; naerdemael men de geest moet onderrechten niet het ligchaem: Maer indien sy weygeren te doen, het geen hen de reden leert en toont dat sy moeten doen, moet men sulcks noyt verdraegen, maer eerder komen tot een slagh van exces en uytspattingh in overdaet, want die in dese gelegentheyt sijn Soone spaert, haet hem meerder als hy hem bemint.

Indien de kastijdingen den geest niet onderwijsen, en den selven de deught niet doen beminnen, soo onderwijsen deselve in eeniger manieren het lichaem, en beletten het selve smaeck in de gebreecken te hebben, en by gevolge verhindert men dat men geen slave van het selve word. Maer het geen voornamentlijck aen te mercken staet, dat is dat de straffen de holligheyt het begryp van den geest niet vervullen, gelijck de vermaeckelijckheden doen. Men laet lichtelijck af daer meer op te dencken, wanneer men af laet die te lijden, en wy geen reden hebben die meer te vresen: want alsdan bekommeren sy de inbeeldingh niet, verwecken geen passien en lijdingen, wecken de begeerlijckheden niet op, en eyndelijck laeten den geest al de vryigheyt te dencken, op het geene hy wil. Alsoo kan men sich daer van dienen, ontrent zyn kinderen, om hen in hunne plicht, of ten minsten in een schijn daer van te houden.

Maer indien het somwijlen nut is, de kinderen in

vrees te houden en te ſtraffen, met gevaerlijcke kaſty-dingen, ſoo moet men daer niet uyt beſluyten, da[t] men aen de andere ſijde hen moet aentrecken doo[r] ſinmatige vergeldingen. Men moet ſich niet diene[n] van het geene de ſinnen met gewelt aendoet, als in d[e] hooghſte nootſaeckelijckheyt. Nu iſſer geen ter wee-relt, om hen ſinmatige vergeldingen te doen hebben; en hen deſe vergeldingh aen te bieden, als het eynde van hun beſigheden. Dat ſou in tegendeel zyn hun beſte handelingen bederven, en hen meer brengen tot de ſenſualiteyt en ſinnelucht als tot de deught. De voetſtappen der vermaeckelyckheden die men eens geſmaeckt heeft, blijven ſeer vaſt in onſe inbeeldinge ingedruckt, ſy maecken geduerighlijck de denckbeel-den der ſinmatige en ſenſibile dingen wacker, als me-de onhebbelijcke en moeyelijcke begeerten, die de vrede van den geeſt ontſtellen; en eyndelijck ſy ver-wecken en tergen de vleeſlijcke begeerlijckheden in alle voorvallen; en dit is een ſuerdeeſſem die het alles bederft: maer hier is de plaets niet, om dit alles uyt te leggen, gelyck het wel verdient.

TWEEDE DEEL

Van de Inbeeldingh,

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. Van de Inbeeldingh der Vrouwen. 2. Van die van de Mannen. 3. Van die van de oude Mannen.

WY hebben eenige verbeeldinge gegeven, van de natuerlijcke oorſaecken der onge-regeltheden der inbeeldinge van de Men-ſchen,

chen, in het voorgaende deel: Wy sullen in dit tegenwoordige trachten eenige applicatie en toe-eygeningen van dese oorsaecken te maecken, of de generaelste en algemeenste dwalingen van de inbeeldinge, en wy sullen oock spreecken van de oorsaecken deeser dwalingen die men den naem van Morael sou mogen geven.

Men heeft wel konnen sien, door de dingen die wy in het voorige Hooft-stuck geseght hebben, dat de tederheydt der Fibren in onse harssenen, een van de voornaemste oorsaecken is, dewelcke ons verhinderen ons genoegh te appliceeren en toe te eygenen, om de waerheden die een weynigh verborgen zyn, te ontdecken. 1. Dese tederheyt van Fibren ontmoet men gemeenlijck in de Vrouwen, en dese is het die hen dat groote verstandt geeft, met alles dat de sinnen mach raecken. Het staet aen de Vrouwen te oordeelen van de moden en welstant der kleederen, van de tael en spraecken, en van de welvoegentheyt in gebaeren, en fraeye manieren. Sy hebben meer kennisse en bequaemheyt ontrent dese saecken, als de Mannen. Al het geen de smaeck mach betreffen is onder hun oordeel; maer in het gemeen zijnse onbequaem, om tot de waerheden, die een weynigh verborgen zyn, in te dringen. Al 't geen wat abstract en afgesondert is, gaet hun begrijp te boven. Sy konnen sich niet dienen van hunne inbeeldinge, om duystere en verwarde vraeghstucken te ontlossen. Sy mercken niet aen, als alleen de schorsse der dingen; en hun inbeeldingh heeft niet krachts noch uytbreydinghs genoegh, om de grondt daer van te doordringen, en al de deelen daer van te vergelijcken sonder die te verrucken. Een bagatelle, een leur is machtigh om hen af te keeren. Het minste gekrijt maeckt hen ontstelt: de kleynste bewegingh neemt hen in. Eyndelijck de maniere en niet de wesentlijckheyt van de saeck is genoeghsaem, om al het

begrijp van geeſt te vervullen; om dat de minſte ſaecken in de Fibren van hun tedere harſſenen groote bewegingen veroorſaecken, ſoo verwecken ſy oock door een nootwendigh gevolgh, in hunne Ziele, ſulcke levende en groote ſentimenten en ſinne-driften, dat deſelve machtigh zyn die geheel te beſlaen en in te nemen.

Indien het ſeecker is, dat deſe tederheydt der Fibren, van dewelcke wy ſpreecken, de voornaeme oorſaeck van al deſe effecten en uytwerckſels zy; ſoo is het evenwel niet van gelijcken ſeecker, dat deſelve altoos in alle vrouwen gevonden wort; of indien jae, ſoo is het oock, dat hun animale geeſten meenichmael ſulck een proportie en overeenkomſt met de Fibren van hun harſſenen hebben, datmen vrouwen vindt, die meer ſoliditeyt en beſtendigheyt van geeſt hebben als eenige mannen. Het is in een ſeeckere bematigingh van de dickte of grovicheydt en beweginge der animale geeſten met de Fibren der harſſenen, dat de kracht van de geeſt beſtaet; en de vrouwen hebben meenighmael deſe juyſte bematiginge. Men heeft kloeckmoedige en ſtantvaſtige vrouwen, en daerentegen weke, onſtantvaſtige en ongeſtadige mannen. Men heeft verſtandige en moedige vrouwen, ja vrouwen die tot alles bequaem zyn, en men vindt in teghendeel weeck gebackene en verwijfde mannen, onbequaem om ergens te doordringen, of yets uyt te voeren. Eyndelijck, wanneer wy eenigh gebreck en geſlacht, een ſeeckeren ouderdom, ſeeckere conditien en geſtelthe-den toeſchrijven, verſtaen wy ſulcks niet anders als ordinaerlijck ſoo te zyn; altoos onderſtellende, datter geē generale regel ſonder exceptie en uytſonderinge is.

Want men moet ſich niet inbeelden, dat al de mannen of al de vrouwen van een en deſelfde ouderdom, in een en het ſelfde landt, van een en het ſelfde huys, de harſſenen op een en deſelſde wijſe gheſtelt hebben.

Het

let is eerder te gelooven, dat gelijck men geen twee engesichten kan vinden, die malkander volkomen elijck zyn, men oock alsoo geen twee inbeeldingen ou konnen ontmoeten, die volkomen malkander geijcken. Oock dat al de mannen, de vrouwen, en de inderen, onder sich niet verschillen als in meer of ninder in de tederheyt of delicaetheyt van de Fibren unner harssenen. Want even gelijck men niet al te aeft een wesentlijcke Identiteyt of selfs-wesentheyt usschen en onder de saecken, daer men geen onderscheyt in siet, moet onderstellen en supponeren: alsoo moetmen oock geen wesentlijck onderscheyt stellen, daer men geen volkomene Identiteyt en selfs wesentheyt heeft. Want dit zyn de gebreecken, daer men ordinaerlijck in valt. Het geene men dan kan seggen vande Fibren der harssenen, is, datse in het gemeen seer weeck en teeder in de kinderen zyn: Datse met den ouderdom harder en harder, en meer gesterckt worden; dat ondertusschen het meestendeel der vrouwen en eenighe mannen, deselve, gheduerende hun gantsche leven, seer teeder en delicaet hebben. Men sou hier omtrent niet vorders konnen besluyten. Maer wy hebben genoegh van de vrouwen en kinderen ghesproocken: sy bemoeyen sich niet, om de waerheyt te ondersoecken, en andere daer van te onderrechten. Alsoo brengen hun dwalingen oock niet veel vooroordeels of hinders toe, want men gelooft hen niet veel, in het geene sy voorstellen. Laet ons dan spreecken van de volwassene mannen, van dese welckers geest is in syn kracht en vigueur, en die men sou bequaem gelooven, om de waerheyt uyt te vinden; en andere die te leeren.

2. De ordinaire tijdt van de groote volkomentheyt van den geest, is van dartigh tot vijftigh Jaeren. De Fibren van de herssenen in desen ouderdom hebben in het gemeen een middelmatige consistentie en bestelt-

heyt gekregen. De vermaeckelijckheden en smarten der sinnen maecken by naer geen indruck meer op de selve; invoegen men alsdan sich niet hoeft te beschermen, als tegens geweldige passien en driften, die selden voorkomen, en tegens dewelcke men sich wel wapenen kan, indien men sorghvuldighlijck de gelegentheden daer toe schouwt. Alsoo de Ziele, zynde niet meer gediverteert en afgeleyt door de sensibile en sinmatighe dingen, kan lichtelijck de waerheydt beschouwen en bespiegelen.

Een man in desen ouderdom, en die niet vervult is met de vooroordeelen van syn kintsheydt; dewelcke in syn jonckheyt verkregen heeft een ghemackelijckheyt, om te mediteeren en bespiegelen; die sich niet gaerne sou willen ophouden, als omtrent klaere en onderscheydelijcke Notien en kenningen van den geest; die sorghvuldighlyck al de verwarde Ideen der sinnen sou verwerpen, en die tijdt en wille heeft om te bespiegelen en te mediteeren; sou sonder twijffel selden in dwaelinge vallen. Maer het is niet van desen of soodanigen man, dat ons te spreecken staet; het is van de gemeene slach, die in het gemeen, niets van dese hebben.

Ick segge dan, dat de vastigheyt van consistentie en besteltheyt, die men met de Jaren in de Fibren vander mannen harssenen bevindt, maeckt de vastigheydt en besteltheyt van hunne dwalingen, indien het gheoorloft zy soo te spreecken. Het is het Zegel, dat hun vooroordeelen en al hun valsche opinien en meeningen besegelt, en hen voor de kracht van de reden bedeckt. Eyndelijck soo veel als dese ghestaltenisse der Fibren van de harssenen voordeeligh is, voor de persoonen, die wel opgetrocken zyn, soo naedeelighis deselve weder, voor het grootste ghedeelte der menschen, naerdemael die de eene en de andere vast stelt in de gedachten daer sy in zyn.

Mae;

Maer de menschen syn niet alleenigh vast gestelt in
unne dwalingen, wanneer se tot den ouderdom van
eertigh of vijftigh Jaeren gekomen zyn; sy syn oock
les te meer onderworpen in nieuwe dwalingen te
vallen; om dat sy oordeelen met voornement-
heydt en presumptie van alle dingen, ghelijck sy
in der daet daer bequam toe moeten zyn, en sy niet
oordeelen als by vergelijckinge van hun valsche Ideen
en denckbeelden; want sy redeneren niet van de din-
gen, als by vergelyckingh van de Ideen, die hen de al-
dergenaemste zyn. Wanneer een Chymist wil rede-
ren van eenigh natuerlijck lichaem, soo koomen hem
terstondt syne dry principien en gronden te vooren;
een Peripatetisch Aristotelist denckt terstont aen syn
vier Elementen en Hooftstoffen, en aen de vier eerste
qualiteyten en hoedanigheden; en een ander slagh
van Philosophen en Wijselingen brenght alles tot syne
andere principien en gronden. Alsoo kanner niets
in den geest of het verstant van een mensch vallen, dat
niet terstont door dwalingen wort besmet, dewelcke
sy van kints been onderworpen syn geweest, en het ge-
tal daer van vermeerderen.

Dese besteltheyt der Fibren van de harssenen heeft
noch een seer quaedt uytwercksel, voornamentlijck
in de bejaerde persoonen, dat is deselve onschickelijck
tot meditatien en bespiegelingen te maecken. Sy kon-
nen geen aendacht toebrengen tot het meeste der din-
gen, diese willen weeten, en alsoo konnense de waer-
heden, die een weynigh verborgen zyn, niet achter-
haelen. Sy konnen de redelijckste sentimenten en
gevoelens niet smaecken, dewyl sy steunen op saecken
die nieuw voor hen zyn, hoewel sy andersints seer ver-
standigh zyn, in dingen, van dewelcke hun ouderdom
hen veel ervarentheyt gegeven heeft. Maer al wat
ick hier segge, moetmen niet verstaen als van dese die
hun

hun jeught hebben doorgebraght, ſonder gebruyck en applicatie of toeeygeningh van geeſt en verſtandt te maecken.

Om deſe ſaecken te beeter te doen verſtaen, moetmen weeten, dat wy niet konnen leeren, hoe het oock zy, indien wy geen aendagt daer toe beſteden, en datmen niet ſeer aendachtigh tot eenige ſaeck kan zyn, indien wy ons die niet inbeelden, en deſelve ons levendigh in onſe harſſenen verbeelden. Nu eyndelijck, op dat wy ons eenigh voorwerpſel konnen verbeelen, is het noodigh, dat wy eenigh gedeelte van onſe harſſenen buygen, of dat wy deſelve indrucken eenighe andere beweginge, om de voetſtappen te konnen formeeren, aen dewelcke de Ideen geheght zyn, die ons deſe voorwerpſels vertoonen. Invoegen, indien de Fibren van onſe harſſenen een weynigh hardt zyn, deſelve niet bequaem ſullen zijn, als tot neygingen en beweginghen, dieſe anderſins mogen ghehadt hebben.

En alſoo ſal de Ziele niet konnen verbeelden en imagineren, noch by gevolgh aendachtigh zyn, tot het geene ſy wel ſou willen, maer wel alleenigh tot en aen de dingen die haer gemeen en familiaer zyn.

Waer uyt men moet beſluyten, dat het ſeer voordeeligh is, ſich te oeffenen in het beſpiegelen van alle ſoorten van onderwerpſelen, om daer door een ſeeckere gemackelijckheyt te verkrijgen, om te dencken op het geene men wil. Want gelijck als wy verkrijgen een groote lichticheyt en gemackelijckheyt, om de vingeren onſer handen, op alderhande manieren met een groote vaerdigheyt te roeren, door de geduerige oeffeninge dewelcke wy nemen in het ſpeelen op Inſtrumenten en Snaren-ſpel; alſoo oock de deelen van onſe harſſenen, van de welcke de beweginge nodigh is, om te verbeelden het geene wy willen, verkrijgen door het gebruyck een ſeeckere lichtigheydt

om

om sich te buygen; dewelcke maeckt, dat alle dingen, die wy willen van ons verbeelt worden, met een groote licht, gemackelijckheydt, vaerdigheyt en selfs netigheyt.

De beste middel nu, om dese hebbelijckheyt die het voornaemste onderscheyt van een verstandigh man met een ander maeckt te krijgen, is sich van der jeugt af aen gewoon te maecken, om de waerheyt der selfs swaerste dingen te ondersoecken, om dat in dese ouderdom de Fibers van de harssenen bequaem zyn tot alderhande soorten van buygingen en neygingen.

Ick wil hier niet hebben dat dese, die men luyden van studie en leeringe noemt, die sich niet voegen, als om te lesen sonder te mediteren en overdencken, en sonder door sich selven te soecken de oplossingen der vraeghstucken, eerse deselve in de Schrijvers lesen: ick wil niet, segge ick, dat dese menschen die gemackelyckheyt, daer ick van spreecke, verkrygen. Het is blyckelyck genoegh, datse geen andere verkrijgen, als dese, van te ghedencken de dingen, diese ghelesen hebben. Men bevindt daeghlycks dat dese, die veel gelesen hebben, geen aendaght konnen toebrengen tot nieuwe dingen, van dewelcke men met hen spreeckt; en dat de ydelheyt van hun geleertheyt, hen brengende om daer van te oordeelen, eer sy die te recht beseffen, hen doet vallen in grove en swaere dwalingen, daer de andere menschen geen noot van hebben.

Maer hoewel het gebreck van aendacht de voorname oorsaeck zy, datse sich bedriegen, soo isser noch een andere die hen bysonder en eygen is. Dat is, dat bevindende daeghlijcks in hun gheheuchenisse en oneyndeliick ghetal van confuse en verwarde specien en gedaenten, sy terstont een opvatten, diese aenmercken als dese, daer het vraeghstuck over is; en om dat de saecken, die men voorstelt, daer niet mede over

een

een komen, oordeelen sy, belacchelijck, datmen hen bedrieght. En wanneer men hen wil voorstellen, dat sy sich selven bedriegen, en datse selfs den staet van het geschil niet weeten, worden sy moeyelijck, en niet konnende begrijpen de dingen, die men hen seght, gaen voort, sich aen dese valsche gedaenten en specien van hun geheuchenisse te binden. Indien men hen al te klaer de valscheyt voorstelt, maeckense noch een tweede of een darde, diese meenighmael soecken tegens alle schijn van waerheyt, en selfs tegens hun eygene gewisse te beweeren; om dat sy seer beschaemt zyn, datter dingen zyn, die andere beeter weeten als sy, en sy weynigh eerbiedigheyt en liefde tot de waerheyt hebben.

3. Al het geene wy hebben geseght van de persoonen van veertigh of vyftigh jaeren; moetmen oock verstaen met meerder reden van de oude luyden; om dat de Fibren van hun harssenen noch onbuyghsaemer zyn, en hen animale geesten ontbreecken, om daer nieuwe spooren of voetstappen in te maecken; invoegen hun inbeeldinge daer omtrent seer flaeuw is. En om dat ghemeenelijck de Fibren van hunne harssenen vermenght zyn met meenighte van overtollige vochticheden, verliesende van langer handt de geheuchenisse der voorgaende dingen, en vallen in de ordinaire swackheyt der kinderen. Alsoo hebbense in hun seer afvallende jaeren de gebreecken der kinderen te ghelijck, en die van de volwassene lieden; dewelcke hangen aen de ghestaltenis van de Fibren der harssenen; hoewel men sou mogen seggen, datse noch wyser zyn als de een of d'ander, ter oorsaeck om datse niet meer hun passien en lydingen onderworpen zyn, die uyt de beweginghe der animale geesten voortkoomen.

Wy sullen dese dingen niet verder uytleggen, om dat

dat het licht van desen ouderdom, door de andere, daer van gesproocken is, te oordeelen valt, dat de oude mannen noch meer swarigheyt hebben, om dingen te begrijpen, als al de andere; datse meer aen hun vooroordeelen en hun oude opinie en gevoelen vast, en by gevolge meer in hunne dwalingen en quade hebbelyckheden en andere diergelijcke dingen, ghevest zyn. Men wil alleen te kennen geven, dat de staet van een oudt man niet besettelijck en preciselijck op t'sestigh of t'seventigh jaeren te stellen is; dat oock al de oude lieden niet suffen, dat al die geene die hun t'sestigh jaeren voor by zyn, niet altoos vry zyn van de passien en lydingen der jonge luyden: en datmen niet al te generaele en algemeene gevolgen moet trecken, uyt de principien en gronden, die wy vast ghestelt hebben.

II. HOOFT-STUCK.

Dat de animale geesten gemeenlijck gaen in de voetstappen der Ideën, die ons de alderaengenaemste zyn; het welcke de oorsaeck is, datmen niet gesondelijck van de dingen oordeeld.

WY geloven in het voorgaende Hooft-stuck te hebben uytgheleght, de ordinairste en gemeensaemste veranderingen, die in de inbeeldinge komen, door dese, dewelcke in de animale geesten voorvallen, en oock door dese, dewelcke in de gesteltenis der Fibren van de harssenen in verscheyde ouderdommen geschieden. Invoegen dat, indien wy een weynigh mediteeren en acht nemen op het geene wy voorheen geseght hebben; men voor het tegenwoordige een genoegsaem duydelijcke kennisse behoort te hebben van de inbeeldingh en de natuer-

tuerlijcke en ghemeenste oorsaecken; van de onder scheydentlijckheden, dewelcke men onder de geesten en verstanden vermerckt; naerdemael alle veranderingen, die de inbeeldinge en den geest bevallen, niet anders syn als gevolgen van die geene, die men in de animale geesten en de Fibren, uyt dewelcke de harssenen bestaen, ontmoet.

Maer daer syn noch veel bysondere oorsaecken, diemen morale sou moogen noemen, van de veranderingen, die in de inbeeldingh der menschen komen, te weeten hun verscheydene conditien en staeten, hun verscheydene employen en besicheden, en in een woort, hun verscheydene wyse van leven; de aenmerckinge van de welcke ons wel staet te betrachten, om dat dese soorten van veranderingen de oorsaeck syn van by naer een oneyndelijck getal van dwalingen, een yeder oordeelende van de saecken naer betreckinge van sijn staet. Wy geloven niet, dat wy ons behoeven besich te houden, om de uytwercksélen van eenighe min ordinaire saecken uyt te leggen, ghelijck als van groote sieckten, overkomende ongevallen, en andere onverwachte toevallen, die seer geweldige indrucksélen in de harssenen maecken. Jae selfs die wel t'eenemael als omkeeren, om dat dese dingen maer selden voorkoomen, en de dwaelingen, in de welcke dese lieden vallen, soo grof en plomp zyn, datse geen noot hebben om besmettinge te veroorsaecken, om dat de gheheele weereldt, die sonder moeyten erkennen kan.

Om nu volkomentlyck al de veranderingen te begrypen, die de verscheydene staeten en conditien in de inbeeldinge, voortbrengen, is het t'eenemael noodigh te herdencken, dat wy ons de voorwerpselen niet inbeelden, als met ons daer verbeeldingen van te formeeren en te maecken, en dat dese beelden niets anders zyn, als de spooren en voetstappen, die de animale

nale geesten in de harssenen maecken : dat wy de
ingen ons soo veel te stercker inbeelden, als dese
voetstappen dieper zyn, en dat dese voetstappen soo
veel te dieper en beeter ingegriffijt zyn, als de animale
geesten die te dickwylder en met te meerder geweldt
hebben gepasseert; en dat alsoo, wanneer de geesten
de selve meermaels hebben ghepasseert, deselve daer
gemackelycker ingangh vinden, als in andere naer
by ghelegene plaetsen, door dewelcke sy noyt of ten
minsten soo dickmaels niet gegaen zyn. Dese dingen
syn de ordinaerste oorsaecken van de verwarringe en
de valscheyt van onse Ideen en denckbeelden: Want
de animale geesten, dewelcke gedirigeert zyn door de
actie der uytwendige voorwerpselen, of selfs door de
kracht van de Ziele, om seeckere voetstappen in de
harssenen voort te brengen, brengen daer menich-
mael andere voort, dewelcke hen in der waerheyt in
eenige dingen gelijck, maer niet t'eenemael die vande
voorwerpsels zyn, noch dese, dewelcke de Ziel wilde
gerepresenteert en vertoont hebben: om dat dese ani-
male geesten, vindende eenige verhinderinge en tegen-
stant in de plaetse van de harssenen, daerse door moe-
sten passeeren, en gaen lichtelijck afwijcken, om over
hoop te vallen in dese voetstappen der Ideen en denck-
beelden, die ons meer gemeensaem en familiaer zyn.
Siet hier grove en seer finmatige voorbeelden van dese
saecken.

Wanneer dese, die het gesicht niet ongemeen kort
hebben, de Maene aenschouwen, siense daer in als
twee oogen, een neus, en een mont, en in een woort,
hen dunckt dat sy een aengesicht sien, ondertusschen
isser niets inde Maen het geene sy daer in meenen te
sien. Verscheydene lieden sien daer geheel andere
dingen in, en sy konnen sich van hun twijfelingh ont-
slaen, indiense deselve met veerkyckers besien,
hoe kleyn sy oock zyn; of maer naersien de beschrij-
vinge

vinge die Hevelius, Ricciolus en andere daer van in het licht gegeeven hebben. De reden nu, waerom sy in de Maen een aengesicht beschrijven, en niet de ongeregelde vlecken die daer in zijn, is, dat de voetstappen der aengesichten, dewelcke in onse harssenen zijn, een seer diepen indruck hebben, om dat wy menighmael en met veel opmerckingh Menschen aengesichten sien, invoegen de animale geesten, vindende tegenstant en verhinderingh in de andere deelen van de harssenen, sich lichtelijck af keeren van de directie, die het licht van de Maene hun indruckt, wanneeer sy die beschouwen, om in te gaen in de voetstappen, aen dewelcke de Ideën en denckbeelden van een aengesicht door de natuere vast zijn. Behalven dat de schijnbaere grootte van de Maen, zijnde niet veel verscheyden van die van een hooft, in een seecker afwesen, deselve door haer indrucksel voetstappen formeert, en maeckt, dewelcke veel overeenkomst en vereenigingh hebben met dese dewelcke vertoonen een neus, een mont en oogen; en alsoo bepaelt zy de geesten, om hun loop te nemen in de voetstappen van een aengesicht. Daer zijnder oock die in de Maen sien een Man te paert, of yets anders als een aengesicht, om dat hun inbeeldingh zijnde geweest levendigh aengetast en geslaegen, door seeckere voorwerpsels, de voetstappen van dese voorwerpsels sich weder openen, door de minste saeck die daer mede over een komt.

Het is oock om die selve reden, dat wy ons inbeelden te sien, Waegens, Menschen, Leeuwen, of andere dieren in de wolcken, alsser maer een weynigh gelijckheyt is tusschen die gedaenten en dese dieren, en dat sommige Menschen, die gewoon zijn te teeckenen, somwijlen Menschen hoofden op de mueren weeten te vinden, daer niet als een deel ongeregelde plecken opstaen.

Het

Het is oock om dese reden, dat de geest van den Wijn, gaende sonder directie of wechwijsingh van de wille in de gemeensaemste voetstappen, menigmael de geheymen van het grootste belang doen ontdecken, en dat, wanneer men slaept, men gemeenlijck droomt van die dingen, die men geduerende dien dag gesien heeft, en die de diepste indruckselen gemaeckt hebben, om dat de Ziele sich gedueriglijck de saken verbeelt, van dewelcke sy de grootste en diepste voetstappen heeft. Siet hier noch andere voorbeeldē, meer te samen geset.

Een sieckte is nieuwelijcks ontstaen, en maeckt een verwoesting die de geheele werelt doet verwonderen. Dit maeckt sulcke diepe voetstappen in de harssenen, dat dese sieckte altoos als tegenwoordig voor den geest staet. Indien dese sieckte, by voorbeelt, sy genoemt de scheurbuyck, of blauwe schuyt, al de sieckten die ondertusschen ontstaen, sullen de scheurbuyck zyn. De scheurbuyck is verselt met een dourain of tien of twaelf symptomata en toevallen, van dewelcke verscheydene andere sieckten oock gemeen zijn, daer is niet aen gelegen. Indien het ghebeurt dat een siecke eenige van dese toevallen heeft, soo moet hy nootsakelijck de scheurbuyck hebben, en men sal nae geen andere sieckten dencken, al hebben sy al de selve toevallen. Men sal maer alleen bedencken, dat al de toevallen, dewelcke die geene die de scheurbuyck gehad hebben, bevallen zyn, oock hem te bevallen staen. Men sal hem deselve hulp middelen geven, en wel verbaest staen, datse de selve werckinghen niet doen, diese in andere gedaen hebben.

Een Schrijver voecht sich tot een soort van studie en stoffe. De voetstappen van het onderwerpsel van zyn besigheyt, drucken sich soo diep in sijn harssenen, en wegen soo levendigh in sijn harssenen, datse menighmael verwarren en uytwisschen de voetstappen van selfs verscheydene saecken. Daer isser een, by voor-

beeldt, die verscheydene Boecken op het kruys heeft gemaeckt; dit heeft hem het kruys over al doen sien en het is met reden, dat de vaeder Morin met hem boerte, om dat hy gheloofde, dat een *Medaille* een kruys vertoonde, hoewel het geheel een andere ghedaente voorstelde. En het is door een diergelijcke keer van inbeeldingh, dat Gilbert en verscheydene andere nae datse veel over den Zeylsteen en sijne eygenschappen hadden gespeculeert en sig verwondert, een groot deel van natuerlijcke uytwercksselen de Magnetycke eygenschappen en qualiteyten hebben willen toeschryven, hoewel deselve de alderminste gemeenschap daer niet mede hadden.

De voorbeelden die wy hebben by gebracht, sijn genoegh, om te bewijsen, dat dese groote lichtigheyt, die de inbeeldinge heeft, om sich sijn gemeensaemste voorwerpsels te verbeelden, en het ongemack dat de selve heeft, om sich yets nieus in te prenten, maecken dat de Menschen sich by naer alle daegen Ideën inbeelden, die men vermengelde en onsuyvere sou moghen noemen, en dat de geest niet oordeelt van de saecken, als by vergelijckinge aen sich selven, en haer eerste gedachten. Alsoo oock de verscheydene passien der menschen, hun neyginghen, hun conditie of staet, hun bedieninge, hun hoedanigheyt of qualiteyt, hun studie en oefeninghen, eyndelijck hun onderscheydene wijse van leven, seer groote verschillentheyt, veroorsaeckende inde Idea der saecken diese begrijpen, doet hen sulcks vallen in een oneyndelijck ghetal van dwalingen, die wy in het vervolgh sullen uytleggen. En dit is het geen den Cancelier Bacon dese verstandighe woorden heeft doen seggen: *Omnes Præceptiones tam sensus quam Mentis, sunt ex analogia hominis, non ex analogia universi: estque intellectus humanus instar speculi inæqualis ad radios rerum, qui suam naturam naturæ rerum immiscet, eamque distorquet et inficit.* Al

de

le leerstucken, soo de sin als de Ziel raeckende, zijn volgens le betreckinge en over een komst van den mensch; niet van het groote al: en het verstant van den Mensch is ghelijck een ongtlijcke Spiegel, voor de straelen der dingen, dewelcke zijn natuer de natuer der dingen inmenght, en deselve verdraeyt en besmet.

DERDE HOOFT-STUCK.

Van de onderlinghe verbintenis der Ideen van de geest en de voetstappen der harssenen, en van de onderlinge verbintenis der voetstappen, en der Ideen met de Ideen.

VAn al de stoffelijcke dingen, isser geen, der Menschen aendacht en beseffinghe waerdiger, als het maecksel van hun eygen lichaem, en de over een komingh dewelcke is tusschen al de deelen, uyt dewelcke het selve bestaet: en van al de geestmatige dingen isser niets, dat hen noodiger is wel te kennen, als hunne Ziele, en alle de ghelijckenissen en betreckingen die de selve heeft, onlosselijck met Godt, en natuerlijck met het lichaem.

Het is niet genoegh te ghevoelen, of te kennen op een verwarde wijse, dat de spooren en voetstappen der harssenen de eene met de andere verbonden zijn, en dat sy gevolght worden van de beweginge der animale geesten: dat de voetstappen, zijnde inde harssenen opgeweckt en wacker ghemaeckt, oock de Ideën en denckbeelden in den geest wacker maecken, en dat de beweginghen, die in de animale geesten verweckt worden, de lijdinghen oock in de wille verwecken. Men moet soo veel als ons mooghlijck is, onderscheydelijck de oorsaeck van alle dingen weeten en voor-

namentlijck de werckingen, die dese dingen bequaem zijn voort te brengen.

Men moeter de oorsaeck van weten om dat wy kennen moeten die geene die ons bestiert, dese van de welcke wy af hangen; dese die alleen machtigh is, in ons te wercken en ons geluckigh of ongeluckig te maecken: men moet daer de werckinghen van weeten, op dat wy moghten weeten waer toe wy in de andere bequaem zijn, en wat wy in de andere onderworpen zijn. Alsdan sullen wy weeten, de middelen om ons te bestieren en ons te bewaeren te ghelijck, in de geluckighsten en volkomensten staet, die men volgens de ordere van de natuere, en de regulen van het Euangelium hebben kan; en wy sullen konnen leven met de andere Menschen, in een volkomene kennisse van de middelen, en om ons van te dienen en om hen te helpen in hun ellenden en de onse.

Ick meene geensints in dit Hooft-stuck sulcke uytgebreyde dinghen, als dese daer ick van ghesproocken hebbe, te verklaeren, ick meene selfs niet sulcks in dit geheele werck te doen: daer zijn veel dingen, die ick selve noch niet weet, en die ick selfs niet hoope oyt te sullen konnen weeten, en daer zijn eenighe die ick gelove te weeten, en die ick niet wel uyt leggen kan. Want daer is geen verstant, hoe kleyn het oock sy, het welcke door Meditatie geen meer waerheyden kan ontdecken, als de welspreeckenste Man van de werelt sou konnen deduceren en uytleggen.

1. Men moet sich niet inbeelden, gelijck het meeste ghedeelte der Philosophen doet, dat de geest lichaem wort, wanneer de selve met het lichaem vereenight, en dat het lichaem geest wort, wanneer het selve met den geest wordt vereenight. De Ziele is niet door al de deelen van het lichaem verspreyt, om het selve het leven te geven en de beweginge, gelijck sich de inbeeldinghe voorstelt, en het lichaem wort niet bequaem

tot

tot gevoelens en sentimenten, door de gemeenschap die het met de Ziele heeft, gelijck onse valsche en bedrieghlijcke sinnen ons schijnen te willen overtuygen. Yeder selfstandigheyt blijft het geen het is, en gelijck de Ziele niet bequaem is tot uytbreyding en beweginge, alsoo is het lichaem niet bequaem tot sentimenten en gevoelens, noch tot neyginge. Al de gemeensaemheyt van de geest en het lichaem die ons bekent is, bestaet in een natuerlijcke correspondentie en onderhandelingh van de ghedachten van de Ziele, en de voetstappen van de harssenen, gelijck oock van de *emotie* en ophevinghe der Ziele en de beweginghe van de geest.

Soo haest als de Ziele eenige nieuwe Idea of denckbeelt ontfanght, drucken sich nieuwe voetstappen en spooren inde harssenen, en soo haest de voorwerpsels nieuwe voetstappen voortbrengen, ontfanght de Ziele oock nieuwe Ideën; niet dat deselve dese voetstappen aenmerckt, dewijl sy daer geen kennisse van heeft; niet dat dese voetstappen de Ideën vast maecken, dewijl sy geen vergelijckingh daer mede hebben; niet eyndelijck, dat sy dese Ideën van dese voetstappen en spooren ontfanght; want gelijck wy elders sullen uytleggen, het is niet te bedencken, dat de geest yets van het lichaem ontfanghe, en meerder verklaert of verlicht ware als hy is; sich keerende naer het selve, gelijck de Philosophen meenen, dewelcke willen dat het sy door conversie en bekeeringe, nae de verschijninge, vertooningen of de spooren van de harssenen, *per conversionem ad Phantasmata*, dat de geest of Ziele alles begrijpt.

Van gelijcken, soo haest de Ziele begeert dat een arm bewooghen wordt, hoewel de selve niet eens weet, watter te doen valt om die te bewegen, soo wordt de arm bewooghen, en soo haest de animale geesten sijn geagiteert en bewoogen, bevindt sich de Ziele mede in

in onrust, hoewel sy niet eens weet, datter anima geesten in het lichaem zijn.

Wanneer ick van de passien en lijdingen sal spree ken, sal ick oock handelen van de verbintenis dewel ke is tusschen de spooren en voetstappen van de harss nen en de beweginghe der geesten; en van dese, d welcke is tusschen de Ideën en de oproeringhe van Ziele, want al de lijdingen hanghen daer aen. Hi moet ick alleenigh spreecken van de verbintenis d Ideen en denckbeelden, met de voetstappen, en va de verbintenis der voetstappen en spooren den eene met den anderen.

Daer zijn dry seer merckelijcke oorsaecken van d verbintenis der Ideen met de voetstappen. De eerst en de alder gheneraelste en gemeenste is de *identitey* en selfsheyt van de tijt. Want het is menighmael ge noegh, dat wy op eenighe saeck hebben gedacht, o deselve tijdt, datter in onse harssenen eenige nieuw voetstappen zijn geweest, op dat dese voetstappen sich niet meer konnen voortsetten, sonder dat wy van nieu op deese saeck dencken. Indien myn geest sy aenge-raeckt door de Idea van Godt ter selver tijdt wanneer mijn verstant is geraeckt geweest door het gesicht van dese dry letters *jah*, of door de klanck van het selfde woort, sal het genoegh zijn, dat dese voetstappen, dewelcke dese Caracters of Letters, of der selver klanck, sullen hebben voortgebracht, weder wacker worden, om aen Godt te gedencken, en ick sou aen Godt niet konnen dencken, indiener in mijn harsse-nen niet eenige verwarde voetstappen van Caracters, of klanck of eenighe andere saeck worden voortghe-bracht, dewelcke de gedachten die ick van Godt sal hebben gehad, sullen hebben verselt. Want de hars-sens noyt sonder voetstappen zijnde, heeft men daer altoos soodanighe, die over een komst hebben, met het gene wy dencken, hoewel menighmael dese voet-stappen seer onvolmaeckt en verwart zyn. De

De tweede oorsaeck van de verbintenis der Ideen en denckbeelden met de voetstappen, en die altoos de eerste supponeert en onderstelt, is de wille der menschen. Dese wille is noodigh, op dat dese verbintenis der denckbeelden met de spooren en voetstappen ghe-regelt en tot het ghebruyck geschickt worden, want indien de Menschen van natuere geen neyginghe hadden, om by een te komen, ten eynde hun Ideen aen sinmatige teeckenen gehecht mogen worden, souden niet alleen dese verbintenis der Ideen t'eenemael onnut voor de Menschelijcken omgangh, maer oock noch ongeregelder en onvolmaeckter zijn.

Eerstelijck om dat de Ideen sich niet sterckelijck met de voetstappen verbinden, als dan wanneer de geesten sterckelijck gedreven zynde, sy dese voetstappen diep en duyrsaem maecken. Invoegen de geesten niet geagiteert zynde, als door de lydingen, indien de menschen geene hadden, om hun gevoelen mede te deelen, en over te gaen in dat van een ander, het is blyckelijck, dat de nauwe verbintenis van hun denckbeeld, omtrent seeckere voetstappen wel swack souden zyn, nademael sy sich niet onderwerpen aen dese Exacte en geregelde verbintenis, als om sich verstandelijck te maecken.

Ten tweeden, de herhaelingh van de ontmoetingh der selver Ideën, met de voetstappen en teeckenen, nodigh zynde, om een verbintenis te maecken die lange sou konnen dueren, naedemael een eerste ontmoetinge geen stercke verbintenis maecken kan, indiense niet vergeselschapt gaet met een geweldige bew座inge van de animale geesten, soo is het klaer en blijckelijck, dat indien de menschen niet by een wilden komen, het met het grootste hazard ter weereldt sou geschieden, indien dese selve Ideen en selve voetstappen sich quamen te ontmoeten. Alsoo is de wille der menschen nodigh, om de verbintenis der selver

Ideen, met deselve voetstappen te reguleren; hoe wel dat dese wille, van by een te komen, niet sy soo daenigh een uytwercksel en effect van hun verkiesing en hun reden, als een indrucksel van de natuere, di ons alle den een voor den ander ghemaeckt heeft; e dat met een seer stercke neyginghe, om ons met d geest te versaemen, soo veel als wy met het het lig chaem versamelt zyn.

De derde oorsaeck van de verbintenis der Ideen met de voetstappen en teeckenen, is de natuere of de stantvaste en onbeweeghlijcke wil van den Schepper. Daer is, by voorbeeld, een natuerlycke verbintenis, en dewelcke geensints afhanght van onse wille, tusschen de teeckenen en voetstappen, die een boom of een bergh die wy sien, in ons voortbrengen; en de Ideen en denckbeelden van boom of bergh; tusschen de voetstappen, die het gekryt van een mensch of van een dier die lyden, en wy hooren klagen, in ons voortbrengen; het wesen van een man, die ons dreyght, of die ons vreest, en de Ideen van pijn en gheweldt van swackheyt, en selfs tusschen de sentimenten en gevoelingen van medelyden, van vreese, van moet, die in ons voortgebraght worden: dese natuerlijcke verbintenissen syn de sterckste van allen. Sy syn in het gemeen in al de menschen ghelijck, en t'eenemael nodig tot bewaeringh van het leven, doch hangen sy niet aen onse wille. Want indien de verbintenis der Ideen met de klancken en seeckere Caracters of letteren swack is, oock seer verscheyden in verscheydene landen, sulcks is, om dat deselve vande weecke, swacke en veranderlijcke wille der menschen af hanght, en de reden, waerom die van de wille af hanght, is, om dat dese verbintenis niet t'eenemael tot het leven nodigh is; maer alleenlijck om te leven, ghelijck de menschen, dat is, om te leven met sich van de reden te bedienen.

Men moet hier wel aenmercken, dat de verbintenis der Ideen en denckbeelden van al de geestlycke of geestmaetige dingen, dewelcke van ons onderscheyden worden met de teeckens en voetstappen van onse harssenen, niet natuerlyck zy, en sulcks oock niet wesen kan, en by gevolgh, dat deselve is, of kan zyn, verscheyden in alle menschen, dewijl deselve anders geen oorsaeck heeft als hun wille en de Identiteyt of selfswesentheyt van den tijdt, daer ick hier voor van gesproocken hebbe: in tegendeel, dat de verbintenis der Ideen van al de stoffelycke dingen, met seeckere bysondere teeckenen en voetstappen, natuerlyck is, en by gevolgh, datter seeckere voetstappen zyn, die deselve Idea of verbeeldinge in alle menschen verwecken. Wy konnen niet twijffelen, by voorbeelt, of al de menschen hebben de verbeeldingh of Idea van een vierkant, op het aenschouwen van een vierkant, om dat dese verbintenis natuerlyck is. Maer men sou konnen twijffelen, dat sy alle hebben de Idea van een vierkant, wanneer sy dit woord vierkant hooren noemen, om dat dese verbintenis t'eenemael vrywilligh is, hoewel die zy tusschen een Idea en stoffelyck dingh.

Maer om dat de voetstappen der natuerlycke verbindtenis met de Ideen, de geesten raecken en aenparssen, en deselve by gevolgh aendaghtigh maecken, heeft het meeste ghedeelte der menschen, ghemackelijckheyd genoegh, om de sensibile, gevoelycke en palpabile waerheden, dat is gesegt de vergelijckingen, die tusschen de lichaemen is, te begrijpen en te onthouden. En in tegendeel, de voetstappen en spooren, die geen andere verbintenis hebben met de Ideen, als dese die de wille daer ghestelt heeft, geraecken de geest soo sterck en levendigh niet aen. Al de menschen hebben moeyten genoegh te begrijpen, en noch meer om te onthouden de afghe-

sonderde waerheden, dat is, de verghelijckingen n betreckinge der dingen, die in de inbeeldingh n vallen. Maer wanneer dese vergelijckingen een we nigh ghecomponeert en vermenght zyn, schijnen t'eenemael onbegrypelijck, voornaementlijck vo dese, die daer niet toegewent zyn; om dat sy dese ve bintenis van dese afgesonderde Ideen met hun voe stappen, door een geduerige meditatie en bespiegeli ge niet versterckt hebben. En hoewel de andere d selve volkomentlijck hebben begrepen, sy vergeeter se in korten tijd wederom, om dat dese verbintenis by nae noyt soo sterck is, als de natuerlycke.

Wel is waer, dat al de swaerigheyt, die men heeft om te begrijpen en te onthouden de geestmatighe e afgesonderde dingen, voortkomt uyt de swarigheyd die men heeft, omtrent het verstercken van de verbintenis van hun Ideen, met de voetstappen der harssenen, als dan, wanneer wy middel vinden, om uyt te leggen door de vergelijckingh der stoffelycke dingen, dese die men onder de geestelijcke bevind; doet sulcks ons lichtelyck die begrijpen, en druckt deselve soodaenigh in den geest, datmen niet alleen sterckelijck daer van is ghepersuadeert en verseeckert, maer oock deselve lichtelijck onthout. De algemeene Idea, die wy hebben gegeven van de geest, in het eerste Hooftstuck van dit werck, is misschien een genoeghsaem bewijs hier van, In tegendeel, wanneer men uytdruckt de vergelijckingen, dewelcke syn tusschen de stoffelijcke dingen, in sulcker maniere, datter geen nootsaeckelijcke verbintenis is tusschen de Ideen en verbeeldingen van dese saecken en de voetstappen van hun indrucksselen, heeft men groote moeyte om die te begrijpen, en men vergeetse lichtelijck.

Dese, by voorbeeld, die de studie van de Algebra of de Analysis aenvangen, konnen de Algebrasche demonstratien en bewijsen niet als met veel moeyte begrijpen,

rijpen, en alsse die eens begrepen hebben, soo ontoudense die niet langh, om dat de vierkanten, by xempel, de Parallelellogramen, de Cuben, de Solilen &c. zynde uytgedruckt door aa; ab, a 3. a.b.c. &c. van dewelcke de voetstappen geen natuerlijcke verbintenis met hun denckbeelden hebben, soo vindt de geest geen plaets om de Ideen op te vesten; om dat daer de overeenkomsten of vergelijckingen van te ondersoecken.

Maer dese die de Geometrie of gemeene Landmeeting leeren; begrijpen seer klaerlijck en duydelyck de kleyne demonstratien en bewijsen, die men hen uytleght, wanneer sy de termen, daer men sich van dient, seer duydelyck verstaen: om dat de Ideen en denckbeelden van het vierkant, de Circul &c. natuerlijck syn ghebonden aen de voetstappen der dingen, dewelcke sy voor sich sien. En het ghebeurt meenighmael, dat de bloote voldoeningh van de figuere, dewelcke tot de demonstratie en het bewijs dient, hem deselve eerder doet verstaen, als de redenen der selve uyt te legghen, om datde woorden, niet zynde gebonden aen de Ideen, als door een arbitrare en vrywillige institutie en bestellinge, deselve dese Ideen niet met sulck een vaerdigheyd en nettigheyd opwecken, om de rapporten en overeenkoomsten daer lichtelijck van te kennen en begrijpen; want het is voornamentlijck ter oorsaeck van het selve, datmen swarigheyd vind in het leeren der weetenschappen.

Men sou, in het voor by gaen, mogen bemercken, aengaende het geen ick hebbe gesegt, dat dese Schrijvers, dewelcke besich zyn een groote meenighte van nieuwe woorden en nieuwe figueren, om hun sin en meeningh uyt te drucken, te maecken, meenighmael onnutte wercken doen en voortbrengen. Sy meenen datse sich selven wel doen verstaen, wanneer sy in der

daet sich selven onbegrypelijck maecken. Wy definieren en beschrijven al onse termen en Caracters seggen sy, en de andere moeten daer mede over een komen. Het is waer, de andere komen daer wel mede over een, met hun vrye wil. Maer hun natuere strijt daer tegen. Hun Ideen en denckbeelden syn aen dese nieuwe termen niet geheght, om datmen daer toe gebruyck, jae een groot ghebruyck hebben moet. De Schrijvers hebben misschien dat gebruyck, maer soo doet de Leser niet. Wanneermen voorheeft om den geest, of het verstant te leeren, is het noodigh deselve te kennen, om datmen de Natuere moet volgen, en niet tergen of stooten.

Men moet ondertusschen niet verwerpen de sorge, die de Mathematici en Wistkonstenaers aenwenden, om hun termen en konstwoorden te definieren en beschrijven, want het is blijckelijck, datmen die definieren moet, om de æquivocatien en selfs noemelijckheden, of duysterheden wech te nemen; maer soo veel als ons mooghlijck is, moetmen sich dienen van bekende en aengenomene woorden, of sulcke welkers beteeckenisse, als zynde ordinaer, niet ver verschillende zyn van dese dingen, die men meent in te voeren, en dat is het datmen niet altoos in de Wistkonst waerneemt.

Wy willen oock, met het geene wy gesegt hebben, de Algebra niet verwerpen, de sulcke voornamentlijck, als de Heer Descartes die herstelt heeft: want hoewel de nieuwicheydt van eenige uytdrucksselen, dese wetenschap aengaende, in het eerste den geest en het verstandt eenighe moeyten maeckt, soo isser evenwel soo weynigh verscheydentheyd en soo weynigh verwerringe in dese uytdrucksselen, en het onderstant dat de geest in het verstand daer door ontfangt, stapt soo lichtelijck over al dese swaricheden, die men daer magh vinden, heen, datmen niet gelooft, datter een

ma-

maniere van redenen kan gevonden worden, die ſich beeter nae de natuere van de geeſt ſchickt, en deſelve verder brenght, in de ontdeckinghe der onbekende waerheden. De uytdruckſelen van deſe weetenſchap, niet ghelijck de andere de capaciteyt en ruymte van de geeſt of het verſtant bedeelende, ſoo belaſten ſy de memorie of gheheuchenis niet. Sy bekorten op een wonderlijcke wijſe al onſe Ideen en onſe redenkavelingen, en maecken deſelve ſelfs in eeniger maniere gevoelyck door 't gebruyck. Eyndelijck hun nuttigheydt is veel grooter, als deſe vande uytdruckſelen, hoe natuerlijck ſy zijn, van de figuren, Triangels, vierkanten en andere geteyckende dingen, die niet konnen dienen tot onderſoeck en uytlegginge der waerheden, die een weynigh verborgen zyn. Maer wy hebben genoegh gheſproocken van de verbintenis der Ideen met de voet ſtappen en teeckenen van de harſſenen: het ſal nu wel te paſſe komen, yets te ſegghen van de verbinteniſſe der voetſtappen, ſpooren of teyckenen onder malkander, en by gevolge van deſe, die daer is tuſſchen de Ideen, die op deſe voetſtappen reſponderen en paſſen.

2. Deſe verbintenis beſtaet hier in, dat de voetſtappen en ſpooren vande harſſenen ſich den eenen ſoo wel met den ander verbinden, datſe niet konnen worden opgeweckt, ſonder al deſe, dewelcke op een en de ſelve tijd ſyn ingedruckt geweeſt. Indien een menſch, by voorbeeldt, ſich bevindt in ſeeckere openbaere en publijcke ceremonye en plechtigheyd; en daer van al de omſtandicheden aenmerckt, beneffens al de voornaemſte perſoonen, die daer tegenwoordigh ſyn, de tijd, de plaets, den dagh en alle andere byſonderheden in te drucken, ſal het hem genoeghſaem zyn, alleen aen de plaets te ghedencken, of ſelfs aen een andere omſtandigheydt; hoewel ſoo merckelijck niet, van het gantſche werck, om al de andere in gedachten te

krijgen:

krijgen: Het is daerom, dat wanneer wy den voo[r-]
naemen naem van een dingh niet konnen gedencken
wy deselve genoeghsaem beschrijven, met ons te die[-]
nen van een naem, die eenige omstandigheyt van des[e]
saeck betekent: gelijck niet konnende wel gedencke[n]
den eygen naem van seeckere Kerck, wy ons konne[n]
dienen van een andere naem, die een en selfde saeck
beteeckent, en eenige overeenkomst daer mede heeft:
Wy konnen seggen, het is die Kerck, daermen die
dingen en die heeft gesien, daer soo veel volcks op die
tijd was, daer die Predicker heeft ghepredickt; daer
wy een Sondagh voorleden syn geweest &c. En niet
konnende den eygen naem van dese of geene bedenc-
ken, of zynde het dienstiger hem op een andere ma-
niere aen te wijsen, soo kan men hem uytbeelden, met
dat aengesicht vol pockpitten, die groote man, die soo
wel gemaeckt is, dat kleyn manneken met syn bochel,
alles naer de neyginge die men veor hem heeft; hoe-
wel het onbetaemelijck is, sich van verachtelijcke
woorden te dienen.

Nu de onderlinge verbintenis der voetstappen en
by gevolgh der Ideen den een met den ander, is niet
alleen het fondament en grond van al de Rhetorische
en redenkonstige figueren, maer oock van ontallijcke
andere dingen van groot gevolgh in de Morale en Ze-
dekennis, in de Staetskunde, en in het gemeen van al
de weetenschap, die eenigh rapport en ingangh by den
mensch hebben, en by gevolgh van veel dingen, van
dewelcke wy in het gevolgh sullen handelen.

De oorsaeck van dese verbintenis van verscheydene
voetstappen, is de identiteyt en selfsmatigheyd van
den tijdt, in dewelcke sy in de harssenen inghedruckt
syn geworden. Want het is genoegh, dat verschey-
dene voetstappen op een tijdt sijn gemaeckt, om niet
al te samen en te gelijck, opgeweckt te konnen wer-
den: Om dat de animale geesten, vindende den wegh

[v]an al de voetstappen, die op eenen tijd ghemaeckt [z]yn, half open, deselve aldaer een lichter doorgangh [v]inden, als door de andere deelen van de harssenen, [e]n dat is de oorsaeck van de geheuchenis en memorie, [e]n van de lichamelijcke habituden en hebbelijckhe[d]en, die wy met de beesten gemeen hebben.

Dese verbintenis der voetstappen is niet altoos vermenght met de beroeringe der geesten, om dat al de dingen die wy sien, ons niet altoos of goed of quaed toeschijnen. Dese verbintenis kan oock wel veranderen of breecken, om datse niet altoos deselve behoeven te zyn, zynde niet altoos nodigh tot behoedingh van het leven.

Maer daer syn in onse harssenen voetstappen, die van natuere de eene met de anderen verbonden zyn; en oock met eenige beroeringh der geesten, om dat sulcks nodigh is, tot behoedinghe van ons leven. En hun verbintenisse kan niet soo licht ghebroocken worden, om dat het goed is datse altoos deselve zyn. By voorbeeld, de voetstap of verbeeldinge van een groote hooghte, die men siet onder sich, en van dewelcke men in gevaer is af te vallen, of die van eenigh groot lichaem, dat vaerdigh staet om op ons te vallen en ons te verpletteren, is van natuere verbonden met dese, die ons de dood verbeelt; en met een beroeringe van de geesten, die ons beweeght, om te vluchten, en tot begeerte om te wijcken. Dese verbintenis verandert noyt, om dat het noodigh is, dat die altoos deselve zy; en die bestaet in een dispositie en ghesteltenis der Fibren onser harssenen, die wy van de gheboorte af aen hebben.

Al dese verbintenissen, die niet natuerlijck zyn, konnen gebroocken worden, om dat de omstandigheden van tijden en plaetsen deselve seer onderscheydelijck maecken, op dat sy nut zyn tot bewaeringe van het leven. Het is goed dat de Patrijs (by voorbeeldt)

de menschen vlied, die met Roers gewapend zyn, en dat in plaetsen en tijden, in dewelcke men de Jach oefent; maer het is niet nodigh, dat syse vlieden in en aen andere oorden; en op andere tijden. Alsoo is het nodigh tot behoudenis van alle andere dieren, datter eenige verbintenissen zyn van de voetstappen, die gemaeckt en weder ontdaen konnen worden; datter oock andere zyn, die niet als swaerlijck vernietight konnen werden; en andere eyndelijck, die niet ghebroocken konnen worden.

Het is seer nut met opmerckinge te soecken, de verscheydene uytwercksel en, die dese verscheydene verbintenissen machtig zyn te wege te brengen: want dese uytwercksel en zyn in een groot getal, en van een seer groot gevolgh, voor de kennisse van den mensch, en al de dingen, die betrecking op hem hebben. Men sal in het vervolgh bevinden, dat dese dingen de voornaeme oorsaeck syn van onse dwalingen. Maer het is tijd, om weder te komen tot het geene wy hebben voorgenomen te verhandelen, en uyt te leggen de verscheydene veranderingen, die de inbeelding der menschen bevallen, ter oorsaek van hun verscheydene wijse van leven.

VIERDE HOOFT-STUCK.

1. *Dat de Persoonen van studie en letteren het meest de dwalingen onderworpen zijn.* 2. *Reden waerom men liever wil volgen het gesagh van anderen, als sijn eygen geest en verstand gebruycken.*

DE onderscheydentheden diemen in de manieren van leven onder de menschen bevind, syn by naer oneyndelijck. Daer is een groot getal van verscheydene staeten of conditien, besicheden bysondere ampten of bedieningen, en van sonderlinge ghe-

ghemeentenschappen. Deese onderscheydentheden maecken, dat by naer alle menschen handelen en werkẽ naer geheel verscheydene eynden, en redeneren over bysondere principien en gronden. Het sou oock selfs seer swaer vallen, veel persoonen te vinden, die t'eenemael deselve gesichten hebben, in een en deselve gemeentenschap of broederschap, in dewelcke de particuliere of bysondere persoonen niet behooren te hebben als een geest en een voorneemen. Hun verscheydene bedieninghen, en hun verscheydene verbintenissen, maecken noodtwendighlijck eenigh onderscheydt in den keer en de wijse diese willen neemen, om die saecken selfs uyt te voeren over dewelcke sy over een koomen. Dit doet ons genoeghsaem sien, dat het een onmooghlijcke saeck sou zyn, op het netst en naer het leven uyt te drucken, de morale oorsaecken van de dwalinge; oock sou het onnut genoeg zyn, het selfde alhier te beginnen. Wy willen alleenigh spreeeken, van de wijse van leven, die tot een grooter getal van dwalingen vervoeren, en dat dwalingen van grooter belangh. Wanneer wy die sullen hebben uytgelegt, sullen wy opening genoegh gedaen hebben voor het begrijp en den geest om vorder te gaen, en een yeder sal konnen sien, als met een opslagh en met groote lichtigheyd, de seer verborgene oorsaeken van verscheydene bysondere dwalingen, diemen niet sou konnen uytleggen, als met veel tijds en moeyte. De geest vermaeckt sich om te loopen naer de waerheydt, wanneer deselve klaerlijck siet; en loopt daer heen met een snelheyd, die men niet uytdrucken kan.

1. De conditie, staet of het Employ, van dewelcke het nodighste schijnt, alhier te spreecken, ter oorsaeck om dat het selve de merckelijckste veranderingen in de inbeeldinge voortbrenght; die oock het meest tot de dwalingen doen, is die van de luyden van studie en

letteren, die meer gebruyck van hun geheuchenis als hun geest maecken. Want de ondervindinghe heeft altoos doen bekennen, dat dese die sich met meerder yver voeghen tot het lesen der boecken, en het ondersoecken van de waerheyt, dese deselve zyn, die ons in het grootste ghetal der dwalingen gheworpen hebben.

Het is van dese Lettermannen het selfde dat is van die geene, die reysen. Wanneer een reysiger by ongeluck den eenen wegh voor den anderen ghenomen heeft, hy raeckt verder van syn voorgestelde plaets af, indien hy daer in voortgaet, en men kan seggen, dat hy dwaelt en te meer afwijckt, als hy te naerstiger aengaet; en sich te meerder haest, om tot syn voorgeslelstelde plaets te komen. Alsoo oock dese brandende begeerten, die de menschen naer de waerheydt hebben, maecken datse sich werpen in het lesen der boecken, in dewelcke sy die meenen te vinden, of wel datse sich selven een Chymerijck en sinwesentlijck Systema en t'samenstellinge maecken van die dingen, die sy wenschen te weeten, met het welcke sy sich onderhouden, en diese soecken, door een ydele betrachtingh van den geest, anderen oock smaeckelijck te maecken, om daer door de eere te verkrijgen, die men de vinders der dingen verschuldight is. Laet ons dese twee gebreecken eens uytleggen.

Het valt swaer genoeg te begrijpen, hoe het kan geschiedē, dat luydē van verstant liever dat van een ander willen gebruycken, omtrent het ondersoecken van de waerheydt, als dat, het welcke hen Godt ghegeven heeft. Daer is, buyten twijffel, meer vermaeck en meerder eer te vinden in sich te leyden door syne eygene oogen, als door die van een ander; en een mensch van een goed gesicht, sal noyt trachten sich selven de oogen te sluyten, of sich die uyt te rucken, op hoop van een Leydtsman te vinden. Ondertusschen is het

ge-

ebruyck van ſyn geeſt en verſtand by het ghebruyck
er oogen, het geen de geeſt is by de oogen, en ghe-
jck als de geeſt oneyndelijck verre boven de ooghen
s, alſoo is oock het gebruyck van de geeſt en het ver-
tant verſelt met veel vaſter voldoeningen, en die op
en heel andere wijſe vergenoegen, als het licht en de
erwen het geſicht vergenoegen. De Menſchen even-
vel dienen ſich altoos van hunne ooghen, om ſich te
eſtieren, en ſy bedienen ſich by naer noyt van hunne
geeſt, om te beſpiegelen.

2. Maer daer zijn vele oorſaecken die tot deſe om-
keeringh van geeſt helpen; Eerſtelijck de natuerlijcke
luyheydt der Menſchen, die de moeyten niet willen
nemen, op yets te mediteren, hoe het oock ſy.

Ten tweeden de onbequaemheyt om te mediteren, in de welcke wy ghevallen zijn, om dat wy ons van der jeught daer toe niet begeven hebben, ghelijck in het IX Hooft-ſtuck is uytgeleght.

In de darde plaets de kleyne liefde, die men heeft voor de afgeſonderde waerheyden, die de gront van alles zijn, dat men hier op aerden kennen kan.

In de vierde plaets de vergenoeginghe die men ontfanght, in de kenniſſe van de waerſchijnlijckheden, die ten eerſten ſeer aentreckelijck zijn, en de Ziele ſeer raecken, om dat deſelve op de ſenſibile en ſinmatighe en meeſt ordinaire notien en kenningen ſteunen.

In de vyfde plaets de dwaeſe ydelheydt die ons doet wenſchen als wijſe geacht te worden: want men noemt wijſen die het meeſt geleſen hebben. De kenniſſe der opinien en meeningen, is wel meeſt in het ghebruyck voor de converſatie en verkeeringhe, en om het verſtant van de gemeene lieden te verbyſteren, als die van de rechte Philoſophye, die men al mediterende en beſpiegelende leert.

In de ſeſde plaets, om dat men ſich inbeelt ſonder reden, dat de oudtſte de alderverlichtſte zijn, en dat-

ter niets te doen is, daerse niet geluckigh in zijn ghe-weest.

In de sevende plaets, om dat een valsche eerbiedigheyt, vermengt met een sotte nieusgierigheyt, maeckt dat men sigh meer verwondert over de saecken, di verre van ons zijn, gelijck de meeste oudheden, die van verre en van onbekende landen komen, oock selfs de duysterste boecken, gelijck * men eertijds Heraclitu hoogh achte ter oorsaeck van sijn duysterheydt. Wy soecken al naer oude Medaillen en gedenckpenningen hoe seer sy oock verschimmelt en ghegeeten zijn, en men bewaert met groote sorgvuldigheyd de Lantaerne en Pantoffelen van den eenen of den anderen Outvaeder, al warense half van de wormen gegeten, om dat het lang geleden is, dat dese dingen zijn gemaeckt. Sommighe lieden voegen sich tot het lesen der Rabbynen, om dat sy in een tael geschreven hebben, die vreemt, seer bedorven en seer duyster is. Men acht veel meer de outste gevoelens, om datse ons verder af zijn, en sonder twijffel indien Nemrot de Historie van sijn ryck had geschreven, al de fijnste en bescheydenste staetkunde, en selfs alle andere wetenschappen, souden daer in begrepen zyn; gelijck eenige vinden, dat Homerus en Virgilius een volkome kennisse van de natuere hebben gehad. Men moet den ouderdom eerbiedigheyt dragen seght men, hoewel Aristoteles, Plato, Epicurus, dese groote Mannen soo schendigh sich bedroogen hebben. Aristoteles en Epicurus waren menschen ghelijck wy, en van een selfden aert en specie als wy. † Maer ondertusschen in de tydt in de welcke wy zyn, is de weerelt twee duysent Jaeren ouder. Sy heeft meer ondervindinge, en moet derhalven wijser zyn. En het is de ouderdom deses werelts en de onder-

* Clarus ob obscuram linguam. Lucret.

† Veritas filia temporis non auctoritatis.

ondervindinge die de waerheyt doen te voorschijn komen.

In de achtste plaets, om dat terwijl men een nieuwe opinie of nieu gevoelen in een Schrijver van dese tydt in achtingh heeft, het schijnt dat hun roem de onse verduystert, om dat ons deselve te naer is, maer men vreest sulcks niet van de eer die men de ouden toe draeght.

In de negende plaets, om dat de waerheydt en de nieuwigheyt sich niet by een konnen vinden, in de saken van het geloof, die men van de traditien en overleveringen heeft. Want de Menschen niet willende het onderscheydt maecken, dat men maecken moet tusschen de waerheydt die van de reden afhanght, en dese dewelcke afhanght van de traditien en overleveringen, die men op een geheel andere wyse moet begrypen, vermengen de nieuwigheyt met de dwalinge, en de oudtheydt met de waerheyt. Luther, Calvinus en de andere hebben yets nieus voortgebracht en sy hebben gedwaelt: soo oock bedriegen sigh Galilæus, Hervejus en Descartes in hun nieuwigheden. De instellingh van Lutherus is nieu en sy is valsch, soo is dan oock de circulatie en omloop des bloets van Hervejus valsch, naerdemael deselve nieu is. En daerom is het dat men onder een den naem geeft, van Novateurs en Nieuwigheders, soo de ketters als de nieuwe Philosophen. De Ideen en de woorden van *waerheydt* en *outheydt*, van valsheyd en nieuwigheydt, zijn de eene aen den anderen vast gheweest, en het isser mede ghedaen; de gemeene slagh der Menschen scheydtse niet van een, en de luyden van verstant voelen selfs een tegenstrydt om die wel van een te scheyden.

In de tiende plaets, om dat men in een tydt is, in de welcke de wetenschap ontrent het oude gevoelen als noch sijn gangh houdt, en dat het alleene die geene zijn, die gebruyck van hun geest en verstant maecken, die,

die, door de kracht van hun reden, sich konnen stel len boven de quade gewoonte. Wanneer men in he gedrangh en onder den hoop is, valt het seer swaer niet te wijcken voor den valstroom die ons vervoert.

In de laetste plaets, om dat de lieden niet doen al by interest en belangh, en het is dit dat te wege brengt dat selfs dese die sich ontwerren en ontduysteren, en de ydelheydt van dese slach van studie erkennen, nie naer laeten sich daer echter toe te voegen, om dat de eer-ampten, de waerdigheden en andere vergeldingen selfs beneficien en geestelycke bedieningen, daer aen vast zyn, invoeghen dat dese die daer in uytsteecken die eerder verkryghen, als die daer onkundigh van zyn.

Al dese redenen doen, dunckt my, genoegsaem begrypen, waerom sy de oude meningen als de seeckerste en waerachtighste volghen, en waerom sy verwerpen sonder onderscheydt, al de nieuwe als valsch en loogenachtigh; Eyndelyck waerom sy noyt, of by naer noyt ghebruyck van hun geest en verstandt maecken. Daer is, buyten twyfel, noch een groot getal andere bysondere, die daer toe helpen; maer indien men met aendacht dese, die wy by gebracht hebben, wil aenmercken, sal men geen redenen hebben verwondert te zyn, te sien de drift en hoofdigheydt die seeckere luyden tot het gesagh der ouden hebben.

VYFDE HOOFT-STUCK.

Twee quaede uytwercksels, van het lesen op inbeeldinge.

DEse valsche en laffe eerbiedigheyt, die de menschen de oudheyt toedragen, brengen een seer groot getal van seer schadelycke uytwerpselen voort,

oort, die men niet moet voorby gaen, hier aen te nercken. Het eerste is, dat sy hen niet doet gewennen een ghebruyck van hun verstandt te maecken, en van langer handt stelt, in een waere machteloosheyd om sulcks te doen; want men heeft sich niet in te beelden, dat dese die in de Boecken van Aristoteles en Plato oudt gheworden zyn, veel ghebruyck van hun verstandt souden maecken. Sy besteden gemeenlyck soo veel tyds in het lesen van dese Boecken niet, als om te trachten in het ghevoelen van hun Schryvers te komen, en hun voornaemste oogwit is op het nauste hun meninghe ontrent de dingen te weeten, sonder sich selven veel te bekommeren, over het geene men daer van te houden heeft, ghelijck wy in het volgende Hooft-stuck sullen toonen. Alsoo is de wetenschap en de Philosophy diese leeren, eygentlijck om wetenschap van geheuchenis, en niet van geest of verstandt. Sy weten niet als de Historien en de daden, en niets van de blijckelijcke waerheyt. Dese sijn meer geschichtweters en kenners, als waere Philosophen en wijselingen.

De tweede werckingh die het lesen der ouden in de inbeeldinghe uytwerckt, is dat de selve een vreemde verwarringh in al de Ideen van de meeste die sich daer in besigh houden, uytwerckt. Daer sijn twee verscheydene manieren, om de schrijvers te lesen, d'eene is seer goet en nut, de andere onnut en selfs gevaerlyck. Het is seer nut te leesen, wanneer men bespiegelt en herkaut het geene men leest: wanneer men tracht te vinden door eenigh krachtigh poogen van den geest, de oplossinge der vraegh-stucken, die men siet aen de tijtels der Hooft-stucken, selfs eer men die begint te lesen. Wanneer men de Ideen en denckbeelden der dingen in ordere stelt en over een brengt; in een woort, wanneer men reden gebruyckt; in tegendeel is het onnut te lesen, wanneer men niet verstaet het gene men leest: maer 't is gevaerlijck te lesen, en te begrypen het gene

gene men leest, wanneer men 't selfde niet ondersoekt en men niet genoeghsaem daer op mediteert, om daer van te konnen oordeelen, voornamentlijck indien men memorie en geheuchnis genoegh heeft, om te onthouden het geene men begrepen heeft; en onvoorsichtigheyts genoegh, om het selfde toe te staen. De eerste wyse verklaert de geest en het verstant, sy versterckt sich en vermeerdert haer uytbreydingh; maer de tweede vermindert de uytbreydingh, en wort van langer handt swack, duyster en verwart.

Nu het meeste ghedeelte van dese, dewelcke roem stellen, in eens anders meninge te weeten, studeeren en lesen niet als op de tweede wijse, en alsoo wordt hun geest en verstant soo veel te swacker en verwarder als sy meer ghelesen hebben. De reden daer van is, dat de voetstappen van hunne harssenen, sich de eene met de andere verwarren, om dat sy in een seer groot getal sijn, en de reden deselve niet in ordere heeft geplaetst, het welcke de geest verhindert te Imagineren en verbeelden, en sich nettelijck de saecken die de selve van noden heeft, voor te stellen. Wanneer de geest eenige voetstappen wil openen, soo ontmoeten andere die gemeensaemer zijn, tusschen beyden, en maecken verwarringh, om dat de capaciteyt en ruymte van de harssenen niet onbepaelt is. En het is om dese selve reden, dat de persoonen van een groote geheuchnis, in het gemeen niet bequaem zijn, om van de dingen te oordeelen, daer men groote aendacht en opmerckinge toe van noden heeft.

Maer het gene men voornamentlijck moet aemercken, is dat de kennissen van die die lesen, sonder van saken te oordeelen, en alleen om de meninge en opinie van anderen te leeren, in een woordt, al de wetenschappen die van de memorie en de gheheuchenis afhangen, eygentlijck van die slach zyn, die op blasen, om datse een luyster hebben, en een luyster geven,

aen

ten diese besitten. Alsoo dese, dewelcke wetende zijn op dese maniere, zijnde ghemeenlijck met veel ydelheyt en laetdunckentheyt vervult, meenen recht te hebben, om over alle saecken te konnen oordeelen, hoewel sy daer menigmael niet seer bequaem toe zyn: het welcke hen doet vallen in een groot getal van dwalinghen.

Maer dese persoonen vallen niet alleen in de dwalinge, sy trecken noch by naer al de verstanden van het gemeen met sich, en een groot getal jonge lieden, die al hun oordeelen als gheloofs artyckelen aen-nemen. Dese valsche wijselingen, hebben verkregen door hun menighvuldigh lesen, sulck een machtigh gesagh op hunne geesten, sy hebbense soo menighmael overlast, door het gewicht van hun groote geleertheydt, en de buyten ordinaere en ongehoorde saecken die sy voorstellen; de naemen van oude schrijves, hen noyt bekent, hebben hen soo menighmael de ooren vervult, datse eeren en als aenbidden, al het geene hen uyt de mont komt; en met volle verseeckeringh hun vonnissen en decisien op nemen. Selfs seer verstandige persoonen van goet oordeel, die hen noyt hadden gesien, en voor de rest niet wetende wie sy zijn, hen hoorende spreecken, op een soo decisive en besluytende wyse, en met sulck een fierheyt, sulck een heerscheydt, en sulck een deftigheydt, konnen niet in gebreecke blijven, hun eerbiedingh en achtingh hen toe te voegen, aen het geene sy voortbrengen, om dat het swaer valt dese wijse en swier van spreecken, niet soo veel toe te schryven. Want gelyck het menighmael ghebeurt, dat fiere en stoute mannen, die andere die dapperder maer meer en beeter van oordeel en zediger als sy zyn, menighmael qualyck handelen, alsoo ghebeurt het oock menighmael dat persoonen die dinghen staende houden, die noch waer noch waerschijnlijck zijn, menighmael den mondt stoppen en stom maecken,

dese die tegens hen aengaen, en dat door hun fiere, heersche en deftige wyse van spreecken, die hen verbaest maeckt.

Nu dese, daer wy van spreecken hebben ydelheydt genoegh, achtinge van sich selven en verachtinge voor een ander, om sich in een fiere en trotse gestalte te stellen, gemenght met deftigheyt en een gemaeckte zedigheyt, die inneemt en wint al die geene die hen aenhooren.

Want men moet aenmercken, dat al de onderscheydene swieren van de persoonen van verscheydene staeten en conditien, niet anders sy, als natnerlycke ghevolgen van de achtingh, die een yeder van sich selven heeft, in vergelijckinge tegens anderen, gelyck lichtelyck te mercken is, wanneer men een weynigh achtingh en reflexie daer op nemen wil. Alsoo dan de air en het gelaet van fierheyt en brutaliteyt, is het gelaet van een Mensch die groote achtingh voor sigh selven heeft, en een anders achtingh weynigh erkent. Maer een zedigh gelaet is het ghelaet van een Man die sigh selven weynigh acht, en veele achtingh voor een ander heeft. Het gelaet van deftigheydt en graviteyt is een gelaet van een Man, die sigh selven veel acht en seer gaerne geacht wil zyn; maer een simpel en eenvoudigh gelaet, is dat van een Man, die sich noch met sich selven, noch met anderen veel bemoeyt. Alsoo de bysondere wesens, die by naer oneyndigh zyn, zyn niet als uytwercksels der verscheydene trappen van achtinghe die men voor sich selven en voor dese, daer men mede omme gaet, heeft, en sig natuerlycker wyse op ons aengesicht en al de uytwendighe deelen van ons lichaem vertoonen. Wy hebben in het IV. Hooftstuck uytgeleght dese correspondentie en over een komst, dewelcke is, tusschen de Zenuwen, die de lijdinghen in ons verwecken, en dese die de selve van buyten vertoonen, door het gelaet datse op ons aengesicht uyt drucken.

SES-

SESDE HOOFT-STUCK.

Dat de Persoonen van letteren sich ghemeenlijck aen seecker Schrijver binden, invoegen hun voornaemste eynde is te weeten, het geene die heeft gelooft, sonder sich te bekommeren met wat men moet ghe-loven.

DAer is een groot gebreck van een seer groot gevolgh, het welcke ghemeenlijck de lieden van letteren bevalt, dat is, datse sich gemeenlijck aen een Schrijver binden. Daer is yets waers en yets goeds in een boeck; sy vallen terstont buyten het spoor, en seggen, het is al waer, al goed, al verwonderlijck. Sy vermaecken sich selfs, sich te verwonderen over het geene sy niet verstaen, en willen dat de geheele weereld sulcks met hen doen sal: sy trecken roem uyt den lof, diese aen duystere Schrijvers geven, om dat sy daer door andere wijs maecken, dat syse volkomentlijck verstaen; en dat is hen een onderwerpsel van ydele roem. Sy achten sich selven boven andere menschen, om dat sy gelooven te verstaen den een of den anderen uytspoorigheyt van een oud Schryver, of van een persoon, die misschien sich selven niet verstaen heeft. Hoe veel wyse luyden hebben wel gesweet, om een duystere plaets der Philosophen te begrijpen, selfs maer van een Poëet van den ouden tijd: En hoe veel brave geesten vind men als noch, die hun vermaeck nemen in het critiseren en overhaelen van een woord, en van den sin van een Schrijver. Maer het sal niet vreemt zyn, hier eenighe proeven van te geven.

Het geschil van de onsterffelijckheyd der Ziele, is sonder twijfel een geschil van een groot belangh, daer

valt

valt niet over te seggen, indien soo veel lieden al hun macht in het werck stellen, om daer over te dencken; en hoewel sy groote boecken schrijven, om op een seer swacke maniere te bewijsen, een saeck, die men in weynigh woorden, of in weynige pagies of bladeren sou konnen vertoonen; soo synse evenwel daer in te verschoonen. Maer het is seer geneughlijck, dat sy de moeyten nemen, om te decideren en te beslechten het geene Aristoteles daer van ghelooft heeft, en my dunckt, het is wel een seer onnut werck voor dese die tegenwoordigh leven, te weten, offer wel oyt een Aristoteles in de weereld sy gheweest; of die Man boecken geschreven heeft, die sijn naem dragen; of hy dese of een andere saeck meent, in dit of dat gedeelte van syn wercken: Dit vermagh een mensch niet wijs noch geluckigh te maecken; maer daer is veel aengelegen, te weeten, of dit het welcke hy geseght heeft waerachtigh of logenachtigh in sich selven is.

Het is dan een seer onnutte saeck, te weeten het geene Aristoteles van de onsterflijckheydt der Ziele gelooft heeft; hoewel het seer nut zy, te weeten, dat de Ziele onsterflijck is. Ondertusschen vreesen wy niet te verseeckeren, datter veel wijse lieden syn geweest, die meer moeyten hebben gedaen, om te weeten het gevoelen van Aristoteles, over dese saeck, als de waerheyd van die, in sich selven, naedemael dat gevonden worden, die gheheele wercken ghemaeckt hebben, om uyt te leggen het geene dese Wyselingh van dese saeck ghelooft heeft; en niet soo seer om te weeten, watmen daer van geloven moet.

Maer hoewel een groot ghetal van dese lieden hun verstand dapper moede hebben gemaeckt, om te weeten, wat het gevoelen van Aristoteles hier omtrent sy geweest, hebben sy echter verlooren arbeyd gedaen, dewyl men het noch niet over dit belachelijcke vraegstuck eens is. Het welcke doet sien, dat dese nae-

volgers

volgers van Ariſtoteles wel ongheluckigh zyn, ſulck een duyſter licht verkooren hebben om hen te verligten, ſulck een duyſter Man, die ſelfs de duyſterheyd betracht en ſoeckt, gelijck hy ghetuyght heeft in een brief, die hy aen Alexander geſchreven heeft.

Het gevoelen dan van Ariſtoteles, aengaende de onſterflijckheyd der Zielen, is een ſeer groot gheſchil geweeſt, van grooten naerdruck, onder de Gheleerden, in verſcheydene tijden: Maer op datmen ſich niet inbeelde, dat ick ſulcks in de locht en in het wilt ſonder reden of ſonder grond ſegge, bevinde ick my verbonden, alhier een paſſagie en plaets uyt La Cerda by te brengen; hoewel een weynigh langh en verdrietigh, in dewelcke deſe Schrijver verſcheydene auctoriteyten en verſchiet van geſagh over en omtrent deſe ſaeck, als zynde een ſtuck van gewight, by haelt. Siet hier ſyne woorden op het tweede Hoofdſtuck van Tertullianus, *de reſurrectione carnis*, van de wederopſtandinge des vleeſchs.

Quæſtio hæc in Scholis utrumque validis ſuſpicionibus agitatur, num animam immortalem, mortalem ne fecerit Ariſtoteles. Et quidam Philoſophi haud ignobiles aſſeveraverunt Ariſtotelem poſuiſſe noſtros animos, ab interitu alienos. Hi ſunt è Græcis et Latinis interpretibus, Ammonius uterque, Olympiodonis, Philoponus, Simplicius, Avicenna, uti memorat Mirandula lib. 4. de examine vanitatis. cap. 9. Theodorus, Metochytes, Themyſtius, S. Thomas 2. Contra gentes, cap. 79. & Phyſ. Lect. 12. & præterea 12. Metaphy. lect. 3. & quodlib. 10. qu. ar. 1. Albertus tract. 2. de anima cap. 20. de tract. 3. cap. 13. Ægidius lib. 3. de anima ad cap. 4. Durand. in 2. diſt. 18. qu. 3. Farrarius loco citato contra gentes, et latè Eugubinus l. 9. de perenni Philoſophia. Cap. 18. et quod pluris eſt, Diſcipulus Ariſtotelis Theophraſtus qui Magiſtri mentem in ore & calamo noviſſe penitus poterat.

In contrariam factionem abiere nonnulli Patres, nec infirmi Philoſophi, Juſtinus in ſua Parœneſi, Origines in φιλοσοφȣμένῳ, *et ut fertur Nazianz. in diſput. contra Eunom. et Nyſſenus l. 2. de anima cap. 4. Theodoretus de curandis Græcorum affect. l. 3. Galenus in Hiſtoria Philoſophica, Pomponatius l. de immortalitate animæ. Simon Portius l. de mente humana, Cajetanus 3. de anima. Cap. 2. in eum ſenſum, ut caducum animum noſtrum putaret Ariſtoteles. Sunt partim adducti ab Alexandro Aphodis auditore, qui ſic ſolitus erat interpretari Ariſtotelicam mentem, quamvis Eugubinus cap. 21, 22. enim excuſet. Et quidem, unde collegiſſe videtur Alexander mortalitatem, nempe ex 12. Metaph. unde S. Thomas, Theodorus, Metochytes mortalitatem collegerunt.*

Porro Tertullianum neutram hanc opinionem amplexam credo, ſed putaſſe in hac parte ambiguum Ariſtotelem. Itaque ita citat illum pro utraque. Nam cum hic adſcribat Ariſtoteli. Mortalitatem animæ, tamen L. de anima c. 6. pro contraria opinione immortalitatis citat eadem mente fuit Plutarchus, pro utraque opinione advocans eundem Philoſophum in l. 5. de placitis Philoſ. nam cap. 1. mortalitatem tribuit et cap. 25. immortalitatem. Ex Scholaſticis etiam, qui in neutram partem Ariſtotelem conſtantem judicant, ſed dubium et ancipitem, ſunt Scotus in diſt. 1. qu. 1. Harveus quod lib. 1. qu. 11. et 1. ſenten. diſt. 1. qu. 1. Niphus in opuſculo de animæ immortalitate cap. 1. et recentes alii interpretes, quam mediam exiſtimationem credo veriorem, ſed Scholii lex vetat, ut auctoritatum pandere librato illud ſuadeam.

Men ſtelt al deſe citatien en byhalingen als waerachtigh ter goeder trouwen van den commentateur en uytlegger, om dat het tijd-verlies ſou zyn, om deſelve te bewaerheyden en naer te ſien; en wy oock al die

schoone boecken niet hebben, daerse noyt ghetrocken zyn. Wy voegender oock geen nieuweby, om dat wy hem de eere, van die wel te hebben vergadert, niet benijden, en men syn tijd noch wel meerder verliesen sou, indien men sulcks wilde doen, al sagh men maer alleenigh de tafels en registers door, van die geene, die over Aristoteles gecommenteert en geschreven hebben.

Wy sien dan in dese passagie van La Cerda, dat de Mannen van letteren, dewelcke voor habijl en verstandigh doorgaen, moeyten genoegh hebben aengewend, om te weeten en te vernemen, wat Aristoteles van de onsterffelijckheyd der Ziele ghelooft heeft, en datter syn gheweest, die gheheele boecken over dese saeck ghemaeckt hebben, ghelijck als Pompanates; want het voornaeme ooghwit van desen Schrijver in sijn boeck is te toonen, dat Aristoteles gelooft heeft, dat de Ziel sterfelijck is. En misschien heeft men lieden, die niet alleen moeyten doen, om te weeten, het geen Aristoteles van dese saeck gelooft heeft, maer die het selve oock aenmercken als een vraeghstuck van groot belangh, om geweeten te worden, namentlijck, by voorbeeld, of Tertullianus, Plutarchus, of andere gelooft hebben of niet, dat het gevoelen van Aristoteles is geweest, dat de Ziele onsterflijck zy, ghelijck de Cerda groote reden heeft te gheloven, indien men wil besinnen het laetste gedeelte van de passagie, die wy hebben by gebracht: P*orro Tertullianum* &c.

Indien het niet seer nut is te weeten, het geene Aristoteles van de onsterflijckheyd der Zielen heeft ghelooft, noch het geene Tertullianus en Plutarchus hebben gedacht, dat Aristoteles daer van gelooft heeft, soo is de grond van het geschil, de onsterflijckheydt van de Zielen ten minsten een waerheyd, die nodigh is om geweeten te worden. Maer daer syn oneyndighe saecken, die het seer nut is te weeten, van dewelcke het

het by ghevolge, oock by gevolgh noch veel nutter is te weeten, het geene de Ouden hebben gelooft, en ondertusſchen doetmen groote moeyte, om het gevoelen der Philoſophen, deſe ſaeck aengaende, te raemen. Men vind heele boecken vol van deſe belachelijcke onderſoeckingen, en het ſyn deſe bagatellen en vodderyen, die ſoo veel letter-oorlogen hebben ververweckt. Deſe ydele en niëtige vraeghſtucken, en deſe gheſlacht-regiſters ſyn ghewichtige ſaecken van mugge-ſiftery voor de geleerde. Sy gelooven recht te hebben, om deſe te verachten, die deſe ſaecken miſprijſen, en als weetnieten te handelen die geene, die roem ſtellen in die dingen niet te weeten. Sy beelden ſich in, volkomentlijck te beſitten de Genealogie en geſlacht-geſchichten van de *formæ ſubſtantialis*, ſelfſtandelijcke gedaenten of vormen, en de weereld is ondanckbaer, indienſe hun verdienſten niet erkent. Hoe klaer doen deſe dingen ſien de weeckheyd van 't verſtand en ydelheyd deſer menſchen, en dat, wanneer het niet de reden is, die de ſtudien beſtiert, niet alleen de ſtudien de reden geen volkomentheyd geven, maer oock ſelfs die bederven, verduyſteren en t'eenemael verkeeren.

Het komt te pas hier aen te mercken, dat in de geſchillen van het geloove, het geen gebreck is te onderſoecken, het gene andere daer van gelooft hebben, by voorbeeld, wat Auguſtinus, of eenige andere Oudtvader vande Kerck daer van heeft ghelooft; het geene die voor hem geweeſt zyn, hebben gelooft; om dat de ſaecken van het gheloove, niet als by overleveringhe konnen gheweeten worden, en de reden die niet kan ontdecken.

Het eerſte Geloof het waeraghtighſte zynde, moetmen trachten te weeten, hoedanigh het ſelfde zy, en ſulcks kan niet geſchieden, als door het onderſoecken van veelen hun meeninge, die in verſcheydene tijden

op

op malkanderen gevolght zyn. Maer de ſaecken die van de reden afhangen, ſyn van een anderen aerdt, en men moet hier omtrent geen moeyten doen, om te weeten, wat d'oude daer van ghelooft hebben, om te weeten, watmen daer van gelooven moet. Ondertuſſchen weete ick niet, door wat verkeertheyd van verſtand, eenighe lieden ſich vergrammen, wanneer men in de Philoſophie anders ſpreeckt als Ariſtoteles, ſonder ſich te kreunen, of men in de Godtheyd anders ſpreeckt, als het Evangelium, de Vaders, en de Concilien geſproocken hebben. My dunckt dat het in het alghemeen deſe zyn, die het meeſte tegens de nieuwe Philoſophy ſchreeuwen en tieren, dewelcke men moet achten, datſe begunſtigen, en ſelfs met de meeſte hartneckigheyd beſchermen ſeeckere nieuwigheden in de Godtheyd, die men behoorde te verwerpen: Want het is niet hunne tael, die men niet voor goed kent: hoe onbekent die oock voor de Oudheyd geweeſt zy, het gebruyck geeft haer geſagh: Het ſyn de dwalingen dieſe uytſtroyen, of ſtaende houden tot voordeel van deſe dubbelſinnige en verwarde tael.

In het ſtuck van de Godheyd moetmen de oudheyd beminnen, om datmen de waerheyd beminnen moet, en de waerheydt in de oudtheydt te vinden is; Alle nieuwſgierigheyd moet hier afſtaen, wanneer men de waerheyd eenmael heeft; maer in het ſtuck van de Philoſophye, moetmen in tegendeel de nieuwicheyd beminnen, en dat om deſelve reden, datmen de waerheyd beminnen moet, datmen daer nae verlangen moet, en datmen ſonder ophouden, benieuwtheyd voor deſelve hebben moet. Indien men ghelooft dat Ariſtoteles en Plato onfallibel en ondwaelbaer waren, men ſou miſſchien niet anders ſoecken als hen te verſtaen; maer de Reden laet niet toe, datmen het ſelve geloove. De Reden wil in tegendeel, dat wy ſe onweetender oordeelen als de nieuwe Philoſophen; na-

demael in de tijd, in dewelcke wy leven, de weereld meer als 2000. Jaeren ouder is, en meer ondervinding heeft, als ten tijden van Ariſtoteles en Plato, ghelijck albereeds geſeght is. En dat al de nieuwe Philoſophen al de waerheden konnen weeten, die de ouden ons hebben ghelaten, en noch daer enboven andere vinden. Maer ondertuſſchen wil de reden niet, datmen oock ſelfs deſe nieuwe Phyloſophy by hun woord gelooft, meer als de oude: Sy wil in tegendeel, datmen hunne gedachten met aendacht onderſoecke, en daer van geloove, het geene de blijckelijckheyd ons beweeght te gelooven, ſonder ſich ſottelijck, aen hun groote wetenſchap, of andere qualiteyten en hoedanigheden van hun verſtand, met vooroordeel te binden.

SEVENSTE HOOFT-STUCK.

Van de Præoccupatie en het vooroordeel der Commen*tateurs en Uytleggers.*

DEſe uytſteeckende Præoccupatie en vooroordeelinge, blijckt wel vreemt en ſonderlingh in deſe, die eenigh boeck van de Philoſophy commenteeren en uytleggen, om dat deſe, die dit werck aenvangen, het welcke in ſich ſelven een Man van verſtand weynig ſchijnt te betaemen, ſich ſelven inbeelden, dat hun auteurs de verwonderingh vande geheele weereld zyn. Sy bemercken ſich ſelven oock, als die een en die ſelve met hen zyn; en in deſe ſtaet ſpeelt de eyge liefde ſyn rol niet weynigh. Sy geven met een aerdigheyd hun Schrijvers al den lof dieſe by een konnen haelen; omcingelenſe met klaerheyd en licht; en overladenſe met eer en roem, wel wee-

tende dat ſy daer een goed gedeelte in hebben. Deſe Idea van grootheyd verheft niet alleen Ariſtoteles of Plato in het verſtandt van veele luyden, maer geeft oock aenſien voor deſe, die deſelve hebben ghecommenteert en daer over geſchreven; en ſulck een heeft ſyn Schrijver niet tot aen de Sterren verheft, die niet meent in deſelve glants van roem geſtelt te zyn. Ick verſtae niet evenwel, dat al de Uytleggers hun Schrijvers lof geven, op hoop van retour en deel daer van. Veel ſouden een ſchrick hebben daer op te dencken. Sy prijſenſe ter goeder trouwe, ſonder daer loosheyd by te nemen; Sy dencken daer ſelfs niet om, maer de eygene liefde denckt dat voor hen, ſonder dat ſy het eens mercken of beſinnen. De menſchen ghevoelen de warmte niet, die in hun harte is, hoewel deſelve het leven geeft, en de beweginghe aen al de andere deelen van het lichaem. Men moet hen daer bewijſen van geven, ſy moeten ſich ſelven raecken en handelen, om ſich ſelven te overtuygen; om dat deſe warmte natuerlijck is. Het is alſoo oock met de ydelheyd ghelegen, ſy is den menſch ſoo natuerlijck, dat hy ſe niet eens ghewaer word. En hoe het zy; dit, om ſoo te ſegghen, geeft het leven en de bewegingе aen de meeſte van ſyn ghedachten, doet ſulcks meenighmael op een wijſe en maniere die onbegrypelijck of onghevoeligh is. Sy moeten ſich ſelven betaſten en bevoelen, om te weeten dat ſy ydel en laetdunckende zyn. Men kent ſelfs de ydelheyt en laetdunckentheyd niet, die evenwel de meeſte actien en werckingen onder de voet ſmijten; en hoewel de eygene liefde ſulcks weet, ſy weet het niet, als om het ſelfde voor de reſt der menſchen te verbergen.

Een Commenteur en Uytlegger hebbende dan eenige betreckingh en verbintenis met ſyn ſchrijver, die ghy commenteert, ſoo is het ſyn eygene liefde die hem opblaeſt en overvloet van loftuytingen inſchickt,

ſelfs die de Schrijver niet verdient heeft, ten eynde hy daer ſyn voordeel by doe. En dat doetmen op ſulck een aerdige wijſe, en met ſulck een beſcheydentheyd en ſubtijlheyd, datmen het niet gewaer word. Maer hier is de plaets niet, om de loosheden van eygene liefde te ontdecken.

De Commentateurs prijſen niet alleen hunne Schrijvers, om datſe met een achtingh voor deſelve voor af ingenomen zyn, en, met hen te prijſen, ſich ſelven eer aendoen, maer oock om dat ſulcks de maniere is, en het ſchijnt dat het alſoo behoort te zyn; men vind lieden, die niet veel achtinge voor ſeeckere wetenſchappen of ſeeckere Schrijvers hebben, en echter niet naelaten daer over te ſchrijven, en ſich daer aen te binden, om dat hun beroep, het geval, of felſs hun caprice en ſinnigheyd hen daer aen heeft doen arbeyden; en deſe achten ſich verbonden te zyn, op een Hyperboliſche en overgaende wijſe, de wetenſchappen en de Auteuren daer ſe over ſchrijven, te prijſen; al waeren 't maer een deel impertinente en ſpoorlooſe Schrijvers, en wetenſchappen, die ſeer geringh en van weynigh nut zyn.

In der daed, het ſou wel ſeer belachelijck zyn, dat een perſoon ſou aenvangen een Schrijver uyt te leggen, die hy impertinent en ſpoorloos oordeelen ſou, en met ernſt aenvangen te ſchrijven over een ſaeck, die hy ſou achten onnut te zyn. Men moet dan om ſyn eygene achtingh te bewaeren, ſyn Schrijvers prijſen, en de wetenſchappen hoogh ſtellen (al waeren ſy beyde niets waert) en de misſlagh diemen begaet, met een quaed werck aen te vangen, door een andere misſlach goed te maecken; en dat is het, dat te wege brenght, dat ſomwylen bequame Mannen, die verſcheydene Schrijvers commentarieren, dickmaels heel ſtrijdige dingen voortbrengen; die de eene den ander tegenſpreecken.

Het

Het is oock daerom, dat meeſt alle voor-redens niet naer de waerheyt noch naer den goeden ſin geſtelt zijn. Indien men over Ariſtoteles ſchrijft; hy is de *Genius van de natuere*. Schrijft men over Plato, hy is de *Goddelijcke Plato*. Men Commenteert noyt wercken van ſlechte of gemeene Menſchen, het zijn altoos wercken van vergoode luyden, die de verwonderingh van hun eeuw hebben geweeſt; en van boven eenigh byſonder licht ontfangen hebben: alſoo oock de ſtoffe die men verhandelt, is altoos de heerlyckſte, de verhevenſte, als oock de nootwendigſte die gevonden kan worden.

Maer op dat men my op mijn woorden gheloooft, ſiet hier een beroemt voorbeelt onder de wijſen, van de maniere, op de welcke een Commentateur van ſijn Schrijver ſpreeckt. Namentlijck *Averroës* van Ariſtoteles. Deſe ſeght in ſijn voor reden, op de Phyſica of natuer kenniſſe van deſen Philoſooph, dat hy de vinder is geweeſt van de Logica, van de Morale Philoſophy, en van de Metaphyſica, en dat hyſe tot volkomentheyt heeft gebracht. *Complevit*, ſeght hy, *Quia nullus eorum, qui ſecuti ſunt eum, uſque ad hoc tempus, quod eſt mille & quingentorum annorum, quidquam addidit, nec invenies, in ejus verbis errorem alicujus quantitatis, & talem eſſe virtutem in individuo uno Miraculoſum & extraneum exiſtit. Et hæc diſpoſitio cum in uno homine reperitur, dignus eſt eſſe Divinus magis quam humanus.* Dat is: *Hy heeftſe volkomen gemaeckt, om datter niemandt van al die geene, die hem gevolght zijn, tot deſen tijdt toe, dewelcke begrijpt duyſent en vijf hondert jaeren, daer yets by gevoeght heeft, en ghy ſult in ſijn woorden geen dwalingh van eenigh belang vinden, en ſulck een deught in een eenigh perſoon te vinden, is een wonder werck, en yets vreemts. En als deſe diſpoſitie en beſtellingh in een Menſch wort ghevonden, is deſe waerdigh meer Goddelijck als menſchelijck gehouden*

te worden. Hy ſeght noch in andere plaetſen, veel hee lijcker dinghen : gelijck als 1. de generatione amin: lium : *Laudemus Deum, qui ſeperravit hunc viru ab aliis in perfectione, appropriavitque ei ultimam dign tatem humanam quam non omnis homo poteſt inquæcu que ætate attingere.* Laet ons Godt prijſen, die deſe Man van de andere heeft afgeſondert, en hem d uyterſte menſchelijcke waerdigheyt heeft toegevoeg den welcken niet alle menſchen, in welcke ouderdor het ſy, konnen verkrygen. Deſelve ſeght oock L. 1 deſtruc. diſp. 3. *Ariſtotelis doctrina eſt ſumma veritas quoniam ejus intellectus : fuit finis humani intellectus quare benedicitur de illo, quod ipſe fuit creatus & datu nobis divina providentia, ut non ignoremus poſſibilia ſci ri.* De leere van Ariſtoteles is de hoogſte waerheyt, na demael ſijn verſtandt het eynde van het menſchelijcl verſtant is geweeſt, daerom wordt wel van hem ghe- ſeght, dat hy geſchaepen is gheweeſt en ons gegeven, door de Goddelijcke voorſienigheydt, op dat wy ſou- den weten dat mooghlijck is geweeten te worden.

In deſ waerheydt, moet men niet geheel ſot zijn, om ſulck een tael te voeren? en moet niet wel de ſin- nedrift en verkieſingh van deſe Schrijver, in uytſpoo- righeyt en dwaeſheydt verandert en ontaert zijn? De leeringe van Ariſtoteles is de opperſte waerheyt. Nie- mant kan wetenſchap hebben, die de ſijne gelijck is, jae die de ſijne naerdert. Hy is de Man die ons van Godt gegeven is, om te leeren al het geene gheweten kan zyn. Hy is de Man die alle menſchen wijs maeckt en ſy zyn ſoo veel te wijſer, als ſy dieper in ſijn gedach- ten indringen, gelijck hy aen een andere plaets ſeght? *Ariſtoteles fuit princeps, per quem perficiuntnr omnes ſapientis qui fuerint poſt enim, licet differans inter ſe in intelligendo verba ejus, & in eo quod ſequitur ex iis.* Ari- ſtoteles is de Prins geweeſt door den welcken alle wy- ſen volkomen gemaeckt worden, die naer hem ge- weeſt,

weeſt zyn, hoewel ſy onder malkander verſchillen, ontrent het verſtaen van ſijne woorden, en de gevolgen van dien. Ondertuſſchen zyn de wercken van deſen commentateur door geheel Europa verſpreyt, ſelfs oock in verder afgelegene landen. Sy zyn overgeſet uyt het Arabiſch in Hebreeuſch, uyt het Hebreeuſch in het Latyn, en miſſchien in noch veel andere taelen, het geen ghenoeghſaem toont de achtingh die de wyſen van hem hebben gemaeckt: ſoo dat men geen blyckelycker voorbeeld van een voor-oordeel heeft konnen geven, als in hem. Want hy doet genoeghſaem ſien, dat ſulck ſlach van volck, niet alleen eenigh ſchrijver ſich in het hooft brenghen, maer dat deſe hooft-ſieckte oock door hen aen andere mede gedeeldt word, naer de achtiugh die deſe luyden in de Weerelt hebben; en dat alſoo de valſche loftuytinge die de commentateurs hem geven; menigmael de oorſaek zyn dat luyden van weynig kenniſſe, die ſig tot leſen begeven, ſig ſelven in vooroordeel ſtellen, en aen de dwaling overgevẽ. Siet hier noch een ander voorbeelt.

Een doorluchtige onder deſe wyſelingen, die ſtoelen van Geometry en Aſtronomy meet, en Starrekunſt in de hooge Schoole van Oxford heeft geſticht, begint een Boeck, het welcke hy aengevangen heeft te maecken, over de acht eerſte voorſtellingen van Euclides, met deſe woordẽ: *Conſilium meum, auditores ſi vires & valetudo ſuffecerint explicare definitiones, petitiones, communes ſententias, & octo priores propoſitiones libri elementorum, cætera poſt me venientibus relinquere.* En hy eyndigt in deſe woordẽ: *ex olvi per* Dei *gratiam, Domini auditores, promiſſum, liberavi fidem meam, explicavi pro modulo meo, definitiones, petitiones, communes ſententias, & octo priores propoſitiones, elementorum* Euclides. *Hic annis feſſus cyclos actem que repono. Succedent in hoc munus alii fortaſſe magis vegeto corpore vivido ingenio &c.* En inder daet, daer is niet een uer van nooden,

den, voor een middelbaer verstant, om uyt sigh selven, of door hulp van het geringhste Landmetertje datter kan gevonden worden te leeren, de definitien, vraeghstucken, axiomen en de acht eerste propositien van Euclides; en siet hier een schrijver, die van dese onderneminghe spreeckt, als van een groot en swaer werck. Hy heeft noch vreese dat hem zyn krachten sullen ontbreecken, goe man. *Si vires & valitudo suffecerint.* Hy laet sijn naekomelingen dese saecken voortsetten, *cætera post me venientibus relinquere.* Hy danckt Godt, dat hy, door een bysondere genade, het geene hy hadde belooft, heeft uytghevoert. *Exolvi per Dei gratiam promissum liberavi fidem meam, explicavi pro modulo meo?* Het vierkantigh van een circul, de verdubbelingh van een cubus? Dese groote Man heeft uyt geleght nae sijn kleyn vermoghen, de difinitien, de vraeghstucken, de Axiomen en de acht eerste propositien van het eerste boeck der Elementen en beginselen van Euclides. Misschien sullen onder sijn naevolgers wel gevonden worden, die meer ghesintheyd sullen hebben, en meer krachten, om dit soo heerlycke werck vorders uyt te voeren. *succedent in hoc munus alii, fortasse magis vegeto corpore, & vivido ingenio*, maer voor hem is het tyd te rusten. *Hic annis fessus cyclos artemque reponunt.*

Euclides beelde sigh noyt in soo duyster te zyn, of sulcke buyten ordinare dingen te schryven, in het stellen van sijn Elementen, dat het noodigh sou zyn een Boeck, en dat in quarto van ontrent de dry hondert paginas te schrijven, om sijne Definitionis, syn Axiomen, sijn vraeghstucken, en sijn acht eerste propositien uyt te leggen. Maer dese wijse Engelsman weet de wetenschap van Euclides wel op den throon te stellen, en indien zyn ouderdom het hem had toegelaten, en hy in de selve sterckte had konnen blijven, wy hadden nu daer een vijftien of sestien groote Boecken over de

Elemen-

Elementen en begintſelen ſelfs van de Geometri en Landmetery gehad, die wel ſeer nut ſouden zijn voor die geene die deſe wetenſchap ſoecken te leeren, en die Euclides groote eer ſouden hebben aenghedaen. Siet daer wonderlijcke voornemens, daer ons de valſche geleertheyt toe brengen kan. Deſe Man verſtont ſijn Griecks, want wy ſijn ſoo veel aen hem verſchuldight, dat hy ons de wercken van S. Chryſoſtomus in het Griecks uytgegeven heeft. Hy had miſſchien de oude Geometers geleſen, verſtont Hiſtoriſch gewijſe hunne propoſitien en voorſtellinghen, ſoo wel als hun Geſlacht Regiſter. Hy had voor de oudheyd al de achtbaerheyd die men voor de waerheyd hebben moet; En wat brenght deſe diſpoſitie en geſteltheyd van geeſt voort? Een Commentarie en uytleggingh van definitien &c. en de acht eerſte voorſtellingen van Euclides, tienmael ſwaerder te verſtaen en te onthouden, ick ſegge niet als deſe propoſitien die hy commenteert, maer al die Euclides van de Geometria geſchreven heeft.

Daer zyn ſomwijlen wel luyden, die de ydelheyd doet Grieckſch ſpreecken, en ſomwylen oock wel eenighe andere Tael dieſe niet verſtaen; want de Dictionarien, of woorde boecken ſoo wel als de regiſters en loci communes of gemeene plaetſen, ſijn een groot behulp aen eenige ſchryvers. Maer daer zyn weynige lieden die hun Griecks plaetſen, om een ſubject en ſtoffe, daer het ſoo weynigh van noden is, ſich daer van te dienen; en dit is het dat my doet geloven, dat het, het voor-oordeel en een ongeregelde achtingh voor Euclides is, die het beſluyt van dit Boeck te maken, in de harſſenen van deſen Man geſmeet heeft.

Indien deſe Man ſoo veel ghebruyck van zijn reden gemaeckt had, als hy wel van ſijn geheuchnis en memorie heeft gedaen, en dat in een ſtoffe, daer de reden alleenigh maer plaets heeft; of indien hy, ſoo veel achtin-

achtinghe en liefde voor de waerheyd had gehad, a[l]s eerbiedigheyd voor sijn schryver; het is wel te geloo[-]ven, dat hebbende soo langhen tyd, over sulck ee[n] kleyne saeck besteed, hy sou hebben toegestaen, dat d[e] definitien die Euclides maeckt van een platten hoec[k] en de parallelen Linien, defectieus en gebreeckig zyn, en niet genoegsaem de nature uytdrucken, en da[t] de tweede propositie impertinent en onhebbelyck is dewijl de selve niet kan bewesen worden, als door he[t] derde vraeghstuck; die men soo haest niet behoord[e] toe te staen als dese tweede voorstellinge: naedemae[l] de darde vraeghe toestaende, dewelcke is, dat men kan beschrijven van yeder punct, een Circul van sulck een tusschen begryp als men wil, men niet alleen-lijck toe staet, dat men uyt een punct treckt een linie, die ghelijck met een andere is; het welcke Euclides uytvoert door groote omwegen, in dese tweede pro-positie; maer men staet wel toe, dat men uyt yeder punct kan trecken een oneyndelijck ghetal van linien, van sulck een lenghte als men wil.

Maer het voornemen van de meeste Commenta-teurs is niet om hun auteuren te verklaeren, en de waerheyd te soecken; het is maer om de veelvoudig-heyd van hunne geleertheyd voor te stellen, en selfs blindelingh te verdedigen, de gebreecken selfs van die geene daerse over commenteeren. Sy spreecken niet soo seer om sich te doen verstaen, of den auteur licht te geven, als om hem in verwonderingh te stellen; en sich selven beneffens hem. Indien dese van de welcke wy spreecken, syn Boeck niet had vervult met Grieck-sche passagien en plaetsen, met veel naemen van wey-nigh bekende schrijvers, en diergelycke dingen meer die onnut genoegh zijn, om de ghemeene notien en kenningen te verstaen, met defenitien van naemen en vraegstucken van de Geometria, wie sou zyn Boeck gelesen? wie sou sich daer over verwondert hebben,

en

n wie sou den schrijver oyt den naem van een wijs Man en een Man van verstant gegeven hebben?

Ick geloove niet dat men kan twijfelen, na het geen ick hebbe geseght, of het onbescheydene lesen van de schrijvers neemt menighmael de verstanden in. Nu, alsoo haest een verstand gepræoccupeert en gevooroordeelt is, soo heeft 't selve niet t'eenemael het gene men de *seusus communis*, of gemene sin noemt: het kan niet meer gesondelijck oordeelen van de dingen, dewelcke eenige betreckinge hebben, om het onderwerpsel van zyn præoccupatie. Hy besoedelt al dat hy daer ontrent bedenckt. Hy kan sigh selven niet seer appliceeren en toepassen, tot die dinghen, die geheel zijn afgesondert van die dewelcke hem voor ingenomen hebben. Alsoo een Mensch die niet als een Aristoteles in het hooft heeft, kan geen smaeck als in een Aristoteles vinden: hy wil van alles oordeelen naer den sin van Aristoteles; het geene met dese Philosophye strijdigh is, schijnt hem valsch te zijn. Altoos sal hy eenSinspreuck van Aristoteles in den mond hebben, en die by alle gelegentheyd voortbrengen, en op alderhande onderwerpsels passen, om duystere dingen, en die niemand begrijpt, te oordeelen, om alsoo de blijckelijcke selfs te bewijsen, en van de welcke de kinders selfs geen twijfelingh konnen hebben; om dat hem Aristoteles is, het geen de reden en de blijckbaerheyd aen andere is.

Van gelijcken, indien een Mensch sich Euclides in het hooft stelt, en de Geometrie alleen beseft, sal hy al de voorstellingen en linien van sijn schryver aenmatigen, al het geene men hem sal willen seggen. Hy sal niet spreecken als by betreckinge tot sijn wetenschap. Het al sal niet grooter zyn als zyn deel, als om dat Euclides sulcks seght; en hy sal sich niet schaemen den selven te citeren en by te brengen en het selve te bewysen, gelijck ick selve menighmaels ondervonden hebbe.

be. Maer dat is noch ordinaerder en gemeender ae dese, die andere auteurs, als die van de Geometri volgen, en men vind menighmael in hunne Boecken groote passagien in het Griecks, Hebreeusch en Ara bisch, om dingen te bewysen, die albereets soo klae als den dagh staen.

Al dese dingen gebeuren hen, om dat de voetstap pen en spooren, die dese voorwerpsels van hun voor nemen in hun harssenen hebben ghedruckt, soo diep zyn, datse altoos half open blyven, en de animale geesten daer geduerighlyck voorby gaende, deselve altoos open houden sonder datse ghesslooten konnen werden: invoegen dat de Ziele, zynde genootsaeckt altoos de gedachten, die aen dese voetstappen ghebonden zyn, te hebben, altoos daer een slavinne van blyft, en geduerigh daer door ontrust word; selfs dan, als erkennende haer afdwalinge, sy sulcks tracht te verbeteren. Alsoo is sy geduerighlyck in ghevaer, van in een menighte van dwalingen te vallen, indiense niet wel op haer hoede is, en in een onwanckelbaer besluyt, de regel waer te nemen, van de welcke wy, in het begin van dit werck gesproocken hebben, dat is, geen volkomen toestant, als aen de dingen die geheel baerblyckelyck zyn, te geven.

Ick spreeck hier niet van de quaede verkiesinge, die de meeste lieden maecken van studien, om sich de selve toe te passen. Sulcks moet in de zedematige dingen verhandelt worden; hoewel sulcks oock sou konnen gebracht worden, tot het geene wy van de præoccupatie en inneminge hebben geseght. Want wanneer sich eenigh Mens over hals en hooft werpt in het lesen der Rabbynen, en Boecken van alle soorten van onbekende Taelen, en by gevolgh van minder nuttigheyd, en hy daer in sijn gantsche leven verslijt, soo doet hy sulcks, sonder twijfel uyt præoccupatie en voor inneminge, en daerom, om dat hy oordeelt sonder reden,

dat

at hy wel een gauwman is, daer hy niet metallen weet. Maer om dat dese toeeygeningh, aen een onnutte studie, ons niet soo seer in de dwalinge werpt, alsse wel ons onsen tijd onnuttelijck doet verliesen, om ons met een sotte ydelheyd op te vullen, sullen wy hier niet spreecken van dese, die sich selven in het hoofd steecken, wijs en weetende te willen zyn, in alle dese soorten van geringe of mancke wetenschappen, welckers getal seer groot is, en daer men in het gemeen met de grootste drift omtrent besich is.

ACHTSTE HOOFT-STUCK.

1. Van de Vinders van nieuwe Systemata en t'samenstellingen. 2. Laetste en uyterste dwalinge van de Letter-mannen.

WY hebben doen sien de staet van de inbeeldingh der luyden van letteren, die het alles aen seeckere Schrijvers stellen: Daer is noch een ander slach, die met dese strijdigh zyn. Dese hebben noyt eenige aghtinge voor de Schrijvers, wat ghesagh sy oock onder de wetende lieden mogen hebben. Indiense die oyt hebben geaght, sy syn daer nae niet weynig veranderd, sy maecken sich selven tot Auteuren en Schrijvers, en willen selve Vinders van eenige nieuwe gevoelens syn, om daer door eenighe achtinge in de weereld te krijgen; en sy verseeckeren sich, dat seggende yets het geene noch noyt is geseght, hen geen verwonderaers ontbreecken sullen.

Dese slagh van lieden, hebben gemeenlijck de inbeeldinge sterck genoegh, ick wil seggen, dat de Fibren van hunne harssenen van dien aert zyn, datse lange behouden en bewaeren, het geene hen is ingedruckt.

Alsoo

Alſoo wanneer ſy ſich eenmael een opinie en acl tinge van hun vond, in het hoofd gebracht hebben en die eenige waerſchijnlijckheyd heeft, kan men he deſelve niet wederom quijt maecken. Sy behoude en bewaeren alles ſeer nau, dat dienen kan om deſelv te beveſtigen, en in tegendeel, ſy begrijpen ſchier gee tegenwerpſelen, die daer ſtrijdigh mede zyn, of te minſten ſy ontſlaen ſich daer van door den eene of de andere frivole en nietige diſtinctie en onderſcheydin ge. Sy vermaecken ſich inwendighlijck, in het be ſchouwen van hun werck, en de achtinge, die ſy ver hoopen daer door te ſullen verkrijgen; ſy voegen ſicl niet als om te bemercken het beeld van de waerhey den, die hun waerſchijnelijcke opinien en meeninger mede brengen. Sy ſtellen dit beeld vaſt voor hunne oogen, maer ſy ſien noyt met een vaſt geſtelt geſicht de andere gedaenten van hun ſentimenten en beſeffingen, dewelcke hen hunne valſcheden ſouden konnen ontdecken.

Men behoeft groote qualiteyten en hoedanigheden, om een waere Syſtema en t'ſaemenſtellingh te konnen vinden; want het is niet genoegh veel levende wackerheyd en doordringentheyd te hebben; daer moet oock een ſeeckere grootheyd en uytbreydinghe van geeſt by zyn, dewelcke een groot getal dingen op eenen tijd kan beſchouwen. De kleyne geeſten en verſtanden, met al hunne levendheyd en tederheyd, hebben het geſicht al te kort, om te ſien, het geene nodigh is, in beſtellen van eenige Syſtema; ſy blijven op alle kleyne ſwarigheden ſtille ſtaen, die hen tegenhouden, of op kleyne flickeringen die hun verblinden en innemen: Sy hebben het geſicht niet goed genoeg, om op eenen tijd het gheheele lichaem van het onderwerpſel of hun ſaeck te konnen ſien.

Maer wat grooter uytbreydinge en welck een doordringentheyd men oock ſou konnen hebben, indien

men

nen ter selver tijd niet van passie of drift en vooroordeel ontlast is, soo valter niets te hoopen. De vooroordeelen vervullen een gedeelte van het verstand, en besmetten de rest. De passien en driften verwarren al de Ideen en denckbeelden, op duysentderhande manieren; en doen ons by naer altoos sien, het geene wy wenschen te sien; de genegentheyd en drift, die wy voor en tot de waerheyd hebben, bedrieght ons meenighmael, wanneer deselve al te vuyrigh is; maer de begeerte om wijs te schijnen, is het geene ons het meeste verhinderd in waere weetenschap te vinden.

Daer is dan niets seldsaemer, als persoonen te vinden, die bequaem zyn om nieuwe Systemata en deelstellingen in wetenschappen te maecken; maer ondertusschen is het niet seer seldsaem, lieden te vinden, die eenige naer hun eygene inbeeldingen hebben gesmeet. Men siet maer weynige van die geene, die veel studeeren. Datse volgens de gemeene Notien en kenningen redeneeren. Daer is altoos eenige ongeregeltheyd in hunne Ideen en denckbeelden, en sulcks betuygt genoeghsaem, datse een seeckere bysondere Systema hebben, die ons niet bekend is. Het is waer, dat al de boecken diese schrijven, niet bewijsen het geene wy hebben geseght: en men vind selfs persoonen, die roem stellen, selfs in den aenvangh van hunne boecken, eenige nieuwe Systema te stellen.

Het ghetal van dese lieden, die nieuwe Systemen maecken, vermeerdert noch veel door dese, die door eenigen Schrijver ingenomen zyn: Om dat het meenighmael ghebeurt, dat hebbende de waerheyd niet konnen ontmoeten, noch een vaste grond, in de meeninge en opinien der Schrijvers, diese gelesen hebben, sy eerstelijck in een groote smaeckeloosheyd vallen; en een verachting krijgen voor alderhande boecken, en in gevolge sich een waerschijnlijcke opinie en

meeninge inbeelden, diese van gantscher harten omhelsen; en in de welcke sy sich verstercken, in sulcker voegen, als wy uytgelegt hebben.

Maer wanneer vervolgens dese groote drift, die sy hebben gehadt voor hun meeninge, begint te verslappen, of het besluyt datse gemaeckt hebben, om deselve in het licht te brengen, hen verbind, die met een nauwer opmerckinge, en met meerder ernst te ondersoecken, ontdecken sy de valscheyd daer van, en laetense vaeren: Maer onder dese voorwaerde, datse noyt eenige andere sullen opstellen, en dat sy volkomentlijck sullen verwerpen en veroordeelen al die geene, die voorgeven en meenen eenige waerheyd te hebben ontdeckt, wie die oock zy.

1. Invoegen dat de uyterste dwalinge, in dewelcke veel van de lieden van letteren komen te vervallen, is datse meenen, datmen niets weeten kan, en dese dwalinge is de ghevaerlijckste van allen. Sy hebben veel boecken, soo wel nieuwe als oude gelesen, in dewelcke sy de waerheyd niet hebben konnen ontdecken. Sy hebben veel schoone gedachten ontdeckt; maer dese hebben sy valsch bevonden; nae dat sy deselve met veel aendacht hebben aengemerckt. Hier uyt besluyten sy, dat al de menschen hen gelyck zyn, en dat indien dese die meenen eenige waerheden gevonden te hebben, daer eenige naerder aenmerckinge opnaemen, sy sich soo wel verlicht souden vinden als sy. Dit is hen genoegh, ten eynde sy deselve sonder meerder ondersoeckinge moogen oordeelen; om dat, indien sy deselve niet veroordeelden, sulcks in eeniger manieren een toestand sou zyn, dat sy lieden meer verstand souden hebben als sy; en dat dunckt hen geensints waerschynelijck te zyn.

Sy sien dan als eygensinnigh aen alle dese lieden, die eenighe saecken als seecker vast stellen; en sy willen datmen van de weetenschappen spreeckt, niet als van blijcke-

blijckelijcke waerheden, van dewelcke men met geen reden kan twijffelen, maer alleenlijck als van opinien en meeningen, die men wel weeten magh. Ondertusschen behoorden deese persoonen aen te mercken, dat, indien sy een groot getal boecken gelesen hebben, sy se evenwel noch niet alle hebben gelesen, of datse die niet hebben gelesen, met al de nootwendige aendacht om deselve wel te begrijpen, en dat, indien sy veel schoone ghedachten hebben gehadt, diese in het vervolgh valsch gevonden hebben, sy ondertusschen die niet alle hebben gehad, die men sou konnen hebben, en dat het alsoo wel sou konnen zyn, dat andere beeter hebben ghehadt en ontmoet als sy. En het is niet noodigh, spreeckende absolutelijck en sonder uytneminge, dat dese andere meer verstand hebben als sy, indien sulcks hen tegenstaet, want het is ghenoegh dat sy geluckiger zyn. Men doet hen geen ongelyck aen, wanneer men seght, datmen baerblijckelijck weet, het geene dat sy niet weeten; dewyl men seght ter selver tijd, dat veele eeuwen achter een het selve niet geweeten hebben, niet by gebreck van goede geesten en verstanden, maer by gebreck van geluck, en om dat dese goede verstanden juyst geen goede ontmoetingh hebben gehadt.

Datse sich derhalven niet misnoegen; indien men klaer siet, en men spreeckt, ghelyckmen siet. Datse sich neygen tot het geene men seght, indien hun geest noch bequaem is om applicatie en toeeygeningh te maecken, naer soo veel misgrepen, en datse by gevolge oordeelen, het is hen toeghelaeten: Maer datse swijgen, indien sy niet willen ondersoecken. Laet hen een weynigh aenmerckinge nemen, of dese antwoord, diese den meesten tijd geven op het geene men hen van die of geene saecke vraeght: Datmen sulcks niet weet: Dat niemand weet, hoe het daer mede gaet, niet een antwoort is van weynig oordeel; nademael het

noodtwendigh is, dat sy gheloven, te weeten, al het geene dat de menschen weeten, of al het geene dat de menschen konnen weeten, om op dese wyse te antwoorden: want indien sy dese gedachten van sich selven niet hadden, sou hun antwoort noch impertinenter en onhebbelijcker zyn. En waerom vinden sy soo veel swarigheyd om te seggen: Ick weet daer niets van, naerdemael in seeckere voorvallen sy wel moeten bekennen datse niet weeten; en waerom moetmen besluyten, dat al de menschen onweetende zyn, om dat sy inwendighlijck overtuyght zyn, datse selve onwetende zyn.

Van al dese dry soorten van persoonen, die sich met studeren bemoeyen, sien wy dan, dat de eene sich eenigen Schrijver, of van een onnutte, of van een valsche wetenschap, in het hooft hanght. Dat de andere sich voor in laeten nemen van hun eyge fantasyen en inbeeldingen; en eyndelijck dat de laetste, die gemeenlijck van de twee andere voortkomen, dese sijn, die sich inbeelden alles te weeten, dat gheweeten kan worden: En eyndelijck verseeckert zynde, datse niets weeten, met ghewisheyd, in het alghemeen besluyten, dat men niets met blijckbaerheydt weeten kan, en alle dingen, die men hen voordraeght, aenmercken als enckele opinien en meeningen.

Het valt ligt om te sien, dat al de gebreken van dese dry soorten van personen afhangen vande eygenschappen der inbeeldinge, die wy in het X. en XI. Hooftstuck hebben uytgeleght, voornamentlijck die van de eerste. Dat alsulcks hen niet bevalt, als door vooroordeelen, die hen den geest belemmeren, en hen niet toelaten andere voorwerpsels, als dese van hun voorinneminge en præoccupatie te begrijpen. Want men kan seggen, dat hun vooroordeelen doen aen den geest, het geen de Bedienaers der Vorsten doen aen hun Heeren en Meesters: Want ghelijck als dese persoonen

nen

nen niet toelaeten, soo veel als sy konnen, als aen dese dewelcke in hun interest en belangh zyn, of die hen niet konnen ontsetten van hunne gunst, om met hun Meesters te spreecken; alsoo laeten oock de vooroordeelen van dese niet toe, dat hun geest yverig en sterckelijck de saecken suyver en naer de waerheydt beschouwe, maer sy vermommen die, kleedense met hunne Livreyen, en vertoonense alsoo t'eenemael gemaskert, invoegen het deselve seer swaer valt, sich te ontwerren, en de dwalingh te erkennen.

NEGENDE HOOFT-STUCK.

1. *Van de verwijfde geesten.* 2. *Van de superficiele geesten.* 3. *Van de persoonen van gesagh.* 4. *Van die van ondervindinge.*

HEt geene wy gesegt hebben, is mijns beduncкens genoegh om in het alghemeen te erkennen, welcke daer syn de ghebreecken van de inbeeldingh der lieden van letteren; en de dwalingen dewelcke sy onderworpen zyn. En om datter weynig zyn als dese luyden, die de moeyten nemen van de waerheyd te soecken, en selfs daer de geheele weerelt sich aengedraeght; schijnt het datmen alhier dit tweede Deel wel sou konnen eyndigen. Ondertusschen komt het wel te pas yets van andere menschen by te brengen, van welcker dwalinge het niet sonder nut sal zyn kennisse te hebben.

1. Al het geene de sinnen vleyt, raeckt ons ten aldermeeste, en al het geene ons raeckt, drijft ons aen en neemt ons in, naer proportie en de maete dat het selfde ons raeckt; veel of weynigh. Alsoo dese, dewelcke sich begeven tot alderhande vermaeckelyckheden, die seer sinsibel sinmatigh en aengenaem zyn, be-

bevinden ſich niet bequaem, om tot ſaeken in te dringen, die eenige merckelijcke ſwarigheyd in ſich besluyten; om dat de capaciteyt en het beſlach van hun geeſt en verſtand, dat niet oneyndigh is, t'eenemael is vervult met hun vermaeckelyckheden, of ten minſten daer door wacker ingenomen is.

Een groot gedeelte van Hovelingen van Grooten, van jonge luyden, en van deſe die men brave geeſten noemt, zynde in geduerige vermaeckelyckheden, of in een verlangen, om deſelve te ghenieten, en niet ſoeckende als aengenaemheyd, en de konſt van wel te behagen, door al het geene de ſinnen en begeerten opwecken magh, verkrijgen van langer hand ſulck een verſlaptheyd en tengerheyd, dat men meenichmael ſou konnen ſeggen, datſe eer verwijfde als fijne en kloecke geeſten zyn; ghelijck ſy gaerne ſouden zyn. Want daer is wel een groot onderſcheyd, tuſſchen de waere fijnheyd van de geeſt en de laſheyd, dat twee dingen zyn, die men evenwel gemeenlijck onder een werpt en confundeert.

De fijne of gauwe geeſten ſyn deſe, die door de reden het onderſcheyd van de kleynſte dingen weeten; die de uytwerckſels voor affien, die van de verborgene oorſaecken af hangen, hoe min ordinaer en ſichtbaer die oock moogen zyn, eyndelijck het ſyn deſe, dewelcke de ſubjecten en onderwerpſels, die ſy aenmercken, het beſte penetreren en doordringen. Maer de ſlappe en laffe geeſten zyn deſe, die niet als een valſche tederheyd en delicaetheyt hebben. Deſe ſyn noch levende noch doordringende, ſy ſien de de effecten en uytwerckſels der oorſaecken niet, ſelfs niet de aldergrootſte en taſtelijckſte: eyndelijck ſy konnen niets behelſen, niet doordringen, maer ſy ſyn ten uyterſte delicaet en beſet, omtrent de manieren. Een verkeert woord en accent of uytſpraeck, die naer het Landt ruyckt, een kleyne grimace of miſghebeerte maeckt hen

hen grammer, als een gantſchen hoop van quaelyck gevondene redenen. Sy konnen ſelfs het gebreck van een redenkavelingh niet onderſcheyden, maer worden wel haeſt gewaer, een valſche pas, of een ongeregelt gebaer. In een woord, ſy hebben een volkomene kenniſſe van de ſinmatighe en ſenſibile dinghen, om dat ſy een geduerigh gebruyck van hun ſinnen hebben gemaeckt; maer ſy hebben niet de waere kenniſſe der dingen die van de reden af hangen, om dat ſy by naer noyt eenigh ghebruyck van de ſinnen gemaeckt hebben.

Ondertuſſchen ſy zijn ſulck ſlagh van Volck, die de meeſte achtingh inde werelt hebben, en wel haeſt den naem van brave geeſten en verſtanden verkrijgẽ, want wanneer een Menſch ſpreeckt op een vrye en onghebondene wijſe en een ghemackelijcke maniere, wanneer ſijn woorden ſuyver zijn, en wel uytghekooſen, en indien hy ſich weet te behelpen met figuren, die de ſinnen vleyen, en de driften op een onbegrijpelijcke wijſe verwecken, al is het dat hy niet als een deel ſotternyen voor den dagh brenght, datter niets goets in al ſijn redenen ſteeckt, noch yets waerachtighs onder al deſe woorden ſchuylt, en ſoo men de ſchorſſe van de ſelve wech nam, men geen ſelfſtandigheydt of vaſtigheyt vinden ſou, hy is, naer het gemeen gevoelen, een braef verſtant, een kloeckaert, een nette en een ſuyvere geeſt. Men begrijpt niet dat het alleen een laffaert en verwijfde is, die niet blinckt als door vals licht dat noyt verlichten kan, die maer beweeght, om dat wy oogen, en niet om dat wy reden en verſtant hebben.

Voor de reſt, wy loochenen niet, dat al de Menſchen aen dit gebreck geen deel hebben, het welcke men yemant in 't byſonder toe ſou mogen ſchryven. Al de Menſchen, buyten twijfel, ſijn ſenſibel en ſenſueel, ſinmatigh en ſinne-dienſtbaer; naderdemael en voor ſoo

soo veel sy Menschen zijn, daer zijnder geen te vinden, die t'eenemael boven de indrucksels van hunne sinnen en hun driften zijn: en by gevolgh daer zijnder geen die sich niet wat aen de ghemaniertheydt binden. Al de Menschen verschillen meer als in meerder en minder ontrent dit gebreck, hoewel eenige gevonden worden, die erkennen dat het in der daet een gebreck is. Maer wy hebben het selve alhier eenige bysondere toegepast, om dat deselve daer aldermeest aen vast zijn, en ghelijck als een voordeel aenmercken, het geene in der daet de oorspronck is, van by nae een oneyndelijck getal van dwalingen, gebreecken en andere qualen, die deselve overvallen: En dat sy gheloven, dat het is, om dat sy verstant hebben, dat sy dese valsche delicaetheydt en viesigheyt over sich hebben, en niet om dat sy wellustigh en verwijft zijn, of dat sy geen ghebruyck van hunnen geest maecken, omtrent saecken die sulcks verdienen.

2. Men sou by dese, van de welcke wy gesproocken hebben, noch konnen voegen, een groot getal, superficieele geesten, die niet als boven opsweven, en noyt yets doorgronden, en niet als verwardelijck het onderscheyt der dingen begrijpen, of door hun eygen gebruyck, gelijck dese, van de welcke wy gesproocken hebben; want het sijn niet de vermaeckelyckheden, die hen het verstant kleyn maecken, sy hebben het kleyn van natuere. Dese kleynheydt van geest, komt niet voort uyt de natuere van de Ziele, gelijck men sigh sou konnen inbeelden: sy word veroorsaeckt somwylen door een gebreck of traegheydt van de animale geesten, somwylen door een onbuyghsaemheyd der Fibren van de harssenen, somwylen oock door een onmatighe overvloet van geesten en bloet, of door eenige andere oorsaeck die men niet noodigh heeft te weten.

Men heeft dan geesten en verstanden van twee soor-

ten. De eene bemercken lichtelyck het onderscheyt
der dingen, en dat zyn de goede geesten of goede ver-
standen. De andere verbeelden en onderstellen sigh
een gelyckmatigheyt onder de selve, en dat zyn de
superficiele en over heen swierende geesten. De eer-
ste hebben de harssenen bequaem, om nette en on-
derscheydene voetstappen der dingen te ontfanghen,
van de saecken dewelcke sy aenmercken; en om datse
seer aendachtigh zyn aen de Ideën van dese voetstap-
pen, soo siense dese dingen gelyck als van naer by, en
niet ontsnapt hen. Maer de superficiele en overswe-
vende geesten ontfangen niet als swacke en weecke en
verwarde voetstappen der dingen: sy sien deselve niet
als in het voor-by gaen, van verre en verwardelyck,
invoegen datse hen toeschijnen gelyckmatigh te zyn;
gelyck de gedaenten der gener die men van al te verre
siet; om dat de geest supponeert en stelt; datter altoos
een gelyckmatigheyt en over een komst is; alwaer hy
niet verbonden is onderscheydt en ongelyckheyt te er-
kennen, om de redenen, dewelcke wy in het darde
Boeck sullen verhandelen.

Het meeste deel van dese, dewelcke in het open-
baer spreecken, al dese die men groote praters noemt,
en oock veel van dese, die sigh selven uyt drucken met
groote gemackelyckheydt, hoewel sy seer weynigh
spreecken, zyn van dese slagh. Want het is seer selt-
saem, dat dese dewelcke gewoon zyn diepe gedachten
te hebben, het geene dat sy hebben bespiegelt, wel
souden konnen uytdrucken. In het gemeen haeperen
zy, wanneer sy het selve onderstaen en aenvanghen te
doen: om datse gelyck als bekommer zyn termen en
seghwoorden te gebruycken, die in andere een valsche
Idea of verbeeldingh souden verwecken, sich schae-
mende te spreecken alleenigh om te spreecken, gelyck
veel lieden doen, die cavalierement en met een
grootsheyt van alle dinghen spreecken; dese hebben

groote moeyten om woorden te vinden, die dingen, die niet ordinaris zyn, wel konnen voorſtellen.

3. Hoewel wy byſondere eerbiedigheydt hebben, voor de perſoonen van Godtſaligheydt, Gods-geleerden, oude lieden, en in het gemeen al deſe, die met recht veel geſaghs over andere Menſchen hebben verkregen; ſoo oordeelen wy verbonden zyn te ſeggen, dat het menighmael gebeurt dat ſy ſigh onfeylbaer geloven te zyn, om dat hen de weerelt met achtinghe aenhoort; dat ſy weynigh gebruyck maecken van hun geeſt en verſtandt, om de ſpeculative en beſpiegelycke waerheden te ontdecken: dat ſy al te lichtelijck veroordëelen de dingen, die hen in den ſin ſchieten te veroordeelen, ſonder die wel te hebben aengemerckt, en met aendachts ghenoegh onderſocht. Het is niet dat wy willen beſtraffen, dat ſy ſich niet toe-eygenen en appliceren tot veel ſaecken die niet ſeer nodig zyn: het is hen toegelaeten, ſich daer niet toe te appliceren en te voegen, ſelfs die te verachten; maer ſy moeten niet oordeelen by fantaſye, en op ongegrond vermoeden. Want ſy moeten aenmercken, dat de deſtigheydt, met de welcke ſy ſpreecken, het gheſach het welcke ſy over het verſtandt en den geeſt van anderen hebben, en hnn wijſe van beveſtigen het geene ſy ſeggen, door eenighe plaets en paſſagie uyt de Heylighe Schrift, buyten twijfel in dwalingh werpen deſe, dewelcke hen met eerbiedigheydt aenhooren, wel verſtaende indien hun oordeel valſch is.

Wanneer de dwalinge het Livrey van de waerheyd draeght, is ſy meenighmael meer geëert als de waerheyd ſelve; en deſe valſche eerbiedigheyd, heeft gevaerlijcke gevolgen. *Peſſima res eſt errorum Apotheoſis, & pro peſte intellectus habenda eſt, ſi vana accedat veneratio.* Het vereerwaerdigen van de dwalingen is een ſeer quaede ſaeck, en komter een ydele eerbiedigheyd by, ſoo mach men die wel voor een peſt van het

ver-

erstand houden. Alsoo wanneer eenige persoonen, of door een valschen yver, of door liefde diese hun eygene gedachten hebben gedraegen, sich selven met de Heylige Schrift hebben beholpen, om eenige valsche gronden in de Natuerkunde en Physica vast te stellen, of eenige diergelijcke dingen strende te houden, synse geenighmael eerbiedighlijck gehandelt met hun gedachten, van lieden, die hen op en by hunne woorden geloofden, ter oorsaeck van de achtinge, diese het heylige Gesagh verschuldight waeren: Maer het is oock wel ghebeurt, dat eenige quaelijck gestelde geesten, daer stoffe uyt genomen hebben, om de Godsdienst te verachten, invoegen door een seer vreemde verkeeringh, de H. Schrift selve oorsaeck van dwalinge voor eenighe, en de waerheyd te ghelijck met de dwalinge voor den dagh komende, de oorspronck en beweginge van ongodzaligheyt in anderen is geweest. Men moet dan wel acht slaen, seght de Schrijver, die wy even by gebraght hebben, de doode dingen by de levende niet te soecken, en niet te meenen, door onse eygene geest, in de Heylige Schrift te ontdecken, het geen de Heylige Schrift niet heeft willen verklaeren. *Ex Divinorum & humanorum malesana admixtione* (vervolght hy) *non solum educitur Philosophia Phantastica, sed etiam religio hæretica, itaque salutare admodum est si mente sobria fidei tantum dentur quæ fidei sunt.* Uyt de ontsinnige vermenginghvan Goddelycke en menschelycke dinghen, word niet alleen een phantastycke Philosophy voortgebracht, maer oock een ketttersche Godsdienst, en derhalven is het seer heylsaem, indien met een besadight gemoed, het Geloove alleenigh gegeven word, het geene het Gelove behoort.

Al de persoonen dan, die gesagh over anderen hebben, moeten niet beslechten of oordeelen, als nae dat sy daer soo lange te meer hebben over ghedaght, als hun

* Opusc. 9.

hun oordeelen te meer gevolgt worden. En de Gods
geleerde voornaementlijck, moeten wel acht slaen
de Godsdienst door verkeerden yver in geen verach
tingh te brengen, of met hun eygene aghtingh te soec
ken, en hun ghevoelen loop en voortgangh te geven
Maer om dat my niet toestaet, om hen te seggen, he
geene sy hebben te doen, dat sy St. Thomas hun Mee
ster hooren, * dewelcke zynde gevraeght door sy
Generael om syn meeninge te geven over eenige Ar
tijckelen; hem uyt den Heyligen Augustinus in des
woorden antwoorde: *Nullum autem nocet talia qu*
ad pietatis doctrinam non spectant, vel asserere vel negare
quasi pertinantia ad sacram doctrinam. Dicit enim Au
gustinus in 5. *Confess. cum audito Christianum aliquen*
fratrem, quæ Philosophi de cœlo aut stellis & de solis &
lunæ motibus dixerunt, nescientem, & aliud pro ali
sentientem, patienter intueor opinantem hominem; nec
illi obesse video, cum de te Domine Creator omnium no-
strum non credat indigna, si forte situs & habitus crea-
turæ corporalis ignoret. Obest autem si hæc ad ipsam
doctrinam pietatis pertinere arbitretur, & pertinacius
affirmare audeat quod ignorat. Quod autem absit Ma-
nifesti Aug. in 1. *super Genes. ad literam. Turpe est,* in-
quit, *nimis & perniciosum ac maxime cavendum, ut*
Christianum de his rebus quasi secundum Christianas
litteras loquentem, ita delirare quilibet firelis audiat, „
ut quemadmodum dicitur toto cœlo errare conspiciens, „
risum tenere vix possit, & non tantum molestum est, „
quod errans homo videatur: sed quod auctores nostri, ab
eis qui fores sunt, talia sensisse credantur, & cum magno
eorum exitio, de quorum salute satagimus, quanquam
indocti reprehenduntur atque respuuntur. Unde mihi vi-
detur tutius esse, ut hæc quæ Philosophi communes sense-
runt, & nostræ fidei non repugnant, neque esse sic asserenda,
ut dogmata fidei, licet aliquando sub nomine Philosopho-
rum

...m introducantur; neque sic esse neganda tanquam fidei ...ntraria, ne sapientibus hujus mundi contemnendi do...rinam fidei occasio præbeatur. Het is seer schadelijck, ...ie dingen dewelcke de leere der Godzaligheyd niet ...aecken, of te bevestigen, of te loochenen; ghelijck ...sse de Heylige Leere raeckten. Want Augustinus ...eght: Wanneer ick eenigen Christen broeder hoore, ...lese dingen, dewelcke de Philosophen en Wijselin...gen van de Hemel of van de Sterren, en van de bewe...gingen van Sonne en Maen seggen, niet te weeten; ...verdrage ick hem in syne onweetentheyd met gedult, ...en sie niet dat hem sulcks hinderlijck zy, wanneer hy van u o Heer en Schepper onser allen niet gheloofT dat onbetamelijck zy, of hy al de gelegentheyd en gestaltenis van het natuerlijcke lichaem niet weet. Maer het is hem hinderlijck, indien hy gevoelt en oordeeld, dat dese dingen tot de leere der Godzalicheyd selve behooren, en hartneckiglijck derft drijven, dat hy niet weet. Dat het nu schadelijck zy, toont Augustinus klaerlijck in 1. over Genesis, naer de letter. Het is al te schandelijck, segt hy, schadelijck en voornamentlijck te verhoeden, dat eenigh gelovige, een Christen, van dese dingen, als nae de Christelijcke letteren, spreeckende, soo te hooren suffen, dat men sou mogen seggen, dat hy den geheelen Hemel misdwaelt, en sich nauwelijcks van lacchen sou konnen onthouden. En nochtans is het niet moeyelijck, dat de mensch schijnt te dwalen: Maer dat onse Schrijvers, van die dingen, die buyten ons zyn, gheloofT worden, sulcke dingen gevoelt hebben, en met groot verderf van die over welckers behoudenis wy ons soo seer begeene, sy soo ongeleert bevonden en als soodaekommeren, nige verworpen worden. Waer uyt my dunckt veyliger te zyn, dat die dingen, dewelcke de Philosophen, in het gemeen gevoelen, en ons gelove niet strijdigh zyn, noch soo worden vast gestelt, als leerstucken van

het

het geloove, hoewel ſy ſomwylen onder den naem v[a]
Philoſophen inghevoert worden, noch alſoo ghele-
chend, als ſtrijdigh zynde met het geloove, op [e]
den wyſelingen deſes weerelds, geen ghelegenthe[i]
gegeven werde, de leeringe des gheloofs te verſma-
den.

Het meeſte deel der menſchen ſyn ſoo onagtſaer, en ſoo ſeer buyten reden, datſe geen onderſche[i] maecken tuſſchen Gods Woord en dat van de me[n]ſchen, wanneer ſy by een zyn; invoegen ſy in d[e] dwalinge vervallen, met die beyde toe te ſtaen, of[t] ongodzalicheyd, met die beyde ſonder onderſchey[d] te miſpryſen. Het is oock ſeer licht de oorſaeck v[an] deſe laetſte dwalinge te ſien, en dat de ſelve af hangt van de verbintenis der Ideën, uytgeleght in het X Hooft-ſtuck, en het is niet noodigh daer meer op t[e] blijven ſtaen, om die naerder uyt te leggen.

4. Het ſchijnt dienſtig alhier yets van de *Chymiſte[n]* by te brengen, en voornamentlijck al deſe die hun ty[d] beſteden, om ondervindinghen te nemen. Dit zy[n] lieden die de waerheyt ſoecken: men gelooft hen me[e]nighmael genoegh, in de redeneringhe dewelcke ſ[y] van de dingen maecken, en alſoo zyn hunne dwalingen ſoo veel te gevaerlijcker, als ſy de ſelve te lichtelijcker andere konnen mede deelen.

Het is veel beeter ſonder twijfel de natuer als de livreye te beſinnen en te beſtuderen. De ſichtbare en de beſinnelycke ondervindingen bewyſen, ſonder twyfel meer als der Menſchen redeneringhen, en daer valt niet tegen te ſeggen, of deſe, die wegens hun beroep gehouden zyn aen de ſtudie van de *Phyſica* of Natuer kenniſſe, trachten ſigh daer bundigh en habiel in te maecken, door geduerighe ondervindingen; behoudens dat ſy ſigh noch meer binden, aen dingen die hun hun nodiger zyn. Men wil dan de ondervindelycke Philoſophy niet verachten, maer alleen haer gebreecken verwerpen.

Het eerste is, dat het gemeenlijck niet het licht van e Reden is, het welcke hen leyd in de ordere van hun ndervindingen, het is niet als 't geval: het welcke naeckt, dat sy niet veel meer verlicht, noch oock vyser worden, nae dat sy veel tijds en middelen daer en gehangen hebben.

De tweede is, datse sich eer met curieuse n naukeurighe en buyten ordinaire als die ghemeen yn, ophouden: ondertusschen is het blyckelijck, lat de gemeenste de eenvoudighste zijn, en men moet ich ten eersten daer by houden, eer men tot in de neer vermenghde, en die aen meer oorsaecken hangen voort gaet.

De darde is, datse met groote vyerigheydt en veel yvers soecken, de ondervindingen, die voordeel toebrengen, en datse verwaerloosen dese, die niet dienen als om de geest en het verstant te verlichten.

De vierde is, datse met geen nauwkeurigheydt genoegh, al de bysondere omstandigheden, als van den tijd, de plaets, de hoedanigheyt der droogen, van de welcke sy sich dienen, waer nemen, hoewel de minste van de selve machtigh genoegh is, somwijlen, om de uytwercksels daer van die men verhoopt te verhinderen. Want men moet besessen dat al de termen en konstwoorden, daer sich de Natuer-kenners van dienen, twijfelachtigh zyn, en dat het woort Vin, dat is Wyn, by voorbeelt, soo veel bysondere dingen beteeckent alsser verscheydene landen, en verscheydene manieren zyn, om den Wyn te maecken en te bewaren; invoegen men selfs kan seggen in het ghemeen, datter geen twee vaeten zyn, die niet verschillen, en dat alsoo wanneer een Natuer-kender seght, om eenige ondervindinghe te maecken, neemt Wyn; men maer verwardelyck weet, wat hy daer mede seggen wil. Derhalven moetmen een seer groote omsichtigheyt nemen in de ondervindingen, en niet komen tot de

de gecomposeerde en vermenghde dingen, als wanneer men de reden van de enckelste, en simpelste, e ordinaerste, wel begrepen heeft.

De vijfde is, datse uyt een ondervindinghe al t veel gevolgen trecken. Men heeft in tegendeel wel a de ondervindingen van noden, om een eenige saeck t besluyten, hoewel een eenige ondervindinge helpe kan, om verscheydene besluyten te maken.

Eyndelijck het meeste gedeelte der Natuer kender en Chymisten of Natuer-werckers, bemercken nie als de bysondere effecten en uytwercksel en van de natuere, sy klimmen noyt weder op tot de eerste kenni der dingen die de lichaemen uyt maecken: ondertusschen is het ongetwijfelt, dat men noch klaerlijck noch duydelijck, de bysondere dingen van de Natuerkennisse kan erkennen, indien men niet besit, het geene daer ontrent generaelder en algemeender is, en men sich niet verheft en op voert selfs tot de *Metaphysica*; Eyndelyck het ontbreeckt hen menighmael aen moed en aen stantvastigheyt; sy worden het werck sat, ter oorsaeck van de moeyten en onkosten. Daer zyn noch veel andere gebreecken, in de persoonen van de welcke wy spreecken, maer wy meenen alles niet by te haelen.

De oorsaecen van de gebreken die men ghemerckt heeft, zyn de kleyne applicatie en toe-eygeninge, de eygenschappen van de inbeeldingen, uytgeleght in de X. en XI. Hooft-stucken, en ontstaen hier uyt, dat men van het onderscheydt der lichaemen en de veranderingh die hen bejegent, niet oordeeldt als door de besinnigen die men daer van heeft, gelijck wy in het eerste Boeck hebben uytgeleght.

DER-

DERDE DEEL.

Van de besmettelijcke mededeelinge der krachtige inbeeldingen.

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. Van de dispositie en gesteltheyd die wy hebben, om andere in alle dingen naer te volgen, welcke de oorspronck is van de mededeelinge der dwalingen, die afhanght van de macht der inbeeldinghe. 2. Twee voornaeme oorsaecken, die dese gesteltheyd vermeerderen. 3. Wat een stercke inbeeldingh is. 4. Datter verscheydene soorten van zijn. Van Sotten, en van dese, die de stercke inbeeldinge hebben, in den sin, gelijck wy die hier verstaen. 5. Twee aenmerckelijcke gebreecken van dese die de inbeeldinge sterck hebben. 6. Van de macht die sy hebben te bewegen en te bedriegen.

NAe dat wy de natuere van de inbeeldingh hebben uytgeleght, als mede de gebreecken, die deselve onderworpen is, en hoe onse eygene inbeeldinge ons in dwalinge werpt, isser niet overigh in dit Boeck te seggen, als van de besmettelycke mededeelinge der stercke inbeeldinge, ick wil seggen van de kracht, die seeckere geesten hebben op anderen, om hen in hunne dwalingen in te wickelen.

1. De krachtige inbeeldingen syn boven maeten besmettelijck, sy heerschen over de swacke, en geven hen

hen van langer hand deſelve beurten, en drucken hen hun eygene *Caracters* in; en om dat de menſchen van een ſtercke en vigoureuſe indruck en inbeeldinghe, t'eenemael buyten goede redenen zyn, ſoo ſynder weynige algemeender oorſaecken van de dwalingen der menſchen, als deſe gevaerlycke mededeylinge van de inbeeldingh.

Om te begrijpen watter van deſe mededeylinge ſou mogen zyn, en hoe deſelve van den eenen tot den anderen overgaet, moetmen weeten, dat de menſchen malkander van doen hebben, en datſe gemaeckt ſyn, om te ſaemen veel lichaemen uyt te maecken, van de welcke alle de deelen onder malkanderen een onderlinge correſpondentie en gemeenſchap hebben. Godt heeft hen wel bevoolen, liefde den eene voor den ander te hebben, op datſe deſe onderlinge gemeenſchap mogen onderhouden; maer om dat de eyge liefde van langer hand deſe Chriſtelijcke liefde ſou konnen uytbluſſchen, en alſoo dien knoop van de borgerlijcke gemeenſaemheyd verbreecken, is het nodig geweeſt, om die te bewaeren, dat God noch daerenboven de menſchen met natuerlycke banden verbind, dewelcke beſtaen, als de liefde moght komen te ontbreecken, en die ſelfs deſe tegens de eygene liefde ſouden konnen beſchermen.

Deſe natuerlijcke banden, die ons met de beeſten gemeen zyn, beſtaen in een ſeecker geſteltenis van de harſſenen, die al de menſchen hebben, om eenige van die, met dewelcke ſy verkeeren, naer te volgen, om deſelve dingen te doen die ſy doen, en in de ſelve paſſien en lydingen te vallen, door dewelcke die gedreven worden. En deſe diſpoſitie en geſteltheniſſe verbint gemeenlijck de menſchen de eene met de andere, en dat veel vaſter, als een liefde, die op de reden ghebouwt, en die anders al heel ſeldſaem is.

Wanneer een menſch deſe geſteltheyd niet heeft,

in de harſſenen, om tot onſe driften en lydingen over te komen, is hy door ſyn natuere en aert onbequaem om ſich met ons te verbinden; en een ſelfde lichaem met ons uyt te maecken. Hy is die ongelycke en ongeregelde ſteenen gelijck, die geen plaets in een gebouw konnen vinden, om datſe ſich met de andere niet willen ſchicken.

Oderunt hilarem triſtes, triſtemque jocoſi
Sedatum celeres agilem gnavumque remiſſi.

Dat is,

Een vrolijck menſch haet hy die treurigh is vermaert,
En weder, deſe geeft geen boertigh breyn genoegen.
Den ſtillen haet hy, die geſwind is, haeſt te paert,
En hy die ſtil is, kan ſich nae geen ſnelheyd voegen.

Men heeft al meer deughts van noden als men wel meent, om met die geene niet te breecken, die geen acht op onſe paſſien en genegentheden ſlaen. En het is niet t'eenemael ſonder reden, want wanneer een Menſch reden heeft in droefheydt of in blijdſchap te zijn, het is hem quellen in eeniger maniere, met hem niet het ſelfde weſen aen te nemen. Men moet ſich aen hem niet vertoonen, indien hy droevigh is, met een vrolijck en bly ghelaet; noch met een aengeſicht dat blijdſchap voorſtelt, en het welcke de bewegingen daer van met kracht in ſijne inbeeldinghe druckt; om dat men ſchijnt te willen hem uyt een ſtaet trecken, dewelcke hem de aengenaemſte is: want de droef-

heyt selve is de aengenaemste van alle lijdingen, voor een Mensch die eenige ellende uytstaet.

2. Al de Menschen hebben dan een seeckere ghesteltheydt van de harssenen, die hen van natueren dringht, om sich aen te stellen op de selve wijse en maniere, als eenighe van dese met de welcke sy om gaen. Nu dese gesteltheyt heeft twee voornaeme oorsaecken, die de selve onderhouden en vermeerderen. De eene is in de Ziel, en de andere in het Lichaem. De eerste bestaet voornamentlyck inde neyginge, die al de Menschen hebben tot grootheyt en verheffinghe. Want het is dese neyginghe die ons heymelijck opweckt, om te spreecken, te gaen, ons te kleeden, en de swier te nemen van lieden van aensien, in alle dingen. Dit is de oorspronck van al de nieuwe modens, en van de ongestadigheydt in de levende taelen, en selfs van seecker algemeen bederf in de zeden. Eyndelijck dit is de voornaemste oorspronck van alle wonderlijcke en misselijcke nieuwigheden, die op geen reden gesticht en ghestelt zijn: maer alleenlijck hun plaets in de fantasyen der menschen hebben.

De andere oorsaeck, die de dispositie en gestelrheyd die wy hebben om andere naer te boetsen, vermeerdert, bestaet in een seeckere indruckingh, die de lieden van een stercke inbeeldinghe doen op de swacke verstanden en teedere en delicate harssenen.

3. Ick verstae by een stercke vigoureuse inbeeldinge, dese gesteltheydt van de harssenen, die deselve bequaem maeckt, tot seer diepe voetstappen en spooren, en soodanigh het begrijp der Ziele vervullen, datse deselve verhinderen, eenige aendacht tot andere dinghen te hebben, als tot dese, die dese beelden vertoonen.

4. Daer zijn twee soorten van persoonen, die de inbeeldingh in desen sin sterck hebben. De eerste ontfangen dese diepe voetstappen door de onvrywillighe

en

en ongeregelde indruckinghe der animale geesten; en de andere, van de welcke wy voornamentlijck willen spreecken, ontfangen die door de dispositie, dewelcke men vindt in de subsistentie en bestendigheyd van hun harssenen.

Het is blijckelijck dat de eerste slach in der daet sot zijn, naedemael sy ghenootsaeckt zyn, door het natuerlijcke verbandt, het welcke is tusschen hunne Ideën en denckbeelden, en dese voetstappen, te dencken aen dese dingen, aen de welcke de andere met de welcke sy verkeeren niet dencken; en alsoo te antwoorden alleenigh naer hun eygene denckbeelden, en niet volgens die van de persoonen die hen vraegen.

Daer is noch een oneyndelyck ghetal soorten, die niet onder hen verschillen als in meer en minder: en men sou konnen segggen, dat dese, dewelcke door eenige geweldige passie of drift gedreven worden, van hun getal zyn, naerdemael in de tyd van hun beroertenis, de animale geesten de voetstappen en de beelden van hun lijdingen met sulck een kracht indrucken, datse niet bequaem zijn, om op andere dinghen te dencken.

Maer men moet hier acht slaen, dat al dese soorten van persoonen, niet bequaem zijn, om de inbeeldinge, selfs van de alderswackste geesten en verstanden, of de aldersachtste, lafste en teederste of delicaetste harssenen te bederven, en dat om twee verscheydene redenen. De eerste is, om dat niet konnende in conformiteyt de Ideën van die andere beantwoorden of genoegh doen, sy de selve tot geen saeck konnen bewegen: en de tweede is, om dat de ongeregeltheyt van hun verstant en geest, t'eenemael blijckelijck zynde, men niet meer als met verachtinge, al hun redenen aenhoort.

Het is waer evenwel, dat gepassioneerde persoonen ons oock gepassioneert maecken, en deselve een in-

druckinge in onſe inbeeldinghe maecken, die deſelv
gelijck zijn door de welcke ſy geraeckt zyn: maer om
dat hun driftigheyt ſightbaer is, ſtaet men deſſelfs in
druckingh tegen, en men ontſlaet ſich daer van ghe
meenlijck eenigen tijd daer nae. Sy verdwijnen ooc
van ſelfs, wanneer ſy niet door de oorſaeck die he
voortgebracht heeft onderhouden worden: dat is t
ſeggen, wanneer deſe driftige en hevighe perſoone
niet meer ontrent ons zijn: en het ſinmatige geſich
der trecken, die de drift en paſſie op hun weſen had
geplaetſt, niet meer eenige veranderingh in de Fibren
van onſe harſſenen voortbrenght; noch eenige agita
tie of werckingh in onſe animale geeſten verweckt.

Ick onderſoecke hier deſe ſtercke en krachtighe inbeeldingh niet, dewelcke beſtaet in een geſteltenis van de harſſenen, bequaem om diepe voetſtappen en indrucken te ontfanghen, van de ſwackſte en minſt-bewegende voorwerpſelen ſelfs.

Het is geen gebreck, de harſenen te hebben bequaem om de dingen ſterckelijck te konnen inbeelden, en de verbeeldingen ſeer duydelijck te konnen ontfanghen; van de ſelfs min aenmerckelycke voorwerpſelen, behoudens dat de Ziele altoos blyve meeſterſche van de inbeeldingen, en deſe beelden door haer ordere en beſtellinge ingedruckt worden, en weder vernietight worden wanneer het haer behaeght. Het is in tegendeel de oorſaeck van de fijnheyd, geſlepentheydt en kracht van den geeſt. Maer wanneer de inbeeldingh heerſcht over de Ziele, en dat haer voetſtappen door de diſpoſitie van de harſſenen, en door de werckinge der voorwerpſelen, en de geeſten gemaeckt worden, ſonder te verwachten de ordere van de wille, ſoo is het blijckelijck genoegh dat het een ſeer quaede hoedanigheydt, en een ſoort van ſotheyt is. Wy ſullen nu gaen trachten, de Charačters en merck-teeckens van het verſtandt of de geeſt, van deſe die de in-
beel-

beeldinghe op dese wijse hebben, te doen begrijpen.

Men moet tot dien eynde ghedencken, dat het beslagh in de ruymte van den geest is bepaelt, en dat dese paelen seer enge zijn; datter niet is, het welcke soo seer dit beslagh en dese ruymte vervult, als de besinningen en sensatien van de Ziele, en in het gemeen, alle de Perceptien en begrypinghe der saecken die ons seer naegaen en raecken: en dat de diepe voetstappen van de harssenen, altoos sijn verselt met besinningen, of andere begrypinghen, die ons seer sterck raecken. Want het valt hier uyt licht te bekennen, de waere Caracters en merck-teeckenen van dese hun geest, die de inbeeldingh seer sterck hebben.

5. Het eerste gebreck is, dat dese persoonen niet bequaem zyn, om ghesondelijck van eenige saecken, die een weynigh swaer en verwart zyn, te oordeelen: om dat de ruymte van hun vetstand of geest, zynde vervult met de Ideën, die van natuere aen dese al te diepe voetstappen vast en vereenight zyn, deselve de vryheyd niet hebben, aen veel saeken t'effens te dencken, en het noodigh zy, in vermenghde en versamelde vraeghstucken, dat de geest doorloope met een vaerdige en schierlycke beweginge de Ideen en denckbeelden van veele en verscheydene saecken, en dat hy door een enckel aenschouwen, al de rapporten en vergelijckingen, en al de verbintenissen verkenne, die nodigh zyn, om dese vraeghstucken op te lossen.

De geheele wereld weet door eygene ondervindinge, datmen niet bequaem is, sich selven te appliceren en toe te eygenen tot yets wat 't zy, terwyl men eenige geweldige pijn gevoelt, om dat alsdan in de harssenen dese diepe voetstappen zijn, die het begrijp van de geest vervullen en innemen. Alsoo oock dese, vande welcke wy spreecken, hebbende dieper voetstappen van deselve voorwerpselen als andere, gelijck wy vast stellen, konnen der selve sulck een uytbreydingh van geest

geest niet hebben, noch soo veel dingen omhelsen als andere. Het eerste gebreck dan van dese lieden, is de geest kleyn te hebben, en soo veel te kleynder, als hun harssenen te dieper voetstappen ontfangen, en dat selfs van de voorwerpselen van weynigh belangh.

Het tweede gebreck is, datse droomsuchtige, en gesight-raemers zyn. En dat op een seer tedere en delicate wijse; die al seer qualijck is te kennen. De gemeene man erkent hen voor de soodaenige niet, en geen als de welgestelde en verklaerde verstanden, die hun visoenen, droomen en sufferyen *konnen bemercken*, en de afdwalingh van hun inbeeldingh, konnen waernemen.

Om den oorspronck van dit gebreck te begrijpen, moetmen oock gedencken aen het geene wy in het tweede Boeck geseght hebben, dat de sinnen en de inbeeldingh niet verschillen als in meer en minder, voor soo veel als aengaet het geene in de harssenen geschied; en dat het de grootte en de diepte der voetstappen is, dewelcke maecken, dat de Ziele de voorwerpselen bemerckt: Datse deselve oordeeld als tegenwoordigh en bequaem haer aen te raecken; en eyndelijck dicht ghenoegh by haer te zyn, om haer vermaeck en smart te doen ghevoelen. Want alsdan wanneer de voetstappen van een voorwerpsel kleyn zyn, soo verbeeld de Ziele alleenlijck dit voorwerpsel: sy oordeeld niet eens datse tegenwoordigh zyn, en selfs sy mercktse niet aen als een saeck van groot belangh: Maer nae de maete dat de voetstappen grooter en dieper worden, soo oordeeld oock de Ziele, dat het voorwerpsel groot en aenmerckelijcker word; en dat het ons naerder en naerder komt; dat het tegenwoordigh voor onse oogen staet, en eyndelijck, dat het bequaem is om ons te raecken en te beledigen.

De Gesicht-raemers en Suffers, daer ick van spreecke, syn niet in dese uyterste dwaesheyd, datse geloven

voor

voor hunne oogen voorwerpſelen te ſien, die daer niet zyn. De voetſtappen en ſpooren van hunne harſſenen ſyn daer noch niet diep genoegh toe; ſy ſyn niet boven half ſot, en indien ſy ſulcks volkomen waren, wy ſouden hier niet veel van hen te ſpreecken hebben. Sy ſyn maer Viſionairen en Geſicht-ramers by Imaginatie en inbeeldingh, maer niet van ſinnen. De Sotten ſijn ſuffers van ſinnen, nademael ſy de ſaecken niet ſien ghelyckſe zyn; en ſy menighmael ſien die niet ſyn: maer deſe, van dewelcke ick alhier ſpreecke, ſyn ſuffers van inbeeldingh, naerdemael ſy ſich dingen heel anders inbeelden als ſy zyn; en ſelfs oock ſoodaenige die niet zyn. Ondertuſſchen is het blijckelijck, dat de ſuffers van ſinnen, en de ſuffers van inbeeldingh onder ſich niet verſcheelen, als in meer en minder, en datmen meenighmael van den eenen ſtaet tot den anderen overgaet. Het welcke de oorſaeck is, datmen ſich de ſieckte van de geeſt van de laetſte moet voorſtellen, by vergelijckinge by die van de eerſte, als meer ſinmatigh zynde, om meer indruckinge op den geeſt te maecken, naerdemael in de dingen, die niet verſchillen als in meer en minder, men altoos het min ſenſibile en ſinmatige, by vergelijckingh van het meeſte moet uytleggen.

Het tweede gebreck van deſe, die de inbeeldingh ſterck en krachtigh hebben, is dan ſuffende en geſicht-ramers by inbeeldinge; of enckelijck ſuffende te zyn, want men noemt met den naem Sotten, deſe die ſuffers van ſinnen zyn; ſiet dan hier eens de quade hoedanigheyd van deſe Viſionaire en geſicht-ramende of ſuffende geeſten.

Deſe geeſten ſyn uytmuntende in alle voorvallen, ſy verheffen de geringe dingen, ſy vergrooten de kleyne, ſy naerderen het geene ver afgelegen is. Niets ſchijnt hen toe ſoodaenigh als het is. Sy ſien alles met verwonderinge, en vermaecken ſich in alles, maer ſonder oordeel

oordeel en onderscheydinge. Indiense genegen syn tot vreese, door hun natuerlijcke complexie en vermengingh van bloed; ick wil seggen, indien hunne animale geesten maer weynigh in het getal zyn, sonder kracht en sonder werckingh; sy verschricken over de minste en geringhste saecken, en beven op het vallen van een blad; maer indien sy overvloed van geesten en van bloed hebben, het geene meest ordinair is, soo voeden sich dese met ydele hoop, en geven sich aen hunne inbeeldinge, vruchtbaer indenckbeelden, over. Sy bouwen, gelyckmen seght, Casteelen in Spangie, met groote voldoeningh en genoegen. Sy syn seer geweldigh in hun passien en driften, hebbende hun meeningen en opinien in 't hooft, en sijn altoos vol en seer voldaen van sich selven. Wanneer sy het sich in het hoofd steecken, om voor wackere geesten te willen passeeren, en sich selven soecken te verhoogen tot Autheurs en Schrijvers (want men heeft Schrijvers van alderhande slach, soo wel visionaire droomers en suffers als andere) wat sietmen by hen al uytspoorigheyd, wat hevige driften, wat ongeregelde bewegingen; sy volgen noyt de Natuere nae, alles is gemaeckt en geaffecteert; alles gedwongen, alles met geweld by gehaelt. Sy gaen niet als by sprongen, sy treeden niet als op de cadence, het syn niet als figueren en Hyperbolen, die men van hen voortkoomen siet. Wanneer sy sich tot Godsdienstigheyd voegen, en sich aldaer bestieren naer hun Phantasye, sy vallen t'eenemael in de Joodsche en Pharizeesche geesten: sy binden sich gemeenlijck aen de schorsse, aen uyterlijcke gebaeren, en aen kleyne practijcken en oeffeningen, dat is al hun werck, en worden alsoo vreesaghtigh of timide, muggesifters, en bygelovigen in den hooghsten graedt. Alles is van het geloof, alles is wesentlijck by hen, behalven het geene in der waerheyd soodaenig is. Want menighmael verwaerloosen sy het geene van het

meeste

meeste belangh in het Evangelie is, de gerechtigheyd, de barmhertigheyd en het gelove, zynde hunne geest op saecken van veel minder gevolgh en belangh gevest. Maer men sou al te veel moeten seggen. Het is genoegh, om sich te verseeckeren van hunne gebreecken, om verscheydene andere daer van aen te mercken, en eenige bedenckingen daer op te nemen, op het geene in de ordinaire verkeeringe omgaet.

De persoonen van een stercke en krachtige inbeeldinge, hebben noch andere hoedanigheden, die men van noden heeft om wel uyt te leggen. Wy hebben tot hier en toe niet als van hunne gebreecken gesprooken, het is seer billijck tegenwoordigh te spreecken van eenigh voordeel, dat sy boven andere hebben. Om dat het is door dit voordeel dat sy over de ordinaire geesten en verstanden oordeelen, datse deselve doen overgaen in hunne denckbeelden, en hen mededeelen al de valsche indruckingen, door dewelcke sy selve geraeckt zyn.

6. Dit voordeel bestaet in een gemackelijckheyd, van sich selven op een levende en stercke maniere uyt te drucken, hoewel deselve niet natuerlijck is. Deese die sich sterckelijck de saecken inbeelden, drucken mede deselve met groote kracht uyt. En sy overreden en persuaderen al die geene die sich laeten innemen, eerder door de swier en de gevoelijcke indruckinge, als door de kracht van de reden. Want de harssenen van dese, die de stercke inbeeldinge hebben, ontfangende, gelijck wy seggen, diepe voetstappen en spooren van de onderwerpsels, die sy sich inbeelden, soo syn dese voetstappen van natueren ghevolght van een groot getal beroeringen in de geesten, dewelcke op een vaerdighe en levende wijse al hun ligchaem bequaem maecken, om haere gedachten wel uyt te drucken. Alsoo oock het gelaet van hun aengesicht, de toon en klanck van hunne stemmen, en de swier

van hunne woorden, gevende als een ziel aen hun uyt druckselen en tael, bereyden en bequaemen dese di hen hooren en die hen sien, al hun aendacht aen hen t besteden, en selfs wesentlijck den indruck van he beeld, dat hen drijft, te ontfangen. Want eyndelijcl een persoon, die wel doortrocken is, van het geene hy seght, doordringht daer oock een ander mede. Eer gepassioneerde en driftige beroert altoos, en hoewe syn redenkonst menighmael ongeregelt is, soo laetse daerom evenwel niet seer overredende te zyn; om dat de swier en de wijse van spreecken, sich doen besinnen; en sy alsoo op de inbeeldingh der menschen wercken, met meerder kraght en beroertheyd als de sterckste redenen souden konnen doen, die met koelheyd en besadighheydt worden voortghebraght, om dat dese redenen hunne sinnen niet vleyen, en alsoo niet raecken.

De persoonen van inbeeldinge hebben dan het voordeel van te behaegen, te raecken en te overreden, om dat sy de beelden seer levende en seer gevoellijck van hun gedachten voorstellen. Maer daer syn noch andere dingen, die tot dese lichtigheyd, om de geest in te nemen, veel helpen: als dese, dat sy noyt van groote of swaere dingen spreecken, maer van lichte, die door het verstand der ghemeene lieden konnen bereyckt worden: datse sich niet dienen als van woorden en termen, die niets opwecken als die verwerde kenningen der sinnen, dewelcke altoos seer raeckende zyn; en datse niet spreecken van groote en swaere dingen als in *Vago* in het wilde daer heen, en by *loci communes*, gemeene plaetsen, sonder sich selven te waegen, om in het afmaeltsel te gaen, en sonder sich te binden aen de principien en gronden der dingen, 't zy, om dat sy daer niet bequaem toe zyn, 't zy dat sy vreesen konst-woorden ghebreck te sullen hebben, sich te verwarren, en de geest van dese, die

geen

gheen langhe aendacht konnen ophouden, te vermoeyen.

Het valt nu licht te oordeelen, door de dingen, die wy geseght hebben, dat de ongeregeltheden van de inbeeldingh ten alderhooghsten besmettelijck syn; en datse indringen en uytbreyden in de meeste der geesten, met een groote lichtigheydt. Maer om dat de persoonen, die van een stercke inbeeldingh zyn, in het ghemeen vyanden van de reden en van een goed ghevoelen zyn, ter oorsaeck van de kleynheyd van hunne geest en hun verstand; en de visioenen en inbeeldingen dewelcke sy onderworpen zyn, sou men oock de waerheyd, van het geene wy geseght hebben, konnen erkennen, datter seer weynige alghemeender oorsaecken zyn van onse dwalingen, als de besmettelijcke meededeelinge der ongeregeltheden en sieckten van onse inbeeldingen. Maer het is dienstigh dese dingen door voorbeelden en door ondervindinge, die in de weereld gemeen zyn, te bewijsen.

TWEEDE HOOFT-STUCK.

Algemeene Voorbeelden van de kracht der Inbeeldinge.

MEn vind seer ordinaire en gemeene voorbeelden van dese mededeylinge der inbeeldinge, in de Kinderen ten opsicht van hun Ouders, en noch meer in de Dochters, ten opsicht van hunne Moeder; in de Dienaers, ten opsicht van hun Meesters; en in de Dienstmaegden, ten opsicht van hun Meestressen, in de Scholieren, ten opsicht van hunne Meesters; in de Hovelingen ten opsicht van de Koningen, en in het gemeen in al de mindere, ten opsicht van hun meerdere: behoudens evenwel,

dat de Vaeders, de Meesters, en de andere, eenigh krachtige inbeeldinge hebben; want anders sou he konnen gebeuren, dat de Dienaeren, of de kinderen geen indrucksels van belangh, door de swackheyd van de inbeeldingh van hun Vaders of Meesters, souden ontfangen.

Men vindt oock uytwercksels van dese mede deelinge in persoonen van een gelijcken staet; maer sulcks is soo ordinaer niet, ter oorsaeck dat men tusschen dese, soodanighen eerbiedigheydt niet vindt, die de geesten kan disponeren en bequaemen, om sonder ondersoeck, de stercke inbeeldingen te ontfangen. Eyndelijck men vind van dese uytwercksels in de meerder ten opsicht van hun minder, en dese hebben menighmael sulck een levende, en sulck een heerschende inbeeldinge, datse de geest van hun Meesters verkeeren; soo als het hen goet dunckt.

Om te begrijpen hoe de Vaeders en de Moeders stercke indruckselen in de inbeeldingh van hun kinderen maecken; moet men weten, dat dese natuerlycke gesteltheden van onse harssenen, dewelcke ons brengen, om die nae te volgen, met de welcke wy leven, en over te gaen tot hun sentimenten en sinmatigheden, en lijdingen of driften; noch veel stercker zyn in de kinderen ten opsicht van hunne ouders, als in al de andere Menschen, Hier van syn verscheydene redenen te geven. De eerste is, darse syn van het selfde bloet. Want gelijck de ouders menighmael hun kinderen overdraegen, seeckere dispositien tot seeckere erffieckten, als de Gicht, de Steen, de sotheyt, en in het gemeen tot alsulcke, die hen niet by toeval syn overgekomen, of die niet voor hun eenighe oorsaeck hebben, en seeckere buyten ordinaire fermentatie en opwellingh der humeuren en voghtigheden, gelijck de koorts en eenige andere dingen, want het is sichtbaer dat de ouders dese laetste niet konnen ghemeen

maecken,

maecken, alſoo drucken ſy oock de gheſteltenis, en diſpoſitie van hunne harſſenen, in die van hunne kinderen, en ſy geven een ſeeckere keer in hun inbeeldinge, die hen t'eenemael bequaem maeckt, om de ſelve ſentimenten en ſinnigheden te ontfangen.

De tweede reden die de kinderen doet over gaen in de ſentimenten van hun ouders, is, dat menigmael ſy niet hebben, als ſeer weynigh ommegangh met de reſt der menſchen, dewelcke eenige andere voetſtappen en ſpooren in hun harſſenen ſouden prenten, en alſoo eeniger maete breecken, de geduerige poginge van de Vaderlycke indruck. Want even gelyck een perſoon, die noyt uyt ſyn Vaderlandt geweeſt is, ſich gemeenlijck inbeeldt, dat de zeden en de ghewoonten der vreemdelinghen, t'eenemael met de reden ſtrijdigh zijn, om dat de ſelve tegen de gewoonten van ſyn vaderlycke ſtaet ſtrijden, door welckers val-ſtroom hy ſich laet vervoeren; alſoo oock een kindt, dat noyt uyt ſyn Vaders Huys komt, beelt ſich in, dat de ſentimenten, ſinmatigheden, en manieren van ſyne ouders, de algemeene reden zijn, of eerder niet denckt datter eenige andere gronden van reden en deught, als in hen nae te volgen, konnen gevonden worden. Hy gelooft dan, alles wat hy hem hoort ſpreecken, en doet alles wat hy hem heeft ſien doen.

Maer deſe indruckingh der ouders is ſoo ſterck, dat deſelve niet alleen werckt op de inbeeldingh der kinderen, ſy werckt ſelfs op de andere deelen van hun lichaem. Een kleyne jonge gaet, ſpreeckt en houd de ſelve ghebaeren van ſyn Vaeder. Een dochter van ghelijcken kleet ſigh als haer Moeder, gaet als haer Moeder, en ſpreeckt als haer Moeder: indien de Moeder brouwt de Dochter brouwt oock, heeft de Moeder ongeregelde weſpen in het hooft, de Dochter oock. Eyndelijck de kinderen volgen de Ouders nae in alle dingen, ſelfs in hun gebreecken, en in hun Gri-

macen en gebaerden, ghelijck oock in hunne dwalingen, en misstelteniſſen.

Daer ſyn noch veel andere oorſaecken, die de uytwerc ſeleu van deſe indruckinge vermeerderen. De voornaemſte zijn, het geſagh der oude, de afhangingh der kinderen, en de onderlinge liefde van den een tot den ander: Maer deſe oorſaecken ſyn oock de Hovelingen ende dienaeren, en in het gemeen al de onderwaerdighe, ſoo wel als de kinderen eygen. Wy gaen ſulcks uyt leggen, by voorbeelden van Hovelingen.

Daer ſyn Menſchen die oordeelen van het geen niet openbaer is, door het geene openbaer is, en voor oogen ſtaet; van de grootheyt, van de macht en van de bequaemheyt van verſtant, die voor hen verborgen zijn, door de uytwendige en ſinmatige hoedanigheden, gelijck als den Adel, de waerdigheden en de rijckommen die hen raecken. Men meet gemeenlijck het eene by het andere af, en de afhangingh van de grooten in de welcke men is, de begeerte om deel aen hun grootheyt te hebben, en de ſinmatige glants, dewelcke hen omringht, dringen ſomwijlen de menſchen, om aen de menſchen ſelfs Goddelijcke eer te bewijſen, indien het my geoorloft ſy alſoo te ſpreecken. Want indien Godt den Vorſten geſagh geeft, de Menſchen geven hen de onfeylbaerheyt: maer een onfeylbaerheyt in het wilde en uytgeſtreckt, die op geen onderwerpſel gelimiteert, noch in eenighe ontmoetinge bepaelt, noch oock aen eenige ceremonien en plechtigheden gehecht is. De grooten weten van natuere alle dingen: ſy hebben altoos reght en reden, hoewel ſy geſchillen beſlechten, daerſe de minſte kenniſſe niet van hebben. Het is een gevaerlijcke vryheyt eenige onderſcheydingh te maecken der dingen, dewelcke ſy voorſtellen: het is een ſtrafbaere hartneckigheyt daer aen te twijfelen: het is eyndelijck een

trafbaere wederſpannigheyt, of ten minſten een
uytſpoorige ſtijfkoppigheyt hen te veroordeelen.

Maer wanneer wy ſyn verſeeckert, dat de grooten ons de eere doen van ons te beminnen; het is dan niet meer een hartneckigheyt, een ſtijfkoppigheyt, een wederſpannigheyt; maer oock een ondanckbaerheyt en trouwlooſheyt, ſich niet blindelinghs aen hun meeningh te gedraegen: het is een onreparabile faute, die ons voor altoos hun goede gunſt onwaerdig maekt, het welcke maeckt dat de hovelinghen, en, door een nootwendigh gevolgh, by naer het gantſche volck, ſich terſtont werpen in al de ſentimenten en gevoelens van hun Opper-heer, ſelfs in de ſaecken die den Godsdienſt aengaen, geven ſy haer menighmael over aen hun fantaſien en driften.

Engelandt en Duytſlant geven ons voorbeelden genoegh van deſe ongeregelde onderwerpinghen des Volcks, onder de wille van den Vorſt. De geſchichten van deſe laetſte tijden ſijn daer t'eenemael vol van, en men heeft menichmael gheſien, perſoonen die al hoogh van Jaeren waeren, vier of vijfmael van Godſdienſt te veranderen, ter oorſaeck van verſcheydene opvolgingen van hunne Princen.

De Koninghen en ſelfs de Koninginnen hebben in Engelant de beſtieringh van al de Staeten van hun Koninckrijcken * 't ſy in het geeſtelijcke, 't ſy in het wereltlijcke in alle ſaecken. Sy zyn het die de liturgie voor goet keuren, beneffens de officien, de viertijden en de wijſe op de welcke men de Sacramenten moet *adminiſtreren*, bedienen, en ontfangen. Sy ordonneren en beſtellen, by voorbeelt, dat men Jeſus Chriſtus niet ſal aenbidden, terwijl men communiceert, hoe wel ſy ſich echter verbinden, die op de knien te ontfangen, volgens het oude gebruyck. Met een woort, ſy veranderen alle dingen in de Liturgie en gemeenen dienſt,

* Art 37. Van de Godſdienſt der Engelſche Kercke.

dienst, volgens de artijckelen van hun gheloove, en sy hebben oock het recht te oordeelen van dese artijckelen, gelijck de Paus met de concilien, gelijck men in de statute en instellinghen van Engelandt kan sien gemaeckt in den aenvangh der regeeringe van de Koninginne Elisabeth. Eyndelijck men sou konnen seggen, dat de Koningen van Engelant meer macht hebben, over den Geestelijcken, als over der Wereltlijcken staet van hun onderdaenen: om dat dit ellendighe volck en dese kinderen deser aerde, sich veel minder bekommerende over de bewaeringh van hun gelove, als over de behoudenis van hunne goederen, lichtelijck tot het sentiment en gevoelen van hun Princen overgaen, behoudens dat hun tijdelijck belangh daer niet tegen strijde.

De veranderingen in de Godsdienst, die in Sweden en Deenmarcken voorgevallen zijn, konnen ons oock dienen tot bewijs van de macht die sommighe geesten over andere hebben. Maer al dese revolutien en omkeeringen, hebben noch eenige andere seer aenmerckelijcke oorsaecken. Dese wonderlijcke veranderingen sijn wel proeven en bewijsen, van de saecken de welcke wy seggen; maer proeven en bewijsen, die al te groot en al te wijt uytgebreyt zijn. Sy vervullen en verbijsteren eer de geesten als sy die verklaren, om datter veel oorsaecken zijn, die te saemen loopen, om deese soo groote uytwercksselen voort te brenghen.

Indien de Hovelingen en al de andere lieden menigmael de seeckere waerheyt laten vaeren, die wesentlijck, en die nodigh is staende te houden, of sigh voor eeuwigh in het verderf te brengen; soo is het blijckelijck genoegh dat sy sigh in geen waeghschael sullen stellen, om afgesonderde waerheden voor te staen, die soo weynigh seecker als nut zijn. Indien de Godsdienst van den Vorst den Godsdienst van syn onderdanen

nen maeckt, soo sal oock de reden van den Vorst de reden van syn onderdaenen moeten zijn. En soo sullen altoos de gevoelens van den Prins naer de mode en ghewoone swier zijn. Sijn vermaeckelijckheden, sijn passien, driften en lijdinghen, sijn oogen, sijn woorden, sijn kleedinghen, en al wat hy doet sal naer de mode zijn. Want de Prince is selfs als de wesentlijcke mode: en het ghebeurt by naer nimmermeer dat hy yets doet het geen niet naer de mode en manier is. En om dat alle de ongeregeltheden van de mode, niet zijn als aengenaemheden en schoonheden, moet men sich niet verwonderen, indien de Vorsten soo krachtelyck op de inbeeldinge der andere menschen wercken.

In dien Alexander sijn hooft laet hanghen, al sijn Hovelingen lieten het hooft hangen. Indien Dionysius de Tyran sich voeght tot de Lantmeetery, op de komst van Plato binnen Syracusa, terstont wort de Geometery de mode, en het Konincklijcke Palays, seght Plutarchus, wiert terstont met stof en zant vervult, door de menighte der geener die aldaer hun figueren in trocken. Maer soo haest als Plato tegens hem gram wiert, en de Prins een tegensin in die onderwijsinge kreegh, begevende sich weder t'eenemael tot sijn vermaeckelyckheden, soo deden oock terstont sijn Hovelinghen het selfde. Het schijnt, vervolght de selve Schryver, datse betovert wierden, en dat een Circe hen belesen en van menschen in beesten verandert had. Sy gaen over van de neyginghe tot de Philosophy, naer een neyginge tot alle overdadigheyt, en van de schrick voor de overdadigheyt, tot een schrick voor de Wyselinghschap. Alsoo is het dat de Vorsten de gebreecken in deughden, en de deughden in ghebreecken konnen doen veranderen, en een eenigh woort van de selve machtigh is, al de Ideën en verbeeldingen daer van wech te nemen. Men behoeft van hen maer een woort, een gebaer, een bewegin-

ge der oogen of der lippen, om de wetenſchap en geleertheyt voor een ſnoode pedantery, de reuckeloosheyt, de woeſtheyt, voor moet en couragie te laeten doorgaen, ſelfs de goddelooſheydt en vrygeeſtery den naem van een kracht en vryheyt van den geeſt te doen draegen.

Maer ſulcks ſtelt vaſt, gelijck de andere dinghen, die ick geſeght hebbe, dat deſe Princen en Vorſten, hebben de inbeeldingh ſterck en levende, want indien ſy een ſwacke en flauwe inbeeldingh hadden, ſy ſouden hun redenen geen Ziel of kracht konnen geven, noch hen dien treck en die kracht, die de ſwacke geeſten ontegenſtandelijck ter neder werpt, mede deelen.

Indien de kracht van de inbeeldingh alleen en ſonder eenighe onderſtant van de reden, ſulcke wonderlijcke uytwerckſels kan te wege brengen, ſoo iſſer niet ſoo miſſelijck noch ſoo uytſpoorigh datſe niet ſou konnen opdringhen en toeraeden; wanneer ſy ſlechts met eenige ſchijnbaere redenen onderſtut is.

Een out Schryver * verhaelt, dat in Æthiopia de Hovelingen ſich ſelven kreupel en miſmaeckt maeckten, datſe ſich ſelven eenige leden afſneden, ſelfs de doot aen deden, om ſich hun Prins gelyck te maecken. Men ſchaemde ſigh met twee ooghen te voorſchijn te komen, en recht op te gaen in zijn gevolgh, gelijck men hier ten Hove niet ſou derven komen, met een opgeſette kraegh, een fockelet, witte bottijnen en gulde ſpooren. Deſe mode der Æthiopiers was ſeer ſtijfkeurlijck, en ſeer ongemackelijck, maer evenwel het was de mode en de wijſe, men volghdeſe met vermaeck, en men vraeghde ſoo veel niet naer de pijn die men moſt uytſtaen, als naer de eere die men ſich voorſtelde, om vol Edelmoedichlijck, en met teeckens van genegentheyt voor zijn Koninck voor den dagh

* Diodorus Siculus Lib. Hiſtor. l. 3.

dagh te komen. Eyndelijck dese valsche reden van vrientschap, houdende de spoorloosheydt van dese wijse op, heeft sulcks tot een ghewoonte en een Wet gemaeckt, die langen tijdt onderhouden is ghewor- den.

Het verhael van dese, die naer de Levant of Asia ge- reyst hebben, bericht ons, dat men dese gewoonte in verscheydene landen heeft, en oock eenige andere, die de goede sinnen en redenen alsoo strydigh zijn. Maer het is niet nodigh, tweemael de Linie te passe- ren, om redenloose Wetten en ghewoonten te sien onderhouden, of volckeren te vinden, die on- gemackelijcke en stijf-keurlijcke of Bizarre modens en wijsen volgen. Wy behoeven niet eens buyten Vranck- rijck daer om te gaen; daer men lieden heeft, of eerder daer de inbeeldingh Meestersche over de reden is. Men heeft aldaer een stijfkeurlijckheyt, en selfs een die onbegrijpelijck is. Indien men niet soo veel smart en pijn voelt, met sijn boesem onghedeckt te draegen, geduerende de bittere koude van den win- ter, en met het inbinden van sijn lichaem, ghedue- rende de overdadighe hette van de Soomer, als sich selven een oogh uyt te booren, of een arm af te setten, men behoorde ten minsten meerder schaemte te hebben. De pijn is soo groot niet, maer de reden die men heeft om sulcks uyt te slaen, is oock soo blyckelijck niet, immers daer is ten minsten een gelijcke dwaese verkiesingh. Een Moorenlander sou moghen seggen, dat het uyt edel- moedigheyt is, dat hy sich selven een ooge uytboort, maer wat sou een Dame een Jonckvrouw konnen seg- gen, die komt proncken, met het geene de Natuer, of eerder de Godsdienst die sy belijdt, verbint te ver- bergen. Maer het is de mode, de dracht, en daer is het al. Maer dese mode, dese wijse van dracht is

Bizarre en fot in verkiesingh, ongemackelijck, oneerbaer, en onbetamelijck in alle manieren. Sy heeft geen anderen oorspronck, als een openbaer bederf van de reden, en een heymelijck bederf van het hart: men kan de selve niet volgen sonder schandale: en het is opentlijcke de sijde van de ongeregeltheydt der inbeeldinghe tegens de reden, van de onsuyverheyt tegens de suyverheyt, van de geest des werelts tegens Gods geest, aennemen, in een woort het is de Wetten van de reden, en de Wetten van het Euangelium schenden, dese mode te volgen. Evenwel, daer is niet aen gelegen, het is de mode; dat is te seggen, het is een Heyliger en een onschendbaerder Wet als dese, dewelcke Godt met sijn eygen handt in Moises Taefelen geschreven heeft: en als dese, die hy door sijn geest in het hart der Christenen in gegraveert heeft.

In der waerheydt ick weet niet of de Franschen al volkomene redenen hebben, met de Mooren en de Wilden te spotten. Het is waer, dat men sigh quaelijck van lacchen sou konnen onthouden, indien men voor de eerste mael sach een Koninck, manck of met een oogh, niet als mancke en eenooghde in sijn ghevolgh te hebben. Maer metter tijdt, soumer niet meer om lacchen, en men sou misschien eer sich verwonderen, over de grootheyt van hun moet en vrientschap, als dat men met de swackheyt van hun geest en verstant sou spotten. Het is evenwel soo met de Fransche mode niet. Haer dwaesheyt en malhoofdigheydt wort door geen blijckelijcke reden ter werelt onderstut, en indiense het voordeel heeft, niet moeyelijck of lastigh te zijn, soo heeft deselve niet altoos dat voordeel van redelijck te zijn. In een woort sy draeght eer het merck-teecken van een bedorven eeuw, in de welcke de inbeeldingh de bepaelingh van de reden verre te buyten gaet.

Het geene wy hebben geseght van de luyden van het

het Hof; moet men oock verſtaen voor het meeſte gedeelte van de dienaers, in aenmerckingh van hun Meeſters; van de dienareſſen, ten opſicht van hunne Meeſterſchen, en om geen onnutte optellinghe te maken, ſulcx moet oock verſtaen wordẽ van al de mindere, ten opſicht van hun meerder, maer voornamentlijk van de kinders ten opſicht van hunne ouders, om dat de kinders zijn in een byſondere dependentie en afhanginge van hun ouders, en hunne ouders hen een tedere vrientſchap en liefde toedraegen, dewelcke men in de andere relatien en betreckinghen niet ontmoet. En eyndelijck, om dat de reden ſelve de kinderen aendrijft tot onderdanigheydt, en eerbiedigheyt, die de ſelve reden niet altoos beſtiert.

Het is niet Abſolutelijck nodigh, om op eens anders inbeeldingh te wercken, dat men eenigh geſagh over de ſelve heeft, en datſe op eenigher maniere van ons afhangen, de kracht alleen van de inbeeldingh, van de welcke wy gheſproocken hebben is daer genoegh toe. Het gebeurt menighmael, dat eenige lieden, ſelfs die wy niet kennen, die noch de aghtingh hebben van machtigh te zijn, noch die van wijs of geleert te zijn, en voor de welcke wy eyndelijck door geen eerbiedigheyt verbonden zijn, behoudens evenwel, dat ſy voor geen extravaganten, en ſpoorloſe by ons te Boeck ſtaen, ſulck een kracht van inbeeldinge, en by gevolgh ſulck een gevoelijckheyt van uytdruckingh hebben, indien wy ſoo ſpreecken mogen, datſe ons overreden, ſonder dat wy weeten waeromme, ſelfs oock niet waer in of waer van wy over-reedt worden. Het is waer dat ſulcks ſeer buyten ordinaer ſchijnt te weſen, evenwel is het een ſeer ordinaire ſaeck.

Nu deſe inghebeelde overredingh kan niet voortkomen als uyt een fantaſtijcke geeſt, die levendigh ſpreeckt, ſonder te weten wat hy ſeght; en alſoo oock de geeſten en verſtanden van die hem hooren verkeert

en verdraeyt, om ſterckelijck te gelooven ſonder te weten wat. Want het meeſte ghedeelte der Menſchen laetſich vervoeren door de kracht van de ſenſibile indruckingh, die hen den geeſt verbijſtert; en aendrijft om met drift te oordeelen, van het geene ſy niet als verwardelijck begrijpen. Wy bidden deſe, die dit werck ſullen komen te leſen, deſe dingen wel te overwegen, en de voorbeelden daer van aen te mercken, in de by een komſten in de welcke ſy ſich ſullen bevinden, acht nemende op het geene hen in deſe gelegentheden ſal voorkomen. Dit ſal hen veel nutter zijn, als veel dingen, die wy hier ſouden konnen by brengen.

Maer men moet wel aenmercken datter twee dingen zijn, dewelcke veel helpen, tot de kracht van de inbeeldingh van andere op ons. De eerſte is een gelaet van Godſaligheyt en deftigheyt; de andere een gelaet van vrygeeſtigheyt en fierheyt, want naer onſe geſteltheyt tot de Godſaligheyt of vrygeeſtigheyt, de perſonen die ſpreecken met een deftig en Godſaligh weſen, of met een fierheyt of vrygeeſtigheyd, hebben een onderſcheyden werckinghe op ons.

Het is waer dat de eene gevaerlijcker zijn als de andere; maer men moet ſigh noyt laeten over-reden, door de manieren van den een of van den ander, maer alleen door de kracht van hunne reden. Men ſou met een deftigheydt en een zedigheyt van een deel ſotternyen konnen ſpreecken, en op een devote en Godſalige wijſe, menighten van goddeloosheden, en Godslaſteringen uytbraecken. Men moet dan onderſoecken of de geeſten uyt Godt zijn, naer den raet van den heylighen Johannes, en ſich niet op alderhande geeſten vertrouwen en verlaeten. De Duyvelen veranderen ſigh menighmael in Engelen des lichts, en men vint perſoonen, die het gelaet van Godſaligheyt gelijck als natuerlijck is, en by gevolgh wiens aghtinge gemeenlijck ſterckelijck beveſtight is, die de men-

ſchen van hun weſentlijcke verbintenis konnen ontſlaen, en ſelfs van dieſe hebben, om Godt te beminnen, en hun even-naeſten, om hen ſlaeven te maecken van eenighe Phariſeeſche practijcken en ghebaerden.

Maer de ſtercke inbeeldinghen van de welcke men ſorghvuldighlijck den indruck en beſmettingh moet ſchouwen, ſyn eenige geeſten door de werelt, die de hoedanigheyt van ſtercke verſtanden betrachten, het welcke hen niet ſwaer valt te verkryghen, want men heeft tegenwoordigh niet te doen, om de erfſonde te verwerpen, als die met een ſeecker gelaet te loochenen? of de onſterfelijckheyt van de ziele, of eenighe andere diergelijcke ſaecke in twijfel te trecken, als daer een ſeeckeren ſchijn toe te beſteden; oock maer de ſpot te ſteecken met den eenen of den anderen text of paſſagie uyt de Heylige Schrift, of gevoelen van de Kerck, om voor een gaeuwert onder den ghemeenen man geaght te worden.

Deſe kleyne geeſten hebben gemeenlijck veel vuyrs, en een ſeeckere vrye ongebondene en fiere ſwier, die heerſcht over de ſwacke inbeeldinghen, en de ſelve dwinght, ſich aen de levende en ſchoone woorden over te geven, maer evenwel op de aendachtige, en ingeſpannene verſtanden weynigh krachts hebben. Sy zijn t'eenemael geluckigh in ſich uyt te drucken, hoe wel ſeer ongeluckigh in goede redenen; maer om dat de Menſchen, hoe redelijck ſy oock mogen zijn, ſich liever willen laeten vervoeren door het ſinmatigh vermaeck, van de ſwier van ſpreecken, als ſich moede maecken, door het onderſoecken der redenen, ſoo is het blijckelijck dat deſe geeſten lichtelijck de overhant over de andere nemen, en hun hunne dwalingen en quaetaerdigheden mede deelen, door de macht die ſy op de inbeeldingh van andere Menſchen hebben.

DERDE HOOFT-STUCK.

1. Van de kracht der inbeeldinge van seeckere Schrijvers. 2. Van Tertullianns.

EEn van de grootste en aenmerckelijckste bewijsen van het vermogen, dat de inbeeldingen op malkanderen hebben, is dese macht die seeckere Schrijvers hebben, te persuaderen en overreden, sonder eenige reden. De swier van woorden, by voorbeelt van Tertullianus, van Seneca, van Montagne en eenige andere, heeft sulcke betoveringh en sulck een luyster in sich, dat de geest van de meeste lieden daer door verbijstert worden, hoe wel het alles in der daet niet anders is als een swacke Schildery, en ghelijck als de schaduwe der inbeeldinghe van dese Schryvers. Hun woorden, hoe doodt sy oock mogen zijn, hebben echter meer kracht als al de redenen van seeckere lieden. Sy dringen in en door, sy heerschen in de Ziele, en dat op sulck een geweldige maniere, datse sich doen gehoorsaemen, selfs eer sy verstaen worden, en dat men sich overgeeft aen hun ordere, sonder hen te kennen. Men wil ghelooven, maer men weet niet wat te gelooven; want wanneer men wil kennen het geene men wil gelooven, en men soeckt naerder te komen, om soo te spreecken, by dese verschijningen, om die te beeter te kennen, verdwijnen die menighmael in roock, met al hun toestel en luyster.

Hoewel de Boecken van de Schrijvers die ick heb begonnen te noemen, seer bequaem zijn, om te doen erkennen de macht die de eene inbeeldingen op de andere hebben, en ick deselve als tot een voorbeeldt voorstelle, soo ben ick evenwel niet van meeninghe

hen in alles te verwerpen. Ick kan my selfs niet verhinderen eenigh achtingh te hebben voor eenighe schoonheden, die men daer in ontmoet, en voor de algemeene toestemminghe, die sy nu eenige eeuwen naer malkander hebben gehad. Ick verklaere eyndelijck; dat ick veel eerbiedigheyt hebbe voor eenighe wercken van Tertullianus, voornamentlijck sijn verantwoordingh tegens de Heydenen, zijn Boeck van de verbanningh tegens de ketters, en voor eenighe plaetsen in de Boecken van Seneca, hoe wel ick niet veel achtingh hebbe voor het gantsche Boeck van Montagne.

Tertullianus was sonder twijfel een Man van een seer diepe gheleertheyt; maer hy had meer memorie of geheugenis als oordeel, meer doordringentheyt en uytbreydinge van inbeeldingh, als doordringentheyt en uytbreydingh van den geest: men heeft niet te twijfelen eyndelijck, of hy is een Phantastes geweest in die sin, gelijck ickse hier voor heb uytgeleght, als Visionarisen en gesicht-raemers, en dat hy al de eygenschappen heeft gehadt, die ick de soodanighe heb toegeschreven. De achtinghe die hy had voor de Visioenen en Phantasyen van Montanus en sijn Prophetersen, is een onwederleggelijck bewijs van de swackheyt van sijn oordeel. Dit vuyr, dese hevigheden, dese verruckingen van sinnen, op kleyne saecken en onderwerpsels, bewijsen klaerlijck de ontregeltheyt van sijn inbeeldinge. Hoe veel ongeregelde bewegingen vint men in sijn Hyperbolen, opsnyeryen en figueren; hoe veel pompeuse en praelachtige redenen, die niets bewijsen, als door hun sensibile luyster, en niet overreden, als door verbysteringh en verblindingh van het verstant.

Waer toe dient, als by voorbeelt, voor desen Schryver, die sich wil verdedighen, den Philosophischen mantel te hebben aengehanghen, in de plaets van sijn ordi-

ordinaer ghewaet ; te ſeggen dat deſe Mantel voor heen in de Stad van Carthago in het ghebruyck is ghe- weeſt ? Is het ons tegenwoordigh wel geoorloft, den opgeſetten kraegh aen te doen, om dat onſe voor- ouders die wel eertijdts ghedraegen hebben. En onſe Vrouwen ſouden die nu met die groote Verdrigadij- nen of Fardegalijnen als wijſe noemen, wel willen gaen, of met die Caperoenen, indien het niet in den Vaſtenavonts tijd is, om ſich daer mede te vermom- men.

Wat kan hy beſluyten uyt deſe pompeuſe en groot- ſche beſchryvinge van de veranderingen, die gedue- righlijck in de werelt voorvallen, en wat konnen die doch helpen tot ſyn rechtvaerdiging ? De Maen is ver- ſcheyden in haer vertooningen, het Jaer in haer ſaey- ſoenen en Jaer-getyden, de Velden veranderen van gedaente, des winters en des ſoomers. Daer vallen overloopinghen van waeter voor, die geheele Landt- ſchappen onder waeter ſetten, of aertbevinghen dieſe verſlinden. Wy hebben geſien overloopinghen van Volckeren die geheele Landen hebben bedorven en vernielt. Men heeft nieuwe ſteden gebouwt, men heeft nieuwe bevolckinghen in vreemde gheweſten in verſcheydene Landen opgerecht. Eyndelijck de ge- heele Natuere is veranderingh onderworpen : hy heeft dan reden gehad, om den Rock te laeten vae- ren, en den Philoſophiſchen Mantel aen te hanghen. Wat over een komſt iſſer met deſe veranderingh, en veel andere die hy ſorghvuldighlijck opſoeckt, en die hy beſchrijft met een deel ghedwongene, duyſtere, en ghemaeckte uytdruckſelen, en dit dat hy te bewij- ſen heeft ? de Pauw verandert op yeder treede die hy doet : de ſlange kruypende in eenige enghte, kruypt uyt ſijn eygen vel en wordt gelijck als geheel nieu : re- den genoegh iſſer dan, om van gewaed te veranderen ? Kan men met beſadighde en met beſtelde ſinnen dier-

gelijcke besluyt redenen maecken, en soumense wel konnen sien maecken, sonder sijn best daer om te lagchen, indien dese Schrijver de geest en het verstandt van die hem leest niet verbysterde en ontstelde.

By naer de geheele rest van dit boecksken *de Pallio* is vervult met dinghen die alsoo verre van zyn onderwerpsel en stoffe zyn als dese, dewelcke seeckerlijck niet bewijsen, als met bedwelminge, wanneer men in staet is, om sich te laeten bedwelmen; maer het soude oock ydel zyn, sich langer daer mede op te houden. Het is genoegh hier te seggen, dat indien de juystheyd van het verstand, altoos moet blijcken in het geene men schrijft, soo wel als de klaerheyd en nettigheyd in de redenen, dewyl men niet moet schrijven, als om sich te doen verstaen; is het niet mooghlyck desen Schrijver te verschoonen, die naer de getuygenis selfs van Salmasius, * de grootste oordeelaer van onsen tijd, al syn macht en vermoogen heeft aengespannen, om sich selven duyster te maecken, en in syn voornemen sulck geluck ghehad heeft, dat dese Uytlegger vaerdigh was te oordeelen, dat niemandt hem volkomen kan verstaen: Want soo seght hy van hem: *Multos etiam vidi, postquam bene æstuassent, ut cum assequerentur, nihil præter sudorem & inanem animi fatigationem lucratos ab ejus lectione discessisse. Sic qui Scotinus haberi, viderique dignus qui hoc cognomentum haberet, voluit. Adeo voluit se ipso impetravit, & efficere id quod optabat valuit, ut liquido jurare ausim neminem ad hoc tempus extitisse, qui possit jurare hunc libellum à capite ad calcem usque totum à se, non minus intellectum quam lectum.* Maer wanneer de Genie en landaert van 't volck, de fantasye van de Mode, die indien tijdt regeerde, en eyndelijck de natuere van de Satyra of schempschrift, al bequaem mochten zyn, om dit schoone besluyt, om sich selven duyster en onbegrypelijck te maecken, te mogen verschoonen, soo

* *Salm. in Epist. ded. Com. in Tertul.*

ſoo ſouden evenwel al deſe dingen ſulcks niet konnen doen, met de ſlechte redenen en uytſpoorigheden van een Schrijver, die in veel andere ſyne wercken, ſoo wel als in dit tegenwoordige, alles ſeght dat hem in het hoofd ſchiet; als het maer yets ongemeens is, en hy maer eenige ſtoute uytdruckſelen heeft, die hy verhoopt een pronck en parade van ſyn kracht te ſullen konnen doen, of om beeter te ſeggen, ſyne ongeregeltheyd van inbeeldingen een ſchijn geven.

VIERDE HOOFT-STUCK.

Van de Inbeeldingh van Seneca.

DE Inbeeldingh van Seneca, is ſomwijlen niet beeter gereguleert als die van Tertullianus. Syn driftige bewegingen, drijven hem ſomwylen in hem onbekende landen; in de welcke hy evenwel ſtoutmoedighlijck voortgaet, niet anders of hy wel ter deegen wiſt waer hy gingh of ſtond. Behoudens dat hy maer groote ſtappen maeckt, en die wel geſigureert zyn; en in een rechtmatighe cadence en val-maet, ſoo beeld hy ſich in, dat hy al ſeer vordert; maer hy is die geene gelijck die danſſen, die altoos eyndigen, daer ſe begonnen hebben.

Men moet wel onderſcheyd maecken tuſſchen de kracht en de ſchoonheyd van woorden, en de blijckbaerheyd der redenen. Daer is, buyten twijfel, veel krachts en eenige ſchoonheyd in de woorden van Seneca, maer daer is ſeer weynigh krachts en blijck in ſyne redenen. Hy geeft door de kracht van inbeeldinge een ſeeckeren ſwier aen ſyne woorden, die raeckt, die beweeght, en overreedt by indruckinge; maer hy geeft hem de nettigheyd en dat licht niet, die verklaert en overreed met blyckbaerheyd. Hy overtuygt om

om dat hy beroert, en om dat hy behaeght; maer ick geloove niet, dat hy lichtelijck ſal konnen bewegen, deſe, die hem in koelen bloede ſullen leſen, en ſich hoeden voor inneminge en overval; en gewoon zyn ſich niet over te geven als op klaerheyd en blyckelijckheyd van redenen. In een woord, behoudens dat hy ſpreecke, en wel ſpreecke, maeckt hy ſich van langer hand bekommert, omtrent het geene dat hy ſpreeckt; ghelyck of men ſou konnen wel ſpreecken, ſonder te weeten, watmen ſeght, en alſoo beweeght hy, ſonder datmen meenighmael weet, of waerom, of waer door men bewoogen en overreed is; ghelijck of men ſich oyt moſt laeten overreden in eenige ſaecke, ſonder deſelve wel en onderſcheydentlijck te weeten, beneffens de bewijſen, die deſelve bekrachtigen.

Wat kanner pompeuſer en grootſer bedacht worden, als de Idea of verbeeldinge, die hy ons van ſyn wyſen man geeft; maer wat iſſer in de grond ydelder, en meer in inbeeldingh beſtaende? de afbeeeldinge, dewelcke hy van Cato maeckt, is te ſchoone afbeeldingh, om natuerlijck te zyn: men ſieter niet als blancketſel, niet als pleyſterwerck, die de oogen vervullen van die niet nauw ſien, en de natuere niet wel kennen. Cato was een man, die menſchelycke ellendigheden onderworpen was, hy was niet onverwondtbaer, dat is, in verbeeldinghe, deſe die hem ſloegen, quetſten hem: Hy had noch de hardigheyt van den Diamant, die het Stael niet kan vermorſelen, noch de vaſtigheyd der Steenrotſen, die de Stroomen niet kunnen doen bewegen, gelijck Seneca wel ſou willen. In een woord, hy was niet ongevoeligh, en deſelve Seneca wierd ghedwongen, het ſelfde toe te ſtaen, wanneer ſyn inbeeldinge een weynigh bedaerde; en wat beeter acht ſloegh op het geene hy ſeyde. Aldus luyden ſijne eygene woorden. *Itaque non refert quam multa in illum tela conjiciantur, cum ſit nulli penetrabilis.*

Quo-

Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi, vel teri potest, sed incurrentia ultro retundet, quemadmodum projecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sævitiæ vestigia tot verberati sæculis ostentant. Ita sapientis animus solidus est & id roboris colligit, ut tam tutus sit ab injuria, quam illa quæ extuli. Sen: Cap. 5. Tractat. quod in sapientem non cadit injuria. Maer hoe sal hy dan niet toestaen, dat syn wijse man ellendigh kan worden, dewyl hy toestaet, dat hy niet onghevoeligh is voor pijn; Neen sonder twijfel, de pijne van syn wijse man queтst niet, de vreese van de pijn drijft hem niet: syn wyse man is boven de fortuyn, en boven al de quaetaerdigheyd der menschen, al dese syn niet machtigh hem te ontrusten. Daer is geen muer of tooren in de sterckste plaetsen soo vast, die de storm-ram, en andere Oorlogs dwingers niet machtigh syn te doen wijcken, en metter tijd om verre te werpen. Maer daer is geen gheweld van Storm-tuygh soo krachtigh, dat het stantvastigh ghemoet van syn wyse man kan doen bewegen. Verghelijckt selfs by hem niet de mueren van Babylonie, die Alexander overweldight heeft, noch die van Carthago en van Numantia, die een en deselve arm heeft om verre gheworpen, noch selfs het Capitolium, en de Burght die als noch behouden seeckere teeckenen, dat de vyanden daer oyt Meester van geworden zyn. De pijlen diemen tegens de Sonne schiet, komen niet tot daer hy is. De Kerckschenderye die men begaet, wanneer men de Tempels om verre werpt, en de beelden verbreeckt, schaeden de Godtheyd niet. De Goden selve konnen worden verplettert onder het verval van hunne Tempelen; maer syn wijse man kan noyt overvallen noch verplettert worden, jae al word hy al overvallen, hy word onmooghlijck noyt gequetst.

Hoort syn eygene woorden. *Adsum hoc vobis probaturus: sub isto tot civitatum eversore munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis*

latentibus fossis repente residere, & æquaturum editißimas ces aggerem crescere. At nulla Machinamenta poße repe- i, quæ bene fundatum animum agitent. En noch wat la- r. *Non Babylonis muros illi contuleris, quos Alexander travit; non Carthaginis aut Numantie Mœnia una manu pta; non Capitolium arcemve, habent ista hostilo vesti- um. Cap. 6. quid tu putas cum stolidus ille Rex multitudi- telorum diem obscuraßet. Ullam sagittam in solem inci- isse: ut Cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his qui mpla diruunt, aut simulac conflant, nihil divinitati noce- ur, ita quicquid fit in sapientem, protervè, petulanter, su- erbè, frustra tentatio. Cap. 4. Inter fragorem templorum uper Deos suos cadentium uni homini, pax fuit Cap. 5.*

Maer gelooft niet, segt Seneca, dat dese wijse man, dewelcke ick u aldus verbeelde, nergens ghevonden word; dit is geen versieringe, om dwaeslijck des men- schen verstand te verheffen. Het is geen groot denck- beeld sonder wesentlijckheyd, en sonder waerheyd: Het sou wel konnen zyn, dat Cato dese verbeeldingh selfs overtreft. *Non est ut dicas ita ut soles, hunc sapien- tem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem rei falsæ con- cipimus: sed qualem confirmamus. Exhibuimus & exhibe- bimus. Cæterum hic ipse M. Cato vereor ne supra nostrum exemplar sit. Cap. 7.*

Maer my dunckt, gaet hy voort, dat ick sie, dat u ghemoed sich ontsteeckt en ontstelt; ghy wilt seggen missschien, dat het is sich selven verachtelijck te maec- ken, dingen te beloven, die men niet gheloven noch verhoopen kan. Dat de Stoycken niet doen als den naem der dingen veranderen, om deselve waerheden op een grooter en heerlycker wyse te seggen. Maer gy bedrieght u; de saecken syn soodanigh niet als ghy u soud konnen dencken. Ick hebbe niet voor, den wijse man door heerlijcke en schoone woorden op te toyen; ick wil alleenigh, dat hy in een ontoeganckelijcke plaets is, en in de welcke men hem niet quetsen of deeren

deeren kan. Soo ſyn ſyne eygene woorden. *Videor mihi intueri animum tuum incenſum & efferveſcentem: paras acclamare. Hæc ſunt, quæ auctoritatem præceptis veſtris detrahunt. Magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi poſſunt.* En lager: *Ita ſublato altè ſupercilio in eadem quæ cæteri, deſcenditis unitatis rerum nominibus; tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt, nec injuriam nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem.* En lager: *Ego vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla perveniat injuria.*

Siet hier eens hoe verre de driftige inbeeldinghe van Seneca zyn ſwacke redenen vervoert; maer kan het oyt geſchieden, dat menſchen, die gedueriglijck hun ellenden en ſwackheden gevoelen, konnen vallen in ſulcke fiere en ydele ſentimenten en gedachten, als die van deſen Schrijver zyn? Kan ſich oyt een redelijck menſch wijs maecken, dat ſyn pijn hem niet raeckt noch quetſt? En Cato, hoe wijs en kloeckmoemoedigh hy zy geweeſt, konde hy verdraegen, ſonder eenige ongeruſtheyd, of ten minſten ſonder eenige diſtractie en verruckinge, ick ſegge niet de bittere verongelijcking van een volck dat hem ſleurt, plondert, en met ſtooten en ſlaegen mishandelt, maer ſelfs de ſteeck van een kleyne Mugge of Vliege? Wat iſſer ſwacker tegens ſulck een ſtercke en ſulck een overtuygende proeve, als onſe ondervindinge ſelve is, dan deſe ſchoone reden van Seneca, dewelcke nochtans een van ſyn voornaeme bewijſen is.

Deſe die quetſt, ſeght hy, moet ſtercker zyn, als die geene die ghequetſt word. De ondeught is niet ſtercker dan de deughd: Soo kan de wijſe man noyt gequetſt worden.

Want men heeft hier niet op te antwoorden, als, of dat al de menſchen ſondaers zyn, en by gevolge, de ellende, die ſy verdragen waerdigh, het geen ons de

Gods-

Godsdienst leert, of indien de ondeughd niet stercker als de deughd is, waerom de ondeugdige lieden somwijlen meer kracht en vermoogen hebben, als de eerlijcke lieden; gelijck ons de ondervindingh leert: En evenwel seght hy dese woorden: *Validus debet esse quod lædit, eo quod læditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo lædi sapiens. Injuria in bonos non tentatur nisi à malis: bonis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest, malus autem bono infirmior est, nec injuria bonis, nisi à dispari verenda est, injuria in sapientem virum non cadit.* Het moet stercker zyn het welcke sal quetsen, als het geene ghequetst sal worden. De ondeugd nu is niet stercker als de deugd. Soo kan dan een wijs man niet gequetst worden. Verongelyckingh tegens de goede, word niet ondernomen als van de quaeden; de goede hebben vrede onder sich. Indien nu niemand als een swacker kan gequetst en ghedeert worden, en de quaede swacker is als de goede, en geen verongelijckingh de goede, maer van een machteloooser te vreesen zy, soo kan geen beledigingh op een wijs man aenvallen.

Epicurus had reden te seggen: *Injurias tolerabiles esse sapienti.* Dat de beledigingen voor een wijs man verdraeghlijck zyn. Maer Seneca heeft ongelijck te seggen, dat de wijse niet kan beledight werden. De deughd kan de Stoycken geensins onwondbaer maecken, naedemael de waere deughd niet verhindert ellendigh te zyn en medelijden waerdigh, in de tijd wanneer men eenigh quaet op den hals heeft. De Heylighe Paulus en de eerste Christenen hadden meer deughds als Cato, en al de Stoycken met hem; sy bekennen evenwel dat sy ellendigh waeren, door de quellingen die sy mosten uytstaen, hoewel sy anders ghelucksaligh waeren; en sy sich vermaeckten in de hoope van een eeuwige vergeldinge. *Si tantum in hac via sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus:*

minibus: Indien wy alleenigh in dit leven hoopende zyn;ſyn wy de ellendigſte van alle menſchen; ſegt Paulus. Van gelijcken is het God alleen, die ons door ſyn genade een vaſte en waere deughd geven kan. Daer is oock niemaud als hy, die ons een vaſte en waere geluckzaligheyd kan doen ghenieten, maer hy belooft niet ons die ſelve in dit leven te geven. Het is in het andere leven, datmen deſelve moet verhoopen van ſyn gerechtigheyd, gelijck de vergeldingh der ellenden, die wy hebben verdraegen, ter liefde van hem. Wy ſyn tegenwoordigh niet in de beſittinge van deſe vrede en van deſe ruſt, die door niets kan ontruſt worden: De genade ſelve van *Jeſus Chriſtus* geeft ons geen onverwinnelijcke kracht; ſy laet ons ghemeenlijck onſe eygene ſwackheyd ghevoelen, om ons te doen erkennen, datter niets in de weereld is, dat ons niet deeren kan, en op dat wy aldus met een ootmoedige lijdſaemheyd en ſedigheyd ſouden lijden, al de verongelijckingen die ons worden aengedaen, niet met een ſtoute, fiere en trotſe lydſaemheyd, ghelijck die van den hovaerdigen Cato is geweeſt.

Wanneer men Cato in het aengeſicht ſloegh, wierd hy daer niet eens moeyelijck over, hy wroock ſich daer niet over, oock vergaf hy het ſelfde niet, ſeght Seneca, maer hy loochende wel hard en ſterck datmen hem ongelijck gedaen had. Hy wilde datmen geloven ſoude, dat hy ſeer verre boven die geene was, die hem geſlagen hadden; ſyn lijdſaemheyd was niet als hoogmoed en trotsheyd, hy was aenſtootelijck, en verkorte ſelfs die geene, die hem mishandelt hadden; en Cato betoonde door deſe Stoiſche lijdſaemheyd, dat hy ſyne vyanden aenmerckte als een deel beeſten, tegens dewelcke het een ſchande waere ſich ſelven te vergrammen. Het is deſe verachtinge van ſyne vyanden, en deſe groote achtinge van ſich ſelven, die Seneca een grootheyd van moet en couragie noemt.

Ma-

Majori animo, seght hy, spreeckende van de veronge-lyckinge Cato aengedaen, *non agnovit quam ignovisset*, met grooter moedigheyd heeft hy niet erkent, als hy sou vergeven hebben. Wat uytgelatentheyd is dat, de grootmoedigheyd met de trotsheyd te vermengen, en de lydsaemheyd van de nederigheyd af te sonderen; om die met een onverdraeghlycke fierheyd en trotsheyd te vervoegen. Maer evenwel dese uytgelatentheyd koestert des menschen ydelheyd op een seer aengenaeme wijse, die sich noyt wil vernederen; ondertusschen is het ghevaerlijck, voor de Christenen voornamentlijck, sich selven te onderwijsen in de Zedenkonst, en dat in een Schryver, die soo weynigh oordeel gebruyckt als Seneca doet, en die in tegendeel de inbeeldingh soo sterck, soo levendigh en soo driftigh heeft, dat hy al die geene naer sich treckt, die geen groote vastigheydt van den geest en veel besinningh hebben, voor alles dat de sinnen en de begeerlyckheden vleyt.

Laet de Christenẽ liever leerẽ van hun Meester, dat de Goddelosen magtig genoeg zyn om hem te deeren, en dat de vrome luyden somwylen dese godloose, uyt ordre van hun land, moetẽ onderworpẽ zyn. Wanneer een van de Bevelhebbers des Hoogen Priesters, den Heere *J. Christus* een kinneback slag gaf, soo heeft dese wyse der Christenen oneyndelijck in wijsheyd evenwel beleden, dat dese dienaer bequaem was om hem te quetsen of te beledigen. Hy vergramde sich niet, hy wroock sich niet, gelijck als desen Cato; maer hy vergaf, als waerlyck beledight zynde. Cato in tegendeel, konde noch wilde eenige waere wraeck nemen van de belediging die hy ontfangen had, maer trachte evenwel sich te wreecken by inbeeldingh, daer hy syn ydelheyd en trotsheyd geen weynigh in flatteerde en vleyde. Hy verheft sich in syn geest tot aen de wolcken, hy siet alreets de menschen op aerden aen, als

een deel vliegen, en verachtse als een gewormte, dat niet machtigh is hem eenig leet te doen, en syn gramschap onwaerdigh is. Dit gesicht is een gedachte, die den wijsen Cato ten hooghsten waerdigh is; het is dit selve, dat hem dese grootheyd des gemoeds, en dese stantvastigheyd geeft, die hem aldus de Goden gelijck maecken. Arme Cato, gy beeld u in, dat uwe deughd u verheft boven alle dingen. Uwe wijsheyd is niet dan dwaesheyd, en u grootsheyd * niet als een vervloeckinge voor Godt; wat oock de wijse des weerelds dencken, *Ghy seght, ghy zijt ryck, hebt goederen in overvloed, en hebt genes dinghs ghebreck, maer ghy weet niet dat ghy blind en naeckt zijt.* *

Men vind fantasten van verscheydene soorten; de eene beelden sich in, dat sy in Haenen verandert zyn, andere meenen datse Koningen of Keysers zyn, andere synder oock die dencken, datse independent, sonder afhanginge, en als Goden zyn. De menschen sien dese, die sich verseeckeren in Haenen verandert of Koningen te zyn, als geslagene Sotten aen; maer sy houden dese voor geene Sotten, die seggen dat hun deughd hen onafhangende en de Goden gelijck maeckt. De reden hier van is, datmen niet altoos voor Sot gaet, wanneer men sotte gedachten heeft; het is daerenboven nodigh, dat de andere menschen de ghedachten op nemen, die men heeft voor de sufferyen en sotternyen. Want de Sotten passeeren niet voor het geene sy zyn, onder de Sotten die huns gelijcke zyn; maer alleenig onder de redelijcke en verstandige menschen, even ghelijck de Wijse voor geen Wijse onder de Sotten geaght worden. De menschen erkennen dan voor Sotten, dese die sich inbeelden Haenen of Koningen te zyn, om dat al de menschen met reden gelooven, dat men soo licht geen Haen of Koningh word; maer het is niet van heden, dat de menschen ge-

* *Luc.* 16. * *Apoc.* 3.

geloven als Goden te konnen worden: Sy hebben het altoos gelooft, ghelijck sy het geloven, en misschien meerder als sy het tegenwoordigh geloven. Hun laet-dunckentheyd heeft hen altoos dese gedachten als seer waerschijnlijck voorgestelt; sy hebben se van hun eerste Voorouders, want buyten twijfel, onse eerste Ouders waren in dat gevoelen, wanneer sy den Duyvel te willen wierden, die hen ondersocht en besocht, met de belofte die hy hen dede, datse God ghelijck souden zyn. Selfs de aldersuyverste en verlichtste verstanden, syn door hun eygene opgeblasentheyd soo seer verblind geworden, datse hebben gelooft independenten en onafhangelingen te konnen worden. Jae selfs een aenslagh ghesmeet hebben, om Gods Throon te beklimmen. Soo moet men sich soo seer niet verwonderen, indien de menschen, die de suyverheyd en het licht niet hebben van de Engelen? sich laeten vervoeren door de ydelheyd en laetdunckentheyd die hen verblind en verleyd.

Indien de tentatie en besoeckinge van de grootheyd en onafhangentheyd, de sterckste van allen is; het is daerom, om dat ons deselve toeschijnt, gelijck onse eerste Voorouders, als quam deselve met onse redelijckheyd over een; soo wel als met onse neyginge, om dat wy niet altoos onse afhangentheyd gevoelen en bemercken. Indien de Slange onse eerste Ouders Ouders had gedreyght en geseght, indien ghy niet eet van dese vrucht, van dewelcke u God te eeten verboden heeft, soo sult ghy verandert worden, ghy in een Haen en ghy in een Henne, men sou derven verseeckeren, datse met sulck een plompe tentatie en besoeckingh wel hartelijck souden gelachen hebben, gelijck wy oock souden doen. Maer de Duyvel oordeelende andere by sich selven, wist wel dat de begeerte van onafhangentheyd de swackheyd was, daer hy hen aentasten en bespringen most.

De tweede reden, dewelcke maeckt, datmen dese, die sich Haenen of Koningen meenen te zyn, voor Sotten aensiet, en dat wy deselve saeck niet dencken, met dese die sich verseeckeren, dat hen niemandt quetsen of deeren kan, om datse boven alle dingen zyn, is, dat het blijckelijck is, dat sich die swartgallige spoorloosen bedriegen, en datmen maer de oogen behoeft te openen, om blijckelijcke en tastelijcke proeven van hunne uytspoorigheyd te hebben. Maer dan wanneer Cato verseeckert, dat dese die hem geslagen hebben, hem niet hebben gequetst of beledigt, en dat hy boven alle verongelijckingh is, diemen hem sou konnen aendoen, soo verseeckert hy oock, of kan verseeckeren met soo veel moedigheyd en deftigheyt, datmen niet kan erkennen, of hy alsoo van binnen gestelt is, als hy van buyten schijnt te zyn: Men word evenwel bewoogen te geloven, dat syn Ziele niet verset is geworden, om dat syn lichaem onbeweeght is gebleven, dewijl de uytwendige gedaente en air van ons lichaem, een natuerlijck kenteecken is, van het geene in de grond van onse Ziele om gaet. Alsoo wanneer een stout logenaer lieght met een groote verseeckertheyd, doet hy menighmael aen de alderongelooflijckste dingen geloof slaen, om dat dese stoute verseeckertheydt, met dewelcke hy spreeckt, een proeve en bewijs is, dat de sinnen raeckt; en by gevolg seer sterck en overredende by de meeste der menschen is. Daer syn dan weynigh persoonen, die de Stoycken als suffers en lichthoofden aensien, noch oock als stoute loogenaers, om datmen geen gevoelijcke proeven heeft van het geene in het binnenste van het hart omgaet; gelijck men wel heeft van het tegendeel, en dat de ydelheyd en laetdunckentheyd ons aendrijft te geloven, dat des menschen verstand bequaem is tot sulcke groote en dese onafhanginghe, van dewelcke sy roemen.

Het

Het is lichtelijck te ſien , dat het geene ick hebbe geſeght, datter weynige dwalingen ghevaerlycker zyn, en lichtelycker over gedragen worden, als deſe, met dewelcke de boecken van Seneca ſyn vervult; om dat deſe dwalingen ſeer delicaet en teder, en naer de ydele inbeeldinge der menſchen geproportioneert en beevenmatight, oock deſe, in deweleke de Duyvel onſe eerſte Voorouders inwickelde, gelyck zyn. Sy worden in deſe boecken opgetoyt met prael en heerlyckevercierſelen, die hen den ingangh tot de meeſte der geeſten en verſtanden openen. Sy komen daer in, ſy maecken ſich daer Meeſter, ſy verblindenſe, ſy verbyſterenſe; maer ſy verblindenſe met een hovaerdige blindheyd, met een blindheyd die flickert, een verblindheyd die met met licht verſelt is, en niet een verblindheyd van duyſterheyd, dewelcke doet bemercken en bekennen, datmen blind is, en het ſelfde oock andere doet oordeelen. Wanneer men door deſe verrblindheyd word geſlagen, ſteltmen ſich onder het getal van de brave geeſten, van de kloecke verſtanden: Selfs ſtellen ons andere daer onder, en ſien ons met verwonderingh aen; ſoo datter niet beſmettelijcker is, als deſe blindheyd; om dat de ydele waen de ſinmatigheydt der menſchen, en het bederf van hunne ſinnen en neygingen, hen doet ſoecken, daer van geſlaegen te worden, en opgheweckt om andere daer mede te ſlaen.

Ick gheloove dan niet, dat men een bequaemer Schryver ſou konnen vinden als Seneca, om te doen ſien, hoedanigh de beſmettingh van een oneyndighe menighte volcks is, die men braeve geeſten en ſtercke verſtanden noemt; en hoe de ſtercke en driftighe inbeeldingen over de ſwacke verſtanden heerſchen, niet door de kracht of blyckelyckheyt van de redenen, die de voortſettingh van de geeſt zyn, maer door de ſwier en

en levende wyse van uytdrucken, de welcke van d
kracht der inbeeldingh afhangen.

Ick weet wel dat dese Schryver veel achtingh in d Werelt heeft, en dat men het voor een slach van roec keloosheyt sal nemen, dat ick daer op sulck een wijs van spreecke, als van een Mensch die vol van inbeeldingh en ledigh van oordeel is: Maer het is voornamentlyck, ter oorsaeck van dese achtinghe, dat ick heb ondernomen daer van te spreecken, niet door eenighe afgunst, of andere drift, maer om dat de achtingh die men van hem heeft, de geesten en verstanden beeter sal raecken, en te aendachtiger maecken, aen de dinghen die ick voorgestelt hebbe. Soo dienstigh is het dat men doorluchtighe voorbeelden kan voortbrenghen, van de saecken die men voortbrenght, wanneerse van eenigh gevolgh zijn; en het is somwylen eer aen een Boeck doen, wanneer men het Critizeert en berispt. Maer eyndelyck en ben het niet alleenigh die yets op de Schriften van Seneca te seggen weete; want sonder te spreecken van eenige doorluchtige Mannen van dese tydt, soo is het wel ontrent de sesthien-hondert Jaeren gheleden, dat een Schryver van oordeel heeft waergenomen, dat hy in de Philosophy niet seer exact, in *Philosophia parum diligens*, sy geweest. Dat hy weynigh beseffingh van oordeel en nettigheyt in sijn uyt-spraeck heeft gehad, of gelijck hy seght, *Velles eum suo ingenio dixisse, alieno Judicio*. En dat sijn achtinge eerder de uytwercksel van een driftigheydt en onbescheydene neyginghe van jonghe luyden is geweest, als een toestemmingh van wijse en wel besinde persoonen. Het is onnut, om met openbaere Schriften grove en botte fouten te bekampen, om dat de selve niet besmettelyck zyn. Het is belachelyck, de Menschen te waerschouwen en in te boesemen dat dolle en lichthoofdighe lieden sich bedriegen, sy weten het genoegh. Maer indien

dese

dese, dewelcke sy seer hoogh achten sich bedrieghen, als dan is het nut en nodigh, om hen te waerschouwen, op dat sy den selven niet naer volghen. Nu is het een bekende saeck, dat de Geest van Seneca een geest van hovaerdy en van ydelheyt is, en alsoo, dewyl de opgeblasentheyt, volgens de Heylighe Schrift het beginsel van sonden is; soo kan ghewisselyck de geest of het verstant van Seneca geen geest van het Euangely zijn; noch sijn zedematige wysheyt over een komen met die van Jesus Christus, die alleen de vaste en seeckere wysheyt is.

Het is waer, dat al de Gedachten van Seneca niet valsch noch gevaerlyck zyn. Men sou desen Schryver konnen lesen met profyt en voordeel van dese, die een net en suyver verstant hebben, en de gront van de Christelycke zedentucht verstaen. Seer groote Mannen hebben sich nuttelyck daer van bedient, en ick sou die geensins willen veroordeelen, die om sich te voegen naer de swackheyt van andere Menschen, die te veel achtinghe voor hem nemen, uyt de wercken van desen Schryver bewysen hebben ghenomen, om de zedentucht van Iesus Christus te beweeren, en de vyanden van het Euangelie door hunne eygene waepenen te bekampen.

Men heeft goede dinghen selfs in den Turckschen Alcoran, en men vint seeckere voorseggingen, in de honderden van Wichel-vaersen van Nostradamus, om eenige vreemtsinnighe en suffende geesten te overtuyghen. Maer dat goet, dat in den Alcoran is, maeckt daerom niet, dat de Alcoram een goet Boeck zy, en eenige wel-uytvallende uytleggingen van Nostradamus, sullen evenwel Nostradamus noyt voor een Propheet doen doorgaen. En men sou niet konnen segghen, dat dese, die sich van dese Schryvers dienen; deselve daerom juyst voor goedt keuren, of eenige achtinge voor de selve hebben.

Men moet niet meenen dese dinghen, die ick va desen Schryver heb bygebracht, te bekampen, me het voortbrengen van een deel passagien van dese Schryver, die niet als vaste waerheyden, die met he Euangelium over een komen, behelsen. Ick beke selve datter zijn, maer daer zijnder oock in den Alcoran, en in andere quaede Boecken meer. Men sou my oock verongelijcken, met my te overlaeden me het gesagh van oneyndige lieden, die sich van Seneca hebben gedient; om dat men sich menigmael wel kan dienen van een Boeck, dat men evenwel gelooft onhebbelyck te zyn; behoudens dat die geene tegens de welcke men spreeckt, dat oordeel daer van niet hebben, dat wy hebben.

Men behoeft maer een saeck te weeten, dewelcke genoegh door ondervindingh goet ghemaeckt wordt, als mede door het geene nu albereydts geseght is; om al de wijsheyt der Stoycken onder de voet te werpen: dat is dat wy verbonden zijn aen ons lichaem, aen onse Ouders, aen onse Vrienden, aen onsen Prins, aen ons Vaderlandt, door banden die wy niet konnen breecken, en die wy ons souden schaemen te willen verbreecken. Onse Ziele is vereent met ons lichaem, en door ons lichaem met alle sichtbaere dinghen, en dat door sulck een krachtige handt, dat het onmooghlijck is, door ons selven ons daer van te ontbinden. Het is onmooghlijck dat men ons lichaem prickelt, sonder dat wy daer gevoeligh van zijn; en wy ons selven quetsen, om dat in de staet in de welcke wy zijn, dese over een komst van ons met ons lichaem, die wy van natuere hebben, hooghnodigh is. Van ghelijcken is het onmooghlijck dat men ons scheldtwoorden toeseght, en ons verachtinghe aendoet, sonder dat wy daer moeyelijck en verdrietigh over worden, om dat Godt ons hebbende ghemaeckt om in geselligheyt met de Menschen te leven, hy ons gegeven heeft

een

en neyginghe, tot al het geene bequaem is ons daer en te verbinden, dewelcke wy niet konnen overwinen door ons selven. Het is spoorloos te seggen, dat e smaet of pyne ons niet quetst, en dat men de woorlen van verachtinghe moet in de windt slaen, om dat nen daer boven is. Men is noyt boven de natuer, ndien niet door genaede, en noyt heeft een Stoyck de Glorie en de achtingh onder de Menschen misprezen, loor de kracht van zijn geest alleen.

De Menschen konnen hun passien en driften wel overwinnen, door andere driften die daer strydigh mede zijn: sy konnen de vreese overwinnen, of oock de smart door ydelheyt of laetdunckentheyt. Ick wil dat alleenigh seggen, dat sy konnen niet vluchten of niet klaegen; wanneer sy sich sien in het gesicht van de gheheele werelt, wederhoudt hen de eergierigheydt van vluchten, en dese stilt de beweginge, diese daer toe in hun lichaem hebben. Aldus konnen sy overwinnen; maer dat is geen recht overwinnen, het is niet sich selven ontlasten van dienstbaerheydt: maer misschien wel veranderen van Meester voor een tydt, of eender het is syn slaverny uytbreyden, en het is een wys, geluckigh, en vry worden alleen in schyn, en inder daet een harde en wreede dienstbaerheyt gevoelen. Men kan de natuerlycke vereenigingh, die men met het lichaem heeft, wederstaen, door de vereeningh die wy met de Menschen hebben, om dat men de natuere, door de kracht van de natuere kan wederstaen: men kan Godt wederstaen door de kracht die Godt geeft, maer men kan Godt niet wederstaen door de kracht van onsen geest: en men kan de natuere niet geheel overwinnen als door de genaede, om dat men niet kan, indien het gheoorloft sy soo te spreecken, Godt oaerwinnen, als door een bysondere onderstant van Godt selve.

Alsoo dese treffelijcke devisie en bedeelinghe van al

de dingen, die van ons niet afhangen, en van de welcke wy niet afhangen moeten, is een bedeelinge, de welcke schijnt met de reden over een te komen, maer niet met den ongeregelden staet, tot dewelcke onse sonden ons hebben gebracht. Wy sijn vereent met al de sichtbaere dingen door Gods bestellinge, en ordere, en wy zijn daer van afhangende, door de onordere van de sonde: Invoegen dat niet konnende geluckigh zijn, terwijl wy in pijn en ongerustheyt zijn, wy niet te hoopen hebben, oyt geluckigh in dit leven te sullen zijn, ons inbeeldende, dat wy van al de dinghen niet afhangen, van de welcke wy van natuere slaeven zijn. Wy konnen niet geluckigh zijn, als door een levendigh geloove, en een krachtighe hoop, dat wy het t'eeniger tijdt sullen zijn; en wy konnen niet leven naer de regulen van de deught, noch de natuer overwinnen, indien wy, door de genaede die Iesus Christus ons verdient heeft, niet onderstut worden.

VYFDE HOOFT-STUCK.

Van het Boeck van Montagne.

DE Essais en proeven van Montagne konnen ons oock tot een bewijs dienen, van de kracht die de Inbeeldinghen de eene over de andere hebben, want dese Schryver heeft een sekere vrye swier, en hy geeft sulck een natuerlycke en sulck een levenden stant aen sijn ghedachten, dat het seer swaer valt hem te lesen, sonder sich te laeten in-nemen. De lossigheydt die hy betracht, staet hem boven maeten wel, en maeckt hem aenghenaem voor de meeste van alle Menschen, en sijn fierheyt is een seeckere fierheyt van een eerlijck man, indien men het alsoo sou mogen seggen, dat die hem ontsachelijck en niet gehaet maeckt.

aeckt. De ſwier van de weerelt en de ſwieren van en Edelman, onderſteunt door eenige geleertheydt, oen ſulck een wonderlijcke kracht op den geeſt, dat en ſich dickmaels over hem verwondert, en by naer ltoos ſich overgeeſt aen het geene hy decideert en beeght, ſonder ſulcks te derven onderſoecken, en ſomwylen ſonder te verſtaen. Het zijn geenſints de bewyen die over-reden; hy brenghter by nae geen voort an de dinghen die hy uytſet, of immers hy brenght oyt eenighe voort, die eenige kracht hebben. Inder laet daer ſijn geen gronden op de welcke hy ſyn redeeringen ſticht en grondt, en daer is geen ordere om le deductie van ſijne gront-regulen te maecken. Een tuck van een Hiſtorie overtuyght niet, een kleyne vertellingh probeert niet, twee veerſen uyt Horatius, een ghedenckwaerdigh ſeggen van Cleomenes of van Cæſar, konnen geen verſtandighe lieden over-reden. Ondertuſſchen zyn deſe Eſſais niet als een geweef van paſſagien van geſchichten, kleyne vertellinghen, aerdighe woorden, veerſkens, en ghedenckwaerdighe ſpreucken.

Het is waer dat men Montagne in zijn Eſſais niet moet aenmercken, gelijck een perſoon die raiſonneert of redenkavelt, maer als een perſoon die zyn vermaeck neemt, die zijn beſt doet om ons te behaegen, en niet denckt om ons te onderwijſen: en indien deſe die hem leſen, niet deden als ſich in hem te vermaecken, ick ſou toeſtaen, dat Montagne ſulck een vreemt Boeck voor hen niet ſou zyn. Maer het is by naer onmooghlijck niet te beminnen het geen ons behaeght, en die dinghen niet te queecken, die onſe ſmaeck ſoo aengenaem vleyen, De geeſt kan ſich niet vermaecken in het leſen van een Schryver, ſonder daer ghevoelens over te nemen, of ten minſten ſonder daer eenighe indruck van te gevoelen, de welcke ſich vermengende met de Ideën en denckbeelden der dingen, deſelve verwart en doncker maeckt. Maer

Maer het is niet alleen ghevaerlijck Montagne lesen, om sich te vermaecken, om dat het vermaec dat men daer uyt schept, ons ongevoelighlyck in sy ghevoelen inwickelt; maer oock om dat sulck ve maeck schadelijcker en misdaedigher is, als men w sou bedencken. Want het is seecker, dat dit ve maeck voornamentlijck voortkomt, uyt de begee lijckheyt, en dat het niet doet als onderhouden en ve sterck en de passien en driften die wy voeden; de wys van schrijven van desen auteur niet aengenaem zynde al om datse ons raeckt, en onse lydingen op een onbe merckelijcke wijse wacker maeckt.

Het sou seer nut zyn dese dingen, die ick voorstelle naecktelijck te bewijsen, en voornamentlijck in he algemeen, dat alle die manieren van schrijven ons nie behaegen, als ter oorsaeck van het verborgene verderf van ons hart; maer hier is de plaets daer toe niet, en sulcks sou ons te ver vervoeren. Indien wy ondertusschen acht willen slaen op de Ideën of denckbeelden ende passien, daer ick voorheen van gesproocken hebbe, het geen in ons selven voorvalt, in de tijdt wanneer wy eenigh wel geschreven werck lesen, sal men in eeniger maniere konnen erkennen, dat indien wy beminnen de hooghdraventheyt, de Edele en losse swier van eenige Schryvers, wy die ydelheyt hebben, dat wy de grootheyt en Meesterschap beminnen, en dat de smaeck die wy in de delicaetheydt en teerheydt van verwyfde redenen vinden; geen andere oorspronck heeft, als een heymelycke achtinghe voor de laffigheyt, en voor de wellust: In een woordt, dat het de sinnatigheyt en niet de reden is; een seeckere verstandelijckheydt voor het geene de sinnen raeckt; en niet de verstandelijckheydt van de waerheydt, dewelcke maeckt dat seeckere Schrijvers ons bekooren, en als tegens onse wille vervoeren. Maer om weder te komen tot Montagne.

My

My dunckt dat de grootſte beminnaers van deſen Schryver, hem geven het Character en merck van een Schryver van oordeel, die verre en vry van pedanterey en lammery is; en dat ſy daer en boven van een ſeecker ghevoelen zijn, dat hy goede kenniſſe heeft gehadt, van de natuer en ſwackheydt van het menſchelijck verſtant. Indien ick nu toon dat Montagne boven Cavalier en Edelman, boven al, niet laet ſoo ſchoonen pedant te zijn als een ander, en dat hy maer een middelmatige kenniſſe van de geeſt heeft gehadt, ſal ick hebben betoont dat deſe, die ſich het meeſte over hem verwonderen, miſſchien door geen baerblijckelijcke redenen overtuyght zijn, maer datſe alleen gewonnen zijn, door de kracht der inbeeldinghe dieſe van deſen Schryver hebben.

Dit woort van Pedant is ſeer dubbelſinnigh; maer my dunckt dat het gebruyck, en ſelfs de reden willen, dat men deſe Pedanten noemen, die om een proncke-ry te maecken van hun valſche wetenſchappen, over hals over kop alle auteuren by haelen. Die alleen ſpreecken om te ſpreecken, en om ſich van de ſotten, met verwonderingh te doen beſchouwen; die ſonder onderſcheyt en oordeel by een haelen een deel ghedenckwaerdige ſpreucken en ſtucken van geſchichten, om te bewijſen, of een ſchijn te maecken van te bewijſen dinghen, die niet als door de reden beweſen konnen worden.

Pedant is yets als tegenſtellighs tegen redemaetigh, en het geen de Pedanten haetelijck maeckt by luyden van verſtânt, is dat deſelve niet redemaetigh zijn: want de luyden van verſtant beminnen van natuere te redeneren, niet konnende de bywooningh verdraegen, van deſe die ſulcks niet doen. De Pedanten konnen niet redenkavelen, om datſe maer een kleyn verſtant hebben, of anders met een valſche geleertheydt vervult: en ſy willen niet redenkavelen, om dat ſy

ſien

sien dat hen eenige lieden meer in achtinge hebben, en te meer sich over hen verwonderen, wanneerse eenig onbekent Schryver by brengen, en eenigh ghevoelen van een Ondt-vaeder ophaelen, als wanneerse reden van hun segghen geven. Alsoo hun ydele roem hen vergenoegende, in het aenschouwen van de eerbiedigheyt die men hen draeght, bindet hen aen de studie en beseffinge van alderhande buyten ordinare dingen, dat is van alle dese dinghen, die de ghemeene lieden gaerne hooren.

De Pedanten sijn dan laetdunckende, verwaent en trots, van een groote geheuchnis en een kleyn oordeel, geluckigh en sterck in het byhaelen van Schryvers, maer ongeluckigh en swack in redenen, van een stercke en ruyme maer een vluchtighe en ongeregelde inbeeldinghe, die sich in geen besetheydt houden kan.

Het sal dan tegenwoordigh niet swaer vallen te bewijsen, dat Montagne oock een Pedant is, soo wel als veel andere, volgens de beteeckenis van dat woort, dewelcke meest met de reden en het ghebruyck over een komt. Want ick spreecke hier niet van de getabbaerde Pedanten, en de Tabbaert kan oock den Pedant niet maecken. Montagne die sulck een afkeer van de Pedantery heeft, had wel noyt konnen een langen Tabbaert gedraegen hebben, maer hy konde sich evenwel van sijn eygene ghebreecken niet ghesuyvert hebben. Hy heeft moeyten genoegh gedaen om sich selven een Edelmans stijl te geven, maer hy heeft niet gearbeydt om een net en juyst verstant te toonen, of ten minsten dit is hem niets te wel gheluckt. Hy heeft sich eerder als een Ridderlijcke of Adelijcke Pedant voorgestelt, en dat van een ongemeene slagh, als sich gedraeghen als een redelijck, beoordeelt, en eersaem Man.

Het Boeck van Montagne behelst sulcke blijckelijcke

ke

ke bewijsen, van de verwaentheyt en fierheyt van sijn Schrijver, dat het onnut sou konnen schijnen, sich langer daer mede op te houden, om die sichtbaer te maecken: want men mocht wel vol van sich selven zijn, om sich in te beelden gelijck hy ghedaen heeft, dat de weerelt wel een groot Boeck wil lesen om kennisse van onse humeuren en neygingen te hebben. Het was ten hooghsten nodigh, dat hy sich van het gemeen afsonderde, en sich selven als wat onghemeens beschouwde.

Al de Schepselen hebben een wesentlijcke verbintenis, de geest van dese die hen willen aenbidden, te keeren, naer dese alleen die sulcks alleen waerdigh is; en de Godsdienst leert ons, dat wy noyt moeten toelaeten, dat de geest en het harte van den Mensch, die niet als voor Godt gemaeckt zijn, sich van ons laeten in-nemen, en sich ophoude, om sich onser te verwonderen, en ons selven te beminnen. Wanneer de Heylige Johannes sich nederwierp voor den Engel des Heeren, verbood hem sulcks de Engel: *Ick ben* seyde hy, een *Dienaer als ghy en als uwe* Broeders, *bidt Godt aen.* Daer is niets als de Duyvels, en dese die aen hun hooghmoet deelachtigh zijn, die sich vermaecken aengebeden te worden; en het is aengebeden te willen zijn, niet door een uytwendighe aenbiddinghe maer door een waerachtiger aenbiddinghe, te willen, dat andere lieden, sich van ons laeten in-nemen: dat is te recht aengebeden te willen zijn, ghelijck als Godt wil aengebeden zijn, dat is, in den geest en in der waerheyt.

Montagne heeft sijn Boeck niet ghemaeckt, als om sich selven uyt te maelen en af te beelden, en sijn humeuren en neygingen te vertoonen: hy staet het selve toe in syn aenspraeck tot den Leser, die men in alle editien en drucken vint. *Ick ben het die ick soeck uyt te beelden*, seght hy, *ick selve ben de stoffe van mijn Boeck.*

En ſulcks blijckt oock wel als men hem leeſt ; want daer ſijn weynige Hooft-ſtucken, in de welcke hy niet eenighe uytſpattingh maeckt, om van ſich ſelven te ſpreecken; ſelfs heeft hy geheele Hooft-ſtucken in de welcke hy niet ſpreeckt als van ſich ſelven. Maer indien hy zijn Boeck maeckt, om ſich ſelven uyt te Schilderen, hy heeft het oock laeten drucken, op dat men het leſen ſoude. Hy heeft dan ghewilt, dat hem de Menſchen ſouden aenſien, en ſich van hem laeten in-nemen ; hoewel hy ſeght, dat het ſelfs *onredelijck is, ſich met ſulck een frivole en nietighe ſaeck beſigh te houden.* Deſe woorden doen niet als hem te veroordeelen, want indien hy had ghelooft, dat het geen reden was, ſijn tijdt te beſteden, met het leſen van ſyn Boeck, ſoo heeft hy tegens alle recht, reden ſelfs de gemeene ſin gedaen, het ſelfde te laeten drucken. Alſoo is men verbonden te geloven, of dat hy niet heeft geſprooken het geene hy dacht, of niet gedaen het geene hy behoorde.

Het is oock eene ſeer vermaeckelyke verſchooning van ſyn verwaentheyd, te ſeggen, dat hy niet heeft geſchreven als voor ſyn vrienden en magen. Want indien ſulcks ſoodaenigh was geweeſt, waerom ſou hy het boeck tot drymael toe hebben laten drucken? was een druck niet genoegh voor ſyn vrienden en magen? Waer komt het oock van daen, dat hy ſyn boeck vermeerdert in de laetſte Editien, en dat hy der niet van vermindert heeft, zedert dat het uytgegeven is, indien het niet zy, om dat het geluck ſyne meeninge begunſtight heeft. *Ick vermeerdere*, ſeght hy, *maer ick verbetere niet, om dat deſe die ſijn werck aen de weereld verpant heeft, het ſchijnbaer is, daer geen recht meer aen te hebben. Laet hem elders yets beters ſeggen, ſoo hy kan, maer niet bederven het geene hy albereets verkocht heeft. Van ſulck volck moſt men niets koopen als naer hunne doot: Laet hen alles wel bedencken, eer ſy het uytgeven;*

wie

wie salze verhaesten? mijn boeck is altoos een en het selfde. Hy heeft dan syn werck willen voortsetten en verpanden aen de weereld, soo wel als aen syn vrienden en magen; maer ondertusschen sou syn verwaentheyd misdadigh genoegh zyn, al had hy het verstand en de harten van syn vrienden en magen soodaenigh nae syn afbeeldingh niet gekeert en getrocken, voor al den tijd, die van noden is, om syn boeck te lesen.

Indien het een gebreck is, meenighmael van sich selven te spreecken, het is een onbeschaemtheyd, of eerder een slach van sotheyd, sich selven alle ogenblicken te prijsen; gelijck Montaigne doet: Want sulcks strijt niet alleen tegens de Christelijcke nederigheyd, maer oock selfs tegens de reden.

De menschen syn geschapen, om te samen leven, en borgerlijcke lichamen en geselschappen uyt te maecken. Maer men moet aenmercken, dat al de bysondere, die lichamen uytmaecken, niet willen datmen hen aensien, als het geringhste deel van dat lichaem, van het welcke sy zyn, alsoo oock dese; die sich selven prijsen, en stellen sich boven andere; die se aensien als de geringhste deelen van dat lichaem, terwylse sich selven als de voornaemste en aensienlijckste aenmercken; maecken sich selven nootwendigh hatelijck voor al de weereld; in de plaets van sich te doen achten en en beminnen.

Het is dan een verwaentheyd, en wel een ondiscrete en dwase verwaentheyd, die men met recht belacchen magh, voor Montagne, met voordeel en roem van sich selven te spreecken; maer het is noch uytspooriger en grooter verwaentheyt voor desen Schrijver, syn eygene gebreecken te beschrijven: Want indien men daer wel op let, men sal sien, dat hy by nae geen andere ontdeckt, als daer men by al de wereld op roemt, in aenmerckinge van de bedorventheyd deser tijden; en dat hy sich gewillighlijck aenmatight, het geene

hem voor een ſterck verſtand kan doen doorgaen, en hem een Riddelijcke ſwier geven. En op datmen hem door deſe vrywillighe doch gheveynſde bekenteniſſe van ſyn ſwackheden te beeter ſou geloven, in het geenne hy tot ſyn voordeel ſeght, heeft hy reden om te ſeggen, *dat ſich te prijſen en ſich te verachten, meenighmael uyt een en deſelve ſlagh van laetdunckentheyd en verwaentheyd voortkoomen.* Het is altoos een ſeecker bewijs, datmen vol van ſich ſelven is; en Montagne ſcheen my noch trotſer en fierder toe, wanneer hy ſich ſelven veracht, als wanneer hy ſich ſelven prijſt, om dat het een onverdraeglijcke hovaerdye is, verwaentheyd uyt ſyn gebreecken te trecken, in de plaets van ſich daer over te vernederen. Ick acht meerder een perſoon, die ſyn miſdaden met ſchaemte verberght, als een ander die deſelve openbaer maeckt met onbeſchaemtheyd; en my dunckt, datmen een afſchrick behoorde te hebben, van die Ridderlijcke (ghelijck het de Franſchen noemen, en weynigh Chriſtelijcke wyſe, op dewelcke Montagne ſijne ghebreecken ten toon ſet. Maer laet ons nu eens de andere hoedanigheden van ſyn verſtand onderſoecken.

Indien wy Montagne op ſyn woord geloven, wy ſullen moeten bekennen, dat hy een man was van geen onthoudinge, dat hy geen ſluytplaets had, en dat hem de geheughnis van alles; maer dat hem geen gevoelen of oordeel ontbrack. Ondertuſſchen indien wy het afbeeldſel geloven willen, dat hy van ſyn eygen geeſt en verſtand ghemaeckt heeft; ick meen, ſyn eygeu boeck, wy ſullen niet volkomentlijck met hem eens gevoelen. *Ick ſou*, ſeyt hy, *geen laſt derven aennemen, ſonder Tafel-boeck te gebruycken, en wanneer ick een reden heb te voeren, indienſe wat langh komt te vallen, ſoo word ick tot deſe ſnoode en ellendige nootſaeckelijckheyd gebracht, van woort tot woort te moeten van buyten leeren, het geen ick te ſeggen heb; anders ſou ick noch fatſoen*

noch

noch verseeckeringh genoegh hebben, zynde in vreese, dat mijn gheheughnis my een quaden treck sou speelen. Een persoon die ghedwongen is, alles van woord tot woord van buyten te leeren, als hy een lange reden te voeren heeft, om fatsoen en verstoutheyt te maecken, heeft die meer gebreck aen memorie als aen oordeel? en soumen Montaigne konnen geloven, wanneer hy van sich selven seght: *Het volck dat my dient, moet ick noemen by den naem van hun dienst of het lant daerse van daen zyn, want het valt my seer swaer hun naem te onthouden, en indien ick noch langer leve, ick geloof dat ick mijn eygen naem noch wel vergeeten sal.* Een slecht Edelman, die van woord tot woord een lange reden kan onthouden, heeft die sulck een groot getal dienaers, dat hy hun namen niet onthouden kan? *Een persoon, die op het veldt, en in het midden van het boeren werck opgevoed is, die sijn affairen en dingen te verrichten, en een grote huyshoudingh onder handen heeft; en die secht dat in onachtsaemheyd te stellen, het geen ons voor onse voeten staet, dat wy als in onse handen hebben, het geen het gebruyck van het leven soo naer is, een saeck wel verre van sijn onderwijsinge is. Kan die den Franschen naem van sijn huysdienaers vergeeten; kan die niet kennen het meeste gedeelte van ons gelt en onse munt gelijck hy seght, het onderscheydt van het eene kooren met het ander in de aerde en op de solder, indien het niet al te onderscheydelijck is, de grootste begintselen en gronden van den Landbouw, &c. die de kinderen selve weeten, waer toe de gist in het broot dient, en hoe men met den wijn leeft?* En ondertusschen den geest vol hebben, van de namen der oude Philosophen, en hun gronden; *van de Ideen van Plato, van de Atomen en Veselkens van Epicurus, het vol en ledigh van Leucippus en Democritus, van het water van Thales, de oneyndigheyt der natuere van Anaxiamander, voor de lucht van Diogenes, van de getaelen en t'samengematigheyt en Symmetria van Pythagoras, van het*

het oneyndige van Parmenides, van het een van Musæis, van het water en het vuyr van Apollodorus, en de Similare en eenaerdige deelen van Anaxagoras, van de twee en eendracht van Empedocles, het vuyr van Heraclitus &c. Een man die binnen dry of vier pagies van syn boeck, verhaelt meer als vijftigh namen van verscheydene Schrijvers met hun opinien en meningen; wiens boek vol is van straelen van gheschichten en spreucken sonder ordere op een gehoopt; die seght dat de Historien en Dichteryen, syn vogel-vlucht, syn leven en syn meeste vermaeck, aengaende boecken is. Die sich selven alle ogenblicken tegenspreeckt, selfs in een en het selfde Hooftstuck, selfs dan, wanneer hy spreeckt van dingen, die hy best meent te weeten, ick wil seggen, wanneer hy spreeckt van de hoedanigheyd van syn verstand, moet die roemen meer oordeels als geheughenis of memorie te hebben?

Laet ons dan toestaen, dat Montagne een uytsteeckend man in het vergeeten was, naerdemael hy selve ons sulcks verseeckert, en hy doch wil dat wy dat gevoelen van hem hebben, en sulcks niet t'eenemael tegens de waerheyd zy; maer laet ons ons daerom niet inbeelden dat hy een man is van een groote kracht en buyten ordinaire doordringingh van geest, om dat hy sich selven desen lof geeft. Dit sou ons konnen in dwalinge werpen, en te veel geloofs doen geven aen de valsche en gevaerlijcke meningen en opinien, die hy met een heerschende fierheydt en stoutheydt de swacke verstanden opdringht, door dewelcke sy verbystert en verset worden.

De andere lof die men aen Montagne geeft, is dat hy een volkomene kennisse heeft gehadt van het menschelijck verstand; dat hy de grond, de natuere en eygenschap daer van wel doorgedrongen heeft, dat hy de swackheden en sterckten daer van wel wist, en in een woord, al het geene men weeten kan, verstondt.

Laet

Laet ons eens sien, of hy dien lof verdient, en van waer het komt; datmen hem soo miltdadighlijck alles toemeet.

Dese die Montagne ghelesen hebben, weeten wel dat dese Schrijver affecteerde en alles dede, om te passeren voor een Pyrrhoniaen, en dat hy syn roem stelde, in en van alles te twijffelen. *De overredingh en persuasie van de seeckerheyd*, seght hy, *is een seecker bewijs van sotternye, en een uyterste onseeckerheyd, en daer is geen sotter volck, en dat minder naer Philosophen gheleeck, oyt ghevonden als die Philodoxen, en aenhangers van de leer van Plato.*

Hy geeft in tegendeel so veel geloofs aen de Pyrrhonianen in het selfde Hooftstuck, dat hy nootsaeckelijck van die Secte moet zyn. Het was noodigh in syn tijd, indien men voor een verstandigh en bequaem persoon wilde doorgaen, aen alle dingen te twijfelen, en de qualiteyt van een sterck verstand, daer hy sulck een pretentie en eysch op maeckte, verbandt hem oock aen dese meeningen; oock hem stellende als een Academicus, sou men hem t'effens hebben konnen overtuygen van den onweetensten botmuyl van alle menschen te zyn geweest; niet alleen in het geene de natuere van het verstand raeckt, maer oock in alle andere dingen. Want naerdemael een wesentlijck onderscheyd is tusschen weeten en twijfelen, indien de Academici seggen het geene sy meenen, selfs wanneer sy sich willen verseeckeren, datse niet weeten, soo soumen konnen seggen, datse de onwetenste van alle menschen zyn.

Maer sy syn niet alleen de onwetenste van alle menschen, sy zyn oock de voorstanders van de onredelijcste opinien en meningen, die men bedencken kan. Want niet alleenlijck sy verwerpen de dingen, die het alderseeckerste en voor het meeste gedeelte aengenomen zyn, om sich voor kloecke verstandente doen gelden;

gelden; maer in deselve inbeeldingh vermaecken sy sich te spreecken, op een beslechtende maniere, van de dingen, die het onseeckerste en minst bewijslijck zyn. Montagne is baerblijckelyck door dese sieckte in het verstand aengetast, en men moet nootwendighlijck seggen, dat niet alleen hy onkundigh was, van het menschelijck verstand; maer selfs dat hy in de grootste dwalingen van de weereld stack, omtrent deselve saeck, behoudens dat hy ons geseght heeft, het geene hy daer van dacht, ghelijck hy heeft behooren te doen.

Een mensch die de geest met de stoffe vermengt en verwardt, die de alderuytspoorighste opinien en meeningen der Philosophen, over de natuere van de ziele, sonder deselve te misprijsen, bybrenght; en dat selfs met een gelaet, het welcke genoeghsaem doet bekennen, dat hy het geene het aldermeest tegens de reden strijt, het aldermeest toestaet; die niet eens siet de nootwendigheyd van de onsterflijckheyd der Zielen in haer gevolgen: en meent dat de menschelijcke reden die niet kan erkennen; die de bewijs-redenen die men daer over by brenght, als enckele droomen, die de begeerte in ons verweckt, uyt maeckt. *Somnia non docentis sed optantis*: Die reden vind te bestraffen. dat sich de menschen affonderen van het gedrangh der andere Schepselen, en sich selven van de beesten onderscheyden, die hy onse Confraters en medemackers noemt; die hy gheloofe te spreecken, en te verstaen, en selfs den spot met ons te drijven. Soo wel als wy met malkander spreecken, malkander verstaen, en met hen den spot drijven. Die meer onderscheydt maeckt tusschen den eenen mensch en den ander, als tusschen een mensch en een beest: die selfs de spinnekoppen geeft overlegh, gedachten en besluyt: en die, naer dat hy staende gehouden heeft, dat de dispositie van het lichaem van den mensch, geen voordeel op

dat

dat van de beesten heeft, seer gaerne dit gevoelen aenneemt, *Dat het niet door de reden, door de redenkavelingh en door de Ziele is, dat wy boven de beesten uytsteecken; maer door onse schoonheyd, onse schoone verwe, en schoone ghestaltenisse onser ledematen; voor dewelcke wy onse verstandelijckheyd, onse voorsichtigheyd of wijsheyd en al de rest moeten laeten varen.* &c. Soumen konnen seggen eyndelijck van een Man, die sich dient van de vreemdtste opinien ter weereldt, om te besluyten: *Dat het niet is door de waere reden-kavelingh, maer door een fierheyd en stijfkoppigheyd, dat wy ons boven de andere dieren stellen*, dat deselve een seer nauwe kennisse van den menschelijcken geest heeft gehadt, en meenen wy sulcks oock andere vroedt te maecken?

Maer men moest regt aen al de wereld doen, en ter goeder trouwen doen erkennen de waere qualiteyt en hoedanigheyd van den geest van Montagne. Hy had weynigh memorie of gheheugenis, en noch minder oordeel, het is waer: Maer dese twee hoedanigheden, maecken niet te saemen uyt het geene men gemeenlijck in de weereld schoonheyd van verstand en van geest noemt. Het is de schoonheyd, de levendheyd, en de uytbreydingh van de inbeeldingh, die de luyden voor gauwe verstanden doet doorgaen. De gemeene slagh van menschen acht de glants en den schijn, en niet het geen vast en dadelijck is, om datmen meer bemint en acht het geen onse sinnen raeckt, als het geen onse reden onderwijst. Alsoo nemende schoonheyd van inbeeldingh voor schoonheydt van van verstand, soo mach men seggen, dat Montagne een schoon en buyten ordinair verstand heeft gehadt. Syn Ideen en denckbeelden syn valsch, maer sy syn schoon; syn uytdruckingen syn ongheregelt of stout, maer sy syn aenghenaem en bevallijck; syn redenen en discoursen syn weynigh beredent, maer sy vertoonen

nen sich wel inghebeelt en geimagineert. Men siet in syn gantsche boeck een Caracter of merckteecken van het oorspronckelijcke, het welcke boven maten seer behaegt. Hoe grooten Coppyist hy zy, soo heeft hy echter daer weynigh schijns van, en syn stercke en stoute inbeeldingh, geeft altoos de swier van origineel en oorspronckelijck, het geene hy copyeert en maer uytschrijft. Hy heeft eyndelijck dat, het geene noodigh is om te behagen, en te bedriegen; en ick meene overvloedighlijck ghenoegh bewesen te hebben, dat het niet is met overtuygen van reden, datmen sich by soo veel lieden verwonderlijck maeckt, maer met hun hart in te nemen, door de altoos verwinnende levendheyd van syn heerschende inbeeldinge.

LAETSTE HOOFT-STUCK.

1. *Van de Tovenaers by inbeeldingh, en de Weerwolven.* 2. *Besluyt van de twee eerste Boecken.*

DE aldervoornaemste werckinge van de kracht der inbeeldinge, is de ongheregelde vreese, voor de verschijningh der Geesten, de Waerseggery, Caracters en Besweeringe, de Weerwolvery, en in het gemeen voor alle dingen, dewelcke af hangen van de ingebeelde macht van den Duyvel.

Daer is niets verschrickelijcker dat de geest meer ontstelt, en het welcke in de harssenen dieper voetstappen maeckt; als de verbeeldinge van een onsichtbaere macht; den welcke men niet kan wederstaen, en die niet anders soeckt als om ons te schaeden.

Al de redenen, die dese Idea en verbeeldinge opwecken, worden altoos gehoort met vreese en met nieuwsgierigheyt. De menschē hangen geerne aen het geene ongemeen is, en maecken sich selven een won-

der-

derlijck vermaeck met het verhaelen van dese seltsaeme, verruckende en wonderbaere gheschiedenissen, van de macht en de quaetaerdigheyd der Tovenaers, om andere en te ghelijck sich selven vervaert en verschrickt te maecken: Alsoo moetmen sich niet verwonderen, dat de Tovenaers soo gemeen in seeckere Landen zyn, in dewelcke de vreese voor hun Sabbath en vergaderingh al te diep ingewortelt is; alwaer al de vertellingen, hoe buytenspoorigh sy oock moogen zyn, die dese Toveryen aengaen, gehoort worden als waerachtige geschiedenissen; daer men de sotte menschen verbrand als waere en rechte Tovenaers, en een deel Gesicht-raemers, welckers inbeeldingh en verstand, soo door de indruckselen van dese gheschiedenissen, als door het bedrijf van hun hart, ontregelt en verdrayt is.

Ick weet wel, dat men al wat sal weeten hier op te seggen, dat ick het meeste gedeelte van de Toverye, de kracht van de inbeeldinghe toeschrijve, om dat ick weet dat de menschen gaerne hebben, datmen hen in de vreeshoud, en sich selven vergrammen tegens die geene, die hen soecken het verstand te ontghdwaelen en te ontnevelen, en datse die siecken ghelycken, die alleen sich inbeelden sulcks te zyn, die met eerbiedigheyd aenhooren en getrouwelijck ghebruycken, de ordonnantien van de Geneesmeesters, die hen ellendighe toevallen weeten voor te spellen. De bygelovicheden worden niet lichtelijck wech genomen, en men tast deselve noyt aen sonder een groote meenighte van Tegenkampers en Voorstanders te ontmoeten; en dese neyginge, om blindelings te geloven al de sufferyen der Geestdrijvers, die ick trachte wegh te nemen, is voortghekomen en onderhouden uyt en door deselve oorsaeck, die de bygeloovighe halsterrigh maeckt; ghelijck licht valt te bewijsen.

Evenwel moet my sulcks niet verhinderen, in weynigh

nigh woorden te beſchrijven, hoe ick geloove, dat ſoodanige gevoelens ſich vaſt ſtellen.

Een Harder by ſijn Schaepen, vertelt naer het Avontmael aen ſijn Vrouw en ſijn Kinderen, de wonderlijcke avontueren en ontmoetinghen van de tovenaers en tovereſſen, ghelijck hy ſich ſelven vaſtelijck wys maeckt, dat hy daer gheweeſt is, en als zijn inbeeldingh een weynigh verwarmt is, door de dampen van den Wijn, ſoo laet hy niet nae op een heviger en driftiger wijſe daer van te ſpreecken. Sijn natuerlijcke welſpreeckentheydt, zijnde als dan verſelt met de geſteltheyt van ſijn geheele huyſgeſin, om van ſulck een nieuwe en vreeſlijcke ſaeck te hooren ſpreecken, ſoo kan het in der natuere niet anders zijn, of ſulcke ſwacke inbeeldingen, als daer zijn die van ſyn Vrouw en ſyn Kinderen, worden daer door lichtelyck over redet. Het is een Man, het is een Vaeder die ſpreeckt van het geene hy geſien, en ghedaen heeft, men bemint hem en men draeght hem ontſagh toe: waerom ſou men hem niet geloven.

Deſe goede Man verhaelt dat op verſcheydene daegen en tyden, de inbeeldingh van de Moeder en de Kinderen krijght van langer handt daer dieper en dieper voetſtappen en ſpooren van, ſy worden het ghewoon, en eyndelijck dryft hen de nieusgierigheyd om daer mede te gaen. Sy beſmeeren ſich naer gewoonte, en leggen ſigh neder, hun inbeeldingh wordt noch verwarmt, door deſe geſteltenis en genegentheyt van hun hart, en de voetſtappen die de goede Man in hunne harſſenen heeft ghemaeckt, openen ſigh genoegh, om hen te doen oordeelen en meenen in den ſlaep van al deſe dingen niet anders dan offe tegenwoordigh waeren, by al die dingen daer de Vaeder de beſchryvingh ſoo net van ghemaeckt heeft. Sy ſtaen weder op, en vraegen en ſeggen malkander wat ſy al geſien hebben; en verſtercken op deſe wyſe de voetſtappen

van

van hun gesicht : en dese die de inbeeldingh de sterckste heeft, de andere beeter konnende over-reden, laet niet nae in weynigh nachten een volkomene geschiedenisse van dese by een komst op te maecken en by een te brengen. Siet daer dan Tovenaers over al hun lyf, die de Harder selve gemaeckt heeft, en die maken metter tyd al weer andere, indien, hebbende anderſints de inbeeldinghe sterck en levende, de vreese hen niet wederhoud van diergelycke geschiedenissen te verhaelen. Men heeft menighmaels Tovenaers van goet gheloof ghevonden, die in het alghemeen, tegens een yeder seyden, dat sy naer de vergaederingh gingen, en sulcks in sulck een ernst meenden, dat hoewel sy door verscheydene persoonen bewaeckt, en door de selve verseeckert wierden, niet uyt het bedde te zijn geweest, evenwel van hun meeningh niet af te brengen waeren.

Al de geheele werelt weet, dat wanneer men eenigh verhael van geesten aen de Kinderen doet, deselve daer gemeenlijck seer vervaert door worden, en sonder licht of geselschap niet een voet sonden derven versetten; om dat als dan hun harssenen geen voetstappen ontfangende van eenighe tegenwoordighe voorwerpselen, dese, dewelcke het verhaelde in de harssenen heeft gemaeckt, sich weder opent, en dat menigmael met kracht genoegh, om hen als voor oogen te stellen, soodanighe geesten, als men hen afgebeeldt heeft. Ondertusschen seght men hen de saecken niet, gelyck ofse inder daedt waeren : Men spreeckt met hen in sulck een gelaet niet als of men daer gelove aen sloegh, en misschien doet men het op een genoegsaem koele en flaeuwe maniere ; men moet sigh dan niet verwonderen, dat een persoon dewelcke gelooft op de vergaederingh te zijn geweest, en by gevolge daer van spreeckt, met een stout en verseeckert ghelaet, lichtelijck eenige persoonen over-reed, die hem met
eer-

eerbiedigheydt hooren te ſpreecken van al de omſtandigheden, die de ſaeck mede brenght, en alſoo in hun inbeeldinge overdraeght, en overſet, diergelycke voetſtappen als deſe zyn, die hen bedriegen.

Wanneer de Menſchen tegens ons ſpreecken, druckenſe in onſe harſſenen ghelijcke ſpooren en voetſtappen, als deſe die ſy hebben. Wanneer die by hen diep zijn, ſpreecken ſy tegens ons op een maniere die ons deſelve oock diep indrucken: Want ſy konnen niet ſpreecken, of ſy maecken ons hen eeniger maeten gelijck. De Kinderen in den buyck van hun Moeder, ſien niet als het geene hun Moeder ſiet: maer wanneer ſy ter werelt gekomen zijn, beelden ſy ſigh weynigh dingen in, daer hun ouders de oorſaeck niet van zijn, naerdemael ſelfs de alderwijſte Mannen, ſigh eerder laeten leyden, door de inbeeldinghe van andere, ick wil ſeggen, eer door de opinie en door de gewoonte, als door de regulen van de reden. Alſoo in de plaetſen, daer men de Tovenaers en Tovereſſen verbrandt, ſiet men anders niet, om dat aldaer, daer menſe te vyere veroordeelt, men gelooft dat ſy ſulcks in der daet zijn, en dit gheloof wort verſterckt door de redenen die men daer van voert. Dat men dan aflaete van hen te ſtraffen of te dooden, en dat men hen handele als ſotte en ontſinnige Menſchen, gelyckſe zijn, en men ſal metter tijdt bevinden, datter geen Toovenaers meer zijn; om dat die geene die ſulcks niet zijn als by inbeeldinghe, die ſeeckerlijck het grootſte getal uyt maecken, ſullen worden als andere Menſchen zijn.

Het is ſonder twijfel ſoo, dat de rechte Tovenaers den doodt verdienen, en dat deſe ſelfs, die ſulcks niet zijn als by inbeeldingh, niet moeten als onſchuldige aengemerckt worden; naerdemael, in het ghemeen, deſe laetſte ſulcks niet zijn, als om datſe een genegentheydt van harten hebben, om op der Tove-

naeren

haeren vergaderingen, of Sabbatthen, alsse de Franschen noemen, te verschijnen, en datse sich met eenige droogen bestrijcken, om tot hun ongeluckigh en boos besluyt te komen. Maer straffende, sonder onderscheyt al dese misdaedigen, soo versterckt hen de gemeene persuasie en meeninge; de Tovenaers by inbeeldinge vermenighvuldigen, en alsoo word een ontallijcke menighte volcks verlooren en verdoemt. Het is dan met groote reden, dat sommighe rechthooven de Tovenaers niet straffen: Men vinter des te minder in de landen van hun gesagh, en de haet, afgunst en quaetaerdigheydt der boosen konnen sigh niet dienen van desen deck-mantel, om de onnoselen te overvallen en te bederven.

De vreese voor de Weerwolven, of menschen die in Wolven verandert worden, is oock een vermaeckelijck bedencken. Een mensch door de ongeregelde kracht van syn inbeeldinge, valt in dese sotternye, dat hy meent alle nachten in een Wolf te veranderen. Dese ongheregeltheyd van sijn verstand laet niet naer hem te disponneren en verwilligen, om al de dingen te doen, die de Wolven te doen gewoon zyn, of diese hebben gehoort dat sy doen. Hy loopt dan te middernacht uyt syn huys, loopt langhs de straten, werpt sich op eenigh kint dat hy ontmoet, bijt en mishandelt het; en het botte en bygeloovige volck beeld sich in, dat in der daet dese ontsinde Mensch in een Wolf verandert wort, om dat de ongeluckige sulcks selve gheloost; en sulcks in het heymelijck tegens yemand geseght heeft, die het niet heeft konnen swijgen.

Indien het een ghemackelijcke saeck was, in sijn harssenen voetstappen te prenten, die de Menschen wys maecken, datse in Wolven verandert zijn, en indien men de straeten konde op en neder loopen, en al die slindingh aenrechten, die dese arme Weerwolven aenstellen, sonder de harssenen t'eenemael ver-
keert

keert en verdraeyt te hebben, ghelijck het licht valt naer de vergaederingh te gaen, leggende op ſijn bedde, ſonder eens wacker te worden; deſe ſchoone Hiſtorien van het veranderen van Menſchen in Wolven, ſouden niet laeten, deſelve uytwerckſels voort te brenghen, als die van het verſchijnen op een Sabbath; en wy ſouden alſoo veele Weer-wolven, als Tovenaers hebben. Maer de meeninghe dat men in Wolven verandert is, verſtaet een verkeeringh der harſſenen, die vry ſwaerder is om te geſchieden, als die van een perſoon die meent op de vergaederingh te gaen, dat is die gelooft des nachts te ſien, het geen hy niet ſiet, of die niet zijn, en die ontwaeckt zynde, geen onderſcheyt kan maecken, tuſſchen ſijn droomen, en de gedachten die hy over dach heeft gehadt.

Het is genoegſaem een ordinaire en gemeene ſaeck, van ſeeckere lieden, by nacht gheſichten te hebben, of reveryen, die levende genoegh zijn, om hen daer krachtigh op te doen dencken, wanneer ſy ontwaeckt zyn; hoewel de inhoudt van hunnen droom in ſich ſelven niet ſeer verſchrickelijck is: alſoo is het niet ſwaer, dat de lieden ſich inbeelden, op ſulck een vergaederingh te zijn geweeſt, want daer toe is genoegh, dat hun harſſenen de voetſtappen behouden, die ſy gheduerende hunne droom, daer in ghedruckt hebben.

De voornaemſte ſaeck, die ons verbiedt, onſe droomen voor weſentlijckheden te nemen, is dat wy onſe droomen niet konnen verbinden met de dingen, die wy gheduerende ons waecken hebben ghedaen; want hier uyt erkennen wy, dat het niet als droomen zijn. De Tovenaers nu by inbeeldinghe, konnen daer uyt niet erkennen, dat hun by een komſt een droom is. Want ſy weeten wel datſe daer niet zijn geweeſt als by nacht, en dat men den Sabbath of de by een komſt niet kan hechten, aen de andere dingen

van den dagh, maer ondertusschen ontward hen sulcks niet. En het is oock niet nodigh, dat de dingen die de Tovenaers hebben ghesien op de vergaederingh, onder sich een natuerlijcke ordere behouden; want sy schijnen soo veel te wesentlijcker te zijn, alsser meer uytspoorigheyt en verwarringhe in hun vervolgh is. Het is dan alleenigh genoeg, dat de denck-beelden en Ideën van de saecken der vergaederinghe levende en verschrickelijck zyn; het welcke niet kan missen, indien men aenmerckt datse nieuwe en buyten ordinaire dingen vertoonen en verbeelden.

Maer op dat sich een Mensche inbeelde, dat hy een Haen, een Hart, een Wolf of een Osse is, zijn daer soo veel dinghen toe van noden, dat sulcks niet ordinaer kan zijn, hoewel dese omkeeringe van harssenen en geesten menighmael geschieden, of door een Goddelijcke straffe, gelyck de Heylighe Schrift verhaelt van Nabuchodonosor, of door een natuerlycke vervoeringhe van swaermoedigheyt, ghelyck men daer veel voorbeelden by de Schryvers inde Heel-konst van vint.

Hoewel ick my verseeckere, dat de rechte Tovenaers weynigh gevonden worden, en dat de Sabbath niet sy als een droom. En dat de Gerechtshoven die de beschuldiginghen van Tovery van de handt wijsen, de alderbillijckste zijn, soo twyfel ick ondertusschen evenwel niet, of daer zijn Tovenaers, besweringhen en waerseggeryen &c. en dat de Duyvel somwylen sijn quaetaerdigheydt over de Menschen oefent door Godts bysondere toelaetinghe. Maer de Heylighe Schrift leert ons, dat het Ryck des Duyvels is verwoest: dat de Engel van den Hemel den Duyvel heeft geketent en in den afgront geslooten. Van waer hy niet sal ontbonden worden, als aen het eynde des werelts: dat Jesus Christus heeft desen sterck gewapen-

den berooft, en dat de tyd ghekomen is, dat de Prin des Werelts, uyt de Werelt verdreven is.

Hy had geheerscht, tot op den toekomst van onser Zalighmaecker, en hy heerscht noch selfs, indien men het alsoo wil, in die plaetsen, alwaer de Zalighmaecker niet wort gekent: Maer hy heeft geen recht meer noch eenige macht over dese, die in Jesus Christus herbooren zijn: Hy kan deselve oock niet besoecken, soo Godt hem het selfde niet toelaet, en indien Godt het toelaet, het is, op dat sy hem souden konnen overwinnen. Het is dan den Duyvel te grooten eere aen ghedaen, wanneer men Historien verhaelt, als bewysen van sijn groote macht, gelijck sommige Schryvers van Duyvelaryen van desen tijd wel hebben gedaen. Naedemael sulcke geschichten hem te ontsachelijck voor de swacke geesten maecken.

Men moetse eerder verachten, gelijck men de beulen veracht: want voor Godt alleen moet men ciddderen en beven. Sijn macht alleen is het die men moet vresen. Men moet ontsagh draegen voor sijn oordeelen en sijn gramschap, en hem niet geduerighlijck tergen, door verachtingh van sijne Wetten en syn Euangelie. Hy verdient wel dat men hem hoore wanneer hy tot ons spreeckt, of wanneer ons de Menschen van hem spreecken, maer wanneer ons de Menschen spreecken van de macht des Duyvels, is het belacchelijck sich daer over te ontstellen, of te verschricken. Onse ontstelтenis doet eer aen onsen vyant. Hy heeft gaerne dat men hem ontsie en vrese, en syn hoogmoet voldoet sich, wanneer onse geest voor hem neerslachtigh wort.

2. Het wordt tydt dit tweede Boeck te eyndighen, en te doen opmercken, door de dingen die wy hebben ghesegt, soo in dit tegenwoordighe, als in het voorgaende Boeck, dat al de ghedachten die de Ziel heeft door het lichaem, of door af-

afhanginghe van het ligchaem, alle ſyn voor het ligchaem: datſe alle valſch of duyſter zyn: datſe niet dienen als om ons te vereenighen met de ſenſibile en ſinmatige goederen, en met al die dingen die ons deſe konnen te wege brenghen; en dat deſe vereeniginghe ons inwickelt in oneyndighe dwalinghen, en in ſeer groote ellendigheden, die wy niet altoos ghevoelen: van ghelycken, dat wy de dwalinghen, dieſe hebben veroorſaeckt niet kennen.

Daer is niets ſinmatighs met het welcke wy ſterckelyck ſyn verknoght, van het welcke wy eenigh voordeel konnen trecken, of eenigh merckelyck onderſtant genieten, voor de kenniſſe der waerheyt, en de beſittinghe van het waere goet: en wy ontfanghen in tegendeel daer van ſeer krachtighe inprentingen, die ons de ydelheydt en de loogen onderwerpen. Maer ondertuſſchen zyn ons deſe inprentingen ſeer nut, tot behoudinge van ons leven. Sier hier een ſeer merckelyck voorbeelt.

Van de vereeniginghe die wy hebben gehadt, met onſen Moeder in haer lichaem, dewelcke de nauwſte is, die wy met de Menſchen konnen hebben, hebben wy ſeer groote quaeden ontfanghen; Namentlyck de ſonde en de begeerlyckheyt, die de oorſpronck van alle onſe ellenden zyn. Het was evenwel noodigh voor de conformatie en vormingh van ons lichaem, dat deſe vereeniginge ſoo nauw was, als ſy is geweeſt.

Op deſe vereeniginge, dewelcke door onſe geboorte gebroocken is, is noch een andere gevolght, door dewelcke de kinders gebonden ſyn aen hun Moeders of hun Voetſters. De tweede vereeniginge is ſoo nauw niet geweeſt als de eerſte, alſoo heeft ons deſelve oock minder quaets toegebracht. De ſelve heeft ons alleen verbonden te gelooven en te willen naervolghen onſe Ouders en Voetſters in alle dinghen. Het is blyckelyck dat deſe tweede vereeniginge ons oock nodigh is ge-

geweest; niet gelyck de eerste, tot vormingh van on
lichaem, maer tot dessels behoudenisse, tot de ken
nisse van alle de dingen, die daer nut toe konnen zyn
en tot de dispositie en neyginge van ons lichaem en d
nodige bewegingen om die te konnen verkrygen.

Eyndelyck de vereeniginghe die wy noch tegen woordigh met al de Menschen hebben, laet niet na ons veel quaets te brenghen, hoewel deselve niet soo nauw is, om dat de selve soo noodigh niet is, tot bewaringh van ons lichaem. Want het is ter oorsaeck van dese vereenigingh, dat wy leven van achtinghe; dat wy achten en beminnen al het geene wy achten en beminnen in de werelt, in weerwil van de knaginge van ons gewisse, en de waere denckbeelden, die wy van de dinghen hebben. Neemt maer acht, dat ick hier niet spreecke van de vereenigingh, dewelcke wy hebben met de geest en het verstant van andere Menschen; want wy souden daer misschien eenige onderwysinghe van konnen ontfangen, maer alleenigh van de sensibile of sinmatige vereeniginghe, dewelcke is tusschen onse inbeeldinghe, en de swier en maniere van doen van dese, die met ons spreecken. Siet daer hoe al de gedachten die wy hebben, door afhanginge van het lichaem alle valsch, en voor soo veel gevaerlijcker voor onse Ziele zyn, alsse ons lichaem nutter en dienstiger zyn.

In tegendeel laet ons trachten, ons meer en meer van het bedrogh en de illusien van onse sinnen, van de inprentingen van onse inbeeldinge, en die van andere Menschen op onse geest te bevryden. Laet ons sorghvuldighlyck al de verwarde denckbeelden verwerpen, die wy door de afhanginghe van ons lichaem in de welcke wy zyn, hebben, en laet ons niet toelaeten als klaere, en blyckelycke denckbeelden, die de geest ontfanght sonder dese betreckingh; door de vereenigingh die de selve nootwendighlyck heeft met het

Woort

Woord, of de Eeuwighe Wijsheyd en Waerheyd, gelijck wy in het volgende Boeck, het welcke ſpreeckt van het ſuyvere Verſtand of de ſuyvere Geeſt, ſullen uytleggen.

Van het onderſoeck der Waerheyd

HET DERDE BOECK.

Van het ſuyvere Verſtand of de ſuyvere Geeſt.

HEt onderwerpſel of de ſtoffe van het derde Boeck is een weynigh bar en onvruchtbaer. Men onderſoeckt aldaer de geeſt, zynde in ſich ſelven aengemerckt, en ſonder eenige betreckinge op het lichaem, om te onderkennen de ſwackheden die hem eygen zyn, en de dwalingen, die hy niet als van ſich ſelven heeft. De ſinnen en de inbeeldinge ſyn overvloedighe en onputtelijcke ſprinckaderen van afdwalingen en misſlagen, maer de geeſt werckende door ſich ſelven, is ſulcks niet onderwaerdigh. Wy hebben moeyten ghehad, om de twee voorgaende Tractaeten ten eynde te brengen, en moeyte gehadt, om dit teghenwoordighe aen te vangen. Het is niet, datmen niet ghenoegh ſou konnen ſeggen op de natuer en eygenſchap van den geeſt, maer het is dat wy hier niet ſoo ſeer de natuere, als deſſelfs ſwackheden en dwalingen onderſoecken. Men moet ſich dan niet verwonderen, indien dit tractaet ſoo wijtloopich niet is, en ſoo veel dwalingen niet aenwijſt als de voor-

gaende. Men moet sich oock niet beklagen, indien het een weynigh droogh, afgesonderd en toeeygenick is. Men kan niet altoos met spreecken de sinnen en inbeeldingen van andere bewegen, en selfs men moet sulcks niet altoos doen. Wanneer een stoffe afghesondert en diep is, kan men deselve niet lichtelijck besinnelijck maecken, sonder deselve te verduysteren. Het is ghenoegh datmen duydelijck spreecke, en de saeck verstandelijck maecke. Daer is niet soo ongerechtigh als de ordinaire klacht van die geene, die alles willen weeten, en sich ernstigh tot niets voegen. Sy worden moeyelijk, wanneer men hen bidt om aendachtigh te zyn. Sy willen datmen hen altoos gevoeligh raeckt, en altoos hun sinnen en lydingen flatteert en vleydt. Maer hoe, wy erkennen onse swackheyd om de soodanige te konnen voldoen. Dese die Ghe-schiedenissen, of Romans en Comedien schrijven, syn verbonden te behaegen, en den Leser aendachtigh te maecken: Voor ons, het is ons genoegh, indien wy konnen dese onderwijsen, die hun best doen om aendachtigh te zyn.

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. *De gedachte alleenigh is wesentlijck aen de geest: gevoelen en inbeelden, syn niet als Modificatien.* 2. *Wy weeten al de Modificatien niet, daer onse Ziel bequaem toe is.* 3. *Sy syn onderscheyden van onse kennisse, en onse liefde, en selfs sy hebben altoos geen gevolgh.*

DE dwalingen der sinnen en van de Inbeeldinge, worden ghetrocken uyt de natuere en de gestaltenis van het lichaem, en dese ontdecken sich door het aenmercken, de afhanginge die de Ziel daer

daer van heeft. Maer die van het ſuyvere verſtandt worden niet ghetrocken als uyt de natuere van den Geeſt ſelve, en de Ideën en denckbeelden, die hen nodigh zyn, om de dingen te konnen kennen. Alſoo ſal het nodigh zyn, ons in dit boeck te houden aen de bemerckingh van de natuere van den Geeſt; en de Intellectueele of verſtandelijcke Ideën en verbeeldindingen, om door te dringen tot de oorſaecken der dwalingen van het ſuyvere verſtand.

Wy ſullen eerſt ſpreecken van den geeſt, ghelijck die in ſich ſelven is, en ſonder eenigh opſicht aen het het lichaem, met het welcke die vereenight is; invoegen dat het geene wy daer van ſullen ſeggen, ſou konnen geſegt worden van de ſuyvere verſtandelijckheden, en met grooter reden van dat, het welcke wy alhier by het woord ſuyver verſtand of *Intellectus* verſtaen. Want by dit woord, ſuyver verſtand; willen wy niet uytbeelden, als de faculteyt en geſchicktheyd die den Geeſt heeft, om de voorwerpſels, de welcke buyten zyn, te kennen, ſonder daer lichaemelijcke verbeeldingen in de harſſenen van te maecken, om die te vertoonen: Wy ſullen by ghevolgh handelen van de Intellectueele Ideen en denckbeelden, door middel van de welcke, het ſuyvere verſtand de ſaecken begrijpt en beſeft die buyten zyn.

1. Ick gelove niet, datmen ſou konnen twijffelen, nae datmen daer ernſtigh ſou opgedacht hebben, dat * de Eſſentie of het weeſen van den geeſt niet beſtaet als in de gedachte, ghelijck als het weſen van de ſtoffe niet beſtaet als in de uytbreydinghe. En dat volgens de verſcheydene modificatien vande gedachten, de geeſt is ſomwylen vliegende, ſomwylen inbeel-

* By het weſen of de Eſſentia van een ſaeck verſtae ick, het geene men in het eerſte begrijpt in deſe ſaeck, van dewelcke al de Modificatien, die men daer in bemerckt, afhangen.

beeldende, of eyndelijck, dat hy verſcheydene andere byſondere gedaenten heeft; gelijck als nae de verſcheydene modificatie van de uytbreydinghe, de ſtoffe ſomwylen is van water, ſomwylen van hout, ſomwylen van vuyr, of dat deſelve verſcheydene andere byſondere gedaenten heeft.

Ick wil alleenlijck ghewaerſchouwt hebben, dat by dit woord ick hier niet verſtae, de byſondere modificatien van de Ziele, dat is gheſeght een ſoodanige of ſoodanige gedachte: ghelijck men by de uytbreydinge niet verſtaet een ſoodaenighe of ſoodaenighe uytbreydinge, gelijck een ronde een vierkante &c. Maer een uytbreydinghe die bequaem is voor alle ſoorten van modificatien of ghedaenten en figueren. En deſe vergelyckinge kan geen moeyten veroorſaecken, als alleen om datmen geen klaer en ſuyver denckbeeld of Idea van de gedachten heeft; ghelijck deſe die men van de uytbreydinge heeft. Want men kent de ghedachte niet, als door het inwendigh beſinnen of medebewuſtheyd, gelijck ick hier nae uytlegge.

Ick ghelove oock niet dat het mooghlijck zy te begrijpen een geeſt of ziele (want men verſtaetſe door malkanderen) die niet en denckt; hoewel het licht ſou zyn, een te begrijpen die niet gevoelt; die niet inbeeld, en ſelfs een die niet en wil; ghelijck het niet mooghlijck is te begrijpen eenige ſtoffe, die geen uytbreydinge heeft, hoewel het licht ſou vallen een te begrijpen een, die noch aerde, noch metael, noch vierkant noch rond is, en die ſelfs in geen beweginge is: Waer uyt men moet beſluyten, dat ghelijck het kan geſchieden, datter ſtoffe of Materie zy, die noch aerde noch metael, noch vierkant noch rondt, noch ſelfs in eenighe beweginge zy: het oock gheſchieden kan, dat een geeſt ghevoelt noch koudt noch warm, noch blijdſchap noch droefheyd, ſich niets inbeeld, en ſelfs niets wil, invoegen dat al deſe dingen deſelve

niet

niet Essentieel zyn; de ghedachte dan is alleen Essentieel en wesentlijck aen de geest of ziele; gelyck de uytbreydingh de Essentie of het wesen is van de stoffe.

Maer even gelijck, dat indien de stoffe en uytbreydinge onbeweeghlijck was, deselve t'eenemael onnut sou zyn, en onbequaem voor dese verscheydenheyd der gedaenten, voor dewelcke sy gemaeckt is; en het niet mooghlijck is te begrijpen, dat een verstandigh wesen, het selve alsoo heeft willen voortbrengen; alsoo indien een geest of de gedachte was sonder wille, sou het blijcken, dat de selve t'eenemael onnut sou zyn, naerdemael dese geest sich niet sou voegen tot yets van het geen deselve sou beseffen; en selfs het goed niet beminnen, tot het welcke deselve geschaepen is. Invoegen het niet mooghlijck is te begrijpen, dat een verstandigh wesen deselfde sou hebben willen voortbrengen.

Maer ondertusschen, gelijck de beweeghsaemheyd de Essentie en het wesen van de stoffe niet is, dewyl deselve de uytbreydinghe supponeert en voor onderstelt; alsoo is het oock niet van het wesen des geests te willen, naedemael willen supponeert begrijpen.

De ghedachten alleenigh dan is eygentlijck, het geene de Essentie of het wesen vande geest uytmaekt, en de onderscheydene manieren van dencken, gelyck gevoelen en inbeelden, syn niet als modificatien, daer deselve bequaem toe is, en van dewelcke de selve niet altijdt ghemodificeert is; maer willen is een eygenschap, die deselve altoos verselt, het zy het met een lighchaem zy vervoeght; of daer van afgesondert zy; dewelcke hem evenwel niet wesentlijck is, naerdemael sy de gedachten onderstelt.

Ick wil evenwel niet, dat dese macht van te willen, van de geest gescheyden zy, hoewel dese deselve niet wesentlijck is, gelijck de bequaemheyd tot beweginge

niet ſeparabel of ſcheydbaer van de materie en ſtoffe is, hoewel die aen de ſelve niet weſentlijck is. Want ghelijck het niet mooghlijck is een materie en ſtoffe te bedencken, die men niet bewegen kan; alſoo is het niet mooghlijck een geeſt of Ziele te bedencken, die niet kan willen; ick wil ſeggen, die niet bequaem is voor of tot eenige natuerlijcke neyginge. Maer gelyck men begrijpt, dat de ſtoffe kan zyn ſonder beweginge, alſoo begrijpt men oock de geeſt te konnen zyn, ſonder eenigen indruck van den Maecker der Natuere, tot het goede, en by gevolgh ſonder wille: Want de wille is geen andere ſaeck, als de indruckſel van den Maecker der Nature, die ons beweeght naer het goede in 't algemeen, gelijck wy in het lange hebben uytgeleght in het eerſte Hooftſtuck, der verhandelinge van de ſinnen.

2. Het gene wy hebben geſegt in deſe verhandeling van de ſinnen, en het geene wy hier nu geſeght hebben van de natuere van den Geeſt, ſtelt niet vaſt, dat weeten al de dingen, waer toe de ſelve bequaem is; wy maecken geen diergelijcke onderſtellingen; wy geloven in tegendeeel, datter in de geeſt is een bequaemheyd, om te ontfangen by gevolgh, oneyndelijcke Modificatien, die deſelve geeſt niet en kent.

Het minſte gedeelte van de ſtoffe is bequaem te ontfangen een gedaente of figuere van dry, ſes, tien jae thien duyſende zyden. Eyndelijck de Circulaire of ronde en de Elliptiſche of Ovaelſche, die men kan aenmercken, als figueren, van een eyndeloos ghetal hoecken en ſijden. Daer is een oneyndelijck ghetal van verſcheydene ghedaenten, van yeder van deſe figueren; een oneyndigh ghetal van triangels of dryhoecken van verſcheydene gedaenten; noch meer van vierkanten, van ſes, van thien, van thienduyſend ſijden en oneyndige Polygonen of veel hoecken. Want de Circul, de Ellipſen en in het algemeen alle

gere-

geregelde figuere of ongeregelde krom linie, kanmen aenmercken als een oneyndige Polygone: De Ellipsis, by voorbeeld, gelyck een oneyndige Polygone, maer van dewelcke de hoecken, of de sijden ongelijck zyn, synde grooter naer de kleyne Diameter als naer de groote, en alsoo van de andere oneyndige Polygonen en veel hoecken, die gecomposeerder en ongeregelder zyn.

Een enckel stucksken Was is dan bequaem voor een oneyndigh getal, of eerder een eyndeloos oneyndigh getal van verscheydene modificatien en wijsmaeckingen, die geen geest begrijpen kan. Wat reden isser dan, sich in te beelden, dat de Ziele, die soo veel Edelder is als het lichaem, niet bequaem sou zyn als voor die Modificatien alleen, die sy effectivelijck en dadelijck heeft beproeft en ervaeren.

Indien wy noyt vermaeck of smarte hebben ghevoelt, indien wy noyt licht noch verwe hebben ghesien; eyndelyck indien wy waeren in aenmerckinge van alle dingen, als blinden, en dooven, ten opsicht van verwen en klancken; souden wy reden hebben te besluyten, dat wy niet bequaem souden zyn, voor alle de besinningen, die wy van de voorwerpsels hebben, welcke besinningen niet anders zyn, als Modificatien van onse Ziele, gelijck wy in de verhandelingh van de sinnen bewesen hebben. Men moet dan toestaen, dat de bequaemheyd van de Ziel, om verscheydene modificatien te ontfangen, waerschijnlijck grooter is als haer bequaemheyd om te begrijpen; ick wil seggen, dat ghelijck de geest niet kan uytputten noch begrijpen, alle figueren en gedaenten, daer de stoffe bequaem toe is, deselve oock niet kan begrijpen al de verscheydene modificatien, die de krachtige hand van God, in de Ziele kan voortbrengen, al was het dat deselve soo duydelijck haer bequaemheyd kende, als die van de stoffe: Het welcke niet waer kan zyn, om de redenen die

die ick in het VII. Hooftstuck van het tweede Deel deses Boecks seggen sal.

Indien onse Ziel hier op aerden niet ontfangt als seer weynige modificatien, dat is, om dat deselve met een lichaem vereenight is, en dat sy van het selve in veel dingen afhanght. Alle haer besinningen hebben hun rapport of betreckinge tot het selve; en gelijck sy Godt niet geniet, heeft sy oock geen modificatien, die dat genot kan voortbrengen. De stoffe van dewelcke ons lichaem is gemaeckt, is niet bequaem als voor seer weynige modificatien, in den tijd van ons leven. Dese stoffe kan niet ontbonden of ghedissolveert worden in aerde en in damp, als naer onse dood. Sy kan geen lucht, vuyr, Diamant, metael, sy kan niet rond, vierkantigh, dryhoeckigh worden, het is nodigh dat sy vleesch zy, en datse de ghedaente van een mensch heeft, op dat de Ziele daer mede vereenight zy. Het is even alsoo met onse Ziele gestelt; het is nodigh dat sy heeft de besinninge van warmte, van koude, van reuck, en verscheydene andere modificatien heeft; door middel van dewelcke, sy met het lichaem vereenight blijft. Alle haer besinningen drijven haer tot bewaringe van haer wercktuygh; sy oeffenen haer en verschricken haer, indien het minst van al dese ressorten en werck-raderen word ontstelt of buyten ordere, en alsoo is het nodigh dat de Ziele onderdanigh zy, soo lange als haer lichaem verderfenis onderworpen is. Maer dan, wanneer deselve met onsterfelijckheyd sal aengedaen worden, en wy niet meer de ontbindingh van haer deelen sullen hebben te vresen; is het reden te gheloven, dat sy niet meer door dese verdrietige en moeyelijcke besinningen sal geraeckt worden; die wy moeten hebben in onse weerwil; maer door een ontallijcke meenighte andere, die van een anderen aert zyn; die alle bedencken te boven gaen, en de Goddelycke grootheyd en goedheyd, die wy

sullen

sullen besitten, waerdigh sullen zyn, van dewelcke wy tegenwoordigh geen Idea of verbeeldingh hebben.

Het is dan sonder reden, datmen sich inbeelde, op dese wijse de natuer van de Ziele te konnen doordringen, en datmen recht heest te verseeckeren, dat sy niet bequaem is als voor kennis en voor liefde. Dese die hunne besinningen de voorwerpselen van buyten toeschryven, of aen hun eygen lichaem, en meenen dat hun lydingen zyn in hun harte, hebben eenighe reden sulcks te verseeckeren: Want in der daet, indien wy van de Ziele al haer passien en besinningen affnyden, al het geene dat daer van overigh sal blijven, is niet anders als een gevolgh van de kennisse en van de liefde. Maer ick begrijpe niet hoe dese, dewelcke weder bekomen zyn van dese illusien en bedreygingen van onse sinnen, sich konnen verseeckeren, dat al onse besinningen en al onse lijdingen niet zyn als kennisse en liefde. Ick wil seggen ghedaenten van verwarde oordeelen, die de Ziele brenght door toedraght aen het lichaem, het welcke sy bezielt. Ick weet niet, hoe datmen sou konnen seggen, dat het licht, de verwen, de reucken &c. oordeelen van de Ziel konnen zyn; want my dunckt in tegendeel, dat ick begrijpe bescheydelijck, dat het licht, de verwen, de reucken en andere besinningen, gheheel een andere saeck zyn.

Maer laet ons levendiger besinningen verkiesen, en die de geest meer appliceren en aensetten; laet ons eens ondersoecken, het geene dese lieden seggen van de smart of van het vermaeck. Sy willen met veel treffelijcke Schrijvers * dat deese sentimenten niet anders zyn, als gevolgen van de faculteyt en geschicktheyd die wy hebben om te kennen en om te willen: En dat de pijn, by voorbeeld, niet zy, als de afkeer, weer-

* *S. Augustinus, lib. 6. de Musir. Cartesius de homine.*

weerwil en verwyderingh, die de wille heeft voor dese dingen, dewelcke sy weet schadelijck te zyn aen het lichaem, het welcke sy bezielt. Maer my dunckt klaerblijckelijck te zyn, dat het zy de smart met de droefheyd onder een te vermengen, en dat het soo verre van daer zy dat de smart zy een gevolgh van de kennisse van de geest en een actie of werckinge van de wille, dat in tegendeel de selve hen beyden voor gaet.

Indien men, by voorbeeldt, een gloeyende kool vyers leyde in de handt van een Mensch die slaept, of die syn handen achter syn rugghe tegens het vuyr warmt; ick gelove niet, dat men sou konnen seggen, met eenighe waerschijnelijckheydt, dat dese Mensch terstont geweten heeft, datter in syn hant eenighe bewegingh is gepasseert, die de goede gestaltenis van syn lichaem strydigh zy, dat in gevolgh syn wille sigh daer tegen sou stellen, en dat zyn pijn een gevolgh van dese kennisse van sijn geest sou zijn, als mede van dese tegenstellinge van syn wil. My dunckt in tegendeel, dat het ongetwijfelt is, dat de eerste saeck die dese Mensch gewaer wiert, wanneer hem de kool aen sijn hant raeckte, de pijn is geweest, en dat dese kennisse van den geest, en dese tegenstellinge van de wille, niet zijn als gevolgen van de pijn; hoe wel sy inder daet de oorsaeck zijn van de droefheyt en het verdriet dat daer op volght.

Maer daer is groot onderscheyt, tusschen dese smarte en de droefheydt of het verdriet dat daer op volght of volgen sou. De pyn is de eerste saeck die de Ziele gevoelt; geen andere kennisse gaet haer te voor, en sy kan noyt aengenaem door sigh selven zijn. In tegendeel de droefheydt is de laetste saeck die de Ziele gevoelt, sy wordt altoos van de kennisse voorgegaen, en is altoos seer aengenaem door haer selven. Dat blijckt genoegh door het vermaeck dat de droefheydt

ver-

erſelt, van de welcke men wordt aengetaſt, in de
reurige vertooningen der ſchouw-ſpeelen; want dat
vermaeck wort vermeerdert met de droefheyt, maer
het vermaeck vermeerdert noyt met de pijn.

De Comedianten, die niet ſoecken als de Werelt vermaeck aen te doen, weten wel datmen het Toneel niet bloedigh moet maecken, om dat het ſinmatigh aenſchouwen van een Moordery hoe wel verſiert of gemaeckt, al te verſchrickelijck ſou zijn, om vermaeck toe te brenghen, maer ſy vreeſen niet de aenſchouwers met een te groote droefheydt aen te taſten, om dat inder daet de droefheyt altoos aengenaem is: wanneer men reden heeft, daer door aenghetaſt te worden. Soo iſſer dan een weſentlijck onderſcheyt, tuſſchen de droefheydt en de ſmarte, en men ſou niet konnen ſeggen, dat deſe laetſte Modificatie van de Ziele, yets anders ſy, als een kenniſſe van de geeſt, gevoeght by een tegenſtellingh van de wille.

Aengaende andere ſenſatien en beſinningen, gelyck als de reuck, de ſmaeck, het geluydt, de verwen, het meeſtendeel der Menſchen dencken niet dat deſelve Modificatien van hun Ziele zijn. Sy oordeelen in tegendeel, dat deſelve dinghen op het voorwerpſel verſpreyt zyn, of ten minſten datſe in de Ziele niet zijn, als ghelijck het denckbeeldt of de Idea van een vierkant of een rondt, dat is, dat deſelve zijn verſamelt met de Ziele, maer niet datſe modificatien zijn: en dat oordeelen ſy daer van, ter oorſaeck om dat hen deſelve niet ſeer raecken, ghelijck als ick heb doen ſien in het uytlegghen van de dwalinghe der ſinnen.

Wy gelooven dan, dat men moet toeſtaen, dat men niet al de Modificatien weet, die de Ziele bequaem is te ontfangen, en dat behalven deſe, de welcke ſy heeft, door de werckdeelen der ſinnen, het kan geſchieden, dat ſy noch een oneyndige menighte van an-

anderen heeft; die sy noch niet beproeft heeft, en niet beproeven sal, als wanneer sy van de gevangenis van haer lichaem verlost sal zijn.

Maer ondertusschen moet men toestaen, dat gelijck als de stoffe niet bequaem is tot een oneyndelijck getal van verscheydene configuratien, als ter oorsaeck van haer uytbreydinghe, de Ziel oock alsoo niet bequaem is tot verscheydene Modificatien, als om datse denckt: Want het is blijckelijck, dat de Ziele niet bequaem sou zijn voor de Modificatien van vermaeck, van smart, noch van alle de andere die indifferent en sonder belangh zijn, indien sy niet bequaem was om te begrijpen.

Het is ons dan genoegh te weeten, dat het beginsel van alle dese dingen de gedaghte is; Indien men selfs wil, datter yets in de Ziele is, dat de gedachten voor gaet, begeer ick sulcks niet tegen te spreecken. Maer gelijck ick verseeckert ben, dat niemant kennisse van zijn Ziel heeft, als door sijn gedachten, of door het gevoelen van al het geene in den geest om gaet; soo ben ick oock verseeckert, dat indien yemant wil redeneren, op de natuer van de Ziele, hy niet heeft te vraegen als dit binnenste sentiment en ghevoelen, dat geduerigh dit aen hem vertoont, gelijck sy is, en met sigh in te beelden, tegens sijn eyghen gewisse, dat de Ziele een onsichtbaer vuyr, een subtijle en dunne lugt, een harmonye of yets diergelijcks zy.

TWEEDE HOOFT-STUCK.

1. *De geest zijnde bepaelt kan niet begrijpen dat oneyndig is.* 2. *Haer bepaeling is de oorsaeck van veel dwalingen.* 3. *En voornamentlijck van Ketteryen.* 4. *Men moet den geest het gelove onderwerpen.*

HEt geene men ten eersten in de gedachte des Menschen bevint, is dat deselve seer bepaelt is,

waer uyt men kan trecken twee gevolgen van grooten naedruck. De eerste, dat de Ziel de oneyndige wesens niet kan begrijpen. De tweede datse niet onderscheydelijck en distinctelijck veel dinghen t'effens kan bekennen. Want ghelijck een stuckskens Was, niet bequaem is, op een en den selven tyd een oneyndelyckheyd van verscheydene figuren te hebben; alsoo is oock de Ziel niet bequaem in de selve tyd te hebben de kennisse van een oneyndelyckheyd van dingen. En oock gelijck een stuckskens Was niet kan zyn rond en vierkant op een tyd, maer alleen half rond en half vierkant, en dat te meer verscheydene figuren het heeft, deselve des te meer onvolmaeckt en ondistinct moeten zyn, alsoo oock de Ziele niet kan begrypen verscheydene dingen, op eenen tyd; en haer gedachten sijn te meer verwart, te grooter het getal van de selve is.

Eyndelijck gelyck een stuckskens Was, dat duysent sijden heeft, en in yeder sijde een bysondere figure en gedaente, niet is, noch vierkant, noch rond, noch ovael, en men niet sou konnen seggen, van wat ghedaente het zy; alsoo ghebeurt het menighmael dat yemand sulck een groot getal van verscheydene ghedachten heeft, dat men sigh inbeeld op geen dingh te dencken. Dit blyckt in dese die in beswymelingh vallen; de animale geesten, op een ongeregelde wyse, sigh in hun breyn keerende en wendende, verwecken sulck een menighte van voetstappen en spooren, datse niet een van alle genoeghsaem openen, om in de geest een bysondere besinningh of distinct of duydelycke Idea en denckbeeld te verwecken; Invoegen dese persoonen, sulck een groote menighte dingen op eenen tyd besinnen, datse niet duydelyck besinnen konnen, het welcke maeckt datse sigh inbeelden niets te hebben besint.

Het is niet dat men niet somwylen beswymt, by

gebreck van animale geesten : Maer de Ziele als dan, niet hebbende als gedachten van het suyvere verstant, die geen voetstappen in de harssenen laeten, heeft men daer geen gedachten van wanneer men weder bekomen is, en dat doet gelooven, dat men niets gedacht heeft. Dit hebbe ick als in het voorby gaen geseght, om te toonen, dat men ongelijck heeft te gelooven, dat de Ziele niet altoos denckt, om dat men sich menighmael inbeeld, dat men niet en denckt.

3. Al die geene die een weynigh achtingh op hunne eygene gedachten slaen, hebben ondervindingh ghenoegh van het geene ick heb geseght; namentlijck dat sich de geest of Ziele niet kan toe-eygenen aen veel dingen, op eenen tijd, met stercker reden, dat de selve niet kan door dringhen het geen oneyndigh is. Ondertusschen weet ick niet door wat sinnigheyd, de persoonen die hier van niet onkundigh zijn, sich meerder besigh houden om over oneyndelijcke voorwerpselen te *Mediteren*, en op vraeghstucken die het begrijp van een oneyndige geest vereyschen, als over andere die binnen het bereyck van hun verstand zijn: en waerom men oock een groot ghetal andere vind, die willende alles weeten, sich toe-eygenen aen soo veel wetenschappen, op een en den selven tijd, datse niet doen, als het verstant verwarren, en onbequaem maecken, tot eenige seeckere kennisse.

Hoe veel lieden worden ghevonden die willen begrypen de verdeelsaemheydt en divisibiliteyt van de stoffe en materie *ad infinitu* tot een oneyndelijckheyd toe, en hoe het kan geschieden, dat een kleyn zantkorentje soo veel deelen heeft, als de gantsche aerde, hoewel veel kleynder naer proportie en vergelijcking? Wat vraeghstucken worden al voorgestelt, over dese saeck, die noyt konnen opghelost worden, als oock over verscheydene andere saecken het oneyndigh aengaende, van de welcke men evenwel de oplossingh in

sijn

ſijn verſtant wil ſoecken. Hier toe bind men ſigh aen, en verhit men ſich! Maer eyndelijck al het geene men daer mede wind, is dat men ſigh ſelven den een of den ander ſpoorlooſheyd en den een of den andere dwalingh in het hooft brenght.

Is het niet een ſeer vermaeckelijcke ſaeck te ſien, lieden, die de verdeelſaemheyt der ſtoffe *ad infinitu* toe een oneyndelijckheyd toe, loochenen, en dat alleen daerom om dat ſy de ſelve niet konnen begrijpen, hoewel ſy ſeer wel begrijpen de Demonſtratien en bewys-redenen, die het ſelfde bewijſen en goet maecken, en dat ter ſelver tijdt, alſſe met den mond bekennen, dat des Menſchen geeſt het oneyndigh niet begrijpen kan. Want de bewyſen, die toonen dat de ſtoffe deelbaer is tot een oneyndigheydt toe, ſijn demonſtratijf en vaſt-ſtellende indien daer eenighe zyn; ſy erkennenſe ſelve daer voor, wanneer ſy die met aendacht in ſien. Maer dat ſoo gheſtelt zijnde, indien men hen tegenwerpſelen maeckt, dieſe niet konnen oploſſen, hun verſtant ſich af keerende van de baerblijckelijckheydt, dieſe hebben begonnen te begrypen, ſoo beginnenſe daer aen te twyfelen. Sy houden ſigh ſeer beſigh met de tegenwerpingh dieſe niet konnen oploſſen, ſy vinden den eenen of den anderen ſotte en frivole diſtinctie en onderſcheydinghe, tegens de bewyſredenen van de verdeelſaemheyt, tot het oneyndigh, en beſluyten eyndelyck, datſe ſigh hadden bedrooghen, ende geheele Weerelt ſigh bedrieght. Sy omhelſen by gevolge het ſtrijdige gevoelen, en beweeren het ſelve door winderige puncten, en ghelycke ſpoorlooſheden, die hen de inbeeldingh niet naer laet te beſchaffen. Maer ſy vallen in deſe verbyſteringh niet, als om dat ſy niet inwendighlyck ſijn overtuyght, dat des Menſchen geeſt eyndigh is, dat het niet nodigh is dat deſelve de verdeelſaemheyt, van de ſtoffe tot het oneyndigh toe, begrype, op dat

ſy het geloven, en dat al de tegenwerpſels, die men niet kan wederleggen, als met de ſelve te begrypen, tegenwerpſels zyn die men onmooghlyck niet wederleggen kan.

Indien, ſich de Menſchen niet, als met ſoodanige vraeghſtucken ophielden, men ſou ſigh daer over niet ſeer te moeyen hebben, om dat indiener eenige waeren, die ſigh met eenighe dwalingen lieten in-nemen, ſulcks dwalinghen van weynigh gevolgh ſouden zyn. Wat de andere aengaet, ſy hebben hun tyd niet t'eenemael verlooren, denckende op dingen dieſe niet hebben konnen begrypen. Want ſy hebben ſigh ſelven ten minſten overtuyght, door de ondervindingh, van wegen de ſwackheyd van hun verſtandt. Het is goet ſeght een verſtandigh Schryver, het verſtant noch deſe ſlagh van naeukeurige diepſinnigheden te vermoeyen, om ſijn laetdunckentheyd te temmen, en ſich de ſtoutheydt te benemen, om oyt ſijn ſwack licht tegens de waerheden die hem de Kerck voorſtelt, te kanten, onder ſchyn en voorwendinge, dat hy deſelve niet kan begrypen. Want naerdemael al de kracht van het verſtant der Menſchen gedwongen is te buyghen voor de alderkleynſte atome en ondeelbaer deelken, van de ſtoffe, en toe te ſtemmen, dat hy klaerlijck ſiet dat het oneyndelycker wyſe deelbaer is, ſonder evenwel te begrypen hoe ſulcks kan geſchieden, is het niet blyckelyck ſondighen tegens de reden, niet te willen geloven, de wonderlycke werckingen van Gods Almachtigheyd die in ſigh ſelven onbegrypelyck is, om deſe reden, dat ons verſtant het ſelve niet kan begrypen.

3. De gevaerlyckſte uytwerckſelen die de onwetenheyd voortbrenght, of eerder de onopmerckinghe, in de welcke men is, ontrent de bepaelinge en ſwackheyd van het Menſchelyck verſtant, en by gevolgh van deſſelfs onbequaemheyt, om te begrypen, al het

geene

geene yets van een oneyndelyckheyd in heeft, is de ketterye. Men vind schijnt het in dese tijd meer als in andere tijden, een groot ghetal Menschen die een Godtgeleertheyd en Theologie op hunne eygenen hand maecken, die geen gront heeft, als hun eygen verstant, en de natuerlijcke swackheyd van de reden; om dat sy niet willen geloven, als het geene sy begrypen inde dinghen selve, die de reden niet onderworpen zijn.

De Sociniaenen konnen de verborgentheyd van de dryeenigheyd niet begrijpen, noch van de Menschwerdinghe van onsen Zalighmaecker: dat is hen genoegh om het selve niet te geloven, en selfs te seggen, met een fier en vrygeestigh ghelaet van dese die het geloven, dat het geboorene slaeven zijn. Een Calvinist kan niet begrijpen, hoe het kan gheschieden dat het Lichaem van Jesus Christus wesentlijck in het Sacrament des Autaers tegenwoordigh zy, en dat in de selve tijd als het in den Hemel is, en hier uyt gelooft hy reden te hebben om te besluyten, dat sulcks niet geschieden kan, gelijck of hy volkomentlijck konde begrijpen, hoe verre Gods macht sou konnen gaen, selfs een persoon die klaerlijck weet dat hy vry is, indien hy sich selven het hooft vermoeyt, om te trachten de kennisse van Godt, en sijn besluyten met sijn vryheyd over een te brengen, sal misschien bequaem sijn, om te vallen in de dwalinge van dese, dewelcke niet geloven dat de Menschen vry zyn; om dat sy niet konnen begrijpen, dat de Goddelycke voorsienigheyd kan bestaen met de vryheyd van den Mensch, en de eerbiedigheyt, dewelcke hy sal hebben voor de Godsdienst, hem evenwel verhinderende de voorsienigheyd te loochenen, sal hy geloven verbonden te zyn, den Mensch de vryheyd te benemen; om dat hy geen opmerckinghe nemende op de klaerheyd van sijn verstant, sich sal inbeelden, in de middelen, die Godt

 heeft,

heeft, om die twee dingen over een te brenghen, i
te konnen dringen die te begrypen.

Maer de ketters sijn het niet alleenigh die ghebrec
hebben aen aendacht, om de swackheyd van hun ver
stant aen te mercken, en die sich selven te veel vry
heyd geven, om van saecken te oordeelen, die hen
niet onderworpen zyn. By naer al de Menschen heb
ben dit gebreck en voornamentlijck eenige Godt-ge
leerden van dese laetste tijden. Want men sou mis
schien konnen seggen, dat eenighe van de selve soo
menighmael menschelijcke redenkavelinge gebruyc-
ken, om saecken die boven de reden sijn te bewijsen
en vast te stellen, hoewel sy sulcks ter goeder meenin-
ghe doen, en om de Religie tegens de ketters te be-
schermen, datse menighmael gelegentheydt aen de
ketters selve geven, om hartneckighlijck in hun dwa-
lingen te volharden, en de verborgentheden van het
geloove als Menschelijcke meeningen en opinien te
handelen.

De oefeninghen van het verstant, en de scherpsin-
nigheden der Schoolen, dienen niet om den Men-
schen hun swackheden te doen bekennen, gevende
hen niet altoos den geest der onderdanigheyt, die hen
soo noodigh is, om sich met nederigheyd de Kercke-
lyck decisien te onderwerpen. In tegendeel konnen
al dese dinghen in hen een geheyme hovaerdigheyd
verwecken, sy konnen hen aenvoeren om ghebruyck
van hun verstant te maecken, en sich alsoo een Gods-
dienst naer hun bequaemheydt op te rechten. Alsoo
siet men niet dat de ketters sich aen Philosophische be-
wijs-redenen binden, en dat de Boecken te lesen,
dewelcke suyverlijck scholastyck zijn, hen hunne dwa-
lingen doet erkennen en veroordeelen. Maer men
siet in tegendeel, daegelijcks dat sy gelegentheyd ne-
men van de swacke redenen van sommighe, om in
spotterny te verkeeren, de heylighste verborgenthe-
den

den van onsen Godsdienst; die inde waerheydt niet gesticht zyn op al de Menschelijcke redenen en uytleggingen, maer alleen op het gesag van Gods Woort, geschreven of niet geschreven.

Inder daet de Menschelijcke reden doet ons niet begrijpen, datter een God is en dry persoonen, dat het Lichaem van Jesus Christus wesentlijck in Eucharistie en de Hostie zy, of hoe het kan gheschieden, dat de Mensche vry zy, hoewel God van eeuwigheyd weet, al het geene hy doen sal. De redenen dewelcke men by brenght om dese dinghen te bewijsen en uyt te leggen, sijn redenen die maer gemeenlijck bewijsen voor die geene, die deselve met een eenvoudigheyt willen ontfangen en aennemen, sonder die te ondersoecken; Maer sy schijnen somwijlen uytspoorlijck voor die gene, die de selve soecken te bekampen, en in de grondt van de saeck niet over een komen. Men sou niet konnen seggen in tegendeel, dat de tegenwerpselen, die men maeckt tegens de Heylige verborgentheden, en voornamentlijck teghens die van de Drieeenigheyd soo sterck zyn, dat het niet mooghlijck is daer klaere en blijckelijcke oplossinghen van te maecken, die in geene saeck ons swack begrijp niet quetsen, om dat inder daet dese verborgentheden onbegrypelyck zijn.

De beste middel om de ketters te bekeeren is dan niet hen ghewoon te maecken hun verstant en geest te gebruycken, met hen niet anders voort te brenghen als onseeckere besluyt-redenen, getrocken uyt de suyvere Philosophy en wijselinghschap, om dat de dingen in de welcke men hen wil onderwijsen, de reden niet onderworpen zyn. Het komt selfs altoos niet te pas, sich te dienen van dese redeneringhen, in saecken die daer door kunnen bewesen worden, soo wel als door de traditien, en overleveringen, gelijck de onsterffelijckheyd der Zielen, de Origineele sonden, de noot-

wendigheyd der genaede, de onordere van de natuere en eenige andere, uyt vreese dat hun verstant, hebbende eenmael gesmaeckt de blijckelijckheyd der redenen in dese Vraegh-stucken, sy sigh niet souden willen onderwerpen aen dese die niet konnen bewesen worden als door traditien en overleveringen. Men moet in tegendeel hen verbinden, om sigh van hun eygen verstandt te ontslaen, hen doende hunne swackheyd ghevoelen, en hun bepaelinghen en de kleyne over een komst met onse verborgentheden bemercken; en wanneer de opgeblasentheydt van hun geest sal vernedert zyn, sal het licht vallen hen te brengen tot het gevoelen van de Kercke, met hen voor te stellen desselfs gesagh, of hen uyt te leggen de traditien van alle de eeuwen, indiense daer bequaem toe zyn.

Maer indien geduerighlijck hun ooghe afwenden van hunne swackheden, en de bepaelheyd van hunne geest; een onbescheydene laetdunckentheyd blaest hen op, hun valsche licht verbystert hen de ooghen, en de eergierigheydt verblind hen. Alsoo sullen de ketters inder eeuwigheyd ketters, de Philosophen koppigh en hartneckigh zyn, en men sal noyt af laten te redenkaevelen over alle de dingen, daer men over kan disputeren en redenkaevelen soo lange alsmen wil.

DERDE HOOFT-STUCK.

1. De Philosophen verstroyen hunnen geest, sigh voegende tot dingen die te veel betreckinghen hebben, en van te veel dingen afhanghen, sonder eenige ordere in hun studie en leertuchten te houden. 2. Voorbeeld van Aristoteles. 3. Dat de Geometers en Lantmeeters in tegendeel, sich wel draegen

in

in het ondersoecken van de waerheydt: voornamentlijck dese, die sigh dienen van de Algebra en de Analysis. 4. Dat hun methode en wijse kracht van het verstandt vermeerdert, maer de de Logica van Aristoteles de selve vermindert. 5. Een ander ghebreck in luyden van studie en letteren.

1. DE Menschen vallen niet alleenighlijck in een seer groot getal van dwalinge, om dat sy sigh besigh houden in dingen die een oneyndelijckheyd in sigh besluyten, zijnde hun verstant sulcks geensins; maer oock om datse dingen van al te groote uytbreydinghe aenslaen, zijnde hun verstant seer kleyn.

Wy hebben al bereyts geseght, dat even gelijck een stucksken Was, niet bequaem is op een en deselve tijd verscheydene volkomene en bescheydentlijcke gedaenten te ontfangen, alsoo oock het verstandt of de geest niet bequaem is, op een en den selven tijdt verscheydene distincte of bescheydene Ideën en denck-beelden aen te nemen, dat is, te begrypen verscheydene dingen distinctelijck en bescheydentlijck op een en den selven tijdt; waer uyt lichtelijck te besluyten is, dat men sigh ten eersten niet voegen moet, om verborgene waerheden te ondersoecken, van de welcke de kennisse aen te veel dingen hanght, en van de welcke eenige ons niet bekent zijn, immers niet ghemeen en familiaer ghenoegh zyn; want men moet leeren en studeeren met ordere, en sigh dienen van het geene men bescheydentlyck verstaet en weet, om te leeren het geene men niet weet, of het geene men niet weet als verwardelijck. Ondertusschen het meeste gedeelte van dese, dewelcke sigh tot de studie

en leeringe voegen, maecken sy soo veel fatsoens ni over en neemt het soo nau niet. Sy ondersoecken beproeven hunne krachten niet, sy overleggen m sich selven niet hoe verre de bequaemheydt van hu verstant sou konnen strecken. Het is de ydele wae en een ongeregelde begeerte om te weeten, en ni de reden, die hunne studien reguleert. Sy onder nemen, sonder te overleggen, sinnelijcke en buyte ordinaere dingen te door dringen, en Vraegh-stucke op te lossen, die aen soo veel dingen vast zijn, dat he wackerste levendighste en doordringentste verstandt de waerheyd daer van, met een volkomene seecker heyd niet sou konnen ontdecken, als nae veel eeuwe tijds, en een bynaer oneyndelijck ghetal van onder vindingen.

Daer sijn in de Genees-konst en zeden-tucht een groote menighte van Vraegh-stucken van dese nature. Al de wetenschappen der lichaemen en hoedanigheden in het bysonder, gelijck van de Dieren, van de Planten, en van de Metaelen, in hun bysondere eygenschappen en qualiteyten, sijn van dese wetenschappen, dewelcke noyt blijckelijck en seecker ghenoegh konnen zijn: voornamentlijck indien men deselve niet queeckt op een andere wijse als men doet, en men niet begint door en met de eenvoudiger een enckelder weetenschappen, daerse aen vast zijn en van af hangen.

Maer de persoonen van geleertheyd of studie willen de moeyte niet nemen, om in ordere te Philosopheren, sy komen niet over een in de seeckerheyd der beginselen van de natuer kennisse. Sy kennen de natuere der lichaemen noch hun hoedanigheden in het algemeen niet: dit bekennen sy selve. Ondertusschen beelden sy sich in, reden te konnen geven, waeromme, by voorbeeld de hayren in de oude lieden grijs en hunne Tanden swart worden, en van andere

Vraegh-ſtucken meer, van deſen aert, die van ſoo veel oorſaecken af hangen, dat het onmooghlijck is daer van eenighe ſeeckere reden te geven. Want het derhalven nodigh in der waerheyd te weeten, waer in de grijſheyd van de hayren in het byſonder beſtaet, de vochtigheden door de welcke ſy gevoedt worden, de Filtren en kleynſinghen die in het lichaem ſijn, om de vochtigheden door te kleynſen, de conformatie van de wortelen der hayten of van de huyt daerſe over paſſeeren, en het onderſcheyt van al deſe dinghen in een jongh of in een oudt Man, het welcke t'eenemael onmooglijck of ten minſten ſeer ſwaer om te geſchieden is.

2. Ariſtoteles by voorbeeld heeft gemeent de oorſaeck van dit grijſen, dat de oude lieden bevalt wel te weeſen, en hy heeft daer verſcheydene redenen van, aen veel plaetſen in ſijn Boecken van gegeven. Maer om dat het de *genius* en aert van de natuere is, is hy daer niet gebleven: maer dieper in gedrongen. Hy heeft ontdeckt daer en boven, dat de oorſaeck die de oude lieden grijs maeckt, deſelve waere, dewelcke doet, dat eenige Menſchen, en eenige Paerden hebben een blauw en een ander ghecouleurt of verwigh oogh. Siet hier ſijne eygene woorden, in ſijn 5. Boeck, de Gener. anim. C. 1. ἑτερόγλαυκοι δὲ μάλιστα γίγνονται καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἵπποι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δι᾽ ἥνπερ ὁ μὲν ἄνθρωπος πολιοῦται μόνον: ſonder twijfel dat is ſeer verwonderlijck, maer daer is voor dien grooten Man niets verborghen gheweeſt, en hy geeft reden van ſulck een groot getal van dingen, in by naer alle ſijne wercken van de naturlijcke dingen, die de alderbeſintſte van deſe tijdt ondoorgrondelijck en impenetrabel hebben geoordeelt, ſoo dat het met reden is, dat men van hem ſegt, dat hy ons van God gegeven is, op dat men alles mocht weeten

ten, dat geweten kan worden. *Aristotelis Doctrina est summa Veritas, quoniam ejus intellectus fuit finis humani intellectus, quare bene dicitur de illo, quod ipso fuit creatus, & datus, nobis divina Providentia, ut non ignoremus possibilia sciri,* De leere van Aristoteles is de hooghste waerheydt, naedemael sijn verstandt het eynde van het Menschelijck verstant geweest is, waeromme wel van hem geseght word, dat hy geschaepen en ons gegeven geweest is, door de Goddelijcke voorsienigheydt, op dat wy niet onkundigh souden zijn, die mooghlijck geweten konnen worden. Alsoo most Averroës oock seggen, dat de Goddelijcke voorsienigheydt ons Aristoteles gegeven had, om ons selfs dinghen te leeren die niet mooghlijck zijn om gheweeten te worden. Want het is waer, dat dese Philosooph ons niet alleen leert dingen, die men weeten kan, maer naerdemael men hem by sijn woorden moet gelooven, zijnde sijn leeringh, de opperste waerheydtt, *summa Veritas*, hy leert ons selfs dingen, die het onmooghlijck is te weeten.

Seeckerlijck men moet wel een goet geloove hebben, om alsoo een Mensch te geloven, wanneer hy ons selfs geen andere als Logische redenen geeft, en niets uyt leght wat het zy, als door verwarde *Notien* en kenningen der sinnen; voornamentlijck dan, wanneer hy de saecken stoutelijck beslecht; die men niet kan sien den Mensch mooghlijck te zijn om oyt ter degen te konnen kennen. Alsoo neemt oock Aristoteles een bysondere sorghe op sich, om te vermaenen, dat men hem op sijn woord moet geloven. Want het is een onbetwiste Axioma of Spreuck-wet, by desen Schryver, dat de leerlingh ghelooven moet δεῖ πιστεύειν τὸν μανθάνοντα,

Het is waer dat de leeringen somwijlen verbonden zyn hun Meester te gelooven, maer hun gelove moet

sich

sich niet uytstrecken als tot ondervindinghen en daeden. Sy moeten ondersoecken de redenen die men hen geeft; en willense rechte Philosophen worden, moetense niet aen-nemen, als nae datse de baerblyckelyckheyt door hun eygen licht hebben gekent. Maer om een peripateetisch Philosooph te zyn, is het alleenigh noodigh te geloven en te onthouden; en men moet het selfde verstant, tot het lesen van desen Philosooph toe brenghen, dat men tot het lesen van een Historie besteedt. Want indien men de vryigheydt aen-neemt, om een gebruyck van sijn verstant en geest te maecken, heeft men daer niet te verhoopen een groote Philosooph te worden, δεῖ γὰρ πιστεύειν τὸ μανθάνοντα Want de leerlingh moet geloven.

Maer de reden waerom Aristoteles en een groot getal van andere Philosophen, hebben voorgegeven te weeten, al dat oyt kan gheweten worden, is dat sy noyt gheweeten hebben het onderscheyt datter is tusschen weeten en weeten, tusschen te hebben een seckere en baarblyckelycke, en een waerschijnelijcke kennisse van een saeck. En de reden, waerom sy dese onderscheydinge noyt wel gemaeckt hebhen, is dat de onderwerpsels, met de welcke sy sich hebben besigh gehouden, hebbende altoos meer uytbreydinge gehadt als hun geest en verstant, sy daer van in het gemeen niet anders hebben gesien, als eenige gedeelten, sonder deselve al te saemen te hebben konnen behelsen. Het welcke wel genoegh is om veel waerschijnelijckheden te konnen ontdecken, maer niet de waerheyd met baerblijckelijckheyd. Behalven dat sy de wetenschap niet soeckende als tot ostentatie en pronckery, en de waerschijnelijckheydt daer toe eygender zijnde, als de waerheyd selve, om dat de selve beeter is gheproportioneert en be-evenmatight, met het ordinaer bereyck van des Menschen verstandt, sy

ver-

verwaerlooft hebben, de noodige middelen te soecken, om de bequaemheydt van den geest te hulpe te komen, en deselve meer uytbreydingh te geven als hy heeft, invoegen sy de grond der saecken, die een weynigh verborghen zijn, niet hebben konnen doordringen.

3. De Geometers en Landt-meeters alleen hebben de kleyne uytbreydingh van den geest of het verstandt wel geweeten, immers sy hebben sigh in hun betrachtingen gedraegen, op een maniere die betoont, dat sy deselve volmaecktelijck kennen, voornamentlijck dese, die sich hebben bedient van de Algebra en de Analysis, die Vietus en Descartes in desen tijdt hebben ontdeckt. Dit blijckt daer uyt, dat sich dese persoonen niet hebben begeven, om seer versamelde en gecomponeerde swarigheden op te lossen, als nae datse seer klaerlijck hebben erkent de eenvoudighste simpelste daerse van afhangen: sy hebben sich niet begeven tot de aenmerckinghe van de kromme linien, gelijck de Conische snijdinghen, voor dat sy de ordinaire Meet-konst wel hebben in hun besit gehadt.

4. Maer het geene de Analysten bysonder eyghen is, is dat, siende dat hun verstant, ter selver tijd tot veel figuren niet konde gevoeght en geappliceert worden, en selfs dat het de solide en vaste, die meer als dry dimensien en bepaelinghen hadden, (hoewel het menighmael nodigh is meerdere van deselve te begrypen) sigh niet konnende inbeelden, sy sigh hebben gedient van ordinare letteren, die ons seer gemeen zyn, om hun Ideën uyt te drucken en te bekorten: en alsoo het verstandt zijnde niet ge-embaraffeert en verwart, noch geoccupeert en vast ghestelt in de vertooninghe die het soude verbonden sijn te maecken, van veele figuren en een oneyndelijck getal van linien, sou konnen alles met eenen opslagh begrypen, het welcke niet mogelyck waere andersints te beschouwen, om

dat

at de geest wel verder kan doordringhen, en sigh op eel meerder dingen uytbreyden, wanneer dessel fs apaciteyt en begrypsaemheydt wel gemenageert en ematight is.

Invoegen dat al de geschicktkeyd die deselve heeft, m die doordringender te maecken, en meerder uytreydinghe te geven, bestaet, gelijck wy elders sulen uyt leggen, in het wel menageren en spaeren van eselve, die niet t'onpas gebruyckende ontrent dinen, die hem niet noodigh zijn, om de waerheydt ie hy soeckt, te ontdecken. En dit moet wel aenhemerckt worden. Want dit alleen doet sien, dat le ordinaere Logicaes bequaemer zijn, om de begrypsaemheydt en Capaciteyt van het verstandt of le geest te verminderen als te vermeerderen; om dat het blijckelijck is, dat indien men sich wil dienen, in het ondersoeck van eenighe waerheydt, van de regulen die ons deselve geeven, de begrypsaemheydt van den geest verdeelt sal worden, invoegen datter minder sal zijn, om aendacht te besteden en te begrijpen, de gantsche uytbreydinghe van de saeck, die hy ondersoeckt.

Het blijckt dan genoeghsaem, door het geene wy geseght hebben, dat het meeste ghedeelte der Menschen, niet veel reflexie en opmerckinghe hebben ghenomen, op de Nature van hun geest of verstant, wanneer sy de selve hebben willen aenleggen, tot de betrachtinghe en het soecken van de waerheydt: datse noyt wel overtuyght sijn gheweest van haer kleyne uytbreydinghe, en de nootwendigheydt die daer is, om de selve wel te menageren en te bematighen, selfs te vermeerderen; en dat sulcks een van de aenmerckelijckste oorsaecken van hunne dwalinghen is, en dat sy in hun studien en betrachtinghen geen beeter gevolgh hebben gehadt.

Men

Men wil daerom niet ſeggen datter geen perſoonen ſijn gheweeſt, die niet hebben gheweeten, dat hun verſtandt was bepaelt, en weynigh begrypſaemheyd en uytbreydinghe had, de geheele weerelt heeft dat ſonder twijfel wel gheweeten, en toegeſtaen; maer het meeſte ghedeelte weet ſulcks niet als verwardelyck, en belijden het ſelſde alleen met den mondt. De beſtieringh die ſy houden in hun ſtudien maeckt hun eygene belijdinghe loogenachtigh, dewijl ſy handelen, ghelijck of ſy waerlijck gheloofden, dat hun geeſt en verſtandt geen bepaelingh heeft. En of ſy wilden doordringhen de dinghen die van een groot getal oorſaecken afhanghen; van dewelcke niet een bekent is.

5. Daer is noch een ander mangel dat de perſoonen van ſtudie en letteren ghemeen is, dat is datſe ſich op al te veel dinghen t'ſeſſens werpen, en dat, indienſe ſes uren des daeghs ſtudeerden, ſy menighmael ſes byſondere dingen aengrypen ſouden. Het is blijckelijck dat dit mangel voortkomt, uyt de ſelve oorſaeck, met de andere, daer wy van gheſproocken hebben: want het is ſeer waerſchijnlijck, dat indien deſe, dewelcke op ſulck een wijſe ſtudeeren, klaerlijck ſagen, dat de ſelve niet gheproportioneert noch ge-evenmatight is, met de begrypſaemheydt van hun verſtandt, en dat die bequaemer is, om de ſelve te vervullen met verwarringhe en dwalinghen, als met een waere wetenſchap; ſy ſigh door de ongeregelde beweginghe van hun drift en ydelheydt, niet ſouden laeten vervoeren, want inder daet het is geenſints de middel om hen te voldoen, naerdemael het juyſt de middel is, om niets te weten.

VIER-

VIERDE HOOFT-STUCK.

1. De geest kan sich niet langhe met objecten en voorwerpselen, die geen over een komst met hem hebben, of die niet van het oneyndigh hebben, besigh houden. 2. De onstantvastigheydt van de wille, is de oorsaeck van dese slechte toe-eygeninghe en applicatie, en by gevolgh van de dwalinge. 3. Onse besinningen houden ons meerder besigh als de suyvere Ideen van de geest. 4. Het welck de sprinckader van het verderf der Zeden is. 5. En van de onwetentheyt van het gemeene slagh van Menschen.

1. DEs Menschen geest is niet alleen de dwalinlinghe onderworpen, om dat deselve niet oneyndigh is, of minder uytbreydingh heeft, als het voorwerpsel dat hy aenmerckt, gelijck wy in het voorgaende Hooft-stuck hebben aenghemerckt, maer oock, om dat deselve onstantvastigh is, en geen besteltheydt in sijn doen heeft, en niet langh genoegh kan blijven staroogen op eenige saeck, wat die oock zy, om die ten nauwsten en in het geheel te ondersoecken.

Om de oorsaeck van dese onstantvastigheyd en dese lichtvaerdigheyd van 't Menschelijck verstandt te begrypen, moet men weeten, dat het de wille is, die sijn handelinghe bestiert, en het die is die hem toepast op voorwerpsels die sy bemint, en dat dese selve wille in een geduerige onstantvastigheyt en ongerustheyd sy, van het welcke dese de oorsaeck is.

Men heeft niet te twijfelen of God is de maecker en

vinder van alle dingen , dat hy de ſelve niet voor ſich ſelven heeft gemaeckt , en dat het hart des Menſchen niet geduerighlijck naer hem ghekeert zy , door een natuerlijcken en onoverwinnelijcken indruck, die hy hem ſonder ophouden indruckt. Godt kan niet willen datter een wille zy, die hem niet bemint, of die hem minder bemint als eenigh ander goet , indiener eenigh ander kan gevonden als hy, om dat hy niet kan willen, dat een wille niet ſou beminnen , het geene boven alle dingen beminnelijck is , noch oock dat ſy meer beminnen het geene niet beminnelijck is. Het is dan nodigh dat de natuerlijcke liefde voor Godt zy, naerdemael deſelve van Godt komt en datter niets zy dat daer de beweginghen van kan doen ſtil ſtaen , als Godt alleenigh die deſelve indruckt. Soo iſſer dan geen wille die niet nootſaeckelijck de beweginge van deſe liefde volght. De rechtvaerdigen, de goddeloosen, de geluckſalige en de verdoemde beminnen God met deſe liefde, en het is ſelfs deſe liefde die de ellendigheydt van deſe laetſten uyt maeckt. Want deſe natuerlijcke liefde die wy voor Godt hebben, zijnde de ſelve ſaeck met de natuerlijcke neyginghe, die ons dringht, naer het goede in het algemeen, naer het oneyndigh goet, naer het opperſte goet, naedemael daer niet is als Godt, die het algemeene, of het opperſte goet zy; ſoo is het blijckelijck, dat al de geeſten Godt beminnen met deſe liefde, door een gedaente en ſlagh van natuerlijcke nootwendigheydt : naerdemael al de geeſten, en de duyvels ſeer vyerighlijck wenſchen geluckigh te zijn , in het opperſte goet te beſitten, en het ſelve begeeren, ſonder verkieſinge, ſonder bedencken, ſonder vryheyt, en door de nootſaeckelijckheydt van hun natuere. Zijnde dan ghemaeckt gelijck wy zijn, voor en om Godt , voor een oneyndigh goet , voor een goet het welcke al de goederen in ſich beſluyt , ſoo ſal de beweginghe van ons
hart

hart noyt ophouden, als door de besittinghe van dit goet.

2. Alsoo onse wille altoos dorstigh met een brandende dorst, altoos gedreven door begeerten, driften en ongerustheden na de goederen dewelcke sy niet besit; kan niet verdragen sonder groote moeyte, dat de geest sigh voor eenighen tijd met afgesonderde en speculative dingen besigh houdt, die haer niet raecken, en die sy onbequaem acht te zijn om haer geluckigh te maecken, drijvende en parssende sonder ophouden de selve, om andere voorwerpsels te soecken. En wanneer in dese beweginge, die de wille hen mede deelt, hy eenigh dingh ontmoet, dat het teecken van het goede draeght, ick wil seggen, die de Ziele in het aen-naerderen eenighe soetheydt aenbrenght, en eenige inwendighe voldoeningh geeft; als dan wordt dese dorst van het harte weer vernieuwt, dese begeerte, dese drift en dese brandt verheffen sigh weer, en de geest, verbonden hen te gehoorsaemen, bindt en verknocht sich eenighlijck aen het voorwerpsel dat de selve veroorsaeckt, of schijnt te veroorsaecken, om deselve alsoo de Ziele toe te brenghen, die de selve smaeckt en sigh daer mede voedt voor eenighen tijdt. Maer het ledige der schepselen niet konnende vervullen de oneyndige ruymte van des Menschen harte, soo is het dat dese kleyne vermaeckelijckheden, in de plaets van den dorst te lessen, deselve maer meer en meer verwecken, gevende aen de Ziele een sotte hoope, van sich te sullen konnen genoegh doen, in de veelheydt der aertsche vermaeckelijckheden: het welcke noch daer en boven voortbrenght een onstantvastigheyd en lichtvaerdigheyd, die onbegrijpelyck is in den geest, die haer al dese goederen moet ontdecken.

Het is waer, dat, wanneer de geest by geval eenigh voorwerpsel ontmoet, het welcke yets van het oneyndige

dige heeft, of in sich selven yets groots besluyt, sijn onstantvastigheyd en bewegingen voor eenighen tijdt ophouden. Want erkennende dat dit voorwerpsel draeght het Caracter en Merckteecken, van het geene de Ziele begeert, hy sigh aldaer ophoud en aenheght voor een gheruymen tijd. Maer dese aenhechtinghe of eerder dese hartneckigheyd van de geest, om dese oneyndige of te wijtluftighe onderwerpsels te ondersoecken, is hem alsoo weynigh nut als dese lichtvaerdigheyd, met de welcke hy die gene, die sijn begrijpsaemheyd be-évenmatight en geproportioneert zijn, aenmerckt. Sijn krachten sijn al te swack voor groote dinghen, en het is te vergeefs dat hy sijn best doet, om die te bevatten. Het geene de Ziele geluckigh maecken moet, is niet het begrypen van een oneyndigh voorwerpsel; sy is daer niet begrypsaem toe; maer de liefde en het genot van een oneyndigh goet, daer de wille bequaem voor is, door de beweginghe van de liefde, die haer God, sonder ophouden indruckt.

Nae dese dinghen, die wy geseght hebben, te hebben aengemerckt, moet men sich niet verwonderen over de onwetentheyd en de blintheyd der menschen; naerdemael hun geest, zijnde de onstantvastigheyd en lichtvaerdigheyd van hun hart onderworpen, deselve niets kan doordringen, dat eenige merckelijcke swarigheyd in sich beslyt, zijnde niet bequaem, om yets met een ernstige opmerckinge te beschouwen. Want eyndelijck de aendacht van den geest is voor de voorwerpsels van den geest, het geen het sterck aensien van onse ooghen voor de voorwerpsels van deselve is: en even gelijck een Mensch die sijn oogen niet kan stil houden of vesten op de lichaemen die rontsom hem zijn, en niet anders doet, als die sonder ophouden te wenden en te draeyen, de selve niet genoeghsaem kan beschouwen, om het onderscheyd van de kleyne ge-

deelten

deelten te beseffen, en al de vergelijckinghen die de selve de eene met den andere hebben, te onderkennen; alsoo oock een Mensch, die het ghesicht van sijn geest op de dingen die hy wil weeten, niet heghten en vesten kan, is geensints machtigh deselve genoeghsaem te verkennen, om al de gedeelten daer van te onderscheyden, en te bemercken al de vergelijckingen diese onder sich selven, of met andere dingen hebben.

Ondertusschen het is een ghewisse saeck, dat al de kennissen niet bestaen als in een klaer gesicht van de vergelijckinghen en betreckinghen, die de dingen de eene met den ander hebben. Wanneer het dan ghebeurt, gelijck in swaere vraeghstucken, dat de geest moet sien, ghelijck als met eenen opslagh, een seer groot ghetal van betreckinghen of vergelijckingen, die twee of meer dinghen onder malkander hebben; soo is het blijckelijck, dat indien hy dese saecken niet met groote aendacht heeft aengemerckt, en hy deselve niet als ten rouwsten kent, het hem niet mooghlijck sal zijn hun rapporten en betreckinghen bescheydelijck te begrijpen, en by gevolghe, daer een vast oordeel over te maecken.

Maer het geene mede seer verhindert de aendacht en toe-eygeningh of applicatie van de geest, is dat hy de voorwerpsels van te verre af siet, en hem gemeenlijck andere dingen sich vertoonen, die hem naerder sijn, als dese, dewelcke hy aenmercken wil. De groote aendacht van den geest, naerdert, om soo te spreecken, de Ideen en verbeeldingen der voorwerpsels, tot de welcke men sich voeght. Maer het gheburt menighmael, dat wanneer men seer aendachtigh is, ontrent Metaphysische bespiegelingen, men daer van af ghewend word, om dat de Ziele eenighe saeck voor komt, die haer noch naerder is, als dese denckbeelden; want daer toe is anders niet als een weynigh smart of een weynigh vermaecks van noden:

van het welcke dit de reden is, dat de smart en het vermaeck, en in het algemeen al de besinningen binnen in de Ziele selfs zijn, diese modificeren en wijsmatigen, en vry naeder en gevoelijcker raecken als de enckelen Ideen der voorwerpselen, van het suyvere verstand: dewelcke hoe wel tegenwoordigh by de geest, deselve noch raecken noch modificeren of wysmatigen. Alsoo de Ziele niet konnende zijn, sonder haer smart te ghevoelen, en al haer andere besinningen, en zijnde aen een andere sijde, seer bepaelt, soo bevint sich haer ruymte vervult; en sy kan niet in een en de selve tijd, eenighe saeck gevoelen, en vryelijck aen andere voorwerpsels, die sigh niet ghevoelen laeten, dencken. Het mommelen van een vliege, of eenig ander kleyn geluyt, behoudens dat het gemeen worde ghemaeckt, tot aen het voorname ghedeelte van de harssenen, soo dat het de Ziel gewaer kan worden, is machtigh genoegh, in spijt van al onse pooginghen, ons te verhinderen dat al de afgesonderde Ideen de Ziel niet bewijsmatigen, of modificeren, maer wel alle sensatien en besinningen.

4. Dit is het dat de bottigheyd en slaeperigheyd van den geest veroorsaeckt, ten insicht van de grootste waerheden van de Christelijcke zedentucht; en dat de Menschen deselve niet kennen, als in een speculative en vruchteloose manier, sonder bysondere genade van Jesus Christus. Al de werelt weet wel datter een Godt is, dat men hem aenbidden en dienen moet, maer wie dient wie bidt hem aen, sonder de genade, dewelcke alleene ons doet smaecken soetheyd en vermaeck in dese plichten? Daer zijn seer weynigh luyden, die niet wel erkennen de nietigheyd en onstantvastigheyd van de goederen des aertrycks, en selfs die niet overtuyght zyn, door een afgesonderde maer evenwel blyckelycke overtuyginghe, datse onse toepassinge en besorginge niet waerdigh zyn. Maer waer

zijn

zijn dese die dese goederen verachten in de practijcke en in der daet, en hun arbeyt en sorge niet besteden, om deselve te verkrijgen? Het sijn alleen dese dewelcke eenighe bitterheyd en onsmaeckelijckheyd in der selver genot proeven, of die de ghenaede gevoelijck heeft gemaeckt van geestelijcke goederen, door een inwendige liefde, die Godt daer gevest heeft; die de indruckingen der sinnen en het gewelt van de begeerlijckheyd konnen overwinnen. Het gesicht van de geest alleen doet ons dan noyt wederstaen, gelijck wy behooren, de kracht van de begeerlijckheyd: wy moeten behalven dit gesicht een seecker gevoelen van het hart hebben. Dit licht van den geest alleen, is, indien men wil, een genoeghsaeme genaede, die niet doet als ons veroordeelen, die ons onse swackheydt leert kennen, en ons doet loopen door het ghebedt, tot hem, die onse kracht is. Maer dit gevoelen des harten is een levende en werckende genaede. Het is dese die ons raeckt, die ons vervult, en ons het harte beweeght, en sonder deselve isser niemand die van harten denckt: *Nemo est qui recogitet corde.* Al de stantvastighste waerheden van de zede-tucht, blijven verborgen in de vouwen en hoecken van den geest en verstant, en soo lange die aldaer blijven, zijnse aldaer onvruchtbaer, en sonder eenighe kracht of vermoogen, naerdemael de Ziele deselve niet smaeckt. Maer de vermaeckelijckheden der sinnen zijn de Ziele naerder, en zijnde niet mooghlijck deselve niet te gevoelen, en selfs sijn vermaeck niet te beminnen, (naementlijck door een natuerlijcke liefde: want men kan het vermaeck haeten met een haet van verkiesinge) is het niet mooghlijck, sich van de aerde (om dat de liefde by verkiesinghe niet langh kan zijn, sonder sich met de natuerlijcke liefde te conformeren) te ontslaen, en van de betoveringhen en verlockin-

gen van ſijn ſinnen, door ſijn eygene krachten ſich te bevryen.

Ick wil evenwel niet loochenen, dat de rechtvaerdighen, welckers harte nu levende naer en tot Godt is gekeert geweeſt, door een voorkomende vermaeck, niet ſouden konnen, ſonder deſe byſondere genaede, eenighe verdienſtelijcke wercken doen, en de bewe-ginge der begeerlijckheyd wederſtaen. Daer zijnder die moedigh en ſtantvaſtigh in Gods Wet zijn, door de kracht van hun gelove, door de ſorghvuldigheyd die ſy hebben, om ſich van de ſinmatige dingen te beroven, en een onluſt en verachtinge, van al het gene hen kan verſoecken. Daer zijnder die by naer alle dagen wercken, ſonder eenigh onbeſonnen of voorkomende vermaeck te ſmaecken. De eenighe vreught die ſy vinden, met naer Gode te wercken, is het eenighe vermaeck dat ſy ſmaecken; en dat vermaeck is genoegh om hen in hunnen ſtaet vaſt te houden, en de diſpoſitie en geſteltheyd van hun hart te beveſtigen. Deſe, dewelcke hunne bekeeringe beginnen, hebben ghemeenlijck een onbeſonnen of ongedelibereert en prevenant vermaeck van noden, om hen van de ſinmatige dingen af te trecken; aen de welcke ſy door andere onbeſonne vermaeckelijckheden geheght zijn. De droefheyd en de knagingen van hun ghewiſſe zijn niet genoegh, en ſy ſmaecken als noch geen blijdſchap: Maer de rechtvaerdige konnen leven door het gelove, en in het gebreck; en ſelfs is het in dien ſtaet, dat ſy het meeſte verdienen, om dat de Menſch redelijck zijnde, Godt van de ſelve liever wil bemint zyn, met een liefde van verkieſinghe, als met een liefde van inſtinct en natuerlijcke bewegingen en een onbeſonne en ongedelibereerde liefde, ghelyck die geene is, met de welcke men de ſinmatige dingen bemint, ſonder te weeten datſe goet zyn, anders als door het vermaeck, dat men daer van en uyt ontfanght. Onder-

dertusschen het meeste ghedeelte der Menschen hebbende weynigh van sigh selven, en geduerighlyck in gelegentheden van verlockinghe zynde, konnen niet lange hun liefde van verkiesingh, jegens Godt, tegens de natuerlijcke liefde voor de sinmatighe dinghen beschermen, indien de genoeghte der genaede hen niet ophouden, en behoeden tegens de kracht van de wellust: want de genoeghte der genaeden, brenght voort, bewaert en vermeerdert de liefde, gelijck de sensibile en sinlijcke vermaeckelijckheden, de begeerlyckheydt.

5. Het blijckt genoegh uyt de dingen, die wy hier boven geseght hebben, dat de Menschen noyt zijnde sonder eenige drift en lydinge, of eenige besinninge, aengenaem of moeyelyck soose zyn, de ruymte en uytbreydinge van hun geest of verstandt, seer bepaelt moet zyn, en dat wanneer zy de rest willen besteden van dese ruymte, tot de aenmerckinghe van eenighe waerheyd, sy daer dickmaels van af geleyd worden, door eenighe nieuwe besinninge, door de walginghe dewelcke men vint in dese oefeningh, en door de ongestadigheyd van de wille die aendryft, en het punt van den geest van het eene voorwerpsel tot het andere dryft, sonder op te houden. Invoeghen, indien men in sijn jonckheyd niet heeft geleert, de gewoonte van al dese tegenwerckingen te overwinnen, gelyck wy in het tweede deel hebben uytgeleght, men sich ten laetsten onbequaem vind, om yets, dat een weynigh swaer is, en eenige toepassinge en opmerckinghe vereyscht, te doordringen.

Men moet hier uyt besluyten, dat alle wetenschappen, en voornamentlyck dese, die dingen behelsen die men swaerlyck kan verstaen, valsch en met een oneyndigh getal dwalingen vervult zyn; en dat al die groote Boecken die men daegelycks schryft over de Genees-konst, of de Medicynen, de natuer-kennisse en ze-

zedentucht, en voornamentlijick over eenige bysondere vraeghstucken, dese wetenschappen aengaende, die meer vermenght zyn als de algemeene, ons seer vermoedelyck moeten zyn; en selfs men moet deselve oordeelen, soo veel te verder van de waerheyd, allse meerder van de gemeene slach der Menschen aengenomen worden, ick meen van dese die weynigh bequaemheyd, tot nauwe oplettingh en applicatie hebben, en geen gebruyck van hun eygen geest en verstant weten te maecken: om dat het toejuychen, dat het gemeene volck over eenige swaere stoffe heeft, of maeckt, een infallibil en onfeylbaer teecken van haer valsheyd is, en doet blycken dat sy niet is ondersteunt, als met bedrieghlycke kenningen van den sin, of eenigh valsch licht van de inbeeldinghe. Ondertusschen is het niet onmooghlyck, dat een Mensch alleen kan ontdecken, een groot ghetal waerheden, die in de voorgaende eeuwen bedeckt zyn gheweest, behoudens dat de selve geen mangel hebbe aen verstand en geest; en dat, zynde in een afgesonderde eensaemheyd, soo verre afgescheyden als hy kan van al de wereltsche dingen, die hem souden konnen aftrecken, hy sigh met ernst begeve tot het ondersoecken van de waerheyd. Het is daeromme dat dese Menschen weynigh redenen gebruycken, die de Philosophye van den Heer Descartes mispryсen, sonder hem te kennen, alleenigh daeromme, om datse het een onmooghlycke saecke achten te zyn, dat een Mensch alleen de waerheyd gevonden heeft, in sulcke verborgene saecken, als die van de natuer zyn. Maer indiense wisten, op wat wyse dese Philosooph heeft geleeft, de middelen van de welcke hy sigh in sijn studien heeft gedient, om te verhinderen dat de ruymte en uytbreydinghe van sijn geest niet wierde verdeelt door andere voorwerpsels, als dese van de welcke hy de waerheydt socht te ontduysteren, de nettigheydt

van

van de Ideen en verbeeldingen, op de welcke hy sijn Philosophy heeft gebouwt, en vast gestelt, en in het algemeen al de voordeelen die hy heeft gehad op de ouden, door sijne nieuwe ontdeckinghen; sy souden sonder twyfel een stercker en redelycker voor-oordeel ontrent hem in-nemen, als die ontrent de outheyd, die Aristoteles, Plato en veel andere in gesach stelt.

Maer ondertusschen soude ick hen niet raeden, sich aen dat voor-oordeel te houden, en te geloven, dat Descartes een groot Man en sijn Philosophy goet is, ter oorsaeck van dese voordeelighe dinghen daer men van spreeckt. De Heer Descartes was een Mensch als de andere, dwalinghen illusien en sinbedrogh onderworpen, soo wel als andere, daer is niet een van al sijn wercken, sonder selfs sijn Geometrie uyt te sonderen, in de welcke geen merckteecken, van swackheyd in des Menschen verstand te vinden is. Men moet hem dan niet geloven op sijn woord; maer hem lesen gelyck hy ons selve vermaent, met precautie en voorsorghe, al ondersoeckende of hy sich mede niet bedrogen heeft, en niet gelovende van het geene hy seght, als dat de blyckelyckheyd ons verbind te geloven. Want in een woort, de geest of het verstant weet en kent niet waerlyck, als het geene deselve blyckbaerlyck siet.

Wy hebben in de voorgaende Hooft-stucken ghetoont, dat ons verstant niet oneyndigh is, dat het in tegendeel een seer matige capaciteyt en uytbreydinge heeft, en dese ruymte in het ghemeen vervult is met de sensatien en besinninghen van de Ziele; en eyndelijck dat de geest of het verstand, ontfangende sijn bestieringh van de wille; niet vastelyck eenigh voorwerpsel kan beschouwen, sonder wel haest daer van afgekeert en ghetrocken te zyn, en dat door sijn onstantvastigheydt en lichtveerdigheyd. Het is ongetwijfelt dat dese dingen, de algemeenste oorsaecken

van onſe dwalinghen ſijn, en men ſou ſich hier langer by konnen ophouden, om ſulcks in het byſonder te laeten ſien: maer het geene wy geſeght hebben, is genoegh voor lieden die tot eenighen aendacht bequaem zyn, om hen de ſwackheyd van des Menſchen verſtant, te doen bekennen. Men ſal langhwyliger handelen in het vierde en vyfde Boeck, van de dwalingen, die onſe natuerlycke neyginghen en paſſien of driften, van de welcke wy in dit Hooft-ſtuck yets geſeght hebben, tot een oorſaeck hebben.

TWEEDE DEEL

Van het ſuyvere verſtandt.

Vande natuere der Ideen en verbeeldingen.

EERSTE HOOFT-STUCK.

1. Wat men by Ideen verſtaet, datſe waerlijck zijn, en nodigh om al de ſtoffelijcke voorwerpſels te begrypen. 2. Verdeelinge van al de manieren op de welcke men de voorwerpſelen van buyten ſien kan.

1. ICk gelove dat de geheele werelt toeſtaet, dat wy geen dingen die buyten ons zijn, door ons ſelven begrypen. Wy ſien de Sonne de Sterren, en oneyndelycke voorwerpſels buyten ons, en het is niet waerſchynlyck dat de Ziele uyt het lichaem gae, en, om ſoo te ſpreecken, ſich ſelven in den Hemel begeeft, om daer te wandelen en alle deſe dingen

te beſchouwen. Sy ſiet dan deſelve niet door ſich ſelven. Het immediate of onbemiddelde voorwerpſel van onſe geeſt, wanneer die de Sonne ſiet, by voorbeeld, is de Sonne ſelfs niet, maer eenigh dingh dat innerlyck met onſe Ziele vereenight is, en dat is het geene ick Idea, denckbeeld of verbeeldinghe noeme. Alſoo verſtae ick by dit woord Idea niets anders, als het welcke het immediate en onbemiddelt voorwerpſel, en het naeſte aen de geeſt of Ziele zy, wanneer deſelve eenige ſaeck beſeft, begrypt of ontfanght.

Men moet wel aenmercken, dat, op dat de geeſt eenige ſaecke begrypt, de Idea van deſe deſelve daedelyck worde voorgeſtelt, waer aen niet kan getwyfelt worden: maer het is niet nodigh, datter buyten yets, deſe Idea gelyckvormig, gevonden worden; want het ghebeurt ſeer menighmael dat men dinghen beſeft of begrypt die niet zyn, en ſelfs noyt geweeſt zyn. Alſoo heeft men menighmael dadelycke verbeeldinghen in den geeſt, van dingen die noyt geweeſt zyn. Wanneer een Menſch, by voorbeelt, ſich inbeelt een gouden Bergh, ſoo is het t'eenemael nodigh, dat de verbeeldingh van deſen Bergh, daedelyck aen onſen geeſt vertoont worde. Wanneer een ſot, of ontſinnigh Menſch, of yemand die in een heete koorts leght, of ſlaept, voor ſijn oogen eenigh verſchrickelyck gedierte ſiet, het is ſeecker dat de Idea van dit dier waerlyck in weſen zy: maer deſe goude Bergh noch dit Dier zyn noyt geweeſt.

Ondertuſſchen de Menſchen zynde ghelyck als van natueren gedreven om te geloven, datter niets in weſen is, als de lichaemelycke voorwerpſels, oordeelen van de dadelyckheyt en weſentlyckheyd der dinghen geheel anders als ſy behoorden. Want ſoo haeſt ſy een voorwerpſel vernemen, willen ſy dat het ſeer vaſt en ſeecker ſy, dat dit voorwerpſel in weſen is, hoewel het dickmaels ghebeurt, datter buyten niet met allen

is : ſy willen behalven dat, dat ſulck object juyſt het ſelfde ſy dat ſy ſien; het geen noyt ghebeurt; maer wegen het Idea het welcke nootwendighlyck in weſen is, en niets anders kan zyn, als ghelyck men het ſelve ſiet, oordeelen ſy in het gemeen ſonder opſicht, dat het niet is, gelyck of de Ideen niet een ſeer groot getal eygenſchappen hadden: gelyck de verbeeldingh van een vierkant, by voorbeeldt, niet ſeer verſcheyden was van die van eenigh ghetal, en niet vertoonde ſaecken die t'eenemael verſcheyden zyn, het welcke noyt kan gebeuren van het geene niet is, naedemael niet geen eygenſchappen heeft. Het is dan ongetwyfelt, dat de Ideën een ſeer dadelycke weſentlyckheydt hebben. Maer laet ons eenmael onderſoecken, hoedanigh hun natuere en weſen zy, en naerſoecken watter in de Ziele kan zyn, dat bequaem is, om hem alle dingen voor te ſtellen.

Al de dingen die de Ziele begrypt of ontfanght zyn van twee ſoorten, of ſy zyn binnen of ſy zyn buyten de Ziele. Deſe die binnen de Ziele zyn, zyn haer eygene gedachten, dat is, haer verſcheydene *Modificatien*, of wyſmatigingen, want by dit woort gedachten, wyſe van dencken, of *Modificatie* van de Ziele verſtae ick in het algemeen, alle dingen die in de Ziele niet konnen zyn, ſonder dat ſy de ſelve gewaer word, gelyck daer ſijn haer eygene beſinningen, hare inbeeldingen, hare ſuyvere verſtendingen, of enckelyck haer *concepten*, ſelfs haer paſſien of lydingen en natuerlycke neygingen. Onſe Ziele nu heeft geen Ideen van noden, om al deſe dingen te beſeffen, om datſe ſelfs in de Ziele zyn, of eerder om dat de ſelve niet anders zijn als de Ziele ſelve; op ſulck of ſulck een fatſoen en ſtel gebracht, gelijck de dadelijcke reële rondtheydt van eenigh lichaem, en deſſelfs beweginge geen andere ſaeck zijn als dat lichaem gefigureert of getranſporteert en overgebracht op ſulck of ſulck een wijſe.

Maer

Maer aengaende de dinghen die buyten de Ziele zyn, wy konnen die niet begrijpen als door middel van de Ideën, behoudens dat dese dingen by de selve niet inwendighlijck gevoeght konnen worden. Van dese heeft men twee soorten: *Spiritueele* en *Materieele*, geestelijcke en stoffelijcke. Wat de geestelijcke belanght, daer is eenige schijnbaerheyd, dat de selve sigh aen onse Ziele konnen ontdecken, sonder Ideen, door sigh selven. Want hoewel ons de ondervindinge leert, dat wy door ons selven, onbemiddels onse gedachten malkander niet konnen mede deelen, maer alleenlijck door woorden, of andere sinmatige teeckenen, daer wy onse Ideën en verbeeldingen aen gehecht hebben, sou men echter konnen seggen, dat Godt het selfde alsoo heeft geordonneert voor den tyt van dit leven alleenigh, om te verhinderen de onordere die terstont souden ontstaen, indien sich de Menschen konden doen verstaen, ghelijck sy selve willen en begeeren: en dat alsdan wanneer gerechtigheydt en ordere sullen heerschen, en wy ontslagen zijn van de gevangenis van ons lichaem, wy ons misschien sullen konnen doen verstaen, door de inwendige vereenigingh van ons selven, gelijck te geloven is, dat de Engelen in den Hemel konnen doen. Invoegen het niet enckelijck schijnt nodigh te zijn Ideen en verbeeldingen in te laeten, om geestmatige dingen de Ziele voor te stellen, om dat het geschieden kan, dat men de selve sie door hen selven, hoewel op een onvolmaeckte wijse.

Ick sal in het sevende Hooft-stuck uytleggen, het ghevoelen dat ick hebbe van de maniere op dewelcke wy de geesten kennen, en doen sien dat wy die niet geheelyck door hen selve konnen kennen, hoewel sy misschien sich met ons konnen vereenigen. Maer ick spreecke hier voornamentlyck van de dingen die stoffelyck zyn, dewelcke seeckerlyck sigh met onse Ziele niet

niet konnen vereenighen, om van de selve begrepen en beseft te worden, op sulck een wyse als nodigh is om dat, hebbende hunne uytbreydinghe in de Ziele niet, geen proportie of evenmatigheyd tusschen hen kan zyn. Behalven dat onse Zielen niet uyt ons lighchaem gaen, om de grootheyd der Hemelen te meeten, en by gevolgh de selve niet konnen sien de lighchaemen die buyten zyn, als door de Ideën die deselve verbeelden. En dat is dat de geheele werelt moet toestaen.

2. Wy verseeckeren dan dat het t'eenemael nodigh zy, dat de Ideën en denckbeelden die wy hebben van de lichaemen en van alle andere voorwerpselen, die wy niet begrypen door haer selven, van dese selve ligchaemen, of voorwerpselen voortkomen: of wel dat onse Ziele de macht heeft om dese Ideën voort te brengen: of dat Godt de selve met haer in haer scheppinge voortgebracht heeft: of dat hy deselve voortbrenght soo menighmael als men aen eenigh voorwerpsel denckt: of dat de Ziele in sigh selven heeft al de volkomentheden diese in het lichaem siet: of eyndelyck dat sy vereenight zy, met een seer volmaeckt wesen, en in het alghemeen al de volmaecktheden der geschaepene wesens in sigh besluyt.

Wy souden geen voorwerpsels konnen sien, als op een van dese manieren. Laet ons eens dese, die de waerschijnelijckste schijnt te zyn van allen, ondersoecken, sonder voor-oordeel, en ons selven te verschricken of te ontstellen, over de swarigheyt van dit vraeg-stuck: Misschien sullen wy de selve klaerlyck genoegh oplossen, hoe wel wy niet voor geven, alhier oncontestabile en onghetwyfelde demonstratien en bewysen voor alderhande slagh van Menschen, maer alleen seer overtuygende proeven, voor dese ten minsten, die de selve met een ernstige aendacht sullen bespiegelen, voor te stellen.

TWEEDE HOOFT-STUCK.

Dat de ſtoffelijcke voorwerpſelen geen ſpecien of gedaenten ſenden, die hun gelijcken.

DE aldergemeenſte meeninge is deſe der Peripateteci, dewelcke voorgeven, dat de voorwerpſels van buyten, ſpecien en gedaenten, die hun gelijcken, ſenden, en dat deſe ghedaenten door de uytwendige ſinnen, tot by de gemeene ſin gebracht worden. Deſe ſpecien noemenſe ingedruckte, om datſe de objecten en voorwerpſels inde uyterlijcke ſinnen indrucken. Deſe gedaenten zijnde ſtoffelijck en ſenſibel, worden intelligibel gemaeckt door het *intellectum agentem*, het werckendt verſtandt, en ſyn bequaem, om in het *intellectus patiens*, het lijdende verſtant ontfangen te worden. Deſe gedaenten aldus geſpiritualiſeert, worden S*pecies expreſſæ* geheeten, om datſe uyt de *impreſſæ* of ingedruckte ghedaenten ſijn uytgedruckt, en door deſe is het dat het Intellectus patiens, al de ſtoffelijcke dinghen weet en kent.

Wy ſullen ons niet ophouden, om al deſe ſchoone ſaecken in het lange uyt te leggen, noch oock de verſcheydene manieren, op de welcke verſcheydene Philoſophen die begrypen. Want hoewel ſy niet over een komen in het ghetal der faculteyten en gheſchicktheden, dieſe de inwendighe ſinnen en het verſtant toeſchrijven, en datter ſelfs noch eenighe zijn, die ſeer twijfelen offer al een intellectus agens van noden zy, om de ſinmatighe voorwerpſels te kennen: ſoo komen ſy echter alle daer in over een, dat de voorwerpſelen van buyten, ſpecien of beelden ſenden,

die hen gelijcken, en het is niet als op dese gront dat hun faculteyten vermeerderen, en hun *Intellectus agen* beweeren: invoegen dat dese grond geen vastighey hebbende, gelijck wy sullen doen sien, het niet nc dighis, sigh verder besigh te houden, met de dinge die daer op steunen.

Wy verseeckeren dan datter geen waerschijnelijck heyd is, dat de voorwerpsels hun verbeeltsel senden of gedaenten die hen gelijck zijn; en siet daer hier d redenen van. De eerste neemt men van de ondoo ganckelijckheyd der lichamen. Al de voorwerpsels gelijck als de Sonne, de Sterren, en al dese dewelck dicht by onse oogen zijn, konnen geen ghedaente senden, die van een anderen aert zy als sy, en daeron seggen de Philosophen gemeenlijck, dat dese specie grof en stoffelijck zijn, tot blyckelijck onderschey der uytgedruckte gedaenten, die gespiritualiseert, o geestmaetigh gemaeckt zijn. Dese ingedruckte ghe daenten of species impressie van de voorwerpsels, sijn dan kleyne lichamen: soo konnense dan sich niet door-dringen, noch al de ruymten die van der Aerden to aen den Hemel zijn, die daer van geheel gevult moet zijn. Waer uyt licht te besluyten valt, datse sigh selven vrijven en stooten moeten, de eene van de eene, en de andere van de andere sijde; indien men de voor-werpsels door hun middel most sien.

Te meer, men kan sien van een kant en uyt een selfde punt een groot ghetal voorwerpsels, die in den He-mel en op der Aerden zijn: soo sou het dan oock van noden zijn, dat de gedaenten van al dese lichaemen, tot een poinct mosten gebracht worden; of sy kon-nen niet doordringen, naerdemael sy hunne uytbrey-dinge hebben: soo dan &c.

Maer men kan niet alleenigh sien van een selfde punt een seer groot getal van seer groote en geweldige voorwerpsels, daer is selfs niet een punct, in al dese

groote gedaente van de werelt, van en uyt de welcke men niet ſou konnen ontdecken by naer een oneyndigh ghetal van dingen, en ſelfs van dingen ſoo groot als de Sonne ſelfs, de Maen en de Hemel is. Soo iſſer dan geen punt in de geheele werelt, in dewelcke de ghedaenten van al deſe dinghen niet moeten ontmoeten: het welcke tegens alle ſchijn van waerheydt is.

De tweede reden neemt men van de veranderinghe die in de gedaenten en ſpecien geſchiet. Het is ſeecker dat te naerder een voorwerpſel is, de ghedaente oock des te grooter moet zijn; naerdemael wy het voorwerpſel grooter ſien. Nu ſien wy niet wat deſe gedaenten ſou konnen verminderen, en wat van de deelen die deſelve uyt maecken ſou geworden, wanneer de ſelve nu grooter wordt. Maer het geene noch ſwaerder te begrijpen valt, volgens hun ghevoelen, is dat, indien wy deſe voorwerpſels met veergeſichten of een *Microſcope* beſien, de gedaente terſtont vijf of ſes hondert mael grooter wort, en noch meer, alſſe van te voren is geweeſt, want men ſiet noch minder van wat gedeelte, deſelve alſoo ſchrickelijck in een oogenblick toenemen kan.

De darde reden is, dat wanneer men een volkomen cuba ſiet, al de gedaenten van ſijn ſijden ongelijck zijn, en ondertuſſchen laet men niet nae al ſijn ſijden gelijckmatighlijck vierkant te ſien. En van gelijcken, wanneer wy in een Schildery ſien, Ovalen en Parallelogrammen, die niet konnen ſenden als ſpecien van de ſelve figure, ſoo ſiet men ondertuſſchen daer niet als ronden en vierkanten. Want ſulcks doet klaerlijck ſien, dat het niet nodigh ſy, dat het voorwerpſel het welcke wy ſien, ſpecien en ghedaenten voortbrenge, die het ſelve gelijck zijn, om geſien te konnen worden.

Eyndelijck wy konnen niet begrijpen, hoe het ge schieden kan, dat een lichaem dat niet gevoelijck ver mindert wordt, altoos van sich ghedaenten van all kanten sou uytsenden, die geduerighlijck de groot ruymten, die rontsomme is, souden vervullen, en da met een onbegrijpelijcke snelligheydt. Want een voorwerpsel zijnde verborgen, op het ogenblick wanneer het sigh ontdeckt, kan men het van duysender plaetsen en van alle sijden sien. En het geene oock seer vreemt schijnt te zijn; is, dat de lichaemen die veel werckingh hebben, ghelijck de Lucht en eenige andere, de macht niet hebben om beelden die hen gelijcken naer buyten te senden, ghelijck de grover lichaemen, die mindere beweginghe hebben, als Aerde, Steenen en by nae alle harde lichaemen wel souden konnen doen.

Maer wy willen ons niet langer ophouden, om al de redenen, die tegens dese meeninghe zijn, by te brenghen; om dat het noyt ghedaen werck sou zijn, dewijl de minste poginghe van het verstandt sulck een groot ghetal voortbrenght, dat het onnuytputtelijck is. Dese die wy by gebracht hebben sijn genoegsaem, en sy waeren selfs niet van noden, naer dat het welcke wy gesproocken hebben, aengaende dese saeck, in het eerste Boeck, daer wy de dwalinghen van de sinnen hebben uytgeleght. Maer daer is sulck een groot getal van Menschen, die aen dese meeningh en opinie vast zijn; dat wy nodigh hebben geacht, daer yets van te seggen, om hen hun eygene gedachten eens naerder te doen aen mercken.

DERDE HOOFT-STUCK.

Dat de Ziele de macht niet heeft om Ideen voort te brengen. Oorsaeck van de dwalinghe, in de welcke men over die saeck komt te vallen.

DE tweede opinie en meeninghe is van dese, dewelcke gheloven dat onse Zielen de macht hebben, om Ideen en verbeeldingen der dingen, aen de welcke sy willen dencken, voort te brengen, en dat sy verweckt worden, om deselve voort te brengen, door de indrucksselen die de voorwerpsels op de lichaemen maecken. Hoewel dese indrucksselen niet zijn gelijcke beelden, met de lichaemen die deselve veroorsaecken. Sy meenen dat het in dese aenmerckinge is, dat de Mensch naer Godts evenbeelt geschaepen, en aen sijn macht deelachtigh is: dat gelijck als Godt alles uyt niet geschaepen heeft, en alles weder tot niet maecken, en weer nieuwe schepselen maecken kan, dat oock alsoo de Mensch kan maecken en vernietighen de denckbeelden van al de dingen, die het hem gelieft. Maer wy hebben groote redenen, al dese meeningen te misvertrouwen die den Mensche soo hoogh setten. Dit sijn ghemeenlijck gedachten die uyt hun laetdunckenden en hovaerdighen grondt voortkomen, en de Vaeder der lichten hen niet gegeven heeft.

Dese deelmatigheyd aen de Goddelijcke macht, op de welcke de Menschen soodanigh roemen, om uyt te leggen hoe sy sigh alle dinghen konnen voorstellen, en selfs hoe sy verscheydene andere bysondere werckingen en actien doen, is een deelmatigheyd dewelcke schijnt yets van onafhangentheydt te hebben; gelijck

lijck wy die ghemeenlijck uytleggen. Maer het i oock een Chimerijcke en versierde deelmatigheydt die hen de onwetentheyt, de Menschelijcke ydelhey en laetdunckentheyt ingeven. Sy zijn in een groote dependentie en afhanginghe van de Goddelijcke goet heydt en barmhertigheydt als sy wel dencken. Mae hier is de plaets niet om dese dinghen te verhandelen Laet ons alleenigh trachten om te laeten sien, dat de menschen de macht niet hebben om de Ideën en denk beelden der dingen diese begrijpen, te maecken.

Niemand kan twijfelen of de Ideën en denckbeelden sijn dadelijcke wesens, naerdemael sy dadelijcke eygenschappen hebben, en de eene van den andere verscheelt; en geheel verscheydene dinghen vertoonen. Men kan oock niet na reden twijfelen, of sy zijn geestelijck, en seer verscheyden van de lichaemen diese vertoonen; en dat schijnt sterck genoegh om te doen twijfelen, of de Ideën, door middel van de welcke men de stoffelijcke dingen siet, niet edelder zijn als de saeck selve. Inder daet de *mundus intelligibilis* of verstantmaetighe werelt moet volmaeckter sijn, als de stoffelijcke en aertsche werelt, gelijck wy in het vervolgh sullen sien. Alsoo wanneer men verseeckert, dat de Menschen de macht hebben, om sich Ideën en denckbeelden van al de dingen, die het hen belieft, te formeeren en te maecken, stelt men sigh selven in groot ghevaer te verseeckeren, dat de Menschen de macht hebben, om dinghen te doen, die Edelder en volmaeckter zijn als de werelt die God geschaepen heeft. Men maeckt ondertusschen geen reflexie en opmerckinghe daer op, om dat men sich inbeelt dat een Idea niet is, om datse sigh niet doet gevoelen, of wel, indien men deselve aenmerckt als een wesen, men merckt se aen als een wesen dat geringh en misprijslijck genoegh is; om dat men sich inbeeldt, datse vernietight is, wanneer sy by den geest niet meer tegenwoordigh is.

Maer

Maer of het selfs al waer was, dat de Ideën maer een geringh en veracht wesen waren, soo zijnse evenwel wesens, en dat noch geestelijcke wesens; en de Menschen de macht niet hebbende om te scheppen, konnen oock by gevolge, deselve niet voortbrengen: want de productien der Ideën, gelijck wy die uyt leggen, is een waere scheppinge: en hoewel wy trachten de hardigheyd en stoutheyt van dese meeninge een toy en een schijn te geven, seggende dat de productie der Ideën eenighe saeck supponeert en verstaet, en de scheppingh niet, soo geeft men evenwel geen reden van de gront der swarigheyt.

Want men moet acht slaen, dat het deselve saeck zy, ick wil seggen, dat het even soo swaer sy eenige saecke uyt niets voort te brenghen, als de selve voort te brengen, met onderstellinge van geen andere saeck, van de welcke sy niet ghemaeckt kan worden, en die niets tot haer produxtie en voortbrengingh helpen kan. Het is by voorbeeldt een en de selve saeck, een Engel te scheppen, of die uyt een steen voort te brengen, om dat een steen niets ter werelt kan helpen tot het produceren en voortbrengen van een Engel, zijnde van een heel strijdigh wesen, maer sy sou yets konnen toebrengen, tot het voortbrengen van Broodt en van Goudt &c. om dat de Steen, het Goudt en het Broodt, niet als een selve uytbreydingh op een verscheydene wijse geconfigureert, en alle stoffelijcke dingen zijn.

Het is selfs swaerder voort te brenghen een Engel uyt een steen, als de selve te scheppen uyt niet, want om een Engel uyt een steen te maecken, voor soo veel sulcks kon geschieden, moet men eerst den steen vernietigen, en by gevolgh den Engel scheppen; en om een Engel simpelijck te scheppen, valter niets voor af te vernietigen. Indien dan de geest de Ideën, van de natuerlijcke indruckselen, die in de lichaemen, of

of andere diergelijcke dinghen zijn, voortbrenght, soo doetse de selve saeck, of een saeck alsoo swaer, ja selfs noch swaerder als of hy schiep; naerdemael de Ideen geestelijck zijnde, deselve van geen stoffelijcke dinghen konnen worden voortgebracht die in de harssenen zijn, en oock geen evenmatigheyt met de selve hebben.

Indien men dan segge, dat een Idea geen substantie of selfstandigheyd is, het sy soo; het is evenwel een geestelijcke of geestmatige saeck: en gelijck het niet mooghlijck is van een geest een vierkant te maecken, hoewel een vierkant geen substantie is, soo is het oock niet mooglyck een Idëa te formeren van een saeck die daer geen vergelyckingh toe heeft, of al schoon een Idëa geen substantie of selfstandigheydt zy.

Maer indien wy des Menschen geest toestonden een opperste macht om te konnen vernietigen en te scheppen de Ideën der dingen, soo sou deselve sigh van al dat niet konnen dienen, om deselve te produceren en voort te brenghen. Want gelyck een Schilder, hoe konstigh hy zy, niet sou konnen uytbeelden een ghedierte uyt China, dat hy noyt heeft gesien, en van het welcke hy geen denck-beeld of Idea heeft, invoegen de Schildery die men daer van sou maecken het selve in geenen deelen sou konnen gelijcken; alsoo kan een Mensch oock geen Ideën maecken van dingen, die hy voor heen niet ghekent heeft, dat is geseght, daer hy voor heen de Idea niet van gehadt heeft, die van sijn wille niet af hanght. Want indien hy voor heen daer een Idëa en verbeeldingh van heeft, soo kent hy de saeck, en het is hem onnut daer een nieuwe van te maecken. Het is dan onnut des Menschen geest de macht om die voort te breugen toe te schryven.

Men sou misschien mogen seggen, dat de geest eenige algemeene en vermenghde Ideen van alle dinghen

heeft,

heeft, die hy niet voortbrenght, en dat dese dewelcke hy voortbrenght en *produceert*, bysondere, netter en bescheydelijcker zijn: Maer het is altoos een en deselve saeck. Want ghelijck een Schilder niet kan uytbeelden de ghedaente van een bysonder Man, in sulcker voegen dat hy verseeckert is hem sulcks te sullen konnen gelucken, indien hy daer geen bescheydelijcke Idea en verbeeldingh heeft, en de persoon tegenwoordigh is: alsoo kan oock de geest die niet heeft, by voorbeelt, als de Idea van de wesentheydt van een dier in het ghemeen, sigh niet voorbeelden een Paert, en daer een bescheyden Idea van maecken, met verseeckeringh van wel te zijn, indien hy niet een voorgaende Idea heeft, met de welcke hy dese tweede vergelijcke. Indien hy nu een voorgaende of eerste heeft, is het onnut daer een tweede van te maecken, en het vraeghstuck siet op dit eerste. Ergo, of soo dan &c.

Het is waer, dat wanneer wy een vierkant begrijpen, by voorbeeldt, door het enckele of suyvere verstant, wy ons oock dat konnen inbeelden, dat is gesegt, dat begrijpen, met een verbeeltenis daer van in onse harssenen te drucken. Maer men moet aenmercken, Eerstelijck: dat wy noch de rechte noch de voornaemste oorsaeck van dit beeldt niet zijn; doch het soude te lange vallen sulcks uyt te leggen. 2. Dat het soo verre daer af is, dat dese tweede Idea, die het beeld verselt, bescheydelijcker en juyster zy, dat de selve in tegendeel niet juyst of gelijckmatigh is, als voor soo veel die de eerste gelijck is, die tot een regel voor de tweede dient. Want eyndelijck men moet niet geloven, dat de inbeeldinge, of de sinnen selve, ons de saecken bescheydelijcker voorstellen, als het suyvere verstandt, maer alleenigh datse de geest meer raecken en aendringhen. Want de Ideen en denckbeelden der sinnen en van de inbeeldinghe, sijn niet

onderscheyden als door de conformiteyt en ghelijckmatigheyt die sy hebben, met de Ideen van het suyvere verstant. * Het beeldt van een vierkant by voorbeelt, het welcke de inbeeldinghe in de harssenen inprent en is niet juyst en wel gemaeckt, als door de conformiteyt die het selfde heeft met het denckbeeldt van een vierkant, het welcke wy begrijpen door het suyvere verstant. Dese Idea is het die dit beeld reguleert. Het is de geest die de Imaginatie bestiert, en verbint om soo te seggen, van tijdt tot tijdt te sien, of het beelt, het welcke zy afbeelt een figuere is van vier rechte en even gelijcke linien, van de welcke de hoecken volkomen recht zijn: In een woordt, of het geene men sich inbeelt, ghelijck is met het geene dat men besest en ontfanght.

Ick geloove niet, dat men sou konnnen twijfelen, naer het geene wy geseght hebben, of dese dewelcke verseeckeren, dat de geest de Ideen der dinghen kan formeeren en maecken, bedriegen sigh; naerdemael sy de geest toeschrijven de macht van te scheppen, en selfs te scheppen met wijsheyt en ordere, sonder eenige kennisse van het geene hy doet: Want sulcks is niet begrypelijck. Maer de oorsaeck van hunne dwalinge is, dat de Menschen noyt in gebreecke blijven, te oordeelen, dat een saeck de oorsaeck van eenighe uytwercksel is; wanneer de een en de ander te samen vervoeght zijn; behoudens dat de waere oorsaeck van dese uytwercksel onbekent zy.

Het is daeromme dat de gantsche werelt besluyt, dat een geworpene en gedrevene Bol, die een andere ontmoet, de waere en voornaeme oorsaeck van de beweginghe van dese laetste is: en dat de wille vande Ziel de waere en voornaeme oorsaeck is van de bewe-

ginge

* Tanto meliora esse Judico quæ oculis cerno, quanto pro sui natura, viciniora sunt iis quæ animo intelligo. *Aug. 63. de vera religione.*

ginghe van den arm, en andere diergelycke dinghen: om dat het altoos ghebeurt, dat een Bol word bewogen, wanneer hy ontmoet wordt door een ander die hem aenstoot; dat onse armen worden bewoogen by nae soo menighmael als wy het selve willen, en dat wy niet sien wat andere saeck de oorsaeck van dese bewegingen kan zyn.

Maer wanneer niet soo ordinaerlijck eenighe saeck volght; soo isser echter een groot ghetal van lieden, die gelooven dat dese saeck de oorsaeck is van het uytwercksel dat volght. Maer evenwel niet in het algemeen de gantsche werelt. Het gebeurt by voorbeelt, dat een Comeet sigh vertoont, en nae dese vertoningh een groot Vorst komt te sterven: dat eenige steenen inde Mane-schijn leggen en van de wormen gegeeten worden: De Son is met Mars in conjunctie en vereenigingh, op de geboorten stondt van een Kindt, en het selve komt yets buyten ghemeen te wedervaeren, sulcks is genoegh voor veel lieden, om hen te doen gelooven, dat de Comeet, de Maen, de conjunctie van Sol en Mars de oorsaeck zijn van dese uytwercksels, daer wy van gesproocken hebben, en van andere meer diergelijcken: en de reden waerom de geheele werelt het selfde niet gelooft, is, dat men niet altoos siet, dat dese uytwercksfelen op dese saecken volgen.

Maer al de Menschen in 't gemeen de Idea der dingen by den geest tegenwoordigh hebbende wanneer sy die begeeren, en sulcks hen daegelijcks menighmael gebeurende, besluyten bynaer alle, dat de wille, die de productie der Ideen verselt, of eer hun tegenwoordigheyt by den geest, daer de waere oorsaeck van is, om dat sy niets sien, in de selve tijd, dat sy sulcks souden konnen toeschrijven, en sy sich inbeelden, dat de denckbeelden niet meer zijn, wanneer de geest de

selve

ſelve niet meer ſiet, en dat de ſelve weder beginnen te zijn, wanneer ſy ſich aen den geeſt vertoonen.

Het is oock om deſe reden, dat eenige oordeelen, dat de voorwerpſels van buyten de beelden, die hen gelijcken, inſenden, gelijck wy in het voorgaende Hooft-ſtuck hebben geſeght. Om dat, zijnde niet mooghlijck de voorwerpſels door ſich ſelven te ſien, maer alleen door hunne Ideen en denckbeelden, ſy oordeelen dat de objecten de Ideen voortbrenghen, om dat ſy deſelve ſien wanneer ſy tegenwoordigh zyn, en niet ſien, wanneer die niet tegenwoordigh zijn, en de tegenwoordigheydt van het voorwerpſel by naer altoos de Idea, die men daer van heeft, vergeſelſchapt.

Indien ondertuſſchen de Menſchen ſigh niet verhaeſten in hun oordeelen, ſy moſten alleenlijck beſluyten, van dat de Ideen der dinghen altoos hun geeſt tegenwoordigh zijn, wanneer ſy het willen; dat hun wil in het ghemeen nodigh is, volgens de ordere der natuere, op dat ſy de Ideen hebben, maer niet dat de wille de ware en voornaeme oorſaeck is, dat de ſelve by hun geeſt tegenwoordigh zijn; en noch minder, dat de wille de ſelve uyt niet ſou voortbrenghen, of ſoo als ſy het uytleggen. Van ghelijcken ſy moeten niet beſluyten, dat de voorwerpſels ſenden de gedaenten en ſpecien die hen gelijcken; om dat de Ziele de ſelve gemeenlyck niet begrypt, als wanneer ſy tegenwoordigh zyn; maer alleenlijck dat het voorwerpſel, ordinaerlyck noodigh is, op dat de Idea by den geeſt tegenwoordigh zy. Eyndelyck ſy moeten niet oordeelen, dat een gedrevene kloot, de voornaeme en waere oorſaeck is van de beweginge van deſe, de welcke hy in ſijnen wegh vindt; naerdemael de eerſte ſelfs de macht niet heeft van ſich te beweghen; maer alleenlijck dat deſe ontmoetinge van twee Bollen, de gelegentheyd geeft aen den auteur der beweginge van

de

de stoffe, uyt te voeren het besluyt van sijn wille, de welcke de algemeene oorsaeck van alle dingen is; deelende aen de andere Bolle mede een ghedeelte der beweginge van den eersten; dat is geseght, om klaerder te spreecken, als willende dat de laetste sou bewogen worden, soo veel als de eerste af laet van bewooghen te zijn: Want de bewegende kracht der lichaemen, kan niet anders zijn, als de wille van dese die deselve bewaert, en conserveert, ghelijck wy elders sullen doen sien.

VIERDE HOOFT-STUCK.

Dat wy de voorwerpsels niet sien, door de Ideen die met ons geschaepen zijn. Dat Godt de selve niet voortbrenght in ons, op yeder oogenblick wanneer wy die van noden hebben.

DE darde meeninge is van dese, die oordeelen, dat alle de Ideen der dingen met ons geschaepen zyn. Om nu de kleyne waerschynelyckheyd, die dese meninge heeft, te onderkennen, moet men sigh voorstellen, datter in de weerelt veel seer verscheydene dinghen zijn, van de welcke wy Ideen hebben. Maer om niet te spreecken als van simpele figueren, het is seecker dat het getal daer van oneyndigh is; en selfs indien wy ons houden by eene, gelyck een Ellipse of oneven rondt, men kan niet twyselen, of de geest begrypt een eyndeloos ghetal van verscheydene ghedaenten en specien; wanneer hy begrypt, dat een van de diameters sigh oneyndelyck *ad infinitum* kan uyt-breyden, blyvende het andere altoos de selve.

Van gelijcken de hooghte van een Triangel of dryhoeck, sigh konnende vermeerderen of verminderen,

oneyndelijcker wijſe , *ad infinitum* , blijvende de Baſis deſelve , ſoo begrijpt men dat daer een oneyndelijck getal van verſcheydene gedaenten kan zijn : en ſelfs, het gene ick bidde alhier te willen aenmercken ; de geeſt begrypt in eeniger maniere dit oneyndigh getal , hoewel men daer maer ſeer weynigh ſigh van inbeelden kan , en men geen byſondere en beſcheydene Ideen , van veel Triangels , van verſcheydene gedaenten , op een tijdt hebben kan , maer het geene men voornamentlijck moet opmercken , is dat deſe algemeene Idea , die de geeſt heeft , van dit oneyndigh ghetal van *Triangels* van verſcheydene ſoorten en ghedaenten , genoeghſaem bewijſt , dat indien men niet begrijpt , door de byſondere Ideen al deſe verſcheydene *Triangels* , in een woort , indien men het oneyndige niet begrypt , ſulcks niet geſchiet door ghebreck van Ideen , en dat het oneyndigh ons niet tegenwoordigh is , maer alleenigh by ghebreck van ruymte en uytbreydinge van den geeſt. Indien ſigh een Menſch ſchickte , om de eygenſchap van de verſcheydene Triangels en dry-hoecken aen te mercken , al was hy eeuwighlyck met deſe ſtudie en beſeffinghe beſigh , hem ſouden noyt nieuwe en byſondere Ideen ontbreecken ; maer alleenlyck ſijn geeſt ſou ſigh nutteloos vermoeyen.

Het geene ick van de Triangels hebbe geſeght , kan oock op de figuren van vijf , ſes , hondert , duyſent , van thien duyſent , en alſoo toteen oneyndelyck toe, gepaſt worden. En indien de ſijden van een Triangel , konnende hebben oneyndelycke betreckingen de eene op den ander , Triangels zyn van een oneyndelyckheydt van ſpecien en ghedaenten , ſoo valt het licht te ſien dat de figuren van vier, vyf ,of een millioen ſijden bequaem zyn , tot noch grooter verſcheydentheden , naedemael ſy veel meer rapporten vergelyckingen en vereenigingen van hun ſijden konnen ontfangen , als de enckele Triangels en dry-hoecken.

De

De geest dan siet al dese dinghen, hy heefter Ideen van, en is seecker dat dese Ideen hem noyt sullen ontbreecken, al bestede hy oneyndighe eeuwen, selfs in de beschouwinge van een gedaente alleen; en indien hy dese oneyndige figuren niet teffens begrypt, of het oneyndige niet bevat, het is alleenigh daeromme, dat sijn uytbreydinghe seer bepaelt is. Soo isser dan een oneyndelijck getal van Ideen: wat segge ick een oneyndigh getal? daer zijn soo veel oneyndige getaelen van Ideen en denckbeelden; alsser verscheydene figuren zijn; invoegen dat, naedemael daer een oneyndigh getal van verscheydene ghedaenten en figuren is, het oock noodigh zy, dat de geest een oneyndelijckheyd, van oneyndige getaelen van Ideen hebbe, om alleen de figuren te kennen.

Nu vraege ick, of het waerschijnelijck zy, dat Godt soo veel dingen met des Menschen geest geschapen heeft. Voor my, sulcks sou my soo niet duncken, voornaementlyck, naerdemael sulcks kan geschieden op een andere eenvoudige en seer lichte wyse, gelyck wy wel haest sullen sien: want het schijnt niet redelijck, uyt te leggen hoe wy de saecken kennen, toestaende de scheppinghe van een oneyndelijckheyd van wesens, wanneer men reden kan geven, op een andere wijse.

Maer indien al selfs de geest een geheel Magasijn van al de Ideen had, die hem nodigh zijn, om de dingen te sien, soo sou het echter seer swaer vallen uyt te leggen, hoe de Ziele deselve sou konnen uytkiesen; en hoe het sou konnen geschieden, datse de Sonne begrijpt, by voorbeelt, wanneer hy voor de oogen des lichaems tegenwoordigh zy. Want naedemael het beelt, dat de Sonne in de harssenen indruckt, niet over een komt met de Idea, die de Ziele daer van heeft, gelyck wy elders bewesen hebben; en selfs dat de Ziele niet begrypt de beweginghen, die de Sonne voort-

voortbrengt in de grond der oogen en in de harſſenen, is het niet begrypelyck dat ſy juyſt kan raemen, wat voor een Idea ſy ſich moeten voorſtellen, van dat oneyndelyck getal, dat ſy daer van ſou hebben. Men kan dan niet ſeggen, dat de Ideen der dingen met ons geſchaepen zyn, en dat ſulcks genoegh zy, op dat wy de objecten die ons omcingelen moghen ſien.

Men kan oock niet ſeggen dat Godt alle oogenblicken ſoo veel nieuwe voortbrenght, als wy verſcheydene dinghen begrypen: dat is genoegh wederleght, door het geene wy in dit Hooft-ſtuck hebben geſeght. Maer het is van noden, dat wy t'allen tijden, dadelyck in ons ſelven de Ideen van alle dinghen hebben, naerdemael wy t'allen tyden, op alle dingen konnen dencken: het welcke wy niet ſouden konnen doen, indien wy de ſelve albereets niet in het rouwe begrepen, dat is, indien niet een oneyndigh getal van Ideen by onſe geeſt tegenwoordigh was.

VYFDE HOOFT-STUCK.

Dat de geeſt beſchouwt noch het weſen, noch de weſentheydt der voorwerpſelen, in aenmercken van ſijn eygene volmaecktheydt. Dat Godt alleenigh de ſelve op deſe wijſe ſiet.

DE vierde meeninge en opinie is, dat de geeſt geen andere Ideen van noden heeft, om de objecten en voorwerpſels te begrypen, als ſigh ſelven, en dat hy kan, aenmerckende ſigh ſelven en ſijn eygene volmaecktheden, alle dinghen die buyten zijn ontdecken.

Het is ſeecker dat de Ziele in ſigh ſelven, en ſonder Ideen al de beſinningen en al de lydinghen ſiet, tot de welcke

welcke ſy bequaem is, het vermaeck, de ſmart, de koude, de wermte, de verwen, de geluyden, de reucken, de ſmaecken, haer liefde, haer haet, haer vreughd, haer droefheyd, en al de andere, om dat al de beſinningen, en al de lydingen van de Ziel, niets buyten ſich ſelven vertoonen dat hen gelyckt, en deſe dingen niet zijn als Modificatien, daer een geeſt bequaem toe is. Maer de ſwarigheyd is, om te weeten, of de Ideen, die eenighe ſaeck van buyten vertoonen die hen gelijck ſijn eeniger maten, gelijck als de Idea van de Son, van een Huys, een Paert, een Rivier &c. niet ſijn als Modificatien van de Ziel, invoegen dat de geeſt niets van noden heeft als haer ſelven, om al deſe dingen, dewelcke buyten haer zyn te vertoonen.

Daer ſijn perſoonen die geen ſwarigheyd maecken, te verſeeckeren, dat de Ziele gemaeckt zijnde, om te dencken, ſy in ſigh ſelven heeft, ick wil ſeggen in het aenmercken van haer eygene volmaecktheden, al het geene haer tot het ſelve van noden is; om dat inder daet, zynde veel Edelder als alle de dingen die ſy beſcheydentlijck begrypt, men kan ſeggen, dat ſy die alle, in eeniger maniere, uytſteeckender wijſe *Eminentio* gelijck men in de Schoolen ſpreeckt, dat is geſeght op een Edelder en verhevender wijſe, als die in ſich ſelven ſijn, beſit en in ſich heeft. Sy willen oordeelen, dat de hooger dingen, in deſer manieren de volmaecktheden der onderhooriger dinghen begrijpen: Alſoo zynde de Ziele de edelſte van alle ſchepſelen die ſy kennen, vleyen ſy ſich, in ſich ſelven te hebben, op een Geeſtelycke wyſe, al het geene in de ſichtbaere Werelt is, en te konnen, met ſich verſcheydentlycker wijſe te Modificeren, begrypen en verkennen, al het geene de Menſchelycke geeſt begrypen en verkennen kan. In een woort, ſy willen dat de Ziele zy ghelyck een *Mundus intelligibilis*, een verſtandelycke Weerelt, dewelcke in ſigh begrypt al het

het geene de Materiele stoffelijcke en sinmaetige Werelt in sich begrypt, Jae oock meer.

Maer my dunckt dat het een seer stout werck is, dese gedachten plaets te geven. Het is, indien ick my niet bedriege, deMenschelijcke laetdunckentheyt, de liefde tot de onafhangentheyd, en de begeerte van die gelyck te zyn, die al de wesens in sich begrypt, dewelcke ons het verstant verwart, en ons vervoert, om ons door inbeeldingh de besitters van alle dingen te maecken. Segt niet dat ghy voor u selfs u eygen licht zyt, *Dic quia tu tibi lumen non es* seght de Heylige Augustinus in sijn 8. Sermoen, *de verbis Domini*; want het is Godt alleenigh, die sijn eyghen licht is, en dewelcke met sich alleenigh aen te mercken, al de dingen kan sien, die hy voortgebracht heeft, en voort brengen kan.

Het is ongetwyfelt, datter niemant was als Godt alleen, voor dat de Werelt geschaepen was, en dat hy die niet heeft konnen scheppen sonder kennisse en sonder Idea: dat by gevolge dese Ideen en verbeeldingen, die Godt daer van heeft gehadt, niet van hem selve verschillen, en dat alsoo alle schepselen, selfs de alderstoffelijckste, en de alderaertachtighste, in Godt zyn; hoewel op een geheel geestlycke wyse, die wy niet konnen begrypen. Godt siet dan binnen sich selven al de wesens met het aenmercken van sijn eygene volmaecktheden, die hem deselve voorstellen. Hy kent oock volkomentlyk hun wesentheyd, om datse alle van syn wille afhangende, om te zyn, en niet konnende hy van syn eyghene wille onkundigh syn, daer uyt volght, dat hy oock van hun wesentheyd niet onkundigh syn kan: en by gevolge soo siet Godt in sich selven, niet alleen het wesen, maer oock de wesentheyt, niet alleen de *Essentie*, maer oock de *Existentie* der dingen.

Maer het is op dese selve wijse, met de geschaepene

geesten niet gelegen; dese konnen niet sien in sich selven, het wesen der dingen, om dat seer bepaelt zynde, sy al de wesens in sich niet konnen begrypen, gelyck God, den welcken men kan noemen de algemeene wesentheydt; of enckelyck hy die is, gelyck hy sich selven den naem geeft. Naerdemael dan des Menschen geest kan bekennen al de wesentheden, en selfs oneyndige wesentheden, en deselve niet begrypt of behelst; soo is sulcks een seecker bewijs, dat hy hun wesen in sich selven niet en siet. Want de geest siet niet alleenigh, somwylen een saeck en soo somwylen een andere saeck, by opvolginge, hy begrypt oock daedelyckerwyse het oneyndige, hoewel hy het niet behelst, ghelijck wy in het voorgaende Hooftstuck hebben geseght. Invoegen dat, zijnde niet daedelijckerwijse oneyndelijck, noch bequaem tot oneyndelijcke Modificatien, op een en de selve tijdt, het t'eenemael onmooghlijck is, dat hy in sich selven sie, het geene daer niet is. Hy siet dan niet het wesen der dingen; met het aenmercken van sijn eygene volmaecktheydt, of met sigh op verscheydene wijse te Modificeren en te wijsmatigen.

Hy siet oock niet der selver wesentheydt of sijn in sich selven, om dat deselve niet van sijn wille afhangen, om te zyn of te bestaen, en de Ideen en verbeelgen, om te zyn of te bestaen, en de Ideen en verbeeldingen van dese dingen, by den geest tegenwoordigh konnen zyn, hoewel sy selve in wesen niet zyn; want een yeder kan de Idea of het denck-beelt hebben, van een Gouden Bergh. sonder datter een in de geheele natuer gevonden word. En hoewel men steunt op het aenbrenghen van syn Sinnen, om van de wesentheydt en Existentie der voorwerpselen te oordeelen, soo verseeckert ons echter de reden niet, dat wy ons daer op moeten vertrouwen, en het ghebeurt oock menighmael, dat wy wel klaerlijck bevinden, datse ons bedriegen. Wanneer een Mensch by voorbeelt, het

het bloed seer verhit heeft, of simpelijck wanneer hy slaept, siet hy menighmael voor sijne ooghen, strijdende Legers en diergelijcke dingen, die echter niet zyn. Het is dan ongetwijfelt, dat het niet is in sigh selfs, noch door sigh selfs, dat de geest de wesentheyt der dingen siet, maer dat hy hier in van eenige andere saeck afhanght.

SESDE HOOFT-STUCK.

Dat wy alles in Godt sien.

WY hebben in dit voorgaende Hooft-stuck gesien, vier verscheydene manieren, op dewelcke de geest de voorwerpsels van buyten kan sien, dewelcke ons niet waerschijnlijck dachten. Hier ontbreeckt nu niet als het vyfde, dewelcke alleenlijck schijnt met de reden over een te komen, en de bequaemste te zyn, om te toonen de afhangingen, die de geesten van Godt hebben, in al hunne gedachten.

Om sulcks wel te begrypen, moet men gedencken, aen het geene wy in het voorgaende Hooft-stuck hebben gesproocken, dat het t'eenemael noodigh is dat God in sich selven heeft de Ideen van al de dingen, dewelke hy geschapẽ heeft;om dat hy andersints de selve niet sou hebben konnen voortbrengen, en dat hy alsoo alle dingen siet met aen te mercken het geene hy in sig selven heeft, dat daer mede overeen komt. Men moet daer en boven weeten dat Godt seer vast met onse Zielen, door sijn tegenwoordigheyd vereenight is, invoegen men sou konnen seggen, dat hy de plaets van de geesten is, even gelijck de spatien en ruymten de plaets der lichaemen zijn. Dese twee dingen eens vast gestelt zijnde, soo is het seecker, dat de geest kan sien

ſien het geene in Godt is, het welcke de geſchaepene wesens vertoont, naerdemael ſulcks ſeer geeſtmatigh, ſeer verſtandelijck, en ſeer tegenwoordigh by de geeſt is. Alſoo kan de geeſt ſien in Godt de wercken van Godt, mits dat Godt hem wel wil ontdecken, het geene in hem is, die deſelve voorſtelt. Siet nu de redenen, dewelcke ſchjnen te bewyſen dat hy ſulcks wil, liever als een oneyndelijck ghetal Ideas in yeder geeſt te ſcheppen.

Eerſtelijck, is het ſoo, dat hoewel wy niet looghenen, dat Godt een oneyndelijck ghetal van repreſentative weſens der dinghen met yeder geeſt ſou hebben konnen ſcheppen, wy evenwel niet moeten geloven, dat hy deſelve alſoo maeckt, naerdemael het ſeer met de redenen over een komt, en genoegh door Godts wercken en de Oeconomia en beſtellingh der gantſche Natuer beweſen wordt, dat hy noyt door ſeer ſwaere wegen doet, het geene door ſeer enckele en ſimpele te wege kan gebracht worden: want hy doet niet onnuttelijck en ſonder reden. Het welcke de wijsheydt en de macht van Godt te kennen geeft, is niet kleyne dinghen door groote middelen uyt te voeren, ſulcks is tegen de reden, en een bewijs van een bepaelde verſtandelijckheydt: Maer in tegendeel, het is groote dinghen door ſeer enckele en ſeer lichte middelen te wege te brengen. Het is alſoo, dat hy met de uytbreydinge alleen voorbrenght al het geene wy wonderlijcks in de natuere ſien, en ſelfs het geene het leven en de beweginge aen de dieren geeft. Doch deſe, dewelcke ſubſtantiele gedaenten, en faculteyten en geſchicktheden, ſelfs Zielen in de dieren willen hebben, onderſcheydt van hun bloedt en Organen of werck-deelen van hun ligchaem, om te doen al het geene in de natuere voortkomt, willen oock ter ſelver tijdt, dat Godt gebreck hebbe aen verſtandt, en deſe wonderlijcke dingen door de uytbreydinghe alleenigh

niet doen kan. Sy meeten Godts macht, en sijne wysheydt by de kleynheydt van hun verstandt. Dewyl dan Godt aen de geesten kan doen sien, alle dinghen, met alleenlijck te willen dat sy sien, het geene in het midden van hen selven is, dat is geseght het geene in hem is, die deselve vergelijckt en vertoont, soo isser geen schynbaerheydt, dat hy sulcks op een andere wijse doet, en tot dien eynde sulck een oneyndelyck getal van Ideen, alsser geschaepene geesten zijn, sou hebben voort te brengen.

Maer men moet wel aenmercken, dat men niet kan besluyten, dat de geesten het wesen, of de Essentie van Godt sien, wanneer sy alle dingen in Godt sien op dese wijse, om dat het geene sy sien seer onvolmaeckt, en God seer volmaeckt is. Sy sien de deelbaere stoffe gefigureert, &c. En daer is niets in Godt dat deelbaer of gefigureert is: Want Godt is geheel wesen, om dat hy oneyndigh is, en alles begrijpt, maer hy is niet eenigh wesen in het bysonder. Ondertusschen het gene wy sien, is maer een of meer wesens in het bysonder, en wy begrijpen dese volmaeckte eenvoudigheyt en enckelheydt van Godt, die al de wesens behelst, niet: behalven dat men sou konnen seggen, dat men niet soo seer de Ideen van de dinghen, als de dinghen selve siet, die de Ideen vertoonen: want wanneer men een vierkant siet, by voor-beelt, soo seght men niet dat men de Idea of het verbeeltsel van dit vierkant siet, dat met de geest vereenight is, maer alleen het vierkant dat buyten is.

De tweede saeck, dewelcke schynt te bewysen, dat wy alle dingen sien, alleen daer door, om dat Godt wil, dat het geene in hem is, die alles vertoont, voor ons ontdeckt worde, en niet om dat wy soo veel Ideen hebben, als wy dingen konnen sien, is dat sulcks de geschaepene geesten stelt in een waere en volkomene afhanginghe van Godt. Want sulcks alsoo zijnde

souden wy niet konnen sien, het geen Godt niet wil dat wy sien, en soo God ons niet selve liet sien, het geene wy sien. *Non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, tanquam ex nobis sed sufficientia nostra ex Deo est.* Sulcks soo zijnde, soo is het God selve die de Philosophen verlicht, in de kennissen, die de ondanckbaere Menschen natuerlijcke noemen, hoe wel deselve hen niet toekomen als van God. Want als Paulus seght, (*a*) *Deus enim illis Manifestavit*, God heeft het hen geopenbaert. Hy is het die eygentlyk het licht des geests en de Vaeder des lichts is. 't Is hy die de wetenschap aen de Menschen leert; in een woort hy is het waere licht die al de geene verlicht, die in dese Werelt komen. (*b*) *Lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Want eyndelijck het is swaer ghenoegh bescheydentlijck te begrypen, de afhanginghe die onse geesten in alle bysondere handelinghen van God hebben, mits dat sy hebben, al het geene dat wy bescheydentlijck weeten, hen nodigh te zijn, om te ageren en te wercken, of al de Ideën der saecken, die hun geest tegenwoordigh zyn. In dit algemeene en duystere Woort van t'samenloopingh, door het welcke wy meenen uyt te leggen, de afhanginge der schepselen van God, wordt in een aendachtighe geest geen bescheydelijcke Idea verweckt, en ondertusschen het is goet, dat de Menschen seer bescheydentlijck weeten, hoe sy niets vermoogen sonder Godt.

Maer de sterckste van alle redenen is de maniere, op de welcke de geest alle dingen begrijpt. Het is seecker en de gantsche Weerelt weet het by ondervindinghe, dat wanneer wy aen eenige saecken willen dencken in het bysonder, wy al de wesens daer van terstondt beschouwen, en wy ons ingevolge tot de aenmerckinge

(*a*) 2 Corinth. 3. 5. (*b*) Johan. 1. 9.

van het voorwerpſel voeghen en appliceren , dat wy wenſchen te ſien. Nu is het ontwijfelbaer, dat wy niet ſouden konnen wenſchen te ſien een byſonder voorwerpſel, dat wy noyt voor heen hebben geſien, hoewel maer ten rouwſten en in het algemeen : invoegen dat konnende wenſchen te ſien al de weſens, nu het eene dan het andere , het ſeecker is, dat al de weſens onſen geeſt tegenwoordigh zyn. En het ſchynt dat al de weſens niet tegenwoordigh konnen zijn by onſen geeſt , als wanneer God hem mede tegenwoordigh is; dat is te ſeggen, hy die in ſijn enckelheyd al de weſens beſluyt.

Het ſchijnt oock dat de geeſt niet bequaem ſou zyn, om ſich de algemeene Ideen van het *genus* of geſlaght, van de gedaente &c. voor te ſtellen, indien hy niet al de weſens ſagh, in een beſlooten; en dat men geen reden kan geven, van de maniere door dewelcke de geeſt kent veele en verſcheydene afgeſonderde en algemeene waerheden , als door de tegenwoordigheyd van hem die den geeſt op een oneyndigheydt van byſondere wijſen, kan verklaeren en verlichten.

Het ſchijnd my eyndlijck toe, dat de ſchoonſte, de verhevenſte en aldervaſte, oock de eerſte proeve, of deſe die de minſte dingen onderſtelt, van Gods Exiſtentie en weſentheyd, is de Idea, die wy hebben van het oneyndelijck: Want het is ſeecker dat de Geeſt het oneyndelijcke begrijpt,hoewel hy het niet behelſt, en dat hy een ſeer beſcheydelycke Idea van God heeft, dewelcke ſy niet hebben kan, als door de vereeniging dewelcke hy met hem heeft; dewyl wy niets konnen begrijpen, dat het denckbeeld van een oneyndelijck volmaeckt weſen, dewelcke is dat wy van Godt hebben, yets ſy dat geſchapen is.

Maer niet alleen heeft de Geeſt het Idea van het oneyndelijck, hy heeft het oock ſelf voor die van het eyndige. Want wy begrijpen het oneyndige Weſen,

alleen

alleen daer door, dat wy het Wesen begrijpen, sonder te dencken of het eyndelijck of oneyndighlijck zy. Maer op dat wy een eyndighlijck wesen begrijpen, moetmen nootwendighlijck yets van dese algemeene *Notie* of kenninge van het wesen affnijden; het welcke by gevolgh moet voorgaen. Alsoo begrijpt de geest geen saecck, als in de Idea, die hy van het oneyndige heeft: En soo ver is het daer af, dat dese Idea sy gheformeert van de verwarde versaemelinge van al de Ideën der bysondere wesens, ghelyck de Philosophen dencken; dat in tegendeel, al dese bysondere Ideën niet zyn, als *participatien* en deelgenootschap van de algemeene Idea van het oneyndige: Gelyck als Godt syn wesen niet heeft van de schepselen, maer al de schepselen niet bestaen als door hem. De laetste proeve, dewelcke sal syn een Demonstratie voor die geene, dewelcke tot afghesonderde en hooge redeneeringe ghewent zyn, is dese. Het is onmooghlijck dat Godt een ander voornaem eynde van syn werckingen hebbe, als sich selven. Het is een gemeene *Notie* en kenninge voor alle menschen, daer men wel eenige bedenckinge opneemen kan; en de Heylige Schrift laet niet toe dat wy eenighsins twijfelen, of Godt heeft alles om sich selfs wil geschapen. Het is dan noodigh, dat niet alleen onse natuerlijcke liefde, ick wil seggen de beweginge, dewelcke hy voortbrenght in onsen geest, tot hem sich strecke; maer oock dat de kennisse, en het licht het welcke hy ons geeft, ons doet erkennen yets het welcke in hem is: Want alles wat van Godt komt, kan niet zyn als om en voor Godt. Indien Godt maeckte een geest, en den selven voor de Idea, of het onbemiddelt voorwerpsel van syn kennisse de Sonne gaf, soo sou schijnbaer Godt dese geest, en de Idea van desen geest voor de Sonne gemaeckt hebben, en niet voor sich selven.

Godt kan dan geen geest maecken, om syn wercken te

te kennen, indien niet dese geest, eeniger maete God in syn wercken sie; invoegen men sou konnen seggen, dat indien wy Godt niet sien, in eeniger maniere, wy geen dingh ter weereld sien; gelijck, indien wy God niet beminden, ick wil seggen, indien Godt sonder ophouden, ons de liefde tot het gemeene Goedt niet indruckte, wy geen saecke ter weereld souden beminnen; om dat dese liefde zynde onse wille, wy niets konnen beminnen of willen sonder deselve: want wy konnen geen bysonder goedt beminnen, als naer het selve de beweginge van liefde, die God ons geeft, naer en tot hem te strecken. Alsoo, gelyck wy geen dingh beminnen, als door de nootwendige liefde die wy voor God hebben, sien wy geen dingh, als door de natuerlycke kennisse, die wy van God hebben: en al de bysondere Ideen, die wy van de Schepselen hebben, syn niet als bepaelingen van de Idea des Scheppers, gelijck al de bewegingen van de wille voor de Schepsels niet syn als bepalingē en de beweginge voor den Schepper.

Ick twijfele niet, of al de Godgeleerden sullen toestaen, dat de Goddeloosen selve Godt beminnen met dese natuerlycke liefde, van dewelcke ick spreecke. En de Heylige Augustinus en eenighe andere Outvaders, verseeckeren als een ongetwyfelde saeck, dat de goddeloosen in God de regulen der Zeden en der eeuwiger waerheden sien. Invoegen dat de opinie en meeninge, die ick voorghestelt hebbe, niemand moeyelyck en over dwars vallen moet, hoort hoe Augustinus spreeckt: * *Ab illa incommutabili luce veritatis, etiam impius, dum ab ea advertitur, quodam modo tangitur. Hinc est quod etiam impii cogitant æternitatem; & multa rectè reprehendunt rectèque laudant in hominum moribus: Quibus ea tandem regulis judicant, nisi in quibus vident, quemadmodum quisque vivere debeat, etiamsi nec ipsi eodem modo vivant? ubi autem eas vident? Neque enim in sua natura. Nam cum procul dubio mente ista videan-*

* *Liv.* 14. *de Trinitate Ch.* 3.

leantur, eorumque mentes constet esse mutabiles, has vero regulas immutabiles videat quisque in eis & hoc videre potuerit .... ubinam ergo sunt istæ regulæ scriptæ, nisi in libro lucis illius, quæ veritas dicitur, unde lex omnis justa describitur .... in qua videt quid operandum sit, etiam qui operatur injustitiam, & ipse est qui ab illa luce avertitur, à qua tamen tangitur. Men vind in Augustinus een oneyndelijckheyd van dierge-lijcke passagien, door dewelcke hy bewijst, dat wy God sien in dit leven, door de kennisse die wy hebben van de eeuwige waerheden. De waerheyd is ongheschapen, onveranderlijck, onbemeetelyck, eeuwigh, en boven alle dingen: Sy is waer door sich selven, sy heeft haer volmaecktheydt van geene dinghen: Sy maeckt de schepselen volmaeckter, en al de geesten soecken van natuer haer te kennen. Daer is niets het geene al deese volmaecktheden kan hebben, als Godt alleen. Soo is dan de waerheyd Godt selve. Wy sien van dese onveranderlijcke waerheden, soo sien wy dan Godt. Dat syn de redenen van den Heyligen Augustinus, d'onse syn een weynigh verschilligh daer van, en wy willen ons niet ongerechtighlijck dienen, van het gesagh van sulck een groot man, om ons gevoelen te ondersteunen.

Wy dencken en oordeelen dan, dat deese waerheden, selfs dese die eeuwigh zyn, gelyck dat tweemael twee vier uyt maeckt, selfs geen absolute en volkomene wesens zyn, soo ver is het daer van, dat wy geloven, dat sy God selve zyn. Want het is blijckelyck dat dese waerheyd niet bestaet, als in een vergelyckingh van evenmatigheyd; dewelcke is tusschen twee mael twee en vier. Alsoo seggen wy niet, dat wy God sien, wanneer wy de waerheyd sien, ghelyck de Heylige Augustinus seght, maer met het beschouwen van de Ideen van dese waerheden. Want de Ideen syn reëel en dadelijck; maer de ghelijckmatig-

heyd

heyd tusschen de Ideen, dewelcke is de waerheyd, niet dadelycks. Gelyck by voorbeeld, wanneer men seght, dat van het laecken, het welcke men tot dry ellen toe meet, het laecken ende ellen dadelijck en wesentlyck zyn, maer niet de gelijckmatigheyd tusschen de dry ellen en het laecken. Dit is maer een vergelyckinge, dewelcke men vind, tusschen de dry ellen en het laecken. Wanneer men seght dat tweemael twee vier zyn, soo syn de Ideen der getallen wesentlijck; maer de gelijckmatigheyt dewelcke tusschen hen is, is niet als een rapport en vergelyckinge. Alsoo naer ons gevoelen sien wy Godt, wanneer wy reëele en dadelycke waerheden sien, niet dat dese waerheden Godt selve zyn; maer om dat dese Ideen, van dewelcke dese waerheden afhangen in Godt zyn; het kan oock wel zyn, dat de Heylige Augustinus het selve oock alsoo verstaen heeft. Wy geloven oock, datmen in Godt kent de dingen die veranderlyck en bederflijck zyn, hoewel Augustinus niet spreeckt als van onveranderlycke en onverderflijcke dingen; om dat het daerom niet noodigh is, eenige onvolmaecktheyd in Godt te plaetsen, naedemael het genoegh is, gelyck wy nu albereeds ghesegt hebben, dat Godt ons laet sien, het geen in hem is, het welcke een vergelijckinge tot dese dingen heeft.

Ondertusschen hoewel ick segge dat wy in Godt stoffelijcke en gevoelijcke dingen sien, moetmen wel acht nemen, dat ick niet segge, dat wy in Godt daer van het gevoelen en de besinningh hebben, maer wel alleen van Godt, die in ons werckt; want Godt kent wel de gevoellycke dingen, maer hy ghevoeltse niet. Wanneer wy eenige ghevoelijcke of sinmatige dingen gevoelen of besinnen, soo vindmen in onse beseffinge, ghevoelen of besinningh een suyver Idea. Het besinnen is een Modificatie en wijsmatiginghe in onse Ziel, en het is Godt die deselve in ons veroorsaeckt:

En hy kanse veroorsaecken, hoewel hy se selve niet heeft; om dat hy siet in de Idea, die hy van onse Ziele heeft, dat sy daer bequaem en begrijpsaem toe is. Belangende het Idea, het welcke men bevind met de besinningh te zyn, deselve is in Godt, en wy siense, om dat het hem behaeght, ons deselve te ontdecken; en Godt vervoeght de besinningh met de Idea, wanneer de voorwerpsels tegenwoordigh zyn; op dat wy deselve alsoo souden gheloven te zyn, en souden treeden in de besinningh en de passien of lydingen, dewelcke wy moeten hebben, by vergelyckinge tot deselve.

Wy geloven eyndelyck, dat al de geesten sien de eeuwige wetten, soo wel als de andere dingen in God; maer met eenigh onderscheyd; sy kennen de ordere en de eeuwige waerheden, en selfs de wesens die God heeft gemaeckt, volgens de ordere, door de vereeniginge, die dese geesten nootsaeckelijck hebben met het woord, of de wijsheyd van God, die deselve verklaert, gelijck wy hebben uytgeleght. Maer sy erkennen dat de ordere een wet is, ick wil seggen, dat sy de eeuwige wetten erkennen, ghelijck datmen het goede beminnen, en het quaed vlieden moet: datmen de gerechtigheyd meer moet beminnen als de rijckdom, datmen beeter Godt moet ghehoorsaemen en onderworpen zyn, als over de menschen te heerschen; en een oneyndigh getal van andere natuerlycke wetten, door een inprentinge, dewelcke sy sonder ophouden van Godts wille ontfanghen, die hen naer hem treckt en beweeght, en tracht, om soo te spreecken, hun wille t'eenemael de syne ghelijck te maecken. Want de kennisse van dese inprentingh, diese in sich selven gevoelen, hoewel sy niet altoos deselve volgen, uyt een vrye keur van hunne wille, en diese weeten alle geesten gemeen te zyn, hoewel niet even kragtigh en

sterck

ſterck in alle, is deſelve met de kenniſſe van al de na tuerlyke wettẽ. Het is door deſe afhanginge; door deſ vergelyking, door deſe vereeniginge van onſe geeſt me het woord van God, en van onſe wille, met ſijne liefde dat wy na het beeld en de gelijkheyd van God zyn, en hoewel dit beelt ſeer veel door de ſonde is uytgewiſcht ſoo is het ondertuſſchen evenwel noodig, datſe beſtaet ſo veel als wy. Maer indiẽ wy het beelt van het woort, dat op der aerden vernedert is, dragen, en indien wy volgen de beweginge van den Heyligen Geeſt, dit beeld, van onſe eerſte ſcheppinge, deeſe vereeniging van onſen geeſt, met het Woord des Vaders, en de liefde van den Vader en van den Soon; ſal herſteld en onuytwiſſelijck gemaeckt worden. Wy ſullen Gode gelijck zyn; indien wy gelijck zyn den Menſch geworden Godt. Eyndelyck Godt ſal geheel in ons en wy geheel in Godt zyn; op een veel volmaeckter wyſe, als deſe, op dewelcke het noodigh is, om te konnen beſtaen, dat wy in hem en hy in ons zyn.

Siet daer de alderſterckſte reden die men heeft, om te geloven, dat de geeſten alle dingen begrijpen, door de innerlijcke tegenwoordigheyd van hem, die het alles in ſijn eenvuldigheydt begrypt. Een yeder ſal daer van oordeelen, volgens de inwendighe overtuyginge, die hy daer van ſal hebben, naer dat hy het alles met ernſt overdocht ſal hebben. Maer men gelooft datter geen waerſchijnelijckheydt is, in alle de andere manieren van deſe dinghen uyt te leggen, en dat het blycken ſal, meer als waerſchijnelijck, datſe ſulcks in deſe laetſte is. Alſoo hanghen onſe Zielen van Godt in alle maniere. Want even gelijck als hy het is, die hen doet gevoelen pijn, vermaeck en alle andere beſinninghen, door de natuerlijcke vereeningingh, die hy gheſtelt heeft tuſſchen hen en onſe lichaemen, dewelcke niet anders is, als ſijn beſluyt en wille, alſoo is hy oock die geene, die hen doet hebben

ben het gesicht van al de dinghen die sy sien, door de natuerlycke vereenigingh, dewelcke hy gestelt heeft, tusschen de vereenigingh van den mensch, en de vertooningh der Ideen, die de onbepaeltheyd van het Goddelycke wesen in sich besluyt; welcke naturlycke vereeniginge oock niets is, als syn algemeene wil: invoegen datter niemand is als hy, die ons kan verlichten en verklaeren, ons alle dingen voorstellende, gelijcker niemand is als hy, die ons geluckigh maecken kan, met ons met vermaeckelijckheden te vullen en als op te hoopen.

Blyven wy dan in dat gevoelen, dat God de verstandelijcke weereld, *de Mundns intelligibilis*, of de plaets der geesten zy, gelijck de stoffelijcke weereld de plaets der lichamen is. Dat het van syn macht is, dat sy al hunne Modificatien ontfangen: Dat het sy in syne wijsheyd, dat sy alle hunne Ideen vinden: En dat het door syne liefde is, dat sy gedreven worden van al hun gereguleerde bewegingen: En om dat syn macht, en syn liefde, niet anders zyn als hy selve, laet ons geloven met den Heyligen Paulus, dat hy niet verre van een yeder van ons af is, en dat wy in hem ons leven, onse beweginge en ons wesen hebben. *Non longe est ab unoquoque nostrum in ipso enim vivimus, movemur, et sumus.*

SEVENDE HOOFT-STUCK.

1. Vier verscheydene manieren van de dingen te sien. 2. Hoe men Godt kent. 3. Hoe men de lichaemen kent. 4. Hoe men de Zielen van andere Menschen en de suyvere geesten kent.

OM dit ghevoelen, 't geene ick hebbe by ghebraght, en opgestelt de wyse, op dewelcke de geest al de verscheydene voorwerpsels van syn

ſyn kenniſſe ontſanght, te bekorten, is het nodigh dat ick in deſelve onderſcheyde, vier manieren van kennen.

1. De eerſte is de dingen te kennen door hem ſelven.

2. De tweede deſelve te kennen door hun Ideen en verbeeldingen, dat is geſeght, gelijck ick het hier verſtae, door eenigh dingh het welcke daer verſcheyden van is.

3. De darde is, deſelve te kennen by ghewiſſe, of een innerlijcke gevoelen.

4. De vierde, deſelve te kennen by giſſinge.

Men kent de dingen door hen ſelven en ſonder Idea of verbeeldinge, wanneer zynde ſeer licht te verſtaen, ſy door de geeſt konnen doordringen, of ſich aen deſelve ontdecken. Men kent de dingen door hun Idea of verbeeldingh, wanneer ſe door ſich ſelven niet verſtandelyck zyn, 't zy om datſe lichamelijck zyn, 't zy om datſe niet konnen de Geeſt doordringen, en ſich aen deſelve ontdecken. Men kent by ghewiſſe al de dingen die van ſich ſelven niet onderſcheyden zyn. Eyndelijck, men kent by giſſinge de dingen, die van ſich ſelven verſcheyden zyn, als mede van die, dewelcke men in haer ſelven en door de Ideen kent, wanneer men meent dat eenige dingen gelyck ſyn met andere, die men kent. 2. Daer is niemand als Godt die men door hem ſelven kent, want hoewel daer andere geeſtelycke weſens zyn, behalven hem, en die oock wel ſchijnen verſtandelijck en kennelijck te zyn door hun natuere, ſoo iſſer echter tegenwoordelijck geen als hy alleen, die de geeſt doordringht, en ſich aen deſelve ontdeckt. Wy ſien niemand als God, met een onbemiddelt en recht uytgaende gheſicht. Miſſchien iſſer oock geen als hy, die de geeſt kan verlichten door ſyn eygen ſelfſtandigheyd. Eyndelijck in dit leven is het niet als door de vereenigingh, dewelcke

wy

wy met hem hebben; dat wy bequaem zyn, te kennen het geene wy kennen, gelyck als wy in het voorgaende Hooftstuck hebben uytgeleght; want hy is alleen onse Meester, die onse geest regeert (ghelyck de Heylige Augustinus seght in deese woorden: *Humanis mentibus nulla interposita natura præsidet.*) sonder tusschenvoeginge van andere schepselen.

Wy konnen geen ghescha pen dingen begrijpen, welcke het oneyndigh kan vertoonen, noch dat het wesen sonder bepalinge, het onmeetelijck wesen, het alghemeene wesen door eenighe Idea of verbeeldinge kan worden begreepen, dat is te seggen door een bysonder wesen, door een wesen dat van het alghemeen en oneyndigh Wesen onderscheyden is. Maer wat de bysondere wesens aengaet, het valt niet swaer te begrijpen, dat sy konnen worden vertoont, door het oneyndige Wesen, het welcke hen in sich besluyt, en dat op een seer geestige en by gevolgh een seer verstandelijcke wijse. Alsoo is het noodigh te seggen, datmen Godt kent door sich selven, hoewel de kennisse die men daer van heeft in dit leven, seer onvolmaeckt zy, en men de lichaemelijcke dingen door hun Idea en verbeeldingh kent; dat is te seggen in Godt. Naerdemael niemand als hy de verstandelijke wereld besluyt, alwaer sig de verbeeldingen van alle dingen bevinden.

Maer hoewel men alle dingen in Godt beschouwen kan, soo volght het daerom niet dat wy die alle sien of beschouwen; men siet in Godt niet als die dingen, van dewelcke men Ideen heeft, en daer syn oock dingen, die men sonder Ideen siet.

3. Al de dinghen, die in deese weereldt zyn, van de welcke wy eenighe kennisse hebben, syn of lichaemen of geesten, eygenschappen van ligchaemen, eygenschappen van geesten. Men kan niet twijfelen; of wy sien de lichaemen, met hunne eygenschappen, door hun Ideen, om dat zynde niet

verſtandelijck door ſich ſelven, wy deſelve niet ſouden konnen ſien als in het weſen, die deſelve beſluyt op een intelligibile en verſtandelijcke wijſe: alſoo is het in Godt en door hun Ideen, dat wy de lichaemen met hunne eygenſchappen ſien: en het is daerom dat de kenniſſe, die wy daer van hebben ſeer volkomen is; Ick wil ſeggen, dat de Idea die wy hebben van de uytbreydingh genoegh is, om ons al de eygenſchappen te doen kennen, welcke de uytbreydinge begrijpen kan, en dat wy niet konnen begeeren een Idea van uytbreydingh van ghedaente en beweginge beſcheydentlijker en overvloediger te hebben, als deſe, die ons Godt daer van geeft.

Gelijck de Ideen der dingen dewelcke in God zyn, al hun eygenſchappen behelſen, die daer de Ideen van ſiet, kan oock by gevolge alle hun eygenſchappen ſien: Want wanneer wy de dingen ſien, gelyck ſy in Godt zyn; ſoo ſien wy deſelve op een ſeer volkomene wijſe, en deſe ſou oneyndelijck volkomen zijn, indien de geeſt die deſelve ſiet oneyndigh was; want het geene ontbreeckt aen de kenniſſe, die wy hebben, van de uytbreydingh, van de gedaenten, en de bewegingen, is niet een gebreck van de Idea, die deſelve verbeeldt, maer van onſe geeſt, of verſtandt die deſelve aenmerckt.

4. Het is op deſelve wijſe niet met de Ziel gelegen. Wy kennen deſelve niet in Godt, wy kennen deſelve niet door haer Idea, wy kennen deſelve niet als by gewiſſe, en het is daeromme dat de kenniſſe die wy daer van hebben, onvolmaeckt is. Wy weeten van onſe Ziele niet, als het geene wy weeten, dat in ons omgaet. Indien wy noyt eenige pijne, hitte of licht vernomen hadden &c. wy ſouden niet konnen weeten, of onſe Ziele daer toe bequaem was, om dat wy deſelve niet kennen door haere verbeeldingen en Idea. Maer indien wy in Godt ſagen de Idea die met onſe

Ziele over een komt, wy souden ter selver tijd weeten, waer wy alle haer eygenschappen, waer toe sy bequaem is, souden konnen kennen, ghelyck wy al de eygenschappen kennen, die de uytbreydinge kan begrijpen, om dat wy de uytbreydinghe door syn Idea kennen.

Het is waer, dat wy genoegh kennen door onse gewisse, of door het inwendigh ghevoelen, het welcke wy van ons selven hebben, dat onse Ziele een seeckere groote saeck is; maer ondertusschen sou het konnen geschieden, dat het geene wy daer van kennen by naer niet met allen is, by het geene deselve in sich selven en in der daet is. Indien wy niet kenden van de stoffe als twintigh of dartigh figueren en gedaenten, van de welcke sy oyt was gemodificeert en bewijsmatight, seeckerlijck wy souden daer niets van kennen in vergelijckinge van het geene men daer van kent, door de Idea, die men daer van heeft. Het is dan niet genoeg, om de Ziele volkomentlijck te kennen, te weeten het geene wy daer van weeten, alleenigh door het innerlijck gevoelen, of de inwendige kennisse, naerdemael de bewustheydt die wy hebben van ons selven, ons misschien niet vertoont, als het minste ghedeelte van ons wesen.

Men sou konnen besluyten, uyt het geene wy hebben geseght, dat hoewel wy bescheydentlijcker het sijn en de Existentie van onse Ziele weten, als het sijn en de Existentie van ons lichaem, en dese die ons omcingelen; wy echter geen soo volmaeckte kennisse hebben van de Natuere der Ziele, als van de Natuere der lichaemen, en sulcks kan dienen om over een te brenghen, de verscheydene ghevoelens van dese, de welcke seggen, datter niets is dat men beter kent als de Ziele; en van dese dewelcke verseeckeren, datter niets is, dat sy minder kennen.

Het selfde kan oock dienen, om te bewysen dat de

Ideen, die ons eenige dinghen buyten ons vertoonen geen Modificatien van onſe Ziele zijn: want indien de Ziele alle dinghen ſagh, door het aenmercken van haer eygene Modificatien, ſoo ſou ſy duydelijcker en klaerder haer eygen weſen of haer eyghen natuer kennen als die van de ligchaemen, en al haer Senſatien of beſinninghen en Modificatien daer ſy bequaem toe is, als de Figueren en Modificatien daer de ligchaemen bequaem toe zijn: en ondertuſſchen weet ſy niet, dat ſy bequaem is tot een ſoodaenighe ſenſatie, door het geſicht het welcke ſy heeft van ſich ſelven, maer alleen door de ondervindingh die ſy daer van heeft; en ſy weet dat de uytbreydinghe bequaem is, tot een oneyndelijck getal van gedaenten, door de Idea dieſe van de uytbreydinge heeft. Daer ſyn oock ſelfs eenige beſinninghen, ghelijck de verwen en de klancken, die het meeſte ghedeelte der Menſchen niet konnen erkennen, of ſy Modificatien van de Ziele zyn; en daer ſyn geen ghedaenten, die al de Menſchen niet erkennen, door de Idea dieſe van de uytbreydingh hebben, datſe Modificatien van het lichaem zyn.

Men kan oock ſien, uyt het geene wy gheſeght hebben, de reden, waerom men geen definitie of beſchryvingh kan maecken, dewelcke de Modificatien van de Ziele doet kennen: Want naerdemael men de Ziele ſelfs niet kent, noch haer Modificatie door de Ideen; maer alleenigh door ghevoelens, en ſoodanighe gevoelens, die als van vermaeck, pyn en warmte &c. niet aen de woorden vaſt zyn, ſoo is het klaer en blijckelijck, dat indien yemand noyt eenige verwe had geſien, noch warmte gevoelt, men hem met al de definitien en beſchrijvinghen, die men hem ſou konnen geven, die niet ſou konnen doen kennen. En men moet opmercken, dat de Menſchen niet hebbende hun gevoelen, als ter oorſaeck van het lichaem, het welcke niet in alles op de ſelfde wijſe is beſtelt en

ge-

gediſponeert, het dickmaels gebeurt dat de woorden dubbelſinnigh zyn, en dat deſe van de welcke men ſigh dient, om de Modificatien van de Ziele zyn uyt te drucken, ſomwylen wel het ſtrydige beteeckenen, van het geene men beduyden wil; en men menighmael doet dencken op bitterheyd, by voorbeelt, wanneer wy meenen te doen dencken op ſoetheydt.

Hoewel wy geen volkomen kenniſſe van onſe Ziel hebben, deſe echter die wy hebben by ghewiſſe, is genoegh om ons de onſterflijckheydt, beneffens de geeſtelijckheyd, de vryheyd, en eenige andere toeeygeningen, die het nodigh is dat wy weeten, daer van te toonen; en het is daeromme dat Godt ons deſelve niet laet kennen door haer Idea, gelyck hy ons de lighaemen doet kennen. De kenniſſe die wy hebben, van ons ſelve door ghewiſſe is onvolmaeckt, het is waer, maer hy is echter niet valſch: maer de kenniſſe die wy hebben van de lichaemen door ghevoelen of door gewiſſe, indien men anders ghewiſſe mach noemen het gevoelen van het geene in ons ligchaem omgaet, is niet alleen onvolmaeckt maer oock valſch. Ons was dan van nooden een Idea der ligchaemen om de gevoelens die wy daer van hebben te verbeeteren: Maer wy hebben geen Idea van onſe Ziele van noden, naedemael ons gewiſſe dat wy daer van hebben, ons in de dwalinge niet inwickelt; en het genoegh is, deſelve met het lichaem niet te confunderen en te verwerren, om ons niet te bedrieghen in ſijn kenniſſe, het geene wy konnen doen door de reden. Eyndelijck indien wy een klaer Idea van de Ziele hadden, gelyck die is die wy vande lichaemen hebben, deſe Idea ſou ons deſlve te veel hebben doen aenmercken, als van deſelve afgeſcheyden zijnde, en alſoo ſou ſy hebben vermindert de vereeniginghe van onſe Ziele met ons lichaem: ons verhinderende die aen te ſchouwen als

verspreyt door alle onse leden, het welcke ick niet vorder uytlegge.

Van al de voorwerpsels van onse kennisse, is ons niets meer overigh als de Zielen van andere Menschen, en de suyvere Intelligentie, en verstendingh, en het is seecker dat wy die niet kennen als by gissing. Wy kennen deselve tegenwoordighlijck, noch in hen selven, noch door hun Ideen en denck-beelden, en ghelyck sy zyn verscheyden van ons, soo is het niet mooghlyck, dat wy deselve kennen by gewisse. Wy gissen dat de Zielen van andere Menschen sijn gelijck als de onse. Het geene wy gevoelen in ons selve, oordeelen wy dat sy gevoelen, en selfs dan wanneer dese gevoelens geen betreckinghe tot het lichaem hebben, sijn wy verseeckert dat wy ons niet bedrieghen: Om dat wy in Godt eenighe Ideën, en seeckere onveranderlijcke wetten sien, volgens dewelcke wy, met seeckerheyd weten, dat God op eene en deselve wijse in al de geesten werckt.

Ick weet dat tweemael twee vier maeckt, dat het beeter is rechtvaerdigh als ryck zyn, en ick bedriege my niet te gelooven, dat de andere het selfde soo oordeelen nessens my. Ick beminne het goede en het vermaeck, ick haete het quaet en de smart; ick wil gaerne geluckigh zyn, en ick bedriege my niet te geloven, dat de Menschen, selfs de Engels, jae de Duyvels daer in met my over een komen. Ick weet selfs dat Godt noyt eenighe geesten sal maecken, die niet souden wenschen geluckigh te zyn, of die souden konnen wenschen ongeluckigh te zyn: Maer ick weet het met blyck en verseeckertheyd, om dat het Godt is die my het selve leert: Want wie anders als God, sou my konnen te kennen geven, hoedanigh het besluyt en wille van God zy? Maer wanneer het lichaem eenigh deel heeft van het geene gebeurt, of gheleden word, bedrieghe ick my by naer altoos, indien ick

van andere naer my ſelve oordeele. Ick ben ernighe lijdingen onderworpen, ick hebbe liefde of afkeer tot ſulcke of tot ſulcke dinghen, en ick oordeele dat de andere my ghelyck zyn; myn giſſingh is menighmael valſch. Alſoo de kenniſſe, die wy van andere menſchen hebben, is de dwalinge ſeer onderworpen, indien wy daer niet van oordeelen, als door de gevoelens die wy van ons ſelven hebben.

Indiener eenige weſeus zyn, verſcheyden van God, van ons ſelven, van lichaemen en ſuyvere geeſten, wy hebben geen kenniſſe ter Werelt daer van. Wy hebben ſelfs moeyten om ons te over-reden datter eenige zyn, en naer dat wy al de redenen van ſeeckere Philoſophen, die het ſtrijdighe meenen, hebben onderſocht, hebben wy deſelve valſch bevonden: en het ſelfde heeft ons in de meeninghe en het ghevoelen dat wy hebben beveſtight; dat zijnde alle menſchen van een en deſelve natuere, wy alle de ſelve Ideen hebben; om dat wy alle noodigh hebben, deſelve ſaecken te kennen.

ACHTSTE HOOFT-STUCK.

1. De innerlijcke tegenwoordigheydt van de Idea Vaga of dwalende denck-beeldt van het algemeene wezen, is de oorſaeck van al de ongeregelde aftreckinghen van het verſtandt; en van de meeſte der Chimeren en denck-wezens van de ghemeene Philoſophy, dewelcke de Philoſophen ſeer verhinderen, de vaſtheydt van de waere gronden der Natuer-kenniſſe te beſeffen. 2. Voorbeeldt raeckende het wezen van de ſtoffe.

1. DEſe klaere, innerlijcke en nootwendighe tegenwoordigheyd van Godt, ick wil ſeggen van het weſen ſonder eenige by ſondere be-

bepaelinghe, van het oneyndelijck wezen, van het wezen in het alghemeen, by des Menschen geest, werckt op de selve veel stercker, als de tegenwoordigheyd van al de eyndige voorwerpselen. Het is onmooglijck dat sich deselve t'eenemael ontslae van dese algemeene Idea van het wezen, naerdemael hy buyten Godt niet bestaen kan. Misschicn sou men moogen seggen, dat hy sich daer van verwyderen kan, om dat hy sich met bysondere en particuliere wesens kan besigh houden, maer men sou sich daer in bedriegen. Want wanneer de geest eenigh bysonder wesen beschouwt, soo is het juyst niet dat hy sich van Godt affondert, maer eerder komt hy naerder, indien het gheoorloft sy alsoo te spreecken, aen eenighe van sijn volmaecktheden, sich verwyderende van alle de anderen: Maer met sigh te verwyderen op dese wijse, dat hy hem niet t'eenemael uyt het ooghe verliest, en hy altoos in staet is om die te gaen weder opsoecken en te naerderen, sijn sy altoos den geest tegenwoordigh, maer de geest word hen niet gewaer als in een ontwarbaere verwarringh, ter oorsaeck van sijn kleynheyd, en de grootheyd van de Idea van het wesen. Men kan wel eenigen tijd zyn, sonder aen sich selven te dencken: maer men kan, dunckt my, niet bestaen, soo veel als een ogenblick sonder te dencken aen het wesen, en in de tijd selve als men meent aen geen dingh te dencken, is men nootwendighlijck vol van de Idea vaga, de dwalende en alghemeene Idea van het wesen. Maer om dat de dingen die ons seer gemeen zyn, en ons niet raecken, onse geest niet met eenigh geweldt opwecken, en deselve alsoo niet verbinden eenige reflexie en aenmerckinge op deselve te neemen, soo is ons dese Idea van het wesen, hoe groot, hoe seer uytgebreydt, hoe dadelijck en positijf, of vast ghestelt die mach zyn, soo ghemeensaem, en raeckt ons soo weynigh dat wy geloven ghelijck als de selve niet eens

te sien, dat wy daer geen bedenckingen opnemen, dat wy by gevolge oordeelen, datse weynigh realiteyt en wesentheyd heeft, en niet geformeert of gemaeckt is, als door de verwarde vergaderingh van al de bysondere Ideen; hoewel in tegendeel, in deselve en door deselve alleen, wy alle wesens in het bysonder begrijpen.

Hoewel dese Idea die wy ontfangen, door de onbemiddelde en immediate vereeniginge met het Woord van God; ons nimmermeer door sich selven bedriegt; als dese dewelcke wy ontfangen, ter oorsaeck van de vereenigingh, die wy hebben met ons lichaem, en die de dingen anders vertoonen alsse zyn: soo vreese ick echter niet te seggen, dat wy sulck een quaet gebruyck van de beste dingen maecken, dat de onuytwisselijcke tegenwoordigheyd van dese Idea, een van de voornaemste oorsaecken is, van al de ongeregelde abstractien en aftreckingen van de geest, en by gevolgh van al dese abstracte en Chymerike en ingebeelde Philosophie, die al de dingen uytleght met de alghemeene en generale woorden, *van actus*, *potentia*, oorsaeck, *effect*, van *forma substantialis*, van *faculteyten*, van verborgene *qualiteyten*, van *Sympathia* en *Antipathia* &c. want het is seecker dat al dese termen en verscheydene andere geen andere Ideen inde geest verwecken als die *Vage* dwalende en algemeen zyn: dat is te seggen soodaenige die sich van sich selfs aen de geest vertoonen, sonder moeyte en toedruck van onser syde.

Laet ons lesen met alle mooglijcke aendacht, al die definitien, en al de explicatien en uytleggingen, diemen de *forma substantialis* geeft: Laet ons naerstighlijck ondersoecken, waer het wesen van dese *Entiteyten*, die de Philosophen sich inbeelden, naer het hen gelieft, en in sulck een groot getal, dat sy genootsaeckt zyn daer veel divisien en subdivisien over te maecken, in bestaet; en ick verseeckere my, datmen noyt in

ſyn geeſt ſal verwecken, eenige andere Idea van al deſe dingen, als die van het weſen en de oorſaeck in het gemeen.

Want ſiet hier, wat ghemeenlyck de Philoſophen gebeurt. Sy ſien eenige nieuwe uytwerckinge, en beelden ſich terſtont in een nieuwe *entiteyt* om die voort te brengen. Het vyer maeckt warm: Soo iſſer dan in het vyer eenighe *entiteyt*, die deſe werckinge voortbrenght, dewelcke verſcheyden is van de ſtoffe, uyt dewelcke het vyer beſtaet. En om dat het vyer bequaem is, tot veel verſcheydene uytwerckſelen, als de lichaemen te verdeelen, deſelve in as en glas te verkeeren, te verdroogen, te verharden, te verſachten, te verwijderen, te ſuyveren, te verlichten &c. Geven ſy miltdadighlijck aen het vyer ſoo veel faculteyten en geſchicktheden of reëele hoedanigheden, dat het bequaem is verſcheydene werckingen voort te brenghen.

Maer indien wy willen aenmercken al deſe definitien, dieſe van deſe faculteyten geven, ſalmen haeſt bekennen, dat het niet als Logiſche definitien zyn, en geen andere Idea als die van het weſen en die van de oorſaeck van het voortgebrachte effect verwecken; invoegen men niet te wyſer is daer door, wanneer men ſe al wel beſtudeert en bearbeyd heeft. Want al datmen uyt deeſe ſlach van ſtudeeren en bevlytigen haelt, is datmen ſich inbeelt beeter als een ander te weeten, het geene men evenwel in der daet minder weet, niet alleenlijck om datmen toelaet meenighte van entiteyten, die noyt ſyn geweeſt, maer oock, om dat, zynde voor ingenomen en *gepræoccupeert*, men ſich onbequaem maeckt om te begrijpen, hoe het geſchieden kan, dat de ſtoffe alleenigh, gelijck het vyer, zijnde bewogen, tegens lichaemen die verſcheydentlijck gediſponneert en geſtelt zyn, al deſe verſcheydene uytwerckſelen te wege brenght, die wy ſien.

Het

Het is bekent aen al die geene die een weynigh geleesen hebben, dat bynae al de Boecken van weetenschappen, en voornamentlyck dese, dewelcke handelen van de Natuer-kennisse, de Geneestkonst, de *Chymia* en van al de bysondere dingen van de Natuere, t'eenemael vol zijn van redeneringen, gheplaetst en ghesticht en de Elementaire qualiteyten en hoedanigheden, en op *qualitates secundæ*, als de *Attractrix*, de *Retentrix*, de *Concoctrix*, de *Expultrix* en andere van gelijcken op andere die sy noemen verborgene, op *virtutes specificæ* en veel andere *entiteyten*, die de menschen te saemen smeden uyt de alghemeene Idea van het wesen, en die van de oorsaeck van het *effect*, het welcke sy sien. Het geen schijnt niet te konnen geschieden, als ter oorsaeck van de lichtigheyd diese hebben, om de Idea van het algemeene wesen te bemercken, dewelcke altoos by hun geest en verstand tegenwoordigh is, door de innerlijcke tegenwoordigheyd van hem die al de wesens besluyt en begrijpt.

Indien de ordinaire Philosophen sich te vreden hielden, hunne Physica of Natuer-kunde als een Logica enckelijck voort te setten, bybrengende eygene termen en woorden, om van de dingen van de Natuer te spreecken; en indiense dese in rust lieten, die sich verbinden aen deese termen van distincte en bysondere *Ideen*, om sich te doen verstaen, men sou in hunne wijse van doen niet te berispen vinden. Maer sy onderwinden sich de Natuere uyt te leggen door hun gemeene en afgetrockene Ideen, gelijck of de Natuere selfs abstract en afgerrocken was; en sy willen enckelijck dat de Natuer-kennisse van hunnen Meester Aristoteles sy een rechte en waere Natuer-kennisse, die de grond der dingen uytleght; en niet slechts een Logica, hoewel deselve niets verdraeghlijcks behelst, als eene wiltwayige en *Vage* definitien, en eenighe sulcke

gene-

generaele en algemeene termen, datſe konnen dienen in alle ſoorten van Philoſophy. Sy ſyn eyndelijck ſoo ſeer ingenomen van al deſe ingebeelde entiteyten, en deſe dwaelende en onbepaelde Ideen, die hen geduerigh in den geeſt ontſtaen, datſe onbequaem zyn langh genoegh ſtille te houden, om de waere Ideen en de vaſtigheyd en baerblijckelijckheyd der dingen aen te mercken. En dit is de oorſaeck van de geweldige onwetentheyd, in de welcke ſy ſteecken, van de waere begintſelen en gronden van de Natuer-kenniſſe. Hier moetmen eenige bewijſen van geven. De Philoſophen komen daer in over een, datmen moet opmercken als de eſſentie * en het weſen van een ſaeck, het geene men het eerſte in deſelve erkent, het geene daer onderſcheydbaer van is, en van dewelcke af hangd al de eygenſchappen, die deſelve toebehooren: Invoegen dat om te ontdecken, waer in de Eſſentie van de ſtoffe beſtaet, men moet opmercken alle de eygenſchappen die deſelve behooren, of die beſlooten zyn in de Idea diemen daer van heeft, ghelijck de hardigheyd, de weeckheyd, de vloeyentheyd, de beweginge, de ruſt, de gedaente, de verdeelſaemheyd, de ondoorboorlyckheyd, en uytbreydinge, en terſtont aenmercken wie van al deſe toeeygeningen onſcheydbaer is. Alſoo de vloeyentheyd, de hardigheyd, de weeck en ſachtigheyd, de beweginge en de ruſt, ſich konnende ſcheyden van de ſtoffe, naedemael men veel lichaemen vindt, die ſonder hardigheyd, of ſonder vloeyentheyd, of ſonder ſagtigheyd zyn, die in geen beweginge zyn, of eyndelyck die in geen ruſt zyn, ſoo volght klaerlijck, dat al deſe toeeygeningen de ſelve niet Eſſentieel en weſentlijck zyn.

Maer

* Indien wy deſe definitien van het woord Eſſentie toeſtaen, ſoo is al de reſt beweſen: Soo niet, ſoo is het maer een geſchil over de naem, om te weeten, waer in de Eſſentie van de ſtoffe beſtaet.

Maer daer ſynder noch vier die wy als onſcheydbaer van de ſtoffe aenmercken, te weeten, de figuere of gedaente, de verdeelſaemheyd, de ondoordringhſaemheyd of impenetrabiliteyt en uytbreydinge, invoegen dat, om te ſien, welcke die geene zy, diemen voor de Eſſentie en het weſen ſal nemen, men ſich niet moet bevoegen om hen te ſcheyden; maer alleenigh onderſoecken welcke de eerſte is, en die geen ander ſtelt. Men erkent ſeer lichtelijck, dat de gedaente, de deelbaerheyd en de impenetrabiliteyt of ondoordringhſaemheyt onderſtellen en ſupponeeren de uytbreydinge, en de uytbreydinge niets ſupponeert; maer dat ſoo haeſt die gegeven is, de verdeelſaemheyd, de impenetrabiliteyt en de figuere mede gegeven en toegeſtaen zyn. En hier uyt moetmen beſluyten, dat de uytbreydinge het weſen van de ſtoffe is, behoudens dat deſelve niet hebbe als de attributen en toeeygeningen van dewelcke wy geſproocken hebben, of andere diergelijcke; en ick gelove niet, datter yemand in de wereld ſy, die daer aen kan twijfelen, naer dat hy daer ernſtighlijck op gedacht ſal hebben.

Maer de ſwarigheyd leyd daer in, datmen weete, of de ſtoffe noch niet eenighe andere toeygheningen heeft, dewelcke verſcheyden zyn van de uytbreydinge, en deſe welcke daer van af hangen, invoegen dat de uytbreydinge ſelve haer niet weſentlijck en eſſentieel zy, en noch ſelfs een ſaecke onderſtelt, die daer het onderwerpſel, het *principium* en de grondt van zy.

Verſcheydene perſoonen, nae datſe met aendacht hadden aengemerckt, de Idea dieſe hadden van de ſtoffe, in al de toeeygeningen die daer van bekent zyn, nae datſe oock hadden beſint de uytwerckſels van de Natuere, ſoo veel als de kracht en de bequaemheydt van het verſtand konden toelaeten, hebben ſich eyndelijck ſterckelijck verſeeckert, dat de uytbreydinge geen

geen ſaeck onderſtelt in de ſtoffe, 't ſy om dat ſy niet hebben ghehadt een diſtincte en byſondere Idea van deſe ghepretendeerde ſaeck, die de uytbreydinghe voorgaet, 't zy oock datſe geen effect hebben geſien, die het konde bewijſen en probeeren.

Want gelijck men om te bewijſen dat een Horologie of Uerwerckske, geen *entiteyt* heeft, die van de materie, van de welcke het is gemaeckt, geſcheyden is, is het genoegh te weeten, hoe de verſcheydene diſpoſitie en beſtellingh der raderen kan doen, het geene het doet, en te hebben buyten deſelve geen diſtincte en beſcheydene Idea, van dat het geen dat in de Horologie ſou konnen zyn, hoewel men veel Logiſche daer in vinden ſou. Alſoo om dat deſe perſoonen geen diſtincte en beſcheydene Idea hebben van het geene dat in de ſtoffe ſou konnen zyn, indien de uytbreydinghe daer van wegh genomen was; dat ſy geen toeygeninge ſien, dewelcke hen doet erkennen, dat de uytbreydinge toegeſtaen zynde, al de toeeygeningen en attributen, diemen begrijpt de ſtoffe te behooren, mede toegeſtaen zyn; en dat de ſtoffe geen oorſaeck van eenigh uytwerckſel zy, datmen niet kan begrijpen, dat de uytbreydinge, op verſcheydene wijſe gheconfigureert, en verſcheydentlijck bewoogen, niet ſou konnen voortbrengen, hebben ſy ſich laeten beraeden, dat de uytbreydinge de eſſentie en het weſen van de materie of ſtoffe zy.

Maer gelijck als de menſchen geen ſeeckere bewijsredenen en demonſtratien hebben, datter niet eenige *intelligentie* of eenige nieuw geſchapene *entiteyt*, in de raders van een Horologie is: alſoo kan niemand ſonder eenige byſondere openbaeringe en revelatie verſeeckeren, als door een demonſtratie en bewijs vande Geometrie, datter niet ſy, als de uytbreydinge verſcheydentlijck geconfigureert, in een ſteen. Want het ſou volkomentlijck konnen gheſchieden, dat de

uyt-

uytbreydinge ſy vervoeght met eenighe andere ſaeck, die wy niet konnen begrypen, om dat wy daer geen Idea van hebben: hoewel het ſchijnt ondertuſſchen ſeer onredelijck te geloven en te verſeeckeren, naerdemael het tegen de reden is te verſeeckeren het gene men niet weet, noch begrypen kan.

Evenwel wanneer men onderſtellen ſou datter noch yets anders als de uytbreydingh in de ſtoffe was, ſou ſulcks niet verhinderen, indien men daer wel acht op ſlaet, dat de uytbreydinge het Wezen of de Eſſentie ſou zyn, volgens de definitie die wy van dit woordt hebben gegeven. Want eyndelijck het is t'eenemael nodigh, dat al het geene in de Werelt is, zy, of wel een Wezen, of wel de maniere van een Wezen; het welcke een aendachtigh verſtandt niet loochenen kan. Nu de uytbreyding is niet de maniere van een wezen, ſoo is het dan een Wezen, maer dewyl de ſtoffe geen compoſitie en t'ſaemenſtellingh van veel Wezens is, gelyck een Menſche dewelcke beſtaet uyt Ziel en lighaem, naerdemael de ſtoffe niet is als een eenigh wezen, ſoo is het blyckelijck, dat de ſtoffe niet anders als de uytbreydingh is.

Om nu te bewijſen dat de uytbreydingh de maniere van een wezen niet, maer inder daet een wezen is; moet men opmercken, dat men de maniere van een weſen niet kan begrijpen, ſonder dat men ter ſelver tijd het wezen, daer het de maniere van is, begrypt: Men kan geen rondtheydt begrijpen, of men begrypt een uytbreydinge; om dat de maniere van een wezen zijnde niet anders als het wezen ſelve van ſulck een fatſoen en geſtalte, de rondtheydt by voor-beeldt van het waſch, niet zijnde als het waſch ſelve van ſulck een fatſoen en geſtalte, het blijckelijck is, dat men niet kan begrijpen de maniere ſonder het wezen. Indien dan de uytbreydinge was de maniere van een wezen, ſou men de uytbreydinge niet konnen begrypen,
ſon-

sonder het wezen, van het welcke de uytbreydingh de maniere sou zijn. Ondertusschen begrijpt men de selve lichtelijck alleen, soo is sy dan niet de maniere van eenigh wezen. Soo is sy dan selfs een wezen, en alsoo maeckt sy de Essentie en wezentheydt van de stoffe uyt, naedemael de stoffe niet is als een wezen, en niet uyt veele wezens te saemen gemaeckt, gelijck wy geseght hebben.

Maer veele Philosophen, zijn soo seer tot de algemeene en gheneraele Ideen, en tot de *Logische Entiteyten* gewent, dat hun geest en verstant, daer meerder mede besigh is, als met die geene die bysonder onderscheyden en de natuer-kennisse aengaende zijn. Dit blijckt genoeghsaem hier uyt, dat de redeneringen diese voeren over de natuerlijcke dingen, niet zijn ondersteunt als met Logische Notien en kenninghen. *Van actus*, *Potentia* en een oneyndigh getal van ingebeelde *entiteyten*, diese niet van die geene die dadelijck en reëel sijn onderscheyden. Dese Persoonen dan vindende een wonderlijcke lichtigheyt van sien in hun stoffe, om te sien het geene sy willen, beelden sich in, datse beeter gesicht hebben als een ander, en datse bescheydentlijck sien dat de uytbreydinghe yets supponeert, en dat deselve niet is als een eygenschap van de stoffe, van de welcke sy selfs berooft kan worden.

Maer ondertusschen indien men hen versoeckt, datse dese saeck, diese meynen te begrijpen, in de stoffe voor of voorby de uytbreydinghe, eens uytlegghen, doense sulcks op verscheydene wijsen, dewelcke alle doen sien en te kennen geven, datser geen andere Idea van hebben als die van het wezen of zijn, of van de substantie en selfstandigheydt in het algemeen. Dit blijckt genoegsaem daer uyt, dat dese Idea niet in sich besluyt eenighe bysondere toe-eygeningen en attributen, die tot de stoffe en materie behooren. Indien

men

men de uytbreydingh van de stoffe wegh neemt, soo neemt men al de toe-eygeningen en attributen en eygenschappen wegh, die men bescheydentlijck kent, tot de selve te behooren, hoewel men selfs die saeck daer liet die sy sich inbeelden daer de wesentheydt of de Essentie van te zijn. Want het is blijckelijck dat men niet een Hemel een Aerde, noch yets van het welcke wy sien, daer van sou konnen maecken. En geheel in tegendeel indien men wegh neemt het geene sy sich innebeelden de Essentie van de stoffe te zyn, behoudens datmen daer de uytbreydingh by laete, men laet daer al de Attributen en toe-eygeningen by, die men distinctelijck begrijpt, in de Idea van de materie of stoffe begrepen te zijn. Want het is oock seecker, dat men met het verstant alleen kan begrypen, een Hemel een Aerde en de geheele Werelt die wy sien, en noch een oneyndelijck getal van andere. Dese seeckere saeck dan die sy onderstellen voor de uytbreydinghe, hebbende geen attributen, die men distinctelijck en bescheydentlyck begrypt haer toe te komen, en die duydelyck besllooten zyn in het Idea dat men daer van heeft; is het niet daedelycks of wesentlycks, indien men de reden daer van geloven wil; en selfs kan niet dienen om de natuerlycke effecten en uytwercksselen uyt te leggen, en het geene men seght dat het onderwerpsel en de grondt van de uytbreydingh sou zyn; seght men los daer heen, sonder dat men bescheydentlyck begrypt wat men segghen wil, dat is te seggen, sonder dat men daer een andere Idea van heeft, als een generaele of alghemeene, en een *Logische* als van een subject en een Principium, invoegen men sigh noch sou konnen inbeelden een nieuw *subject* of onderwerpsel, en een nieuw *Principium* of grondt, van dit onderwerpsel der uytbreydinge, en dat sou soo tot een oneyndigh konnen gaen; om dat sich de geest of het verstandt voorstelt de algemeene

Ideen van *Subjectum en Principium*, soo als het hem behaeght.

Het is waer dattet seer apparent en schynbaer is dat de Menschen de Idea diese van de stoffe hebben soo seer niet souden hebben verduystert, indiense daer niet eenighe redenen toe gehad hadden, en dat veele het strydigh daer van gevoelen, en staende houden, door de Principien en gronden vande Godtgeleertheydt. Sonder twijffel de uytbreydingh is niet de Essentie van de stoffe, indien sulcks strydigh is met het gheloove, wy staen dat volkomentlijck toe, wy zyn Godt zy gedanckt, te wel overtuyght, van de bepaeltheyt van het Menschelyck verstandt. Wy weten wel dat het selve te weynigh uytbreydingh heeft, om de oneyndighe macht van Godt te begrijpen, en dat hy oneyndelijck meer vermach, als wy niet konnen begrypen. Dat Godt ons geen Ideen geeft, als om te kennen en te weeten de dingen die gemeenlyck gebeuren, door sijn ordinaer beleydt, inde natuere, en dat hy de rest voor ons verberght. Wy sijn altoos vaerdigh en gereet, om ons verstant het gheloove te onderwerpen; Maer daer sijn andere proeven en bewijsen van nooden, als dese, die men gemeenlyck by brenght, om de redenen die wy hebben by gebracht te vernietighen, om dat de manieren, op de welcke men de verborgentheden van het gelove uytleght, van het gelove zyn, en men de selve gelooft, selfs sonder te begrijpen, dat men daer van oyt de maniere nettelijck sou konnen uytleggen.

Men gelooft (als by voorbeelt) de verborgentheyt van de dry eenigheyt; hoewel het Menschelijck verstant deselve niet kan begrijpen. En men laet niet te geloven, dat de dinghen, dewelcke niet verschillen van een darde, oock onder sich selven niet verschillen, hoewel dese voorstellinge sulcks schijnt onder de voet te werpen. Want wy sijn overtuyght dat men hier

sijn

zijn verstant niet moet gebruycken, gelyck als op subjecten en voorstellinghen, die nae haer begryp bevenmatight en gheproportioneert zyn, en dat men op de verborgentheden niet sterck moet sien, uyt vreese van daer door in het gesicht verstompt en benevelt te worden, ghelyck de woorden luyden van den H. Geest, *Qui Scrutator est Majestatis, opprimetur à Gloria.* De ondersoecker der Majesteyt sal van de heerlijckheydt overvallen worden.

Indien men evenwel geloofde dat het dienstigh ware, tot voldoeninghe van eenighe verstanden, uyt te leggen, hoe het sentiment en ghevoelen het welcke men heeft van de stoffe, over een komt met het geene het geloove ons leert van de Transubstantiatie; men sou het misschien op sulck een nette maniere en soo distinct en bescheydentlyck, dat sulcks geensints de decisie en beslechtinghe van de Kerck choqueren of verkorten sou; maer wy geloven, van de nootsaeckelyckhheydt om het selve te doen, ghedisponeert en verschoont te zyn, voornamentlyck in dit werck.

Want men moet aenmercken dat de Heylige Vaeders, by naer altoos van dese verborgentheydt ghesproocken hebben, gelijck als van een saecke die men niet begrijpen kan, datse niet hebben gephilosopheert om die uyt te leggen; Maer datse sich te vreden hebben ghehouden ghemeenlyck met rouwe vergelyckingen, eygender om de leeringen te doen bekennen, als om daer een uytleggingh van te geven, die de geest en het verstandt sou konnen voldoen, dat alsoo de traditien voor dese zyn, die over dese verborgentheyt niet Philosopheren, en hun verstandt het geloove onderwerpen, sonder sich onnuttelyck, met dese swaere Vraeghstucken te vermoeyen en te bekommeren.

Men sou dan onghelyck hebben de Philosophen te verghen, datse klaere en lichte uytlegginghen souden doen, van de maniere, op dewelcke het ligchaem

van Jesus Christus in de Eucharistie is; want dat was hen geverght datse nieuwigheden in de Godtgeleertheyd souden invoeren. En indien de Philosophen onvoorsichtelyck op sulck een Vraege en versoeck antwoorden, soo schynt het datse de veroordeelingh of van hunne Philosophy, of van hun *Theology*, niet souden konnen ontgaen. Want indien hun uytleggingen doncker waeren, sou men de gronden en principien van hunne Philosophy verachten, en indien hunne antwoort klaer en verstandelyck waere, sou men niet eenighe redenen voor nieuwigheyd in hunne Godtgeleertheyd beducht mogen zyn. Naerdemael dan dat de nieuwigheydt in het stuck van de Godtgeleertheyd, het Caracter en merck-teecken van de dwalinghe draeght: en men gelyck en recht heeft de opinien en meyninghen daeromme te verachten en verdacht te houden, om datse nieuw en sonder gront, en sonder traditien en overleveringe zyn: moet men niet ondernemen, lichte en ghemackelycke uytlegginghen te doen en te maecken over dinghen, die de Vaeders en de Concilien noyt volkomentlyck hebben uytgeleght, en het is genoegh de leeringe van de *Transubstantiatie* te houden, sonder daer de wyse en maniere van uytgeleght te willen hebben: Want anders sou dat weder nieuwe dispuiten ghezaeyt, en nieuwe twist-redenen, daer men maer al te veel van gehadt heeft, gesocht zyn: en de vyanden van de waerheyt, souden niet in ghebreecken blyven sigh daer quaetaerdighlyck van te dienen, om hun tegenstanders daer mede, t'onder te krygen.

De dispuyten en reden-twisten, in materie en stoffe van uytleggingh der Godtgeleertheydt, schynen wel de onnutste en de gevaerlyckste te zyn: en sy zyn des te meerder te vreesen; om dat selfs personen van Godsaligheyd, sich menighmael inbeelden, datse gelyck hebben een liefde-breuck met dese te maecken, die

juyst

juyſt van hun ghevoelen niet zyn. Men heeft daer maer al te veele ondervindinghe af; en de oorſaeck daer van is niet ſeer verborghen. Alſoo is het altoos het beſte en het ſeeckerſte, ſigh ſelven niet te parſſen, om van dingen te ſpreecken, van de welcke men geen klaeren blyck heeft, en die de andere niet geneghen zyn aen te nemen.

Men heeft dan alſoo, niet als donckere en onſeeckere uytlegginghen ontrent de verborgentheden van het ghelove te doen, die wy niet gehouden zyn te geloven, die dienen ons tot regulen en gronden of principien, om in de Philoſophy daer over te redenkavelen, in dewelcke men niet heeft als de baerblyckelyckheyd, die ons moet overtuyghen. En men moet niet veranderen de klaere en duydelijcke Ideen van de uytbreydinghe, van gedaente en plaetſelycke beweginghen, voor deſe algemeene en confuſe Ideen van principien, of een ſubject en onderwerpſel van de uytbreydinge, van formen, van quidditeyten, van reale qualiteyten, en al deſe bewegingen van generatie, corruptie, alteratie, en andere dingen meer, die van de plaetſelijcke beweginghe onderſcheyden zyn. De reaele Ideen ſullen een reëele en dadelycke wetenſchap voortbrenghen; maer de algemeene en Logiſche Ideen niet anders als een dwalende ſuperficicieele en onvruchtbaere. Men moet dan met aendacht deeſe diſtincte onderſcheydene en byſondere Ideen der dingen aenmercken, om de eygenſchappen dewelcke ſy behelſen te onderkennen, en alſoo de Natuere onderſoecken, in de plaets van ſich ſelven te verlieſen, in de *Chimeren* en ydele verbeeldingen, die geen plaets hebben, als in de harſſenen van eenighe Philoſophen.

NEGENDE HOOFT-STUCK.

1. Laetste alghemeene oorsaeck van onse dwalingen. 2. Dat de Ideen der dinghen niet altoos, wanneer men wil, by den geest tegenwoordigh zijn. 3. Dat alle eyndige geesten, dwalinghe onderworpen zijn, en waerom. 4. Dat men niet moet oordeelen, datter niet als geesten of lichaemen zijn, noch dat Godt een geest zy, gelijck wy de geesten begrijpen.

WY hebben tot hier en toe gesproocken van de dwalingen, van de welcke wy eenige Occasioneele oorsaecken, in de Natuere en het suyver verstandt of van de geest zijnde aenghemerckt als werckende door sigh selven, en in de natuere der Ideen, dat is te seggen in de maniere op de welcke de geest de Objecten van buytenen ontfanght, konnen aenwijsen. Ons is tegenwoordigh niet overigh als uyt te leggen een oorsaeck, die men den naem van algemeen sou konnen geven, van al onse dwalinghen, om dat men geene dwalinghe begrypt, dewelcke in eeniger maniere daer niet van af hanght. Dese oorsaeck is dat het nietigh niet, hebbende eenighen Idea die het selve vertoont, de geest of het verstant toe gebracht wort om te gheloven, dat de dinghen, van de welcke men geen Idea heeft, niet in wesen zyn.

Het is seecker, dat de algemeene oorspronck van onse dwalingen, gelijck wy nu al meenighmael hebben geseght, is dat onse oordeelen meer uytbreydinge hebben als onse begrijpingen. Want wanneer wy eenigh voorwerpsel aenmercken, soo sien wyse gemeenlyck maer van een syde; en wy vergenoegen ons niet te oor-

deelen

deelen van de sijde, dewelcke wy hebben aengemerkt, naer wy oordeelen van het gantsche object. Alsoo geveurt het meenighmael dat wy ons bedriegen; om dat hoewel de saecke waer sy van de sijde, die wy hebben ondersocht, sy evenwel gemeenlijck aen de andere syde valsch bevonden wort; en het geene wy voor waer aennemen, niet boven waerschijnelijck is. Nu is het blijckelijck, dat wy soo volkomentlijck van de dingen niet souden oordeelen, gelijck wy doen; indien wy niet meenden alle de sijden daer wel van gesien te hebben, of indien wy deselve niet achten ghelijck te zyn met die geene die wy ondersocht hebben. Alsoo de alghemeene oorsaeck van onse dwalingen, is, dat niet hebbende de Ideën van de andere sijden van het voorwerpsel of van hun onderscheydt met dese, dewelcke aen onse geest vertoont word, wy geloven dat de andere sijden niet zyn; of ten minsten, wy stellen datter geen bysonder onderscheyt by is.

Dese manier van doen schijnt ons redelijck genoegh toe, want het geene niet is, geen Ideea in de geest formerende, soo heeftmen eenige reden te geloven, dat de saecken, de welcke geene Idea in den geest formeren, in de tijd wanneer men die ondersoeckt, het nietige gelyck zyn. En het geene ons in dat gevoelen bevestight, is dat wy syn verseeckert, door een wyse van een natuerlycke instinct en beweginge, dat de Ideen der dingen aen onse natuere verschuldight zyn; en datse in sulcker voegen de geest en het verstand onderworpen zyn, datse sich aen deselve moeten vertoonen, wanneer hy het begeert.

2. Indien wy ondertusschen eenighe bedenckinge nemen, op den tegenwoordigen staet van onse natuere, souden wy sulck een drift niet hebben te geloven, dat wy al de Ideen der dingen hebben, wanneer wy willen. De mensch om soo te spreecken, is niet als vleesch en bloet, zedert den val. De minste indruck-

ſel van ſyn ſinnen en lyden, breeckt de krachtigſte aendacht van ſyn geeſt, en de lichaemen van vleeſch en bloed, verrucken die met ſich, en drijven deſelve geduerighlijck, naer de beſinnelycke voorwerpſels. Het is menighmael ydel, dat hy ſich tegens deſen valſtroom als ſchrap ſet, en het gebeurt oock ſelden, dat hy te raede word om die tegen te ſtaen: want daer ſteeckt te veel vermaeck in deſelve te volgen; en te veel moeyten en arbeyd in ſich daer tegens aen te kanten. De Geeſt dan ſlabbackt en beſwijckt ſoo haeſt als hy eenige moeyten gedaen heeft, om ſich te verſaemelen en vaſt te houden aen eenige waerheyd; en het is t'eenemael valſch in de ſtaet in dewelcke wy zyn, dat de Ideen der dingen, ſoo meenighmael als wy die willen aenmercken, by onſen geeſt tegenwoordigh zyn. Alſoo moeten wy niet oordeelen dat de dingen niet zyn, daer om alleen, om dat wy daer geen Idea van hebben.

3. Maer wanneer wy den menſch ſouden aenmercken en ſtellen, als volkomen Meeſter van ſyn geeſt en van ſyn Ideen, ſoo ſou hy evenwel noch nootwendiglyck, van wegen ſyne natuere, de dwalinge onderworpen zyn. Want des menſchen verſtand is gelimiteert en bepaelt; en alle bepaelde verſtanden of geeſten, ſyn van natuere de dwalinge onderworpen.

De reden hier van is, dat de minſte dingen, onder ſich hebben, een oneyndigheyd van rapporten en vergelyckingen, en datmen een oneyndige geeſt moet hebben, om die alle te begrijpen. Alſoo een ghelimiteert en bepaelt geeſt, niet konnende behelſen noch begrijpen al deſe vergelijckingen, wat moeyten hy daer toe aenwende, ſoo word hy bewoogen te geloven, dat deſe dingen, dewelcke hy niet begrijpt, niet en zyn; voornamentlijck wanneer hy geen acht ſlaet op de ſwackheydt en de bepalinge van ſyn geeſt, het welcke hem ſeer ordinair is. Alſoo de bepalinge van

den geest alleen brenght met sich de bequaemheyd om in dwalinge te vallen.

Indien ondertusschen de menschen, selfs in den staet in dewelcke sy zyn van swackheyd en verdorventheyt, altoos een goet gebruyck van hunne vryheyd maeckten, sy souden sich selven noyt bedriegen, en het is daeromme, dat yeder mensch die in dwalinge valt, met recht daer over gelastert word; en selfs verdient daer over gestraft te worden: Want het is genoegh, om sich selven niet te bedriegen, niet te oordeelen, als het geene men wel ter degen siet; en noyt vaste en volkomene oordeelen te strijcken, als van dingen diemen verseeckert is, te hebben ondersocht, in al hun deelen, gelijck de menschen konnen doen.

Maer sy hebben liever sich onder de dwalingh te werpen, als sich onder de regule van de waerheyd te begeven: Sy willen wel oordeelen sonder moeyten, en sonder ondersoeck, en alsoo moetmen sich niet verwonderen, indiense in een oneyndelijck getal van dwalingen komen te vallen; en menighmael sulcke onseeckere oordeelen vellen.

4. De menschen, by voorbeelt, hebben geen andere Idea van de substantie, als die van geest en ligchaem. Dat is geseght, van een substantie en selfstandigheyd die denckt, en een substantie die uytgebreydt is. En hier uyt meenen sy recht te hebben om te besluyten, dat alles dat in wesen is, of lichaem of geest zy. Het is niet dat ick meene te verseeckeren, datter eenige selfstandigheydt zy, die noch lichaem noch geest zy: Want men kan niet verseeckeren, dat de dingen zyn, van dewelcke men geen kennis heeft; naerdemael het schijnt dat God ons syne wercken niet verberght, en ons anders daer wel een Idea of verbeeldingh van sou gegeven hebben. Maer ondertusschen gelove ick, datmen niet moet determineeren en vast stellen, aengaende de ghetaelen der soorten van we-

ſens dewelcke Godt geſchapen heeft; door de Ideen die men daer van heeft, naerdemael het ſeeckerlijck kan geſchieden, dat Godt reden heeft om deſelve voor ons te verbergen, die wy ſelve niet weeten, alwaer het niet anders als deſe, dat deſe weſens geen betreckinge tot ons hebben, of ons niet raecken, ſou het voor ons onnut en ydel genoegh zyn, deſelve te weeten en te kennen: Gelyck als hy ons geen oogen gegeven heeft, die goed genoegh zyn, om de tanden van een Hand-worm te tellen; om dat het onnut genoegh zy, tot bewaeringh en behoudenis van ons lichaem, ſulck een doordringend geſicht te hebben.

Maer hoewel wy niet dencken, te moeten met een verhaeſtingh oordeelen, dat al de Weſens geeſt of lichaem zyn; ſoo gelooft men evenwel ondertuſſchen, dat het t'eenemael tegens de Reden is, dat ſich de Philoſophen dienen van andere Ideen, als van deſe, die van de ghedachten en de uytbreydinghe af hangen, om de natuerlycke uytwerkſels uyt te leggen, naerdemael in der daed, het de eenige diſtincte of byſondere zyn, die wy hebben.

Sonder twijfel, daer is niets ſoo onredelijck, als ſich in te beelden een oneyndelijckheyd van weſens, op enckele Ideen van de Logica. Hen toe te ſchrijven een oneyndigheyd van eygenſchappen, en alſoo te willen uytleggen, dingen, die men niet verſtaet, en dat door andere dingen diemen niet alleenigh niet begrijpt, maer die het oock niet mooglyck is te begrijpen. Want het is by naer het ſelfde te doen, dat de blinden ſouden doen, indienſe onder malkanderen wilden ſpreecken van de verwen, en daer diſpuyten en redentwiſten over aenrechten, naementlyck ſich daer toe te dienen van de definitien, die de Philoſophen daer van geven en maecken, uyt dewelcke ſy veel concluſien en beſluyten ſouden trecken. Want ghelijckerwijs als deeſe blinden niet ſouden konnen

voort-

voortbrengen als vermaeckelycke en belachelycke redenkavelingen; over de verwen; om datse daer geen bescheydene Idea van hebben, en sy uyt generaele en alghemeene Logische Ideen daer van souden willen spreecken: Alsoo de Philosophen konnende geen vaste redeneringen maecken op de natuerlijcke dingen; indien sy sich daer toe, niet als van algemeene en Logische Ideen van *actus*, *potentia*, *essentia*, *causa*, *principium*, *forma*, *qualitas* en andere dierghelijcken, bedienen, soo is het volkomen noodigh, datse sich niet verlaeten, als op distincte en bysondere Ideen van de gedachten en uytbreydinge, en dese die deselve begrijpen, ghelyck de ghedaente en de beweeginge &c. Want men heeft niet te verwachten, de Natuere te sullen kennen, als door de aenmerckinge van bysondere Ideen die men daer van heeft, en het is veel beeter geen overdenckingen te maecken, als sich met sulcke Chimeren en Sinne-schepsels besigh te houden.

Men derft evenwel niet verseeckeren, datter niet anders zy als lichaemen en geesten, wesens die dencken en wesens die uytghebreydt zyn; om datmen sich daer in sou konnen bedriegen. Want hoewel deselve ghenoegh zyn, om de Natuer uyt te leggen, en by gevolgh, datmen son konnen besluyten, sonder vreese van sich te bedriegen, dat de natuerlijcke dingen, van dewelcke wy eenige kennisse hebben, af hangen van de uytbreydingh en de gedachten; ondertusschen kan het volkomentlijck gheschieden, datter eenige andere zyn, van dewelcke wy geene Idea hebben, en van dewelcke wy geen uytwercksels sien.

De menschen dan maecken een verhaest oordeel, wanneer sy oordeelen als een onghetwijfelde saeck, dat alle substantie of lichaem of geest is. Maer sy treccken daer uyt noch een geprecipiteerde en voorbaerige

con-

conclusie en sluytreden, wanneer sy besluyten, door het licht alleen van de reden, dat God een Geest is. Het is waer, dat naerdemael wy naer syn beeldt gheschapen zyn, en de Heylige Schrift ons op veele plaetsen leert, dat God een Geest is, wy het selfde geloven moeten, en hem alsoo noemen; maer de reden alleen kan ons sulcks niet leeren. Deselve dicteert ons alleenlijck, dat Godt een oneyndelyck volmaeckt wesen is, en dat hy eerder een geest als een lichaem moet zyn; naerdemael onse ziele veel volmaeckter is, als ons lichaem: maer sy verseeckert ons niet, datter geen volkomender en volmaeckter wesens zyn als onse geesten, en selfs soo verre boven onse geesten, als onse geeesten of zielen boven onse lichaemen zyn.

Nu vast stellende, datter soodanighe wesens zyn, gelijck selfs ongetwijfelt schijnt te zyn; om dat Godt deselve heeft konnen scheppen, soo is het seecker, datse meer God als ons gelijck souden zyn. Alsoo leert ons deselve reden, dat God liever sou willen hebben hunne volmaecktheden als de onse, dewelcke niet als onvolmaecktheden, in hun aenmerckinghe souden zyn. Men moet sich dan niet voorbarighlyck inbeelden, dat het woord van geest, van het welcke wy ons dienen, om uyt te drucken wie God is, en wat wy zyn, een dubbelsinnigh woord is, dat deselve of selfs gelycke saecken beteeckent. Godt is verder boven de geschapene geesten, als dese geesten boven de lichamen zyn; en men moet God soo seer geen geest noemen, om te toonen positivelijck het geene hy is, als om te betoonen, dat hy niet stoffelijck is. Hy is een oneyndigh volmaeckt wesen, daer valt ons niet aen te twijfelen; maer gelyck wy ons niet mogen inbeelden, dat hy een menschelijcke gedaente behoort te hebben (ghelyck de Anthropomorphyten hebben gedaen) om dat ons deselve de volkomenste schijnt te

zyn,

zyn, al wilden wy hem al lichaemlijk ſtellen: So moet men oock niet dencken dat Gods geeſt menſchelijcke gedachten heeft, en ſyn geeſt de onſe gelyck zy; om dat wy niet volkomender kennen als onſe geeſt of onſe ziele. Men moet veel eer geloven, dat gelijck hy in ſich ſelven beſluyt de volmaecktheydt van de ſtoffe, ſonder ſelve ſtoffelijck te zyn, naerdemael het ſeecker is, dat de ſtoffe vergelijckingh heeft met eenige volmaecktheyd die in God is; hy alſoo mede begrijpt de volmaecktheden van de gheſchapene geeſten, ſonder evenwel een geeſt te zyn, nae de maniere, gelijck wy de geeſten begrijpen: Dat ſyn waere naem is, *Hy die Hy is*, dat is geſeght een weſen ſonder reſtrictie en inbindinge, en gheheel een oneyndigh en alghemeen weſen.

THIENDE HOOFT-STUCK.

Voorbeelden van eenige dwalingen in de Natuer-kenniſſe, in dewelcke men komt te vallen, om datmen onderſtelt, dat van de ſaecken, dewelcke verſchillen in hunne Natuere, hun hoedanigheden, hun uytbreydinge, hun duerſaemheyd, en hun proportie en evenmatigheyd, in alle deſe dingen ghelijck zijn.

WY hebben geſien in het voorgaende Hooft-ſtuck, dat de menſchen een verhaeſt en voorbaerigh oordeel maecken, wanneer ſy oordeelen, dat al de weſens of al de ſubſtantien niet zyn als tweederhande, naementlyck geeſt en lichaem. Wy ſullen nu betoonen in deſe dewelcke volgen, datſe niet alleen voorbariglijck, maer oock ſeer valſchelijck oordeelen, en daer door in een oneyndigh getal dwa-

lingen

lingen geworpen worden, wanneer ſy oordeelen, dat de manieren der weſens, en hun verſcheydene betreckingen niet zyn, om dat ſy deſelve niet begrijpen, en ſy daer geen Idea van hebben. Het is ſeecker en gewis dat de geeſt en het verſtand der menſchen, niet ſoeckt als de vergelijckingh der dingen; eerſtelijck deſe, die de objecten, dewelcke ſy aenmercken konnen, hebben met hem, en ingevolge deſe, dieſe de eene met den ander hebben. Want de geeſt of het verſtand van den menſch ſoeckt niet als ſyn goed en de waerheyd. Om ſyn goed te vinden, bemerckt hy naerſtighlijck door de reden, en door de ſmaeck of de beſinningh, of de voorwerpſels eenige vergelyckingh van dienſtigheydt tot hem hebben, om de waerheyd te vinden overſlaet hy, of de objecten oock eenige vergelijckingh van gelijckmatigheyd of gelijckweſentheyd de eene met den ander hebben, of hoe beſettelijck de grootte is, die hun ongelyckheyd ghelijck is. Want gelijck als het goede niet is het goede van den geeſt, als voor ſoo veel deſelve dienſtigh en voordeeligh is: Alſoo is oock de waerheyd geen waerheyd, als by overeenkomſt van gelijckmatigheyd, of van ghelyckweſentheyd, die men tuſſchen twee of meer dingen vindt: 't zy tuſſchen twee of meer voorwerpſels, ghelijck als tuſſchen een elle en het laecken; want het is waer, dat dit laecken of deſe ſtoffe een elle heeft, om datter een gelyckmatigheyd tuſſchen de elle en de ſtoffe zy. Of 't zy tuſſchen twee of meer Ideen, gelijck tuſſchen de twee Ideen van dry en dry, en dat van ſes, want het is waer dat dry en dry ſes maecken; ter oorſaeck van de gelijckmatigheyd, dewelcke is tuſſchen de twee Ideen, van dry en dry; en die van ſes: of het ſy eyndelijck tuſſchen de Ideen en de dingen, wanneer de Ideen vertoonen het geene de ſaecken zyn; want wanneer ick ſegge datter een Sonne is, ſoo is mijn voorſtellingh waer, om dat de Ideen dewelcke ick hebbe van de Ex-
iſtentie

ſtentie of het zyn en de Sonne, vertoonen dat de Sonne zy en dat hy waerlijck zy. Al de actie en inſpanningh van den geeſt, omtrent de voorwerpſels, is dan alleenigh, om te trachten, om de rapporten en vergelijckingen daer van uyt te vinden; naerdemael men ſich niet voegt tot de dingen, als om de waerheyd of de goedheyd daer van te kennen.

Maer gelijck wy alreets in het voorgaende Hooftſtuck hebben gheſeght, de *attentie* en aendacht vermoeyt den geeſt ſeer, hy word haeſt verdrietight in de ſenſibile en ſinmatighe indruckingen te wederſtaen, die hem van ſyn voorwerpſel aftrecken, en naer andere vervoeren, die de liefde die hy tot het lichaem draeght, hem aengenaem maeckt: Hy is geweldigh ſeer bepaelt, en is alſoo niet ruymvalligh of bequaem om al de onderſcheyden, die de dingen onder ſich hebben, te konnen onderſcheyden, zynde deſelve geheel of by naer oneyndigh. De geeſt onderſtelt dan ſyn ingebeelde gelijckheden, of ſy bemerckt de poſitive en reëele of dadelijcke onderſcheyden niet, by gebreck van applicatie en toeeygeninge; de Ideen van gelijckheyd hem meer tegenwoordig, gemeynſaemer en eenvoudiger zynde, als de andere. Want het is baerblijckelijck dat de gelijckheyd niet behelſt als een *rapport* of overeenkomſt, en datmen maer een eenige *Idea* van nooden heeft, om te oordeelen, dat duyſend dingen ſich gelijck zyn: in de plaets dat om te oordeelen, ſonder vreeſe van ſich te bedriegen, dat duyſend objecten onder ſich verſcheyden zyn, het t'eenemael en abſolutelyck nodigh zy, duyſend verſcheydene Ideen, die den geeſt tegenwoordigh zyn, te hebben.

De menſchen beelden dan ſich ſelven in, dat de dingen, die in der daed van verſcheydene natuere zyn, van een en deſelven aert zyn: en dat al de dingen van een ſelfde gedaente, by nae de eene vanden andere niet verſchillen. Sy oordeelen dat de onghelijcke dingen

gelijck zyn, dat de onſtantvaſtige ſtantvaſtigh zyn, en dat deſe die ſonder ordre en ſonder evenmatigheyd en proportie zyn, ſeer wel geordonneert en ſeer wel geproportioneert zyn. In een woord, ſy geloven menigmael dat dingen verſcheyden in natuere, hoedanicheden, uytbreydinge, duerſaemheyd en proportie in al deſe dingen ghelijckmatight zyn. Maer dit verdiend om door eenige voorbeelden, meer in het lange uytgeleght te worden, om dat het de oorſaeck is, van een oneyndigh getal van dwalingen.

De geeſt en het lichaem de ſubſtantie die denckt, en deſe dewelcke uytgebreyd word, ſyn twee ſoorten van weſens die t'eenemael verſcheyden en tegens malkander geſtelt zyn: het geene aen den eenen behoort kan aen den ander niet behooren. Ondertuſſchen het meeſte gedeelte der menſchen, meer acht ſlaende op de Idea dieſe van het gedencken hebben, en zynde geduerighlijck geraeckt door de lichaemen, hebben de ziele en het lichaem aengemerckt als een en de ſelve ſaeck, en ſich ingebeeld, datter tuſſchen twee ſoo ongelycke en verſcheydene dingen een gelijkheyd zy. Sy hebben ghewilt dat de ziele ſtoffelijck zy, datſe in het geheele lichaem uytgebreyd zy, en ſelfs de ghedaente van het lichaem heeft; eyndelijck ſy hebben de geeſt toegeſchreven, het geen niet als het lichaem kan eygen zyn.

Van gelycken de menſchen vermaeck genietende en ſmart, reuck of ſmaeck beſinnende &c. en hun lichaem hen meer tegenwoordigh zynde, als ſelfs hunne ziele is, dat is geſeght, ſich inbeeldende lichtelijck hun lichaem, en niet hunne ziele hebben het ſelve toegeſchreven, de faculteyt en gheſchicktheyd van te beſinnen, in te beelden, en ſomwylen ſelfs van te begrijpen, welcke dingen niet als de ziele konnen toebehooren. Maer de volgende voorbeelden ſullen beſeffelijcker zyn.

Het is seecker, dat al de natuerlycke lichaemen de eene van den ander verschillen, selfs dese die men noemt van een specie en ghedaente te zyn; selfs het goud is niet t'eenemael gelijck met het goud, en een druppel waters verschilt van een ander. Het is met al de lichaemen ghelijck als met de aengesichten. Al de aengesichten hebben twee oogen, eenen neus, eenen mond &c. dit sijn aengesichten, en aengesichten van menschen: en ondertusschen kan men seggen datter noyt twee malkander volkomen gelijck zyn gheweest. Van gelijcken een klompske goud heeft de deelen geheel gelyck met een ander stuckske goud, en een druppel waeters heeft seeckerlyck veel gelyckenis met een ander druppel waeters: Maer ondertusschen kanmen verseeckeren, datmen geen twee druppels waters sou konnen geven, al waeren sy uyt deselve stroom genomen, die malkander volkomentlyck gelijcken. Evenwel oordeelen de Philosophen, sonder opsicht, de wesentlycke gelijckmatigheyd tusschen de lichaemen van een en deselve specie en ghedaente; ick wil seggen, gelijckmatigheyd die bestaen in het indivisibile en ondeelbaer, want de essentien der dingen, bestaen in een *indivisibel* of ondeelbaer, naer hun valsch gevoelen; en de reden waeromme sy in sulck een grove dwaling vallen, is dat sy niet willen aenmercken met aendacht de dingen selve, over dewelcke sy gheheele groote Boecken schrijven. Want gelijck als men geen volkomene gelyckenis tusschen de aengesichten stelt, om datmen deselve van dicht by besiet, en de gewoonten die men heeft van deselve te onderscheyden, maeckt dat men terstond eenigh kleyn onderscheyd bespeurt: Alsoo oock, indien de Philosophen aenmerckten de Natuere met eenigen aendacht, sy souden genoegsaem de oorsaecken der verscheydentheden in de dingen bespeuren, en selve dese van dewelcke wy deselve besinningen hebben, en wy daerom noemen van een en

deselve specie en gedaente te zyn en sy souden soo lichtelyck geen essentieele vergelyckinge onder stellen. De blinden souden quaelijck doen, indien sy een essentieele en wesentlijcke gelijckmatigheyd wilden supponeren en onderstellen, in de aengesichten, dewelcke in het indivisibel of ondeelbaer of onscheydbaer sou bestaen, om dat sy niet sinmatighlijck de onderscheyden begrijpen: De Philosophen behoorden dan oock niet sulck een ghelijckmatigheyd der gedaenten, in de lichaemen van een en deselve specie en gedaente te onderstellen, ter oorsaeck om dat sy de onderscheyden daer niet aenmercken, door de besinningen die sy daer van hebben.

De neyginge dewelcke wy hebben om gelyckheyd in de dingen te vinden en te onderstellen, dringht ons oock om te geloven, datter een bepaelt getal van onderscheydentheden en ghedaenten is, en dat dese formen en gedaenten niet bequaem zyn tot meer en minder. Wy dencken dat al de lichaemen van malkanderen verscheelen, ghelijck als by trappen en graden; dat dese trappen eenige evenmatigheyd en proportie onder sich hebben: in een woordt, wy oordeelen van de stoffelijcke dingen, ghelijck als van de ghetaelen.

Het is klaer en blyckelyck dat de reden hier van daen komt, dat sich de geest als verliest en verdwaelt, in de ghelijckmatigheydt der dinghen die te saemen niet vergelijckelijck sijn, gelijck als sijn de oneyndige onderscheyden, die men in de natuerlijcke ligchamen bevind, en dat sich deselve vleyd wanneer hy eenige gelijckmatigheyt sigh ingebeeldt heeft, of eenighe evenmatigheydt of proportie onder deselve sich wijs maeckt ghevonden te hebben; om dat hy als dan sich veele saecken met een groote lightigheydt kan voorstellen. Want ghelijck ick nu albereets geseght hebbe, daer is maer een Idea van noden, om te oordeelen,

deelen, dat veele dinghen malkander ghelycken, en men moeter vele hebben, om te oordeelen wat onderscheydt tusschen de selve is. Indien men by voorbeeldt weet het getal der Engelen, en men voor yeder Engel heeft tien Archangels, en voor yeder Archangels tien Thronen, en alsoo by gevolghe, houdende deselve proportie en evenmatigheydt, van een tegen tien, tot aen de laetste ordere der *Intelligentien* en verstandelijckheden; soo kan het verstandt weten, wanneer hy wil het getal van al dese gelucksalighe geesten, en selfs daer van oordeelen, by nae, ghelyck als met eenen opslagh, bestedende daer een stercke aendaght toe, het welcke hem een oneyndigh vermaeck aenbrenght. En dat is het dat eenige persoonen bewoogen heeft, om alsoo van het getal der Hemelsche geesten te oordeelen: gelijck eenighe Philosophen ghebeurt is, die een tienvoudighe proportie hebben ghemaeckt, van swaerte en van lichtheydt tusschen de Elementen, stellende het vyer tienmael lichter als de Lucht, en alsoo vervolgens in de andere.

Wanneer sich de geest vindt verbonden te zijn, om Onderscheyden onder de ligchaemen toe te laeten, door de verscheydene besinninghen die hy daer van heeft, en oock door eenige andere bysondere redenen, hy stelt daer altoos soo weynighe als hy kan. Het is om dese reden, dat hy sich lichtelijck verseeckert dat de *Essentien* der dingen bestaen in het indivisibile, en onscheydbaere, en dat sy gelijck zijn, met de getaelen, gelijck wy geseght hebben; om dat als dan hem niet van nooden is, als een Idea, om sich al de lichaemen voor te stellen, diese noemen van een en deselve *Specie* te zijn. Indien men by voorbeeldt, een glas water in een stoop Wijns doet, soo willen onse Philosophen, dat de Essentie en het wesen van

den Wijn altoos de selve blijft, en het water in Wyn wordt verkeert. Van gelijcken, dat tusschen dry en vier geen ghetal kan zijn, naerdemael de waere uniteyt of unitas ondeelbaer en indivisibel is, en dat alsoo oock nodigh is, dat het waeter verkeert worde in de Natuere en Essentie van den Wijn, of dat de Wijn sijn aert verliest; dat even gelijck al de ghetaelen van vier t'eenemael ghelijck sijn, dat oock alsoo de Essentie van het waeter t'eenemael gelijck is in al de waeteren. Dat gelijck het ghetal van dry wesentlijck verscheelt van het getal van twee, en het eene de selve eygenschap niet kan hebben van het ander, dat oock alsoo twee ligchaemen van verscheydene specien wesentlijck van malkander verscheelen, en dat op soodanigen wijse, dat sy noyt hebben deselve eygenschappen, dewelcke uyt de Essentie en het wesen voortkomen, en andere diergelijcke dinghen meer. Indien ondertusschen de Menscheu aenmercken de waere *Idea* der dingen, met eenige opmerckinge, sy souden wel haest ontdecken, dat al de ligchaemen zijnde uytgebreydt, hun natuere en wesentheydt niets ghelijck heeft met de taelen, en dat deselve niet kan bestaen in het indivisibile en ondeelbaere.

De Menschen onderstellen en meenen niet alleenigh de I*dentiteyt* en de gelijckheydt als mede de proportie in de Natuere, en in de eygenschappen der dinghen, om hunnen geest daer mede te verlichten, stellende die in al het geene sy begrijpen; by naer al de Menschen oordeelen, dat al de vaste Sterren aen den Hemel, als aen een gewelffel vast zyn, op een ghelycke affonderheyd van de Aerde. De Sterre-kenners hebben gemeent voor langen tijdt, dat de Planeten keerden en draeyden op en door volkomene circulen, en sy hebben, daer een groot getal van gevonden, als de *conseutrijcken*, die een middelpunt de *Excentrijcken*, die een ander Middel-punt hebben, de *Epirijcken*, de

de-

deferenten , de *equanten*, om uyt te leggen de Phænomena en gheſtalteniſſen die hun voor-oordeel tegen ſpreecken.

Het is waer dat in deſe laetſte eeuwen de gauſte perſoonen de dwalinghen der Ouden hebben verbeetert, en dat ſy gheloofden dat de Planeten door hun bewegingen *Ellipſen* en ongelijcke ronden maecken: Maer indien ſy willen drijven dat deſe *Ellipſen regulier* zyn, gelijck men wordt gedreven te gheloven, om dat de geeſt en het verſtandt, de geregeltheydt onder eu vaſt ſtelt, daer hy geen ongeregeltheyt ſiet, ſoo vallen ſy in een dwalinge en een voor-oordeel, die des te ſwaerder te verbeeteren ſou zijn, als de *obſervatien*, die men op den loop der Planeten kan maecken, minder net en exact konnen zijn, noch juyſt en beſet genoegh, om daer de ongeregeltheydt van te toonen, ghelijck in de meeningh van de volkomene ronden en Circulen, en daer is niet als de Phyſica en Natuer-kenniſſe die ſulcks kan doen.

Maer daer is noch voorghevallen een ſaeck die ſeer byſonder is, raeckende de afgeſondertheydt en de beweginghe der Planeten. Want de ſtarrekundighe aldaer geen Arithmetiſche of Geometriſche proportie en evenmatigheydt hebbende konnen vinden, dewijl ſulcks de obſervatien en waernemingen klaerlyck tegenſtreed, hebben ſich eenighe ingebeeldt, datſe dan behielden een ſlagh van proportie die men *Harmonica* noemt in hun afgeſondertheydt of diſtantie, en in hunne beweginghe. Waer uyt voortkomt, dat een Aſtronomiſt * van deſen tijdt in ſijn nieuwe *Almagiſta*, de ſecte of het Hooft-ſtuck, het welcke tot een opſchrift heeft: *de Syſtematc mundi Harmonico*, met deſe woorden begint en aenvanght. *Daer is geen Aſtronomiſt, hoe weynigh hy oock in het geene de Aſtrono-*

* Roccioli. 2. Vol.

mije belanght ervaeren is , die niet erkent een ſpecie en ſlagh van Harmonije , in de bewegingen en tuſſchen-ſtandt der Planeten , indien hy nauw acht ſlaet , op de ordere die men in de Hemelen vindt. Of aldus luyden ſijne eygene woorden : *Nemo eſt Paulo eruditior in Aſtronomicis , qui cœlorum ordinem contemplatus , non agnoſcat Harmoniam quandam in Planetarum intervallis , & motibus.* Het is niet dat deſe Schryver van dit ghevoelen ſy geweeſt , want de obſervatien en aenmerckinghen die men gemaeckt heeft , hebben hem genoeghſaem de uytſpoorigheydt van deſe inghebeelde Harmonye doen bekennen , dewelcke ondertuſſchen de verwonderingh van ſoo veel oude en nieuwe Schrijvers is geweeſt , welckers ghevoelens deſelve Vaeder Riccioli by brenght en wederleght. Men wil ſelfs Pythagoras en ſijn Naervolgers te laſte leggen , te hebben gelooft , dat de Hemelen door hunne bewegingen een wonderlijck accoort als van ſtemmen ſouden maecken , dat de menſchen niet verſtaen , om dat ſy het ſelve gewoon zijn ; gelijck ſeyde hy , als dat deſe dewelcke ontrent de *Catadupes* of den waeterval van den Nijl woonen , het geluyt van dien val niet hooren : Maer ick brenge dit byſonder gevoelen van de Harmoniſche proportie der afgeſondertheden en beweginghen der Planeten niet by , als om te doen ſien , dat ſich de geeſt en het verſtandt in de proportien en evenmatigheydt vermaeckt ; en ſomwijl deſelve verſiert te zyn daerſe niet te vinden zyn.

Het verſtandt ſtelt oock de Uniformiteyt en evenmatigheydt in de geduerſaemheydt der dinghen ; het beeldt ſich in, dat die geen veranderingh onderworpen zyn , of onſtantvaſtigheydt ; wanneer het niet als gedwongen wordt , door de berichtinge der ſinnen , om anderſints te oordeelen.

Al de ſtoffelijcke dingen , zijnde uytgebreydt , ſijn bequaem tot verdeelinge , en by gevolgh tot verderf :

Wan-

Wanneer men een weynigh acht wil slaen, op de lig-chamelijcke Natuer, soo erkent men sichtbaerlijck, dat sy bederflijck is, door haer Natuere. Ondertusschen isser een seer groot getal Philosophen gheweest, die sich selven hebben vroedt ghemaeckt, dat de Hemelen, hoe wel stoffelijck, onverderflijck waeren. De Hemelen zijn te verre van ons af, om aldaer te ontdecken en te bespeuren de veranderinghen die aldaer voorvallen, en het is seltsaem, dat daer sulcke groote souden geschieden, dat die hier beneden op der aerden vernomen souden worden. Dit heeft genoeghsaem geweest; voor een oneyndelijck getal van persoonen, om te gheloven, dat deselve inder daet onbederflijck zijn. En het geene hen noch in dit gevoelen gesterckt heeft, is dat sy de strydigheydt der hoedanigheden, de verderfenis, dewelcke de onder-maensche dingen bevalt, toeschryven. Want ghelijck sy noyt in den Hemel sijn gheweest, om te sien het geene daer om gaet, soo hebben sy oock noyt ondervindingh gehad, dat dese strijdigheden van hoedanigheden aldaer te vinden zijn; en alsoo hebben sy een besluyt gemaeckt, dat de Hemelen van alle verderfelijckheydt beyrijdt zyn, en dat uyt dese reden, om dat het geene alle dingen hier om laegh, volgens hun ghevoelen, doet bederven, aldaer niet gevonden word.

Het is tastelijck dat dese redeneringh gantsch geen vastigheyd of kracht heeft: Want wy sien niet, waerom men geen andere oorsaeck van vervinghe sou konnen vinden, als dese strijdigheyd van hoedanigheden, dewelcke sy sich inbeelden; noch op welcke grond sy souden konnen verseeckeren, datter geen warmte, geen koude noch eenighe vochtigheyd inde Hemelen is; dat de Sonne niet warm, en dat Saturnus niet koud is. Daer is eenige schijn van reden, te seggen, dat seer harde steenen, glas en diergelijcke dingen van die natuere, niet bederven, naerdemael men

men siet, datse seer langen tijd in den selven staet blijven, en men dicht genoegh by is, om de veranderingen te sien, die hen souden bevallen. Maer zynde soo verre van de Hemelen, als wy sien; soo is het t'eenemael tegens de Reden, te besluyten dat sy niet verdorven worden, om dat men daer van geen strijdige qualiteyten en hoedanigheden gevoelt, en men niet bemerckt dat sy verdorven worden. Ondertusschen seght men niet alleenlijck datse niet bedorven worden, maer men seght volkomentlijck, datse onveranderlijck en onverderflijck zijn, en het scheelt niet veel, of de Peripatetische Philosophen seggen, dat de Hemelsche lichaemen seeckere Goddelijckheden zyn, gelijck hun Meester Aristoteles gelooft heeft.

De schoonheyd van dit gantsche ghestel bestaet niet in de onverderflijckheyd van hunne deelen, maer in de verscheydentheydt die men daer van aldaer bevint, en dit groote werck van de Werelt sou soo verwonderlijck niet zijn, sonder dese vicissitudo en beurt verwisselingh der dingen dewelcke men aldaer siet. Een stoffe oneyndighlijck uytgebreyd, sonder beweginge, en by gevolgh sonder gedaente of *forma* en sonder verdervinghe, sou wel de oneyndelijcke macht van sijn maecker, maer niet soo wel sijn wysheyd doen erkennen. Het is daerom dat alle lichaemelycke dinghen, dewelcke God gemaeckt heeft, bederflijck zijn; en datter geen lichaem is, het welcke geen veranderinge gebeurt, en het welcke metter tijd niet veraert. God formeert in den boesem selve van steen of glas volmaeckter en verwonderlijcker dieren, als al des menschen wercken zijn. * Dese lichaemen hoe wel seer hardt en droogh, laeten niet naer metter tyd verdorven te worden: De Locht en de Son, die sy gedurigh moeten uytstaen, veranderen altoos eenige van hunne

* Journal des sçavans du 9. Augusti 1666.

ne deelen, en men vind wormen die sich daer van voeden, gelyck sulcks de ondervindingh leert.

Daer is geen onderscheyd tusschen dese soo harde en drooge lichaemen en de andere, als datse ghemaeckt sijn van grover en vaster deelen, die by ghevolgh soo lichtelijck niet konnen bewooghen en geagiteert, en d'eene van den anderen afgescheyden worden, door de beweginge van dese, dewelcke daer tegen aen komen te stooten. Het welcke de oorsaeck is, dat men meent dat deselve onverderflijck zyn: Maer ondertusschen, zyn sy soodanigh van natuere niet, gelyck de tyd, de ondervindinge en de reden, genoeghsaem doen erkennen.

Maer wat de Hemelen aengaet, sy sijn gemaeckt uyt de vloeyentste en dunste stoffe, die'er kan zyn, voornamentlijck de Son: en soo veel scheelt het dat de selve zy sonder warmte en onverderflyck, gelijck de naervolgers van Aristoteles seggen, dat het in tegendeel dit lichaem is, dat van alle lichaemen het warmste en de veranderingh het meeste onderworpen is. Hy is het selfs die verwarmt, die agiteert en verandert alle dinghen: Want het is de Sonne dewelcke voortbrenght door sijne actie, die niet anders is als sijne warmte, of de beweginghe van sijne deelen, al het geene wy nieuws sien in de veranderingh van de Jaergetijden. De reden toont dese dingen; maer indien men al de reden kan tegen gaen, de ondervindingh kan men niet. Want naer dat men in de Sonne heeft ontdeckt door middel en behulp der Teloscopen, of groote veergesichten, sulcke groote vlecken als de geheele Aerde zy, dewelcke sigh aldaer hebben gheformeert, en die binnen weynige Jaeren sijn verdwenen en vernietight, soo valter niet meer te loochenen, dat de selve meer de veranderingh onderworpen is, als de aerde selfs die wy bewoonen.

Al de lichaemen sijn dan in een geduerige bewegin-

ge, en een geduerige veranderinge, en voornamentlijck dese die de aldervloeyentste zyn, ghelijck als het vuyr, de locht, en het waeter; daer nae de deelen van de lichaemen, als vleesch en selfs de gebeenten, en eyndelijck oock de droogste en hardtste lichaemen. En het verstandt moet niet stellen noch oordeelen, datter eenige onverderflijckheyd en onveranderlyckheyd is in de dingen, om dat men daer geen verderfsaemheyd noch eenighe veranderingh in siet; om dat het geen bewijs is, dat een saecke altoos deselve zy, om dat men daer geen onderscheydt aen siet, of dat de saecken niet zyn, om dat men daer geen *Idea* of kennis van heeft.

ELFDE HOOFT-STUCK.

Voorbeelden van eenighe dwalingen in de Morale of zedetucht, die van het selfde Principium afhanghen.

DEse gemackelijckheyd die het verstandt vindt om in te beelden en te onderstellen ghelyckmatigheden, daer het geen sichtbaere onderscheydentheden siet, drijft oock de meeste der Menschen in seer ghevaerlijcke dwalingen in de zedetucht en Morale Philosophy, en siet hier de voorbeelden daer af. Een Fransman komt een Engelsman te ontmoeten, of een Italiaen, dese vreemdelingh heeft sijn bysonder humeur of vochtmatigheyd; hy heeft een delicaetheyd van aert, of om beter te seggen, soo ghy wilt, hy is fier en ongemackelyck. Dit sal ten eersten onsen Fransman doen oordeelen, dat al de Engelschen of al de Italianen het selfde Character en Merckteecken in den aert hebben. Hy sal het oock stoutelijck uytseggen, hy sal hen in het algemeen prysen

ſen of verachten, en indien hy daer eenighe van komt te ontmoeten, hy is ſoodaenigh ingenomen met een vooroordeel, dat hy meent deſe is gelijck de andere, die hy geſien en gekent heeft, en ſal ſich alſoo laeten vervoeren, op een genegentheydt of tot een heymelijcke afkeer. In een woort hy ſal oordeelen, van al de byſonderheden van dien Landaert, door deſe ſchoone proeve, dat hy een of meer geſien heeft, die ſoodaenige hoedanigheden van geeſt en aert hadden, om dat hy, niet wetende van elders, of de andere van deeſe verſchillen, hen alle even ghelijck ſchat en over een kam ſcheert.

Een Religieux of Monnick van een ſeeckere ordere, komt in een misſlagh te vervallen, dit is genoegh om het meeſte gedeelte der gener die van deſe ordere zyn, ſonder onderſcheyt te veroordeelen. Sy dragen alle het ſelfde ghewaet en den ſelven naem, ſy gelycken malkander daer in: en dat is genoegh, ten eynde op dat de gemeene ſlach van Menſchen daer qualyck van oordeele, om dat de gront van hunne harten niet doordringende, men niet vaſtelyck kan ſien, of ſy verſchillen of niet.

De laſteraers dewelcke maer toeleggen op middelen, om de achtinge van hunne vyanden te krencken; dienen ſich ghemeenlyck van deſe, en de ondervindingh leert ons dat hen deſelve altoos wel gheluckt. Inder daet het heeft een groote over een kominge met het ghemeene begryp der Menſchen. En het is niet ſwaer te vinden, in het groote getal der gemeenſchappen, hoe heyligh ſy oock mogen zyn, eenige perſoonen die weynigh gereguleert of van een quaet ghevoelen zyn, naerdemael in die van de Apoſtelen, van de welcke Jeſus Chriſtus ſelve het Hooft was, een dief, een verraeder een geveynſde, en in een woort een Judas gevonden wiert.

De Joden ſouden evenwel ſonder twijffel groot ongelyck

gelyck hebben gehadt, indien ſy een quaet oordeel over het heylighſte geſelſchap, dat oyt gheweeſt is, ghevelt hadden, ter oorſack van de gierigheyt en ongeregeltheyt van Judas, en ſy hen alle in hun hart veroordeelt hadden, om dat ſy deſen booſen Menſch onder hen leden, en Jeſus Chriſtus ſelver hem niet ſtrafte, hoewel hy al ſijne boosheden en miſdaden ten vollen kende.

Het is dan openbaerlyck tegens de reden en tegens de liefde te oordeelen en te meenen, dat een gemeente in ſeeckere dwalinghe is, indien daer yemant byſonder in is, die de ſelve voorſtaet; hoewel ſelfs de hooſden ſulcks door de vingeren ſaegen, of ſelfs daer deelachtigh aen waeren. Het is waer, dat wanneer al de byſondere de dwalinghe willen ſtaende houden, en de miſſlach van hun Medebroeder verdedighen, men moet oordeelen, dat de gantſche ghemeenſchap ſchuldigh zy, maer men kan wel ſeggen, dat ſulcks by nae noyt gebeurt, want het ſchijnt *Moraliter* onmooghlyck te zyn, dat al de byſondere leden van een ordere in het ſelfde gevoelen ſouden zijn.

De Menſchen moeſten dan noyt aldus van het particulier tot het generael een beſluyt maecken: maer ſy ſouden niet eenvoudighlyck konnen oordeelen van het geene ſy ſien, ſy ſullen altoos de maet te buyten gaen. De Religieux of Monnick van ſulck een ordere is een groot en deftigh Man, een eerlijck Man, terſtont beſluyten ſy daer uyt, dat die Ordere vol is van ſulcke Mannen. Van gelijcken een Monnick of Religieux van ſulck een Order is in een quaet gevoelen, ſoo is dan de geheele Ordere bedorven en in een quaet verkeert gevoelen. Maer deſe laetſte oordeelen ſijn veel ghevaerlijcker als de eerſte: om dat men altoos wel van ſijn even-naeſten oordeelen moet, en de quaetaerdigheyt der Menſchen maeckt, dat de quaede oordeelen en redenen gehouden tot naerdeel van

an-

andere gemeenlijck best behaegen en krachtiger naer en indruck geven, als de redenen, diemen tot hun lof en eer by brenght.

Wanneer een Man van de weereld, en die syn passien en driften volght, sich selven vast en halsterrigh aen sijn meentnge bind; en meent in dese bewegingen van syn passien en driften, dat hy reden heeft om deselve te volgen; soo oordeeld men met recht en reden, dat dese een halsterrigh mensch is, en hy selfs erkent het, soo haest als syn driften wat over zyn. Van gelijcken wanneer een persoon van Godvrughtigheyd, die doortoogen is met het geene hy spreeckt, en die de waerheyd van de Godsdienst soo wel als de ydelheyd der weereldsche dingen wel kent, op syn licht de ongeregeltheyd van anderen wil tegenstaen en deselve met eenigen yver berispt en bestraft, soo sullen de luyden van de weereld mede oordeelen, dat dit een halsterrigh en opiniater mensch is, en besluyten te gelijck, dat al de Devote en Godsdienstige menschen steylooren en opiniaters zyn. Sy oordeelen selve dat de eerlycke lieden halssterriger zyn, als dese die in gebreecken en onorderen zyn. Om dat dese laetste, hun quaede meeningen en opinien niet voorstaende of beschermende, als volgens de verscheydene bewegingen van hun bloed en lydingen, niet lange in hun gevoelen konnen blijven en volharden, en alsoo haest, sich opgeven en bykomen; in de plaets dat de persoonen van Godzalicheyd vast en volstandigh blyven, om dat sy niet steunen, als op vaste en onbeweeghlijcke gronden, die niet afhangen van sulck een onstantvastige saeck, als de beweginge en ommeloop van het bloed is.

Siet dan hier waeromme de ghemeene slagh der menschen oordeeld, dat de Godzaelige luyden hartneckigh en opiniater zyn, soo wel als de gebreeckige luyden, naementlyck om dat eerlijcke lieden de waer-

heyd

heyd en de deughd beminnen, ghelijck de boose en snoode lieden het gebreck en de loogen doen: de eene en de andere spreecken by naer op deselve wijse, om hun meeninghe staende te houden; hier in synse gelijck, hoewel sy verschillen in de grond. En dit is genoeg, op dat de weereld, dewelcke niet doordringt door de verscheydenheyd der redenen, oordeeld datse in alles gelyck zyn, om dat sy gelijck zyn in de wijse en maniere, van de welcke de geheele werelt bequaem is te oordeelen.

De Godsdienstige lieden syn dan niet halsterrigh of opiniater; sy syn alleenlijck vast by hun stucken, ghelijck sy behooren te zyn, maer de ondeugende en vrygeesten syn altoos halsterrigh of hartneckigh, al bleven sy maer een uer in hun gevoelen, om datmen alleenlijck hartneckig is, wanneer men een valsche meninge voorstaet, al was het maer voor een weynigh tijd.

Het is oock alsoo gelegen met eenige Philosophen, die eenige Chimerijcke en sinvallige opinien en meeningen voorstaen; diese weder afgeleght hebben, en willen dat de andere, die de waerheyt beschermen met stantvastigheyd, van de welcke sy de klaerheyd en de blijckelijckheyd sien, die mede laeten vaeren als simpele, slechte meeningen, gelijck sy hebben gedaen. En om dat het niet licht is onderscheyd voor hen te hebben, of hen in te willigen tot naedeel van de waerheyd, en dat de liefde die men van natuere deselve toedraegt, vereyscht, dat men deselve met yver voorstae, oordeelen sy, datmen halsterrigh en opiniater is.

Dese Persoonen hadden ongelyck hun Sinne-schepselen en Chymeren met halsterrigheyd te beweeren; maer de andere hebben reden, om de waerheyd met kracht en volstandigheyd voor te staen, de wijse van den eene en den andere is deselve, maer de gevoelens syn verscheyden, en het is dese verscheydentheyd van

ge-

gevoelens, dewelcke maeckt dat de eene vast staen en de andere halsterrigh en opiniater zyn.

BESLUYT

Van de dry eerste Boecken.

VAn het begin af van dit werck, hebbe ick onderscheyden, ghelijck als twee partyen en deelen in het enckele en ondeelbaer wesen van de ziele, van dewelcke het eene suyverlijck lydende, en het andere *actijf* en *passijf*, doende en lydende te saemen is. Het eerste is de geest of het verstand, de tweede is de wille. Ick hebbe de geest dry faculteyten en geschicktheden toegeschreven, om dat deselve syn modificatien en syn Ideen van den Auter en Maecker der Natuere ontfanght, op dryderhande manieren. Ick heb hem sinnen genoemt, wanneer hy ontfanght van Godt de Ideen, soo als die met de sensatien en besinningen vermengt zyn, te weeten sensibile of sinmatige Ideen, ingevolge van eenige beweginge, dewelcke geschieden in de Organen en werckdeelen van syn sinnen; in tegenwoordigheydt van de Objecten en voorwerpsels. Ick hebbe hem Inbeeldinge en Memorie of gheheuchnis ghenoemt, wanneer hy van Godt ontfanght verwarde Ideen met de beelden, dewelcke syn een gedaente van swacke en flauwe besinningen, die de geest niet ontfanght als ter oorsaeck van eenige voetstappen en spooren die sich voorstellen of verwecken in de harssenen, door den loop van de geesten.

Eyndelijck ick hebbe hem ghenoemt een suyvere geest of verstand, wanneer hy van God ontfanght suyvere Ideen van de waerheyd, sonder vermenginge van sensatien of besinningen en beelden; niet door de vereenigingh die hy met het lichaem heeft, maer door

dese, dewelcke hy heeft met het Woord, of de wijsheyd van God; niet om dat deselve in de weereld is stoffelijck en besinnelijck, maer om dat deselve in de weereld subsisteert en bestaet onstoffelijck en verstandelijck; niet om de beweeghlijcke dingen, bequaem tot behoedinge en behoudinge van het leven des ligchaems te kennen; maer in onbeweeghlijcke waerheden, die het leven en den geest in ons bewaeren in te dringen.

Ick hebbe het eerste en het tweede Boeck doen sien, dat onse sinnen, en onse inbeeldinge, ons seer nut zyn, om te erkennen de rapporten en vergelyckingen of betreckingen, die de buyten lichaemen hebben met het onse; dat al de Ideen en verbeeldingen of denckbeelden die de geest ontfanght, door het lichaem, al te saemen voor het lichaem zyn. Dat het onmooglijck zy eenigen waerheyd, wat die oock zy, met baerblijckelijckheyd door de Ideen van de sinnen en de inbeeldingen te ontdecken; dat dese verwarde Ideen niet dienen als ons aen ons lichaem te hechten, en door ons lichaem aen alle sinmatighe en sensibile dingen; en dat eyndelijck indien wy dwalinge willen schouwen, wy ons daer niet op vertrouwen moeten. Ick besluyte van ghelijcken dat het *Moraliter* en sedematighlijck onmooghlijck zy, door de suyvere Ideen van de geest, de vergelijckingen die de lichaemen hebben met het onse, te kennen: datmen niet moet redeneren volgens dese Ideen, om te weeten of een appel of een steen goed zyn om te eeten, datmen de proeve daer van nemen moet; en oock datmen sich moet bedienen van syn geest, om *Confuselijck* en vermenghdelijck de vergelijckinge der veeemde lichaemen met het onse te kennen; zynde het altoos het seeckerste sich van syn sinnen te bedienen. Ick geve noch een voorbeeld: Want men kan niet al te veel de *Essentieele* en soo noodige saccken in de geest indrucken.

Ick

Ick wil onderſoecken by voorbeelt, wat my het voordeelichſte ſy, rechtveerdich of rijck te ſijn. Indien ick de oogen van het lichaem opene, ſoo ſchijnt my de gerechticheydt een chimeere en ſinneſchepſel te ſijn? Ick ſie daer geen aentreckelijckheden in. Ick ſie de rechtvaerdige ellendich, verlaeten, vervolght, ſonder voorſtant, en ſonder vertrooſtinge; Want hy die deſelve vertrooſt en die hen onderhoudt vertoont lichaem mijne oogen niet: In een Woort ick ſie niet, waer toe de gerechticheydt en de deught dienen. Maer indien ick de Rijckdommen met opene oogen aenmercke, ick ſie daer van een glants en ben daer door als verblint. De macht, de grootheydt, de vermaeckelijckheden, en al de ſinmatige goeden verſellen haer: En ick kan niet twijfelen of men moet rijck ſijn, om geluckich te ſijn.

Van gelijcken, indien ick my diene van mijne ooren, ick hoor dat al de menſchen de Rijckdom ſeer hoogh achten, en datmen niet ſpreeckt als van middelen, om daer toe te geraecken; Datmen roemt en prijſt, ſonder ophouden deſe, die deſelve beſitten. Deſe ſinnen en alle andere ſeggen my dan, datmen rijck moet ſijn, om geluckich te ſijn. En indien ick mijne oogen en de ooren ſluyt en ſtop, en mijn inbeeldinge vraege, deſe ſal my ſonder ophouden vertoonen, het geene mijne oogen hebben geſien, wat ſy hebben geleſen, en wat mijne ooren, tot voordeel van de Rijckdom hebben verſtaen; Maer ſy ſal my noch deſe dingen op een andere wijſe voorſtellen als mijn ſinnen hebben gedaen; Want de inbeeldingh vermeerdert altoos, de Ideen der dingen die betreckinge tot het lichaem hebben, en diemen bemint. Indien ick haer dan laet begaem, ſal my de ſelve wel eerſt brengen in een betovert Palijs, gelijck met die ge-

ne, die de dichters en maeckers van Romanen en vertellingen, ſoo heerlijck beſchrijven: En al daer ſal ick ſien dingen, die het onnut is uyt te beelden, de welcke my ſullen overtuygen dat de Godt der Rijckdommen, die het ſelve bewoont, alleen bequaem is, om my geluckich te maecken. Siet daer wat mijn lichaem bequaem is my wijs te maecken, want het ſpreeckt niet als voor hem ſelve, en het is nodich voor ſijn goet en welſtant, dat ſich de inbeeldinge verneerdert voor de grootsheydt en glants der Rijckdommen.

Maer indien ick aenmercke dat het Lichaem oneyndelijck verre onder de Geeſt of Ziele is, en dat deſelve van deſe de meeſter niet weſen kan; Dat hy geen waerheyt leeren kan, noch eenich licht in ſich voortbrengen. En ick in deſe aenmerckinge in my ſelve gae, en mijn ſelve vraege: Of eerder (dewijl ick mijn eygen meeſter noch mijn eygen licht ben) indien ick tot Godt naerdere, en in deſe ſtilſwygendhied van mijn ſinnen en mijn lijdingen hem vraege, of ick de Rijckdommen boven de deught of de deught boven de Rijckdommen te ſtellen hebbe; ſoo ſal ick een klaere en duydelijcke antwoordt van hem ontfangen, omtrent het geene ick hebbe te doen. Een euwige antwoort die altoos geſeght is, en altoos geſeght ſijn ſal. Een antwoort die het niet nodich is, voor my uyt te leggen, om dat de geheele Werelt die weet, deſe die hier lezen of die hier niet lezen, de welcke is noch Griecks, noch Latijn, noch Franſch, noch Duytſch; en die al de Volckeren begrijpen; een antwoordt eyndelijck, die de rechtvaerdige vertrooſt in hun armoede, ende ſondaeren in het midden van hunne Rijckdommen miſtrooſt. Ick ſal deſe antwoort verſtaen, en daer door overtuyght blijven. Ick ſal lachen en ſpotten met de geſichten van mijn inbeel-

dinge

dinge ende bedriegeryen van mijn ſinnen. De inwendige menſch de welcke in my is, ſal den ſpot drijven met dien menſch dat aertſche dier het welcke ick draege. Eyndelijck de nieuwe menſch ſal groeyen, ende oude menſch ſal vernieticht werden; behoudens evenwel dat ick gehoorſaeme de ſtemme van hem die ſoo klaerlijck tot my ſpreeckt, in het aldergeheymſte van mijn reden, en die ſich ſelven gevoelijck gemaeckt hebbende om ſich te ſchicken naer mijn ſwackheydt, en naer mijne ſieckte en om my het leven te geven, door het geene my de doot gaf; my noch op een ſeer levende en gemeenſaeme wijſe, door mijne ſinnen ick wil ſeggen, door de Predickinge van het Euangelio aenſpreeckt. Jae indien ick hem ondervraege in al de vraeghſtucken van de Natuurlijcke Metaphyſica en over natuer kenniſſe, en van de ſuyvere Philoſophy, ſoo wel als in deſe, die de beſtieringe der zeden aengaet, ick ſal altoos een getrouw meeſter hebben, die my noyt bedriegen ſal; niet alleen ſal ick een Chriſten, maer oock een Philoſooph ſijn; ick ſal goede gedachten hebben, en goede dingen beminnen, in een woort ick ſal den wegh volgen, de welcke leydt, tot alle volmaecktheyt, daer ick en door de genaede en door de natuere, bequaem toe ben.

Men moet dan beſluyten op al het geene ick hebbe geſeght, dat om het beſte gebruyck te maecken datmen kan, vande faculteyten en geſchicktheden van onſe Ziele, van onſe ſinnen, van onſe inbeeldinge, en van onſe geeſt, wy deſelve niet moeten paſſen, als op die dingen, voor de welcke die ons gegeven ſijn. Wy moeten ſorghvuldighlijck onſe beſinningen, en onſe inbeeldingen van onſe ſuyvere Ideen en verbeeldingen, onderſcheyden; en oordeelen volgens onſe ſenſatien, of beſinningen

en onse inbeeldingen, van de gelijckheden, die de uytwendige en buyten lichaemen met het onse hebben sonder ons daer van te dienen, om de waerheden te ontdecken, diese altoos verwarren, en wy moeten ons dienen van de suyvere Ideen vanden Geest, om waerheid te weten sonder ons daer van te dienen, om te oordelen van de rapporten en gelijckheden die de buyten lichamen met het onse hebben; om dat dese Ideen noyt uytbreydinge genoegh hebben, om ons deselve volkomentlijck voor te draegen.

De menschen konnen met genoeghsaem kennen al de *Figuren*, of al de bewegingen vande kleyne deelen van hun lichaem en van hun bloedt, en van die van een seeckere vrucht op een seeckere tijt van hun sieckte, om te weeten offer oock een bericht van diensticheydt, tusschen dese vrucht en ons lichaem sy, en of sy, indien sy daer van eeten, genesen sullen worden. Alsoo sijn onse sinnen alleen nutter tot de bewaeringh en behoudenis van onse gesontheydt, als de regulen vande ondervondene geneeskonst, ende ondervondene geneeskonst of *Experimentalis Medicina*, nutter als de *Rationalis Medicina*, of redenmatige geneeskonst, maer dese laetste redenmatige, die veel aende ondervindinge hangt en noch meer aen de sinnen, is de beste, om datmen al dese dingen te saemen voegen moet.

Men kan sich dan dienen vande reden in alle dingen; en dit is het voorrecht datse boven de sinnen en boven de Inbeeldinge heeft, de welcke tot de sensibile en sinmatige dingen bepaelt worden: maer men moet sich daer van dienen met regel en maet: want hoe wel het sy, het voornaemste gedeelte van ons selve, soo gebeurt het echter menichmael, datmen sich bedrieght met haer al te veel te doen werc-

ken

ken en ageeren; om dat deselve niet seer ageeren en wercken kan, sonder sich te vermoeyen, ick wil seggen, datse noyt genoechsaem kan kennen om wel te oordeelen, en dat wy ondertusschen echter al oordeelen willen.

Eynde van het Eerste Tomus.

TAFEL DER HOOFT-STUCKEN,

Van het eerste Tomus.

HET EERSTE BOECK,

Van de Sinnen.

HET TWEEDE BOECK,

Van de Inbeeldinge.

HET EERSTE DEEL,

8. Hooft-

TWEEDE DEEL,

Van de Inbeeldingh.

DERDE DEEL,

Van de beſmettelijcke mededelinge der krachtige inbeeldingen.

HET

HET DERDE BOECK,

Van het ſuyvere Verſtand of de ſuyvere Geeſt.

TWEEDE DEEL.

Van het ſuyvere Verſtandt.

Eynde van de Tafel der Hooft-ſtucken.